

logo : *Post quatuordecim, inquit, Homilias in Jeremiam, quas JAMPRIDEM confuso ordine interpretatus sum, et has quatuordecim in Ezechielem per intervalla dictavi. Jam vero quo tempore utrasque simul una junxerit, emisericque uno libro, ex eo licet intelligere, quem in laudato Catalogo locum tenent. Nempe hinc Eusebiani Chronici interpretationem, inde epistolam in nostra recensione 18, ad Damasum, de Seraphim, mediæ interjacent : cumque prior illa e duabus istis lucubrationibus ad annum trecentessimum octogesimum certissime spectet, altera ad insequentis medium, ut suis locis probatum est : nihil jam laborandum, ut certo scias, quo temporis ipsæ intervallo circumscribantur, ita tamen ut velis ad trecentessimum octogesimum primum propius accedere. Numquam profecto assentiaris cl. Tillemontio, qui posteriores quatuordecim in Ezechielem ad annum usque trecentessimum octogesimum sextum differt. Hoc illi satis infirma ratio persuasit, quod in hujusmet libri præfatione Origenem vocet sanctus doctor, *hominem juxta Didymi videntis sententiam alterum post apostolos Ecclesiarum magistrum* : laudari enim abs Hieronymo Didymum, eumque videntem dici ante hunc annum, quo illum de ore noverit Alexandriæ, neulquam potuisse arbitratus est. Non erat vero tanti istæ facienda conjectura, cui et tota Hieronymianarum scriptionum series, et quod rei caput est, ipsiusmet sanctissimi interpretis testimonium ea, qua continenter suos libros in Catalogo ad temporis recenset prærogativam, ratione adversatur.*

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM

IN

EZECHIELEM^a PROPHETAM

LIBRI QUATUORDECIM.

LIBER PRIMUS.

1-2 Finitis in Isaiam decem et octo Explanatio-
num voluminibus, ad Ezechiel, quod tibi, et sanctæ
memoriæ matri tuæ Paulæ, o Virgo Christi Eusto-
chium, sæpe pollicitus sum, transire cupiebam, et
extremam, ut dicitur, manum operi imponere pro-
phetali : et ecce subito mors mihi Pammachii atque
Marcellæ, Romanæ urbis obsidio, multorumque fra-
trum et sororum dormitio nuntiata est. Atque ita
consternatus obstupui, ut nihil aliud diebus ac noc-
tibus nisi de salute omnium cogitarem : meque in
captivitate sanctorum putarem esse captivum, nec
possem prius ora reserare, nisi aliquid certius dis-
cerem : dum inter spem et desperationem sollicitus

A pendeo, aliorumque **3-4** malis me crucio. Postquam
vero clarissimum terrarum omnium lumen extin-
ctum est, immo Romani imperii truncatum caput : et,
ut verius dicam, in una Urbe totus orbis interiit,
*obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis, et dolor
meus renovatus est : concaluit cor meum intra me, et
in meditatione mea exarsit ignis (Psal. xxxviii, 4) :*
nec putavi illam sententiam negligendam : *Musica in
luctu importuna narratio (Eccli. xii, 6).* Verum quia
et tu indesinenter hoc flagitas, et magno vulnere ci-
catrix paulatim obducitur : ^b Scorpiusque inter En-
celadum et ^c Porphyriorem Trinacriæ humo pre-
mitur, et Hydra multorum capitum contra nos

^a Ad eosdem mss. codices, ad quos superiores **B** illos descripsit, more contulimus.

^b Rufinus in Sicilia mortuus.

^c Ex ingenio quidem, certa tamen emendatione, substituo *Porphyriorem*, pro quo mendose hactenus obtinuit *Porphyrium*. Constat vero fabulam Gigan-
tum alludi, quorum alter, Enceladus, omnium ma-

aliquando sibilare cessavit: datumque tempus, quo non hæreticorum respondere insidiis, sed Scripturarum expositioni incumbere debeamus, aggrediar Ezechiel prophetam, cujus difficultatem Hebræorum probat traditio. Nam nisi quis apud eos ætatem sacerdotalis ministerii, id est, tricesimum annum impleverit, nec principia Geneseos, nec Canticum Cantorum, nec hujus voluminis exordium et finem legere permittitur, ut ad perfectam scientiam, et mysticos intellectus, plenum humanæ naturæ tempus accedat. Quod opus si per Domini misericordiam ad calcem usque perduxero, transibo ad Jeremiam, qui in Lamentationibus suis, sub typo Jerusalem quatuor plagas mundi, quadruplici plangit alphabeto.

(Cap. I. — Vers. 1.) *Et factum est in tricesimo anno, in quarto, in quinta mensis.* Tricesimus annus non, ut plerique æstimant, ætatis prophetæ dicitur, nec a Jubilæi, qui est annus remissionis; sed a duodecimo anno Josiæ regis Juda, quando inventus est liber Deuteronomii in templo Dei, usque ad quintum captivitatis annum Joachin cognomento Jechoniæ, qui cum matre ductus est in Babylonem, et cum Daniele tribusque pueris, et Ezechiel (quæ est tribus Judæ prima captivitas) quando stillavit ira Dei super Jerusalem (IV Reg. xxii; II Par. xxxiv; IV Reg. xxiv). Secundum anagogen vero præfiguratur Dominus atque Salvator, qui tringinta annos natus venit ad baptismum (Luc. iii), quæ in homine perfecta ætas est. Unde et in Numerorum volumine juxta Hebræos, non, ut in LXX continetur, a vicesimo b quinto ætatis anno, sed a tricesimo incipiunt sacerdotes in tabernaculo ministrare (Num. iv). In quod signum præcessit et Joseph, quando in Ægypto esurienti populo frumenta largitus est (Genes. lvi), et Joannes Baptista venit ad fluentia Jordanis, prædicavitque baptismum pœnitentiæ (Luc. iii). Quodque 5 scriptum est, *in quarto*, pendente sententia, subauditur *mense*. Statim enim sequitur, *in quinta mensis*. Quod ut manifestus fieret, supra addidit Septuaginta.

(Vers. 2.) *Cum essem in medio captivorum juxta fluvium Chobar, aperti sunt cæli, et vidi visiones Dei in quinta mensis: ipse est annus quintus transmigratio-*

simus, alter Porphyrius statura insolentior et minax, D in Siciliæ insula a Jove percussi sunt. Vide Claudian. in Gigantomachia. Elegantissime autem Horatius lib. iii, od. 4:

Sed quid Typhoeus, et validus Mimas,
Aut quid minaci Πορφυριον statu,
Quid Rhæcus, evulsisque truncis
Enceladus jaculator audax? etc.

Porphyrium, quod legebatur antea, non gigantis, sed ethnici philosophi, quod nihil ad rem facit, est nomen. Rubinum vero hic acriter perstringi in Sicilia fato functum, ac duobus monstris Encelado ac Porphyrii junctum dici nemo non videt.

a Penes Raban. et Palat. ms., nec non jubilæi; et mox, duo devicesimo pro duodecimo.

nis regis Joachin. Captivum sedisse populum super flumina Babylonis, David prophetat in spiritu: *Super flumina Babylonis ibi sedimus et flevimus* (Psal. cxxxv). Chobar autem, aut nomen est fluminis, aut certe, juxta interpretationem suam, e qua in grave vertitur, Tygrim significat et Euphratem, et omnia magna et gravissima flumina quæ in terra Chaldæorum esse perhibentur. Apertosque cælos non divisione firmamenti, sed fide credentis intellige: eo quod cælestia sint illi reserata mysteria. Unde et in baptismo Salvatoris, quando Spiritus sanctus in specie columbæ descendit super eum, apertos cælos legitimus (Math. iii), quibus reseratis, paudentur visiones Dei: non una visio, sed plures, dicente Domino per Prophetam: *Ego visiones d multiplicabo, et in manibus Prophetarum assimilatus sum* (Osee xii, 10). Istæ sunt visiones quas omnis Ezechielis prophetia contexit. Significantiusque juxta Hebræos et cæteros Interpretes transmigratio dicitur Joachin, et non *captivitas*, quod LXX transtulerunt. Non enim captus urbe superata; sed voluntate se tradens, ductus est in Babylonem. Igitur Joachin, id est, Jechoniæ dicitur prima transmigratio: Sedeciæ autem secunda vel extrema captivitas.

(Vers. 3.) *Factum est verbum Domini ad Ezechiel filium Buzi, sacerdotem, in terra Chaldæorum, secus flumen Chobar.* Et Danieli et Ezechieli, qui in Babylone erant juxta flumina, futurorum sacramenta paudentur super aquas, immo in aquis purissimis, ut baptismatis potentia monstraretur. Alioquin et apostolus Paulus quando ab Anania lotus in Domino est, tegentibus prius oculis ejus squamis, caruit cæcitate (Act. ix). Et in Genesi, prima quæ viverent, de aquis egressa sunt. Illud quoque intelligendum, quod in tricesimo ætatis suæ anno Dominus 6 ad baptismum venerit: in quarto mense, qui apud nos vocatur Januarius, et est in anni primus exordium, præter Nisan mensem novorum, in quo Pascha celebratur. Apud Orientales enim populos, post collectionem frugum, et torcularia, quando decimæ deferebantur in templum, October erat primus mensis, et Januarius quartus. Quintam autem diem mensis adjungit, ut significet baptismum, in quo aperti sunt Christo cæli, et Epiphaniarum dies hucusque venerabilis est, non ut quidam e putant Natalis in carne, tunc enim

b Infra vero in cap. hujusmet prophetæ xxvi: *Ad sacerdotale, inquit, officium non post vicesimum quintum ætatis annum, sed post tricesimum accedunt.* Ubi nempe Num. iv Hebræica veritas scribit a tricesimo anno sumi ministros in tabernaculo fœderis, LXX a vicesimo quinto verterunt. Hic pro in tabernaculo Rabanus legit in templo.

c Victorius ait, ut grave significet, legendum esse *Chobad* חבד, et forte חבד et ד similitudo mutationem induxit, nisi potius grave pro potenti, ac multo, quod est חבד Hieron. vocem accepit.

d Idem multiplicari maluit, juxta Græc., ἐπλάθυνα. e E Græcis præcipue, quos inter S. Epiphanius, qui Hæres. 51, § 24, sexto Januarii die Natalem Christi consignat: *Cum enim, inquit, Januarii mense natus esset, octavo idus Januarii, qui est apud Romanos Januarii dies sextus, e c.*

absconditus est, et non apparuit. Quod huic tempori congruit, quando dictum est: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit* (Matth. 16, 17). Porro Bazi in linguam nostram vertitur, spreus atque contemptus: Ezechiel, *robortatus a Deo*. Quod sic Domino coaptabitur, ut dicamus Creatorem mundi, qui Pater est Salvatoris, ab omnibus hæreticis sperni atque contemni, quæ vetus non recipiant Testamentam. Nec miram robustum Dei esse Dominum: eam ipse sit Dei virtus Dei que sapientia.

Et facta est super eam ibi manus Domini. LXX: Et facta est super me manus Domini. Ut cernere visiones Dei et intelligere possimus, manu et fortitudine Dei super nos opus est (1 Cor. 1). In qua manu et brachio eductus est populus Israel de Ægypto; cujus fortitudinis partem etiam Magi intellexerunt dicentes: *Digitus Dei est* (Exod. viii). Et Salvator in Evangelio: *Si ego in digito Dei ejicio dæmonia* (Matth. xii, 28). Pro quo in altero Evangelio scriptum est: *Si ego in spiritu Dei ejicio dæmonia* (Luc. xi, 20).

(Vers. 4.) *Et ridi, et ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone, et nubes magna, et ignis involvens, et splendor in circuitu ejus. Et de medio ejus quasi species electri, id est, de medio ignis. LXX: Et vidi, et ecce spiritus auferens (sive attollens) veniebat ab Aquilone, et nubes magna in eo, et ignis micans, et splendor in circuitu ejus. Et in medio ejus quasi visio electri in medio ignis et splendor in eo.* In consolationem populi transmigrantis, et revelationem sententiæ Dei, propheta videt maximam visionem. In cujus interpretatione omnes synagoga Judæorum mutæ sunt, ultra hominem esse dicentium, et de hac, et de ædificatione templi, quod in ultimo prophetiæ hujus scribitur, aliquid velle conari. Nos autem quæ a majoribus accepimus, et juxta modum ingenioli nostri, spiritualibus spiritualia comparantes, suspicari magis possumus quam explanare, benivolis credemus fidesque [Al. fidelibusque] lectoribus, veniam deprecantes, ut temeritati, immo fidei nocenti mensuram suam, saveant magis quam irascantur. Ac primum sciendum, spiritum auferentem, sive attollentem, quem nos juxta Aquilam interpretati sumus, ventum turbinis, et juxta Symmachum et Theodotionem flatum ve spiritum tempestatis, ab aliis in bonam, ab aliis in contrariam partem accipi. Verbum enim Hebraicum רוח (רוח) pro locorum qualitate, vel spiritus, vel anima, vel ventus accipitur. Spiritus, ut ibi: *Emitte spiritum tuum et creabuntur* (Ps. ciii, 30). Anima: *Egredietur spiritus ejus et revertetur in terram suam* (Ps. cclv, 4). Ventus: *In spiritu a violento conteres naves Tharsis* (Ps. xlvii, 8). Et alibi: *Ignis et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum* (Ps. x, 7). Qui ventum et flatum tempestatis legunt, hoc sentiunt: iram et furorem Dei venire ab Aquilone, hoc est Nabuchodonosor, et Jerusalem post sex annos hujus visionis esse capiendam. Cernitur

^a Al., *In spiritu vehementi confringens naves, etc.*
^b Penes Raban., *venire a Babylone, hoc est, Nabuchodonosor, etc.*

A enim visio quinto: uno transmigrationis regis Joachin, qui et Sedecia regnanti in Jerusalem quintus erat, quem legimus post sex similiter annos, id est, anno undecimo imperii sui, urbe capta, ductum in Babylonem. His ergo qui habitabant prope flumen Chobar, et sponte se regi tradiderant, revelatur quod benefecerint obedire sententiæ Dei. In brevi enim et Judæam provinciam, et urbem Jerusalem esse capiendam. Quodque nubes magna describitur, intelligamus eam imbres eversionum super Judæam, pluvieque alisionum portare. Et involvens ignis monstrat ventura supplicia, et captivitatis mala. Splendorque in circuitu ejus significat Dei aperta judicia. Qui autem in contrariam partem sentiunt, hoc est, bonam, spiritum auferentem, sive extollentem, Spiritum sanctum intelligunt, qui auferat ab hominibus vitia atque peccata, sive jacentes attollat ad sublimia, faciatque recedere ab Aquilone vento frigidissimo, a quo exardescunt mala super omnem terram (Eccles. xliii); et in Jeremia, olla illa terribilis a facie Aquilonis accenditur (Jerem. 1). Nubem quoque magnam ad personam Christi referunt, qui venit in Ægyptum hujus sæculi super nubem levem: magnamque proprie dici ad comparationem minorum, prophetarum videlicet, et apostolorum omniumque sanctorum, de quibus scriptum est: *Et veritas tua usque ad nubes* (Ps. xxxv, 6); et: *Mandabo nubibus ne pluant super Israel imbrem* (Isai. v, 6); et alibi: *Nubes pulvis pedum ejus* (Naum 1, 5); et iterum: *Nubes et caligo in circuitu illius* (Ps. xcvi, 2). Ignem quoque micantem et splendorem in circuitu ejus, juxta illud accipi quod scriptum est: *Deus igne consumens est* (Deut. iv, 24). Ad quem mittendum super terram Salvator venisse se dicit, et in nobis omnibusque credentibus ardere desiderat (Luc. xi); qui cum terrorem peccatoribus inferat atque supplicia, tamen splendore ruget, et lumine ac fulgore sit plenus. Idecirco nos excoquens, ut puris atque purgatis tribuat lætiora.

(Vers. 5.) *Et in medio ejus similitudo quatuor animalium, et hic aspectus eorum: similitudo hominis in eis.* Quodque sequitur, *Et splendor in eo*, obelo prænotandum est. Nisi addisset Scriptura, dicens: *Id est, de medio ignis*, propter ambiguitatem verbi errare poteramus, ut putaremus speciem, vel visionem electri esse in medio venti, vel spiritus. Ergo hoc sentiendum, quod in medio ignis et tormentorum Dei, electri similitudo sit, quod est auro argentoque pretiosius; ut post judicium atque tormenta, quæ patientibus tristitia videntur et dura, pretiosior electri fulgor appareat, dum providentia Dei omnia gubernantur, et quæ putatur pœna, medicina est.

(Vers. 6.) *Et in medio ejus similitudo quatuor animalium, et hic aspectus eorum: similitudo hominis in eis.* In medio ejus, subauditur quidem, electri: sed melius at ignem intelligamus, qui credentibus lumen,

^c Duo mss., *propter flumen Chobar, etc.* Leviora quædam infra emendamus.

incredulis supplicium est. In hujus ergo ignis medio erat **9** similitudo quatuor animalium, similitudo, non natura; quatuorque animalium quæ postea dicuntur quadriformia, una similitudo est hominis, ut omnia in mundo rationalia demonstrarentur: *Facimus enim, inquit, hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Genes. 1)*. Imago autem et similitudo Dei non est corporis forma, sed mentis: descripta ad similitudinem veræ imaginis Christi, qui est imago Dei invisibilis. Hæ rationales creaturæ in quatuor versantur locis, sive propter quatuor cardines mundi, quibus orbis includitur, sive propter quatuor loca, cælestium, terrestrium, et infernorum, et supercælestium, de quibus et Paulus apostolus loquitur: *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum (Philip. 2, 10)*. De tribus, Pauli testimonium est. Videamus et quartum. *Laudate Dominum, cæli cælorum, et aqua quæ super cælum est, laudet nomen Domini (Psal. CXLVIII, 5)*. Rursumque ab Apostolo alia dicuntur cælestia, et alia supercælestia (1 Cor. xv).

(Vers. 7.) *Quatuor facies uni, et quatuor pennæ uni, et pedes eorum pedes recti, et planta pedis eorum quasi planta pedis vituli, et scintillæ quasi aspectus æris candentis. Et manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus. LXX: Et quatuor facies uni, et quatuor alæ uni, et curâ eorum recta, et pennati pedes eorum. Et scintillæ quasi fulgurans ærumentum, et leves pennæ eorum, et manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus eorum.* De quatuor animalibus, quorum aspectus erat similitudo hominis (ita dumtaxat ut singula haberent quaternas facies, et quaternas alas, pedesque rectos, et plantam pedis, quasi vestigium pedis vituli, sive, ut interpretatus est Aquila, rotundam, quod LXX penitus omiserunt), de scintillis quoque æris splendore rutilantibus, et de levibus pennis eorum, quod in Hebraico non habetur, de manu quoque hominis sub alis eorum in quatuor partibus, et reliquis quæ propheticus sermo describit, conabimur quid nobis videatur dicere, cum opinionones singulorum breviter strinxerimus. Quidam quatuor Evangelia, quos nos quoque in præcæmio commentariorum Matthæi secuti **10** sumus, horum animalium putant nominibus designari: Matthæi, quod quasi hominem descripsit: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham*. Leonis, ad Marcum referant: *Initium Evangelii Jesu Christi Filii Dei, sicut scriptum est in Isaiâ propheta: Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini: rectas facite semitas ejus (Isai. 41, 3)*. Vituli, ad Lucæ Evangelium, quod a Bæbariæ incipit sacerdote. Aquilæ, ad Joannis exordium, qui ad excelsum evolans cæpit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Super quo quid nobis videretur, in supradicto opere diximus, plentiusque in Apoca-

Alypei Joannis (Cap. 1v) horum animalium species ac nomina referuntur ad quatuor Evangelia [Al. Evangelistas]. Quibus quomodo possit omnium animalium descriptio coaptari, tentabimus suo loco dicere. Alii vero qui philosophorum stultam sequuntur sapientiam, duo hemisphæria in duobus templi Cherubim, nos et Antipodas, quasi supinos et cadentes homines suspicantur. Plerique, juxta Platonem, rationale animæ, et irascitivum, et concupiscitivum, quod ille λογικόν et θυμικόν et επιθυμητικόν vocat, ad hominem, et leonem ac vitulum referunt: rationem et cognitionem, et mentem, et consilium, eandemque virtutem atque sapientiam in cerebri arce ponentes: feritatem vero et iracundiam atque violentiam in leone, quæ consistat in felle. Porro libidinem, luxuriam, et omnium voluptatum cupidinem in jecore, id est, in vitulo qui terræ operibus hæreat. Quartamque ponunt quæ super hæc et extra hæc tria est, quam Græci vocant συντήρησις, quæ scintilla conscientiæ in **b** Cain quoque pectore, postquam ejectus est de paradiso, non extinguitur, et qua victi voluptatibus, vel furere, ipsaque interdum rationis decepti similitudine, nos peccare sentimus. Quam proprie Aquilæ deputant, non se miscentem tribus, sed tria errantia corrigentem, quam in Scripturis interdum vocari legitimus spiritum, qui interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus (Rom. viii, 26). Nemo enim scit ea quæ hominis sunt, nisi spiritus qui in eo est (1 Cor. 2, 11). Quem et Paulus ad Thessalonicenses **11** scribens, cum anima et corpore servari integrum deprecatur (1 Thess. v). Et tamen hanc quoque ipsam conscientiam, juxta illud quod in Proverbiis scriptum est: *Impius cum venerit in profundum peccatorum, contemnit (Prov. xviii, 13)*: cernimus præcipitari apud quosdam et suum locum amittere, qui ne pudorem quidem et verecundiam habent in delictis, et merentur audire: *Facies meretricis facta est tibi, noluit [Al. nescis] erubescere (Jerem. 13, 3)*. Hanc igitur quadrigam in aurigæ modum Deus regit, et incompositis currentem gradibus refrenat, docilemque facit, et suo parere cogit imperio. Quam disputationem partium animæ, id est, hominis, qui minor mundus ab iisdem philosophis appellatur, etiam nos attingemus. Sunt qui simpliciter in quatuor animalibus, juxta Hippocratis sententiam, quatuor arbitrantur elementa mundi monstrari, de quibus constant omnia: ignem, aerem, aquam, terram. Quæ quomodo sibi misceantur, et cum singula sint, sibi juncta videantur, invicemque se tangant, et in una persona animalium quatuor species habeant ac figuras, non est propositi operis. Quatuor quoque rotas de terrenis ad sublimia consurgentes, singulis et quadriformibus junctas animalibus, vel eorundem elementorum commixtionem æstimant, vel quatuor temporum circulum, qui

^a Victorius plurium numero, et aquæ quæ super cælum sunt, laudent, etc., ex Græco.

^b Videatur Adam, qui ejectus de paradiso est, legendum pro Cain. Cæterum apud Raban., peccatore pro pectore scribitur.

ternis conficitur mensibus, annumque vertentem, A ad sacerdotalem et leviticam tribum: extra quæ sit facies aquilæ, vindicta et ultio Dei de cælo cuncta prospiciens, et quæ parata sit laniare peccantem, de qua et in Osee dicatur: *Sicut aquila super domum* **13** *Dei* (Ose. viii, 12), id est, templum. Et in hoc eodem propheta (*Infra* xvii), aquilam magnam magnarum alarum et unguium, quæ habeat ductum intrandi in Libanum, Nabuchodonosor intelligi, quem et nunc significet esse venturum, ac super hujusmodi quadrigam instar aurigæ sedere Deum, et facienda, vel non faciendi præcipere. Hoc autem, inquit, populo dicitur, qui in Babylone versatur, quod si Deo colla subjecerit, ipsiusque paruerit retinaculis, rursus ejus mereatur auxilium, et terram quam aniserat, recipiat.

Ver, æstas, autumnus, hyems, et mensis, et annus.

Quodque dicitur: *Erat rota in rota, annum in anno significari putant*. De quo alius poeta (*Virgil. II Georg.*):

Atque in se sua per vestigia volvitur annus.

Firmamenti etiam similitudinem crystallo comparatam, cælum hoc quod suspicimus intelligi volunt: sub quo volvuntur et transeunt quatuor animantia. Thronumque coloris sapphiri, et sedentem desuper hominem sub humana similitudine, imperium cuncta regentis omniaque habentis sub pedibus suis, omnipotentiae Dei describi autumant; dicitque ad extremum: *Hæc visio similitudinis gloriæ Dei*: per quæ quasi per picturam quamdam et **12** imaginem, providentiam demonstrari. Quodque pedes animantium recti esse dicantur, et *planta pedis vituli, seu rotunda*, terrena quæque ad cælestia subvolare, et omnibus angulis amputatis, rotunditatem sequi, quæ omnium figurarum pulcherrima est. Scintillas rutilantes, cuncta plena luminis indicare, et manus hominis sub pennis tam ipsius hominis, quam leonis, et vituli, et aquilæ: ut ratio cuncta sustentet, ac de humilitate terrena ad cælestia sublevet. Hæc et ad Evangelia et ad cuncta quæ supra posuimus referre possumus. Audisse me memini quatuor perturbationes, de quibus plenissime Cicero in Tusculanis disputat, gaudii, ægritudinis, cupidinis et timoris, quorum duo præsentia, duo futura sunt, per quatuor significari animalia, de quibus et Virgilius breviter (*Æneid. lib. vi*):

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque:

quæ regi debeant ratione, et potentia Dei; quibusque oppositæ sint, immo impositæ, virtutes quatuor, Prudentia, Justitia, Fortitudo, Temperantia, ut harum gubernentur arbitrio. Quæ quomodo vultibus hominis, leonis, vitulique et aquilæ coaptentur, omnino tacuerunt. Super quibus idem philosophus et orator in tribus ad filium officiorum libris disputat. Legi et cujusdam Catinæ, quem Syri λεπτόν, id est, *acutum et ingeniosum*, vocant, brevem disputationem, putantis castrorum ordinem duodecim tribuum describi in solitudine, ad Orientem et Occidentem, Septentrionem et Meridiem, quæ sibi invicem, et charitate, et consanguinitate sociantur, et hoc esse rotam in rota, quæ ducantur a spiritu, et nube protegantur in eremo, et columna ignis illuminentur in nocte; nec revertantur in Ægyptum, sed semper ad terram repositionis ire festinent. Electri autem in medio similitudinem, interpretatur Sancta sanctorum, faciemque hominis refert ad totum Israel; leonis ad regale sceptrum Judæ; vituli

^a Deerat quod vocula, sine qua sensus laborabat. Hujusmodi alia subinde emendantur, lectore non

ad sacerdotalem et leviticam tribum: extra quæ sit facies aquilæ, vindicta et ultio Dei de cælo cuncta prospiciens, et quæ parata sit laniare peccantem, de qua et in Osee dicatur: *Sicut aquila super domum* **13** *Dei* (Ose. viii, 12), id est, templum. Et in hoc eodem propheta (*Infra* xvii), aquilam magnam magnarum alarum et unguium, quæ habeat ductum intrandi in Libanum, Nabuchodonosor intelligi, quem et nunc significet esse venturum, ac super hujusmodi quadrigam instar aurigæ sedere Deum, et facienda, vel non faciendi præcipere. Hoc autem, inquit, populo dicitur, qui in Babylone versatur, quod si Deo colla subjecerit, ipsiusque paruerit retinaculis, rursus ejus mereatur auxilium, et terram quam aniserat, recipiat.

B (Vers. 8, 9.) *Et facies et pennas per quatuor partes habebant: junctæque erant pennæ ejus* [Vulg. eorum], *alterius ad alterum. Non revertebantur cum incederent: sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur*. Juncta sibi sunt Evangelia hærentque mutuo, et in toto orbe volitantia huc illucque discurrunt: nec habent finem volatus, nec aliquando superantur et recedunt, sed semper ad ulteriora procedunt. Unde et Paulus dicit: *Præteritorum obliviscens, et in futurum me extendens* (Philip. iii, 13). Hoc idem et de virtutibus animi possumus dicere, et de volatu temporum, commixtioneque elementorum, quod præterita relinquentes, semper ad priora festinent. Quod autem tempora labantur et fugiant, brevi versiculo demonstratur (*Virgil. III Georg.*):

C Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Et in carmine lyrico (*Horat. Carm. od. 14*):

Heu, heu, fugaces, Posthume, Posthume,
Labuntur anni!

(Vers. 10.) *Similitudo autem vultus eorum, facies hominis, et facies leonis a dextris ipsorum quatuor: facies autem bovis a sinistris ipsorum quatuor: et facies aquilæ desuper* [Vulg. silet desuper] *ipsorum quatuor*. Facies principia dicit Evangeliorum, e quibus homo et leo, hoc est, nativitas Christi, et prophetæ vox tonantis in eremo dextras partes tenent. Vituli autem, id est, victimarum et sacerdotii Judæorum, in sinistris est: quod abolitum transivit ad sacerdotium spirituale, de quo dictum est: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (Ps. cix, 2); ita dumtaxat, ut omnia sibi hæreant, unoque^b corpore censeantur. Aquila autem, quæ et super nativitatem et super prophetiam est, quæ Domini expletur adventu, et super sacerdotium quod præterit, **14** et extra hæc omnia est, de nativitate referens spirituali, quomodo Pater in Filio, et Filius in Patre sit. De qua rectissime dicitur: *Generationem ejus quis enarrabit* (*Isai. LIII, 8*)? Ista sunt juxta Apocalypsim (*Cap. iv*), ut ante jam diximus, quatuor animalia plena oculis ante et retro, quorum unum animal simile leoni, et secundum simile vitulo, et tertium admonito.

^a Antea erat unoquoque, contra mss. fidem.

habere faciem quasi hominis, et quartum simile Aquilæ volantis. Ibiq̄ dicuntur in modum Seraphim senas habere alas, duabus faciem, et duabus pedes operientia, duabus autem volantia, et nec in die nec in nocte cessantia atque dicentia: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus, Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est* (Apoc. iv, 8).

(Vers. 11.) *Et facies eorum et pennæ eorum extente desuper, duæ pennæ singulorum jungebantur, et duæ tegebant corpora eorum.* Et supra diximus juncta sibi esse Evangelia et tempora, et omnes rationales creaturas, quatuorq̄ virtutes, ita ut qui una caruerit, omnibus careat. Quodque duæ extente sunt, et in altum se elevant, prædicationem cœlestem significat, et omnia ad Dei tendere majestatem. Duæ autem quibus teguntur corpora, humana excluditur scientia, nec perfectus præbatur intuitus, dicente Apostolo: *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus.* Cum autem venerit quod perfectum est, destruantur ea quæ ex parte sunt (I Cor. xiii, 9).

(Vers. 12.) *Et unumquodque coram facie sua gradiebatur.* Ubi erant impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec revertebantur, cum ambularent. Qui aratri stivam tenet, non debet respicere post tergum (Luc. ix, 62), nec imitari uxorem Loth (Genes. xix), ne incidat in plagam Deuteronomii (Cap. xix), et pereat ἐπιστόριον insanabili, quo cecidit et Heli, quia vitio filiorum offenderat Deum (IV Reg. iv): quanto magis quatuor animalia quæ plena erant lumine atque pennata, quæ sequuntur Spiritum sanctum præcedentem: quæ ita per orbem volitant, et se ad excelsa sustollunt, ut corpora sua protegant pennis historiæ, nec nobis aspectum tribuant pleniorē? Quod autem secundo dicitur: *Non revertebantur cum incederent*, utriusque instrumenti indicat sacramentum, quod in quatuor istis animantibus, et Lex, et Evangelium ad futura festinant; 15 et numquam retro motum accipiunt.

(Vers. 13, 14.) *Et similitudo animalium, et [Vulg. absque et] aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, et quasi aspectus lampadarum.* Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, et de igne fulgur egrediens. *Et animalia ibant et revertebantur in similitudinem fulguris coruscantis.* LXX: *Et in medio animalium visio, sicut carbonum ignis ardentium, sicut facies lampadarum discurrentium in medio animalium; et splendor ignis, et de igne egrediebatur quasi fulgur.* Quodque sequitur: *Et animalia currebant et revertebantur quasi species bezec*, de editione Theodotionis in Septuaginta additum est: qui, ne contra priores duas sententias propheta dicere videretur, hoc quod putabant esse contrarium, id est, *et animalia currebant et revertebantur*, silendum putaverunt, ne legenti scandalum faceret. Melius est autem in divinis libris transferre quod dictum est, licet non intelligas quare dictum sit, quam auferre quod nescias. Alioquin et multa alia quæ ineffabilia sunt, et humanus animus capere non potest, hoc licentia debebuntur. His autem hoc dicimus, quod quomodo in Pro-

verbiis in eodem loco scriptum est: *Ne respondeas stulto secundum stultitiam suam, ne similis fias* (Prov. xxvi, 4, 5); et rursum ponitur quod nobis videtur esse contrarium: *Responde stulto secundum stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur*; et utrumque pro temporum et personarum diversitate concordat, dum et stultus contemnitur, quia non recipit sapientiam; et stulta superbia alia decutitur stultitia, juxta quod et Apostolus dicit: *Factus sum insipiens, vos me cogistis* (II Cor. xii, 11): ita et in hoc loco debere nos quærere, quare supra secundo dictum sit: *Non revertebantur animalia cum incederent*; et nunc semel, *animalia currebant et revertebantur.* Essetque quæstio nisi sequeretur, in similitudinem fulguris coruscantis: quod Hebraico sermone dicitur BEZEC (בזעק), et interpretatus est Symmachus, *quasi species radii fulguris.* Quomodo igitur crebris micat ignibus æther; et in ictu oculi atque momento discurrent fulgura et revertuntur, non amittent matricem, et, ut ita dicam, fontem ignis atque materiam: ita et hæc animalia cum inoffenso pergant pede, ad priora festinant. Sin autem conatui 16 suo aliquid obsitum viderint, non tam revertuntur, quam contrahunt se, extendenda rursus, et præbitura lumen quod parumper absconderant, ut dent servis cibaria in tempore suo, nec tribuant sanctum canibus, nec mittant margaritas ante porcos (Matth. vii). Unde et Paulus dicit: *Lac vobis potum dedi, non escam, necdum enim capere poteratis* (I Cor. iii, 2). Electioque Judæ, et Saulis potio non argunt Deum ignorantia futurorum, sed præsentium monstrant esse judicem (Matth. x). Unde et Apostolis præcipitur, ut si indignam domum salutatione perspexerint, excutiant prius pedes; et pax quam domui dederant, revertatur ad eos. Carbones autem ignis ardentis et lampades in medio animalium discurrentes, de illo loco interpretatæ sunt Isaia: *Et comedet ignis sicut fœnum materiam, et sanctificabo eos in igne ardente* (Isai. v, 24). De quibus et alibi scriptum est: *Cadent super eos carbones ignis* (Ps. cxxxix, 11). Et contra labia dolosa, in alio psalmo dicitur: *Quod detur tibi aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatoriis* (Psal. cxix, 3, 4). Et in alio loco: *Habes carbones ignis, sedebis supra eos: hi erunt tibi in adjutorium* (Isai. xlvi, 14). Quæcumque creaturam aspexerimus, fulgurat Dei notitiam, dum ex creaturis Creator agnoscitur. De medioque animantium splendor ignis, et fulgur egreditur. Si enim Evangelia sibi colliseris, in medio litteræ vilisque historiæ, Spiritus sancti sacramenta reperies.

(Vers. 15 seqq.) *Cumque aspicerem animalia, apparuit rota una super terram juxta animalia habentia [Vulg. habens] quatuor facies. Et aspectus rotarum, et opus earum, quasi visio maris, et una similitudo ipsarum quatuor, et aspectus earum et opera, quasi sit rota in medio rotæ. Per quatuor partes earum euntes ibant, et non revertebantur cum ambularent. Statura quoque erat rotæ, et altitudo, et horribilis aspectus, et*

totum corpus plenum oculis in circuitu ipsarum quatuor. LXX : Et vidi, et ecce rota una super terram sequens animalia quatuor. Et aspectus rotarum, et factura earum, quasi species tharsis. Et similitudo in quatuor : et opus earum sicut solet esse rota in rota. In quatuor partes earum ambulabant, et non revertebantur, cum ambularent. Et dorsa earum, et altitudo erat eis. Et vidi eas, et dorsa earum plena oculis in circuitu ipsarum quatuor. Illicusque quatuor animantium quæ **17** quaternas habebant facies, pictura describitur, sequentium spiritum, et nubem, quæ erat in medio spiritus, nunc per singula animalia singulæ ponuntur rotæ, quæ non erant junctæ animantibus, sed sequebantur ea. Sive una rota apparuit super terram, quæ, divisa per quatuor, tot habebat facies, quot animalia sequebatur. Tantaque similitudo erat rotarum quatuor sequentium animalia quatuor, ut una rota verissime crederetur. Opusque earum erat atque factura, quasi visio tharsis, quam nos in mare vertimus. Aquila ^a hyacinthum posuit; qui lapis cæli habet similitudinem. Aspectusque earum erat quasi rota in rota, ut non unam rotam crederes, sed alteram alteri copulata. Per quatuor partes ibant, et non trahebantur, nec revertebantur retrorsum. Qui enim fieri poterat, ut reverterentur, cum sequerentur animalia, quæ semper ad priora se tenderent? Statura quoque rotarum et altitudo tanta erat, ut miraculum videntibus faceret. Totumque corpus et dorsa erant plena lucis in circuitu, ut nullum membrorum aspiceres quod oculos luminis non haberet : qualemque describunt fabulæ poetarum Argum fuisse centoculum sive multorum oculorum, quem Juno in pavum vertit ob negligentem custodiam, ut quod miraculum est conditoris Dei, hoc condemnatio esset inulti adulterii. Omnia cælestia, et terrestria, et quidquid sub humanam cadit intelligentiam, Solis rotis volvitur. Solis annuum circulum, per singulos menses luna decurrit. Lucifer qui ipse vesper est, dum ad Orientem, et ad Occidentem rutilus micat, et noctis tenebras parvo temperat lumine, duobus annis eundem conficit cursum : aliaque astra quatuor quæ vocantur errantia, et quidquid fulget in cælo, segetum quoque et arborum, herbarumque varietates per quatuor tempora suis currunt rotis, nihilque aspicimus quod ante non fuerit. *Gyrans gyrando vadit spiritus, et in circulos suos revertitur. Omnes torrentes vadunt in mare, et mare non adimpletur* (Eccles. 1, 6, 7). Quare? quia ad fontes **18** suos de matrico abyssu revertuntur. Evangeliorum autem, id est, quatuor animalium quæ spirant, vivunt, intelligunt, si quis rotam cursumque consideret, in brevi tempore videbit mundum esse completum sermone Apostolico. Rota quoque in rota, vel duorum junctura Testa-

^a At vero Symmachum, non Aquilam vertisse *hyacinthum*, epist. in nostra recensione 54, ad Marcellam, num. 4, etc., in hoc ipso Commentar. in Ezechiel. infr. cap. x tradit. Quod etiam discas ex Gregorio Neocæsariensi in Ezechiel; qui Cöllibecharius falso ascribitur Nazianzeno, tum ex Theodoro **10**, et ex cod. exemplari ms. Jesuitarum Parisiensium,

A mentarum est, quod indelat scála Jacob (Gen. xxviii), et forceps Isaiæ (Isai. vi), et gladius bis acutus : vel Evangelia sibi coherentia, quorum carens et statura tendit ad cælum, paululumque quid attingit in terra, et semper properans, ad excelsa festinat. De quibus et alibi dicitur : *Lapides sancti volvuntur super terram* (Zach. ix, 16); ex quibus edificatur cælestis Jerusalem. Hoc ipsum puto significare et illud quod in psalmo canitur : *Vox tonitruus tui in rota* (Psal. lxxvi, 19). Et alibi : *Quæ inflamat rotam nativitatis* (Jac. iii, 6). Quæ testimonia, quem sensum in suis locis habeant, non hujus est temporis. Totum autem corpus et dorsa plena oculis approbabit, qui viderit nihil esse in Evangeliiis quod non luceat, et splendore suo mundum illuminet, ut etiam quæ parva putantur et vilia, Spiritus sancti fulgeant majestate.

(Vers. 19 seq.) *Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter et rotæ juxta ea. Et cum elevarentur animalia de terra, elevabantur simul et rotæ. Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, et rotæ pariter levabantur, sequentes eum; spiritus enim vitæ erat in rotis. Cum euntibus ibant, et cum stantibus stabant : et cum elevatis a terra, pariter elevabantur et rotæ sequentes ea : quia spiritus vitæ erat in rotis.* Quatuor animalia spiritum sequebantur, et nubem quæ erat in spiritu. Rursumque rotæ cum animalia sequerentur elevantia se de terra, nequaquam animalia, sed spiritum sequebantur, ut ostenderent propriam voluntatem : quia spiritus vitæ erat in rotis. Tria autem et in animalibus et in rotis pariter indicantur, cum starent, cum ambularent, cum elevarentur, quæ et animalia, et rotæ in commune faciebant. Neque enim stantibus animalibus rotæ poterant ambulare, nec ambulantis super terram animalibus, elevare se rotæ, **19** sed quorum una erat actio, una erat et requies, et cursus, et elevatio. Secundoque dicitur, *quia spiritus vitæ erat in rotis* : ut nequaquam vas aliquid arbitremur rotarum, ^b quas in carpentis plaustorum rbedarumque et curruum aspicimus, sed animantia, immo super animantia. Animalis enim homo non percipit ea quæ spiritus sunt. Istæ ergo rotæ, in quibus erat spiritus vitæ, omnia ordine faciunt atque mensura, habentque cum animalibus concordiam, sequentes ea, et per ea Spiritum sanctum ; immo mediis prætermis-sis, sancti Spiritus societate gaudentes. Quæ omnia juxta priorem intelligentiam, variæ interpretationi prudens lector poterit coaptare.

(Vers. 22 seq.) *Et similitudo super caput animalium firmamenti quasi aspectus crystalli horribilis, et ex-anti super capita eorum desuper. Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius ad alterum. Unum-*

teste Mohtsfaucio, ubi Σ . $\omega\tau$ $\delta\pi\alpha\tau\epsilon\iota\varsigma$ $\delta\alpha\lambda\alpha\theta\delta\upsilon$. Symmachus, quasi species *hyacinthi*, legitur. Atque adeo opinor aut lapsum hic memoria sanctiss. doctorem aut vitiatum a librariis locum, et Aquilæ, qui *chrysolithum* vertit, non *hyacinthum*, pro Symmachi nomine substitutum.

^b Ilactenus Vulgati quasi in carpentis, pro quas.

quodque duabus alis velabat corpus suum, et alterum A similiter velabatur. Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei. Cum ambularent, quasi sonus erat multitudinis, ut sonus castrorum, cumque starent, demittebantur pennae eorum. Nam cum fieret vox supra firmamentum quod erat super caput eorum, stabant et submittebant alas suas. Et super firmamentum quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri, similitudo throni, et super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper. Ubi nos posuimus, pennae eorum rectae, et quasi sonum, vel vocem sublimis Dei, LXX transulerunt, alae eorum extensae et volantes; et quasi vocem fortis: quod in Hebraico dicitur שַׁדְדַי (שׁוֹדַדַי). Multaque et in hoc, et in aliis capitulis ab eis praetermissa sunt, quae ob longitudinem ponere supersedi. Quod autem nos manifestius interpretati sumus, alterius ad alterum: unumquodque duabus alis velabat corpus suum, et alterum similiter velabatur, pro quo in Hebraeo scriptum est, mulieris ad sororem suam, vir duabus alis velabat corpus suum, et vir velabatur similiter: ideo post mulierem virum posuit in persona eadem, ne sexum in caelestibus putaremus: cum in uno atque eodem iuxta proprietatem Hebraicam, idem et vir et mulier appellatur. Videtur autem super 20 quatuor animalia et rotas totidem, similitudo firmamenti, quod nos appellamus caelum, habens speciem crystalli, quod est purissimum, et ex aquis mundis atque lucentibus, nimio frigore a concreescere dicitur: intantum ut etiam gelu constricta aqua, Graeco sermone χρυστάλλος nominetur. Decebat autem in superioribus esse eximiam puritatem, quae cuncta protegat, id est, rationales sapientesque virtutes, et quatuor temporum cursum, et mundi plagas, et reuera omnium ordinem, et Evangelicam praedicationem, quae ex parte intelligitur, et ex parte velatur. Voxque auditur alarum volantium, quasi vox aquarum multarum, quae iuxta Apocalypsim Joannis (Cap. xvii) populos significant, paulatimque proficiens dicitur quasi vox castrorum, et quasi vox sublimis Dei, quod Hebraice appellatur שַׁדְדַי, et iuxta LXX, vox verbi; ut universa quae praedicantur in mundo, vocem Filii Dei esse credamus. Stantibus autem animalibus, demittebantur alae eorum. Vocem enim Dei Omnipotentis resonantem in caelestibus ferre non poterant, sed stabant, et mirabantur; et silentio suo, Dei potentiam demonstrabant, qui sedebat super firmamentum. Quod firmamentum his qui deorsum erant, habebat similitudinem crystalli: his autem qui supra, instar lapidis sapphiri videbatur. Quae similitudo sapphiri, thronus erat ejus qui sedebat in similitudinem hominis. Ex quo intelligimus, et firmamentum, et crystallum, et sapphirum, et hominem in similitudine, non in veritate monstrari. Hominem autem Deum Patrem debere intelligi multa docent testimonia. E quibus illud est in

Evangelio: Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam agricolis (Matth. xxi, 33). Et post paulum: Misit servos, et super omnes filium suum (Ibid., 37). Rursumque: Homo quidam fecit nuptias filio suo (Matth. xxii, 2). Non quod filius excludatur a regno, de quo scripsit Isaias: Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum (Isai. vi, 1). Et Joannes: Haec autem, inquit, dixit Isaias, quoniam [Al. quando] vidit gloriam Filii Dei (Joan. xii, 41); sed quod in Patre regnet et Filius. Omnia enim Filii Patris sunt, qui est imago Dei Patris invisibilis (Coloss. 1, 15). Nam et in Daniele Deus Pater sedens Inducitur (Dan. vii), 21 et offertur ei Filius hominis, ut accipiat regnum. Et in Apocalypsi Joannis, eadem de Filio scribuntur (Apoc. iii, vii). Et ad pugnam primi martyris Stephani, cernitur stans ad dexteram Patris. De quo canitur in psalmo: Dixit Dominus Domino meo: Sede ad dexteram meam. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psal. cix, 1, 2). Sicut autem crystallo purissima quaeque atque lucentia in caelestibus demonstrantur, quae nostrum oculatum corpus illuminant: sic in sapphiro, id est, in throno Dei, et super firmamentum quod caelum accipimus, abscondita atque secreta et incomprehensibilia Dei sacramenta monstrantur: Qui posuit tenebras latibulum suum (Psal. xvii, 12), et in nube videtur et in caligine. Unde et in Exodo scribitur: Et sub pedibus Dei erat quasi opus lateris sapphiri, et sicut species firmamenti caeli mundissimi (Exod. xxiv, 10). Unde et sponsa pulchritudinem sponsi describit in Cantico: Venter ejus quasi tabula eburna super lapidem sapphirum (Cant. v, 14). Et in Joannis Apocalypsi primum fundamentum jaspidis, secundum sapphiri scribitur (Apoc. xxi): Et in rationali pontificis, in versu et ordine lapidum singulorum, secundus ordo carbunculum habet, et sapphirum, et jaspidem (Exod. xxviii). De quibus ex parte lapidibus, in Isaiæ Explanationibus diximus.

(Vers. 27, 28.) Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis intrinsecus ejus per circuitum a lumbis ejus et desuper. Et a lumbis ejus usque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu, velut aspectum arcus cum fuerit in nube in die pluviae. Hic erat aspectus splendoris per gyrum. Haec visio similitudinis gloriae Domini. Similitudo hominis qui sedebat super similitudinem throni, qui thronus habebat similitudinem lapidis sapphiri, a lumbis et desuper, electro comparatur. Quod electrum, et intrinsecus et extrinsecus habebat quasi ignis aspectum. A lumbis vero et deorsum ignis erat respiciens in circuitu; ut ostenderet ea, quae supra lumbos sunt, ubi sensus versatur et ratio, non indigere igne nec flammis, sed pretiosissimo metallo, et purissimo. Ea vero quae a lumbis deorsum, ubi coitus, ubi generatio, ubi incentiva vitiorum purgatione 22 indigere flammarum, ut cum purgata fuerint, habeant iuxta Hebraicum et Graecum exemplar. In Latino lapidis pro lateris nos habemus.

^a Quidam mss. penes Victorium congetascere.¹

^b Haec inquit Victor. est vera et antiqua lectio:

sicut arcus similitudinem, quæ vulgo Iris dicitur, cum fuerit in nube in die pluviae. Iris enim quæ in sancta Scriptura vocatur arcus, et in Apocalypsi Joannis eodem nomine Iris dicitur (*Apoc. iv*), nisi in pluvia, et in aquosa nube non potest apparere, diversorum colorum, et pulcherrimorum, et sensim in alios transeuntium. Unde et poeta (*Virgil. iv Æneid.*):

Mille rapit varios adversa luce colores.

Sed et morem vulgi sequens idem poeta: *Cum bibit, inquit, arcus*. Ex quo significat numquam arcum apparere, nisi in nube et in aquis. Hic arcus signum est clementiæ, et testamenti Dei, quod fecit cum hominibus: ut quando apparuerit in nube, sciamus nos, secundum antiquitatis exemplum, nequaquam perituros esse diluvio (*Genes. ix*). Ex quo ostenditur post pœnas atque supplicia, et purgationem peccatorum, futuram misericordiam, dumtaxat in his qui Deum meruerint videre regnantem. Unde dicitur: *Hic erat aspectus splendoris per gyrum*. Per gyrum Dei, vel throni, vel omnium quæ perspecta sunt. Et hæc visio gloriæ similitudinis Dei: non quo gloriam Domini viderit, sed similitudinem gloriæ ejus. Visio autem omnis hæc est: Spiritus elevans, et nubes magna, et quatuor animalia, et rotæ totidem sequentes animalia, et spiritum, quæ sub firmamento Dei esse meruerunt. Quæ postquam elevata sunt, et audierunt vocem quasi aquarum multarum, et quasi verbi sublimis Dei, vocemque castrorum et exercitus, demiserunt alas, et stuporem silentio demonstrarunt: apparuitque sedens super similitudinem sapphiri quasi similitudo hominis, qui a lumbis supra habebat speciem electri, et a lumbis deorsum speciem ignis in circuitu. Post quem terrorem datur signum misericordiæ; velut aspectus arcus cum fuerit in nube in die pluviae. De hac visione prolixius diximus quia et obscura est, et a multis varie exponitur. In reliquis quantum fieri potest absque damno sensuum, propter magnitudinem voluminis brevitati studebimus.

(Cap. II. — Vers. 1.) **23** *Et vidi, et cecidi in faciem meam, et audivi vocem loquentis*. Non est elatus visionum magnitudine, sed conscientia fragilitatis humanæ procidit in faciem suam. Unde et apostolus Paulus post ascensionem cœli et paradisi, et auditionem verborum ineffabilium, datum sibi dicit angelum Satanæ, qui se colaphizet, ne extolleretur (*I Cor. xii*). Et Abraham cecidit in faciem, postquam audivit sermones Dei. Et tamen quia non peccato, sed humilitate corruerat, a Domino sublevatur, et verba ejus jubetur audire (*Gen. xvii*). Sciendum quoque, quod aliud sit in faciem cadere, aliud retrorsum. Abraham, postquam audivit de nativitate Isaac, cecidit in faciem, et risit (*I Reg. iv*). Heli autem, qui peccaverat, retrorsum cecidit. Et de Dan in Genesi scriptum est: *Fiat Dan coluber in semita, mordens plantam equi, et cadet eques retrorsum, salutem expectans Dei* (*Gen. xlix, 17, 18*). Quia enim ad morsum colubri ceciderat ex equo, propter-

ea Salvatoris exspectat adventum. Et in Evangelio secundum Joannem, qui ad comprehendendum venerant Dominum, postquam ille respondit: *Ego sum, ceciderunt retrorsum in terram* (*Joan. xviii, 6*); sermonem ejus, qui Moysi dixerat: *Vade, dic filiis Israel: Qui est, misit me ad vos* (*Exod. iii, 14*), minime sustinentes.

Et dixit ad me: Fili hominis, sta super pedes tuos, et loquar tibi [Vulg. tecum]: Jacens sermonem Dei audire non poterat, sed audit cum Moyses: *Tu vero hic sta mecum* (*Exod. xxxiv, 2*). Quod et Daniel sibi accidisse commemorat (*Dan. x*).

(Vers. 2.) *Et ingressus est in me spiritus, postquam locutus est mihi, et statuit me supra pedes meos. Et audivi loquentem ad me, et dicentem: Fili hominis.*

LXX: *Et venit ad me spiritus, et assumpsit me, et elevavit, et statuit me super pedes meos: et audivi eum loquentem ad me, et dixit mihi: Fili hominis*. Præceperat prophetæ sermo divinus et jusserat: *Sta super pedes tuos* (*Psal xxxix, 3*); sed sine auxilio Dei et adventu Spiritus sancti stare non poterat: propterea ingreditur in eum, sive assumit et suscitatur, ut firmo sit gradu, et possit dicere: *Statuit supra petram pedes meos* (*Ephes. vi, 14*). Nullumque peccatorem stantem legimus, sed ad sanctos dicitur: *State ergo stantissimi lumbos vestros*. Peccator autem illud Deuteronomii **24** meretur audire: *Non erit stabile vestigium pedis tui* (*Deut. xxviii, 56*). Crebro ad Ezechiel dicitur: *Fili hominis* (*Matth. viii, 20*), et ad Daniel raro: quorum uterque in persona ejus qui dixerat: *Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet*, captivum populum consolatur, et retrahit ad penitentiam.

(Vers. 3.) *Mitto ego te ad filios Israel, ad gentes apostatrices, quæ recesserunt a me. Ipsi et patres eorum prævaricati sunt pactum meum usque ad diem hanc*. Nequaquam populum Dei Israel, sed gentes apostatrices vocat eos, qui a Domino recesserunt, non solum patres, sed et filii. Nec peccato patrum filii viderentur obnoxii; sed ut par et patrum et filiorum esset impietas. Porro quod **LXX** transtulerunt, *irritantes me, sive in amaritudinem convertentes*, illud significat, quod Deus benignus et dulcis natura nostris vitii mutetur in amaritudinem. Sicut enim sanctis dicitur: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus* (*Psal. xxxiii, 9*); sic peccatores eum amarum sentiunt. Unde et Apostolus bonitatem et severitatem Dei super sanctos et peccatores refert (*Rom. xxi*). Et de peccatoribus qui jacebant, scriptum est: *Dominus erigit elisos, Dominus diligit justos, Dominus solvit compeditos* (*Psal. cxlv, 8*). Sanctis vero stantibus præmia pollicetur.

(Vers. 4.) *Et filii dura facie, et indomabili corde sunt, ad quos ego mitto te*. Hoc in **LXX** non habetur. Magnæque clementiæ est ad tales Deum mittere, nec desperare eorum salutem; et confidentiæ prophetalis, quod ad tales quoque ire non timeat. Indomabili autem corde, et dura facie, juxta illud debemus accipere quod peccatori dicitur: *Nervus fer-*

reus collum tuum, et frons tua aenea (Isai. XLVIII, 6). Qui et in consequentibus arguuntur cordis lapidei, quod Deus evulsurum esse se dicit, et pro illo car-nem redditurum : ut mollitie sua, Dei præcepta suscipiat.

(Vers. 5.) *Et dices ad eos : Hæc dicit Dominus Deus : Si forte vel ipsi audiant, et si forte quiescant : quoniam domus exasperans est, et scient quia propheta fuerit in medio eorum.* Simile quid in Jeremia scriptum est : *Si forte audiant et agant pœnitentiam* (Jer. XXVI, 3). Et in Evangelio : *Forſitan filium meum re-rebatur* (Matth. XXI, 37). Loquitur autem hæc Deus ambigenti affectu, ^a ut liberam hominis mon-stret **25** arbitrium, ne præscientia futurorum mali vel boni immutabile faciat quod Deus futurum nove-rit. Non enim quia ille ventura cognoscit, necesse est nos facere quod ille præscivit : sed quod nos propria voluntate sumus facturi, ille novit futurum quasi Deus.

(Vers. 6.) *Tu ergo, fili hominis, non timeas eos, neque [Vulg. ne] sermones eorum metuas, quoniam increduli et subversores sunt tecum.* LXX : *Et tu, fili hominis, non timeas eos, nec a facie eorum formides : quoniam insanient, et congregabuntur contra te in circuitu.* Licet dura cervice sint, et corde indoma-bili, tamen mea sunt fortiora præcepta. Nec te putes esse deceptum, si mittaris ad eos qui te lo-quentem non audiant. Ecce prædico tibi quod insa-niant, et congregentur adversum te, et circumdent te, nullam tibi effugium relinquentes. Hoc autem faciant, quia increduli sunt, et Dei imperia con-temnentes.

Et cum scorpionibus habitas. Verba eorum ne timeas, et vultus eorum ne formides, quia domus exasperans est. Qui possint ferire, qui arcuato percutere vulnere, et aculeo fistulato, ut eadem plaga et cutem aperiat, et venena diffundat. Unusquisque pro mor-bibus suis sortitur vocabulum. Scribis et Pharisæis dicitur : *Generatio viperarum* (Matth. XXIII, 33). Et de Herode qui versipellis erat : *Ite et dicite vulpi huic* (Luc. XIII, 32). Et pseudopropheta in hoc eodem Propheta vulpibus comparantur. Et nunc corde indomabili scorpiones esse dicuntur. Unde et in Evangelio legimus : *Omnes qui ante me venerunt, fuerunt fures et latrones, et non audierunt eos oves* (Joann. X, 8). Et quomodo oves perditæ domus Is-rael audierant adversarios? Ex quo ostenditur, eos qui audierint fures et latrones, ovium vocabulum perdidisse, et alia assumpsisse nomina, ut non quasi oves perierint, sed quasi viperæ, vulpes et scor-piones.

(Vers. 7, 8.) *Et loqueris verba mea ad eos : si forte audiant, et timeant, ^b vel quiescant, quoniam irritatores sunt. Tu autem, fili hominis, audi quod ego loquor*

^a Confer Rabanum ubi hunc ex Hieronymo locum laudat in Epist. ad Heberardum comitem contra hæ-resim Gothescalchi.

^b Victor., inverso ordine, et quiescant, vel timeant :

[Vulg. quæcumque loquor] ad te. Non ergo cessan-dum, licet mali sint, quibus loquimur ; quin secun-dum Apostolum (II Tim. IV), opportune, importune verbum Dei prædicemus, quia potest **26** fieri, ut et durus corrigatur ad mollitiem, et qui obediens est, mutata voluntate non audiat.

Noli esse exasperans, sicut domus exasperatrix est. Semel diximus exasperationem, sive irritationem, Septuaginta amaritudinem ponere. Quod ergo dicit, hoc est : Non debes eos imitari, ad quos corrigendos mittis, ne peccatum simile similem mereatur et pœnam.

Aperi os tuum, et comede quæ ego do tibi. Dignum te, inquit, præbe sermonibus meis, et cibum suscipe spiritualem, ut quomodo in Evangelio dicitur : *Qui habet aures audiendi, audiat* (Luc. VIII, 8) ; et hic dicatur : *Qui habet apertum os ad comedendum, comedat.* Unde et Psalmistæ Dominus loquitur : *Aperi os tuum, et implebo illud* (Psal. LXXX, 11). Et ille respondit : *Os meum aperui, et attraxi spiritum* (Psal. CXVIII, 131). Et apostolus Paulus, qui habebat in se thesauros sapientiæ et scientiæ, et in quo Christus Dominus loquebatur, scribit Corinthiis : *Os meum apertum est ad vos, o Corinthii* (II Cor. VI, 11). Et de Salvatore Matthæus refert : *Aperiens os suum, docebat discipulos* (Matth. V, 2).

Et vidi, et ecce manus missa ad me. Pro manu missa, extentam Septuaginta transtulerunt. Quæ mit-titur et extenditur ad eos, qui beneficia consequun-tur. Contrahitur autem ab his quibus loquitur per prophetam : *Numquid abbreviata et contracta est manus Domini* (Isa. I, 2) ? Et in Psalmo : *Ut quid avertis manum tuam, et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem* (Psal. LXXIII, 11) ? Denique extendit in passione pennas suas, susceptique discipulos, et portavit illos in humeris suis, et locutus est : *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem* (Isa. LXV, 2), ut congregaret filios Israel, sicut gallina congregat pullos sub alas suas : et extensione manuum Moysi, Israel superat Amalec (Exod. XVII).

(Vers. 9.) *In qua erat involutus liber, et expandit illum coram me, et [Vulg. qui] erat scriptus intus et foris : scriptæque erant in eo lamentationes, et carmen, et væ.* Et dixit ad me : *Fili hominis, quodcumque in-veneris, comede.* Pro involuto libro, Septuaginta **D** capitulum libri transtulerunt. In manu Domini se-denti super thronum, quæ missa est et extenta. De quo et in Psalmis dicitur : *In capitulo libri scriptum est de me* (Psal. XXXIX, 8). Capitulum **27** intelligamus exordium. Iste liber involutus atque signatus, scriptusque intus et foris, vel ante et post, tantæ difficultatis fuit, ut nullus potuerit neque in cælo, neque in terra, neque sub terras aperire illum et legere, nisi solus leo de tribu Juda, radix David

quod enim ait Hebraice est ליון, Hieron. vertit *quiescant* ; LXX. vero *προνθῆσον*, *timeant*. Porro Hieronymianam interpretationem Septuagintavirali continuo facit præcedere.

et Jesso, quem Joannes in Apocalypsi devorasse se dixit (Apoc. v), non totum, sed in capitulo, id est, in principio. Neque enim fieri potest, ut humana natura totas libri hujus thesauros devoret. Et expandit illum coram propheta, et legendum cognoscendumque præbuit, qui in Isala populo non credenti dicitur esse signatus (Isai. xxix). Usque hodie enim velamen Judæis in veteri positum est Testamento. Scriptusque erat ante et retro; de futuris et de præteritis. Vel corte foris, in historia littera, intus, intelligentia spirituali, de qua et Psalmista: Omnis, inquit, gloria filia regis ab intus (Psal. xlii, 14). Scriptæque erant in eo tam intus quam foris lamentationes, et carmen, et væ. Lamentationes, de his qui ad penitentiam provocantur, sicut Samuel et Apostolus Paulus plangebant atque lugebant Saul et Corinthios, quos salvare cupiebant (II Par. xvi; II Cor. xii). Carmen super his, qui Dei digni sunt testimonio, et quibus Psalmista præcipit: *Cantate Domino canticum novum* (Psal. xcv et xcvi, 1). Porro væ super illis qui penitus desperantur, et cum venerint in profundam peccatorum, contemnunt (Prov. xviii).

(Cap. III. — Vers. 1.) *Comede volumen istud, et vade* [Vulg. vadens], *loquere filiis* [Vulg. ad filios] *Israel*. Nisi ante comederimus apertum volumen, docere non possumus filios Israel. Benigne et David postquam ipse misericordians consecutus est: *Decede*, inquit, *iniquas vias tuas, et impit ad te convertentur* (Psal. i, 15).

(Vers. 2.) *Et aperui os meum, et cibavi me volumine illo. Et dixit ad me: Fili hominis. Ego*, inquit, *aperui os meum, quia mihi dictum est: Aperui os tuum, et comede. Et, aperto ore, Dominus largitus est oibus; ut initia voluntatis in nobis sint, et perfectionem beatitudinis a Domino consequamur. Non est enim volentis neque currentis, sed miserentis Dei* (Rom. ix, 16). Attamen et velle et currere, nostri aviarii est. Pro aperui, Septuaginta translatorunt, *aperuit*, ut *Deus* subaudiatur *Deus*: quia ipse et aperuit os prophetae, et cibavit eum.

(Vers. 3.) *Venter tuus comedit; et viscera tua complebuntur volumine illo, quod ego do tibi. LXX: Os tuum comedit, et venter tuus implebitur capitulo isto tibi dato*. Principia lectionis, et simplicis historie, eas voluminis est. Quando vero assidua meditatione in memoriam thesaurum librum Domini condiderimus, impletur spiritualiter venter noster, et saturantur viscera, ut habemus eum apostolo Paulo viscera misericordiae (Colos. iii), et impletur ille venter, de quo Jeremias loquitur: *Ventrem meum, ventrem meum ego dabo; et senuis cordis mei conturbabit me* (Jerem. ix, 10).

Et comedit illud, et factum est in ore meo sicut mel dulce. Loquitur et David: Quam dulcia gutturi meo

eloquia tua, super mel ori meo (Psal. cxviii, 105). Et alibi: *Judicia Domini vera, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum; et dulciora super mel et favum* (Psal. xviii, 10, 11). Et Samson favum mellis in ore leonis invenit (Judic. xiv); et Dominus post resurrectionem partem assi piscis comedit et favum (Luc. ii). Et in Proverbiis de apedicitur, quamquam hoc Hebræa non habeant exemplaria: *Vade ad apem, et discite quomodo operatrix sit, et opus suum castum faciat: cujus laboribus reges et imperiti pro sanitate abutuntur* (Prov. vi, 8, sec. LXX): quod operati sunt Moyses et prophetae, et evangelistæ, et apostoli; ut quicumque rex fieret, cujus cor in manu Dei est, dulcibus fruatur cibo. Qui vero simplex et absque serpentis astutia habet innocentiam columbarum, simplici fide credat atque salvetur: quia ubique insidie sunt, et sæpe diabolus transfiguratur se in angelum lucis (II Cor. ii): melque distillat de labiis mulieris meretricis, dulcia reprovittens ut venena interserat (Prov. v).

(Vers. 5.) *Et dixit ad me: Fili hominis, vade et ingredere* [in Vulg. non est et ingredere] *ad domum Israel, et loqueris verba mea ad eos. Cui dicitur: Vade et ingredere ad domum Isaach, ascenditur non fuisse cum populo peccatore; licet in eisdem videretur super flumen Chobar flibus commemorari. Scriptum est enim: Et ego eram in medio transmigrationis juxta flumen Chobar. Separata enim erat prophetae conversatio, et iniquorum offendebar aspectu. Hoc idem faciebat et Moyses* (Exod. xxxiii), procul a castris multitudinis figens tabernaculum: *quod cum fuisset ingressus, descendebat columna nubis, et stabat ante ostium tabernaculi*.

(Vers. 5, 6.) *Non enim ad populum profundi sermonis, et difficitis* [Vulg. ignote] *lingua tu mittere, ad domum Israel, neque ad populos multos, et ignoti sermonis, quorum non potes audire sermonem. Et si ad illos mitterem te, ipsi audirent te. Quoniam illi ad te nolunt venire, tu perge ad eos. Non enim habent sani opus medicina, sed male habentes* (Luc. v, 31). Neque potes dicere: Non possum loqui ad eos, quia linguæ alterius sunt, et invicem nobis barbari sumus, nec multum possumus audire sermonem. Quis loquar de uno populo? Si ad diversas te mitterem nationes, tamen austeritas et potentia mea omnem difficultatem vinceret. Atque utinam tempus instaret, quod ad omnes missurus sum nationes, quo et linguarum daturus es gratias, ut prædicet apostoli mei, et totum mundum a diversitate linguarum, una fide meo subdant joco; facilius illi audirent, qui profundi sunt atque sermonis, et nihil habent de levitate Judæa, sed gravi et solide ingrediuntur pedes, et eum ignote sicut linguæ, nota fidei sunt. Unde sequitur: *Et si ad illos mitterem te, ipsi audirent te. Denique postea misit, et omnes pariter cre-*

^a Interserit Victor, *justificata in semetipsa, ex psalmi textu.*

^b Victor, ex Hebræo et Vulgata Hieronymi editione, restituit *ad populos multos profundi sermonis*

et ignote linguæ, impressamque lectionem contendit mancam esse et nullam. Mss. vero nostri nihil præterea habent.

diderunt. Unde Paulus et Barnabas loquuntur ad Judæos [At. oes]: *Vobis quidem oportuerat predicari verbum Dei: sed quia nolulistis suscipere sermonem, ecce convertimur ad gentes* (Act. xiii, 46). Et de conversione dicitur: *Neque in Israel tantam fidem inveni* (Matth. viii, 10).

(Vers. 7.) *Domus autem Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me. Omnis quippe domus Israel atrita fronte est et duro corde. Ne contristeria, ait, si te audire noluerint. Idcirco te non audient: quia me audire contemnunt: juxta quod et Salvator ait: Qui vas non recipit, me non recipit* (Ibid., x, 40). In qua aperte liberam monstratur arbitrium. Et dum redduntur causæ, quare non audiant: quia perveras, loquit, sunt voluntatis, et atrita fronte, sive, ut Septuaginta verterunt, *contentionosi sunt*: et subauditur, quod sæpe ad salutem provocati, noluerunt audire.

(Vers. 8, 9.) *Ecces dedi faciem tuam valentioram faciebz eorum, et frontem tuam durioram* 30 *frontibus eorum. Ut adamantem, et ut silicem dedi faciem tuam. Ne timeas eos, neque metuas a facie eorum, quia domus operas est. Et dixit ad me. Domus Israel atrita frontis est, et præcacia audaciæ, et duro sic corde, ut scorpiionibus comparetur. Ideo dedi tibi vallum durissimum, et frontem quam nullo pudore raperetur. Ex quo discimus, interdum gratis esse Dei impudentiæ resistere, et cum a res poposcerit, frontem fronte concutere. Hoc autem tribuitur, ne nostra verecundia et humanus pudor pertimescat insidias æmulatorum.*

(Vers. 10.) *Fili hominis, omnes sermones meos quos loquar ad te, assume in cor tuum, et auribus audi. Isto est cibus voluminis, et hæc sunt verba quibus pro diversitate audientium, vel lamenta, vel carmen, vel vix hominibus loquitur [At. loquimur]. Et tamen notandum, quod ante sermones Dei in nostro corde condendi sunt audiendique et intelligendi diligentius: et sic ad populum proficendi.*

(Vers. 11.) *Vade, ingredi ad transmigracionem (sive captivitatem), ad filios populi tui, et loqueris ad eos, et dices eis: Hæc dicit Dominus Deus: si forte audiant et quiescant: Et Dominus noster venit ad populum Judæorum, mittente Patre, ut predicaret captivis remissionem, et impleretur in eo quod scriptum est: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem: dedit dona hamibus* (Psal. lxxvii, 10).

(Vers. 12.) *Et assumpsit me spiritus, et audiri post me vocem commotionis magnæ: Benedicta gloria Domini de loco suo. Deus de quo scriptum est: Assumens manus tuas Dominus* (Psal. exlvi, 6), ipse assumpsit et prophetam, qui non erat in carne, sed in spiritu, et ambulans in spiritu, carnis opera non implebat: spiritus enim Dei erat in eo. Quamobrem et terram contemnens rapitur a spiritu, et audit post se vocem commotionis magnæ, præteritarum obliviscens, et in futuram se extendens, ut inimicorum insidias

A post tergum relinqueret. Tale quid et in Exodo legimus (Exod. xxiv), quando Pharon et omnis exercitus ejus persequeretur Israel, et angelus in columna nubis deseruit priora castrorum; venitque post tergum, et tota nocte stetit inter Israel et Ægyptios:

31 ut, perterritis adversariis, audiret Israel: *Benedicta gloria Domini de loco suo. Locus autem Domini est omnis in quibus hospitium invenit. Aut certe Filius locus est Patris, sicut et Pater locus est filii, dicente Domino Salvatore: Ego in Patre, et Pater in me* (Joan, xiv, 11). Hoc idem significat et Michæas: *Ecce Dominus egrediatur de loco suo, et descendat super excelsa terræ, et commovebuntur montes subter eum, et vallis tabescent sicut cera a facie ignis, et sicut aqua quæ desertur in præceps* B (Mich. i, 3, 4). Descendente enim Domino Salvatore, et proficiscente de Patre, excelsa terræ montesque commoti sunt, et inferiora vallium liquefacta. Potest locus esse gloria Domini, et lux inaccessibilis, de qua Apostolus loquitur: *Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem* (I Tim. vi, 16). Quando præterita judicia Domini animo revolvimus, audimus vocem post tergum commotionis magnæ. Quando futura corda meditamus, auditur vox de prioribus, et ex his quæ ante sunt.

(Vers. 13.) *Et vocem alarum animalium percipientium alteram ad alteram, et vocem rotarum æquantium animalia, et vocem commotionis magnæ. Pro eo quod subauditur, quæ verba juxta Hebræorum: *audivi post me vocem commotionis magnæ, et audivi vocem alarum animalium, et vocem rotarum, addidit LXX: Et vidi vocem alarum animalium percipientium alteram ad alteram, et reliqua juxta illud quod in Exodo legitur: Et videbat omnis populus vocem Dei* (Exod. xx, 18): ut vocem quæ veniebat post tergum, audiret propheta: quæ autem ante se erat, viderit. Sed melius et verius est, auditam vocem intellexisse, quam visam, tam alarum percipientium se mutuo, quam rotarum, de quibus supra diximus, et commotionis magnæ quæ Dei iram super Israel populum venturam esse monstrabat.*

Vers. 14. *Spiritus quoque levavit me, et assumpsit me, et abii amarus in indignatione spiritus mei. LXX: Et spiritus elevavit me, et suscepit me, et abii sublimis in impetu spiritus mei.* Postquam elevatus a spiritu est, et assumptus ab eo, tunc in indignatione et in amaritudine spiritus sui ablit quo ferebatur, intelligens indignationem Dei, et quid significaret visio, mente pertractans. 32 Sive sublimis ipso spiritu sui impetu ferebatur, cupiens ire quo Dominus imperabat. Spiritum autem ejus, non Spiritum sanctum, sed spiritum hominis intelligamus, de quo in multis locis dicitur, ut in Isaia: *De nocte consurgit spiritus meus ad te, Deus* (Isai. xxvi, 9). Transferiturque propheta (non ut quidam restimant) in spiritum, sed in ipso corpore, quod et de Abacuc juxta Theodotionem legimus (Dan. xiv).

^a Pees Raban., et cum locus poposcerit.

(Vers. 15.) *Manus enim Domini erat mecum confortans me. Et veni ad transmigrationem ad acervum novarum frugum, ad eos qui habitabant juxta flumen Chobar. Et sedi ubi illi sedebant, et mansi ibi septem diebus mærens in medio eorum.* LXX: *Rt manus Domini facta est super me fortis, et intravi ad captivitatem sublimis. Et circuii habitantes super fluvium Chobar, qui erant ibi: Et sedi ibi septem diebus conversans in medio eorum.* Pro eo quod nos vertimus, *acervum novarum frugum*, Aquila, Symmachus, et Theodotio ipsa verba posuere Hebraica THEL ABIB (תל אביב): quod Septuaginta transtulerunt, *sublimis et circuii*; melius esse credentes aliquid dicere, quam imponere quod lectori faceret quæstionem. Nos autem ab Hebræis^a didicimus, Thel abib significare, quando nova frumenta, vel hordea congregantur, et post famem et penuriam, antequam terantur in area, spem ciborum aliquam repromittunt. Ita et Israel parvus et tenuis, qui habitabat in ripis Chobar fluminis, quasi reviviscens, ortusque de terra, sementem Judaici populi promittebat. Manus autem Domini fit super prophetam, confortans eum, ut possit nomen speculatoris accipere, et docere quod didicit. Septemque prius diebus versatur inter eos, videns cuncta quæ gererent, ut postea sciret quæ corripere. Mæret autem, sive conversatur in medio eorum, videns scelera, et justam Dei pro peccatorum iniquitate sententiam. Pro eo quod nos diximus, *mærens*, et in Hebræo scriptum est MASMIM (משמים), Theodotio transtulit, *admirans*, ut stuporem Prophetæ iniquitates eorum cernentis exprimeret. Aquilæ vero secunda editio, quam Hebræi κατά ἀρχιθεῶν nominant, transtulit: ἡρεμάζων, id est, *quiescens*, et seorsum positus, ut fuisse quidem in medio 33 captivorum, sed ab eis separatum mente, monstraret.

(Vers. 16, 17.) *Cum autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel, et audies de ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me.* Qui speculator futurus est, et Dei verba populo narraturus, multo tempore debet quiescere, et dolere ad ea quæ videat: nihilque habere eorum in conscientia, quæ in aliis correpturus est.

1. (Vers. 18, 19.) *Si dicente me ad impium: Morte morieris, non annuntiaveris ei, neque locutus fueris ut avertatur a via sua impia, et vivat: ipse impius in iniquitate sua morietur, et sanguinem autem ejus de manu tua requiram. Si autem annuntiaveris impio, et ille non fuerit conversus ab iniquitate, et a via sua impia: ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti.* Duo sunt impii, sive iniqui, ut LXX transtulerunt. Unus qui nihil audit a

^a Vitiose antea erat *dicimus*.

^b Victor. cum Vulgata, *ab impietate tua et, etc.*, negans, *ab iniquitate*, lectionem esse Hieronymi; sed LXX: τῆς ἀνομιᾶς αὐτοῦ.

^c Idem, *probetur utrum speculator externus causa sit mortis, etc.* Nullis quod sciam mss. suffragan-

A speculatore, et in sua impletate moritur; cujus sanguis de speculatoris quæritur manibus. Alter, cui speculator annuntiat, et ille audire contemnens, suo vitio moritur: ita dumtaxat, ut speculator a culpa alienus sit. Ex quo intelligimus ideo Dominum impio comminari, et dicere: *Morte morieris*, ut avertatur a via sua impia, et vivat. Comminatio enim non in homines, sed in peccata [Al peccatores] est, nec in eos qui convertuntur a vitiis, sed qui in peccato permanent. Magnumque discrimen est, Dei tacere sermones, ob triplicem causam: vel propter timorem, vel propter pigritiam, vel propter adulationem. Unde et Isaias: *Væ, inquit, mihi misero, quia tacui (Isa vi, 5)*. Quodque sequitur: *Tu autem animam tuam liberasti*, illud Apostolicum sonat: *Si cujus opus arserit, damnum patietur, ipse autem salvus erit: sic tamen quasi per ignem (I Cor. iii, 14)*; ut^c probet utrum speculator externus a causa sit mortis ejus qui periit, an reus. Opus enim magistri, salus discipuli est.

(Vers. 20, 21.) *Sed et si conversus justus a justitia sua^d fecerit iniquitatem, ponam offendiculum coram eo. Ipse morietur, quia non annuntiasti ei; in peccato suo morietur, et 34 non erunt in memoria justitiæ ejus quas fecit: sanguinem vero ejus de manu tua requiram. Sin autem tu annuntiaveris justo, ut non peccet justus, et ille non peccaverit: vivens vivet, quia annuntiasti ei, et tu animam tuam liberasti.* Sicut impios, vel iniquos duos legimus: Unum, qui non audivit, et periit; alterum, qui audivit, et perseveravit in nequitia: sic duo justus sunt, unus qui non audivit, et^e periit; alter qui audivit, et conversus ad penitentiam, salvavit animam suam. Notandumque quod possit justus cadere; et si habuerit magistrum, ad meliora converti. Et bona igitur opera indigent assiduo præceptore, ne lapsus ab optimo cursu, retrahat pedem. Et impius quidem, vel iniquus si conversus non fuerit, in impietate et iniquitate sua morietur. Justus autem si fecerit impietatem atque peccatum, non statim moriitur; sed ponitur offendiculum coram eo, sive tormentum; et ut Theodotio dixit, *infirmas*: ut torqueatur, et planam viam non inveniat, et intelligat se languidum, de quibus et Apostolus dicit: *Ideo infirmantur multi apud vos, et dormiunt multi (Ibid; xi, 30)*. Prodest enim justo intelligere delictum suum, conscientiaque tormentum; et dicere cum Psalmista: *Conversus sum in ærumma mea, dum mihi infigitur spina (Ps. xxxi, 4)*. Et quomodo impio non sunt obviæ iniquitates, si avertatur a via sua impia et vivat: sic justo non prosunt antiquæ justitiæ, si novis facinoribus opprimatur. Quod autem intulit: *Ipse morietur, quia non annuntiasti ei*, subauditur, potuisse eum vivere, si speculator magisterque docuisset.

tibus.

^d Ad Vulgatæ Editionis fidem rescribit Victorius: *a justitia sua fuerit, et fecerit, etc.*

^e Apud Raban. cum interposita negandi particula, et non periit.

(Vers. 22.) *Et facta est ibi [Vulg. tacet ibi] super me manus Domini, et dixit ad me: surgens egredere in campum, et ibi loquar tecum. Quod ex Hebræo translulimus, ibi, et in LXX non habetur, significanter positum est, nec dubium quin locum significet. Supra enim legimus: Et veni ad transmigratorem ad acerrum novarum frugum, ad eos qui habitabant juxta fluvium Chobar (Supra. III, 15). Recteque ei a cui dixerat, sedi, jubetur ut surgat. Et qui ingres-us fuerat ad transmigratorem, audit, egredere: 35 non in confragosas valles, non in præruptas rupes, sed in campi latitudinem quæ possit capere gloriam Domini. Unde et Corinthiis dicitur: Dilatamini (I Cor. VI, 15). Quando ingreditur ad captivos, de quibus dictum est, quod insaniant et persequantur eum, forti non indiget, ut possit resistere, et furorem persecutorum sustinere. Quando autem egreditur in campum, sit quidem super eum manus Domini: quia absque illius adjutorio exire non poterat, sed non additur fortia. Ad videndam enim gloriam Dei, non ad pugnandum egreditur. Et hoc animadvertendum, quod in medio captivorum sedentium, ipse sedens Propheta gloriam Domini non viderit.*

(Vers. 23.) *Et surrexi [Vulg. surgens] et egressus sum in campum, et ecce ibi gloria Domini stabat, quasi gloria quam vidi juxta fluvium Chobar. Jubente Domino, ingreditur, et jubente egreditur, sedetque cum sedentibus; quia stantem illum numerus captivorum audire non poterat. Egressusque in campi latitudinem, vidit stantem gloriam Domini, quam prius viderat ambulatorem, et elevatam se, et interdum stantem. Quia juxta fluvium sæculi hujus Chobar, qui interpretari potest [A]. interpretatur] gravissimus, gloria cernebatur: quod significat, omnem mundi hujus gloriam præterfluere, et gradum stabilem non habere. Gloria autem Domini stans, et perseverans, cum stante Propheta videtur in campo: quæ in medio captivorum, nec stare poterat, nec videri.*

(Vers. 24.) *Et cecidi in faciem meam, et ingressus est in me spiritus, et statuit me super pedes meos: et locutus est mihi, et dixit ad me: Ingredere, et includere in medio domus tuæ. Stantem gloriam Domini terre non sustinens, cecidit in faciem suam, ut ab ingrediente in eum spiritu levaretur. Qui spiritus statuit eum super pedes suos, et locutus est ei, dicens: Intra et includere in medio domus tuæ. Et est sensus: Quia corroboratus es aspectu Dominicæ majestatis, nullum timeas, nec aliquem pertimescas; sed revertere in domum tuam: vel ad necessitates corporis, ut quidam putant, vel in signum futuræ obsidionis. Et quomodo Isaias discalciatus et nudus (Isai. XX), trium annorum captivitatem, et nuditatem 36 populi nuntiavit, ita et tu clausus domo, opere ipso propheta vicinam obsidionem urbis Jerusalem.*

(Vers. 25, 26.) *Et tu, fili hominis: ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te eis, et non egredieris de [Vulg. in] medio eorum, et linguam tuam adherere faciam palato (vel gutturi) tuo, et eris mutus, nec ut rir objurgans eos [A. Vulg. abest eos]: quia domus exasperans est. Quod in domo clauditur, quod vinculis alligatur, quod non egreditur ad eos, inter quos habitat, sed inter multitudinem captivorum, solitudinem carceris patitur (ut supra dixi) obsidionis indicium est, quod clausa Jerusalem atque circumdata ab exercitu Chaldæorum, nullum habitantium foras exire permittit. Hæc est olla de qua Jeremias loquitur (Jerem. I), et ipse hic Propheta in consequentibus; in qua carnes populi consumuntur. Quod autem lingua Prophætæ palato vel gutturi cohæret et mutus effectus, auctoritatem non habet increpantis, causa perspicua est: quia inquit, domus exasperans est. Et est sensus: Tantæ sunt amaritudinis, et tantæ adversus Deum contentionis, ut objurgantem non mereantur audire. Ex quo perspicuum est, ubi multitudo fuerit peccatorum, indignos esse peccantes, qui a Domino corrigantur.*

(Vers. 27.) *Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui audit, audiat: et qui quiescit, quiescat: quia domus exasperans est. Illud quod in Ecclesiaste legimus: Tempus tacendi, et tempus loquendi (Eccles. III), etiam in sermone prophætico comprobatur: quod ejusdem sit sapientiæ et tacere et loqui pro tempore, et dare conservis suis in tempore tuo cibaria. Unde et Isaias ad populum non credentem: Tacui, nunquid semper tacebo? dicit Dominus (Isai. LXV). Qui igitur ob multitudinem peccatorum diu clausum os tenuit: quia vidit aliquos posse converti, de quibus dictum est: Qui audit audiat, et qui a malis quiescit quiescat, et desinat: idcirco aperto ore, et non propria voluntate, sed Domini jussione loquitur ad populum. Id autem quod nos posuimus: Qui audit audiat: et qui quiescit, quiescat: pro quo LXX interpretati sunt: Qui audit audiat: et qui incredulus est, incredulus sit: secunda Aquilæ editio ita transtulit: Qui audit 37 audietur: et qui relinquit, relinquetur. Et est sensus: Qui habet dabitur ei: qui autem non habet, etiam id quod videtur habere auferetur ab eo (Marc. IV, 25).*

(Cap. IV. — Vers. 1, 2.) *Et tu, fili hominis, sume, tibi laterem, et pones eum coram te, et describes in eo civitatem Jerusalem, et ordinabis adversus eam obsidionem, et ædificabis munitiones, et comportabis aggerem, et dabis contra eam castra, et pones arietes in giro. Sicut prius diximus: Intra et includere in medio domus tuæ, et ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te, et non egredieris, typum esse prophetam futuræ obsidionis urbis Jerusalem: ita nunc Geometrica jubetur in latere arte describere, ipsumque laterem poni in conspectu prophetæ, ut postquam*

^a Antea vitiose erat, qui dixerat.

^b Cum Victorio ex Florent. codd., amaritudinis et

contentionis reponimus, concinniori sensu: pro quo antea erat amaritudines et contentiones.

descripserit in pulvere Jerusalem, omnem adversum eam pingat obsidionem; adumbrans munitiones, et comportatos aggeres, et coronam vallantis exercitus, et arietes in circuitu, per quæ omnia urbes capi solent. Munitiones dicuntur, quibus urbs clauditur, ne quis obsessorum possit effugere: comportati aggeres, quibus vallum fossæque complentur: castra, militum custodiæ per circuitum: arietes quibus murorum fundamenta quatuntur, et lapidum junctura dissolvitur. Hoc autem dicitur, ut significetur urbis Jerusalem sub Sedecia vicina captivitas: cujus anno undecimo et rex, et civitas capta est. Pro latere, qui Græce dicitur genere feminino ἡ πλίνθος, Symmachus manifestius interpretatus est πλίνθιον, quem nos laterculum et abacum appellare possumus. In cujus pulvere solent geometræ γραμμάς, id est, lineas, radiosque describere. Ex quo quidam volunt, non absurdum esse etiam hujus doctrinæ habere scientiam (illa exempla replicantes, quod Jesus filius Nave exploratores miserit, qui terram describerent (Jos. II) quæ proprie vocatur Geometria: et Angelus in Zacharia habuerit funiculum Geometricum ad Jerusalem metiendam (Zach. II). Et quod nunc jubetur Propheta Jerusalem in pulvere describere (quæ apud eos proprie appellatur σκηνογραφία) possumus laterem et in sugillationem Israelis accipere, quod in luto, et latere servierit Pharaoni (Exod. I). Sive ut urbs, quam putabant esse firmam et inexpugnabilem, fragilissimo lateri comparetur, qui ad tactum aque illico solvitur, ut de qua prius dictum est: numquid petra **38** durissima, vel [Al. quia] deserti mons est filius Sion, vertatur in laterem, qui inundatione Babylonia corrumpatur: juxta illud quod scriptum est: Propterea adducet Dominus super vos aquas multas et fortes, regem Assyriorum (Isa. viii, 7).

(Vers. 3.) Et tu sume tibi sartagine[m] ferream: et pones eam murum [Vulg. in murum] ferreum inter te, et inter civitatem, et obfirmabis faciem tuam ad eam, et erit in obsidionem, et circumdabis eam. Signum domui Israel est. Quod supra diximus, et ipsum prophetam, et descriptionem lateris, munitionibus, aggere, arietibusque circumdantem [Al. circumdatis], in signum præcedere obsidionem Jerusalem, hoc nunc manifestius dicitur, post multa quæ media sunt: Signum est domui Israel, sartago ferrea, quæ instar muri inter prophetam et urbem ponitur, grandem iram demonstrat Dei, quæ nullis precibus fatigetur, nec flectatur ad misericordiam. Sicut enim omnia metalla ferrum domat, nihilque eo durius est, sic incredibilia scelera Jerusalem, Deum natura

^a Hoc modo legunt mss. codices; editi autem libri σκηνογραφία pro σκηνογραφία retinent. Est autem scenographia ex Vitruv. : Proutis et laterum abscedentium adumbratio, ad circinque centrum omnium linearum responsus: quod perfecte convenit loco præcæuti Ezechielis describentis Jerusalem in pulvere.

MART.

^b Victorius ait: Triginta et uno, non triginta duobus annis Josias regnavit, IV Reg. xxii; II Paral. xxxiv, apud arabes. Verum nihil immutatum, quia numerorum, quos supputat, ratio non responderet,

A mollem suo vitio fecerunt esse durissimum. Sartago quoque dicitur medius inter populum et Deum murus oppositus, ut ostendat omnem multitudinem in brevi esse frangentem, redigendamque ad nihilum. Obfirmatio autem vultus contra urbem, severitatis indicium est: juxta illud quod alibi scriptum legimus: *Facies Domini super facientes mala; ut disperdat de terra memoriam eorum* (Ps. xxxiii, 17).

(Vers. 4 seqq.) Et tu dormies super latus tuum sinistrum, et pones iniquitates domus Israel super eo, numero dierum quibus dormies super illud, et assumes iniquitatem eorum. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos, et nonaginta dies, et portabis iniquitatem domus Israel. Et cum compleveris hæc, dormies super latus tuum dextrum **B** secundo, et assumes iniquitatem domus Juda quadraginta diebus. Diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. Quæromus qui sint anni trecenti nonaginta, qui pro diebus totidem supputentur, quibus in sinistro latere propheta dormierit vinctus atque constrictus; ita ut in latus se alterum non moveret, captivitatem et miseriam decem tribuum, id est, Israelis ostendens. Et qui alii quadraginta anni, quibus pro Juda et iniquitatibus ejus in dextro jacuerit latere, sive ut narrat sancta Scriptura, dormierit, de Israel hæc dicendum est, **39** quod sub rege Phacee filio Romelæ, qui undevicesimus regnavit in Israel annis viginti, venit Teglatphalasar rex Assur (IV Reg. xv), et cepit Ajon, et Abel, domum Maacham, et Janoe, et Cedes, Azor et Galaad, et Galilæam, et universam terram Nephthulin, et transtulit eos in Assyrios. Post quem regnavit in Israel Osee filius Ela annis novem, captusque est cum omni Samaria a Salmanassar rege Assyriorum, et translatus est in Elam, et Abor fluvius Gozam in civitatibus Medorum. Sexto autem Ezechii regis anno, ut sancta Regum narrat historia (Ibid., xvii), captus est Osee: a quo si per ordinem supputemus, quot annis Israel fuerit in angustia et jugo pressus captivitatis, sic invenire poterimus. A sexto anno usque ad vicesimum nonum (tot enim Ezechias regnavit annis) supputantur anni viginti quatuor: cui successit Manasses, regnavitque annis quinquaginta quinque. Post hunc Amon regnavit annis duobus. Post quem Josias annis triginta et **b** duobus. Cui successit Joacim, qui **D** et Eliacim cognominatus est, et regnavit annis undecim. Post quem Joachin cognomento Jechonias, qui statim ductus est in captivitatem, regnavitque pro eo Sedecias annis undecim, sub quo capta est Jerusalem templumque destructum. Fiunt itaque a

si adimeretur unus. Eo enim adempto non 164, sed 165, nec 475, sed 474, essent, et ita prophético numero 590 unus deceret annus. Nec propterea putes sanctissimum virum lapsam memoria, imperfectum enim annum pro perfecto sumit: et ea est causa, quod in totius summa non annos 590, sed 589 et menses quatuor supputat. At Scriptura sacra integros tantum in vita Regum, non autem imperfectos numerat annos. Vixisse autem Josiam menses aliquot super unum et triginta annis avariis, aliunde vir ætatis historiam hausit.

prima captivitate Israel, quae facta est sub rege Phacee usque ad undecimum annum Sedeciae, quo Templum desolatum est, anni centum sexaginta [Al. septuaginta] quatuor. A secunda, quando captus est Osee, et omnis subversa Samaria, anni centum triginta quinque [Al. octoginta]. Fueruntque desolationis templi anni septuaginta, qui additi primae captivitati, faciunt annos ducentos triginta quatuor. In secundo enim Darii regis Persarum anno templum exstructum est a Zorobabel filio Salathiel, et Jeus filio Josedece, prophetantibus Aggaeo et Zacharia, qui regnavit annis triginta sex: unoque sublato, adduntur anni ejus triginta quinque. Post quem regnavit Xerxes filius Darii, annis viginti. **40** Post quem Ariabaus mensibus septem. Et ^a Xerxes, qui cognominabatur *Μαξρόχρη*, annis quadraginta. Post quem Xerxes mensibus duobus, et Sogdianus mensibus septem [Al. quatuor]. Cui successit Darius cognomento *Νίδος*, qui regnavit annis decem et novem. Post quem Artaxerxes cognomento *Μνημων* [Al. *Μνημων*], Darii et Parisatidis filius, regnavit annis quadraginta, qui ab Hebraeis Assuerus appellatur; sub quo Mardochei et Esther narratur historia (*Ester* viii): quando omnis populus Judaeorum de mortis periculo liberatus, recepit pristinam libertatem. Fiuntque a secundo anno Darii usque ad extremum annum Assueri, anni centum quinquaginta quinque, menses quatuor. Qui additi superioribus annis ducentis triginta quatuor, faciunt annos trecentos octoginta novem, et menses quatuor. Dextri autem lateris dormitio, id est annorum quadraginta, facile supputantur. Post Eliacim enim qui cognominatus est Jeacim, regnavit filius ejus Joachim cognomento Jechonias mensibus tribus. Quo regnante, ceciderunt sex vi Nabuchodonosor regis Babylonis, in Jerusalem, et circumdata est munitionibus: venique Nabuchodonosor rex Babylonis ad civitatem, cum servi ejus oppugnarent eam. Et egressus est Joachim rex Juda ad regem Babylonis, ipse et mater ejus, et servi ejus, et principes ejus, et eunuchi ejus, et suscepit eum rex Babylonis anno octavo regni sui, et protulit omnes inde thesauros domus Domini, et thesauros domus regiae. ^b Et post paululum: « Transiit omnes Jerusalem, et universos principes, et omnes fortes exercitus, decem millia in captivitatem, et omnem artificem, et inclusorem, nihilque relicum est, exceptis pauperibus populi terre (*Ibid.*). » Quo captio cum infinita populi multitudinis, et cunctis opibus Jerusalem, regnavit Sedecias annis undecim: sub quo capta urbs, templumque destructum est. Cujus solitudo usque ad secundum Darii annum, permansit annis septuaginta. **41** Tricesimo autem desolationis templi anno, Cyrus regnavit in Persis, subverso Astyage rege

Medorum: qui juxta prophetiam Isaiae (*Isai.* xlv), quinquaginta ferme hominum millia de tribu Juda remisit in Jerusalem, et vasa templi: quae Nabuchodonosor asportaverat, et caetera quae Ezrae narrat historia (*III Esdræ* i). Sicut igitur in Israel, hoc est, decem tribubus a Phacee rege Israel, sub quo Salmanassar Israelitici populi multa vastavit, usque ad quadragesimum annum Assueri, supputamus annos trecentos nonaginta, quando universi Judaici populi persecutio mitigata est: sic a primo anno Jeconiae, quando magna pars Jerusalem translata est in Babylonem, usque ad primum Cyri regis Persarum annum, qui desolationis templi erat annus tricesimus, supputantur anni quadraginta, sub quo Judaeorum laxata captivitas est, et libertas populo reddita. Quidam trecentos nonaginta annos Israelis, et quadraginta Judae jugentes, faciunt annos quadringentos triginta, et volunt eos impleri a baptismo Salvatoris, usque ad consummationem mundi. Alii vero, et maxime Judaei, a secundo anno Vespasiani, quando Jerusalem a Romanis capta, templumque subversum est, supputari volunt in tribulatione, et angustia, et captivitatis jugo populi constituti, annos quadringentos triginta; et sic redire populum ad pristinum statum: ut quomodo filii Israel quadringentis triginta annis fuerunt in Aegypto, sic et in eodem numero finiatur extrema captivitas: scriptumque esse in Exodo: *Habitatio autem filiorum Israel, qua habitaverunt in terra Aegypti, anni quadringenti triginta*. Et iterum: *Factum est post annos quadringentos triginta, egressus est omnis exercitus Domini nocte*. Satisque miror cur Vulgata exemplaria *centum nonaginta annos* habeant, et in quibusdam scriptum sit, *centum quinquaginta*: cum perspicue et Hebraicum, et Aquila, Symmachusque et Theodotio, *trecentos nonaginta annos* ^b teneant; et apud ipsos LXX, qui tamen non sunt scriptorum vitio depravati, idem numerus reperitur. Difficillimam questionem, et ne dicam superbe, a nullo **42** explanatam, non tam nostri scientia, quam Domini gratia exposuisse nos credimus, implete illo, quod ipse pollicitus est: *Quarite, et invenietis: petite et accipietis: pulsat et aperietur vobis* (*Matth.* vii, 7). Qui autem voluerit supputare a prima captivitate quo facta est sub Manabem filio Gaddi rege Israel, qui regnavit in Samaria annis decem (*IV Reg.* xv) : quando venit Phul rex Assyriorum in terram Israel, et mille talenta accepit argenti; et post eum alios duos annos Phacee, quos [Al. qui] regnavit in Israel, inveniet, vicesimo octavo anno regis Assueri compleri trecentos nonaginta annos, quando Esther fertur historia: quod et credibilis est. Neque enim finito imperio Assueri, sed adhuc regnante eo, Israel jugum gravissimae servitutis abiecit.

^a Hic notior sub Artaxerxis est nomine, quo illum Hieron. ipse in cap. Daniel. vii vocat.

^b *hinc dies, non annos* habent ad Hebraeum, *עשרים ותשעה ימים*, tametsi dies pro annis habendus non inficitur. Caeterum de LXX quo eorum more

obinet, lectio est *εξήκοντα και τριας ημερας nonaginta et centum dies*, sed in aliis eisd. et cum primis Complutensibus, *τρεις και τριας ημερας* ponitur ante *εξήκοντα*. Consule edit. Romanæ in hunc τόμ. LXX locum notas.

(Vers. 7.) *Et ad obsidionem Jerusalem convertes faciem tuam, et brachium tuum erit exertum* [Vulg. *extentum*], *et prophetabis adversum eam. LXX: Et ad conclusionem Jerusalem parabis faciem tuam, et brachium tuum roborabis, et prophetabis super eam.* Præparatione vultus opus est ac robore, et confirmatione exerti brachii atque nudati, ut non solum voce, sed et gestu, et habitu prophetantis, urbis obsidio demonstratur.

(Vers. 8.) *Ecce circumdedi te vinculis, et non te convertes de latere tuo in latus alterum, donec compleas dies obsidionis (vel conclusionis) tuæ.* Sinistræ partes, quia sine templo, et notitia Dei fuerant in Samaria, delegantur Israeli; dextræ, Judæ, in quo [Al. qua] Dei cultus et religio. Et notandum quod in altero sit pœna peccantium, in altero virtutis exercitatio. Nec convertit se de altero in alterum latus, ut nulla cruciatuum requies indicetur; donec impleatur supradictorum dierum perfecta conclusio. Quod dies prophetæ, hoc annus est patientibus (Genes. xxxix). Et quos annos putabat Laban, Jacob erant quasi pauci dies. Non solum autem in supplicii varietas est pro diversitate meritum; sed in honorum quoque retributione, agni in dextra, et hædi stant in sinistra. Unde et in alio loco scriptum est: *Cor sapientis in dextra ejus, cor autem stulti in sinistra ejus* (Eccli. x, 4). Alia sunt Domini vincula, quibus in salutem ligamur; 43 alia diaboli, quibus decem et octo annis ligaverat mulierem in Evangelio (Luc. xiii). Unde et funibus peccatorum uorum unusquisque constringitur (Prov. v, 22). Quæ C solvit Dominus per typum Lazari suscitati, qui fasciis, et institis vincitus jacuerat in sepulchro (Joan. xi).

(Vers. 9 seqq.) *Et tu sume tibi frumentum, et hordeum, et fabam, et lentem, et milium, et vitiam: et mitte ea in vas unum, et facies tibi panes numero dierum quibus dormies super latus tuum: trecentis et nonaginta diebus comedes illud. Cibum autem tuum quo vesceris, erit in pondere viginti stateres in die: a tempore usque ad tempus comedes illud. Et aquam in mensura bibes sextam partem Hin, a tempore usque ad tempus bibes illud. Et quasi subcinericium hordeaceum comedes illud, et stercore humano operies illud in oculis eorum.* Quam nos vitiam interpretati sumus, pro quo in Hebræo dicitur CHASAMIM (חֲסָמִים): Septuaginta Theodotioque posuerunt ὄλυσσον, quam alii avenam, alii sigalam a putant. Aquilæ autem prima editio et Symmachus ζίας, sive ζίας interpretati sunt: quas nos vel far, vel gentili Italicæ Pannonicæque sermone, spicam, speltamque dicimus. In vase quoque Septuaginta addidere fictili, jubetur autem propheta famem futuram,

a In aliis libris *secalem*, ms. Sangerm. antiquiss. *sicalam*. Vid. superiori tomo in Isai. xxviii, 25. Confer et Lexica vetera, et præcipue He-yechium. Drusius ex R. b. David in lib. Radicum כסבת, *spelta*. Et in Comment. in hunc locum, כסבת, vulgo, inquit, אגלי, id est, *secale*.

b Consentit Josephus lib. iii, cap. 9, Antiquita-

et inopiam populi Israel opere demonstrare. Sicut enim in rerum omnium penuria, non quærentur ciborum diversitates et delicæ; sed quomodo venter impleatur: sic nunc propheta frumentum, et hordeum, fabam, lentem, et milium, avenamque mittit in unum vas, facitque trecentos nonaginta panes, quos per singulos dies comedit: qui panes habent vicenos siclos, id est, stateres. Siclus autem, b id est, stater, habet drachmas quatuor. Drachmæ autem octo, Latinam unciam faciunt: ita ut unus panis decem uncias habere dicatur, quo trahitur magis anima quam sustentatur. Sterilitatem cibi, aquæ auget sterilitas. Sextam enim partem mensuræ Hebraicæ, quæ appellatur הין, jubetur per singulos dies bibere. Porro הין duos χόας Atticos facit: 44 quos nos appellare possumus duos sextarios Italicos, ita ut הין mensura sit Judaici sextarii, nostrique castrensium, cujus sexta pars facit tertiam partem sextarii Italici. Qui cibus et potus juxta inclytum Oratorem non vires tribuit, sed mortem prohibet. Quod autem dicit: *A tempore usque ad tempus comedes, vel bibes, illud, a vespere usque ad vesperam* significat: licet quidam male ab anno usque ad annum intelligi putent. Ipsique panes instar hordeacii panis subcinericii sunt. Diciturque ei, ut humano stercore operiat eos, non ignorantibus his qui comessuri sunt (solet quippe inscitia miserias temperare) sed videntibus, et in oculis eorum, ut ante aspectus horrorem, quam gustus nauseam sustineat. Notandum quoque, quod juxta numerum dierum sinistri lateris, trecenti nonaginta subcinericii panes jubeantur fieri, et persingulos dies comedi; et de quadraginta dierum dextri lateris panibus omnino taceatur: ut occulte sancta Scriptura insinuet, non eandem pœnam populi esse peccatoris, si tamen notitiam habeat Dei, et ejus qui a religione veri Dei omnino discesserit. Possumus autem et hoc dicere juxta intelligentiam spiritualem, quod Judaicus populus post offensam Dei usque hodie subcinericios panes comedit mixtos frumento, hordeo, faba, lente, milio, et avena; quorum alter hominum, alter jumentorum cibus est. In eo enim quod videntur in unum Deum credere, habent aliquid et frumenti. Quod autem Filium negant, hordeo jumentorum pascuntur et fabis, quibus comedentium venter inflatur, et mens opprimi dicitur: intantum ut Pythagoræis quoque cibus detestabilis sit. Propter lentem Esau primogenita perdidit (Genes. xxv). Milium rusticorum, et agrestium, et altilium cibus est. Avena, sive vitia et olyra, bruta pascuntur animalia. Quod autem scribitur, juxta LXX, Elias fugiens Jezabel invenisse panem ὄλυσσον, subcinericium (III Reg. xix), persecutionis tum, unde sponte ruit illa præcipue Rabbiorum sententia de duplici siclo profano et sacro, quem duplo majoris pretii fuisse putant supra vulgarem, de quo hic loci Hieronymum loqui contendunt. At istud discrimen neque Hieronymus, neque Josephus agnovere; neque ex ipsa Scriptura extundi satis commode potest.

et penuriae signum est. Unde et a^a corvis pascitur, A ut quia 45 cibum non invenerat in Israel, nationum quae immundae erant, pasceretur alimentis. Lex quoque ipsa quam legunt, et non intelligunt, subcinericius panis est, et opertus humano stercore. Quamobrem et Paulus apostolus lucra Legis, et pristinarum caeremoniarum observantiam dicit se habuisse sicut stercore, ut Christum lucrificaret (Philipp. III).

(Vers. 13 seqq.) Et dixit Dominus : Sic comedent filii Israel panem suum pollutum inter gentes, ad quas ejciam eos. Et dixi, ah, ah, ah, Domine Deus : Ecce anima mea non est polluta, et morticinium, et laceratum a bestiis non comedi ab infantia mea usque nunc, et non est ingressa in os meum omnis caro immunda. Et dixit ad me : Ecce dedi tibi finem, bonum pro stercorebus humanis, et facies panem tuum in eo. B Et dixit ad me : Ecce dedi tibi finem, bonum pro stercorebus humanis, et facies panem tuum in eo. Prophe- tas juxta Zachariam (Zach. III) viros esse portento- sos, qui suis operibus futura portendant, et de qui- bus loquitur Deus : In manibus Prophetarum assimi- latus sum (Osee XII, 10), in multis locis creberrime legimus. Sicut igitur Ezechiel panem comedit in stercore : sic et filii Israel, vel omnis populus Ju- dæorum, sive ut alii putant, decem tribus comedent [Al. comedebant] panem pollutum in nationibus : licet ad eos non sit comminatio, qui jam ejecti sunt ; sed ad eos qui ejiciendi sunt de terra repromissio- nis. Quod cum Propheta didicisset, juxta Aquilam tertio detestatus est, ah, ah, ah. Juxta Symmachum vero et LXX, respondit μηδαμῶς, quod Latine dicitur nequaquam. Pro quo Theodotio transtulit : O C Domine Deus. Ne putemus eum contradicere Domini imperio ; sed causas reddere, immo deprecari, cur hoc facere non possit. Denique impetrat quod roga- vit, et sententiae austeritatem mitiori imperio temperata est. Queritur cur Ezechiel faciliora renuerit : et Osee scorto statim fuerit copulatus (Ibid., 1), nec contradixerit, immo nec responderit, castum habere se corpus, neque commixtione meretricis debere maculari, dicente Apostolo : Qui adhæret meretrici, unum cum ea corpus efficitur (1 Cor. VI, 16). Ex quo ostenditur figuram fuisse Synagogæ, vel Ecclesiæ, non vere juxta litteram perpetratum : quod ipsum ex- ponentes prophetam plenius disseruimus. Mortici- nium dicitur, quod absque effusione sanguinis amit- tit vitam, et in quo moritur anima, laceratum a be- stiis, quod Græce appellatur 46 θηριάλωτον. Quod autem pro humano stercore, bonum conceditur finis, leviora significantur mala : dum jubentur quidem coctum in bubulo stercore comedere panem ; sed ab humano stercore longe esse immunditia : et usque hodie in populo Judæorum servatur ista sententia, ut non comedant panem suum in humano stercore. Neque enim idolis serviunt, nec varia dæmonum por- tenta venerantur ; sed in fimo bubulo : dum omnia

propter carnem et ventrem, et terræ hujus bona operantur, secundum quod dicitur : Qui fecerit ea, vivet in eis (Levit. XVIII, 5 ; Deut. IV). Nos autem ter- rena contemnimus, et non solum humani stercoreis calcamus cibos, ac terrenas delicias putamus esse pro nihilo, sed comedimus panem qui de cælo de- scendit (Joan. VI), et fruimur illo cibo, de quo Psal- mista decantat : Panem Angelorum comedit homo (Psal. LXXVII, 25) ; nequaquam Ægyptiis carnibus, sed mannæ tenuitate viventes.

(Vers. 16, 17.) Et dixit ad me : Fili hominis, ecce ego conteram baculum panis in Jerusalem, et comedent panem in pondere, et in sollicitudine, et aquam in men- sura et angustia bibent ; ut deficientibus pane et aqua, corruat unusquisque ad fratrem suum, et contabescant in iniquitatibus suis. Verbum Hebraicum MATE (המת), prima Aquilæ editio baculum, secunda et Symmachus Theodotioque στεινωμα, id est, firmamentum interpre- tati sunt. Quod autem opere futurum esse monstra- verat, et sermone demonstrat, omnisque sinistri et dextri lateris dormitio, et subcinericii panis, sexque specierum varietate commixti, mundi mala signifi- cans, illo tendit, ut inedia ciborum in Jerusalem, et aquæ penuriam incredibilem protestetur : ita ut unusquisque corruat ad fratrem suum, ab alio auxi- lium sperans, quod in se esse non pervidet [Al. præ- videt]. Natura enim hominum est, ut prementibus malis et angustiarum pondere, in proximo magis quam in se habeant fiduciam : contabescuntque in iniquitatibus suis, dum pro iniquitatibus cuncta pati- untur. Vereorque ne ista panis contritio etiam in nostra inveniat Jerusalem, in qua visio pacis cer- nitur, quem conterit Dominus quando irascitur, et indignos nos suo judicat pane. Atque utinam sæltē in pondere eum et sollicitudine mereamur accipere, et arentem linguam nimia siccitate, extremus Lazari 47 digitus irroret (Luc. XVI). Deficiente autem pane et aqua Ecclesiæ, corruet vir contra fratrem suum, et ubique discordia est, scindentibus nobis Christi tunicam, quam nec milites in passione Salva- toris scindere ausi sunt (Joan. XIX) ; et contabescen- tibus in iniquitatibus nostris, dum Dei justitiam non habemus. Scriptum est in Jeremia, quod parvuli, id est, vulgus Ecclesiæ petierint panem, et non fue- rit qui eis frangeret (Thren. IV, 4). Paulus vero qui vir 48^b Ecclesiæ erat, et sciebat Christum panes fregisse legales, ac dedisse discipulis erogandos, loquitur confidenter : Panem quem frangimus, nonne communicatio est Corporis Christi ? (1 Cor. X, 16.) Baculumque vel fortitudinem panis comedere non possunt, qui lacte infantiae indigent, nec valent acci- pere solidum cibum. Nihilque ita vescentis animum roborat, quomodo panis vitæ, de quo scriptum est : Et panis confirmat cor hominis (Psal. CLXXXIII, 15).

^a Confer Commentarios in cap. XV Isaïæ, ubi corvos illos aves negare videtur fuisse, sed homi- nes, qui Eliam pasti sunt. Vide et quæ ibi nos anno-

tavimus.

^b Vox Ecclesia in aliis libris desideratur.

LIBER SECUNDUS.

47 Secundi explanationum in Ezechiel voluminis, o virgo Christi Eustochium, istud est exordium.

(Cap. V. — Vers. 1 seqq.) *Et tu, fili hominis, sume tibi gladium acutum, ^a quasi novaculam tonsorum (sive radentem pilos); ^b et trahere per caput tuum, et barbam tuam, et assumes tibi stateram ponderis, et dirides eos. Tertiam partem igne combures in medio civitatis, juxta completionem dierum conclusionis [Vulg. obsidionis], et tertiam partem concides gladio in circuitu ejus; tertiam vero aliam disperges in ventum, et gladium nudabo post eos. Et sumes inde parvum numerum, et ligabis eos in summitate pallii, et ex eis rursus tolles, et projicies eos in medium ignis, et combures eos. Ex eo egredietur ignis in omnem domum Israel. Pro tribus partibus capillorum et pilorum, quarum una comburitur in medio civitatis, alia conciditur gladio in circuitu ejus, tertia vento huc illucque rapienda dispergitur, de qua parum assumitur, et ligatur in ora pallii, et rursus modicum quid partis tertiæ emittitur in ignem, de quo egreditur flamma in omnem domum Israel, LXX quatuor partes interpretati sunt. Cumque dixissent: Quartam partem igni combures in medio civitatis, et quartam concides gladio in **48** circuitu ejus, et quartam disperges in ventum, quia remanebat eis quarta pars alia, addiderunt de suo: Et quartam partem assumes, et combures eam in medio civitatis: quia non sit ipsa quæ prima, et aliud quid in prima dixerit, aliud in ista quæ addita est. Denique et in consequentibus renigma capillorum in tres partes divisorum, ipse Dominus edisserit per Prophetam, dicens: Tertia tui pars peste morietur, et fame consumetur in medio tui, famem et pestilentiam ignem esse significans; et tertia tui pars gladio cadet in circuitu tuo, foris cæcos ac bella describens. Tertiam vero, inquit, partem tuam in omnem ventum dispergam, eos esse demonstrans qui ducendi sunt in captivitatem. Post quos dicit se nudare vel effundere gladium suum, ut nec captivitas novissimum sit malorum; sumereque de ipsis dispersis atque captivis, et ligare in summitate pallii sui eos qui de captivitate redituri sunt in Jerusalem, et ex ipsis quoque tollere aliquam partem, et igni flammaque consumere, significans Macedonas, sub **49** quibus habitatores Judææ, et precipue Jerusalem dura perpassi sunt. Quod autem dicit, ex eo, id est, populo Judæorum; sive, juxta LXX, ex ea; ut subaudiatur, urbe Jerusalem, egredietur ignis in omnem domum Israel: Machabæorum narrat historia, quod quedam pars Judæorum se tradiderit Antiocho Epiphani, et eum ad persecutionem populi*

concitaverit, et multa alia quæ in eadem scribuntur historia, et in Josephi voluminibus, præcipueque dissensione Hircani et Alexandri, per quorum occasionem Cneus [At. consul] Pompeius cepit Jerusalem, et Romanæ ditioni subdidit: posteaque [At. quæ postea] sub Tito et Vespasiano urbs capta est, templumque subversum. Et post quinquaginta annos, sub Ælio Hadriano usque ad solum incensa civitas atque deleta est, ita ut pristinum quoque nomen amiserit. Quomodo autem in cæsarie et barba pulchritudinis ac virilitatis indicium est, quæ si radantur, foeda nuditas apparet, et universi corporis pars extrema, atque ut ita dicam emortua, in capillis atque pilis est: ita Jerusalem et populus ejus emortuus, et a vivo Dei corpore separatus, fami ac pestilentia et cædi, et gladio, captivitati ac dispersioni traditur. De qua dispersione, sub figura capillorum aliqua pars ligatur in summitate pallii, ut modicum quid rursus tradatur incendio, de quo infinita flamma ac pene universa devasians, egreditur in omnem domum Israel.

(Vers. 5 seqq.) *Hæc dicit Dominus Deus: Ista est Jerusalem: in medio gentium posui eam, et in circuitu ejus terras; et contempsit judicia mea, ut plus esset impia quam gentes, et præcepta mea ultra quam terræ quæ in circuitu ejus sunt. Judicia enim mea projecerunt, et in præceptis meis non ambulaverunt. Jerusalem in medio mundi sitam, hic idem Propheta testatur, umbilicum terræ eam esse demonstrans. Et Psalmista nativitatem exprimens Domini: Veritas, inquit, de terra orta est (Ps. XLVIII, 12). Ac deinceps passionem: Operatus est, inquit, salutem in medio terræ (Ps. LXXIII, 12). A partibus enim Orientis cingitur plaga quæ appellatur Asia. A partibus Occidentis, ejus quæ vocatur Europa. A meridie et austro, Libya et Africa. A Septentrione, Scythia, Armenia atque Perside et cunctis Ponti nationibus. In medio igitur gentium **50** posita est, ut qui erat notus in Judæa Deus (Ps. LXXV), et in Israel magnum nomen ejus, omnes in circuitu nationes illius sequerentur exempla, quæ gentium circa se positarum impietatem secuta, vicit etiam ipsas in scelere suo. Quod pulchre interpretatus est Symmachus: Hæc, inquit, Jerusalem, quam in medio nationum posui, et circa eam regiones, commulavit judicia mea impietatibus quas didicit a gentibus, et justificationes meas a regionibus quæ sunt in circuitu ejus: quia legitima mea repronaverunt, et in judiciis meis non ambulaverunt. Illud autem quod dixere Septuaginta: Justificationes mens inique ex*

^a In Vulg. Hieronymi versione, verba quasi novaculam tonsorum non sunt.

^b Supplet ex Vulgat. edit. Victorius, et appropinquas eos, et trahere; etc., quæ lectio ex Hebraico, Græcoque co-

dicibus confirmatur. Similiter paulo post verbum assumens, in eo versu, et assumens tertiam partem: et vocem tui, cum dicitur et ligabis eos in summitate pallii tui, iidem suppetiis restituit.

gentibus, et legitima mea de regionibus quæ sunt in A
circuito ejus, non habere consequentiam, etiam me
tacente, perspicuum est.

(Vers. 8, 9.) Idcirco hæc dicit Dominus Deus :
Quia superastis gentes quæ in circuiitu vestro sunt : in
præceptis meis non ambulastis, et judicia mea non fecistis,
et juxta judicia gentium quæ in circuiitu vestro sunt, non estis operati : ideo hæc dicit Dominus Deus :
Ecce ego ad te, et ipse ego faciam in medio tui judi-
cia in oculis gentium. Et faciam in te quæ non feci,
et quibus similia ultra non faciam, propter omnes
abominationes tuas. Pro eo quod nos interpretati
sumus : Quia superastis gentes quæ in circuiitu vestro
sunt, Symmachus transtulit : Quia multitudo vestra
fuit ex gentibus, quæ in circuiitu vestro sunt. Aquilæ
secunda editio : Eo quod numerati estis in gentibus B
quæ in circuiitu vestro sunt. Porro Septuaginta : Quia
ocasio vestra de gentibus quæ in circuiitu vestro sunt.
Et est sensus, vel superasse Jerusalem sceleribus
suis cunctas in circuiitu nationes, vel multitudinem
ejus, non populum Israel, sed urbem cæterarum
gentium esse dicendam. Aut certe in numerum cæ-
terarum gentium, quæ in circuiitu ejus sunt, eos
esse conversos, sive omnem occasionem habuisse
de gentibus, quas magis in bonam partem docere
debuerint. Quid, inquit, causer quod in præceptis
meis non ambulaveritis, et judicia mea non feceritis,
cum etiam omnes in circuiitu nationes viceritis
scelere vestro, et non feceritis quæ illi naturali lege
scripta in cordibus suis sæpe fecerunt ? Idcirco non
per Angelos, neque per aliquos ministros, sed ipse C
ego faciam in te judicia mea videntibus cunctis quæ
ante S. non feci, et ultra non faciam. Dicens au-
tem judicia, ostendit sententiæ veritatem, ne iræ
mensurarum poenarum videatur excedere. Nec fecit
in ulla natione talia qualia fecit in Jerusalem : Quis
terrus qui novit voluntatem domini sui et non facit
eam, vapulabit multis (Luc. xii, 48). Potentesque
potenter tormenta patientur (Sap. vi, 7). Et similia,
inquit, ultra non faciam. Pulchre dixit, similia non
faciam. Multo enim post interfectionem Christi du-
riora facturus est. Aliud est enim coluisse interdum
idola propter quæ ante puniti sunt, et aliud Dei
Filiam trucidasse.

(Vers. 10.) Idcirco patres comedent filios in me-
dio tui, et filii comedent patres suos : et faciam in te D
judicia, et ventilabo universas reliquias tuas in om-
nem ventum. Ad id quod supra dixerat : Quia su-
perastis gentes quæ in circuiitu vestro sunt, sive, pro
eo quod occasio vestra est ex gentibus quæ in circui-
tu vestro sunt, in præceptis meis non ambulastis,
et judicia mea non fecistis, tertio retulit idem.
Primum ita : Ideo hæc dicit Dominus Deus : ecce
ego ad te, et ipse ego faciam in medio tui judicia.
Secundo : Ideo patres comedent filios in medio tui.
Tertio : Ideo vivo ego, dicit Dominus Deus : nisi pro

eo quod sanctum meum violasti in omnibus offen-
sionibus tuis, et reliqua. Attamen notandum, quod
ubi decora sunt et honesta, ac pro merito eorum qui
ea sustinent, seipsum Deus facere profiteretur. Ubi au-
tem tristitia et non digna Deo, dicit quidem fieri, sed
non a se, ut in præsepi : Ideo patres comedent filios
in medio tui, et filii comedent patres suos. Non enim
dixit, ego faciam ut patres comedant filios suos in
medio tui, et filii comedant patres suos. Quod au-
tem decorum erat, nec Dei majestati videbatur in-
dignum, ipsum se dicit facere. Sequitur enim : Et
Faciam in te judicia, et ventilabo universas reliquias
tuas in omnem ventum. Tale quid et in maledictis
Deuteronomii invenire poterimus, et præcipue in
loco illo : Glorificantes me glorificabo, qui autem
me despiciunt, ad nihilum deducuntur (Deut.
xxviii). Eos enim qui se glorificant, ipse glorificat.
Qui autem eum despiciunt, non a Domino despi-
cientur, vel deducuntur ad nihilum (hoc enim se-
quebatur ut diceret) sed absolute, deducuntur ad
nihilum : non a Deo, S. sed pro meritis suis
atque peccatis. Legimus in Regum volumine, sa-
mis necessitate cogente, a matre filium devoratum
(IV Reg. vi). Josephus quoque in obsidione Jeru-
salem, multa hujuscemodi facta commemorat.
Quando autem patres filios comederint, vel filii
patres, nulla narrat historia, nisi forte in multis
necessitatis malis, etiam hæc facta esse credendum
sit. Potest hoc ipsum referri et ad nostram Jerusa-
lem : quando magistri contra discipulos, id
est, patres contra filios, et discipuli contra magi-
stros, id est, filii adversum patres, seditione multa
concitantur, et implentur illud quod per Aposto-
lum dicitur : Si autem invicem mordetis et accusa-
tis, videtis ut ab invicem consumamini (Gal. v, 15).
Unde et Prophetæ mystico sermone cantabat : Cum
appropinquarent adversum me qui affligunt me, ut
comederent carnes meas (Ps. xvi, 9). Et Job simile
quid loquitur : Si autem dixerunt aucilla mea : Quis
det nobis de carnibus ejus ut comedamus (Job xxxi).
Et super magistris, qui lucra sectantur de discipulis,
salutisque eorum nullam curam gerunt, dicitur :
Qui devorant populum meum sicut cibum panis (Ps.
lvi, 5). De quibus et Apostolus : Et comedunt,
inquit, domos viduarum (Luc. xi ; Matth. xxiii).
Possumus patres qui comederint filios, et filios qui
comederint patres, non solum in Babylonia, sed et in
Romana obsidione intelligere. Illud autem quod dicitur :
Et ventilabo universas reliquias tuas in omnem
ventum, magis ad Romanam pertinet captivitatem,
quando in toto orbe terrarum dispersi sunt. Et hæc
est in omnem ventum capillorum barbaque di-
persio.

(Vers. 11.) Idcirco vivo ego, dicit Dominus Deus :
nisi pro eo quod sanctum meum violasti in omnibus
offensionibus tuis, et in cunctis abominationibus tuis ;

* Marianns castigat editionem Erasmi, ac pro
vece Apostolus posuit Evangelium ; at hoc modum
legant mss. codices, intactum contextum lie-

ronyui reliquimus : potuit enim sanctus vir non
Paulum, sed Mattheum intelligere nomine Aposto-
lus. MART.

ego quoque confringam (sive, juxta LXX, *abjiciam*) te, et non parcat oculus meus, et non miserebor. Proprie hoc ad Jerusalem dicitur, quia sancta mea violasti me desere-rens, et in templo meo idola coluisti, ego quoque confringam omnia idola tua, et conteram atque concidam, sive abjiciam te, quia prius abjecisti me : et non parcat oculus meus cum te videro, fami, gladio, servituti colla submittere : nec miserebor; quia misericordiam meam non mereris. Scriptum est enim : *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur* (Matth. v, 7). **53** Hoc idem et in Ecclesia intelligendum est, quod magistris et Sacerdotibus, qui egerint negligenter, possit Deus quotidie dicere : Quia sancta mea violastis in cunctis offensionibus vestris, et in universis abominatibus quæ egistis, ego quoque vos conteram atque confringam, reddamque per me quod in meum populum perpetrastis. De quo contra pastores hic idem Propheta plenius loquitur (*Infra*, xxxiv), quod lanis ovium operiantur et lacte vescantur et caseo, et fractum pecus ac morbidum non requirant.

(Vers. 12, 13.) *Tertia tui pars peste morietur, et fame consumetur in medio tui, et tertia tui pars gladio cadet in circuitu tuo. Tertiam vero partem tuam in omnem ventum dispergam, et gladium evaginabo post eos. Et implebo [Vulg. complebo] furorem meum, et requiescere faciam indignationem meam in eis, et consolabor, et scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, cum implevero indignationem meam in eis.* Septuaginta quia supra quatuor partes posuerant, quas in descriptione incendii, gladii et dispersionis tres tantum esse sermo propheticus approbavit, ut superfluo una pars incendii in duas partes divideretur, in hoc quoque loco eandem primam partem dividerunt in duas, ut dicerent : *Quarta pars tui morte atteretur, et quarta pars tui fame consumetur in medio tui, et quarta pars tui cadet in circuitu tuo, et quartam partem tui in omnem ventum dispergam* : licet hoc quod posuimus : *Et quarta pars tui in gladio cadet*, de Theodotionis editione sub asteriscis additum sit. Perspicuum est autem ut Hebræa veritas continet, tres esse partes. De quarum prima dicatur : *Et tertia tui pars peste morietur, et fame consumetur in medio tui*. Multoque melius fuerat transferre quod scriptum est, quam rei male translatae patrocinium querere. Nec hoc dicimus ab illis factum, quibus vetustas auctoritatem dedit : sed per multa sæcula scriptorum atque lectorum vitio depravatum. Quamquam et Aristeus^a et Josephus, et omnis schola Judæorum, quinque tantum libros Moysi a Septuaginta **54** translatos asserant. De quo capitulo quia

^a Scilicet Aristæus lectas coram rege tantum narrat *Scripturas Legis* : Josephus vero luculentissime in Proœm. Antiquit. Legem dumtaxat communicatam ei tradit. οὐδὲ γὰρ πᾶσαν ἐκείνος ἔφη λαβεῖν τὴν ἀναγραφὴν, ἀλλ' ἀντὰ μόνα τὰ τοῦ νόμου παρίδοσαν οἱ πεμπόντες ἐπὶ τὴν ἐξήγησιν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Neque enim totam Scripturam accipere illi contigit, sed Legem solam ei tradiderunt, qui ad eam interpretandam missi fuerant Alexandriam. Paria his habet noster in Michæ cap. II. atque alibi; ut si quando universum opus Scripturarum a LXX translatum videtur asse-

supra diximus, nunc omittendum videtur. Hoc tantum addam, quod necessarium est in eo quod ait : *Et implebo furorem meum, et requiescere faciam indignationem meam in eis, et consolabor, et scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, cum implevero indignationem meam in eis*; quomodo sentiendus sit furor, et indignatio et zelus Dei, sæpe exposuimus, quod humanis Deus loquatur affectibus : non quo ipse irascatur, sed quo nos per pœnas atque cruciatus Deum sentiamus iratum. Zelus autem sub metaphora viri et uxoris accipiendus, qui quamdiu uxorem diligit, zelotypus est; si neglexerit, dicit illud quod in consequentibus dicturi sumus : *Zelus meus recedet a te : et ultra non irascar tibi* (*Infra*, Lxi, 42). Quodque jungitur : *Et scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo*, non illi qui consumpti sunt fame et pestilentia, nec qui gladio ceciderunt in circuitu civitatis, sed illi qui dispergentur in omnem ventum, aliorum mortibus suisque miseriis sentient iratum Deum, quem clementem sentire noluerunt.

(Vers. 14.) *Et dabo te in desertum*; quodque sequitur : *et in opprobrium gentibus quæ in circuitu tuo sunt*, in Septuaginta non habetur : pro quo addiderunt de suo, *et filias tuas in circuitu tuo*. Rursumque juxta utramque editionem, in conspectu omnis prætereuntis. Prodest autem Jerusalem omnia in ea vitia desolari, et ad desertum redigi, et sua eam peccata cognoscere, ut quæ cæteris gentibus in exemplum virtutum esse debuerat, sit exemplum miseriarum. Filias autem ejus, urbes vel viculos intelligere possumus, sive Ecclesias in toto orbe dispersas, ut quicumque hujus peregrinus est sæculi, et dicit cum Paalmista : *Advena sum, et peregrinus sicut omnes patres mei* (Ps. xxxviii, 12); et de quo dicitur : *Non dixerunt qui præteribant : Benedictio Domini super vos* (Ps. cxxviii, 8), videat opprobrium ejus et doleat.

(Vers. 15.) *Et eris opprobrium et blasphemia, exemplum et stupor in gentibus in circuitu tuo sunt*. Pro quo in Septuaginta legitur : *Et^b erit στανκτή*, id est gemibilis. Et de Theodotione additum est, **55** καὶ ἐδολαίστη; cujus verbi notitiam non habemus. Pro quo tres alii interpretes, *blasphemiam* transtulerunt, quæ in Hebraico dicitur צַדּוּרְבָא (צַדּוּרְבָא). Sequitur :

Cum fecero in te judicia in furore, et indignatione, et in increpationibus iræ^d quæ ego Dominus locutus sum. Gemitu autem dignam Jerusalem, cum offenderet Deum, ut faceret in ea judicia in furore et indignatione, testatur et Paulus, qui dicit : *Eramus natura filii iræ, sicut et cæteri* (Ephes. II, 3). Et iter-

rere, non ex suo, sed ex vulgari sensu loquatur.

^b Victor., *eris*; ex Græco, ἔση.

^c Vitiose erat δολαίστη, nec bene reposuerat Driusius δολαίστη, pro δολαίστη, quod melioris notæ Hieronymiani mss. præferunt cum nostri, tum quos Montfauconius laudat. Sic paulo inferius δολαίστην, vel δολαίαν rescribimus, pro quo mendose obtinebat δολαίστην, δολαίαν.

^d Voculam quæ Victor expungit : legitque præposito puncto, *Ego Dominus*, etc., ex Hebræo codice, Vulgata et Græco.

rum : *Qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus A* *aggravati* (II Cor. v). Loquimurque cum Jerusalem : *iram Domini sustinebo, quoniam peccavi ei.* *Ἀλάστορην* vel *δαλαίαν*, quidam *infelicem* et *miseram* : alii *per-spiciam* et *expositam ad miseras* intelligi volunt.

(Vers. 16.) *Quando misero sagittas famis pessimas [Vulg. addit in eos]. quæ erunt mortiferæ : et quas mittam ut disperdam vos, et famem congregabo super vos, et conleram ^a firmamentum (vel baculum) panis.* Famem et pestilentiam, et bestias pessimas, et quidquid aliud malorum sustinemus in sæculo, propter nostra venire peccata manifestum est. Unde et fames illa, quæ facta memoratur in Ruth (Ruth 1), et in Regum volumine sub Elia (III Reg. xvii), quando tribus annis, et sex mensibus cælum clausum est, et sub Elisæo (IV Reg. vi), cujus incredibilem inopiam repentina abundantia compensavit, Dei iudicio missa est. Quod non solum tunc in Jerusalem factum est, sed et in nostra sit Jerusalem, in qua propter magnitudinem peccatorum, primum fames mittitur audiendi sermonem Dei. Deinde famem mors sequitur; ut qui non audivimus : *Gustate et videte quoniam mensis est Dominus (Ps. xxxiii, 9),* postea sentiamus : *Mors peccatorum pessima est (Psal. xxii).* De firmamento et baculo panis, supra diximus (Supra, iv).

(Vers. 17.) *Et immittam in vos famem, et bestias pessimas usque ad interuersionem : et pestilentia, et anguis transibunt per te, et gladium inducam super te : ego Dominus locutus sum.* Bestias pessimas inducisuper terram solitudinis, quæ fame et gladio, et peste vastata est, præsentia quoque ostendunt tempora : quando familiaria animalia canes [Al. familiar animal canis], in dominorum carnes rabie concitantur [Al. concitatur], et ursis ac lupis cunctisque aliis generibus bestiarum **56** terra completur : pestilentiamque et sanguinem transire per eam, morbum gladiumque significat. Sed et in nostram Jerusalem mittuntur bestie pessimæ, quando traduntur in passiones ignominie, et in reprobum sensum et conscientiam peccatorum, quæ excruciant atque dilacerant animum nostrum (Rom. i). Dissensiones, hereses, schismata, amulationes, invidie, tristitie, detractiones, desideria mala, avaritia, quæ est radix omnium malorum (II Cor. xii), bestie pessimæ sunt. Quæ cum fuerint in nobis, meremur audire : *Corripit te prævaricatio tua (Jerem.)* Precamurque et dicimus : *Ne tradas bestiis animam confitentem tibi (Ps. lxxiii, 19).*

(Cap. VI. — Vers. 1 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me dicens : Fili hominis, pone faciem tuam ad montes Israel, et prophetabis ad eos. Et dices : Montes Israel, audite verbum Domini Dei. Hæc dicit Dominus Deus montibus et collibus, rupibus et vallibus.* Quod sæpe in hoc Propheta dicitur *Adonai Dominus*, propter Græcos et Latinos, qui Hebrææ lingue non habent scientiam, breviter exponendum videtur. *ADONAI* (אֲדֹנָי) unum nomen est de decem

vocalibus Dei, et significat *Dominum*, quo sæpe et in hominibus utimur. Denique et Sara vocans Abraham dominum suum, hoc vocabat nomine (Gen. xviii). Et ubi dicitur *Domine mi rex, Adonai* (Exod. xxviii) scriptum est. Quando igitur duo, Domini et Domini juncta sunt nomina, prius nomen commune est, secundum proprie Dei, quod appellatur *ἄβραον* (אָבְרָהָם) id est, *ineffabile*, quod et scriptum fuit in lamina aurea, quæ erat in fronte pontificis. Montes autem Israel, qui simulacris dæmonum fuerant occupati, non auribus, sed imperio ac potentia conditorissimum audiunt et intelligunt Creatorem. Quomodo mare vidit et fugit, Jordanis conversus est retrorsum (Ps. cxiii) : non utique carnis oculis quibus carebat. Et ad mare dicitur : *Tace, obtumescere (Marc. iv, 39).* Et ventorum statibus imperatur; iubeturque vermi, qui Jonæ percussit umbraculum (Jon. iv). Et de eadem terra scriptum est : *Qui respicit terram, et facit eam tremere (Ps. ciii, 32).* Ad quos Propheta loquitur indicans idola destruenda et aras, universasque cæremonias **57** quibus prius idolis servierant contendas. Possumus montes Israel et principes accipere eos, qui potentia, sapientiaque, et scientia ac divitiis præcallebant. Et hoc animadvertendum, quod obfirmatur quidem in facies, et ponitur contra montes : sed nequaquam solis montibus, sed et collibus loquitur, et rupibus et vallibus, in quibus inferior dignitas, et gradus prudentie scientieque cognoscitur. Videntur mihi tropologice montes esse, qui ad perfectam scientiam pervenerunt; colles, qui paulo inferiores sunt; rupes, qui nullam habentes scientiam, et tantum in conversatione fidentes, aliqua sibi de Scripturarum interpretatione præsumunt, habentes juxta Apostolum zelum Dei, sed non secundum scientiam (Rom. x; Jacob. iii); valles autem appellari novissimos in Ecclesia, qui et vita et scientia inferiores, tamen de conventu ^b familie Dominicæ non recedunt. Qui omnes verbum Dei jubentur audire, ut unusquisque pro suo modulo, et sensu intelligat quid Dominus præcipiat.

(Vers. 4, 5.) *Ecce ego inducam super vos gladium, et disperdam excelsa vestra. Et demoliar aras vestras, et confringentur simulacra vestra, et dejiciam interfectos vestros ante idola vestra. Et dabo cadavera filiorum Israel ante faciem simulacrorum vestrorum : et dispergam ossa vestra circa aras vestras in omnibus habitationibus vestris.* Montibus dicitur [Al. dicit] Israel quod disperdat Deus excelsa eorum, in quibus adorabant homines fictos deos, et aras simulacraque confringat, et cultores eorum in conspectu sanorum interfici faciat; ut jaceant cadavera mortuorum ubi prius jacebant hostie; et dispergantur ossa, non montium, sed eorum qui jacebant in montibus, in circuitu ararum, et in cunctis urbibus viculisque Israel. Hoc juxta litteram. Alioquin et super eos qui eriguntur in superbiam, et de quibus Apostolus loquitur : *Scientia inflat, charitas autem edificat*

^a Mem interserit in vobis, ex Hebr. et Vulg. editione.

^b Penes Raban., de conventu Dominico non recedunt.

(I Cor. viii, 1), inducitur gladius, ut omnia eorum simulacra, quæ de suo fixerunt animo, conterantur, et interfecti jaceant, et mortuos se esse sentiant, nihil sibi simulacra sua atque figmenta professe cernentes. Quodque dispergere se dicit ossa montium circa aras, fortissimos quosque eorum a se mutuo **58** indicat separandos. Prodest enim perversæ scientiæ malos a malis dividi. Et ut illi qui consensu pessimo ædificabant turrem, pro utilitate propria dissipati sunt, divisiæque linguæ eorum (Gen. xi), ne consensus pessimus pejores eos faceret; ita ossa montium dispergentur [Al. dispergantur], ut vanos conatus suos intelligant. Hoc quod nos posuimus: *Et dabo cadavera filiorum Israel ante faciem simulacrorum vestrorum, in Septuaginta non habetur.*

(Vers. 6, 7.) *Urbes deserta erunt, et excelsa demolientur; et dissipabuntur et interibunt aræ vestrae, et confringentur et cessabunt idola vestra, et conterentur delubra vestra, et debentur opera vestra. Et cadet interfectus in medio vestri, et scietis quia ego Dominus.* Causa perspicua cur urbes montium deserendæ sint: scilicet ut demoliantur excelsa, aræque et idola destruantur, et delubra pereant, et omnis simulacrorum cultura desistat; cadantque interfecti in medio montium; et sciant quoniam ipse sit Dominus. Per quæ occasio nobis datur, spiritualem magis intelligentiam sequi, ut urbes hæreticorum, quæ interpretantur Ecclesiæ, et excelsa superbiam eorum, et aræ perversorum dogmatum confringantur, et idola pereant, quæ de suo sibi corde simulant, et conterantur delubra, non templa, quæ contra templum Domini surrexerant, Græcoque sermone appellantur *τῆμεν*, id est, *σανα* atque delubra et omnia opera montium conterantur, quæ [Al. quia] non opera Dei sunt, sed magistrorum falsæ scientiæ. Cumque ceciderint interfecti in medio montium, vel quis ipsi montes interfeceant, vel Ecclesiastici viri, qui eos male viventes in salutem suam occiderant: tunc finis erit montium superhorum, ut cognoscant quod ipse sit Dominus. Potest autem fieri ut de uno populo montium Israel, aliis interfectis, cognoscant alii. *Pestilente enim flagellato, stultus aptior erit (Prov. xix, 25).*

(Vers. 8.) *Et relinquami in vobis eos qui fugerunt gladium in gentibus, cum dispersero vos in terras: et recordabuntur mei liberati vestri in gentibus, ad quas captivi ducti sunt.* Illud quod Dominus loquitur ad Eliam: *Reliqui mihi septem millia virorum qui non curvaverunt genua Baal (III Reg. xix, 18)*; et Paulus apostolus scribit: *Et nunc in hoc tempore reliquias secundum electionem gratiæ **59** salva factæ sunt (Rom. xi, 5)*, potest huic capitulo convenire. Et Apostoli enim, qui erant de semine Israel, et gladium fugerant, idcirco sunt reservati, ut dispergerentur in terras [Al. terris], et in gentibus Evangelium prædicarent, ac recordarentur in gentibus Dei,

^a Duo quibus utimur mss., sum Brixiæ aliquot

in quibus captivitatis tempore versabantur. Potest autem et hoc dici, quod idem aliqui de captivitate Judaica reservati sint [Al. reservandi sunt], ut in gentibus recordarentur nominis ejus, illiusque potentiam prædicarent. De hæreticorum quoque populis, qui evadere potuerint gladium perditionis eorum, et pessimam factionem, quæ contra Deum fuerat conceitata, huc illucque dispersi, recordabuntur nominis Dei, agentes poenitentiam, et captos se a viris ecclesiasticis exsultabunt.

(Vers. 9, 10.) *Quia contrivi cor eorum fornicans et recedens a me, et oculos eorum fornicantes post idola sua. Et displicebunt sibi et super malis, quæ fecerant in universis abominationibus suis. Et scient quia ego Dominus non frustra locutus sum, ut facerem eis malum hæc.* Multa de hoc capitulo a I. XX prætermissa sunt, illudque mutatum, *juravi cordi eorum fornicantis: pro quo nos posuimus: contripi cor eorum fornicans.* Juravit autem atque decrevit se facturum esse quæ opere monstravit; sive contrivit fornicans cor et recedens a Deo, eorum de quibus per Osee Dominus loquitur: *Spiritu fornicationis seducti sunt (Osee iv, 12)*. Et oculos fornicantes post idola, per quorum fenestras mors intrasse perhibetur. Quam ob causam et in Daniele duo presbyteri præceperunt revelari Susannam, ut nudati corporis decore fruerentur (Dan. xiii). Nec frustra locutus est Dominus, ut faceret malum vel mala, quando ad comminationem ejus agunt poenitentiam qui sententiæ subjacebant. Sin autem cor durum sit et indomabile, ne per poenas quidem sentiens beneficia corrigentis, dicitur ad ans: *Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non receperunt (Jer. ii, 30)*. Prodest autem et hæreticis, ut conteratur cor eorum, thesaurus pessimorum dogmatum perversorum, quia recessis a Domino, et fornicantes oculi post adventiones suas. Qui cum Domini fuerint recordati, displicebunt sibi in universis abominationibus suis, et intelligentes veræ fidei veritatem, scient quia ipse sit **60** Dominus. Qui idcirco sæpe infert tribulationem, quæ patientibus perniciosam videtur et pessima, ut ad poenitentiam converterantur.

(Vers. 11.) *Hæc dicit Dominus Deus: percute manus tua, et allide pedem tuum, et dic: heu! quod omnes abominationes malorum domus Israel.* Magnitudinem peccatorum jubetur Propheta manus pedibusque ac sermone monstrare, ut gestu corporis ac a indignatione vocis, habitum stupentis mirantisque et plorantis ostendat. Quomodo enim si quando novum aliquid mirandumque conspiciamus, tam corpore quam animo perhorrescimus, ita ut complaudamus manus, et pedes allidamus ad terram, et vocem inclinemus ad seipsum; sic nunc oculis animi propheta cernens veniura supplicia, ad universas abominationes malorum domus Israel loquitur quæ sequuntur. Percutimus spiritualiter manus, quando a malis nos operibus separamus. Allidimus pedem, quando non

Victorio inspecti, inclinatione hic habent pro indignatione.

graditur itinere peccatorum. Plangimus atque plangimus, quando nobis displicent quae geruntur. Quod ostenditur verbo, *hev*. Pro quo Aquila interpretatus est $\dot{\epsilon}$ $\dot{\epsilon}$. Symmachus *αυξελισσων*, quod significat *lacrimare, vel plange*. LXX et Theodotus *συρη*, quod magis insultantis est quam plangentis.

Qui *gladio, fame et peste ruituri sunt*. Haec est autem causa plangendi, quod habitatores montium, et ararum idolorumque cultores gladio, fame et peste ruituri sunt. Qui variis ducuntur erroribus, et quotidie quasi fides, circumferunturque omni vento doctrinae: ipsi caduntur gladio, et dividuntur in partes, unitatem Ecclesiasticae fidei relinquentes. Qui vero spirituales non habet cibos, fame et moritur, nesciens eum qui dixit: *Ego sum vltu* (Joan. xiv. 6). Porro qui vel singulis, vel pluribus deditur vitis, ab eis non potest separari, quasi quondam veteris passivitate [Al. quaedam veteris pestilentia] corrui.

(Vers. 12.) *Qui longe est, peste morietur: qui autem prope est, gladio fortuet, et qui relictus fuerit atque circumdatus* [Vulg. et obsesus], *fame morietur, et implebit* [Vulg. complebit] *indignationem meam in eis*. Qui obsequium prae his assugerit, et ad deserta migraverit, peste morietur; qui prope fuerit, cadet hostium gladio. Quem autem circumdederit hostilis exercitus, fame interit et penuria: in hisque omnibus implebitur irascitatio Dei, ut cognoscant qui respuerunt, quia ipse sit Dominus. Qui ab Ecclesia quocumque recesserit, sigillim peste morietur. Qui sciunt sibi videtur et diligens, nisi caverit, gladio ferietur inimici. Qui simpliciter continentis fide, instar hereticorum animantium versatur quidem in Ecclesia, sed tamen in nullo bono opere proficit; nec imitator est formice, quae in messis preparat sibi cibos atque comedit, iste fame morietur, et in his omnibus implebitur ira Domini.

(Vers. 13.) *Et scietis quia ego Dominus. cum fuerint interfecti vestri in medio idolorum vestrorum, per circuitum agrum vestrorum in colle excelso* [Vulg. in omni colle]: *in cunctis summitatibus montium, et subter omne lignum nemorosum, et subter universam quercum frondosam: lacum ubi accenderunt thura sedolentia universis idolis suis*. Perspicuum est iuxta litteram, et interpretatione non indiget, quod in montibus Israel, et in excelsis collibus, inter ipsa idolorum altaria lucosque quae appellantur ligna nemorosa, Israeliticus sit caesus exercitus, ut ubi peccaverat, ibi punirentur. Juxta anagogen sequamur originem propositum. Quando magistri hereticorum ab Ecclesiasticis viris, qui instructi sunt scientia Scripturarum, contriti fuerint atque superati, videmus interfectos perversorum dogmatum jacere inter similes quae sinterant, et eos qui se elevabant contra scientiam Dei, stratos in montibus collibusque subter omne lignum nemorosum; qui habebant verba pompatica, umbramque foliorum, et pomam

A honorum operum non habebant; qui erant sub omni quercu frondosa, quae non offert fructus hominum, sed porcorum: ubi praecedentibus thura sedolentia non Deo, sed idolis suis. Nec dicere poterant quod de Noe scriptum est: *Odoratus est Dominus odorem bonae fragrantiae* (Gen. viii. 21): et id quod Paulus loquitur: *Christi bonus odor sumus Deo in omni loco* (II Cor. ii. 15). Quomodo autem sanctus odore suo delectat Deum: sic peccator ex ejus persona psalmus ille cantatur: *Compuruerunt et corruptae sunt cicatrices meae, a facie insipientiae meae* (Ps. xxxvii. 6), accendit idolis suis thura sedolentia. Id quod nos interpretati sumus, in cunctis ☉ *summitatibus montium*; et post paululum: *Et subter universam quercum frondosam*, LXX reliquerunt.

B (Vers. 14.) *Et extendam manum meam super eos, et faciam terram desolatam, et desertam a deserto Deblatha, in omnibus habitantibus eorum et scient quia ego Dominus*. O montes Israel, cum interfecti vestri ceciderint in medio ararum idolorumque vestrorum in omni colle excelso, in cunctis montium summitatibus; cumque compleverit lucos vestros cadaveribus mortuorum, in quibus quondam accenderunt thura idolis suis sedolentia, tunc extendam manum meam ad ultionem, quae fuerat hucusque contracta, et redigam universam terram Israel in solitudinem, a deserto Deblatha, quae est in terra Emath, quae hodie vocatur Epiphania Syria, in cunctis habitationibus eorum; ut omnibus pateat nihil esse inter solitudinem et mare Magnum, quod non hostilis manus consumpserit. Multi putant eundem esse locum, de quo in Isaias scriptum est: *Et apprehenderunt Seditiam in deserto quod est juxta Jericho, et omnis comitatus ejus diffugit ab eo. Cumque comprehendissent regem, adduxerunt eum ad regem Babilonis in Reblatha, quae est in terra Emath* (Jer. xxxix. 5). Potest et quod vicinam similitudinem daretur et *reg. 7. 7*. Hebraicarum litterarum, quae parva apice distinguuntur, vel Deblatha vel Reblatha appellari. Juxta mysticas autem intellectus, extendit Dominus manum suam super omnes qui haereticam suam errata deceperunt, ut terram eorum, quae interpretatur Ecclesia, faciat desolatam a deserto Deblatha, quod in lingua nostra *calathus*, hoc est, *massam sicorum* sonat, carissimumque inter ea compellerum, ut postquam in simulata dulcedine, quae non erat terrae cultus, sed solitudinis, amaritudinem, repererint, tunc cognoscant, quia ipse sit Dominus. *Mel enim dissulat de labiis mulieris meretricis, quae ad tempus impinguit vescentium fauces, et populea amarius felle reperitur* (Prov. v. 3, 4). Hoc significant et duo calathi sicorum, qui positi sunt in Jeremia contra faciem templi (Jer. xxxiv): unus sicorum aspidarum, et unus pessimarum: quorum alter ad Ecclesiam Christi refertur, alter ad congregationem malignantium.

(Cap. VII. — Vers. 1, 2.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Et tu, fili hominis, haec dicit ☉ Dominus*

^a Antea, morietur. Et loci, inquit Victor, continentia vocem bene emendatam ostendit, sic enim idem semper servator *populus*.

nus Deus terræ Israel : Finis, a venit finis super quatuor alas terræ. Quas nos plagas mundi interpretati sumus : Orientem videlicet et Occidentem, Meridiem et Septentrionem. De quibus alas et Isaias loquitur : Domine, ab alis sive finibus terræ portenta audivimus (Isa. xxiv. 16), quæ in toto orbe per apostolos gerebantur. Et de sanctis scriptum est : Si dormieritis inter medios clericos pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in pallore auri (Ps. Lxvii. 14). Unde et Dominus cum appropinquasset et vidisset Jerusalem, flevit et dixit : Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas, et noluisti (Matth. xxiii. 37)? Iste est qui in Deuteronomii cantico expandens alas suas suscepit eos, et assumpsit eos in humeris suis (Deut. xxxii). Quiddam spirituales alas terræ, quibus ad cælestia subvolamus, quatuor ponit genera credentium : domum Aaron, et domum Levi, et domum Israel, et timentes Dominum. De quibus et Psalmista canit : Domus Israel, benedicite Dominum : domus Aaron, benedicite Dominum : domus Levi, benedicite Dominum ; qui timetis Dominum, benedicite Dominum (Psal. cxxxiv, 19-21). In Aaron sacerdotium ; in Levi, ædituos et ministros ; in Israel, cunctum populum ; in timentibus Dominum proselytos intelligens. Nos autem simpliciter explanandum putamus, quod post comminationem montium Israel, ad omnem terram Israel, sive decem, sive duodecim tribuum sermo propheticus dirigatur : et nequaquam propheta futura prænuntiet, sed jam ingruentem videat captivitatem. Quinto enim anno Sedeciae cœpit Ezechiel in Babylone propheta captivus ; et anno nono venit Nabuchodonosor et obsedit Jerusalem : cepitque eam anno undecimo Sedeciae. Ex quibus perspicuum est venisse finem et appropinquasse, non super montes et colles rupesque et valles, sed super quatuor plagas terræ ex omni parte Israel : non omnis terræ : quod si dixisset, de toto mundo credi poterat ; sed terræ simpliciter, quod significat Israelis. Sic enim cœperat : Hæc dicit Dominus Deus terræ Israel : Finis, venit finis super quatuor plagas terræ.

(Vers. 3, 4.) *Nunc finis super te, et mittam [Vulg. emittam] furorem meum in te, et judicabo te juxta vias tuas, et ponam contra te omnes abominationes tuas.*

64 *Et non parcet oculus meus super te, et non miserebor : sed vias tuas ponam super te, et abominationes tuæ in medio tui erunt : et scietis quia ego Dominus. In hoc capitulo juxta LXX Interpretes ordo mutatus est atque confusus : ita ut prima novissima sint, et novissima, vel prima vel media, ipsaque media nunc ad extrema, nunc ad principia transferantur. Ex quo nos et ipsum Hebraicum et cæteros secuti interpretes ordinem posuimus veritatis. Ad terram igitur Israel sermo dirigitur, quod venerit super eam finis et consummatio, et emittat Dominus furorem suum in eam, non injustum, et tantum de indignatione venientem ; sed plenum æquitatis atque ratio-*

nis : ut judicet eam secundum vias suas, et ostendat illi omnes abominationes suas : ut recordetur operum suorum, et intelligat quid male [Al. mali] gesserit. Quod autem dicit : Non parcet oculus meus super te, et non miserebor, quasi clementissimus medicus incidere cupiens putridas carnes, et cariiosa vulnera adurere cauterio, non parcit, ut parcat : non miseretur, ut magis misereatur ; ne quid putridum vivasque carnes sui vicinia corrupturum, remaneat in corpore. Percutit autem Dominus quem diligit, et castigat omnem filium quem recipit (Hebr. xii. 6). Cujus intelligentiæ illud est : Ego percutiam, et ego sanabo (Deut. xxxii. 39). Omnis enim medicina ad tempus habet amaritudinem, sed postea fructus doloris, sanitate monstratur. Tale quid et per Amos loquitur Deus : Quoniam vos cognovi de universis tribus terræ : idcirco ulciscar super omnia peccata vestra. Novit enim Dominus eos qui ejus sunt (Amos iii. 2). Et vias [Al. egressum], inquit (II Tim. ii), illius totiusque vitæ gressum, abominationesque, et maculas ponam in medio ejus : ut ante oculos peccatricis quæ pro sanitate punitur, pristina peccata ponantur. Cumque hoc fecerit Dominus, scient qui cruciati sunt, quod ipse sit Dominus. Hoc ipsum sonat et illud testimonium : Ulciscar Jacob secundum vias suas, et juxta adinventiones ejus reddam illi (Osee xii. 2).

(Vers. 5, 6.) *Hæc dicit Dominus Deus : Afflictio una, afflictio ecce venit : finis venit, venit finis. Evigilavit adversum te, ecce venit. Venit contractio [Vulg. contritio] super te, qui habitas in terra. Hæc in Septuaginta non habentur, sed in editione eorum de translatione **65** Theodotionis sub astericis addita sunt. Nos autem sequamur Hebraicum. Pro afflictione, quam juxta Symmachum, qui interpretatus est *κακωσεν* perspicuitatis causa posuimus : et in Hebraico et in Græco *κακια*, vel *πονηρία* scribitur : id est, *malitia*. Dicitur [Al. Dicit] autem quod extremum peccatorum terræ Israel tempus advenerit : ut jam non effugiat sententiam Dei, quam longo tempore merebatur. Et quia necdum compleverat peccata sua, propterea differebatur supplicium ; secundum illud quod scriptum est : Necdum enim completa sunt peccata Amorrhæorum (Genes. xv. 16). Unde et Dominus ad Judæos : Et vos, ait, implete mensuram patrum vestrorum (Matth. xxiii. 32). Venit tibi ergo miseria ; venit afflictio, venitque captivitas. Et ne putes me rursus futura minitari, ostendo digito atque demonstro. Ecce venit, finis venit, venit finis. Qui hucusque dormire tibi videbatur et quiescere, evigilavit contra te repente atque sur-rexit. Venit contractio, quæ in Hebraico dicitur *שֶׁפְפִירָה* (רַרְR*

^a Victor., *Finis venit, venit finis*; verbum *venit* ex Vulg. editione, et Hebraico replicans.

qui habitant in terra (Apoc. viii, 13). Sanctus enim A non est habitator terræ, sed advena atque peregrinus; dicitur: *Advena sum et peregrinus, sicut omnes patres mei* (Psal. xxxviii, 13). Quamobrem et Abraham Hebræus, id est, παράξος et peregrinus transitorie memoratur; de præsentis sæculo ad futurum transire festinans. Possumus hunc locum, et spiritualiter interpretari contra populum Judæorum, super quem venit finis et consummatio a sanguine Abel justus usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiz, quem interfecerunt inter templum et altare (Matth. xxiii). Quamdiu enim non miserunt manus in Filium Dei, dormitavit sententia eis Domini, et dæbata est. Quando vero interfecerunt hæredem, ut periret hæreditas: tunc evigilavit adversum eos, atque surrexit omnis ordo miseriarum **66** atque perperlexio; quia non quæsierunt cœlestia, sed terræ hærere coperunt.

(Vers. 7.) *Venit tempus, prope est dies occisionis, et non gloriæ montium.* Verbum Hebraicum ADARIM quod nos in duo verba divisum, primum AD דר, secundum ARIM הרים, juxta Theodotionem, *gloriam montium* interpretati sumus, Symmachus vertit in *recreationem*, dixitque: *Et tempus prope est: dies festinationis, et non recreationis.* Porro LXX ita translulerunt: *Venit tempus, appropinquavit dies, non cum perturbatione, neque cum doloribus.* Theodotio: *Venit tempus, prope est dies famis et non gloriæ montium.* Occisionis autem tempus, et famis nunc quoque in Judaico populo comprobatur, non habente prophetas nec verbum Dei, quo anima credentium pascitur. Montes autem magistrum intellige, et qui habeat notitiam Scripturarum. De quibus et in alio loco dicitur: *Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis* (Psal. lxxv, 5). Porro Septuaginta qui dixerunt: *non cum perturbatione, et non cum doloribus*, illud significanc, quod tantum habeant ignorantiam [Al. tantam ignorantiam] Dei et animi cæcitatem; ut nec turbentur in sceleribus suis, nec pœnitentiæ doloribus crucientur.

(Vers. 8.) *Nunc de propinquo effundam iram meam super te, et replicabo furorem meum in te, et judicabo te juxta vias tuas. Et imponam (sive dabo) tibi omnes abominationes tuas.* Si a quinto anno transmigrationis regis Jechoniæ usque ad nonum annum regni Sedeciæ, quando venit Nabuchodonosor, et ob- D a sacerdotibus Pharisæisque seducti, ut consona voce clamarent et dicerent: **68** *Crucifige, crucifige talem* (Joan. xix, 6). Unde non erit eis requies, sed æterna captivitas. Porro Septuaginta juxta illum sensum in quo scribitur: *neque enim scitis quid ventura pariat dies* (Prov. xxvii, 1), dixerunt: *Ecce dies parit, quod multo ante conceperat: venitque finis, et egressa est complexio, quæ mala vestra omnia complectatur*

nationes tuas sentire te faciat. Possumus autem et de extrema captivitate dicere, quod post interfectionem Christi, quando venit eis finis et evigilavit adversum eos peccatum, impletum est illud, quod scriptum est: *Nunc pervenit in eos ira Dei in finem* (I Thess. i, 16). Quando a Tito et Vespasiano Jerusalem circumdata est, et advenit desolatio ejus, **67** et impletum est: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* (Matth. xxiii, 38). Tunc judicati sunt juxta vias suas, et blasphemias, quibus Dominum negaverunt; et senserunt furorem Dei: et omnis indignatio ejus super illos effusa est, receperuntque scelera sua, ut permaneat delictio templi usque ad consummationem.

(Vers. 9.) *Et non parcat oculus meus, neque miserebor: sed vias tuas imponam (sive dabo) tibi, et abominationes tuæ in medio tui erunt, et scieritis quia ego sum Dominus percussus.* Causas severitatis et austeritatis, sive, ut hæretici putant, crudelitatis Dei quod non parcat oculus ejus nec misereatur, subjectit dicens: *Vias tuas dabo tibi, et abominationes tuæ in medio tui erunt*; ut sentias quæ fecisti, et videns abominationes tuas vel in conspectu tuo, vel in medio omnium positas, emendes errorem pœnitundine, et recedens a pristinis operibus, cum oderis quæ fecisti, tunc sentias quod ipse sit Dominus (Heb. xii). Qui ideo percussit ut emendet, et castigat omnem filium, quem recipit.

(Vers. 10, 11.) *Ecce dies, ecce venit, egressa est contractio: floruit virga, germinavit superbia. Iniquitas surrexit in virga impietatis, non ex eis, et non ex populo, neque ex sonitu eorum: et non erit requies eis.* LXX: *Ecce dies parit, ecce finis venit, egressa est complexio, et floruit virga, germinavit superbia, suscitata est injuria, et conteret fortitudinem iniqui, et non cum perturbatione neque cum festinatione, et non ex ipsis sunt, neque pulchritudo in eis.* Contracta est, inquit, dies et abbreviata, instatque vicina captivitas, Floruit virga quæ multo vobis tempore minabatur, et de flore fructum plagarum parturit [Al. parturit]. Superbia vestra germinavit quod merebamini, ut super virgam impietatis vestræ, quæ subjectos vobis impie cædebatis, consurgat iniquitas, quæ non est ex miserabili populo, neque ex eis qui instar brutorum animantium ducuntur a magistris, neque ex clamore eorum et sonitu, quo frustra vociferabantur, quod multa ante conceperat: **68** *Crucifige, crucifige talem* (Joan. xix, 6). Unde non erit eis requies, sed æterna captivitas. Porro Septuaginta juxta illum sensum in quo scribitur: *neque enim scitis quid ventura pariat dies* (Prov. xxvii, 1), dixerunt: *Ecce dies parit, quod multo ante conceperat: venitque finis, et egressa est complexio, quæ mala vestra omnia complectatur*

^a Ex subnexa Hieronymi expositione, ubi et nunc, inquit, in te complebo furorem meum, videatur cum Victorio legendum complebo, pro replicabo, maxime cum ita et Vulgata Hieron. editio habeat, et Hebræus textus כלי, Græcuse συντέλιω assentiantur.

^b Ita retinendum, et subnexa expositio probat, et Hebr. כלי. quod circumtulom sonat. In Hieron. autem edit. confractio scribitur.

^c Sic nostri, et quatuor, quos Victor. laudat, mss. codices habent. Martian., post Erasm., quia.

et teneat, sive ut Symmachus interpretatus est, *inspectio*, ut omnia videat Deus quæ fecistis, et consideret opera vestra, et reddat unicuique quod meretur. In eo autem quod ipsi similiter transulerunt, *floruit virga*, illo testimonio uti possumus: *Ne auferas virgam a filio tuo* (Prov. xiii, 13). Et Apostolus: *Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate et spiritu mansuetudinis* (I Cor. iv, 21)? Sed et Deus ore Psalmistæ resonat: *Visitabo in virga iniquitates eorum, et in flagellis peccata eorum: misericordiam autem meam non auferam* [Al. *dispergam*] *ab eis* (Psal. lxxxviii, 33, 34). Ideo ergo Dominus visitat et percussit, ut ^a oriatur et pateat omnis superbia, quæ diu latebat inclusa; et suscitetur injuria contra ortam et germinantem superbiam, conteraturque fortitudo iniqui, non cum perturbatione, neque cum festinatione. Finis enim florentis virgæ, sanitas est atque correctio, quæ non eorum merito venit, qui corripuntur, nec pulchritudine, quam in se non habent, sed misericordia Domini. Locus difficilis, et inter Hebraicum et Septuaginta multum discrepans, quibus pleraque de Theodotionis editione addita sunt, ut aliquam habere consequentiam viderentur.

(Vers. 12.) *Venit tempus, appropinquavit dies*. Non solum ad Jerusalem dicitur, quod venerit ei tempus captivitatis, et appropinquaverit dies quo Babylonio sit vallanda exercitu; sed et ei qui exstructis et dilatatis horreis exsultabat, Dominus loquitur: *Stulte, hac nocte auferetur anima tua a te: quæ autem præparasti, cujus erunt* (Luc. xi, 20)? Unde et Apostolus: *Tempus, ait, abbreviatum est* (I Cor. vii, 29). ^C Et in ^b alio loco: *Præterit enim figura hujus mundi* (Ibid., 31). Notandum quod non in futurum distulerit, sed de præsentibus dixerit, *præterit*, et quotidie labitur figura mundi. Nunquam enim in eodem statu permanet; sed semper crescentium et decrecentium figura prætervolat **69** et mutatur. Unde et Dominus: *Cælum, inquit, et terra præteribit* (Matth. xxiv, 35). Sin autem hæc quibus omnia quæ in mundo sunt ^c continentur, prætereant atque pertranseant, quid potest in humanis rebus esse perpetuum?

(Vers. 13.) *Qui emit, non lætetur, et qui vendit, non luceat*. Naturale est in possessionum emptione lætari: in venditione lugere. Cum autem instet servitus atque captivitas, et gaudium et tristitia in utroque sunt vana. Unde et Apostolus: *Tempus abbreviatum est: de cætero, qui habent uxores, sic sint quasi non habeant, et qui flect, quasi non flectant, et qui gaudent, quasi non gaudeant, et qui emunt, quasi non possideant, et qui utuntur mundo isto, quasi non utantur* (I Cor. vii, 29 seqq.). Nam et diluvium cementes oppressit atque vendentes, ut Dominus loquitur in Evangelio (Matth. xxiv).

Quia tra super omnem populum ejus. Hoc in Sep-

^a Penes Rahanum, atque in uno Vatic. ms., *memoratur*: quod sciolus non nemo de suo scripsit.

^b Cum hæc testimonia juncta sibi sint, Victor. rescripsit in eodem, *per alio loco*. Simile quid et paulo inferius audet.

^A tuaginta non habetur. Pro *populo* potest *multitudo* et *turba* juxta Hebraicum accipi; hoc enim significat *amona* (אמונה). Causa que perspicua est quod idcirco qui emit, gaudere non debeat, et qui vendit, lugere desistat, quia ira Dei in brevi ventura sit super omnem multitudinem terræ Judææ, sive Jerusalem. Ex superioribus enim intelligitur, in quibus scriptum est: *Hæc dicit Dominus Deus terræ Israel*, etc.

(Vers. 13.) *Quia qui vendit, ad id quod vendidit non revertetur*. Juxta Hebraicum morem loquitur. Omnis enim emptio ad venditorem revertebatur quinquagesimo anno remissionis, qui apud illos vocatur *jubilæus*. Ante igitur quam annus remissionis adveniat, quando possessiones ad priores dominos revertuntur, ingruet captivitas, quæ omnem urbem auferet consuetudinem. Porro quod Septuaginta transulerunt: *Quia qui emit, ad venditorem non revertetur*, cum juxta historiam penitus non cohereret, juxta anagogen hunc sensum habere potest: ut dicamus eum qui hæretico fuerat errore deceptus, cum intellexerit magistri fraudulentiam, nequaquam reverti ad venditorem, id est, ad magistrum; sed eum despiciere atque contemnere.

70 *Et adhuc in viventibus vita eorum, quia visio ad omnem multitudinem ejus non regreditur*. Quomodo possessio non revertetur ad priorem dominum, eversioe urbis instante: sic visio et comminatio prophetalis, quæ ad omnem multitudinem urbis dirigitur, nequaquam regreditur, et irrita fiet; sed rebus explebitur, viventibus adhuc his, ad quos prophetalis sermo dirigitur. Hoc autem ait, ut ostendat imminentem captivitatem, ne secundum consuetudinem dicerent: Visio hæc in longos dies erit, et post tempora multa complebitur. Possumus et hoc dicere, quod postquam recesserit a Judæis visio prophetalis: *Lex enim et prophetæ usque ad Joannem Baptistam* (Matth. xi, 13), post interfectionem Salvatoris nequaquam regredietur ad eos, nec ultra mereantur habere prophetas. Significanterque ad omnem, inquit, multitudinem visio non regreditur. Ergo regredietur ad eos qui ex Judæis Domino crediderunt, apostolos videlicet, et reliquias populi Judaici, quæ ex Israel salvæ factæ sunt. Sed nec isti duo versus habentur in Septuaginta editione.

Et vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur. LXX: Et homo in oculis vitæ suæ non obtinebit. Et est sensus juxta Hebraicum: Non proderit homini iniquitas sua, nec ei præbebit aliquam fortitudinem. Juxta Septuaginta: Et homo, ^d qui desideravit quod in mundo putavit esse pretiosum, non obtinebit; sed libertate pereunte, amittetur omne quod pulchrum est. Ambiguitas autem Hebraicarum litterarum *וּבְאֵי* et *וּבְאֵי*, quæ tantum magnitudine discernuntur, fecit alios *iniquitatem*, alios *oculos* interpretari.

^c In aliis libris, quibus fere conchit et Rabanus, *Sin autem hæc omnia, quæ in mundo sunt continentur prætereant, etc.*

^d Ex emendationibus Victorii mss. qui pro quod restituimus.

(Vers. 14.) *Canite tuba, praeperentur omnes.* LXX : *A Clangite tuba, et iudicate omnia.* De tubarum clangore et sonitu in multis locis legimus, ut ibi : *Sicut tuba exalta vocem tuam (Isai. LVIII, 1)*; et alibi : *Clangite in neomenia tuba, in insigni die solemnitatis * vobis (Ps. LXXX, 5)*; et in Apostolo : *Quoniam ipse Dominus in iussu, et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de caelo (1 Thess. IV, 5)*. Et in Evangelio : *Nolite tuba clangere ante vos (Matth. VI, 2)*. Et tubas ductiles atque argenteas Numerorum narrat historiam (Num. I et XXXI), **71** quae sermoni prophetico comparantur, et doctrinae Apostolicae. Praecipiturque nunc, ut omnes ad signum clangoris, et buccinae praeperantur ad bella. Porro quod dixere LXX, *et iudicate omnia*, nulli dubium est quin apostolorum conveniat potestati. Qui, postquam cecinerit angelorum tuba, **B** iudicari sunt in duodecim thronis duodecim tribus Israel. Quorum Paulus loquebatur : *Angelos iudicabimus (1 Cor. VI, 5)*; et ^b alibi : *In vobis iudicabitur mundus (Ibid., 2)*. Iuxta praesentem autem sensum jubentur per ironiam hi qui huic officio mancipati sunt, tuba clangere, ut omnes contra Babylonium parentur exercitum.

Et non est qui vadit ad praelium. *Ira enim mea super omnem multitudinem ejus.* Et haec in Septuaginta non habentur. Praeperat Deus (Num. I) ut tuba canerent ad exercitum praeparandum, qui Babyloniorum posset resistere fortitudini; sed nihil profuit imperasse, cum non sit in populo qui audeat ad bella procedere. Idcirco autem enervatus est populus, et caret viribus praeliandi, quia omnis ira Dei **C** super omnem multitudinem ejus, subauditur urbis Jerusalem, sive terrae Judaeae. Sed et in nostra terra et Jerusalem, quando nos vel persecutio publica, vel variorum incentiva vitiorum superat nituntur, frustra magistri canunt tuba, et praeparare nos ad bella festinant, cum nulla sit in populo fortitudo, quae idcirco subtracta est, quia iram Dei praesentia meruere peccata.

(Vers. 15, 16.) *Gladius foris, pestis et fames intrinsecus. Qui in agro est gladio morietur : et qui in civitate, pestilentia et fame devorabuntur. Et salvi erunt qui fugerint ex eis : eruntque in montibus quasi columbae convallium omnes trepidi : unusquisque in iniquitate sua.* Septuaginta, *columbas convallium*, sive, ut Theodotio transtulit, *meditantes*, omnino tacuerunt. Hocque quod nos interpretati sumus, *omnes trepidi : unusquisque in iniquitate sua*, Theodotio transtulit ita : *omnes mussitantes, unaquaeque in iniquitate sua*; et sub metaphora columbarum peditantium, significet quemquemque de populo suum flere peccatum, et intelligere atque sentire cur ista patiatur. Tres autem partes aliorum qui in urbe pestilentia et fame **72** moriantur, et aliorum quos gladius foris interficiet, et eorum qui captivitatem fuga evaserint, supra

legimus : quorum qui salvus fuerit, transibit ad montes, et instar mussitantium columbarum, sua trepidus peccata desolebit. Tropologice vero sic accipiendum, quod qui in agro et campo est, extra fines Dominicae civitatis, quae interpretatur Ecclesia, adversarii mucrona feriatur, qui autem in civitate egerit negligenter, nec praeparaverit sibi cibos, de quibus in Proverbiis scriptum est : *Qui operatur terram suam, replebitur (Al. saturabitur) panibus (Prov. XII, 11)*, iste fame morietur et pestilentia. Pauci autem, qui vel haereticorum gladium, vel desiderii sui famem, mortemque vitaverint, non salvabuntur nisi in montibus, et nisi assumpserint alas columbarum, et volaverint, et requieverint. Quae columbae quumdiu in vallibus sunt, trepidant et ad singula reformidant : quarum praecipimur imitari innocentiam, et de quibus in psalmo scriptum est : *Si dormitis inter medios cleros pennae columbae deargentatae, et posteriora dorsi ejus in pallore auri (Ps. LXXII, 14)* : in cuius specie descendit Spiritus sanctus, et mansit super Dominum Salvatorem. Pulchreque juxta Theodotionem vocabimus columbam meditantem (Matth. III), eum qui in lege Domini die ac nocte meditatur, et de quo scriptum est : *Os jrsi meditabitur sapientiam (Ps. XXXVI, 50)*.

(Vers. 17.) *Omnes manus dissolventur, et omnia genua fluent aquis. Et accingent se ciliciis, et operiet eos formido.* Pro genibus aquis fluentibus, Septuaginta transtulerunt, *femora polluentur humore*. Cum autem omnes trepidaverint, et ad montana confugerint, manus omnium dissolventur, et nullus contra hostes poterit resistere, pavorisque magnitudine, urina polluet genua : nec valebit profluentes aquas vesica colibere. Accingent se ciliciis, et tremor omnia possidebit. Hoc in illo populo factum est, non solum sub Babyloniis, sed et sub Romanis, quando pervenit in eos vae que ad finem ira Dei. Ceterum et in nostra Judaea in qua est Domini confessio, quando multiplicatae fuerint iniquitates, et refriguerit multorum charitas, omnes manus bonorum operum dissolventur, et **73** cuncta genua, sive femora fluent aquis eorum qui illicitos quaesierunt concubitus, et quos in lege *γυναικῶν*, id est, *fluxum seminis sustinentes*, et immundos Scriptura cognominat. Unde qui tales sunt, debent se accingere ciliciis poenitentiae, et venturum iudicium formidare. Quod qui fecerit, merebitur Isaiam audire dicentem : *Confortamini, manus dissolutae : et genua debilia roboramini (Isai. XXXV, 3)*.

(Vers. 18.) *In omni facie confusio, et in universis capitibus ^d calvitium.* Rubor vultus, pudoris indicium est, et conscientia peccatorum lucet in facie : spesque salutis est, quando delictum sequitur verecundia. Unde ad eam quae corde duro in suis peccatis gloriabatur, dictum est : *Facies meretricis facta est tibi, nescis erubescere (Jer. III, 3)*. Calvitium quo-

* Alia editi, Victorio, quem sequimur, excepto, *terre praeserunt*.

^b Hieronymus Victorius legi vult in eodem loco, pro *sibi*, quod juncta sibi mutuo haec sint testimonia.

* In Vulgata Hieron. edit., *super universum populum ejus* : in Hebraeo autem *אֶל-כָּל-הַגּוֹיִם*, quod proprie turbas, ac gentium multitudinem sonat.

^d Apud Rabanum, *Summa, inquit, capiti*.

que capitis, luctus est signum, quando perdit decorem cæsaries, et pulchritudinem comarum amittimus. Denique et ad Jerusalem dicitur: *Pro ornamento capitis tui habebis calvitium, propter opera tua (Isai. III, 17)*. Et alius propheta; ^a *Omnia, inquit, capita in omni loco attondentur, et omnibus barba radetur (Jer. XLVIII, 37)*. Michæas quoque ad eandem Jerusalem: *Decalvare, ait, et tondere super filios deliciarum tuarum, dilata calvitium tuum sicut aquila (Mich. I, 16)*. Et super mortuis jubetur fieri calvitium. Soli autem sancti, hoc est, Nazaræi, et qui ad pontificatum Domini meruerunt pervenire, non radunt capita sua (*Num. VI*). Neque enim habent mortis opera, nec immundi sunt, quia Nazaræi, id est, sancti Domini sunt. Quod si juxta eos quispiam mortuus fuerit, omnes dies pristini non reputabuntur sanctificationis eorum. Samuel Dei sanctus erat, et propterea æterna capitis ornamenta possedit: *audivitque illud de Cantico Canticorum: Cincinni tui nigri sicut corvus (Cant. V, 11)*. Porro Samsón quia perdidit comam, perdidit fortitudinem (*Judic. XVI*): paulatimque renascentibus capillis, vires rediere pristinae, ut multo plures moriens quam vivens occideret. Elisæus vero licet corporis haberet calvitium, tamen quia Nazaræus Domini erat, cincinnis capitis fruebatur. Unde parvuli [*Al. pueri*], quia parvuli erant, et nec dum ad ætatem viri pervenerant, illudentes calvitio ejus atque dicentes: *Ascende, calve: ascende, calve (IV Reg. II, 23)*, **74** ferarum laniati sunt morsibus; quarum saltus ac silvæ sunt habitaculum.

(Vers. 19.) *Argentum eorum foris projicietur, et aurum eorum in sterquilinum erit. LXX: Argentum eorum in plateis projicietur, et aurum eorum erit contemptui*. Fuga et captivitate cogente, divitias et auri argenteque pondera projiciunt in plateis: suas tantum animas servare cupientes, ne sint ponderi quæ prius fuere luxuriæ. Alioquin et juxta anagogen, captivorum atque fugientium de Jerusalem omne argentum projicietur in plateis, in lata et spatiosa via quæ ducit ad mortem, quia angustam salutis semitam reliquerunt. Sed et omne aurum erit contemptui, vel in sterquilinum atque immunditiam reputabitur. Non enim potest habere munditiam, qui extra Domini Ecclesiam est.

Argentum eorum, et aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Et hoc in Septuaginta non habetur. Nulli autem dubium quin obsidionis et famis tempore, aurum argentumque esurientes non liberet: et illisi pretiosissimo metallo dentes, instar durissimi lapidis retundantur. Denique sequitur:

Animam suam non saturabunt, et ventres eorum non implebuntur. Præsentibus malis didicimus multos divites inter sericum, gemmas, et auri argenteque pondera egestate confectus, habuisse exitum mendicantium. Argentum autem et aurum eorum, qui extra Ecclesiam sunt, non liberare animas pos-

^a In vulg. recte additur eorum, juxta Hebr. ראשיהם.

A sidentium in die furoris Domini: sed æternam eos habere famem, et inani ventre cruciari, ostendit illud testimonium in quo dicitur: *Redemptio animæ viri, propriæ divitiæ (Prov. XIII, 8)*. Propriæ divitiæ sunt, quas nos Christi veritas docuit (*Luc. XVI*), qui præcepit, ut faciamus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos recipiant in æterna tabernacula.

Quia scandalum iniquitatis eorum factum est. Ideo, inquit, possidentium aurum et argentum nec anima saturabitur, nec venter implebitur, quia hoc ipsum aurum et argentum, scandalum scelerum eorum factum est. Significat autem idola, quæ auro argentoque fabricata, suos condemnant [*Al. contemnunt*] **75** artifices. Pro quo Septuaginta transtulerunt: *quia cruciatus iniquitatum eorum fuit, ut in suo iniqui errore crucientur, et se intelligant male Dei munera in blasphemiam convertisse*.

(Vers. 20.) *Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, et imagines abominationum suarum et simulacrorum fecerunt ex eo. LXX: Electa mundi in superbiam posuerunt, et imagines abominationum suarum, et offendicula sua posuerunt ex eis*. Quæ ego, inquit, dederam in ornamentum possidentium atque divitias, illi verterunt in superbiam, ut de quibus poterant per eleemosynas et bona opera suam animam liberare, ex illis haberent materiam arrogantia. Denique ex auro et argento fecerunt idola, et mea munera in dæmonum simulacra verterunt. Porro quod dixere LXX, *Electa mundi in superbiam posuerunt*, ad aurum argentumque referendum est: quibus in mundo nihil putatur esse pretiosius. Illudque quod sequitur: *Offendicula eorum*, sciamus de Theodotione additum. Facilis autem sensus est juxta tropologiam, quod aurum et argentum, sensus et eloquia Scripturarum quæ electa sunt mundi, et quæ nobis in ornamentum data sunt, hæretici posuerunt in fomentum et materiam superbiæ, et imagines diversorum dogmatum et abominationum atque offendiculorum suorum fecerunt ex eis: ut per quæ poterant colere, et adorare Deum, ex his Deum offenderint.

(Vers. 21.) *Propter hoc dedi eis illud in immunditiam: et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum: et impiis terræ in prædam, et contaminabunt illud. LXX: Propter hoc dedi ea illis in immunditiam: et tradam ea in manus alienorum, ut diripiant ea, et pestilentibus terræ in prædam, et polluent ea*. Quia ex auro et argento, et ornamentis monilium quæ dederam eis, imagines sibi abominationum suarum simulacrorumque fecerunt, propterea dedi eis illa in immunditiam et in stercora. Pro quibus Symmachus interpretatus est, *nauseam*, volens idolorum sordes exprimere. Et tradam, inquit, ea in manus hostium, ut diripiant omnia, et non tam contaminem, quam contaminata esse demonstrant, quæ prius videbantur esse sanctissima. Nos quoque tradimur in **76** manus inimicorum et alienorum a Deo,

quando facimus ornamenta nostra simulacra dæmonum, et omnis gloria nostra possidetur ab impiis, sive pestilentibus terræ, ut nos suæ subjiciant potestati.

(Vers. 22.) *Et avertam faciem meam ab eis : et violabunt arcanum meum : et introibunt in illud emissarii (sive ut Septuaginta transtulerunt temere; vel ut Symmachus et Theodotio, irrupentes, et pestilens) et contaminabunt illud.* Cum, inquit, propter superiores causas abominationum populi avertero faciem meam ab eis, et nequaquam eos dignos meis oculis judicavero : tunc violabunt arcanum meum, quod significat Sancta sanctorum, pro quo Septuaginta, *visitationem* transtulerunt (ut in sanctis Dei fuisse præsentiam demonstrarent) et irruunt in ea impii et pestilentes terræ : quæ exceptis sacerdotibus solumque pontifice nullus alius audebat intrare. Quod scimus et a Babylonis, et a rege Antiocho Cneoque Pompeio, et ad extremum factum esse sub Vespasiano et Tito, quando templum capium atque subversum est, et omnia perpetrata quæ sequens prophetæ sermo complectitur. Ad nostra quoque mala opera avertit Deus faciem suam : et quia aversa est facies, ideo Dei violatur arcanum, ut pro sacerdotibus et sanctis Dei pestilentes ingrediantur, et universa contaminent : ut qui locus esse debuit sanctitatis, fiat locus immunditiæ, juxta illud Evangelicum : *Domus Patris mei domus orationis vocabitur : vos autem fecistis illam speluncam latronum (Math. XXI, 13).*

(Vers. 23.) *Fac conclusionem, quoniam terra plena est judicio sanguinum, et civitas plena iniquitate. LXX : Et adducam perturbationem, quia terra plena judicio sanguinum, et civitas plena iniquitatum.* Verbum ^b Hebraicum *ARETHIC* (ארתיק), Aquila *conclusionem*, Symmachus et Theodotio *καθίσωσι* id est, *confixionem* interpretati sunt. Pro quo Septuaginta posuere *συστάσις*, quod nos in *perturbationem* vertimus. Igitur, o propheta, iram meam super terram Judæam, et super urbem Jerusalem brevi sermone concludo, ut quomodo terra plena est judicio sanguinum, omnes enim in sanguine judicantur, fundentes innoxium sanguinem : quod et in Nabuthe persona **77** fecisse Judæos Scriptura commemorat : sic ipsorum quoque fundatur cruor, et plena iniquitatis civitas demonstratur. Nam et sub Manasse repleta est urbs Jerusalem a porta usque ad portam sanguine prophetarum. (I Reg. XXI). Venietque eis conclusio, et perturbatio atque confixio, ut nullus de imminenti miseriis possit evadere.

(Vers. 24.) *Et adducam pessimos de gentibus, et possidebunt domos eorum.* Et hæc in Septuaginta non habentur. Pro sacerdotibus et prophetis, pessimos sanctarum gentium adducam Babylonios, ut domos vestras possideant, vosque subjiciant servituti. Sed et nostras domos, id est, animas (templum enim

sumus Dei, et Spiritus sanctus habitat in nobis (I Cor. VI) possidebunt pessimi dæmones, si fuerit terra nostra plena sanguinibus, et habitatio plena iniquitatis.

Et quiescere faciam superbiam potentium : et possidebunt sanctuaria eorum. LXX : Et avertam fremitum fortitudinis eorum : et polluentur sancta eorum. Omnis superbia offendit Deum. Propterea pessimi gentium possidebunt domos potentium et superbiorum, et obtinebunt sanctuaria eorum, quia locum sanctimoniam spurcus ingreditur, et sua eum contaminat immunditia. Significanter autem quia polluta fuerant sanctuaria Dei, et violatum arcanum ejus, non dixit, possidebunt sanctuaria mea, sed *sanctuaria eorum* : quia post contaminationem mea esse cessarunt.

Angustia adest. LXX : Propitiatio veniet. Juxta superiorem ordinem, recte Aquila et Theodotio interpretati sunt, adesse *angustiam* : Symmachusque, *mærorem*. Septuaginta autem in medio universorum tristium, verbum posuere lætitiæ : ut lugentis animus sustentetur, et speret inter adversa, meliora, Dominumque propitium ; de quo scriptum est : *Dominus erigit allisos (Ps. CXLV, 8).* Nos autem juxta Symmachum priorem sententiam cum posteriore conjunximus, ut diceremus :

(Vers. 25.) *Angustia supervenientia, requirent pacem, et non erit.* Quod juxta Septuaginta omnino stare non potest. Si enim propitiatio veniet, quomodo quærent pacem, et non invenient ? Quæret autem ille pacem, et non inveniet, qui audivit ab apostolis : *Pax huic domui (Math. X, 12)*, et non servavit eam, nec fecit in sua mente requiescere, sed malis fugatam operibus non potest invenire. *Ipsa est 78 autem pax quæ exsuperat omnem sensum (Philipp. IV, 7)*, et quam ad Patrem victor ascendens Salvator, apostolis dereliquit (*Joan. XIV*).

(Vers. 26.) *Conturbatio super conturbationem veniet, et auditus super auditum. LXX : Væ super væ erit, et nuntius super nuntium.* Quomodo sanctis dicitur : *Gaudete, iterum dico gaudete (Philipp. IV, 2)* ; et de ipsis scriptum est : *Ibunt de virtute in virtutem (Ps. LXXXIII, 8)*, ut præsentia bona futuris bonis cumulent : sic et his super quos venit angustia, et qui quæsierunt pacem et non invenerunt eam, veniet conturbatio super conturbationem, sive væ super væ, juxta quod et in Apocalypsi scriptum est : *væ unum abiit, et væ alterum veniet cito (Apoc. IX, 12)*. Et auditus veniet super auditum, nuntiusque super nuntium ; juxta illud beati Job : *Cum adhuc unus loqueretur, venit alius nuntius (Job. I, 16)*, mala augens malis, et appropinquantis Babylonii fremitum turbamque describens.

Et quærent visionem de Propheta : et lex peribit a Sacerdote, et consilium a senioribus. Proprie singula quærentur a singulis. Vaticinium futurorum quæ-

toc cum Hollem, *ררתיק* juxta contextum hodiernum Hebraicum.

MARTIAN.

^a Facile Victorio assential ex ingenio rescribenti, *Os nostra*, pro *Ad nostra*. Sed mss. non suffragantur.

^b Mss. legunt *Arethic* cum *iod* in fine, non *harat-*

ritur a propheta. Legis interpretatio, sacerdotis officium est. Prudens consilium ætas matura perquirat; juxta illud quod scriptum est: *In consilio sanctorum* [Al. *justorum*] *et congregatione, magna opera Domini* (Ps. cx, 1, 2). Hæc autem non solum eo tempore, quando Babylonius contra Jerusalem veniebat exercitus, a prophetis, sacerdotibus et senioribus quærebantur; sed quotidie in Ecclesiis requiruntur. Quæ si visionem, legem, consiliumque perdididerint, frustra prophetas et sacerdotes, et seniores habere se factant.

(Vers. 27.) *Rex iugebit, et princeps induetur mœrere*, sive, juxta Septuaginta, *interitus*: qui nescio quid volentes, hoc quod de Hebraico sermone expressimus, *rex iugebit*, omnino tacuerunt. Læsisse autem Sedeciam, et omnes principes populi Judæorum fuisse mœrere confectos, sancta Scriptura commemorat. Possumus autem, quamquam hoc prima fronte videatur esse blasphemum, regem fugentem nostra vitia atque peccata, Christum dicere, qui sequitur in Psalmis: *Quæ vitium in sanguine meo, dum descendo in corruptionem* (Ps. xxi, 10)? Et appropinquans Jerusalem flevit super eam, et dixit: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas missos ad te; quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat sub alas pullos suos, et noluisti* (Matth. xxi, 37)? **79** Principes quoque vel in bonam partem apostoli erant, qui lugent peccatores: vel in contrariam, illi quibus dicitur: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum* (Isai. i, 11). Inducturque, juxta Septuaginta, *interitus*, qui non habet armaturam Dei, nec indutus est Christo. *Quotquot enim in Christo baptizati sunt, Christum induerunt* (Galat. iii, 27).

A *Et manus populi terre conturbabuntur*, sive, juxta Septuaginta, *dissolventur*. Quando visio non fuerit in propheta, et Legis scientia in sacerdote, et consilium in senibus: rexque luxerit, et princeps fuerit in mœrere, sive in interitu, consequenter et populi manus conturbabuntur, suum perdentes ordinem, sive dissolventur, antiquam fortitudinem non habentes. Pulchreque non populus Dei dicitur, cujus turbabuntur manus, et cujus non est municipatus in cælo; sed populus terræ, de quo scriptum est: *Recedentes a te super terram scribentur* (Jerem. xvii, 13).

*Secundum viam eorum faciam eis, et **80** secundum judicia eorum iudicabo eos*, sive, ut Septuaginta transulerunt, *ultionem eos*. Peccatoribus reddit Deus **B** *juxta vias suas, ut teneat iudicii veritatem*. Cæterum in sanctis excedit modum elementarum. *Neque enim condignæ sunt passionibus huius ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* (Rom. viii, 18). *Stipendia enim peccati mors* (Ibid. vi, 23), quam recipit peccator juxta vias suas et opera sua. Cæterum justorum virtus fruitur Domini largitate, de qua Paulus loquitur: *Donum Dei vita æterna*. Quodque addidit: *et secundum iudicia eorum iudicabo eos*, illud Evangelicum sonat: *In quo iudicio iudicaveritis, iudicabitur de vobis* (Matth. vii, 1). Et Apostolicum: *In quo enim iudicio iudicatus alterum, teipsum condemnas. Eandem enim operaris quæ iudicatus* (Rom. ii, 1).

Et scient quia ego Dominus. Iste versiculus frequenter in hoc propheta ponitur, quod supplicia atque cruciatus sequuntur scientia Dei, ut quem non intelligebant per beneficia, per tormenta cognoscant.

LIBER TERTIUS.

79-80 Nihil longum est quod idem habet, et omnis retro temporum series transacta non prodest: nisi forte honorum operum sibi vitium preparaverit, quæ semper ad futura, immo ad æterna respiciunt, et nullis terminis coarctantur. Vera sententia est: *Omnia orta occidunt, et aucta senescunt*. Et alibi: *Nihil est enim opere et manu factum, quod non conficiat et consumat vetustas*. Quis crederet ut totius orbis extracta victoris Roma corrueret, ut ipsa suis populis et mater fieret et sepulcrum: ut tota Orientis, Ægypti, Africæ litora olim dominatricis urbis, servorum et ancillarum numero complerentur: ut quotidie sancta Bethleem, nobiles quondam utriusque sexus, atque omnibus divitiis affluentes, susciperet mendicantes? Quibus quantum opem ferre non possumus, condotemes, et lacrymas lacrymis iungimus: occupatique sancti operis mercina, dum sine gemitu confluentes videre non possumus, explanationes in Ezechiel, et pene omne stu-

dium omisimus, Scripturarumque cupimus verba in opera vertere, et non dicere sancta, sed facere. Unde rursus a te commoniti, o virgo Christi Eustochium, intermissum laborem repetimus, et tertium volumen aggressi, tuo desiderio satisfacere desideramus: illud et te et cæteros qui lecturi sunt deprecantes, ut non vires nostras, sed votum considerent, quorum alteram fragilitatis humanæ, alteram sanctæ est in Domino voluntatis.

81 (Cap. VIII. — Vers. 1.) *Et factum est in anno sexto, in sexto mense, in quinta mensis, ego sedebam in domo mea, et senes Iuda sedebant coram me*. Quinto anno transmigrations Jechonix, quarto mense, quinta mensis, superiorem visionem factam ad prophetam legimus. Hæc autem quam nunc exponere volumus, sexto anno eundem regis, sexto mense, quinta mensis facta memoratur. Ex quo perspicuum est post annum et duos menses hæc facta quæ scripta sunt, et vel intermissam per annum et duos menses

prophetas, vel per totos quatuordecim menses A gesta, qua superior sermo contextit. Sexto autem anno et sexto mense, et quinta die mensis, qui numeri ad fabricam mundi referuntur, et [Al. ad] carnos sensus, qui terrena conspiciunt, et ne dum coelestia contemplantur, factam prophetiam non mirabatur, qui ad presbyteros Juda sermonem dirigi intellexerit. E quibus septuaginta tenebant thuribula, et viginti quinque in templo adorabant solem, sedebatque propheta in domo sua fugiens frequentiam multitudinis; et senes Juda sedebant coram eo, vel prophetae verba audire cupientes, vel insidiantes sermonibus ejus. Significanterque dicuntur senes Juda, ut nihil ad Israel, hoc est ad decem tribus, qua prius captæ fuerant, sed ad eos qui de tribu Juda cum Jeconia ducti erant in captivitatem, dici B intelligamus.

(Vers. 2.) *Et cecidit super me ibi manus Domini Dei. Et vidi, et ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum ejus, et dorsum ignis: et a lumbis ejus et sursum, quasi aspectus splendoris, ut visio electri. LXX: Et facta est super me manus Adonai Domini: et vidi et ecce similitudo quasi species viri a lumbis ejus, et dorsum ignis, et a lumbis ejus, et sursum quasi ✕ visio auræ: quasi visio electri. Virum, Hebraeus sermo non continet. Visionem autem auræ, quæ in Septuaginta non habetur, de Theodotione addidimus. Et pro eo quod nos diximus, cecidit super me manus Domini, Symmachus translitit, incidit mihi 88 manus Domini, quod in Hebraico dicitur יד ימיני (ימיני). Manus autem ἰβήρυκαυ, id est, opera C significat, ut visionis possit sacramenta cognoscere. Et hoc considerandum, quod non ipse videat veritates; sed similitudinem ignis, quia a lumbis usque dorsum ignis apparuit; et a lumbis sursum quasi aspectus splendoris, ut visio electri. Pro splendore, qui in Hebraico dicitur זֹר (זֹר), auram Theodotio translitit, ut in superis Del refrigeria demonstret. Denique et in Regnum votamine beatus Elias adventum Domini non in tempestate contempletur et turbine, non in ignis ardentibus; sed in aspectu auræ tenuis atque lenissimæ, ut Dei Omnipotentis magnificentiam comprehenderet. Opera autem coitus, quæ significanter in lumbis, usque dorsum, igne purpurat. Et opera virtutum, quæ a lumbis ad supernam consequuntur, splendorem habent atque fulgentiam, et tamen nec ignis usque ad pedes dicitur; nec splendor electri usque ad caput, sed dorsum et sursum, et tam in peccatoribus quæ in sanctis, pro dignitate meritorum, alius usque ad illud et illud nomen; alius usque ad illa et illa perveniat. Et quando qui cunctitudinis perfectionem laudent, ad virtutem usque perveniunt, sic qui in peccatorum*

A profunda sunt, plantas igneorum pedum tenere credendi sunt.

(Vers. 3.) *Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno captivis mei. LXX: Et extendit similitudinem manus, et assumpsit me in fimbria verticis mei. Et hic similitudo manus, non ipsa manus extenditur, neque enim in Deo aliquid corporale est. Videturque manus, ut membrum humani corporis atque consueti, nequaquam terreat eum qui assumitur atque comprehenditur. Si enim in colubri, vel in qualibet alia bestiarum similitudine tetigisset prophetam, ipsa dissimilitudo membrorum terrisset assumptum. Parsque comprehenditur capillorum, quia totius apprehensionem capitis, humana natura non sustinet. Pro cincinno, Septuaginta 88 translulerunt χράσπεδον, id est fimbriam: quorum alterum in capillis, alterum in vestibus accipi solet.*

Et elevavit me spiritus inter terram et caelum. Primum similitudine manus apprehenditur; postea elevatur a spiritu, qui spiritus non eum statim ad caelum levat, sed inter terram et caelum, ut terrena interim derelinquens, festinet ad caelum. Passus autem et hoc dicere, quod propter bona opera, propheta similitudine manus Dei apprehensus sit, et propter scientiam rerum spiritualium elevetur a spiritu.

(Vers. 4.) *Et adduxit me in Jerusalem in visione Dei, juxta ostium interius quod respiciebat Aquilonem, ubi erat statutum idolum Zeli ad provocandam emulationem. Et ecce ibi gloria Dei Israel, secundum visionem quam videram in campo. LXX: Et adduxit me in Jerusalem in visione Dei ad vestibulum portæ quæ respicit Aquilonem: ubi erat statua occidentis. Et ecce erat ibi gloria Domini Dei Israel secundum visionem quam vidi in campo. Hoc autem quod in quibusdam codicibus reperitur. ✕ Et in statu imaginem b Zeli, de Theodotione additum est. Reliqua similiter. Quando dicit: adduxit me in Jerusalem in visione Dei, ostendit se non in corpore, sed in spiritu esse translatum. Juxta quam visionem posuimus et caelos, et profunda maria, et inferna conspiciere, dum rationes singularum cogitationum complectimur. Primum autem vocat vestibulum, quod respicit ad Aquilonem, ubi ibi videbat statuum idoli Zeli ad provocandam emulationem; et de illo loco possit ad interiora penetrare, et cernere reliqua, quæ postea describuntur. Statuum autem idoli Baal in templo Dei positam, narrat historia. Peliculaque appellatur idolum Zeli, quia ad emulationem et nolui Dominum provocat; juxta illud quod in Denteronomio dicitur: Ipsi me provocaverunt ad solum in eo qui non erat Deus: et ego provocabo eos ad solum in gentes qua non est (Baal).*

^a Antea, verumtoto, initio absque aspiratione. Cod. Sangern. antiquiss., apud Monasterium, THEOPHIL.

^b Hæc ipse manifeste errore commisit in vulgatis huius textu, pro æt, quod emendare non dubitavit, quædam ratione explicationis contextu, atque ipsa Theodot. versione τῶν κειμένων τοῦ ἁγίου. In Com-

ment. quoque in Sophonis cap. 1: In tantam, inquit, Judas, et Benjamin venerunt impietatem, ut in Templo Domini, juxta quod scribit Ezechiel, et Regnorum quartus liber ostendit, statuum Baal, quam imaginem Zeli Dominum vocat, statuerint et in eodem antiquariis idola et Dominum pariter venerati sint, etc.

xxxii). Porro quia zelus et possessio quod **84** Hebraice dicitur CENA (חֶמֶן), eodem ^a appellantur nomine, pro statua Zeli, Septuaginta, statuam possidentis, interpretati sunt. Denique quando natus est Cain, Possedi, inquit parens, hominem per Deum (Genes. iv, 1), possessione hominis, ad Cain nomen alludens. Ibi que erat gloria Dei Israel, non quod delectaretur tali vicinia; sed ut sui præsentia idolum Zeli, templumque deleteret. Unde et subversio urbis templique post breve tempus sequitur. Et in Isaia scriptum est, quod lectus angustus nequaquam duos capiat, et pallium breve utrumque operire non possit (Isa. xxviii); significante Scriptura illud Apostoli: Qui consensus Christo et Belial? Templo Dei et idolo (II Cor. vii, 25)?

(Vers. 5.) *Et dixit ad me: Fili hominis, leva oculos tuos ad viam Aquilonis. Et levavi oculos meos ad viam Aquilonis: et ecce ab Aquilone portæ altaris, idolum Zeli in ipso introitu.* Pro eo quod nos posuimus: *Ab Aquilone portæ altaris, idolum Zeli in ipso introitu, Septuaginta transtulerunt: Ab Aquilone ad portam Orientalem, quod in Hebraico non habetur; cætera quæ ibi scripta sunt relinquentes.* Dixit, inquit, ad me, vel gloria Dei, quam in campo videram, vel spiritus qui me inter cælum levavit ac terram. Locutusque est mihi, postquam me transtulit in Jerusalem, et fecit vel urbem, vel templum videre, et imperavit ut levarem oculos ad viam Aquilonis. Ibi enim statua Baal posita erat, quam vocat idolum Zeli, in ipso portæ introitu. Qui autem idolum Zeli, sive possidentis, ad gloriam Dei, vel ad spiritum referunt, impie faciunt, personam idoli, Dei majestate mutant.

(Vers. 6.) *Et dixit ad me: Fili hominis, putasne vides tu quid isti faciant: abominationes magnas quas domus Israel facit hic: ut procul recedam a sanctuario meo? Et adhuc conversus, videbis abominationes majores.* Ne me, inquit, putes injuste templum deserere, et subvertendam relinquere civitatem, aspice quæ in templo faciunt. Cumque illa conspexeris, non putes finem esse scelerum, **85** adhuc majora conspicias. Quod quidem potest et de nostra Jerusalem, nostroque templo intelligi, quando in exemplum Ophni et Phinees (II Reg. ii) idolorum scelera operamur in tabernaculo Dei; et fornicamur cum his, quæ [Al. qui] se militiæ et ministerio Dei voverint; et sacrificiorum ejus primitiva decerpimus, dantes in usum clientum atque famulorum, et omnia lucri causa facimus. Sin autem hæc tam magna sunt quæ videmus, quanto majora existimanda sunt quæ humanam effugiunt conscientiam?

(Vers. 7 seqq.) *Et introduxit me ad ostium atrii: et vidi, et ecce foramen unum in pariete. Et dixit ad*

me: Fili hominis, fode parietem. Et cum perfodissem parietem, apparuit ostium unum. Et dixit ad me: Ingredere, et vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic. Hoc quod transtuli: Et vidi, et ecce foramen unum in pariete, in Septuaginta non habetur. Et quia omnia quasi imagine picturaque monstrantur, unum in pariete foramen vidisse se dicit, jubetque sibi ut illud perfodiat, et amplius faciat, quod videlicet aperto foramine, lætius possit intrare et videre, quæ foris positus videre non poterat. Per quod ostenditur, tam in Ecclesiis, quam in singulis nobis, per parva vitia majora monstrari, et quasi per quædam foramina, ad abominationes maximas perveniri. Ex fructibus enim arbor cognoscitur (Matth. xii, 33, 34); et ex abundantia cordis, os loquitur. Pro signo sunt interioris hominis, verba erumpentia: quomodo libidinosum, quia sua callide celat vitia, interdum turpis sermo demonstrat; et avaritiam latentem intrinsecus parvulæ rei capido significat. Minoribus enim majora monstrantur, vultuque et oculis dissimulari non potest conscientia, dum luxuriosa et lasciva mens lucret in facie; et secreta cordis, motu corporis et gestibus indicantur.

(Vers. 10.) *Et ingressus vidi: et ecce omnis similitudo reptilium, et animalium abominatio: et universa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum.* Non solum idolum Zeli stabat in introitu portæ Aquilonis, sed et omnes Templi parietes diversis idolorum imaginibus pingebantur: ut nulla esset **86** bestia, quam non parietis pictura monstraret. Hoc in delubris idolorum, fanisque gentilium hucusque perspicimus, quod omnia genera bestiarum adoret stulta religio. Unde et Virgilius ait:

Omnigenumque ^b deum monstra, et Iatrator Anubis,
Quasi non et illa sint monstra quæ laudat
Contra Neptunum et Venerem, contraque Minervam.

Possumus et in nostri templi [Al. nostris templis] parietibus idola monstrare depicta, quando omnibus vitiis subjacemus, et pingimus in corde nostro peccatorum conscientiam, imaginesque diversas. De quibus et in Psalmo [Al. Psalmis] dicitur: *Domine, in civitate tuâ imaginem ipsorum dissipabis (Psalm. lxxii, 20).* Et in alio loco: *Verumtamen in imagine perambulabat homo (Psalm. xxxviii, 7).* Quod scilicet nullus hominum sit qui aliquam imaginem non habeat, sive sanctitatis, sive peccati. Quamobrem furiosis dicitur et iracundis: *Furor illis secundum similitudinem serpentis: sicut aspidis surdæ et obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium (Psalm. lvi, 5).* Et de hominibus nequam: *Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira (Matth. iii, 7)?*

quibus sonum tantummodo ac pronuntiationem attendit, non litteras.

^b Virgilius versus uterque est sub finem Libr. octavi Aeneidos: satisque miror quid in mentem Martiano venerit, qui ex Ovidio, lib. ii Amorum, elegia 13, laudari illos annotavit.

^a Notatum et Montfauconio, vocem *cena*, secundum similitudinem soni, non litterarum dici abs Hieronymo *zelum* et *possessionem* sonare, aliter enim *possessio* קָנָה dicitur, non קָנָה; et *a* קָנָה deducitur, non *a* קָנָה. Nec desunt hujusmodi alia apud Hieronymum exempla Hebraicorum verborum, in

Et de versipellis ac fraudulentis : *Ite, dicite vulpi hinc (Luc. xiii, 32)*. Ac de amatoribus feminarum : *Equi insipientes in feminas facti sunt mihi : unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat (Jerem. lviij)*. De bratis quoque ac recordibus : *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intelligentia*. Et iterum : *In campo et freno maxillas eorum constringe, qui non appropinquant ad te (Ps. xxxi, 9)*. Et multa hujusmodi. Hoc autem quod posuimus : *Et ecce omnis similitudo reptilium et animantium, in Septuaginta non habetur*.

(Vers. 11.) *Et septuaginta viri de senioribus domus Israel, et Jezonias filius Saphan stabat in medio eorum stantiam ante picturas, et unusquisque habebat thuribulum in manu sua, et vapor nebulæ de thure consurgebat*. Quando dicit septuaginta viros fuisse de senioribus domus Israel, qui tenebant thuribula manibus, ostendit multos alios fuisse presbyteros, qui hoc non faciebant, sed forsitan peccatis aliis tenebantur : unumque nomine Jezoniam filium Saphan stetit **87** in medio eorum, quasi principem sceleris eorum, atque sacrilegii, qui omnia religione Dei, colebant idola, et in templo, non adorabant Deum, cujus erat templum, sed picturas parietum. Pulchreque dicitur : *Stabat Jezonias filius Saphan*, hoc est, *judicii et condemnationis suæ in medio stantium presbyterorum, quia et princeps, et hi quorum princeps erat, firmo in sceleribus stabant gradu, nec fluctuabant in malo ; sed robustissime persistebant : vaporque nebulæ et confusio ac turbis, qui surgebat ex thure, offerentiam sacrilegia demonstrabat*. Hoc factum sit eo tempore juxta litteram. Cæterum et nobis orandum est, ne seniores domus Israel septenarium numerum, qui est sanctus, per septem decades multiplicantes, stent in erroribus suis, et adorent picturas idolorum, vaporque sacrilegii ascendat sive consurgat resistens Deo. Quando viderimus plebem pessimam congregatam, de qua scriptum est : *Odivi Ecclesiam malignantium (Psal. xxv, 6)* ; et peiores plebe^a præpositos, nequioremque principem, qui præfectus est plebi atque presbyteris, dicamus Jezoniam stantem ante picturas, et singulos habere thuribula in manibus suis, non Dei majestatem, sed proprias sententias adorantes, et nequaquam odorem bonæ fragrantiae ad Deum, sed foetorem ad idola pervenire.

(Vers. 12.) *Et dixit ad me : Certe vides, fili hominis, quæ seniores domus Israel faciunt in tenebris, unusquisque in abscondito cubiculi sui. Dicunt enim : Non videt Dominus nos : dereliquit Dominus terram*. Et eo, inquit, quod in templo faciunt pariter con-

^a Legit in suo exemplari Rabanus presbyteros : et mox quidem Hieron. presbyteros opponit plebi.

^b Idem, in *absconso*, quam Latinorum codicum antiquam fuisse lectionem, ad eum Matthæi locum in commentariis ostendimus.

^c Eaque vulgo recepta sententia est, quam alibi, et præcipue epist. 58, ad Paulinum, num. 3, Hieronymus laudat, atque alii Ecclesiastici tractatores Græci Latiniue confirmant. At tamen Ægyptiorum hanc cultum de Osiride et Api bove plerique recen-

gregati, ostenditur quid unusquisque in cubiculo suo faciat. Sed secundum anagogen melius intelligi potest, quod nonnulli principes Ecclesiarum faciant in tenebris, quæ dictæ quoque turpia sunt. Iste est absconditus cordis homo, de quo dicitur : *Ingredere in cubiculum tuum (Mich. vi, 4)*. Et rursum : *Qui videt in abscondito **88** reddet tibi*. Recolat unusquisque conscientiam suam, et opera tenebrarum recordetur in tenebris, sciatque scriptum : *Omnis qui mala operatur, odit lucem, et non venit ad lucem, ne arguatur a luce (Joan. iii, 20; I Thess. v)*. Et in se illud intelliget esse completum : *Qui inebriatur, nocte inebriatur (Prov. ii, 25)*. Quod juxta litteram stare non potest. Quanti enim in prandis conviviisque dierum inebriantur? Sed quia ebrietas cordis offendens Deum, tenebrarum est, et non lucis, propterea quicumque inebriatur, nocte inebriatur. Cum autem seniores domus Israel fecerint mala in tenebris et in abscondito cubiculorum suorum, et putaverint se Deum posse celare, tunc consequenter dicent : *Non videt nos Dominus, dereliquit Dominus terram*. Multique sunt peccatores et ambulantes juxta cogitationes suas, qui Deum non æstimant curare mortalia, nec ad illum nostra vitia pertinere. Certe quando peccamus, si cogitarem Deum videre et esse præsentem, numquam quod ei displicet, faceremus. Porro quod sequitur, *Dereliquit Dominus terram*, quorundam etiam philosophorum sententia est, qui ex siderum cursu atque constantia, suspicantur esse in cælestibus providentiam, et terrena contemni, dum nihil recti nec juxta ordinem in terris geritur.

(Vers. 13, 14.) *Et dixit ad me : Adhuc conversus videbis abominationes majores, quas illi [Al. istæ] faciunt. Et introduxit me per ostium portæ domus Domini, quod respiciebat ad Aquilonem; et ecce mulieres sedentes [Vulg. ibi... sedebant] plangentes Adonidem. Quem nos Adonidem interpretati sumus, et Hebræus et Syrus sermo THAMUZ (תמוז) ^c vocat : unde quia juxta gentilem fabulam, in mense Junio amasius Veneris et pulcherrimus juvenis occisus, et deinceps revixisse narratur, eundem Junium mensem eodem appellant nomine, et anniversariam ei celebrant solemnitatem, in qua plangitur a mulieribus quasi mortuus, et postea reviviscens canitur atque laudatur. Consequenterque **89** postquam principes et seniores domus Israel quid fecerint in templo ac tenebris cubiculisque monstratum est : etiam mulierum vitia describuntur, quæ plangunt amatorum societate privatæ, et exultant, si eos potuerint obtinere. Et*

tiores exponunt, de quo Plutarchus librum integrum scripsit. Et Tibullus, lib. 4, eleg. 8 :

Barbara Memphitem plangere docta bovem.

Vide Plin. lib. viii, cap. 46; Solinum, in Polyhist. cap. 36; Pompon. Melam lib. i, cap. 9; Strabon. lib. xvii. Certum porro est, Judæos tunc temporis serviliter Ægyptiis adulantes religionis cultus impios perinde ac mores civiles æmulatos.

quia eadem gentilitas huiusmodi fabulas poetarum, quæ habent turpiudinem, interpretatur subtiliter, interfectionem et resurrectionem Adonidis, planctu et gaudio prosequens : quorum alterum in seminibus, quæ moriuntur in terra, alterum in segetibus, quibus mortua semina renascuntur, ostendi putat; nos quoque eos qui ad sæculi mala et bona, vel contristantur, vel exultant, mulieres appellemus, molli et effeminato animo : dicamusque plangere eos Thamuz, ea videlicet quæ in rebus mundi putantur esse pulcherrima.

(Vers. 13, 16.) *Et dixit ad me : Certe vidisti, fili hominis : adhuc conversus videbis abominaciones majores his. Et introduxit me in atrium domus Domini interius, et ecce in ostio templi Domini inter vestibulum et altare quasi viginti quinque viri, dorsa habentes contra templum Domini, et facies ad Orientem, et adorabant ad ortum solis.* Quod nos vestibulum juxta Symmachum interpretati sumus, qui *πρόσθλον* posuit, pro eo quod LXX et Theodotio ipsam verbum Hebraicum translulerunt = *אלם* (*אלם*) : Aquilæ prima editio, *προσθλα* : secunda, *אלם* templi interpretata est, quam nos porticam templi exprimere possumus : sive intectum atrium, quod inter templum et altare erat. Et quia supra legimus, post idolum Zeli, quod ad portam Aquilonis apparuit : *Adhuc conversus videbis abominaciones majores* ; ostensisque per parietem picturis omnium bestiarum, quas adorabant septuaginta presbyteri, et Jezonias filius Saphan, tenentes thuribula in manibus, secundo dicitur : *Adhuc conversus videbis abominaciones majores, quas isti faciunt*, eo quod sederent mulieres plangentes Adonidem ; post tertium quoque peccatum dicitur : *Adhuc conversus videbis abominaciones majores his.* Quæ est autem **Θ** major abominatio superiorum trium scelerum ? Videlicet quarta quæ sequitur : *Ecce in ostio templi Domini inter vestibulum et altare quasi viginti quinque viri dorsa habentes contra templum Domini, et facies ad Orientem, et adorabant ad ortum solis*, eo quod, contempto Domino, id est, Creatore, adorarent solem, id est, Domini creaturam, præcipiente ipso Domino per Moysen (*Deut. xii*), quod nequaquam in morem gentilitum contra Orientem Deum adorare deberent : sed in quacunque fuissent orbis parte, sive ad Orientem, sive ad Occidentem, sive ad Meridiem, sive ad Septentrionem, adorarent contra templum, ubi sancta sanctorum habitare Dominus credebatur. Quod quidem et Danielem in Babylone fecisse legimus (*Dan. vi*), qui apertis fenestris

Non *אלם* *Ulam*, in suo exemplari Hebraico legebat Aquila, et Hieronymus, sed *אלם* *Elam*, per *aleph* et *sof*, quæ diphthongum efficiunt ex eodem Hieronymo. Hinc videas nullam variantem lectionem Hebraici contextus colligi posse ex Erasmo et Mariano, qui ubique nobis obtundunt Hebraica verba punctis Masorethicis distincta ; haud paucas vero hujusmodi lectiones ex nostra præsentis nova editione Hieronymi fore colligendas. MART. — In Hebraico archetypo *אלם* *Ulam* scribitur per *vau*, non *iod*, ut *Elam* Latinis litteris reddas ; quinquam hanc vocem hic penitus omitti malim, quod et Montfauconio probari

conacuuli sui, adorabat Dominum contra templum, quod erat in Jerusalem. Hoc juxta litteram falsæ sacrilegii, nemo dubitat. Secundum anagogen, omnes hæreticos peiores esse prioribus, id est, idolo Zeli pietisque in pariete figuris animalium, et planctu Adonidis, per quæ idololatria voluptasque monstratur, ille scire poterit, qui intellexerit prophetam dicentem : *Tu autem odisti disciplinam, et projecisti sermones meos post te* (*Ps. cxix, 17*). Et in alio loco : *Verterunt contra me scapulam recedentem* (*Jerem. ii, 27*). An ignoramus Marcionem et cæteros hæreticos, qui vetus laniant Testamentum, contempto Creatore, id est, justo Deo, alium quendam bonum Deum colere et adorare, quem de suo corde finxerunt ? Omnesque nostri temporis hæretici, qui Dei Filium prædicant creaturam, et tamen adorant eum, relicto divinitatis templo et post tergum habito, ipsi confessione sua creaturam adorare se dicunt. Nos autem sic adoramus solem justitiæ, ut Deum adoramus in templo veteris Testamenti, ubi Lex et Prophætæ, ubi Cherubim et propitiatorium est. Quos nos viginti quinque viros transtulimus, LXX posuerunt, viginti ; et in quibusdam exemplariis, quinque de Theodotione additi sunt.

Θ (Vers. 17.) *Et dixit ad me : Certe vidisti, fili hominis : numquid leve est hoc domui Juda, ut facerent abominaciones istas, quas fecerunt hic, quia replentes terram iniquitate, conversi sunt ad irritandum me ? Et ecce applicant ramum ad nares suas.* Pro eo quod nos diximus : *Et ecce applicant ramum ad nares suas*, LXX transtulerunt : *et ecce ipsi sicuti subannantes, quibus de Theodotione additum est, Extendunt ramum ; ut sit totum pariter : Et ecce ipsi extendunt ramum quasi subannantes.* Pro quo interpretatus est Symmachus, quasi *emittentes sonitum in similitudinem cantici per nares suas.* Significat autem viginti quinque viros, qui in quadrum solida statione sedati sunt, et a quinque sensibus per quinquies quinque, quadranguli figuram efficiunt, non solum templum habere post tergum, sed instar idolorum applicare ramum ad nares suas : haud dubium quin palmarum, quas Græco sermone *βαζα* vocant, ut per hoc eos idola adorare significet. Denique et Job inter cæteras virtutes etiam hoc habuisse se dicit, quod nunquam aspiciens cælum et solem, et lunam, et astra fulgentia, osculatus ait manum suam (*Job. xxxi*), id est, adoraverit creaturas. Symmachi autem interpretatio, sedum ravenasque sonitum de naribus procedentem in Dei contemptum significat. Omnesque video : sicque alterum *Elam* secundæ editionis Græcis litteris scribi *αδάμ*. Sed neque illud difficultate sua caret, quod in ejus lectione vocis ad Hebraicum exemplar Theodotioni ait consentire Septuaginta, cum tamen ille *οὐδάμ*, *αδάμ*, hi quæ et secundæ editionis versio est, legerint.

^b Legebatur in futuro, et adorabunt ortum solis : renuentibus mss. et sacro textu.

^c Hic quoque vitiose legebatur *emittens*, cum tamen Symmachus *ὡς ἀπύρετες*, quasi *emittentes*, plurium numero verterit.

hæretici, qui repleverunt terram iniquitate, et conversi sunt ad falsi nominis scientiam, ut Dominum ad iracundiam provocarent, æstimandi sunt: quando laudare voluerint Deum, magis turpi sonitu blasphemare, vel Testamenti veteris Deum parvi ducere, iridere, contemnere,

(Vers. 18.) Ergo et ego faciam in furore: non parcat oculus meus, nec miserebor. Et cum clamaverint ad aures meas voce magna, non exaudiam eos. Quod sequitur, et cum clamaverint ad aures meas voce magna, non exaudiam eos, in Septuaginta non habetur. Pro his, ait, omnibus quæ fecerunt, ego faciam in furore, et non parcat oculus meus, nec miserebor. Quod audientes veteres hæretici, Creatorem calumniantur quasi crudelem et sanguinarium; nec cogitant Apostolum Paulum, qui certe boni Dei (ut ipsi volunt) apostolus est, scribere **92** ad Corinthios, Si venero rursus, non parcam (II Cor. xv, 2); ut virga corripiat delinquentes, et errantes retrahat ad salutem. Qui enim non intelligunt quod sibi prosit, et orant frequenter contraria, expedit eis ut non exaudiantur a Domino. Unde et in oratione Dominica dicimus: Fiat voluntas tua (Matth. vi, 10). Non voluntas nostra, quæ errare consuevit: sed voluntas tua, quæ futura cognoscit. Magnæque interdum felicitatis est, ad præsens misericordiam non mereri. Et istis igitur, qui sunt de domo Juda, et a confessione Ecclesie recesserunt, non parcat Dominus, Cumque clamaverint voce magna, de qua Dominus dixit: Clamor eorum pervenit ad me (Genes. xviii); tamen Dominus non exaudiet eos: ut malis coacti, intelligant quid fecerint.

(Cap. IX. — Vers. 1.) Et clamavit in auribus meis voce magna, dicens: Appropinquerunt visitationes urbis. Pro visitationibus, ultionem Septuaginta translulerunt. Mihi enim vindictam et ego retribuam, dicit Dominus (Deut. xxxii, 35). Omnisque ultio visitatio est quasi ægrotantis, quasi habentis vulnere, quasi medicas expectantis manus, juxta illud quod alibi scriptum est: Visitabo in virga iniquitates eorum, et in flagellis peccata eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eis (Psal. lxxviii, 33, 34). Recteque (ut supra diximus) visitatio vel ultio appropinquare dicitur captivitate vicine.

Et unusquisque vas interfectionis habet in manu sua. Non dixit, habebat, ut Septuaginta translulerunt. Neque enim narrat præterita, sed præsentia futuræque demonstrat. Qui igitur malos percutit in eo quod mali sunt, et habet vasa interfectionis, ut occidat pessimos, minister est Domini.

(Vers. 2, 3.) Et ecce sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonem, et uniuscujusque vas interitus in manu ejus. Vir quoque unus in medio eorum vestitus lineis, et atramentarium scriptoris ad renes ejus: ingressique sunt, et steterunt juxta altare quædam. Et gloria Dei [Vulg. Domini] Israel assumpta est de Cherub, quæ erat super eum ad limen domus. Et

A vocavit virum, qui indutus erat lineis; et atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis. Pro lineis, quod nos juxta **93** Symmachum interpretati sumus, LXX, ποδῶρη; Theodotio ipsum verbum Hebraicum פַּדְדִּים (פָּדִים); Aquila, præcipua, interpretati sunt. Rursum ubi nos diximus, et atramentarium scriptoris ad renes ejus, LXX posuerunt: Et zona sapphirina super renes ejus; Theodotio, κάστυ σφίβω in manu ejus; Aquila, μελανοδοχείον, id est, atramentarium scribæ ad lumbos ejus; Symmachus, tabulas scriptoris habebat in renibus suis. Et ubi nos translulimus, limen domus, Septuaginta et Theodotio, τὸ αἶθριον, id est, sub divo posuere vestibulum. Pro vase quoque interitus, quod singuli viri habebant in manibus, soli Septuaginta securim interpretati sunt. Ad hominum

B igitur peccata delenda, qui in sexta die fabricationis mundi facti sunt, veniunt sex viri, et descendunt de porta superiori, sive ut LXX translulerunt, excelsa ad Aquilonem. Et habebat unusquisque securim in manibus, de qua Joannes loquitur: Japa enim securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor quæ fructum non facit, excidetur et in ignem mittetur (Matth. iii, Luc. iii, 9). Eratque in medio sex virorum unus, id est, septimus, in habitu pontificis vestitus lineis indumentis, et habebat atramentarium scriptoris ad renes suos, quo omnium peccata describeret, et sanctorum a peccatoribus numerum segregaret: sive zonam sapphirinam coloris lapidis sapphiri, qui in ornamentis est principis sacerdotum. Egressique sunt sex viri, et steterunt

C juxta altare æneum. Duo enim erant altaria: unum thymiamatis, aureum intrinsecus; et alterum ante templum, æneum holocaustorum. Juxta altare autem stare dicuntur parati ad jubentis imperium, ut ejuscumque viderint ibi non esse peccata dimissa, sententiæ Domini et interfectioni eum subjacere cognoscant. Gloria quoque Dei Israel ascendit, sive assumpta est de vno Cherub, et ixit ad limen, sive ad subdivum atrii domus atque vestibuli, quod nequaquam tecto premitur, sed aeris fruitur libertate. Quæ ipsa gloria Domini virum, qui erat in habitu pontificis, habebatque **94** atramentarium in lumbis suis, vocavit, et dixit quæ Scriptura testatur. Quidam sex viros, sex interpretantur Angelos, qui Dei parant voluntati: ipsumque unum qui habebat indumenta pontificis, Salvatorem intelligunt; juxta id, quod Sacerdos est et magni consilii Angelus, illudque quod dicitur: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec (Psal. cix, 4). Βοδῶρη autem, quod Septuaginta translulerunt, non ex octo vestium est pontificis, quæ Latine dicitur talaris; et ex eo quod ad pedes naque descendat, hoc sortita vocabulum est. De veste pontificis ante annos plurimos scio edidisse me librum, ad cujus explanationem multo lectorem. Neque enim possum omnia in omnibus locis dicere, quodque Aquilæ prima editio et Theodotio dixerant κάστυ, pro quo in Hebræo legitur צַסַתֵּ (צֶסֶת), cum a ab Hebræo que-

D Οὐδὲν γὰρ ἵγούμαι σημαίνεσθαι παρ' Ἑλλήνων ἐκ τῆς κάστυ

^a Ipsa hæc Origenis a Drusio laudati sunt verba:

rerem quid significaret, respondit mihi Græco sermone appellari *καλαμάριον*, ab eo quod in illo calami recondantur. Nos *atramentarium*, ex eo quod atramentum habeat, dicimus. Multi significantius *thecas* vocant, ab eo quod thecæ sint scribentium calamorum. De quatuor Cherubim, unus Cherub mittitur a gloria Dominicæ majestatis, locuturus ad eum, qui pontificis indumentis indutus erat. Et quamquam plerique τὰ χερουβείμ neutrali genere, numeroque plurali dici putent, nos scire debemus singulari numero *Cherub*, generis masculini, et plurali ejusdem generis *Cherubim*: non quo sexus in ministris Dei sit, sed quo unumquodque juxta linguæ suæ proprietatem diversis appelletur generibus. Angeli vocantur numero plurali *Malachim*, et *Cherubim*, et *Seraphim* ejusdem generis et numeri. Porro *sabaoth*, quod interpretatur *militiarum*, sive *exercituum* atque *virtutum*, dicuntur genere feminino, numero plurali, et desinunt in extremam syllabam *οθη (θη)* Qui autem volunt sub figura pontificis intelligi Salvatorem, de Apocalypsi Joannis utuntur exemplo, in qua scriptum est: *Et converti me, et vidi vocem quæ loquebatur mecum. Et conversus aspexi septem 95 candelabra aurea: et in medio candelabrorum similem Filio hominis (Apoc. ii, 12, 13), et cætera.*

(Vers. 4 seqq.) *Et dixit Dominus ad eum: Transi*

φωνῆς, τῶν δὲ Ἑβραίων τις ἔλεγε τὸ καλούμενον καλαμάριον εἶναι τὸ κάστυ. Nihil autem voce κάστυ apud Græcos significari puto; Hebræus autem quidam dicebat *casty* esse id, quod dicitur *calamurium*. Quæ nisi ab eo descripsit Hieronymus, mirum id sit, utrumque pariter et ignorasse eam vocem, et Hebræum magistrum consuluisse, idemque accepisse responsum, quod in Græco resonaret. Neque enim alienum est, quod LXX, Arabs et Syrus vertunt, *cingulum*, neque quod aliis placet, ipsum *atramentum*. Cæterum in Hieronymiano textu emendamus, quod in illo calami recondantur, pro recordantur, quod vitiose erat antea.

^a Hanc quoque variam *Thau* signi, aut litteræ expositionem ex Origene sumpsit Hieronymus, cujus ut conferas, Græca ipsa verba describemus, prout sunt integræ, in Coisliniano codice, nec non in Regio bombycino apud Montfauconium. Οἱ μὲν ὁ τῷ ἐνδεδυμένῳ φασὶ τὴν ποδήρη προστετάχθαι ὑπὸ τῆς δόξης τοῦ κυρίου, σημεῖον δοῦναι ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν καταστεναζόντων καὶ τῶν κατ'ὀδυνωμένων· πυνθανομένων δὲ τῶν Ἑβραίων, εἴ τι πάτριον ἔχονεν περὶ τοῦ θαυ λέγειν μάθημα, ταῦτα ἠκούσαμεν. Τινὸς μὲν φάσκοντος, ὅτι τὸ θαυ ἐν τῶν παρ' Ἑβραίοις εἶκοσι δύο στοιχείων ἐστὶ, τὸ τελευταῖον ὡς πρὸς τὴν παρ' αὐτοῖς τάξιν τῶν γραμμάτων· τὸ τελευταῖον οὖν ἑλληνταὶ στοιχεῖον, εἰς παράστασιν τῆς τελειότητος, τῶν διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἀρετὴν στεναζόντων, καὶ ὀδυνωμένων ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανωμένοις ἐν τῷ λαφῷ, καὶ συμπταίνοντων τοῖς παρανομουσί. Ἄλλος δὲ ἔλεγε, σύμβολον εἶναι τὸ θαυ τῶν τὸν νόμον τετηρηκότων· ἐπειπερ ὁ νόμος παρ' Ἑβραίοις θωρὰ καλεῖται, καὶ τὸ πρῶτον αὐτοῦ στοιχεῖον ἐστὶ τὸ θαυ· καὶ σύμβολον οὖν ἐστὶ τῶν κατὰ τὸν νόμον βεβιωκότων· τρίτος δὲ τις φάσκων, τῶν καὶ εἰς τὴν σωτήρα πεπιστευκότων, ἔλεγε τὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα ἑμπερὶς ἔχειν τὸ θαυ τῷ τῷ σταυρῷ χαρακτηριστῆρα· καὶ προφητεύεσθαι περὶ τοῦ γινόμενου ἐν χριστιανοῖς ἐπὶ τοῦ μετώπου σημείου, ὅπερ ποιούσιν οἱ πεπιστευκότες πάντες, οὐτενοσοῦν προκαταρχόμενοι πράγματες, καὶ μέγιστα εὐχῶν, ἢ ἀγίων ἀναγωγισμάτων, etc. *Septuaginta dicunt, ei qui talari veste indutus erat, a gloria Domini præceptum fuisse, ut signum daret in frontibus gementium et dolentium.*

^A *per mediam civitatem in medio Jerusalem, et signa THAU super frontes virorum gementium et dolentium super cunctis abominationibus, quæ sunt in medio ejus. Et illis dixit audiente me: Transite per civitatem sequentes eum, et percussite: non parcat oculus vester; neque misereamini. Senem, adolescentulum, et virginem, parvulum, et mulieres interficite usque ad internecionem. Omnem autem super quem videritis THAU, ne occidatis: et a sanctuario meo incipite.* Præcipitur ^a ei qui indutus erat veste talari, sive linea, et sacerdotalem habitum præferabat, ut ponat signum super frontes virorum gementium et dolentium, super cunctis abominationibus. quæ sunt in medio Jerusalem. Pro signo, quod Septuaginta, Aquila et Symmachus transtulerunt, Theodotio ipsum verbum ^B Hebraicum posuit *THAU*, quæ extrema est apud Hebræos viginti et duarum litterarum, ut perfectam in viris gementibus et dolentibus scientiam demonstraret. Sive, ut Hebræi autumant, quia *Lex* apud eos appellatur *תורה (תורה)*, quæ hac in principio nominis sui littera scribitur; illi hoc accipere signaculum, qui Legis præcepta compleverant. Et ut ad nostra veniamus, antiquis Hebræorum 96 litteris, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema *THAU*, littera, ^b crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, et frequenti ma-

^C *Interrogatis autem Hebræis, num quam a majoribus sibi traditam circa Thau notitiam haberent, hæc audivimus. Unus quidem dicebat, Thau unum esse ex viginti duobus Hebræorum elementis, ipsumque ultimum secundum ordinem litterarum suarum; ideoque ultimum elementum propositum fuisse ad declarationem perfectionis eorum, qui ob insitam virtutem gement, et de peccatis populi dolebant, et concidebant cum delinquentibus (id est ne conciderent.) Alius autem dicebat, Thau symbolum eorum esse, qui Legem servaverant, quoniam apud Hebræos lex תורה vocatur, et primum vocis hujus elementum est Thau; quapropter symbolum est eorum qui secundum Legem vixerant. Tertius, e numero eorum qui in Christum crediderant, aiebat vetera elementa Thau crucis formæ simile habere, ac propheticè enuntiari signum, quo Christiani frontibus insigendi erant: quod sane omnes, qui in Christum crediderunt, efformare solent initio cujusque operis, maxime autem orationum et lectionum sacrarum.*

^D ^b Hieronymo Origenem, quem fere ad verbum transtulit imposuisse, dum scribit *Thau Samaritanum simile fuisse cruci*, Scaliger, aliique post eum docti viri contendunt, in eoque culpant, quod nequam consulto Samaritanorum alphabeto, hic ejus secutus sit fidem, qui neque ipse viderat, sed ex aliena scripserat fide. In siclis enim antiquissimis, qui supersunt, cum eadem incisæ sint litteræ, quæ in scriptis Samaritanis leguntur, nullaque adeo (ut colligunt) dubitandi ratio sit, alias Samaritanorum fuisse litteras, quam quæ in illis siclis videntur; non inveniunt tamen in horum alphabeto aliquam cum crucis figura similitudinem. Verum in illis ipsis nummis aut siclis, quos jactant, perspecta adeo ad crucis decussatæ X formam *Thau* litteræ figura est, ut qui ad eorum fidem provocant, minime ipsi illos consuluisse credendi sint. Ter occurrit in uno Simonis P. M. ethnarchæ Judæorum, quem Rhenferdus laudat, in quo annus primus receptæ libertatis notatur, terque hoc *Thau X* signum pingitur. Rabbi quoque Azarias in *Meor ennaim* hanc alteram ad instar crucis decussatæ

aus inscriptione signatur. Sunt qui putent, ex eo quod secundum Hebraicum alphabetum ista extrema sit littera, demonstrari in multitudine peccantium, reliquias superesse sanctorum. Gementes igitur dolentesque salvantur; qui non solum malis non consenserunt operibus, sed et aliena planxere peccata, secundum quod et Samuel planxit super Saul (III Reg. xvi), [et apostolus Paulus super his qui post peccatum non egerunt penitentiam. Unde et ipse dicebat: *Qui sumus in hoc tabernaculo, ingeniosissimus* (II Cor. v, 2). Et alibi: *Tristitia mihi est magna, et incessabilis dolor cordis mei* [Al. cordi meo]. Præcipiturque sex viris ut præter eos qui possunt dicere: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* (Psal. iv, 7), cunctos interficiant, non seni parcent, non juveni, non virgini, non parvulo, non mulieri. Secundum mysticos intellectus, senes sunt in Ecclesia de quibus dicitur: *Cani hominis prudentia ejus* (Sap. iv, 8); juvenes qui sunt ad fidei bella promptissimi; virgines, qui pudicitiam tota mente conservant; parvuli, qui lacte potantur infantie, et necdum percipiunt solidum cibum; mulieres, qui [Al. qua] fragilitate sexus, animæ imbecillitatem testantur. Quibus universis 97 non parcitur, si absque Christi signaculo aliquid esse se credunt. Quodque sequitur: *Et a sanctuario meo incipite, sive, ut Septuaginta transtulerunt, et a sanctis meis incipite, vel sacerdotes significat, qui versabantur in templo et adorabant idola; vel eos qui pro sacerdotii merito sancti vocabantur in populo, et qui fuerant in populari causa peccati, primi meruere supplicia. Tempus enim est* (I Cor. vii), ut iudicium incipiat a domo Dei.

(Vers. 7.) *Cæperunt ergo a viris senioribus, qui erant ante faciem domus. Et dixit ad eos: Contaminate domum: et implete atria interfectis. Implere atria interfectis. Pro atriiis, quæ Hebraice dicuntur אטריות (הצרות), LXX posuere vias. Occiduntur autem viri seniores, de quibus supra legimus quod haberent iheribula et adolerent idolis incensum. Nec est ulla templi religio: quia, offenso a religionis Deo, contaminata sunt omnia, ut unde peccatum, inde iudicium sit. Atriaque cadaveribus complentur in templo, et non viæ, quæ utique foris erant, nisi forsitan vias intelligere possimus [Al. possumus] plateas civitatis. Nec audere poterant Angeli contaminare templum sanguine mortuorum, in quo prius habitabat gloria Dei, nisi hoc recedentis [Al. credeatis] gloriæ Dominus præcepisset. Omnis qui peccato mortuus est, contaminat atria templi, et vias urbis Domini, in quibus vivit: qui cum Christo resurgens, mortuus esse desistit.*

^b *Et egressi sunt, et percutiebant eos, qui erant in civitate. Sive, ut alii transtulerunt: percutiebant civi-*

tatem; pro his qui erant in urbe, ipsam urbem appellantes.

(Vers. 8.) *Et cæde completa, remansi ego: ruique super faciem meam, et clamans aio: Heu [Vulg. Heu, heu, heu], Domine Deus, ergo ne disperdas omnes reliquias Israel, effundens furorem tuum super Jerusalem? Cunctis, qui signaculum non habebant, cæde prostratis, corruit propheta in faciem suam, pro interfectorum multitudine, nullum præter se arbitrans remansisse. Quod quia videbatur esse contrarium ei sententiæ, qua iusserat Dominus signatarum frontium viros non esse cædendos, propterea in Vulgata editione subtractum 98 est. Nos autem sequentes Hebraicam veritatem, posuimus, remansi ego. Notandumque quod non dixerit, solus: quod si dixisset, videbatur esse contrarium; sed remansi ego, ut subaudiatur cum cæteris, qui frontes habuere signatas. Ut autem sciamus signanter hoc dictum, remansi ego, in Regum volumine, quando Elias loquitur ad Deum: *Altaria tua demoliti sunt, et ego relictus sum solus, et quarunt animam meam auferre* (III Reg. xix, 14); solum posuit, quia remansisse alios nesciebat. Quidam putant ex persona Domini, in cuius typum præcessit Ezechiel, posse hoc intelligi de populo Judæorum: quando omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt (Psal. cxiii). Et Propheta testatur: *Salvum me fac, Domine: quoniam defecit Sanctus* (Psal. ii, 1). Solus enim inventus est Dominus, qui peccatum non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus (I Petr. ii). Quod autem intulit: *effundens furorem tuum super Jerusalem, verbum effusionis, pœnarum ostendit magnitudinem, ut alibi legimus: Effusa est despectio super principes* (Psal. cvii, 40). Et iterum: *Pene effusi sunt gressus mei* (Psal. lxxii, 2). Et in bonam partem. *Charitas Dei effusa est in cordibus nostris* (Rom. v, 5). Et: *Effusa est gratia in labiis tuis* (Psal. xliii, 3). Et in contrarium: *Effunde furorem tuum super gentes, quæ te non intellexerunt, et super regna quæ nomen tuum non invocaverunt* (Jerem. x; Ps. lxxviii, 6). Et: *Effunde frameam, et conclude ex adverso eorum, qui persequuntur me* (Psal. xxxiv, 5).*

(Vers. 9, 10.) *Et dixit ad me: Iniquitas domus Israel et Juda magna est nimis valde. Et repleta est terra sanguinibus, et civitas repleta est aversione. Dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt. Igitur et meus non parcat oculus, neque miserebor: vias eorum super caput eorum reddam. Vident Dominus prophetam suum flere pro populo, et admirari indignationis magnitudinem, reddit causas: non ut ille putabat injusti, vel excedentis modum supplicii, sed meritæ justæque sententiæ. Iniquitas, inquit, decem tribuum Israel et duarum tribuum*

lib. vi.

^a Penes Rabanum, *offenso Deo, absque religionis verbo.*

^b Præponit Victorius, suppletque ex Vulg., *Egreddimini*, etc. In Hebraico quoque est יצא יצא.

Thau litteram tradit existisse olim in Samaritanorum alphabeto, et qui illam a Christiano aliquo effectam suspicatus est, ut Hieronymianæ doctrinæ consentiret, eum arbitror insanire. Cæterum vide Morini Exercit. 2 in Pentateuchum Samaritanum, et Montfauconii Palæographiam

Juda magna est, et non solum magna, sed magna **A** per civitatem, De firmamento, quod erat super Cherubim, et de lapide sapphiro, qui habebat similitudinem throni, et de rotis quæ animalia aequabantur, supra dixisse sufficiat, et illorum lector explanatione contentus sit. Nunc autem quod jubetur ille, qui indutus erat lineis, pro quo Septuaginta in hoc loco *stolam* interpretati sunt, ut: collat prunas ignis de medio Cherubim, et effundat sive spargat super civitatem, illud mihi videtur ostendere, quod post interfectionem eademque multorum, et in viis eadem vera mortuorum, prunarum ignis assumitur, ut puniat, sive mundet Jerusalem: juxta illud quod in Isaia scriptum est: ^b *Sanctificavit eum in igne ardente, et devorabit sicut fenem materiam (Isa. x, 17)*. Isti sunt carbones, quos in remedium linguæ atque mendacii desolantes vitia atque peccata, Propheta interrogatus exoptat: *Quid detur tibi, et quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoris (Psal. cxix, 3, 4)*. Multaque istiusmodi in Scripturis sanctis invenire poterimus; de quibus crebro diximus. Hoc tantum notandum est, quod in Isaia, qui tantum in sermone peccaverat, et immunda labia habere se dixerat, ad purgandum unus forcipe carbo comprehenditur. Hic vero quia erat civitas plena iniquitate, et post supplicia cadaveribus mortuorum, plures assumuntur carbones ignis, et non una manu, sed ambabus, ut omnis purgetur Jerusalem. Quamquam et hoc intelligendum sit, quod non ad purgationem, sed ad pœnas atque cruciatus, prunæ ignis assumendæ sint, quæ effundantur super Jerusalem.

Sicilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat.

Quia igitur illi vel putaverunt non esse providentiam: vel quæ ante fuerat in populis, hoc tempore suum populum reliquisse: propterea et Dei non parceret oculus, nec miserebitur: ut contra vitia sæviens, placabilis sit virtutibus: viasque eorum atque peccata reddat super capita eorum, vel super principale (*ἡγεμονικόν*) cordis, vel super principes populi, juxta Numerorum librum, in quo capita populorum principes esse dicuntur.

(Vers. 11.) *Et ecce vir, qui indutus erat lineis, qui habebat atramentarium in ^a lumbis suis, respondit dicens: Feci sicut præcepisti mihi. LXX: Et ecce vir, qui indutus erat podere (id est, veste talari) et accinctus zona lumbos suos, et respondit verbum dicens: Feci sicut mandasti mihi. Ipse est vir, cui jussum est transire per mediam Jerusalem, et ponere signum in frontibus virorum gementium et dolentium super cunctis iniquitatibus eorum. Dicit ergo se Domini præcepta complisse, et signaculo *TRAD* litteræ frontes signasse [Al. arnasse] lugentium. Sex autem viri quibus præceperat Dominus, dicens: *Transite per civitatem sequentes eam, et percussite: nulliusque misereamini usque ad interfectionem, nihil tale renuntiant. Neque enim lætitiæ, sed mœroris implevere sententiam, quæ non sermone, sed opere probatur. Et in hoc loco pro *ποδίον*, id est, veste talari, quam interpretati sunt Septuaginta, Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit *BADDIM* (*בדדים*); Symmachus, *lineam*; Aquila, *præcipuam*, sive *stolam*. 100 Pro zona quoque Symmachus, *tabulas*; Aquila, *atramentarium*; Theodotio, *κάρτυ* posuerunt.**

(Cap. X. — Vers. 1, 2.) *Et vidi, et ecce in firmamento quod erat super caput Cherubim quasi lapis sapphirus: quasi species similitudinis solii apparuit super eam [Vulg. ea]. Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis, et ait: Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subter Cherubim [Vulg. Cherubim]: et imple manus tuas prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim: et effunde sa-*

^a Hieron. verso, in dorso suo, respondit verbum, dicens.

per civitatem, De firmamento, quod erat super Cherubim, et de lapide sapphiro, qui habebat similitudinem throni, et de rotis quæ animalia aequabantur, supra dixisse sufficiat, et illorum lector explanatione contentus sit. Nunc autem quod jubetur ille, qui indutus erat lineis, pro quo Septuaginta in hoc loco stolam interpretati sunt, ut: collat prunas ignis de medio Cherubim, et effundat sive spargat super civitatem, illud mihi videtur ostendere, quod post interfectionem eademque multorum, et in viis eadem vera mortuorum, prunarum ignis assumitur, ut puniat, sive mundet Jerusalem: juxta illud quod in Isaia scriptum est: ^b Sanctificavit eum in igne ardente, et devorabit sicut fenem materiam (Isa. x, 17). Isti sunt carbones, quos in remedium linguæ atque mendacii desolantes vitia atque peccata, Propheta interrogatus exoptat: Quid detur tibi, et quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoris (Psal. cxix, 3, 4). Multaque istiusmodi in Scripturis sanctis invenire poterimus; de quibus crebro diximus. Hoc tantum notandum est, quod in Isaia, qui tantum in sermone peccaverat, et immunda labia habere se dixerat, ad purgandum unus forcipe carbo comprehenditur. Hic vero quia erat civitas plena iniquitate, et post supplicia cadaveribus mortuorum, plures assumuntur carbones ignis, et non una manu, sed ambabus, ut omnis purgetur Jerusalem. Quamquam et hoc intelligendum sit, quod non ad purgationem, sed ad pœnas atque cruciatus, prunæ ignis assumendæ sint, quæ effundantur super Jerusalem.

(Vers. 3 sequ.) *Ingressusque est in conspectu meo. Cherubim autem stabant a dextris domus cum ingrederetur vir, et nubes implevit atrium interius. Et elevata est gloria Domini desuper 101 Cherub ad limen domus, et repleta est domus nube, et atrium repletum est splendore gloriæ Domini. Et sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius, quasi vox Dei omnipotentis loquentis. Cumque præcepisset viro, qui indutus erat lineis, dicens: *Sume ignem de medio rotarum, quæ sunt inter Cherubim: ingressus ille stetit juxta rotam. Et extendit Cherub manum de medio Cherubim, ad ignem qui erat inter Cherubim, et sumpsit et dedit in manus ejus, qui indutus erat lineis. Qui accipiens egressus est, et apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subter pennas eorum. Vidente propheta, ingreditur vir, qui indutus erat talari veste vel linea, et ut LXX nunc interpretationem commutant, *stola casta*, cum apud Hebræos unus sermo habeatur *BADDIM* (*בדדים*), et cæteri interpretes in coepta translatione persistent. Ingreditur autem, ut secundo dicitur, in medio rotarum, quæ sunt subter Cherubim; ut impleat manus suas igneis carbonibus. Qui cum esset ingressus, stetit tantum juxta rotam, et vel ob tristitiam puniendæ Jerusalem, vel ob gloriæ magnitudinem stupens, manum ad ignem ipse non misit, sed unus**

^b Victor., sanctificabit, ex Græco *ἀγιάσει*.

de Cherubim, id est, Cherub misit manum, et tulit A ignem, qui erat in medio Cherubim, et dedit in manum ejus, qui indutus erat vestibus lineis. Qui accipiens egressus est; et tamen Scriptura non dicit, egressus quid fecerit: ut tristis rei narrationem intelligentiæ potius nostræ relinqueret, quam oculis subjeceret. Introeunte autem viro, qui indutus erat vestibus lineis, Cherubim stabant a dextris domus, ut sanctæ supernæque virtutes dexteram domus Dei partem tenere viderentur, et illæ quæ mittuntur ad supplicia, de quibus scriptum est: *Immissionem per angelos pessimos* (Psal. LXXVII, 49), sinistras partes possidere credantur. Cumque elevata esset gloria Domini de Cherub, qui carbones ignis viro traditurus erat; et transisset ad limen domus, statim nubes, tenebris, et caligine atrium impletur interiorius. Neque enim, præsentem Domini majestatem, exercentur supplicia, et gloria Domini videtur in atrio, de quo scriptum est: *Sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad utrumque exterius*. Pro sonitu in Hebræo, vox ponitur: quæ vox habebat similitudinem vocis Dei 102 Omnipotentis loquentis. Pro quo Septuaginta transtulerunt: *sicut vos Dei* SADDAI (שָׂדַי); quod Aquila, Symmachus, et Theodotus ἰαχὼν, quod *fortem potentemque* significat, transtulerunt. Nota, lector, in quibus superior, et hæc Visio concordent, sive discordent, ut ex collatione utriusque absque rostro adamovita, divina intelligas sacramenta, et illud quod ante commouui, quoniam et [Al. si] in firmamento, et in throno, et in manu hominis non veritas, sed similitudo dicatur. Neque enim facie ad faciem revelato vultu, gloriam Domini contemplantur; sed in similitudine omnia videmus et imagine, quamdiu fragili et corruptibili, et mortali circumdamur corpore (1 Cor. XIII).

(Vers. 8 seqq.) *Et vidi, et ecce quatuor rotæ juxta Cherubim. Rota una juxta Cherub unum, et rota alia juxta Cherub unum. Species autem erat rotarum quasi visio lapidis chrysolithi, et aspectus earum, similitudo una quatuor, quasi sit rota in medio rotæ. Cumque ambularent in quatuor partes gradiebantur, et non revolvebantur ambulantes, sed ad locum ad quem ire declinabat quæ prima erat, aequabantur et cæteræ, nec convertiebantur. Et omne corpus earum, et colla, et manus, et pennæ, et circuli, plena erant oculis in circuitu quatuor rotarum. Et rotas istas vocavit volubiles, audiente me. Quatuor autem facies habebat unum. Facies una, facies Cherub; et facies secunda, facies hominis, et in tertio, facies leonis; et in quarto, facies aquilæ, et elevati [Al. elevata] sunt Cherubim. Observa quæ prius scribit, vel quot species rotarum, juxta LXX, quasi visio tharsis: nunc autem juxta eodem, quasi visio carbunculi; ut pennarum per ignem, qui a Cherub traditur, similitudo monstrat:*

^a Voces a dextris, quæ antea post aquilæ nomen subdebantur, cum Victorio huc revocavimus, junctasque leonis nomini ad sacri textus, et cum primis Græci τῶν LXX sup. cap. 1 fidem.

^b Factum pridem videatur scribarum errore, ut

tur: licet in Hebræo, et supra, et hic THARSIS (שָׂרִישׁ) scriptum sit: quod Aquila *chrysolitum*, Symmachus, *hyacinthum* transtulerunt. Rursumque ubi nos vertimus: *Et omne corpus earum*, quod subauditur rotarum, in Hebræo scriptum est: *Et omnes carnes earum, et colla, et manus, et pennæ, et circuli*. Nota carnes appellari in supernis virtutibus, ut quando legimus: *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptionem* (1 Cor. xv), sciamus non substantiam carnis, sed opera condemnari: BASAR (בָּשָׂר) enim quod in hoc loco scribitur, non *corpus*, sed *carnem* significat. Circulos 103 autem rotarum, cantos (Sic) ferreus appellavit, quibus lignorum rotunditas arctatur et stringitur. Rotæ autem istæ non solum carnes habent, vel corpus, aut membra: sed et colla, et manus, et pennas, ut efficiantur rerum in singulis, non membrorum imagines sentiamus. Rotæ quoque ipsæ appellatæ sunt lingua Hebræica עֲלֵעַל (עֲלֵל), quod Symmachus, *volubiles*, Aquila, *rotam* interpretatus est. Porro quod sequitur: *Audiente me*, usque ad eum locum ubi scriptum est: *Elevati [Al. elevata] sunt Cherubim*, in LXX non habetur; sed de Hebræo additum est. In quo observandum, quod æquæquam, ut supra dicitur: *Facies hominis, et facies leonis* ^a a dextris quatuor, et facies vituli a sinistris quatuor: et facies aquilæ quatuor; ut videlicet alia a sinistris, alia a dextris esse credantur: sed omnium æqualis ordo describitur, dicente Scriptura: *Quatuor autem facies habebat unum: Facies una, facies Cherub, et facies secunda, facies hominis: et in tertio facies leonis: et in quarto facies aquilæ; ut prima et secunda, et tertia, et quarta facies, non locorum diversitate dextri et sinistri, sed uno per gradus ordine describerentur. Unam autem faciem, id est primam, appellavit Cherub, pro qua supra dixerat, facies vituli. Ex quo intelligitur faciem Cherub esse faciem vituli. Quorum omnium sensum, præteritæ visionis explanatio continet.*

(Vers. 15 seqq.) *Ipsæ sunt animalia, quod videram juxta fluvium Chobar. Cumque ambularent Cherubim, ibant pariter et rotæ juxta eos [Al. ea]. Et cum eleverent Cherubim alas suas, ut exaltarentur de terra, non ^b resistebant rotæ: sed et ipsæ juxta erant. Stantibus illis stabant, et cum elevatis elevabantur. Spiritus enim vitæ erat in eis. Omnia vivunt Deo, et suum sentiunt Creatorum. Non est enim Deus mortuorum, sed viventium (Matth. xxii, 32). Unde et omnia corpora rotarum plena sunt oculis (Supra 1). Et in psalmo dicitur: *Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum. Dies diem eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* (Ps. cxviii, 1, 2). Sol quoque et luna, 104 mare et flumine, montes et colles laudant Deum, et in suum circulum per annos*

pro residebant, quod præfert Vulgata Hieronymi versio, textusque Hebræus לֹא יִשְׁבּוּ, et probatum Victorio est, legatur *resistebant*; sed quando forme hęc est sensus, *mas. vero non suffragantur, nihil duximus immutandum.*

singulos elementa volvuntur, colorumque rationem in terris deprehendimus, ut antiquæ legis ordinem conservantes volvuntur et currant; et nihil novum cernamus super terram. Quod autem dicitur: *Ipsum est animal, quod videram juxta fluvium Chobar* (*Eccl. 1*), Scriptura demonstrat eadem nos debere intelligere in expositione animalis, quæ supra intelleximus.

(Vers. 18 seqq.) *Et egressa est gloria Domini a limine Templi, et stetit super Cherubim. Et elevantes [Al. elevantia et exaltata] Cherubim alas suas, exaltati sunt a terra coram me. Et illis egredientibus, rotæ quoque subsequutæ sunt. Et stetit in introitu portæ domus Domini Orientalis, et gloria Dei Israel erat super eos [Al. ea]. Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel, juxta fluvium Chobar: et intellexi, quia Cherubim essent. Quatuor, per quatuor vultus uni: et quatuor alæ uni, et similitudo manus hominis sub alis eorum: et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus quos videram juxta fluvium Chobar, et intuitus eorum et impetus singulorum ante faciem suam ingredi. Gloria Domini, sive majestas, quæ steterat in templi limine, stetit super Cherubim. Qui elevantes [Al. Quæ elevantia et exaltata] alas suas, propheta cernente, exaltati sunt, rotis pariter sequentibus, et stetit in introitu portæ domus Domini Orientalis, paulatimque protectio Dei reliquit Israel. Primum fuit in templo, deinde stetit in atrio templi sive limine: qua recedente de templo, nubes et caligo implevit templi penetralia. Rursumque ipsa gloria sedit super Cherubim, et illis statim avolantibus, et ad exteriora abeuntibus, secutæ sunt rotæ. Et gloria stetit in porta domus Domini Orientalis, non in janua templi, sed post atrium et limen in introitu portæ domus Domini Orientalis. Quod cum propheta vidisset, ipsum est, inquit, animal, quod vidi subter Deum Israel, juxta fluvium Chobar, et intellexi, quia Cherubim essent. Quid enim novi viderat, quod intelligeret esse Cherubim, quæ prius non intellexerat? *Cherubim* in lingua nostra scientiæ **105** multitudo est: notitia sacramentorum Dei, et thronus ejus ac requies. Unde et in psalmo dicitur: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* (*Ps. LXXIX, 2*). Semper enim gloria Domini sedet in scientiæ multitudine: et tunc manifestatur, quando cuncta regi providentia demonstrantur; nec fortuito quid fieri, nec dicere quamplam: *Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt* (*Supra IX, 9*). Unde et intuitus Cherubim et appetitus eorum, est oblivisci præteritorum, et in futura se extendere (*Philipp. III*).*

(Cap. XI. — Vers. 1.) *Et elevavit me spiritus, et introduxit me ad portam domus Domini Orientalem quæ respicit solis ortum.* Quia egressa est gloria Domini a limine templi, et stetit super Cherubim; posteaque avolantibus Cherubim, stetit ipsa gloria in introitu portæ domus Domini Orientalis, et propheta quia

^a Expunximus mss. ope subsequentem versiculum, *Quia in præceptis meis non ambulastis*, etc., quia hic nedum superfluo, sed et incommoda con-

A per se ad eam ire non poterat, elevatus a spiritu est, et ductus ad eandem portam domus Domini Orientalem, quæ respicit solem justitiæ, de quo scriptum est: *Ecce vir: Oriens nomen ejus* (*Zach. VI, 12*): ut nequaquam remaneret in templo, quod erat ignorantæ nube confusum; sed stans in porta domus Domini Orientalis, quæ sequuntur sacramenta cognosceret.

(Vers. 2 seqq.) *Et ecce in introitu portæ viginti et quinque viri, et vidi in medio eorum Jezoniam filium Azur, et Phaltiam filium Banajæ principes populi. Dixitque ad me: Fili hominis, hi viri, qui cogitant iniquitatem, et tractant consilium pessimum in urbe ista, dicentes: Nonne dudum ædificatæ sunt domus? Hæc est lebes, nos autem carnes. Idcirco vaticinare de eis, vaticinare, flii hominis. Et irruit in me spiritus Domini, et dixit ad me, loquere: Hæc dicit Dominus: Sic locuti estis domus Israel, et cogitationes cordis vestri ego novi. Plurimos occidistis in urbe hac, et implestis vias ejus interfectis. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio ejus, hi sunt carnes, et hæc est lebes, et educam vos de medio ejus. Gladium metuistis, et gladium inducam super vos, ait Dominus Deus, et ejiciam vos de medio ejus: daboque vos in manu hostium, et faciam in vobis judicia. Gladio cadetis: in finibus Israel judicabo vos, et scietis quia **106** ego Dominus. Hæc non erit vobis in lebetem, et vos non eritis in medio ejus in carnes. In finibus Israel judicabo vos, et scietis quia ego Dominus.* Quod sequitur, in Septuaginta non habetur, sed de Hebræo additum est: *Quia in præceptis*

C *meis non ambulastis, et judicia mea non fecistis: sed juxta judicia gentium, quæ in circuitu vestro sunt, estis operati.* Assumitur propheta juxta illum quod scriptum est: *Assumens mansuetos Dominus* (*Ps. CXLVI, 6*); sive elevatur a terra, et introducit ad portam domus Domini Orientalem, ut possit viginti quinque virorum qui erant in introitu portæ, et Jezoniæ filii Azur, atque Phaltæ filii Banajæ, principum populi sacramenta cognoscere. Hi igitur qui erant in introitu portæ domus Domini Orientalis, desperantes salutem, et scelerum conscientia parati ad interitum, nec volentes per poenitentiam peccata corrigere, dicunt: Licet nuper post primam captivitatem ædificatæ sint domus quæ ante corruerant, tamen scimus hanc civitatem esse instar lebetis, nosque pro carnibus, ut in ea consumamur et concrememur, juxta illud quod in Isaiâ scriptum est: *Tempestas si transierit, non assumet nos* (*Isai. XXVIII, 15*). Illis ista dicentibus, irruit in prophetam spiritus Domini; et secundo præcipit ut vaticinetur, et dicat: Quoniam ista dixistis, et cordium vestrorum me secreta non fallunt, ego vobis interpretabor quomodo civitas in lebetem, et vos in carnes reputemini: non juxta illum sensum quem locuti estis; sed juxta alterum quem non timetis. Est quidem citextus serie recitabatur, cum mox suo loco positus sit.

vitas in lebetis similitudinem, sed non vestris im-
 plebitur carnibus; verum eorum quos interfecistis.
 Vos autem qui arbitramini vos in hac urbe moritu-
 ros, educam de medio civitatis, et tradam hostium
 manibus: faciamque in vobis judicia; ut cum cecide-
 ritis gladio, nequaquam in urbe, nec extra terminos
 Israel, sed in finibus vestræ provinciæ, tunc co-
 gnoscatis quod ego sim Dominus. Secundoque dicitur:
*In finibus Israel judicabo vos, et scietis quia ego
 sum Dominus.* Hæc autem universa patiemini, quia
 in præceptis meis non ambulastis; et judicia mea
 non **107** fecistis, sed cæterarum in circuitu gen-
 tium scelera estis operati. Cumque secundum litte-
 ram manifestum sit quod dicitur, omissis parumper
 Jezonizæ et Azur, Phaltizæ et Banajæ nominibus, quæ
 in tempus aliud reservamus, hoc dicendum est,
 quod usque hodie in Ecclesia, quæ est domus Do-
 mini, et ante portam, et in introitu, sive in via
 portæ, quæ significat Salvatorem, per quem ingre-
 dimur ad Patrem, sunt viginti quinque viri, ad sen-
 sus cuncta referentes. Et quantum non subterfugit
 memoriam meam, numquam in bonam partem hunc
 numerum potui reperire: licet in * Levitico ad sa-
 cerdotale ministerium a viginti quinque annis eli-
 gantur; in Hebræo enim non habet hunc numerum,
 qui in Septuaginta dicitur, sed tricenarium, qui in
 exordio hujus prophetæ, et Domini continetur ætate,
 quando venit ad fluentia Jordanis, et a Joanne bap-
 tizatus est (*Luc. III*). Sin autem in Evangelio quin-
 que virgines prudentes, et quinque stultæ reperiun-
 tur (*Math. XXV*), sciamus hunc numerum in medio
 positum, et pro qualitate utentium, vel ad bonam
 vel ad malam partem posse conferri. Hi igitur viri,
 qui cuncta ad sensus referunt, et habent duos prin-
 cipes, de quibus supra diximus, duali numero con-
 tinentur, qui scindit unitatem, et in secundæ diei
 numero non videtur a Domino, juxta Hebraicam ve-
 ritatem. Unde et in Arca Noe, bina et bina introdu-
 cuntur immunda (*Genes. VI*). Dominus autem scissio-
 nem in unum coarctans, fecit utrumque unum, et
 solvit medium parietem, inimicitias in sua carne
 condemnans (*Ephes. II*). Unde et augustius quid lo-
 quitur atque sublimius: *Ego et Pater unum sumus*
 (*Joan. X, 3*), ut a Judaica dualitate, in unionem
 nos revocet fidei Christianæ. Denique, pontificatu
 perditio Judæorum, Dominus patitur nequaquam sub
 uno principe, sed sub duobus, Anna et Caipha: ut
 religionis eorum scissum [*Al. falsum*] monstraret
 errorem. Sunt multi in hujus portæ introitu ante do-
 mum Domini Orientalem, qui vitis suis nationibus
 comparantur, et peccatorum conscientia desperant
 salutem, et dicunt: Civitas in qua versamur, lebes
 est, et nos omnes carnes, et Babylonio consumemur
108 ardore, cujus jacula ignita sunt: nolentes
 agere penitentiam, et desperantes salutem; pro-

A pterea audiunt, quod non ipsi sint carnes præteritæ
 et perditæ civitatis, sed hi quos scandalizaverint,
 et quos interfecerint. Idcircoque super eos gladius
 inducitur, ut postquam in finibus Israel nequaquam
 inter gentes, sed inter Christianos fuerint judicati,
 tunc cognoscant, quod ipse sit Dominus secundum
 illud quod in Psalmis legitur: *Cum interficeret eos,
 requirebant illum (Psal. LXXVII, 34)*: ut quem per be-
 neficia non senserant, per tormenta cognoscant.

(Vers. 13.) *Et factum est cum prophetarem, Phal-
 tias filius Banajæ mortuus est: et cecidi in faciem
 meam, clamans voce magna, et dixi: Heu, heu, heu,
 Domine Deus: consummationem tu facis reliquiarum
 Israel?* Vaticinante propheta, unus e duobus prin-
 cipibus Phaltias filius Banajæ moritur, qui interpre-
 B tatur ruina declinans, et est filius *structoris*, sive cæ-
 mentarii: *οικοδόμος* enim aliud in linguam nostram
 verti non potest. Alter principum servatur incolu-
 mis, Jezonias filius Azur. Jezonias aures ejus sonat,
 quod subauditur animæ. Azur vero fulcrum, sive ad-
 jutorium. Qui igitur cadendo a Domino declinat,
 et erat ædificationis pessimæ, recte cadit, prophe-
 tante eo, quem confortavit Deus. Qui autem præ-
 ceptis obediebat Dei, et illius sustentabatur ac ful-
 ciebatur auxilio, recte in imperio populi permanet.
 Legimus in Exodo (*Cap. II*), mortuo Pharaone rege
 Ægypti, ingemuisse filios Israel ab operibus luti, pa-
 learum ac laterum, et clamasse ad Dominum, quem,
 illo vivente, inclamare non poterant. Isaias quoque
 (*Cap. VI*), mortuo Osia rege leproso, vidit Dominum
 C sedentem super thronum excelsum et elevatum, et
 Seraphim stantia circa eum; intelligensque Immunda
 habere se labia, et habitare in populo immunda labia
 habente, meretur ut de altari carbo mittatur, et la-
 bia ejus purget immunda. Hic autem, prophetante
 fortitudine Dei, princeps qui a Domini declinaverat
 servitute, cadit ut elevetur a Christo. Si enim resur-
 rectio Dominus, ruina diabolus est. In quo quæritur,
109 quomodo de Salvatore dicatur. *Ecce hic post-
 tus est in ruinam, et resurrectionem multorum in Is-
 rael (Luc. II, 34)*. In ruinam eorum, qui stabant
 pessime, et resurrectionem eorum, qui ceciderant.
 Quod cum propheta vidisset, cecidit in faciem suam:
 non peccantis merito, sed plangentis affectu; et
 voce magna, quæ de magno fidei ardore veniebat,
 D tertio clamavit, et dixit, *Heu, heu, heu, Domine
 Deus, consummationem tu facis reliquiarum Israel?*
 Et est sensus: Etiam ipsæ reliquiæ, quæ esse vide-
 bantur in populo, te indignante, delentur.

(Vers. 14 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad
 me, dicens: Fili hominis, fratres tui, fratres tui:
 viri propinqui tui, et omnis domus Israel universi,
 quibus dixerunt habitatores Jerusalem: Longe recedite
 a Domino: nobis data est terra in possessionem. Pro-
 pterea hæc dicit Dominus Deus: quia longe feci eos*

*medio Levitarum per domos et familias suas a trice-
 simo anno et supra usque ad quinquagesimum annum.
 Quo in loco LXX legunt, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε, id est,
 a vigintiquinque annis.*

* Pro Levitici libro Victor. librum Numerorum
 substituit: Est enim, inquit, testimonium hoc Num.
 IV, ubi juxta Hebraicam veritatem Vulgata in edi-
 tione nos legimus: *Tolle summam filiorum Caath de*

in gentibus, et quia dissipavi eos in terra [Al. dispersi eos in terris]. ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas venerint [Vulg. venerunt]. LXX: Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, fratres tui et viri captivitatis tuæ, et omnia domus Israel consummata est; quibus dixerunt habitatores Jerusalem: Longe recessistis a Domino: nobis data est terra in hereditatem. Propterea ait: Hæc dicit Adonai Dominus, quia repellam eos in gentes, et disseminabo eos in omnem terram, et ero eis in sanctificationem parvulam in regionibus, ad quas ingressi fuerint illuc. Primum de interpretationis varietate dicendum est. Pro eo quod in Hebræo habetur, viri propinqui tui (hoc enim significat עֲוֹלָתֵיךָ תְּרֵיבֵלִים) LXX transtulerunt, viri captivitatis tuæ. Deinde ubi sequitur: universi quibus dixerunt habitatores Jerusalem; pro universis, illi posuerunt, consummata est, propter litterarum et verbi ambiguitatem: ^a CHULLO (חֻלּוֹ) enim quod Aquila et Symmachus et Theodotio universos interpretati sunt; illi verterunt, consummata est, quod juxta sensum omnino non resonat. Factus est igitur sermo Domini ad Ezechielem, qui dixerat: Heu, heu, heu, Domine Deus, consummationem tu facis reliquiarum Israel? In Phaltie videlicet morte, et eorum qui cum eo interfecti sunt, quod nequaquam illæ sint reliquæ, quæ in Jerusalem putabat **110** propheta, sed hi qui in Babylone videbantur esse captivi. Et est sensus: O fili hominis, fratres tui de eadem tecum stirpe generati, fratres, inquam tui, quibus dixerunt habitatores Jerusalem, vos recessistis a Domino, quia captivi estis, et cum Jechonia vos tradidistis, nobis autem terra Israel data est in æternam possessionem. Dic ergo eis, quod longe quidem eos fecerim a terra Israel, et disperserim in nationes, et in alienis terris esse præceperim; sed quia mea obediunt jussioni, sicut in eis futurus etiam in peregrinis et hostilibus locis in parvam sanctificationem: dum plerique inveniantur ex eis, qui idololatriæ nequaquam colla submittant; sed memores sint mandatorum Dei, sicut fuerunt Daniel et tres pueri, et cæteros fuisse credendum est, in similitudinem tantorum principum quos Scriptura nunc commemorat (Dan. iii). Ex quibus universis dicimus, non esse insultandum his, qui Dei judicio penis traditi sunt; nec exprobrandum homini converso a peccatis suis; nec penitentibus et egressis de Ecclesia aliquando dicendum: Longe recessistis a Domino; nobis data est terra in possessionem. Quia hæc dicit Dominus: Licet eos parumpar a mea Ecclesia separaverim, et inter gentes disperserim: tamen ero eis in sanctificationem modicam, dum meminerint peccatorum suorum, ut qui propter vitia recesserunt de loco suo [Al. terra sua], propter penitentiam ad sedes pristinas redire festinent.

(Vers. 17 seq.) Propterea loquere: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo eos de populis, et adunabo

de terris, in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israel. Et ingredientur illuc, et auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes de illa [Vulg. addit ejus]. Et dabo eis cor unum (sive alterum) et spiritum novum tribuam in visceribus eorum. Et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent et judicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum. Quorum autem cor post offendicula et abominationes suas ambulat: horum viam in capite suo ponam, dicit Dominus Deus. Loquitur sermo divinus ad eos, qui captivi erant in terra Babylonis, ad **111** fratres Ezechieelis prophetae, et ad propinquos quibus dixerunt habitatores Jerusalem [Al. Israel]: Longe recessistis a Domino, nobis data est terra in possessionem. Loquitur autem hæc quæ sequuntur: Congregabo vos de populis, et reddam vobis terram Israel. Cumque ingressi fueritis, auferetis cuncta idola, propter quæ offenderatis Deum, et dabo vobis cor unum timoris, et servitutis Dei, ut nequaquam diversis idolis servatis, sive alterum quam prius habuistis. Et spiritum novum tribuam in visceribus vestris, juxta illud quod scriptum est: Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis (Ps. l, 12). Et auferam a vobis cor lapideum, id est, cor durum, secundum illud quod loquitur Stephanus primus martyr in Christo: Dara cervice, et incircumcisi corde (Act. vii, 51). Et induratur cor Pharaonis, ne dimittat populum Israel (Exod. vii). Et dabo, inquit, vobis cor carneum, molle, et tenerum, et quod possit Dei mandata suscipere, ut scribantur in tabulis cordis carnalibus. Ideirco autem datur cor molle, et auferatur cor durum, ut in præceptis moisi ambulent, judiciumque custodiant, et sint in populo Dei: Dominusque, qui prius fuerat adversarius, sit eis in Deum. Qui autem nequaquam penitentia priora peccata correxerunt, sed ambulaverint post abominationes suas retribuam, ait, eis, quod morerentur, ut viæ eorum ponantur in capitibus eorum. Hæc sub Zorobabel filio Salathiel, et sub Jesu filio Josedoc sacerdotem magno, et sub Ezra ac Neemia accidisse tribui Judæ, et his qui cum eis reversi sunt, plerique æstimant. Habitatores quoque Jerusalem, qui sub Sedecia rege Judæ capti sunt, vel qui fugerunt cum Jeremia in Ægyptum, in omnes terras esse dispersos, et nequaquam esse reversos in urbem Jerusalem. Plena autem conversio eorum, qui captivi erant, et reliquiarum Israel intelligitur in Christo, quando reliquæ salvæ factæ sunt, et una die crediderunt tria millia, et iterum quinque millia (Act. ii); et alii de quibus loquitur Jacobus ad apostolum Paulum: Vides, frater, tanta millia credentium Judæorum? hi omnes æmulatores Legis sunt (Act. xxi, 20). Sed et quotidie superbi **112** habitatores urbis Jerusalem, quorum cor post offendicula et abominationes suas ambulat, Dei morerentur offensam, et

^a Unus Vatic. ms. cum vetustiss. Saugarmanensibus panes Montisauconium, circ. 11.

hi qui fors erant, ablato corde lapideo, et accepto corde mollissimo, per poenitentiam revertuntur ad Ecclesiam; et ambulanti in præceptis Domini, iudicium ejus custodiunt, sicutque Domini populus, et Dominus, quem prius offenderant, sit eis Deus.

(Vers. 23, 25.) *Et elevaverunt Cherubim alas suas, et rote cum eis, et gloria Dei Israel erat super eos [Al. es]. Et accendit gloria Domini de medio civitatis: stansque super montem, qui est ad Orientem urbis. Paulatim gloria Domini recedit de Jerusalem. Primum templum deserens, stat in atrio vel in limine domus, et postea in introitu portæ Orientalis; novissime, sublatis pennis rotisque sequentibus, stat super montem, qui est ad Orientem urbis, haud dubium quin montem significet Oliveti, unde Salvator ascendit ad Patrem. Stabatque gloria Domini, quæ de Jerusalem urbe discesserat super montem Oliveti, in signum resurrectionis et luminis, ut inde perituram arsuramque cereret Jerusalem. Quodque dicit: *Ascendit gloria de medio civitatis* (Joan. xiv, 31), aliis verbis loquitur Dominus ad discipulos: *Surgite, abimus hinc* (Luc. xiii, 35), Et ad Judæos: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (Math. xxiii). Josephus quoque^a refert auditam vocem in templo angelorum et fortitudinum caelestium, quæ prius in urbis præsidio erant: abeamus ex his sedibus (Joseph. Antiq. Jud.). Mirumque in modum usque in præsentem diem gloria Domini, quæ deseruit templum, stat super montem Oliveti, et in crucis signo rutilans, spectat templum quondam Judæicam, in favillas et cineres dissolutum.*

(Vers. 24, 25.) *Et spiritus levavit me, adducitque in Chaldæam ad transmigrationem in visione in spiritu Dei, et sublata est a me visio, quam videram. Et locutus sum ad transmigrationem omnia verba Domini, quæ ostenderat mihi. Pro eo quod nos ex Hebraica veritate transtulimus: Et sublata est a me visio, quam videram, LXX transtulerunt: Et accendi a visione, quam videram. Quod utrumque significat non in corpore prophetam in Jerusalem de Babylone translatum, sed in 113 spiritu, sublataque visione quæ cum in spiritu duxerat Jerusalem, et universa monstraverat, quæ superior sermo narravit, reversus est in semetipsum, et locutus est ad transmigrationem omnia quæ ei fuerant demonstrata, ad eos videlicet, de quibus supra scriptum est: *Ego sedebam in domo mea, et senes Juda sedebant juxta me, et cecidit super me ibi manus Domini Dei, et vidi* (Super viii, 1). Mirumque in modum sedentibus his qui ad se venerant visitandum, visiones mysticas propheta cornebat, et absens erat ab his qui coram eo sederant, absque spiritu, præsens corpore. Omniaque sunt, ut consolationem recipiant qui captivi erant, quod reducenti sint in terram Israel, et ambulanti in præceptis Domini, futurique ei in populum, et ille futurus sit eis in Deum. Qui autem non fuerat conversi ad poenitentiam, sed ambulaverint*

post abominationes suas, recipiunt quæ fecerunt. Verba autem in Scripturis sanctis pro rebus dici sæpe admonuimus.

(CAP. XII.—Vers. 1 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, in medio domus exasperantis tu habitas: qui oculos habent ad videndum, et non vident: et aures ad audendum, et non audiunt: quia domus exasperans est. Pro eo quod nos verimus: In medio domus exasperantis tu habitas, LXX posuerunt: In medio iniquitatum eorum tu habitas. Sed ex eo quod sequitur, Quia domus exasperans est, intelligimus priorem quoque sententiam hujus versiculi convenire. Pro exasperatione quoque, dici amaritudinem, crebro docuimus, ut sit sensus: In medio domus ad amaritudinem convertentis, tu habitas, quæ Deum natura dulcem atque clementem, vitiorum suorum amaritudine, amarum facit atque crudelem. Alloquin de Deo legimus: *Gustate et edete, quoniam savia, sive dulcis est Dominus* (Psal. xxxiii, 9). Habitat autem propheta in medio populi Deum ad amaritudinem provocantis, qui habet oculos, et non videt: aures, et non audit, non vitio sensuum, sed pertinacia pravitatis. Unde et Dominus ad Judæos: *Si cæci, inquit, essetis, peccatum non haberetis* (Joan. ix, 41): voluntariam cæcitate in illis arguens atque condemnans. Quia ergo oculos habent ad videndum, et non vident: aures ad audendum, et 114 non audiunt, et tua verba contemnunt, doce eos per imaginem atque picturam; et schematicis ostende corporeis, ut venturam captivitatem non solum auditu, sed et oculis recognoscant.*

(Vers. 3.) *Tu ergo, fili hominis, fac tibi vasa transmigrationis: et migrabis [Vulg. transmigrabis] per diem eorum eis. Migrabis autem de loco tuo, ad locum alterum in conspectu eorum, si forte aspiciant: quia domus exasperans est. LXX: Et tu, fili hominis, fac tibi vasa captivitatis; et captivare per diem coram eis: et captivare de loco tuo in locum alterum in conspectu eorum, ut videant quia domus exasperans est. Nulli dubium quin universa loci hujus continentia, futuram captivitatem indicet regis Sedecie tribus Judæ, qui captus est cum Jerusalem. Sed quoniam quidam volunt captivitatem Sedecie, qui interpretatur *justus Dominus, in typum præcedere Salvatoris, qui de caelestibus ad terrena descendens, humanum corpus assumpserit, et hæc esse vasa captivitatis: ideo pronominisidem patet prudentem tantumque lectorem, et hæc quidem nos ponere, ne quid præterire videamur, sed non probare. Neque enim rex impius in figuram potest præcedere illius, qui totius pietatis exemplum est. Captivum autem esse Sedeciam a Babyloniæ atque Chaldæis, et Jeremias propheta et Regum narrat historia, et scriptum de loco in locum (Jerem. xliiii, et IV Reg. xvi), hoc est, de Jerusalem in Babylonem, et cætera quæ Ezechiel in consequentibus loquitur. Qui autem referunt ad Dominum**

^a Vide quæ tum affibi sæpe, tum præcipue tom. I, ad capit. 46, num. 6, observamus.

Jesum Christum, captivitatem ejus et transmigrati-
onem de loco ad locum, descensionem ex caelestibus
ad terrena significari putant.

(Vers. 4 seqq.) *Et efferes foras vasa tua quasi vasa
transmigrantis per diem in conspectu eorum. Tu autem
egredieris vespere coram eis, sicut egreditur migrans
ante oculos eorum. Perfode tibi parietem: et egredie-
ris per eum in conspectu eorum. In humeris portabis
[Vulg. portaberis]: in caligine effugies [Vulg. effere-
ris]. Faciem tuam velabis, et non videbis terram: quia
portentum dedi te domui Israel. LXX: Et proferes
vasa tua captivitatis per diem in oculis eorum. Et tu
gredieris vespere in conspectu eorum, sicut egreditur
aptivus. Perfode tibi parietem, et transibis per eum in
onspectu eorum. In humeris portaberis, et abscondi-
us egredieris. Faciem tuam operies, et non videbis B
terram: quia portentum dedi te domui Israel. Facere
115 jubetur propheta in figura, quæ Sedecias factu-
rus est in veritate. Collige, inquit, sarcinas tuas
(hæc enim vasa sunt transmigrantis) videntibus eis.
Et postquam viderint quæ facturus es, egredieris
vespere in similitudinem transmigrantis. Legimus
Sedeciam nocte muro suffosso fugisse ad deserta
Jordanis, ibique a Babyloniis esse comprehensum,
et hoc significare perfossum parietem. Quod autem
dicit: *In humeris portabis*, subauditur sarcinas tuas,
et quidquid ad viæ solatium fugientes portare con-
sueverunt. *In caligine effugies* [Al. *efferes*]; ne vi-
dearis a quoquam. *Faciem tuam velabis*, vel cæcitate
quæ ei accidit, erutis oculis a Nabuchodonosor;
vel ne cognoscatur quod ipse sit rex, et major fiat C
cura servantium. Quodque sequitur: *Et non videbis
terram*, illud significat, quod cæcus ductus sit in Ba-
bylonem, eamque non viderit. *Quia portentum dedi
te*, inquit, *domui Israel*: in signum enim et figuram,
prophetarum tam dicta quam facta sunt. Unde et
in Zacharia, viri portentosi vocantur, quod futura
portendant (Zach. III). Et in Osee loquitur Deus:
In manibus prophetarum assimilatus sum (Osee XII,
10). Qui autem volunt in Ezechielis persona Chri-
stum intelligi, vasa captivitatis, humanum corpus
accipiunt, et perfossum parietem, quo infernorum
claustra perfregit, et resurgens a solis credentibus
visus est: portatusque in humeris, quando cum an-
gelicis potestatibus ad cælum victor ascendit; et
quod absconditus egreditur, et velat faciem suam, D
ne in carne mortali videatur divina majestas, et non
videt terram, ne oculis illius illustretur, quæ ejus
non meretur aspectum. *Oculi enim Domini super ju-
stos* (Ps. XXXIII, 16), et avertit faciem suam ab impiis.
Hæc autem, inquit, omnia fecisse narratur, ut per
similitudinem hominis, dura ad fidem Israelitici
populi corda converteret. Et in portentum da-
tur domui Israel; juxta illud quod scriptum est:
*Ecce hic positus est in ruinam et resurrectionem**

A multorum, et in signum cui contradicetur (Luc.
II, 24).

(Vers. 7, 8.) *Feci ergo sicut præceperat mihi: vasa
mea protuli quasi vasa migrantis* [Vulg. transmigra-
tionis] *per diem, et vespere perfodi mihi parietem manu.*
In caligine egressus sum, et humeris 116 portavi
[Vulg. in humeris portatus] *in conspectu eorum.*
LXX: *Et feci sic juxta omnia, quæ mandaverat mihi:
vasaque protuli sicut vasa captivitatis per diem: et
ad vespere perfodi mihi parietem manu, et abscon-
ditus egressus sum: super humeros assumptus sum
in conspectu eorum.* Quæ supra jussus est facere,
opere se complese testatur, nec interpretatione in-
diget juxta utramque sententiam, quod supra expo-
situm est. Illud autem notandum, quod uno atque
codem tempore Jeremias prophetabat in Jerusalem,
et Ezechiel in Babylone, et illius propheta mitte-
batur ad captivos; et hujus ad eos, qui habitabant
in Jerusalem; ut unius in diversis regionibus Dei
providentia probaretur, et intelligerent audien-
tes, quæcumque accidebant populo, nequaquam
idolorum potestate, sed Domini jussione consi-
stere.

(Vers. 9.) *Et factus est sermo Domini mane ad me
dicens: Fili hominis, numquid non dixerunt ad te do-
mus Israel, domus exasperans, quid tu facis? Dic ad
eos: Hæc dicit Dominus Deus.* Si te, inquit, interro-
gaverit domus exasperans: Quare ista facis? Vel
secundum Septuaginta etiam si non interrogaverit,
tu ingredere, ut sciant cur ista feceris. *Dic ad eos:
Hæc dicit Dominus Deus.*

(Vers. 10 seqq.) *Super a principem onus istud, qui
est in Jerusalem; et super omnem domum Israel quæ
est in medio eorum. Dic: Ego portentum vestrum:
quomodo feci, sic fiet illis. In transmigratiorem et in
captivitatem ibunt. Princeps autem, qui est in medio
eorum, in humeris portabitur, in caligine egredietur;
parietem perfodient, ut educant eum; facies ejus ope-
rietur, ut non videat oculis [Vulg. oculo] terram. Et
extendam rete meam super eum, et capietur in sagena
mea, et adducam eum in Babylonem in terram Chal-
dæorum, et ipsam non videbit; ibi morietur. Et omnes
qui circa eum sunt, præsidium ejus et agmina illius di-
spersam in omnem ventum; et gladium evaginabo post
eos, et scient quia ego Dominus, quando dispersero illos
in gentibus et disseminavero eos in terras [Vulg. terris].
Et relinquam ex eis viros paucos a gladio, et fame, et
pestilentia; ut narrent omnia scelera eorum in genti-
bus, ad quas ingredientur, et scient quia ego Do-
minus. Primum exponamus historiam. Dic, in-
quit, ad eos, o filii hominis, qui vel interro-
gant, 117 vel non interrogant. Quid tu facis
hæc? quod super ducem onus illud et visio sit,
qui est in Jerusalem, ducem significans Sede-
ciam. Et dic: *Ego portentum vestrum, sive ut Se-**

r a Ad Vulgatæ edit. fidem mavult Victor. hic legi
Ducem; nam principem ex Græco LXX ἀρχοντι deri-
vari sentit. Sicque legit et paulo post, Dux autem qui

est in medio, etc., quod ex ipsa Hieronymi repetita
lectione in Commentario asserit.

ptuaginta transtulerunt, *Ego qui portenta facio*; ut ex præsentibus futura cognoscantur. *Quomodo feci, sic fiet illis*, duci et cunctis qui in comitatu ducis sunt. In transmigrationem Babyloniam captivi ducuntur, et dux qui est in medio eorum in humeris portabitur, vel iumentorum, vel eorum qui cum eo fugerant. In caligine, et in noctis tenebris egredietur: murumque suffodient socii ejus ut educant eum. Facies illius velabitur, vel timore fugientis, vel cæcitatibus injuria, ut cæcus terram non videat Babylonis. Et ego extendam rete meum super illum, et capiatur in sagena mea. Concedente quippe Domino, a Babyloniis captus est: et hæc quæ ab hostibus passus est fieri, se fecisse testatur. Ductusque in Babylonem, terram Chaldæorum non videbit, ibique captivus morietur. Omnes autem socios ejus, et adjuutores et comites fugæ, cum ille fuerit comprehensus, huc illucque dispergam, nec securos abire permittam: sed in manibus hostium evaginabo gladium meum; ut quando dispersi fuerint in gentibus, intelligant quod ego sim Dominus, et mea cuncta voluntate sint facta. Et relinquam, inquit, ex sociis ejus qui cum eo fugerint, et qui evadere potuerint, paucos, qui gladium, et famem, et pestilentiam evaserint, ut cum vel fuga, vel captivitate ad diversas pervenerint regiones, narrent omnia scelera sua vel sermone, vel exemplo; propter quæ tanta meruerint mala, et intelligant quod ipse sim Dominus. Qui autem tropologiam et cæptam explanationem super Salvatore conatur exponere, ducem qui est in medio Jerusalem, ipsum interpretatur, qui in portentum signumque præcesserit, quod et ipse et socii ejus captivi istius mundi sint, et ab inferis victor ascendens, in humeris portatus sit angelorum: in caliginæ egressus, ignotus incredulis, destructo medio pariete, fecerit utrumque unum: facies illius aperta, ut terram non respiciat Judæorum (*Ephes. 11*). Nec mirum si Dominus celaverit faciem suam; cum usque hodie ante vultum Moysi velamen positum sit populo non credenti. **118** Extenditque Dominus rete suum super illum, juxta id quod de eo sponsa loquitur in Cantico Canticorum: *Ecce iste post parietem nostrum prospiciens per fenestras, apparet per retia* (*Cant. 11, 9*). De quo et Jeremias: *Spiritus vultus nostri Christus Dominus, captus est in peccatis nostris* (*Thren. 14, 20*). Et: *Cum non fecisset peccatum, pro nobis peccatum factus est* (*II Cor. 5, 21*). Et adducetur, ait, in Babylonem, confusio nem istius mundi, in terram Chaldæorum qui interpretantur, quasi dæmonia, ut eos qui dæmonibus fuerant mancipati, retraheret ad salutem; et captivum duceret pristinam captivitatem. Ipsamque, inquit, terram Chaldæorum non videbit, et ibi morietur; ut omnes nos sua morte vivificet. Cunctos autem adjuutores ejus et socios, apostolos et apostolicos viros dispersit in universum orbem. Et evaginavit gladium post eos, ut variis coronarentur martyris, et tunc intelligerent vel ipsi, vel hi qui

A per eos crèdiderant, quod ipse sit Dominus, et idcirco disperserit eos in gentibus, et disseminaverit in terras, ut multum fructuum facerent. Et reliquit ex eis paucos viros, sicut Joannem Apostolum, et cæteros, a gladio, et fame, et pestilentia liberatos, et persecutionum impetum declinantes, ut narrent scelera Judæorum et iniquitates cunctarum gentium ad quas ingressi sunt, ut acta pœnitentia, scirent quod ipse esset Dominus. Hæc diximus, lectoris arbitrio judicium relinquentes. Cæterum nulla dubitatio est, periculosum esse regis impii captivitatem et necem, sacramento Domini comparare.

(Vers. 17 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, panem tuum in conturbatione comede* [Vulg. addit *sed*]; *et aquam tuam in festinatione et mœrore bibe. Et dic* [Vulg. *dices*] *ad populum terræ: Hæc dicit Dominus Deus ad eos qui habitant Jerusalem, in terra Israel: Panem suum in sollicitudine comedent, et aquam suam in desolatione bibent, ut desoletur terra a multitudine sua propter iniquitatem omnium qui habitant in ea. Et civitates quæ nunc habitantur, desolatæ erunt, terraque deserta: et scietis quia ego Dominus. LXX: Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, panem tuum cum dolore comedes, et aquam tuam cum tormento et angustia bibes. Et dices ad populum terræ: Hæc dicit Adonai Dominus habitatoribus Jerusalem super terram Israel: Panes suos cum egestate comedent, **119** et aquam suam cum dissipatione bibent, ut dissipetur terra et plenitudo ejus. In impietate enim omnes qui habitant in ea, et civitates eorum quæ habitantur, in desolationem erunt, et terra dissipabitur, et cognoscetis quia ego sum Dominus. Post principis et sociorum ejus prophetiam, quæ sub corporali imagine monstrabatur, venit ad populum: et quidquid propheta dicitur, per prophetam refertur ad habitatores Jerusalem, quod in obsidionis malo, panem suum comedant in angustia et egestate, et aquam suam nequam in abundantia, sed cum tormento bibant, et tribulatione. Hæc autem, inquit, o propheta, tibi dicuntur, ut tu loquaris ad populum terræ tuæ, et dicas: Hæc dicit Dominus habitatoribus Jerusalem, quæ est in terra Israel: Obsessi a Nabuchodonosor atque a Chaldæis, famis et sitis sustinebitis malum; ut omnis terra cum sua plenitudine (*At. multitudine*) deleatur, habitatores significans per eam quæ inhabitatur. Et ne putent sibi hoc evenire sine causa: Dic, inquit, eis, quod propter scelera eorum et impietates, omnes urbes Judææ ad solitudinem redigendæ sint, et universa terræ cultura dispereat, ut cognoscant Deum sævientem, quem miserantem cognoscere noluerunt. Possumus juxta anagogen habitatores Jerusalem credentes Christo dicere, qui habitant in Ecclesia. Et si per peccata illius offensam meruerint, comedant panem cum egestate, et bibant aquam cum mœrore et angustia: non cibum panis, nec potum aquæ, sed famem sermonis et doctrinæ Dei sustinentes (*Amos vii*). Quando enim vel vitio principum, qui capiendi sunt et tradendi*

Babyloniis, vel nostra duritia, perdidimus sermonem Dei, aquasque non meruerimus habere utiles : tunc in dolore et penuria, nostrum sumemus cibum, et terra perdet multitudinem credentium, et civitates, quæ in toto orbe intelliguntur Ecclesiæ, desolabuntur, et terra deserta erit, ut omnes sciant quia offensa sit Domini. Quod quidem et in persecutionis tempore intelligere possumus.

(Vers. 21 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, quod est proverbium istud vobis in terra Israel dicentium : In longum differentur dies, et peribit omnis visio? Ideo dic ad eos : Hæc dicit Dominus Deus : Quiescere faciam proverbium istud : neque vulgo dicetur ultra in Israel.* **120** *Et loquere ad eos, quod appropinquerint dies et sermo omnis visionis. Non enim erit ultra omnis visio cassa, neque divinatio ambigua in medio filiorum Israel. Quia ego Dominus loquar, quodcumque locutus fuero verbum, et fiet. Non prolongabitur amplius; sed in diebus vestris, domus exasperans, loquar verbum, et faciam illud, dicit Dominus Deus. Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, ecce domus Israel dicentium : Visio quam hic videt in dies multos, et in tempora longa iste prophetat. Propterea dic ad eos : Hæc dicit Dominus Deus : Non prolongabitur ultra omnis sermo meus : verbum quod locutus fuero, complebitur : dicit Dominus Deus. Quod nos diximus, proverbium, juxta Symmachum, omnes alii interpretes, parabolam transtulerunt, quæ Hebraice appellatur MASAL (משל). Rursum ubi a nobis editum est : Neque erit divinatio ambigua, vertere Septuaginta, nec divinans juxta gra-*

A quod nos *ambiguum* diximus, ut decipientia audientes suos prophetarum verba noscamus. Est autem sensus omni capituli hic : Supra prophetaverat contra principem qui erat in Jerusalem, deinde populo famem et ardorem sitis nuntiaverat esse venturum. Quod multitudo non credens, vetus assumebat tritumque proverbium : In longum tempus differtur comminatio prophetarum, et omnis visio peribit, dum frustra ceruitur : vel juxta Symmachum διαπερῶσαι, id est, in ventum et auram tenuem dissolvetur. Dic ergo, inquit, eis, quod nequaquam mea comminatio differatur, nec divinatio falsa atque ambigua proferatur in populos quæ finem habeat incertum, ut allo dicatur tempore, alio impleatur : sed nunc, vivente te, qui loqueris, et his qui audiunt, B verbum quod locutus sum, compleatur. Significat autem vicinam captivitatem urbis Jerusalem, et Sedeciam cum populo Juda jamjamque capiendum. Non solum autem illo tempore, sed usque hodie vulgus incredulum et dura corda mortalium prophetiam Dei non recipit : sed omnia quæ propheta comminatur, quæ prædicat Evangelium, in aliud tempus æstinant differendum. Sciamusque hic parabolam, quæ a Septuaginta ponitur, accipi pro proverbio, juxta illud quod in psalmo legimus : *et factus sum eis in parabolam* (Psal. LXXVIII, 12). Et in hoc eodem propheta : *Quid est vobis parabola ista in populo Israel, dicentium : Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt* (Infra XVIII, 2)? Manifesta perstringimus, ut in obscurioribus immoremur. C

LIBER QUARTUS.

121-122 Vellem, si fieri posset, Eustochium, explanationes in Ezechielem per singulos libros propriis texere prophetiis, et quod vaticinatione conjunctum est, nequaquam expositione dividere : ut facillor esset cursus dictantis pariter et legentis; longumque et immensum interpretationis iter certis spatiis separare, ut quasi titulis et indicibus, et, ut proprius loquar, argumentis ostenderem quid libri singuli continerent. Sed quid faciam, cum aliæ prophetiæ breves sint, aliæ longæ : ut sæpe necessitate cogamur et plures in unum librum coarctare, et unam in multos dividere? Unde et nunc contra prophetas et prophetias, ad seniores quoque populi Israel et ad terram super quam inducuntur quatuor plagæ pessimæ, et de ligno vitis, quod cum fuerit abscisum, inutile est inter omnia ligna silvarum, catalogum etiam vitiorum Jerusalem volumus quarto libro comprehendere. Quem quia unius voluminis non patitur angustia, alteram partem ejus quinto volumini reservamus : prudentissimi lectoris sollicitudinem præmonentes, ut sciat quid nobis in hoc explanandum, et quid sibi legendum sit.

(Cap. XIII. — Vers. 1, 2.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel qui prophetant, et dices prophetantibus de corde suo : Audite verbum Domini : Hæc dicit Dominus Deus. Hoc quod nos posuimus : Qui prophetant, et dices prophetantibus de corde suo, omisere LXX, et pro eo quod non habetur in Hebræo, addiderunt, et prophetabis, et dices ad eos. Est autem sermo contra pseudoprophetas, qui decipiebant populum, et, contra Dei mandata, aliud prophetabant. Nec quempiam moveat, quod prophetæ appellatur : hanc enim habet sancta Scriptura consuetudinem, ut unumquemque vaticinationis suæ et sermonis prophetam nuncupet : sicut prophetæ appellantur Baal, et prophetæ idolorum, et prophetæ confusionis. Unde et apostolus Paulus poetam Græcum prophetam vocat : Dixit quidam proprius eorum propheta : Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri (Tit. 1). Et in Osee legimus : Sicut propheta insaniens homo portans spiritum (Osee IX, 7). Quidquid autem eo tempore Israelitico populo dicebatur, hoc nunc refertur ad Ecclesiam : ut*

prophetæ sancti sicut apostoli et apostolici viri. Prophetæ autem mendaces atque furiosi, omnes hæretici; quorum principes ex suo corde confingant; qui autem ab eis seducti sunt, aliorum mendaciis acquiescant.

(Vers. 3.) *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident.* LXX: *Væ his qui prophetant de corde suo, et omnino non vident, relinquentes illud quod a nobis propositum est, qui sequuntur spiritum suum.* Cum prophetarunt nomen secundum regulam Scripturarum bonis malisque commune sit, in eo differunt, quod boni prophetæ esse **123** dicuntur sapientes, mali autem stulti et insipientes: quorum alterum refertur ad ecclesiasticos viros, alterum ad omnes hæreticos, qui Dei spiritum relinquentes sequuntur spiritum suum: quia nequaquam divino instinctu, sed proprio corde vaticinantur: unde et nihil vident. Qui autem sapiens est, non cordis sui cogitationes, sed Dei spiritum sequitur, juxta illud quod et in superioribus (Supra, 1) animalia et rotæ spiritum Dei sequebantur. Et propheta dicit: *Post Dominum Deum tuum ambulabis* (Psal. xxvi, 11). Et in alio loco: *Deduc me in semitam rectam* (Ps. cxlii, 10). Et iterum: *Spiritus tuus bonus ipse deducet me in terram* (Psal. lxx). Et populo Dei, columna ignis et nubes erat dux in solitudinis (Exod. xiii). Et Jeremias loquitur: *Non laboravi sequens te* (Jerem. xvii, 16). Quis autem hæreticorum qui sequitur spiritum suum, non impingat in tenebris, et cæcus cæcos ducat in foveam? Unde licet sibi in mysteriis, immo ergiis suis plura ecclesiasticis doctoribus videre videntur, tamen nihil omnino vident: quia solem justitiæ perdidērunt, frustra que imitantur eos, qui prius vocabantur videntes, et quibus dicitur: *Qui vides vade: recede in terram Judæ; et in Bethel non prophetabis* (Amos vii, 12, 13). Quamobrem visio Isaiæ et Abdæ ponitur in titulis. Et Dominus apostolis præcepit: *Levate oculos vestros et videte* (Joan. iv, 35). Et propheta suppliciter deprecatur: *Revera oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (Ps. cxviii, 18).

(Vers. 4 sequ.) *Quasi vulpes in desertis prophetæ tui, Israel, erunt* [Vulg. erant]. *Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, et staretis in prælio in die Domini. Vident vana, et dicunt mendacium, dicentes, ait Dominus: cum Dominus non miserit eos, et perseveraverunt confirmato sermone. Numquid non visionem cassam vidistis, et divinationem mendacem locuti estis? et dicitis, ait Dominus, cum ego non sim locutus.* LXX: *Sicut vulpes in desertis prophetæ tui, Israel* [Al. addit. erant aut erunt]. *Non steterunt in firmamento, et congregaverunt greges super domum Israel. Non redierunt qui dicunt in die Domini: videntes mendacia, divinant vana, qui dicunt, dicit Dominus, et Dominus non misit eos: et ceperunt meditari sermonem. Nonne visionem falsam vidistis, et divinationes vanas locuti estis? Et dicebatis, dicit Dominus, et ego non sum locutus.* Dicamus primum juxta Hebraicum. Pro-

phetæ Israel vulpium similes sunt, quotidie domesticarum avium furta facientes: qui habitant, juxta Aquilam et LXX, *in desertis*; juxta Symmachum et Theodotionem, *in parietinis atque ruinosis*: qui non possunt ascendere ex adverso, neque murum pro domo Israel opponere. Legimus Aaron adversum ignem Israelis populum devorantem occurrisse et stetit medium, et opposuisset murum pro salute populi (Num. xvi). Jeremias quoque dicitur, ne occurrat Domino, neque stet contra iram ejus orationis perseverantia (Jerem. vii). Sicut enim murus hosti opponitur, et adversario occurri solet ex adverso contraque venienti: ita Dei sententia sanctorum precibus frangitur. Unde et Moysi dicitur: *Dimitte me, et delebo populum istum.* Cui enim dicitur: *Dimitte me* (Exod. xxxii, 40); ostenditur quod tenendi habeat facultatem. Isti stare non possunt in prælio in die Domini, ut pro populo precibus dimicent et resistent obsecrationibus sententiæ Dei. Quia igitur vana conspiciunt, et divinant mendacium, et a Domino missos esse se dicunt, cum non sint missi ab eo, et perseverant in erroribus, et suum cupiunt firmare sermonem; arguuntur quod omnia sint cassa que prædicant, suum mendacium Domini sermonem esse dicentes. Pôtro juxta Septuaginta hic sensus est: Omnes hæretici propter fraudulentiam ac nequitiam vulpium similes sunt, de quibus Salvator loquitur: *Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidus* (Matth. vii, 20). Et de Nerode scriptum est: *Dicite vulpi huic* (Luc. xiii, 32). Et de eisdem vulpibus que parvulos simplicesque decipiunt, et populantur vineam Christi, Salomon loquitur: *Capite nobis vulpes parvales, dissipantes vineas* (Cant. ii, 15). Et in psalmo super his qui eorum fraudulentia supplantantur canitur: *Introbunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt* (Psal. lxxi, 10, 11). Hi prophetæ qui vulpium similes sunt, non steterunt in firmamento; nec cum Pôtro audire meruerunt: *Tu es Petrus: et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (Matth. xvi, 18). Nec Moysi similes sunt, est dictum est: *Tu vero hic stas mecum* (Deut. v, 31). Nec illius qui dicit: *Statuit super petram pedes meos*; sed fluctaverunt omni vento doctrinæ. Nec steterunt in firmamento, de quo in octavo decimo psalmo **125** legimus: *Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiant firmamentum.* Isti congregaverunt irratiōnabiles quosque, et propter nimiam innocentiã præcedunt similes, contra domum Dei. Unde nunc dicitur: *Et congregaverunt greges super domum Israel*: nec surrexerunt ipsi, nec alios suscitare potuerunt; sed quæcumque egerunt et agunt, plena mendaciis sunt. Quodque sequitur: *Et ceperunt suscitare sermonem, illud significat, quod velint quidem consurgere, et se ad excelsa sustollere; sed quod cupiant, implere non possint: diciturque eis: Nonne visionem falsam vidistis, et divinationes vanas locuti estis? Quodque sequitur, et dicebatis, dicit Dominus, et ego non sum locutus, in Septuaginta non habetur.*

(Vers. 8, 9.) *Propterea hæc dicit Dominus Deus : Quia loculi estis vana, et vidistis mendacium, ideo ecce ego ad vos : ait Dominus Deus. Erit manus mea super prophetas, qui vident vana, et divinant mendacium. In concilio populi mei non erunt, et in scriptura domus Israel non scribentur : nec in terram Israel ingredientur. Et scietis quia ego Dominus Deus. LXX : Ideo dic : Hæc dicit Adonai Dominus. Quoniam verba vestra mendacia, et divinationes vestræ vanæ : idcirco ecce ego super vos, dicit Dominus Deus, et extendam manum meam super prophetas qui vident mendacium, et qui loquuntur vana : in disciplina populi mei non erunt, nec in scriptura domus Israel scribentur, et in terram Israel non intrabunt : et scien^t quia ego Adonai Dominus. Sub prophetarum persona, sermo contra hæreticos est, qui loquuntur vana et vident mendacium, et perseverant suam firmare doctrinam : quod ipse Dominus contra eos veniat atque consurgat, et extendat manum suam super illos ad percipiendum, et non contrahat ad parcendum ; et comminatur, quod non sint in concilio populi Domini futuri, nec in Ecclesia ejus, sed in synagoga diaboli, nec scribantur in domo Israel. De quibus in alio loco dicitur : Super terram scribantur (Jerem. xvii, 13) : non in terram Israel quæ terra viventium est, 126 de qua nunc dicitur, nec in terram Israel ingredientur : sed in terram mortuorum et umbram mortis, ut postquam ista perpessi fuerint, separati a cœtu populi Dei, intelligant quod ipse sit Dominus. Pro eo quod nos vertimus, in concilio populi mei non erunt, Septuaginta transtulerunt, in disciplina, sive in correptione populi mei non erunt. Alia enim adversariorum, alia filiorum correptio est. Unde et Jeremias : Corripe, inquit, nos, Domine, verumtamen in iudicio, et non in furore, ut nequaquam paucos nos facias. Effunde furorem tuum super gentes quæ te ignoraverunt ; et super regna quæ nomen tuum non invocaverunt (Ibid. x, 24, 25).*

(Vers. 10 seqq.) *Eo quod deceperint populum meum, dicentes : pax, et non est pax. Et ipse ædificabat parietem : illi autem liniebant eum luto absque paleis. Dic ad eos qui liniunt absque temperatura, quod casurus sit. Erit enim imber inundans : et dabo lapides prægrandes desuper irruentes, et ventum procellæ dissipantem. Siquidem et ecce cecidit paries. Numquid non dicitur vobis, ubi est litura quam livistis? Propterea hæc dicit Dominus Deus : Et faciam erumpere spiritum tempestatum in indignatione mea : et imber inundans in furore meo erit, et lapides grandes iræ in consummationem. Et destruam parietem quem livistis absque temperamento, et æquabo eum terræ : et revela-*

^a In instanti ædificat, mss. ac Rabanus legunt. Quin etiam Græcus *ὀκωδοῦσι*. Vid. in fine hujus capituli.

^b Victorius, qui versiones ad suum quemque archetypum refigere continuo studuit, hic negandi particulam expungit ad Græci ejus, quo utebatur, puta Aldini, codicis fidem, ubi *καὶ ἰροῦσι*, et dicent, scribitur. At pleraque alia exemplaria Græca, et cum primis Vatic. *ὄχι* interserunt, *καὶ ὄχι ἰροῦσι*, et non dicent, quod est omnino retinendum. Lectorum vero admonitum voluimus, quod hujusmodi alia passim

*bitur fundamentum ejus, et cadet et consumetur in medio ejus : et scietis quia ego sum Dominus. Et complebo indignationem meam in pariete, et in his qui liniunt eum absque temperamento : dicamque vobis : non est paries : et non sunt qui liniunt eum. Prophetæ Israel qui prophetant ad Jerusalem : et vident ei visionem pacis : et non est pax, dicit Dominus Deus. LXX : Quoniam deceperunt populum meum, dicentes : pax, pax, et non erat pax : et iste ^a ædificabat parietem, et isti liniunt eum stultitia. Dic ad eos qui liniunt stultitia, cadet. Erit pluvia inundans : et dabo lapides magnos in juncturas eorum et cadent. Et spiritus auferens, et dirumpetur. Et ecce cecidit paries : et ^b non dicent ad vos, ubi est litura vestra quam livistis? Propterea hæc dicit Adonai Dominus : 127 Et dirumpam spiritum auferentem in furore meo, et pluvia inundans in ira mea erit : et lapides magnos in furore inducam in consummationem, et suffodiam parietem quem livistis, et cadet. Et ponam eum super terram, et revelabuntur fundamenta ejus, et cadet. Et ^c consumemini cum increpationibus, et cognoscetis quia ego Dominus. Et complebo furorem meum super parietem : et super eos qui liniunt eum, cadet : dixique ad vos : Non est paries, neque qui liniunt eum Prophetæ Israel : qui prophetant super Jerusalem, et qui vident illi pacem : non est pax eis, dicit Dominus Deus. Prophetæ Israel, qui non erunt in concilio populi Dei, nec scribentur in scriptura domus Israel, nec terram repromissionis intrabunt, ideo ista patientur, quia deceperunt populum meum, pro rigore pœnitentiæ et conversionis injuria, pacem eis et prospera nuntiantes, secundum illud quod alibi dicitur : Pax, pax, ubi est pax (Jerem. viii, 11)? Deus itaque metaphoricæ ædificabat eis per legis mandata sanctorumque prophetarum eloquia et comminationes, maceriam. Hoc enim verbum Hebraicum significat *בִּיָּס* (בִּיָּס); ut omnem ab illis incursionem bestiarum et hostilem impetum submoveret, dum conversi ad Deum, hoc quasi muro et pariete firmissimo cingerentur. Pseudoprophetæ vero non semel, sed frequenter pollicebantur eis pacem, hoc enim repetitus pacis sermo significat. Ipsumque parietem qui in sequentibus *בִּיָּס* (בִּיָּס) appellatur, liniebant pseudoprophetæ absque temperamento, ut interpretatus est Symmachus, hoc est, puro luto, et quod paleas non haberet, ut nec præbere posset aliquam fortitudinem. Ut vero ^d LXX et Theodotio, liniunt eum stultitia : Aquila autem verbum Hebraicum *תְּרַבֵּל* (תְּרַבֵּל) interpretatus est ^e ἀνάλογον, quod significat absque sale, de translatione transiens ad aliam translationem, ut quomodo cibus absque*

editor ille ad eam normam immutet, quæ cum Hieronymianorum codicum suffragio careant, minime nobis probantur.

^e Iterum Victorius parum consulto immutat *consumetur*, quod in Græco Aldino exemplari legerit *συντελεσθήσεται*, cum optime alta, et præcipue Vaticanum præferat *συντελεσθήσεται*.

^d Videtur intelligendum de Hexaplaribus LXX ; in uno enim Complutensi codice est *ἀπροσόνον*, stultitia.

^e In aliis libris est *ἀνάλογον*, aut *ἀνάλα*.

sale nullum habet saporem : ita et lutum absque paleis quibus firmatur et stringitur, nil roboris possit præbere parieti. Dic, inquit, ad eos **128** qui illis vana promittunt, et cassum pollicentur auxilium, quod casurus sit iste paries et hæc maceria, et immittam imbrem vehementissimum, hostes videlicet sævissimos. Babylonios autem Chaldæosque significat; et eosdem lapides ^a grandinis desuper irruentes, omnia per metaphoram, quo instabilem maceriam subitus turbo subvertat et subruat; et postea dicatur eis, id est, pseudoprophetis, Ubi est litura quam levistis, et ubi est quod polliciti estis auxilium? Quidquid autem de pseudoprophetis diximus, et ad hæreticos referri potest, quod omnia eorum Dei ira signata solvantur; et ædificatio pessimorum dogmatum, quæ Spiritus sancti non habet condimentum, corruat, et usque ad fundamenta et pulverem dilabatur, et adæquetur ipsa maceria terræ, et cadat, et consumantur prophetæ qui promittebant, et populus cui promittebatur in medio ejus : ut postquam compleverit indignationem suam, et dixerit eis : non est iste paries, hoc est, non est vestra defensio; et non sunt qui linunt eum, sed omnia vana sunt et in nihilum proficientia : tunc opere cognoscatis quod ego sim Dominus. Ut autem sciamus qui sint isti qui linunt parietem, sequitur, *Prophetæ Israel, hoc est, pseudoprophetæ, qui prophetant ad Jerusalem, et vident ei visionem pacis, isti sunt causa peccati et ruinæ, et stultæ securitatis. Non enim erit pax, dicit Dominus, quia Dominus non misit eos, nec est locutus ad eos. Hoc quod LXX transtulerunt : et super juncturas eorum, in Hebraico non habetur. Significat autem juncturas lapidum in pariete, vel adminicula lignorum, quibus parietes roborantur. Nec non illud quod supra legimus : ipse ædificabat ^b parietem; plerique ad populum referunt Israel, qui vanum sibi vel Ægyptiorum, vel pacis promittebat auxilium.*

(Vers. 17 seqq.) *Et tu, fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui quæ prophetant de corde suo : et vaticinare super eas, et dic : Hæc dicit Dominus Deus : Væ **129** his quæ consuunt pulvillos sub omni cubito manus : et faciunt cervicalia sub capite universæ ætatis ad capiendas animas : et cum caperent animas populi mei, vivificabant animas eorum. Et violabant me ad populum meum propter pugillum hordei, et fragmentum panis : ut interficerent animas, quæ non moriuntur : et vivificarent animas quæ non vivunt : mentientes populo meo credenti mendaciis. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ad pulvillos vestros, quibus vos capitis animas volantes : et dirumpam eos de brachiis vestris : et dimittam animas quas vos capitis, animas ad*

^a Vulgata, inquit Victorius, editio *grandes*, sive prægrandes lapides constanter legit, verum quia Hebraice legitur אבני אגב, et Hebræi verbum אגב, pro grandine exponunt, prægrandesque lapides grandinis hic significari existimant, nihil est immutatum. Ostendit autem Hieron. se vim vocis Hebraicæ non ignorasse, quamvis *grandes* tantum, non *grandinis*, ipso sacro in codice sit interpretatus.

*A volandum. Et dirumpam cervicalia vestra : liberabo populum meum de manu vestra ; neque erunt ultra in manibus vestris ad prædam [Vulg. prædandum] : et scietis quia ego Dominus. Pro eo quod mærrere fecistis cor justî mendaciter, quem ego non contristavi, et confortastis manus impiî ut non reverteretur a via sua mala et riveret : propterea vana non videbitis, et divinationes non divinabitis amplius : et eruam populum meum de manu vestra : et scietis quia ego Dominus. LXX : Et tu, fili hominis, obfirma faciem tuam super filias populi tui, quæ prophetant de corde suo : et propheta super eas et dices : Hæc dicit Adonai Dominus. Væ his quæ consuunt cervicalia sub omni cubito manus : et faciunt velamina super omne caput universæ ætatis, ut pervertant animas. Animæ subversæ sunt populi mei. Et animas salvabant : et contaminabant me ad populum meum propter pugillum hordei et fragmentum panis : ut occiderent animas, quas non oportuit mori : et salvarent animas quas non oportuit vivere : dum loquuntur populo audienti vanos sermones. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego super cervicalia vestra, super quæ vos colligitis animas, et dirumpam ea de brachiis vestris. Et dimittam animas quas vos pervertitis, animas eorum in dispersionem : et dirumpam velamina vestra, et liberabo populum meum de manibus vestris : et non erunt ultra in manibus vestris in congregationem : et cognoscetis quia ego Dominus. Pro eo quod pervertebatis animam justî inique : et ego non pervertebam eum : et confortabatis manus iniqui, ut penitus non converteretur a via sua pessima, et viveret. Propterea mendacia ^c vestra ultra non videbitis : et divinationes nequaquam divinabitis **130** adhuc : et liberabo populum meum de manu vestra, et scietis quia ego Dominus. Supra ad prophetas divinus sermo directus est, qui luto linebant parietem, quod paleas non haberet, nec ullum possit parieti sive maceriæ robor tribuere : nunc adversus filias populi prophetissas jubetur faciem suam ponere, sive dirigere, et, ut LXX transtulerunt, obfirmare. Quomodo autem adversum prophetas, alii pseudoprophetæ inspirabantur diabolico spiritu, ut Dei mandata subverterent, ita adversum Prophetissas, qualis fuit Debbora (*Judic. v*) et Olda (*IV Reg. xxii*), et in Actibus apostolorum Philippi evangelistæ quatuor filie prophetantes, inspirabantur dæmoniaco spiritu (*Act. xxi*), aliæ etiam ejusdem sexus, quarum fuit Prisca et Maximilla, quæ vaticinatione mendacii fidem subverterunt veritatis. Has autem dicunt Hebræi maleficis artibus eruditæ per necromantias et pythicum spiritum, qualis fuit illa quæ visa est suscitasse animam Samuelis (*I Reg. xxviii*) : et in Actibus apostolorum, cujus divinatio multos*

^b Additur penes Rabanum, *vel ædificat* : atque in præsentem quidem in Græco esse, superius observamus.

^c Malim utique amoveri hinc vocem *vestra*, quam ipsi LXX, nedum Hebræus textus, aut Latinus interpres ignorant. Addit Victorius, nec in Florentinis, aut Brixianis codicibus inveniri. Nostri autem constanter habent.

dominū reditus acquirebat, de qua ad apostoli Pauli imperium immundus eiectus est spiritus (Act. xvi). Nos autem ita dicemus, alios hæreticos falsitate dogmatum suorum prædicare virtutem. Quorum fuit Pythagoras et Zeno, a quo Stoici: Indorum Brachmanes, et Æthiopum Gymnosopliæ, qui ob victus continentiam, miraculum sui gentibus [Al. gentilibus] tribuunt. Recteque dicuntur parietem linire, et aliquam fortitudinem polliceri; sed quia Christi non habent condimentum, vanus est eorum labor, et peritura ædificatio. Nisi enim Dominus ædificaverit domum, in vanum laborant [Al. laboraverunt] qui ædificant eam (Psal. cxvii, 1). Alii autem voluptatum libidinisque doctores, dicuntur consuere pulvillos, et parere sub omni cubito manus, Epicurei, et Pyrrhonii, et apud nos Jovinianus et Eunomius, qui dicunt: Manducemus et bibamus, cras enim moriemur. Jubetur ergo propheta ponere, sive obfirmare faciem suam contra filias populi sui. Primumque dicendum, quid sibi velit posita facies sive directa et obfirmata, Nempe illud quod de Domino scriptum est: *Facies Domini super facientes mala, ut disperdat de terra memoriam eorum* (Psal. xxxiii, 17). Sicut enim liquescit cera a facie ignis: sic pereunt peccatores a facie Dei. Secundum quem sensum in hoc eodem propheta dicitur: *Fili hominis, obfirma faciem tuam super Theman et Darom et Nageb* (Infra, xx, 46). Et iterum: *Factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, obfirma faciem tuam super filios Jerusalem* (Infra, xxi, 2). Et post paululum: *Factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, obfirma faciem tuam super filios Amon* (Infra, xxv, 2). Et rursum: *Obfirma vultum tuum super Pharaonem regem Ægypti* (Infra, xxxix, 2). Et iterum: *Fili hominis, obfirma faciem tuam super Gog et Magog*. Et in alio loco: *Firmabo faciem meam super hominem illum, et ponam illum in desertum, et in dissipationem, et auferam eum de medio populi: et scietis quia ego Dominus* (Infra, xiv, 8). Væ igitur his hæresibus, hisque doctrinis, quæ requiem pollicentes, omnem ætatem sexumque decipiunt, ut capiant animas miserorum, et contaminent me ad populum meum, dum credor diligere voluptatem: et hoc non propter eorum, et hemicorum hordei, ut in Osee legimus (Osee v), sed propter pugillum hordei, quo bruta vescuntur animantia, et fragmentum panis. Non panem integrum nec [Al. id est] solida testimonia Scripturarum, sed quæ hæretica pravitate fracta, et decurtata atque imminuta sunt; ut sanctos quosque decipiant, et ad mortem trahant; et peccatores vanis promissionibus vivificare contendant. Propterea clemens et misericors Deus non ipsas prophetissas interfecit, sed disrupti pulvillos earum, qui

^a Apud Raban., *contaminent omnem populum meum*.

^b Rescribendum videtur cum Victor. *seniorum*, ad Hebræum: אַנְשֵׁי בְּרִיָּה, et Græcum ἀνδρες ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων; quibus et Vulgata Hieronymi versio, ipsiusque historia veritas concinnant.

^c Contrario est in Vulgata, *interrogans per eum me*. Nihil vero immutamus, cum nihil in Hebræo sit,

instar retium volantes animas capiunt, ut postquam rupti fuerint, liberam volandi habeant facultatem. Et scindunt velamina, sive cervicalia, in quibus principale animæ recumbat, et quibus deceptorum capita operiebantur. Cum Apostolus doceat virorum capita non velanda, sed revelata facie Domini gloriam contemplandam (II Cor. iii). Vos enim, inquit, falsis terroribus servientium Deo animos frangebatis, et promissionibus fraudulentis, impios tenebatis inclusos, ne agentes poenitentiam, vitam reciperent quam perdidissent. Propterea vanas nequerant quam videbitis visiones; nec vocabo **132** vestra mendacia prophetias; sed divinationes, de quibus scriptum est: *Non est augurium in Jacob, neque divinatio in Israel* (Num. xxiii, 23): ut etiam populum meum de manibus vestris, et opere cognoscatis me esse Dominum, qui perditos liberavi.

(Cap. XIV. — Vers. 1 seqq.) *Et venerunt ad me viri seniores Israel, et sederunt coram me. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis: et scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam: numquid interrogatus respondebo eis? Propter hoc loqueri eis, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Homo homo de domo Israel, qui posuerit immunditias suas in corde suo, et scandalum iniquitatis suæ statuerit ei [Vulg. tacet ei] contra faciem suam: et venerit ad prophetam interrogans eum per me: ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum: ut capiatur domus Israel in corde suo, qua recesserunt a me in cunctis idolis suis. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Convertimini et recedite ab idolis vestris, et ab universis contaminationibus vestris avertite facies vestras. Quia homo homo de domo Israel, et de prosclytis quicumque advena fuerit in Israel, si alienatus fuerit in Israel a me, et posuerit idola sua in corde suo, et scandalum iniquitatis suæ statuerit contra faciem suam: et venerit ad prophetam ut interroget per eum me: ego Dominus respondebo ei per me. Et ponam faciem meam super hominem illum; et faciam eum in exemplum et in proverbium; et disperdam eum de medio populi mei: et scietis quia ego Dominus. Et propheta cum erraverit, et locutus fuerit verbum: ego Dominus decepi prophetam illum: et extendam manum meam super eum; et delebo eum de medio populi mei Israel. Et portabunt iniquitatem suam: juxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetæ erit: ut non erret [Vulg. addit ultra] domus Israel a me, neque polluat in universis prævaricationibus suis; sed sit mihi in populum: et ego sim eis in Deum, ait Dominus exercituum. LXX: Et venerunt ad me viri de senioribus Israel, et sederunt ante faciem*

quod verbis istis respondeat hoc loco, sed semel infra vers. 7.

^d Has duas postremas voces, *In Israel*, Victor. delet, propterea quod nec in Hebraico nec Græco, Latinave editi. reperiantur, eisque Brixie mss. codd. careant. Habent vero quibus nos utimur mss.

meam. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: **A** **133** Fili hominis, viri isti posuerunt cogitationes suas in cordibus suis: et tormentum iniquitatum suarum posuerunt ante faciem suam: si respondens respondebo eis? Propterea loqueris eis: et dic ad eos: Hæc dicit Adonai Dominus: Homo homo de domo Israel qui posuerit cogitationes suas in corde suo, et tormentum iniquitatis suæ posuerit ante faciem suam: et venerit ad prophetam, ut interroget eum in me: ego Dominus respondebo ei in his quibus tenetur mens ejus: ut auerteret domum Israel secundum corda eorum quæ abalienata sunt a me in cogitationibus eorum. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Convertimini, et recedite ab inventionibus vestris: et ab omnibus impietatibus vestris, et convertite facies vestras ad me: Quia homo homo de domo Israel, et de advenis qui peregrinantur in terra Israel: qui abalienatus fuerit a me, et posuerit cogitationes suas in corde suo: et tormentum iniquitatis suæ posuerit ante faciem suam; et tenebit ad prophetam ut interroget eum in me: ego Dominus respondebo ei in eo quo tenetur, et obstruabo faciem meam super hominem illum: et ponam eum in desertum, et in exterminium: et auferam eum de medio populi mei: et cognoscetis quia ego Dominus. Et propheta si erraverit, et locutus fuerit verbum: ego Dominus errare feci prophetam illum. Et extendam manum meam super eum, et exterminabo illum de medio populi mei Israel. Et accipient iniquitatem suam secundum iniquitatem interrogantis, et iniquitas similiter prophetæ erit, ut nequaquam erret domus Israel a me, et non pollutantur adhuc in cunctis delictis suis. Et erunt mihi in populum: et ego ero eis in Deum, dicit Adonai Dominus. Postquam locutus est ad prophetas qui prophetabant in corde suo, et linebant parietem absque temperamento; et ad prophetissas quæ consuebant cervicalia, et ponebant sub omni cubito manus, faciebantque velamina, et operiebant capita universæ ætatis (per quæ perversorum dogmatum doctrina monstratur), venerunt ad prophetam, non omnes senes, ne cuncti viderentur errare: sed quidam seniorum Israel, et sederunt coram propheta: quam ob causam venissent interim silentio differentes; statimque Dei sermo factus est ad prophetam, indicans cur adessent. Neque enim naturæ hominis est quamvis sancti, cordis arcana cognoscere. Unde de **134** solo dicitur Salvatore: *Vitens autem Jesus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris (Matth. ix)?* Et est sensus: Fili hominis, isti viri qui coram te sedent, posuerunt immunditias suas in cordibus suis, sive cogitationes; et, juxta Symmachum et Theodotionem, *idola et scandalum*, id est, ruinam atque tormentum iniquitatis suæ, posuerunt contra faciem suam, et sic se scrutandum Domini venere sermonem. Numquid hujuscemodi hominibus debeo respondere, qui cum cogitationibus pristinis ad me veniunt: ne hoc quidem tempore impietatis suæ scelera relinquentes, sed credentes idolorum, et divinationibus fraudulentis; et

habentes ruinam iniquitatis contra faciem suam atque tormentum, dum meliora desperant, et parati sunt ad supplicium, et sic mea per te cupiunt verba cognoscere? Quia igitur perverso ad te corde venerunt, responde eis non ex persona tua, ne levis sit auctoritas respondentis; sed ex meo imperio, et dices ad eos: *Hæc dicit Dominus Deus.* Est autem totius loci, ut latam explanationem brevi sermone comprehendam, ista sententia: Homo homo non aliarum gentium, quarum error potest habere veniam, sed domus Israel, qui cum pristinis vitiis, de quibus supra diximus, ad prophetam venerit sciscitandum, ego respondebo ei juxta cor, et immunditias suas, et juxta quod vult et credit, ita et audiat. Non enim meretur correctionem, qui non discendi, sed tentandi animo interrogat. Recesserunt enim a me, et idola sunt secuti. Brevisque ista est comminatio, ut recedant ab idolis cogitationibusque perversis, et convertantur ad me, priora [Al. propria] scelera relinquentes. Non enim meretur audire veritatem, qui fraudulentè interrogat; sed suo corde capiendus est: secundum quod Scribæ et Pharisæi interrogantes Dominum, immo tentantes, audiunt: *Quid me tentatis?* Et rursus: *Nec ego dicam vobis, in qua virtute hæc faciam (Math. xxi, 27).* Qui autem homo talis est, et sic interrogat, ponit Deus faciem suam super illum, sive confirmat; ut austeritate vultus, frontis duritia molliatur, et sit in exemplum, et in proverbium, sive in solitudinem, et in interitum, ut illo perduto de populo Dei, cognoscant cæteri quod ipse sit Dominus **135** qui cordis arcana cognoscit, et perversitatem mentis intelligit; nec considerat verba loquentium, sed corda. Quodque sequitur, et videtur facere quæstionem: *Propheta cum erraverit, et locutus fuerit verbum, ego Dominus decepi prophetam illum,* non putemus de vero propheta dici, sed de pseudopropheta, qui *συνωρυμῶς* propheta appellatur. Et de illo Scripturarum loco solvi potest, quando Achab rex Israel vadens ad prælium, non vult audire Michæam prophetam, sed pseudoprophetarum consilii acquiescit (III Reg. xii). Dicitque Michæas, quod viderit Dominum sedentem in solio, et erroris spiritum ultro se obtulisse ad decipiendum regem. Diabolus quoque in volumine Job circueiens terram, stare dicitur in conspectu Dei, et in substantiam primo Job, deinde in corpus ejus accipere à Domino potestatem (Job. i et ii). Sed et Balaam hariolus a Domino mittitur, ut decipiat Balac filium Beor (Num. xxii). Hoc autem totum dicitur, ne pseudoprophetarum fortitudini reputetur, quod decipitur populus, et magis vult audire mendacium, quam veritati aurem accommodare: sed quod Dei iræ sit, ut perversus populus et incredulus, magis pseudoprophetas audiat quam prophetas. Denique extendit manum suam super eum, subauditur, prophetam, et deletur de medio populi ejus, ut portet iniquitatem suam, quia similis erroris, et poenæ consimilis est: ut tam ille qui interrogat, quam ille qui interrogatur, portent iniquitatem suam, et ne

quaquam domus Israel eorum qui Dei verba audire voluerint, perversis vaticinationibus illudatur; sed sit populus Dei, et ipse Dominum habere mereatur. In eo quod dixit: *Ego Dominus decepi illum*, Salomonis verba consentiunt, qui de Deo disputans, ait: *Et illusoribus illudet* (Prov. III, 34): illudque testimonium: *Si ambulaverint ad me perversi; et ego ambulabo contra eos in furore perverso* (Levit. XXVI, 27, 28). Quodque secundo dicitur, homo homo filiorum Israel, et advenarum qui juncti sunt eis, duplicem in nobis juxta Apostolum ostendit hominem, exteriorem et interiorem (I Cor. XV). Multi enim habentes hominis faciem corporalem, diversarum **136** bestiarum assumunt imagines, quas dissipari propheta cupiens, deprecatur: *Domine, in civitate tua imaginem eorum dissipabis* (Psalm. LXXII, 20). Illi de quibus scriptum est: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus et similis factus est illis* (Psal. XLVIII, 21), non sunt homines homines, sed homines sunt jumenta. Rursum qui in Evangelio audiunt, *Serpentes genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira* (Math. XXIII, 33)? non sunt homines homines, sed homines ^a serpentes. Et de quibus scriptum est: *Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidos* (Math. VII, 20): ac de Herode: *Dicite vulpi huic* (Luc. XIII, 32), non sunt homines homines, sed homines vulpes. Qui vero utrumque hominis vocabulum possident, si erraverint, ideo per supplicia corrigitur, ut intelligant quod ipse sit Dominus. Nec non quod juxta LXX posuimus: *Homo, qui ab alienatus fuerit a me, et posuerit cogitationes suas in corde suo, et tormentum, sive, supplicium iniquitatis suæ ante faciem suam, illi testimonio convenit quod in Isaia scriptum est: Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma quam succendistis* (Isai. I, 11). Unusquisque enim ipse sibi flammarum succendit ardores, paratque supplicia, dum non vult penitentiæ errata corrigere, sed permanet in erroribus, qui flammarum meretur incendium.

(Vers. 12, 13 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis: terra cum peccaverit mihi ut prævaricaretur prævaricans, extendam manum [Al. addit meam] super eam, et conteram virgam panis ejus, et immittam in eam famem, et interficiam de ea hominem et ^b jumenta. Et si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe et Daniel et Job, ipsi justitia sua liberabunt animas suas, ait Dominus exercituum. Quod si et bestias pessimas induxero super terram, ut vastem eam, et fuerit invia, eo quod non sit pertransiens propter bestias, tres viri isti si fuerint in ea, vivo ego, dicit Dominus [Vulg. addit Deus], quia nec filios nec filias liberabunt: sed ipsi soli liberabuntur; terra autem desolabitur. Vel si gladium induxero super ter-*

^a Inepte erat, atque serpentes, tametsi eam copulam Brixianorum codicum ope Victor. antea sustulerat. Cæterum pene ad verbum ex Origenis Homil. in Ezech. III, ex his quas ipse Hieron. Latine vertit, nosque huic tomo annectimus, sumpta sunt, quæ de duplici homine hic edisseruntur. Omnes, inquit ille, homines nati sumus homines, sed non omnes

*ram illam, et dixerero gladio: transi per terram, et interfecero de ea hominem et jumentum, et tres viri isti fuerint in medio ejus, vivo ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios neque filias: sed ipsi soli liberabuntur. Si autem et pestilentiam **137** inmisero super terram illam, et effudero indignationem meam super eam in sanguine, ut auferam ex ea hominem, et jumentum, et Noe et Daniel et Job fuerint in medio ejus, vivo ego, dicit Dominus Deus, quia filium et filiam non liberabunt; sed ipsi in justitia sua liberabunt animas suas. Quoniam hæc dicit Dominus Deus: Quod si quatuor judicia mea pessima, gladium, et famem, et bestias malas, et pestilentiam misero in Jerusalem, ut interficiam de ea hominem et pecus: tamen relinquetur in ea salvatio educationem filios et filias. Ecce ipsi egredientur ad vos, et videbitis viam eorum, et adventiones eorum, et consolabimini super malo quod induxi in Jerusalem in omnibus quæ importavi super eam. Et consolabuntur vos cum videritis viam eorum, et adventiones eorum: et cognoscetis quod non frustra fecerim omnia quæ feci in ea, ait Dominus Deus. Quatuor plagæ inducuntur super terram prævaricatricem, sive, ut Septuaginta transtulerunt, peccatricem; famem, bestia, gladius, pestilentia, quarum si singulæ per partes inductæ fuerint singulis regionibus, et tres viri isti Noe et Daniel et Job, quorum justitia Scripturarum vocibus prædicatur, pro terra peccatrice fuerint deprecati, non solum illam salvare non poterunt, sed ne filios quidem, et filias suas, si terra peccatricis opera perpetrarint; sed seipsos tantummodo poterunt liberare. Quæritur cum et Abraham et Isaac et Jacob, Moyses quoque et cæteri patriarchæ et prophetæ justii fuerint; cur horum tantummodo fiat mentio. Quod facile solvitur: Noe enim imminens orbi terrarum [Al. terræ] diluvium, quia omnis terra polluerat vias Domini, prohibere [Al. differre] non potuit (Genes. VI, VII); sed filios qui forsitan ejusdem virtutis erant, et ob seminarium humani generis habuit reservatos. Daniel quoque imminentem captivitatem populi Judæorum, nullis fletibus mitigavit (Dan. I). Sed et Job non ob peccata, sed ob probationem, nec domum nec filios liberavit (Job. I). Alii autem dicunt, quia hi tantum tres viri, et prospera et adversa, et rursum prospera conspexerunt: idcirco pariter nominatos; et hoc latenter significari, ut quomodo illi et bona et mala, et rursum læta viderunt: sic et populum Israel, **138** qui prius bonis fructus fuerat, et postea captivitatis sustinuit jugum, si egerit penitentiam, redire ad pristinam felicitatem. Quod si Noe et Daniel et Job pariter congregati; et in uno loco positi, peccatricem terram, hoc est, eos qui in terra ^d habitant, non possunt iræ Dei subtrahere: quid dicendum est de his, qui putant merito*

homines homines sumus; id quod in Levitico scriptum est: Homo, homo filiorum Israel, etc.

^b Minori numero, ex Hebræo Vulgataque edit., jumentum, Victor. hic atque infra substituit.

^c Voculam et post Victorium expungimus, ut sensus constet.

^d Unus Vatic. interserit peccatrice, quod et Brixianæ

parentum atque virtutibus posse filios peccatores de gehennæ ignibus liberari? Unde nec peccatorem [*Al. prævaricatorum*] filium, martyr [*Al. justus*] pater poterit liberare; nec sanctæ conversationis mater, impudicæ filiæ dabit præmia pudicitia. Et contrario, *parentum vitia filiis non nocent; sed anima quæ peccaverit, ipsa morietur* (*Infra xviii, 4*). Lot in Sodomis habitans, sed et spiritu, et carne peregrinus, uxorem quia post tergum respexerat, non liberavit: sed tantum filias, quæ forsitan non peccaverant (*Genes. xix*). Et Josias vir sanctus, non solum peccatorem populum suis virtutibus non salvavit, sed et ipse in peccatis illius mortuus est (*IV Reg. xiii*). Quod si aliquando propter Abraham et David in posteros eorum misericordiam suam Dominus pollicetur: notandum quod non his parcat, qui [*Al. si*] in sceleribus perseverant; sed qui agunt poenitentiam, ut merita patrum, filiorum adjuvet ^a conversatio. Cum, inquit, hæc se ita habeant, et terram peccatricem a singulis plagis tantorum virorum non salvet deprecatio: sic dicit Dominus Deus, quia Jerusalem nefanda peccavit, quatuor simul plagas inducam super eam: gladium, quo ab hostibus trucidatur; et famem, quam in obsidione sustinet; et bestias, quibus fugientes in desertis, et saltibus devorantur; et pestilentiam, quæ semper famem ac penuriam sequitur. Pro qua *Vulgata* edilio mortem transtulit. Hæc autem, inquit, inducam super eam, ut nec homines in ea remaneant, nec jumenta. Et tamen pro mea clementia quatuor simul imminentibus plagis, et cuncta vastantibus, relinquam in ea aliquos, qui educant filios suos et filias; et captivi huc veniant, hoc est, in Babylonem, et in Chaldæam, ut cum videritis eos, et opera ipsorum perspexeritis, tunc intelligatis juste eos captores, et meam justam fuisse **139** sententiam, et habeat consolationem vestra captivitas; dum intelligitis idcirco me eos de gladio, fame, bestiis, et pestilentia liberasse, ut eorum perversitate discatis, merito eorum subversam Jerusalem, templumque succensam, et populum ductum esse captivum, præter eos quos gladius, fames, bestia, pestilentiaque consumpserint. Hæc dicta sint de illa Jerusalem, cui prophetante Ezechiele apud Chaldæos, appropinquabat captivitas. Cæterum et super nostram terram cui dicitur: *Terra es, et in terram ibis* (*Genes. iii, 19*); et super nostram Jerusalem singulosque credentium, si Dei mandata contempserint, et prævaricatores meruerint appellari, inducetur fames; non fames panis, neque sitis aquæ, sed fames audiendi verbum Dei. Inducetur et gladius, de quo legimus: *Tradentur in manus gladii: partes vulpium erant* [*Al. erunt*] (*Psal. lxxv, 14*). Et ad Mariam: *Tuam quoque animam pertransibit gladius* (*Luc. ii, 35*). Inducetur et bestia, quibus ne tradatur justus, postulat: *Ne tradas bestiis animam confidentem tibi* (*Psal. lxxiii, 19*). Inducetur et pestilentia (pro qua *LXX* mortem interpretati sunt)

codd. habent, Victorio teste. Terra, inquit, peccatrix pro iis dicitur, qui peccatores in terra sunt.

A de qua scriptum est: *Mors peccatorum pessima est* (*Psal. xxxiii, 22*). Et: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur*. Et, *Si sic separat amara mors* (*Infra xviii, 4*)? De quibus cunctis nec spiritualium parentum, quos magistros intelligimus (*I Reg. xv*), doctrina, nec principes non poterunt liberare, nisi filiorum fuerit assensus, et illorum obsecrationes suis conatibus juverint. Justitia enim justi erit super eum, et iniquitas iniqui in ipso commorabitur: *Unusquisque peccato proprio morietur, et justitia sua salvabitur* (*Deut. xxiv, 16*). Frustraque dicunt Judæi: *Abraham pater noster* (*Joan. viii*), cum opera Abraham non habeant. Quod si in aliquo fiducia est, in solo Domino confidamus. *Maledictus enim omnis homo qui spem habet in homine* (*Jerem. xvii, 5*), quamvis sancti sint, quamvis propheta. Legimus: *Nolite confidere in hominibus* (*Psal. cxlv, 2*). Et iterum: *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in principibus* (*Psal. cxvii, 6*). Non in principibus tantum sæculi, sed et in principibus Ecclesiarum, qui suas tantum animas si justi fuerint, liberabunt. Filios autem ac filias, quos in Ecclesia genuerint, si fuerint negligentes, salvare non poterunt, et tamen Apostolus loquitur: *Si cuius opus arserit, ipse salvus erit: sic tamen quasi per ignem* (*I Cor. iii, 24, 15*). Manus autem super terram prævaratricem **140** extenditur, ut virga sive fortitudo panis conteratur. Quæ extensa, minatur plagas, nolente qui eam extendit, et sublevat peccantes percutere, sed extensione terræ, et terris conservare.

(Cap. XV. — Vers. 1 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, quid fiet ligno vitis ex omnibus lignis nemorum quæ sunt inter ligna silvarum? Numquid tolletur de illa lignum, ut fiat opus: aut fabricabitur de ea paxillus, ut pendeat ex eo* [*Al. ea*] *quodcumque vas? ecce igni datum est in escam: utramque partem ejus consumpsit ignis: et medietas ejus redacta est in favillam. Numquid utile erit ad opus? Etiam cum esset integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis cum ignis illud devoraverit, et combusserit, nihil ex eo fiet operis? Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quomodo lignum vitis inter ligna silvarum, quod dedi igni ad devorandum: sic tradam* [*Al. tradidi*] *habitatores Jerusalem; et ponam faciem meam in eos. De igne egredientur: et ignis consumet eos. Et scietis quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos, et dederò terram inviam, et desolatam, eo quod prævaricatores extiterint, dicit Dominus Deus. Pro eo quod nos interpretati sumus: utramque partem ejus consumpsit ignis, et medietas ejus redacta est in favillam, Septuaginta transtulerunt: Annuam purgationem ejus consumit ignis, et dimittit in finem. Rursum ubi nos diximus: Cum posuero faciem meam in eos, illi verterunt, cum obfirmavero. Prævaricationem quoque delictum interpretati sunt. Variis autem similitudinibus, quas Græci parabolas vocant, prænuntiatur subversio urbis Jerusalem. Et quomodo*

^a In aliis libris, ac penes Raban, *conversio*.

supra (Ad cap. iv) in sartagine, in qua carnes populi frigeabantur, et in latere in quo munimenta, et aggeres arietum ac vinearum machinæ pingebantur, ejusdem urbis obsessio famesque descripta est, et postea in hoc eodem lecturi sumus: in Jeremia quoque scriptum est (Jerem. 1, 13), *Ollam quæ a facie Aquilonis accenditur, significare urbem Jerusalem; saltusque Nageb, et Themian, et Darom, succisus, hoc ipsum prænuntiat: sic in præsentis loco eadem Jerusalem vineæ et viti fructiferæ comparatur. De qua in alio loco scriptum est: Ego te plantavi vineam frugiferam, omnem^a veram: quomodo conversa es in amaritudinem vitis 141 alienæ? (Jerem. 11, 21.) Et in Isaia: Plantavi, inquit, vineam sorec (Isai. v, 2), quod electam et pulchram sonat. Et in Psalmis legimus: Vineam ex Ægypto transtulisti: ejecisti gentes, et plantasti eam: Dux itineris fuisti in conspectu ejus (Psal. LXXIX, 9). Et manifestius discimus, Scriptura dicente: Vineam autem Domini sabaoth domus est Israel (Isai. v, 7). Hæc vinea quamdiu affert fructus, in omnibus lignis saltuum nihil ea pretiosius est; sin autem uvæ habere desierit, in nullo utilis erit: nisi ut cum radice, et propaginibus suis tradatur incendio. Cætera ligna silvarum (ut de pomiferis arboribus taceam, quarum et Scriptura modo nullam facit mentionem) cum poma non habeant, succisa plurimam præbent utilitatem, et in omnem agriculturam, et in usum armorum proficiunt: dum attenuantur in scuta, raduntur in hastilia, cludunt foribus, continent^b armariis, riscio, loculis; omnemque domus tribuunt suppellestem. Vitis autem si semel uvæ afferre cessaverit, intantum inutilis est, ut ne paxillus quidem ex ea possit fieri, de quo aliquid pendeat. Cumque maleolos excideris, utramque partem eorum primum ignis arripit, deinde flamma consumit: tantumque nihil prodest cum redacta fuerit in favillam, ut etiam cum integra sit, absque frugibus nullam præbeat utilitatem. Ambiguitas autem verbi Hebraici SENE (שן) quod tribus litteris scribitur, SIN ש et NUN נ et JOD י; si legatur SENE, duo significat; si SANE, annos. Unde factum est, ut pro duabus summitatibus ejus, quod nos interpretati sumus utramque partem ejus; Septuaginta interpretarentur, annum purgationem ejus: cum Aquila dixerit, duo novissima ejus; Symmachus et Theodotio, duas summitates ejus. Et est ordo: Sicut vitis infructuosa incendio traditur in nullam utilitatem: sic et Jerusalem, immo habitatores ejus tradentur ardoribus, ut egrediantur de igne, et ignis consumat eos, id est, etiamsi de urbe evaserint, foris hostili gladio consumerentur; et qui remanserint, ipso miseriarum pressi pondere, me esse Dominum recognoscent: cum posuero sive obfirmavero faciem meam super eos, et dederò illos in æternam solitudinem. Non enim peccatores sicut cæteræ gentes,*

^a Vatic., omne semen verum, tum aliena. pro alienæ Victorius probat ex LXX, ἀπείδος ἀλλοτρία.

^b Apud Raban., armariis, scriniis, ac loculis.

^c Totum integrumque capitulum Vulgatæ editionis

142 sed prævaricatores existerunt. Aliud est enim negligere quod ignores: aliud contemnere quod colueris. Possumus vineam et Jerusalem juxta intelligentiam spiritualem, intelligere credentium multitudinem. Quæ si negligens fuerit, et culturam pristinae religionis amiserit, nec attulerit fruges virtutum, nec vinum fecerit, quod lætificat cor hominis, æternis tradetur ardoribus, et in nihilum reputabitur. Servus enim, qui scit voluntatem domini sui, et non facit eam, vapulabit multis (Luc. xii, 47). Tale quid et Dominus loquitur in Evangelio secundum Joannem: Ego sum vitis vera; et Pater meus agricola. Omnis palmes, qui manet in me, et non facit fructum, tollet illum Pater. Et omnis qui affert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat (Joan. xv, 2, 2). Si autem Salvator vitis est, et nos palmites, et Deus [Al. dicitur] Pater agricola, quamdiu Dei præcepta servamus, semper excolimur, et cultura nostra purgatio est: Non est enim volentis neque currentis, sed miserentis Dei (Rom. ix, 16). Quod si afferentes fructum, purgamur a Patre, ut fructus ampliores afferamus, ostenditur omnem nostrum constatum, adiutorio Dei, pervenire ad finem, et fructum facere plenitudinis. Qui autem palmes fruges non fecerit, tolletur a Patre. Et cum sublatus fuerit, quid de eo Pater faciat, Scriptura non dicit: nisi forte separatio a Christi corpore, pœna perpetua est, et interitus. Quod in vinea et vite intelleximus, sub alia figura Salvator docet in Evangelio: Bonum est sal: si autem sal infatuatum fuerit, ad nihil est utile, nisi ut foris projiciatur, et ab hominibus concalceetur (Marc. ix, 49). Et oculus qui totum corpus illuminat, si fuerit excæcatus, audit a Domino: Si lumen quod in te est, tenebræ sunt: ipse tenebræ quantæ [Al. quotæ] erunt (Matth. vi, 23, 23)? Comparatione quippe prævaricatoris, et ejus qui confessum prius negaverit Deum, levior pœna est eorum, qui nunquam Dei habuerunt notitiam. Ligna autem saltuum, sive silvarum, secundum varietatem credentium, habent in magna domo aliquam utilitatem; in qua non solum vasa aurea, et argentea sunt, sed lignea et fictilia; alia in honorem, alia in contumeliam (II Tim. ii).

(Cap. XVI. — Vers. 1, 2.) Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, notas fac Jerusalem 143 abominationes suas, et dices: Hæc dicit Dominus Deus Jerusalem. LXX: Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, testificare Jerusalem iniquitates suas, et dices ad eam: Hæc dicit Adonai Dominus. In quibus brevis erat singularum prophetiarum circumscriptio, tota capitula posuimus, quid nobis videretur illico subjungentes. Hæc autem quia longus ad Jerusalem sermo dirigitur, testificantis et docentis eam peccata quæ fecerit; et pene usque ad ducentorum versuum numerum extenditur vaticinium, usque ad eum videlicet forum in quo scri-

dividitur in sexaginta et tres versiculos; qua divisione longe distat a numero quem hic assignat Hieronymus. Igitur ut divisionem antiquam perspectam habeas, consule Bibliothecam divinam S. Hieronymi a

plum est : *Cum placatus fuero tibi in omnibus quæ fecisti, dicit Dominus Deus, necesse habemus omnem prophetiam per partes ponere; et his quæ proposuerimus, explanationes debitas coaptare. Sub persona mulieris meretricis quæ primum viri fuerit consortio copulata, Jerusalem et ortus, et educatio, et pubertas, et nuptiæ, et adulterium, et repudium, et rursus revocatio contextitur; ut et clementia viri atque iudicium, et adulteræ atque meretricis scelera cognoscantur, dum post universa supplicia suscitatur ei pactum sempiternum: ut recordetur iniquitatis suæ, et confundatur, et non sit ei ultra aperire os præ confusionem suam, cum placatus fuerit illi in omnibus quæ fecerat. Multum namque prodest peccatoribus scire quid fecerint. Unde et poenitens loquitur: Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum coram me est semper (Psal. l. 4). Quæ autem modis intelligi potest Jerusalem: Vel hæc quæ Babylonio et Romano igne succensa est; vel celestis primitivorum; vel Ecclesia quæ interpretatur visio pacis; vel animæ singulorum quæ fide cernunt Deum. Illudque quod plerique de cælesti Jerusalem interpretandum putant, Ecclesia non recipit, ne omnia quæ in præsentia prophetia contextuntur, ad cælestium fortitudinum ruinas atque cruciatos, et restitutionem in pristinum statum suscipere conpellantur.*

(Vers. 3.) *Radix tua et generatio tua de terra Chanaan* [Vulg. *Chanaanæ*]. *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chethæa.* Magna fides, et grandis audacia prophetarum, unum hominem, totam urbem ignobilitatis arguere. Mirabilis Daniel, qui ad presbyterum delinquentem, et adulterio jungentem homicidium, proter ausus est **144** dicere: *Semen Chanaan, et non Juda, species decepit te (Dan. xiii, 56).* Magnus et Isaias, qui clamat ad principes et ad populum Judæorum: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, auribus percipite verba Domini, populus Gomorrhæ (Isai. i, 10).* Sed non minor Ezechiel, qui ad totam urbem loquitur confidenter: *Radix tua, et generatio tua de terra Chanaan: Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chethæa, Quamquam et Stephanus primus martyr Evangelii, ad insanientem populum sit locutus (Act. vii, 51): Dura cervice, et incircumcisi corde, vos semper sancto Spiritui resistitis [Al. remistis].* Et licet possimus radicem Jerusalem, et generationem ejus terram Chanaan, secundum illud accipere quod in Ægypto vocatus sit populus, et ibi multo tempore habitaverit (Cham quippe pater Chansom princeps fuit gentis Ægyptiæ), tamen juxta scelera similitudinem, radicem Jerusalem terram Ægypti esse dicemus: Unde et pater illius appellatur Amorrhæus, qui interpretatur *καλοῦμαιος*, id est, multo sermone celebratus. Et mater tua Chethæa, id est, *ἔχθρα*: quæ vel ipsa insanit, vel alios mittit in amentiam. *Omnia enim qui faciunt peccatum, de diabolo natus*

est (Joan. viii, 54). Unde et in toto orbe hujus antiqui patris famosum vocabulum est, et multos vertens in amentiam. Præcipiturque Jerusalem vel juxta litteram, vel juxta spiritum, ut relinquat antiquum patrem, et dicitur ad eam: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam; et obliviscere populum tuum, et domum patris tui: et concupiscet rex decorem tuum (Psal. xlii, 11).* Et promittitur ei si post peccatum ad verum voluerit patrem reverti: *Restituam te sicut fuisti quando nata es.* Cujus tanta mobilitas, ut urbis Jerusalem quæ de Abraham, Isaac et Jacob stirpe descendens Deum habuit patrem? et tamen quia peccavit, et verum reliquit parentem, meretur audire: *Radix tua, et generatio tua de terra Chanaan: Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chethæa.* Si illa hoc audivit: quid de nobis fiet qui vocati ex gentium sordibus, omnem maculam in lavacro Salvatoris amisimus, si polluerimus indumentum Christi, et non habuerimus in convivio vestem nuptialem? Utique illud, ut vincitis manibus pedibusque, æternis tradamur ardoribus, in quibus est fletus oculorum et stridor dentium (Matth. xxii).

145 (Vers. 4, 5.) *Et quando nata es, in die ortus tui non est præcisus umbilicus tuus, et in aqua non es lota in salutem, nec sale salita, nec involuta pannis. Non pepercit super te oculus, ut faceret tibi unum de his, misertus tui: sed projecta es super faciem terræ, in abjectionem animæ tuæ, in die qua nata es. LXX: Et generatio tua, in die qua nata es, non figaverunt mamillas tuas, et umbilicus tuus non est præcisus, et in aqua non es lota in salutem, nec sale salita, et pannis non es involuta: nec pepercit super te oculus tuus, ut facerem tibi unum ex omnibus istis, et pateretur quidpiam super te, et projecta es super faciem campi a pravitate animæ tuæ in die qua nata es.* Juxta ordinem lectionis de singulis disseramus. Quando nata est Jerusalem de patre Amorrhæo et matre Chethæa, et effusa ex utero, non est præcisus umbilicus ejus, quo fetus aluntur in ventre instar arborum et virgultorum, quæ per radices humore terræ nutriuntur occulto. Et quomodo virorum seminarium significatur in lumbis: ita genitalia seminarum honesto sermone juxta consuetudinem Scripturarum umbilicus vocantur, testimonio Job, qui sub figura draconis loquitur de diabolo: *Virtus ejus in lumbis ejus: et fortitudo illius in umbilico ventris (Job. xl, 11).* Iste enim draco coluber antiquus, qui vocatur diabolus et Satanas, et decepit orbem terrarum, adversus viros virtutem habet in lumbis, adversus feminas in umbilico. Hoc autem significat de Jerusalem: quod non statim legem acceperit, nec ei pudentiæ nativitatæ exordia sint abseisa: sed gentilem primam vixerit vitam; pro quo Septuaginta interpretati sunt: *In die quo nata es, non atfigaverunt mamillas tuas (Ezech. vii),* hanc habent Scriptura sancta, consuetudinem, ut pro corde, peccato

nobis editam, sive tom. I editionis nostræ col. 673 et seqq., ubi numerum pene ducentorum versuum in

capitulo XVI invenire et scire poteris. MART.

^a Victor., pravitati ex LXX, τῆ σπολιότητι.

sculum sive pectus (*Levit. x; Num. xviii*), et mamillas A solum terrena, et inferna, sed caelestia quoque suo nomine: ut unicuique loco congruum viderit. Sacerdotes in quibus debet esse doctrina, et legem requirunt ex ore eorum, accipiunt pectusculum. Joannes super pectus recumbit Domini, ut de fonte uberrimo hauriret fluentia sapientiae (*Joan. xiii*). Virginis in Cantico Canticorum duae mamillae sunt, quasi duo hinnuli gemini caprae, qui pascuntur in liliis, donec respiret dies, et amoveantur umbræ (*Cant. iv*). Mater diligens, **146** statim ut nata fuerit infantula, ligat mamillas ejus, ut a tenero tumore^a desistant, et pulchritudinem custodiant virginalem. Cum autem ad aetatem venerit pubertatis, dicitur de ea: *Numquid obliviscetur sponsa ornatus sui: aut virgo fasciæ pectoralis suæ* (*Jerem. ii, 32*)? Sequitur: *Et in aqua non es lota in salutem*. Cruenta infantium corpora, statim ut emittuntur ex utero, lavari solent: ita et generatio spiritualis lavacro indiget salutari. *Nullus enim mundus a sorde, nec si unius quidem diei fuerit vita ejus* (*Job. xxvi, 14, 15*). Et in Psalmis legimus: *In iniquitatibus conceptus sum, et in delictis concepit me mater mea* (*Ps. l, 6*). Secunda nativitas solvit primam nativitatem. Scriptum est enim: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei* (*Joan. iii, 5*). Multaque sunt lavacra quæ Ethnicis in mysteriis suis, et hæretici pollicentur: qui omnes lavant; sed non lavant in salutem. Propterea additum est: *et in qua non es lota in salutem*. Quod quidem non solum de hæreticis, sed de Ecclesiasticis intelligi potest, qui non plena fide accipiunt baptismum salutare. De quibus dicendum est, quod acceperint aquam, sed non acceperint spiritum: sicut et Simon ille Magus, qui pecunia volebat redimere gratiam Dei, baptizatus quidem est in aqua, sed nequam baptizatus est in salutem (*Act. viii*). Tertio dicitur: *nec sale salita*. Tenera infantium corpora adhuc uteri calorem tenent, et primo vagitu laboriosæ vitæ testantur exordia, solent ab obstetricibus sale contingi, ut sicciora sint, et restringantur. Porro Jerusalem, quæ de malis parentibus nata est, nihil saporis, nihil diligentiae consecuta est. Qui autem renascuntur in Christo, dicitur ad eos: *Vos estis sal terræ* (*Math. v, 5*); et præcipitur eis ab Apostolo: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus* (*Coloss. iv, 6*). Unde et vulgo sapientes salsi, et stulti vocantur insulsi. Et in Levitico lege sancitur: *Omne sacrificium vestrum sale salietur. Non cessabit sal Testamenti Domini de sacrificiis vestris: in cunctis muneribus vestris sal offeretis* (*Levit. ii, 13*). Qui hoc sale conditus fuerit, et omnem putorem humoremque noxium hujus admixtione siccaverit, ultra non dicit: *Computruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ* **147** *meæ* (*Ps. xxxvii, 6*). Scio me legisse in quodam volumine De Domino Salvatore, quod ipse sit sal caelestis; et non

^a Dno mss., *tumore resistant*.

^b Exciderit librorum incuria versiculus, et multiplicata es, et grandis effecta, quem Victorius sup-

plet ex Vulgata Hieronymi edit. et Hebraico, quin etiam ex LXX, in quorum Latino codice legitur, et multiplicata es, et magnificata es.

B Unde et corpora Barbarorum, Romanis corporibus rectora sunt. Usque ad secundum enim, et tertium annum, semper panis involvuntur. Sed non talis Jerusalem, cujus nec umbilicus abscisus, nec ligata sunt ubera, nec aqua lota est in salutem, nec sale salita, neque involuta atque constricta pannis infantiae. Cur autem nihil horum meruit, sequens Scriptura testatur. *Non pepercit super te oculus: ut faceret tibi unum de his misertus tui*. Pro quibus LXX posuerunt: *Non pepercit super te oculus tuus: ut facerem tibi unum ex omnibus istis*. Et necesse est, ut duplex editio duplicem habeat intelligentiam. Prior hoc significat: *Non pepercit super te oculus, ut faceret tibi unum de his misertus tui*. Et est sensus: *Nullus tui misertus est, offenso Deo; nullius super te mota sunt viscera, ut de quatuor superioribus saltem unum tibi faceret; quia omnia simul non merebaris accipere*. In altera dicitur: *Non pepercit super te oculus tuus, ut facerem tibi unum de his misertus tui*. Et hunc habet sensum: *Ita egisti, et sic in peccatis nata es, et in delictis concepit te mater tua, ut ne ipsa quidem tui miserearis*. Cumque sic gesseris, ut adversum te per mala opera crudelis existeres: ego quid tibi potui facere. **148** quæ ne unum quidem superiorum accipere merueris? Quia igitur nihil horum quæ fieri infantibus solent, in te factum est; et hoc non sine causa nec abque judicio, sed tuo vitio atque peccato, quæ ne ipsa quidem tui miserta es: ideo projecta es in faciem terræ, sive campi; et projecta propter pravitatem animæ tuæ in die qua nata es. Oremus ne pravitate animæ projiciamur in faciem campi, in quo lata, et spatiosa via est quæ ducit ad mortem; in quo Chaldæorum debacchatur equitatus. Simulque considerandum, quod nullus in die quo nascitur, prævum aliquid committere potest, nisi lavacri tempore, quando sapiens generatio fide credentis assumitur.

(Vers. 6, 7.) *Transiens autem per te: vidi te conculcatam in sanguine tuo. Et dixi tibi cum esses in sanguine tuo, vive: dixi, inquam, tibi, in sanguine tuo, vive. Multiplicatam quasi germen agri dedi te,*^b et

plet ex Vulgata Hieronymi edit. et Hebraico, quin etiam ex LXX, in quorum Latino codice legitur, et multiplicata es, et magnificata es.

ingressa es, et pervenisti ad mundum muliebrem. **A** Ubera tua intumuerunt, et pilus tuus germinavit: et eras nuda, et confusionis plena. **LXX**: Et transivi per te, et vidi te mixtam in sanguine tuo, et dixi tibi, de sanguine tuo vita multiplicare, sicut ortum agri dedi te, et multiplicata es, et magnificata es, et ingressa es in civitates civitatum. Uebera tua erecta sunt, et pilus tuus ortus est: tu autem eras nuda, plena ignominiae. Postquam projecta es in faciem campi, sive super faciem terræ, propter pravitatem animæ tuæ, meum ultra non merebaris auxilium: attamen transiens per te vidi te conculcatam, sive commixtam in sanguine tuo, id est, ream mortalium criminum: et provocavi te, tribuens pœnitentiam, dixique tibi: Licet sis in sanguine, tamen vive conversa; tantaque fuit in te omnium rerum abundantia, ut agri uberrimi haberes similitudinem, et benedictionem Jacob, qua benedixit ei pater suus, dicens: *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus (Genes. xxvii, 27);* et intrares penetralia Domini, diceresque cum sponsa: *Introduxit me rex in cubiculum suum (Cant. 1, 3);* et ad mundum muliebrem pervenires, pro quo Septuaginta transtulerunt: *et ingressa es in civitates civitatum;* ut quomodo Canticum Canticorum, et sæculum dicitur **149** sæculorum; ita civitates appellentur civitatum. De quibus in Evangelio dicitur: *Habeto potestatem super decem, sive super quinque civitates (Luc. xix, 17, 18):* ut non solum civitas, sed metropolis civitas appelleris, secundum illud quod in Isaia legitur: *Mater urtium fidei Sion (Isa. 1, 26, 27).* Porro quod interpretatus est Symmachus, *et pervenisti ad ornatum mulierum, sive ut Theodotio, et ingressa es ad ornatum ornamentorum,* pro quo nos secuti sensum Hebraicum diximus: *et pervenisti ad mundum muliebrem,* tempus pœnitentiae ostendit, quando puellæ nobiles appelluntur, et possunt maritorum amplexibus copulari. Denique sequitur: *Uebera tua intumuerunt, et pilus tuus germinavit.* Honestæ adolescentularum matritas indicatur, quando intumescunt ubera sive eriguntur, et germinat pilus. Cumque parata esset ad nuptias, et haberet pulchritudinem corporis, vestimentorum tegmina non habebat, nec Dei proleptebatur auxilio. Si quis Christi non habet indumentum, nudus est. Si quis non est indutus visceribus misericordiae, bonitatis, humilitatis, pudicitiae, mansuetudinis, patientiae, jacet super faciem terræ: et pulchritudo ejus confusione, et nuditate ^a turbatur.

(Vers. 8.) *Et transivi per te, et vidi te: et ecce tempus tuum, tempus amantium. Et expandi amictum meum super te, et operui ignominiam tuam.* Septuaginta: *Et transivi per te, et vidi te, et ecce tempus tuum, tempus divertentium: et expandi alas meas super te, et operui ignominiam tuam.* Quanta clementia! Non suffecerat semel vidisse eam conculcatam in sanguine, et ad pœnitentiam provocasse: sed peccan-

tem rursus invisit, et quia erat nuda, et confusionis plena, rursum venit et visitat, et ecce tempus ejus, tempus amantium; sive juxta Septuaginta *divertentium*, et sive juxta interpretationem Aquilæ secundam *συναλλαγῆς*, sponsalium videlicet, et temporis nuptiarum; juxta primam vero ejusdem editionem et Theodotionis, *μαστῶν*, quod interpretatur *uberum*: pro quo Symmachus vertit *ἀγαπῆς*, quod *dilectionem* sonat. Illud igitur tempus erat, quando possunt mulieres viris sociari, et sustinere coitum maritalem. Attamen misericors Deus expandit alas suas, et suscepit eos, et **150** in humeris suis portavit eos, juxta illud quod in Evangelio scriptum est: *Quoties volui congregare filios tuos sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas, et noluisti (Luc. xii, 34)?* Sive amictum expandit pro alis: hoc enim interpretatur *πεπρωγίον*, quo operata est et Ruth ad pedes dormiens Booz (*Ruth. iii*). Et in ora, id est, *πεπρωγίω* vestimenti nostri, jubemur hyacinthinas simbrias alligare. Hæc autem fecit ut operiret ignominiam Jerusalem: genitalia feminarum sub hoc nomine corpus ostendens. Etenim juxta Apostolum: *Inhonestæ corporis nostri majore honore circumdamus (I Cor. xii, 15).* Unde et Psalmista canit: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Ps. xxxi, 1).* Quæ Cham quia non protexit in patre, æterna maledictione signatur (*Genes. ix*). Quod de Jerusalem diximus, referamus ad animam nostram, quæ quamdiu in infantia constituta est, peccato caret. Cum autem ætatis ejus tempus advenerit, multi sunt amatores dæmonum et hæreticorum, perversorumque dogmatum, qui ad eam cupiunt declinare. Qui protectione Dei repelluntur; ut non satellites diaboli, sed ministros Salvatoris recipiat. Pro *divertentium, dilectione, et uberum*, in Hebraico habetur *מוֹדֵם (מוֹדֵם)*, quod secundum linguæ eorum proprietatem, omnia quæ supra versa sunt significat. Potest tempus dilectionis, et uberum sive amatorum Dei, intelligi Abraham, et Isaac, et Jacob: quando eis pollicitus est Dominus post Ægyptiam servitutem, suum populum liberandum.

Et juravi tibi; et ingressus sum pactum tecum, ait Dominus Deus. LXX: Et juravi tibi, et ingressus sum in testamentum tecum, dicit Adonai Dominus. Quia expandi amictum meum, sive alas meas super te: et operui confusionem tuam: propterea juravi tibi, et ingressus sum pactum, sive testamentum tecum: ut mihi potius quam cæteris, qui ad te volebant divertere, jungereris, juxta illud, *Juravit Dominus et non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec (Ps. cix, 4; Hebr. vi).* Omnis enim controversiæ finis est juramentum. Et vivo ego, dicit Dominus: nisi malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem (*Ezech. xviii*). Tempore igitur nuptiarum, Israel juramentum accipit Dei, pro omni dotali **151** munere. Et quia David de

^a Antea incommodo sensu erat turbatur: pro quo turpatur rescribimus.

se dixerat : *Memento, Domine David, et omnis mansuetudinis ejus* (Ps. cxxx1, 4) : qui juravit Domino, votum vovit Deo Jacob; et ipse Dominus jurat ei, Scriptura dicente : *Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eum* (Ibid., 11).

(Vers. 9.) *Et facta es mihi, et lavi te aqua, et mundavi sanguinem tuum ex te, et unxi te oleo.* Quia expandi alas meas, et operui ignominiam tuam, et juravi tibi, et ingressus sum pactum tecum; propterea mea es facta possessio : ut quæ aliena eras, quando videbaris immunda, mea esse cœperis, quando pactum meum tecum juramento firmavi. Sive juxta consuetudinem prophetarum : facta es mihi, ait, pro eo quod est, meo conjugio copulata es : et lavi te, inquit, aqua baptismi salutaris. *Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei* (Joan. iii, 5). Et alibi legimus : *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni* (Marc. i, 8). De quo baptismo et Isaias loquitur, dicens : *Lavabit Dominus sordes filiorum et filiarum Sion; et sanguinem mundabit de medio eorum, spiritu judicii, et spiritu combustionis* (Isa. iv, 4). Cum autem laverit, et mundaverit sanguinem : *sicut αἰμορροῦσαν, quæ duodecim annis cruore manabat, simbriæ sanavit tactu* (Marc. v) : non sufficit ei lavare aqua, et mundare sanguine, nisi oleo quoque unxerit : juxta quod *Samaritanus*, qui interpretatur *custos*, seminecis vulnera primum olei infusione linivit, deinde vini austeritate compescuit (Luc. x). Dominus autem noster alio unctus est oleo, quod non dolorem vulnerum mitigaret, sed lætitiã tribueret, dicente ad eum Spiritu sancto : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ consortibus tuis* (Ps. xlv, 8). Habent et contrariæ fortitudines simulati olei lenitate, dulcia per hæreticos pollicentes; quæ vertuntur in amaritudinem, et quæ detestatur propheta commemorans : *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum* (Ps. cxl, 5). Sin autem ab unctione unctus, id est, Christus appellatur, vide quantum profecerit Jerusalem : ut et ipsa uncta oleo spirituali, Christi nomen acceperit; juxta quod et **152** in Psalmis de Abraham legimus : *Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari.*

(Vers. 10.) *Et vestivi te discoloribus.* LXX : *Et indui te variis* : Legis cæremoniis, quarum occupata studio, idola derelinqueres. Ista sunt varia vestimenta, quibus indutus est Joseph : nec potuerunt eum fratres vendere, nisi prius eum tunicæ varietate nudassent (Gen. xxxvii). Et de sponsa dicitur in quadragesimo quarto psalmo : *Assitit regina a*

^a Putarunt Erasmus et Marianus *Hemorrhoidis* dictam fuisse sanctam a B. Hieronymo; unde pro particali etiam Latina, Græcum nomen *ἀγῶν* supposuerunt contra fidem exemplarium mss. Mart. Pro sicut, quod nostri prælerunt mss. ac Rabanus, duobus verbis Martianæ legi quo etiam; corrupte vero editi vetustiores quo *ἀγῶν*, id est, sanctam; *αἰμορροῦσαν*, etc.

^b Deerat versiculus iste, *Et vestivi te discoloribus,*

dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate (Ps. xlv, 10). Hoc est vestimentum de quo et Apostolus loquitur : *Induite novum hominem, qui renovatur in cognitionem juxta imaginem Creatoris* (Ephes. iv, 24). Volumus scire quæ sint varia vestimenta? Idem nos Apostolus doceat, Credentibus scribens : *Induimini ergo visceribus misericordiæ, bonitatis, humilitatis, mansuetudinis, patientiæ* (Coloss. iii, 12). Quid hac varietate pulchrius? De qua et Job loquebatur : *Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, aut varietatis disciplinam* (Job. xxxviii, sec. LXX)? Et pontifex semel in anno, quando pro populo adolebat incensum, ingrediens in Sancta sanctorum, variis vestibus utebatur (Exod. xxxix; Hebr. ix). Certe si divitiæ varietatem vestium, et non sanctitas faceret diversitasque virtutum, Phæro et Nabuchodonosor hæc vestimenta habuisse scriberentur, et non Joseph, qui sub peregrino et pastorali patre, vestes discoloris et regias habere non poterat.

Et calciavi te janthino. LXX : *Et calciavi te hyacintho* [Al. *Hyacinthino*]. Aquila et Symmachus, *janthina* : Septuaginta et Theodotio, *hyacinthina* transtulerunt. Pro quo in Hebræo scriptum est *תרא* (תרא). Et quia pulchre ad Jerusalem sermo dirigitur, et sub persona femina, omnis ejus ornatus exprimitur, hyacinthina, sive janthina calciamenta narrantur, quæ virorum personæ non conveniunt. Denique facturis pascha præcipitur, absque ulla coloris varietate, ut accinctis lumbis, et pedibus calciatis sint. Ista sunt calciamenta de quibus et Apostolus scribit : *calciati pedes in præparatione Evangelii pacis*. Philo vir disertissimus Judæorum, hyacinthon in vestibus pontificis aeri comparat, per quem superna atque coelestia **153** significari arbitratur. Nec prius Jerusalem calciatur hyacinthinis, nisi lavetur aqua. Unde et Apostolorum, quibus prius præceperat Dominus ut excuterent pedum suorum pulverem (Matth. x), lavantur a Salvatore pedes. Et sponsa dicit in Cantico Canticorum : *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos* (Cant. v, 3)? Et Moysen et Jesum divinus sermo ^c testatur (Exod. iii), ut solvant corrigiam calciamenti sui, quia locus in quo stent sanctus sit. Cum autem loti fuerint pedes, et omni serde purgati, calciantur hyacinthinis, sive janthinis; quod utrumque aerii et *κασίου* coloris est : ut rapiantur in occursum Domini in aërem, et ad coelestia regna festinent.

Et cinxi te bysso. Jerusalem non solum vestitur discoloribus, et calciatur hyacinthinis, sed et bysso accingitur, de qua tenuissima in veste pontificis fila texuntur. Et uxor in Proverbiis, *quæ vine suo dno*

quem positum hic abs Hieronymo nihil est dubium, cum et LXX versionem subdat, cui Hebraicam veritatem continenter præponit, et infra in Commentario notet, *Jerusalem, inquinans, non solum vestitur discoloribus, et calciatur hyacinthinis, sed, etc.* Nos ex mss. et Rabano sufficimus.

^c Rescribendum mea quidem sententiã est, *obtestatur*, aut quid simile.

exiit chlamydes, et præsentiæ sæculi et futuri, sibi A de bysso, et purpura fecisse dicitur vestimenta (Prov. xxxi). Hac bysso accinguntur renes, quoties pinguis libidinis incentiva tenuanda sunt, nihilque in eis crassi humoris [Al. crassæ Veneris] relinquitur: et implemus præceptum Apostoli dicentis: *Sate ergo succincti lumbos vestros in veritate* (Ephes. vi, 14); quasi aliis verbis diceret, *bysso*. Et Dominus ad Apostolos loquitur: *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris* (Luc. xxi, 35). Nisi enim astrinxerimus fluentia lumborum reumata, lucernas in manibus habere non possumus. Unde et ad Job loquitur Deus: *Accinge sicut vir lumbos tuos* (Job. xxxvii, 5). Et comessuri agnum, calciati pedes, tenentes baculum, stantes in Evangelii veritate, et ad Christi sanguinem præparati, lumbos accinctos B habere dicuntur (Exod. xii). Qua zona mortificante lumbos, Elias quoque et Joannes Baptista accinguntur (IV Reg. i; Marc. i). De quibus et poenitens flebiliter ingemiscit, dicens: *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus* (Ps. xxxvii, 8).

Et indui te subtilibus. LXX: *Et circumdedi te trichopto*. Pro quo Aquila *florido*, sive palpabili: Symmachus, *indumento*: 154 Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit a MESSE (משש). Cumque diligenter inquirerem, quid sibi vellet vocabulum trichopti, quod LXX transtulerunt; et a nullo Græcorum nec usum, nec etymologiam possem invenire sermons: tandem didici a LXX esse compositum (rebus enim novis nova fingenda sunt nomina) quod tantæ subtilitatis fuerit vestimentum, ut pilorum et capillorum tenuitatem habere credatur. Unde et ego voleas tenuitatem exprimere vestimenti, pro trichopto, subtilibus transtuli, quod tenui stamine atque subtegmine textum erat. Et congrue illis, de quibus increpans dixerat: *Incrassatum est cor populi hujus, et manducavit, et bibit Jacob, et saturatus est, et incrassatus, et calcitavit dilectus, et dereliquit Deum factorem suum* (Deut. xxxii, 15), nunc tenuitas vestium condonatur. Nam et in libro Sapientiæ, qui a quibusdam Salomonis inscribitur, spiritus sapientiæ unigenitus et multiplex, tennis et mutabilis appellatur (Sap. vii). Et manna de quo scriptum est: *Pavem angelorum manducavit homo* (Ps. lxxvii, 25), tenuissimam in similitudinem pruinæ, et sementis coriandri laisse narratur (Exod. xvi). Possumus juxta interpretationem secundæ editionis Aquilæ, qui *floridum* interpretatus est, *vestimentum*, ubertatem terræ Jeddæ per metaphoram intelligere, vel divini cultus pulchritudinem.

(Vers. 11.) *Et ornavi te ornamento*. Generaliter ornamenta nunc ponit, de quibus in consequentibus per partes enumerat, armillas et torquem, inanes

et coronam, et reliqua, quæ ornamenta tribuit Jerusalem, et in Isaia dicitur, quod vitio suo universa perdidit. Scriptum est enim: *Pro eo quod elevatae sunt, hoc est, superbierunt filia Jerusalem, et ambulaverunt excelsa cervice* (Isa. iii, 16, 17), et reliqua: pro zona, accinctæ sunt funibus, et pro ornatu capitis, calvitio deturpatæ, et pro pulchris et mollibus indumentis, cilicii asperitate circumdatæ.

Et dedi armillas in manibus tuis. LXX: *Et circumdedi armillis manus tuas*. Quando 155 nobis bona opera dederit Deus, circumdat armillas manibus nostris. Unde et in manibus prophetarum assimilatum esse se dicit (Osæ xiii), et crebro in manu Aggæi sive Jereemiæ et reliquorum factum sermonem legimus (Agg. i). In Job quoque draconis labium perforatur armilla, omnesque ejus venenati sibili, qui in perversis intelliguntur dogmatibus, bonorum operum circulo perforantur (Job xi).

Et torquem circa collum tuum. Pro torque, quam nos juxta Aquilæ secundam editionem et Symmachum interpretati sumus, Septuaginta et Theodotio *κάδεια* transtulerunt, quod non solum hic, sed et in Isaia scriptum est: *Auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et murennulas, et carymbos, et circulas, et κάδεια* (Isa. iii, 18). Puto autem *κάδεια* ab eis dictum, ex variis gemmis in pectus mulierum monile descendens, qui et ipse ornatus pulcherrimus mulierum est.

(Vers. 12.) *Et dedi aurem super os, sive, naves tuas*. Verbum Hebraicum נַשְׂמַת (נשם), excepto Symmacho, qui interpretatus est *ἐπιπέδιον*, omnes in aurem transtulerunt: non quo inanes ponantur in naribus quæ ex eo quod de auribus pendeant inanes vocantur: sed quæ circulos in similitudinem factus inaurium, eodem vocabulo nuncupetur, et usque hodie inter cetera ornamenta mulierum, solent aurei circuli in os ex fronte pendere, et illuminere naribus. Quos tunc accipimus juxta mysticos intellectus, quando cum Apostolo possumus dicere: *Christi bonus odor sumus in his qui salvi sunt, et in his qui pereunt. Aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitam* (II Cor. ii, 15). Quando vivimus et de nobis dici potest, *Non mortui laudabunt te, Domine, sed nos viventes* (Psal. cxiii, 17), tunc odoratur Deus odoram sacrificii nostri bonæ fragrantia, et aureum circulum sensuum ac dogmatum divinarum habemus in naribus. Quando vero mortui sumus, et versamur in cæno atque in sordibus turpitudinum, habemus idem in aurem in naribus, de qua scripsit Salomon: *Sicut inauris aurea in naribus porcæ: sic mulieri male moratæ pulchritudo* (Prov. xxi, 22).

Et circulas in auribus tuis. LXX: *Et 156 rotulassu- vīpatos. Πλέξι δὲ τῆν ἐκ χρυσοῦ διαζώδιον ἐσθῆτα. Plexus quo capilli complicantur. Trichaptum autem dicit, quod ex auro concinnatum est, quasi dicit ex aurea filo. Loquitur autem de veste figuris animalium ex auro intertexta. Huic simile pallium Hieronymus ipse Epist. 107, ad Lactantium statuit pudicitia signum extitisse.*

a In uno e nostris mss. est *Messi*, quemadmodum et infra legitur.
b Docet vero Theodotius, plexum esse e capillis factum, qui capilli unierum circumponitur. Et Scholion in Coislinauo codice penes Moutfauconium, λέξις ἢ τὸν αἰ τριχες συμπλέκονται. Τριχαπτόν δὲ λέγει τὸ ἀπὸ χρυσοῦ κατσκευασμένον, ἢ καὶ ἀπὸ χρυσοῦ

per aures tuas. Qui claudit aures suas, ne audiat iudicium sanguinis, et sepit eas spinis, ne particeps fiat invidis, et detractoribus, de quibus scriptum est: *Cum detractoribus ne commiscearis, quoniam repente veniet interitus eorum, et ruinam utriusque quis novit* (Prov. xxiv, 21, 22)? tam videlicet ejus qui detrahit, quam illius qui libenter auscultat: iste circulos habet, et rotulas in auribus, non rotas quæ sequuntur Cherubim (illud enim angelicarum fortitudinum est), sed rotulas diminutive, quæ humanæ convenienti fragilitati. Quamobrem et ad Deum dicitur: *Vox tonitruum tui in rota* (Psal. lxxvi, 19). In his enim qui terrena pertranseunt, et vix modicis vestigiis contingunt terram, de quibus scriptum est: *Lapides sancti volvuntur super terram* (Zach. ix, 16), vox tonitruum Domini, et excelsorum dogmatum personat. Qui autem erroribus ducuntur humanis, et non habent solida vestigia, sed circumferuntur omni vento doctrinæ (Ephes. ii), et ejecti de paradiso firmitatis, habitant in regione Naid, quæ interpretatur fluctuatio, merentur linguæ mendacis ferre sententiam, quæ inflammat rotam nativitatibus nostræ (Genes. iv).

Et coronam decoris in capite tuo. LXX: *Et coronam gloriationis super caput tuum.* Decorem juxta Symmachum ob sensus elegantiam interpretati sumus. Alioquin et in Hebræo *תִּשְׂבֵּעַת־הַקִּנֹּאִים* (תִּשְׂבֵּעַת), et in reliquis translatoribus *καύχνησις*, gloriatio dicitur. Ornamenta cætera, membrorum sunt singulorum. Capitis ornatus, totius corporis dignitas est. Coronam autem vocat diadema feminarum, quo capillorum stringitur et ornatur ambitio. Volumus scire quæ sit corona decoris in capite Jerusalem, revolvamus Exodum, in quo scriptum est: *Et fecit laminam auream, et scripsit in ea litteras deformatas sigillo sanctificationis Domini, et posuit super caput Aaron* (Exod. xxxix, 29). Signum Dominicæ sanctificationis, nomen est omnipotentis Dei, quod quatuor litteris Hebraicis scribitur (יהוה), et apud eos vocatur ineffabile, dum nomen ejus non potest dici. Cujus majestatem etiam gentilitas non ignorat, et Atheniensium testatur ara, ^a *Ignoto Deo.* Unde et Apostolus: *Quem vos, inquit, ignotum colitis, hunc nos annuntiamus vobis* (Act. xvii, 23). Istam puto coronam esse, **157** de qua et Psalmista dicit: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* (Ps. iv, 7). Et Apostolus loquebatur: *Cursum consummavi, fidem servavi* **D** *de cætero reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi justus iudex* (II Tim. iv, 7, 8). Et in alio loco ad Credentes: *Gaudium meum, et corona mea* (Phil. iv, 1). Gloria enim patrum, filii. Et in Salomone scribitur: *Corona gloriæ senectus* (Prov. xii, 6); eorum videlicet qui destruxerunt ea quæ parvulorum sunt, et post ætatem perfecti viri, venerunt ad senectutem, et ad patrum nomina, quibus scribit

^a Si Œcumenio credimus, ejusmodi inscriptio fuit: *Θεός Ἀσίας καὶ Εὐρώπης καὶ Λιβύης, ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ. Dis Asiae Europæque et Libyæ, Deo ignoto ac peregrino.* Confer autem Hieronymum in Commentar. in Epist. ad Titum cap. i.

A Joannes post pueros (I Joan. ii), et juvenes qui possunt dicere: *Quando eram parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus: quando autem factus sum vir, destruxi ea quæ parvuli sunt* (I Cor. xiii, 11).

(Vers. 13.) *Et ornata es auro et argento.* Crebro diximus aurum ad mentem, argentum ad eloquium pertinere. Tribuatque nobis Dominus, ut divinum sensum accipere mereamur atque sapientiam, et id quod mente concipimus, eloquii venustate proferre, et nequaquam ex his facere idolum sicut faciunt hæretici, de quibus scriptum est: *Dedi eis argentum et aurum; ipsi vero ex argento, et auro fecerunt Baal* (Osee ii, 8). Et hoc magis, juxta intelligentiam spirituales, ornatum aptum est feminarum. Alioquin **B** argenti vilior materia, rusticarum et pauperum ancillarumque ornatus est, qui non convenit Jerusalem, quæ in reginam dicitur profecisse.

Et vestita es bysso, et polymito, et multicoloribus, LXX: *Et amictus tui byssini, et trichapta, et versicoloria.* Verbum ^b Hebraicum *מַשְׁי* (משש), et hic Theodotio ipsum ut supra posuit, Aquila *ἄθιμον*, Symmachus *polymitum*. Nos autem quod supra *subtile*, hic juxta Symmachum, *polymitum* diximus; LXX *τριχᾶπτα* transtulerunt, servantes interpretationem præteritam: ut ad similitudinem capillorum tenuia vestimenta monstrarent. Omnis autem ornatus describitur feminarum, ut lavetur, ut mundetur, ut ungetur oleo, et discoloribus vestiatur, calcietur hyacintho, accingatur bysso, induatur trichaptis, sive subtilibus, accipiat armillas, et torquem auream, circulos in ora pendentes, et rotulas in auribus, **158** diadema in capite, auro argentoque decoretur: quamquam argenti vilior sit materia, et post omnia inferatur: *Vestita es bysso, et polymito, et versicoloribus*; sive, ut Septuaginta transtulerunt, *amictu et palliis*, hoc enim *περιβόλαια* significant, ut non solum cultu corporis esset ornata, et omnia haberet monilia feminarum, sed strati quoque ejus, et lectuli sollicita esset diligentia maritalis, ut postquam ista complisset, veniret ad ciborum delicias, et ne in his quidem aliquid ei deesse pateretur. Quæ omnia juxta superiorem explanationem aptabimus intelligentiæ spirituali: ut byssinis operiatur atque subtilibus, ne delicata conjugis membra gravi palliorum onere prægraventur, sed et usum pariter exhibeant, et decorem.

Similam et mel et oleum comedisti, et decora facta es vehementer nimis. Post vestitum, ciborum curam gerit, ut comedat Jerusalem similam et mel et oleum, vel per partes, ut plerique æstimant, vel commixtione trium, dulciorem panem, qui panis de cælo descendit (Joan. vi); ac sub tribus nominibus, ut nonnulli putant, sacramentum indicat Trinitatis:

^b Sic legunt codices mss. hoc loco; licet supra retineant *Messe*, vel *Mse*. Hinc videas verbum *משש* Hebraicum et *Mse*, et *Mesi* legi potuisse, cum esset punctis vocalibus destitutum. MART. — Archibuteus Mediolanensis, quo nunc uti incipimus ms., *Msi*.

una quo alia alque alia substantia sit; sed quo diversis, similæ et mellis, et olei nominibus, Patris et Filii et Spiritus sancti una dulcedo monstretur. Et hoc animadvertendum, quod in multis sacrificiis offeratur simila, medulla frumenti atque purissima, de qua scriptum est: *Et de adipse frumenti saturavit eos* (Ps. LXXX, 17): non de hordeo, nec de farina, quæ tunc solum offertur, quando maritus zelotypæ spiritu commovetur. In Judicum volumine *Deborah* legimus (Judic. iv), quæ interpretatur *apis*, cujus prophetia [Al. prophetiæ] mella dulcissima sunt, et refertur ad Spiritum sanctum, qui apud Hebræos appellatur genere feminino *RUA* (רוא). In Evangelio quoque Hebræorum, quod locutant Nazæni^a, Salvator induitur loquens: *Modo me arripit mater mea, Spiritus sanctus*. Porro simila, quæ de frumento conficitur, refertur ad Dominum, qui de semetipso ait. *Nisi granum tritici ceciderit, et in terra mortuum fuerit, ipsum solum manet. Sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert* (Joan. xii, 24). Oleum vero, quod lassorum **159** membra sustentat et reficit, et est luminis nutrimentum, et quo in tabernaculo Dei jube lucernæ lumen accenditur, Patri dicitur convenire. Quæ omnia unam credentibus tribuant gratiam, dicente Apostolo: *Divisiones sunt gratiarum, unus autem spiritus, et divisiones ministerium, unus autem Dominus, et divisiones operationum, unus autem et idem Deus* (I Cor. xii, 4, 5). Qui talem comederit cibum, et hoc dulcissimo, et suavissimo pane oleique splendore fulgente pascus fuerit ac nutritus, vertetur in decorem, et fiet pulcherrimus: non semel, sed repetito, nimis, nimis. Duplicatum enim adverbium pondus facti orationis: quo ad pulchritudinis magnitudinem addi ultra nihil possit.

Et profecti in regnum. Hoc in Septuaginta non habetur, qui forsitan Alexandriæ in Græcum sermonem Scripturas ex Hebraica veritate vertentes, timuerunt hoc odere, ne regem Ægypti viderentur offendere, dum a Deo Jerusalem debitum regnum esse commemorarent: quamquam eruditi solos quinque libros Moysi ab eis interpretatos probent (Vid. sup. cap. v). Post ornatum ergo multiplicem, post coronam, post auri et argenti abundantiam, post indumenta palliaque pulcherrima, post decorem ineredibilem proficit in reginam, quia civitas est magnæ regis, de quo scriptum est: *Deus judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis* (Ps. xvii, 1). Et in Apocalypsi Joannis Jerusalem quasi sponsa ornata atque composita describitur viro suo (Apoc. xxi). In Psalmis quoque de eadem dicitur: *Assitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate* (Ps. xlii, 10). Omne autem quod dicimus de Jerusalem, ne in singulis hæreamus, et librorum magnitudo lædium legentibus factat, referamus ad Ecclesiam. Si enim Jerusalem, juxta Apostolum

(Galat. iv), mater nostra est; mater autem nostra Ecclesia est: consequenter Jerusalem Ecclesia est, mater primitivorum qui descripti sunt in cælis.

(Vers. 14.) *Et egressum est nomen tuum in gentes propter speciem tuam, quia perfecta eras in decore meo quem posui super te, dicit Dominus Deus. LXX: Et exivit nomen tuum in gentes in specie tua: quia completum erat in pulchritudine quam posui **160** super te, dicit Dominus Deus*. Hunc locum manifestius interpretatus est Symmachus: *Et egressum est nomen tuum in gentes, quod perfectum erat propter dignitatem meam, quam posueram super te, dicit Dominus Deus*. Et est sensus: Meis beneficiis meaque incredibili largitate ad regnæ vocabulum pervenisti, ita ut de te omnium gentium sermo loqueretur, et ^b esses non tuis meritis atque virtutibus, sed mea liberalitate perfecta. *Nisi enim Dominus edificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam* (Ps. cxxvi, 1, 2). Qui plantat enim et qui rigat, nihil est, nisi Dominus dederit incrementum (I Cor. iii); quia non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei (Rom. ix, 16): ut postquam omnia fecerimus, dicamus: *Servi inutiles sumus: quæ debuimus facere, fecimus* (Luc. xvii, 10). Non quo ex beneficentia Dei, liberum homini tollatur arbitrium, sed quo ipsa libertas Dominum habere debeat adiutorem.

(Vers. 15.) *Et habens fiduciam in pulchritudine tua: fornicata es in nomine tuo, et exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, ut ejus fieres*. Grande discrimen, non in Dei clementia, sed in suo decore confidere. Quantoque quis sublimior fuerit, debet timere ne corruat, et fornicetur in nomine suo. Adversariæ siquidem potestates solitos contemnunt cibos, et peregrina alimenta desiderant. Unde de diabolo dicitur: *Esca ejus electæ* (Abac. i, 16). Non vult quemlibet decipere. Saul regem qui electus a Domino est, et Judam apostolum supplantare festinat. Non ergo confidamus in propria pulchritudine, nec Dei liberalitatem, nostram putemus esse virtutem; sed potius audiamus: *Ne glories in crastinum: nescis enim quid ventura pariat dies* (Prov. xxvii, 1). Et in alio loco: *Fratres, si præventus fuerit homo in aliquo peccato, vos qui spirituales estis, perficite hujusmodi in spiritu mansuetudinis, considerans teipsum, ne forte et tu teneris* (Galat. vi, 1). Neque exponamus, sive effundamus, fornicationem nostram omni transeunti, ut non Dei, in quem credimus, sed ejus flamus a quo pollulamur. Qui cuncta recipit vitia, et diversorum peccatorum spiritum transeuntem suo suscipit gremio, et divaricat pedes suos omni transeunti, iste effundit fornicationem **161** suam, et ejus incipit sustinere dominatum, cujus hospes extiterit.

^a Confer quæ tum alibi, tum præcipue in Admonitione Dialogis contra Pelagianos præfixa de Nazærorum hæc Evangelio diximus.

^b In Vat. ms., quocum et Robanus legit, quod esset, non tuis meritis... sed mea liberalitate perfectum.

(Vers 16.) *Et sumens de vestimentis tuis, fecisti tibi excelsa hinc inde consuta, et fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est. LXX: Et tulisti de vestibus tuis, et fecisti tibi idola consuta, et fornicata es super eis, et non ingredieris, neque fiet. Symmachus hunc locum ita interpretatus est: Cumque tulisses de vestibus tuis, fecisti tibi excelsa multicoloria, et fornicata es in eis, non facta neque futura. Pro consutis et versicoloribus et excelsis, sive idolis, Aquila et Theodotio ἐμβολίσματα transtulerunt, quod significat diversos pannos hinc inde consutos, et instar emplastri factum idolum, quasi παλὺρραφον vestimentum. Vestivi, inquit, te versicoloribus, et induta es bysso, et polymito, et multarum varietate formarum. Tu autem vestimenta tua quibus mea largitate donata es, tulisti: et fecisti tibi idola, vel excelsa, quæ Hebraice dicuntur ΒΑΜΟΘΗ (בַּמֹּתָה), quod numquam ante factum est, neque fiet; ut quæ acceperis ad ornatum, transtuleris ad injuriam donatoris. Quod super Jerusalem juxta litteram intelligi potest, ut omnia præcepta Legis, et divitias ac rerum omnium abundantiam idolis deputaverit, quod gens alia non fecerit, nec factura sit. Omnes enim nationes quæ a principio idolis servierunt, non tanti criminis reæ sunt. Nostra autem Jerusalem, quæ interpretatur, visio pacis, ab hæreticis scinditur, quando unum et alterum testimonium Scripturarum de propriis carpentes locis, conantur assuere his, quibus non queunt coaptare. Ad quos et supra dictum in hoc eodem propheta legimus: *Væ his qui consuunt cervicalia sub omni cubito manus, et faciunt operimenta super caput universæ ætatis (Sup. XIII, 48): quod Dominus fieri prohibens, loquitur in Evangelio: Nemo assumit commissurampanni rudis in veteri vestimento. Alioquin tollit de plenitudine ejus, et pejor scissura fiet: nec mittunt vinum novum in utres veteres (Matth. IX, 16, 17). Tales sunt Nazaræi, qui veteris Legis observantiam, Evangelicæ gratiæ aptare conantur. Et omnes hæretici, qui testimonium in suo loco alteri sensui congruens, alteri nituntur assuere: cum Dominica tunica desuper texta per totum, scindi omnino non possit, sed texta Spiritu sancto nullam recipiat 162 scissionem. Quod autem dicitur juxta LXX, et non intrabis neque erit, hoc significat: cum tibi idola feceris perversorum dogmatum, quæ arbitraris excelsa: et fornicata sis super eis, credens in his quæ ipsa finxisti, templum Dei intrare non poteris. Et simulacra tua substantiam non habebunt, neque erunt in perpetuum, dicente Apostolo: Scimus enim quia nihil est idolum in mundo (I Cor. VIII, 4).**

(Vers. 17.) *Et tulisti vasa decoris tui de auro meo atque argento meo quod [Vulg. quæ] dedi tibi; et fecisti tibi imagines masculinas, et fornicata es in eis. Juxta litteram Dominus Lege præcepit, ut fierent thuribula, phialæ, candelabrum, arca Testamenti, cunctaque vel aurea vel deaurata, et alia ex argento, quæ omnia conflavit Jerusalem et vertit in idola Baelis, sive Baalis, Chamos et Astaroth, et Melchom. Juxta intelligentiam spiritualem, et de auro et argento sanctarum Scripturarum idola facimus, quando gratiam sensus et eloquentiæ hæretica pravitate corrumpimus, et ponimus in cælo os nostrum, et lingua nostra pertransit in terram. Masculinæ autem dicuntur imagines in quibus omnis hæresis fornicatur, ex eo quod unusquisque se putat robustissima colere, et habere quæ finxit, nec ulla posse oppugnatione subverti. Hæ sunt imagines quas de nostro corde confinximus, et quæ in cœlesti Jerusalem destruendæ sunt, de quibus Propheta pronuntiat: *Domine, in civitate tua imaginem ipsorum dissipabis (Ps. LXXII, 20). Quicumque enim homo est, et Dei nomen amisit, dicitur de eo: Verumtamen in imagine perambulat homo, verumtamen frustra conturbatur (Ps. XXXVIII, 7). Nos autem unum habemus virum, et unam veneramur imaginem, quæ est imago invisibilis et omnipotentis Dei.**

(Vers. 18.) *Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, et operuisti illas: subauditur imagines masculinas: ut omnem cultum quem acceperat ad utendum, verteret in blasphemiam. Hoc autem facimus, quoties prudentia, temperantia, fortitudine, justitia, cunctisque virtutibus hæreticam circumdamus pravitatem, sub occasione earum, simplices quosque decipimus; ut videntes mella virtutum, vitiorum venena non caveant.*

*Et oleum meum, et thymiana meum, posuisti coram eis. Et panem meum (sive ut LXX transtulerunt, panes meos) 163 quem dedi tibi; similan, et oleum, et mel, quibus enutrivisti te, posuisti ea in conspectu eorum in odorem suavitatis. Oleum de quo supra diximus, et thymiana, sive incensum, de quo Psalmista proclamat: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo (Ps. CXL, 2); et panes propositionis, quos Deo jubemur offerre: similan quoque, sensum purissimum 164 Scripturarum, et mel, quod gustavit Jonathan, et aperti sunt oculi ejus et confortatus est (I Reg. XIV), posuit misera Jerusalem in conspectu idolorum, sive coram imaginibus masculinis, ut essent his in odorem suavitatis, quæ natura sua dulcia sunt atque suavissima: sed dum offeruntur idolis falsisque doctrinis, vertuntur in amaritudinem.**

LIBER QUINTUS.

163-164 Ne librorum numerus confundatur, et per longa temporum spatia divisorum inter se vo-

luminum ordo vitietur, præfatiunculas singulis libris præposui: ut ex fronte tituli statim lector

agnoscat, quotus sibi liber legendus, et quæ nobis A propheta explananda sit. In præterito igitur volumine, id est, quarto, partem prophetiæ contra Jerusalem, cujus istud exordium est : *Radix tua et generatio tua de terra Chanaan, usque ad eum locum, ubi scriptum est : Similam et oleum et mel, quibus nutriti te, posuisti in conspectu eorum in odorem suavitatis, ut potui brevi sermone disserui. Nunc ejusdem prophetiæ pars reliqua cum cæteris quæ sequuntur, quinto volumini, et tuo, Eustochium, nomini dedicatur. In quo nihil ex arte rhetorica, nihil ex compositione reperies, et venustate verborum : sed curam simplicis et solertis diligentiae, ut ista et sola laus mea sit, si prophetæ per me dicta intelligas.*

(Vers. 20 seqq.) *Et factum est, ait Dominus Deus, et tulisti filios tuos et filias tuas, quas genuisti [Vulg. generasti] mihi : et immolasti eis ad devorandum. Numquid parva est fornicatio tua, a immolantis filios meos? et dedisti illos consecrans eis. Et post omnes abominationes tuas et fornicationes, non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nuda et confusio plena, conculcata in sanguine tuo. LXX : Et factum est post hæc, dicit Adonai Dominus, et tulisti filios tuos, et filias tuas quas genuisti, et immolasti eis in consumptionem, quasi parum fornicata sis, b et interfecisti filios tuos, et dedisti eos cum offerres illis, hoc est, super omnem fornicationem tuam et abominationes tuas, et non es recordata diei infantiae tuæ, quando eras nuda et ignominiosa : mixta in sanguine tuo visisti. Quod filios suos, et filias Jerusalem, de quibus scriptum est : *Filios genui et exaltavi : ipsi autem spreverunt me (Isa. 1, 2)*; idolis immolaverit, sancta Scriptura commemorat : *Immolaverunt filios suos et filias suas dæmonibus (Ps. cv, 37)*. Et iterum : *Effuderunt sanguinem innocentem (Ibid., 38)*, **165** sanguinem filiorum suorum, et filiarum suarum, quas immolaverunt sculpilibus Chanaan (Exod. iv, 22). Suos autem vocat juxta Hebraicum. Ipse enim de eis dixerat : *c Filius primogenitus meus Israel*. Sive juxta Septuaginta, tuos, quos de fornicatione genuisti. In eo autem loco in quo nos posuimus, *et dedisti illos consecrans eis*, pro quo Septuaginta transtulerunt, *et dedisti eos ad placandum, sive expiandum*, Aquila, Symmachus, et Theodotio posuerunt, *transtulisti et d**

^a Ex Hebraico *וְהִתְחַוֵּיתָ*, et Vulg. edit. repositi Victorius *immolasti*.

^b Locum hunc ita refigit Victor. : *et dedisti eos ad placandum in illis, ex LXX, qui habent καὶ ἔδωκας αὐτὰ ἐν τῷ ἀποτροπιᾶσθαι ἐν αὐτοῖς* : cui lectioni Hieronymus quoque in Comment. suffragium addit, ubi : *In eo autem, inquit, loco, ubi nos posuimus, et dedisti illos consecrans eis, pro quo LXX transtule-*

si hæretica fraudulentia supplantata fuerit, tollit filios suos, qui ^d robustiores sunt in fide, et filias quæ non habent tantam fidei fortitudinem. Aut certe filios, qui mystica quæque cognoscunt : filias quæ simplicem sequuntur historiam; et tradit dæmonibus devorandos, et cum interficiat eos, vivificare se credit, et placare simulacra, quorum occisione saturantur. Quodque dicitur juxta Septuaginta, hoc est, *super omnem fornicationem tuam, et abominationes tuas*, illud significat, quod cunctis peccatis et fornicationibus pejor sit doctrina dæmonum : immo interficiet eos, quos vel multo labore genuerat Deo, vel suos fecerat filios, quos in fornicatione genuerunt.

(Vers 23 seqq.) *Et accidit post omnem malitiam*

B *tuam : væ, væ tibi, dicit Dominus Deus. Et ædificasti tibi lupanar, et fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis. Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ, et abominabilem fecisti decorem tuum, et divisisti [Al. dimisisti] pedes tuos omni transeunti, et multiplicasti fornicationes tuas. Et fornicata es cum filiis Ægypti vicinis tuis magnarum carniū, et multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me. LXX : Et factum est post omnes malitias tuas. ✕ væ, væ tibi : dicit Adonai Dominus. Et ædificasti tibi habitaculum fornicationis, et fecisti tibi prostitutionem in omni platea. Et in principio omnis viæ ædificasti fornicationes tuas : et corrupisti decorem **166** tuum, et divaricasti crura tua omni transeunti, et multiplicasti fornicationem tuam : et fornicata es cum filiis Ægypti vicinis tuis, qui sunt magnarum carniū, et multipliciter fornicata es, ut me ad iracundiam provocares. Hoc quod secundo dicitur, væ, væ tibi, Vulgata editio non habet, sed de Theodotionis editione additum est. Rursumque ubi nos diximus : *Et ædificasti tibi lupanar*, pro quo Septuaginta transtulerunt : *Et ædificasti tibi habitaculum fornicationis*, Symmachus et Theodotio *πορνείον* interpretati sunt; Aquila volens exprimere etymologiam sermonis Hebraici *קֹבֶץ* (קב), posuit *βάθυνον*, quod nos dicere possumus, *foveam* : ut significet ganeam ac defossum specum atque tenebrosam, in quo prostituerarum libido versatur. Quodque sequitur : *Et fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis*, pro quo Septuaginta transtulerunt *ἔκθεμα*, in Hebraico habet *RAMA* : et tam Aquila, quam Symmachus et Theodotio, *excelsum* sive *sublime* interpretati sunt. Denique et in consequentibus, ubi scriptum est : *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ*, pro signo et fornicatione, rursum in Hebræo habet *RAMA* (רמה), quod nos vel *prostibulum*, vel *signum* interpretati sumus, cum apud Hebræos unum vocabulum sit. Hoc autem po-*

runt, *et dedisti eos ad placandum, sive expiandum, etc.*

^c Penes Rabanum, *de eis dixerat, Filios meos, sive juxta Septuaginta, tuos, etc.*

^d Apud eundem, *qui subtiliores sunt, etc.*

^e Polychronius, *ἔκθεμα λέγει αἶον τὸ προχωρῶν ἕνα τὰς πόρνας τρέφει εἰῶθασαι, Ecthema dicit quasi prostibulum, ubi solent scorta alere.*

nitur, quod excelsus sit; ut volentibus fornicari, A procul appareat fornicationis locus, et non necesse sit quæri. Quod semel et iterum atque iterum diximus, in perpetuum dixisse sufficiat, sub persona mulieris post multa mariti beneficia fornicantis, describi fornicationem Jerusalem, quomodo a Deo recesserit, et juncta sit idolis, nec occulta fuerit fornicatione contenta; sed ædificaverit sibi lupanar, et in omni via signum transeuntibus posuerit, ut venirent ad scortum, et satiarent libidinem, non tam suam, quam ejus quæ divaricavit crura sua omni transeunti, et pulchritudinis magnitudinem fornicationis magnitudine deturparit: et inter cætera etiam Ægyptiis vicinis suis amore magnarum carniū prostrata sit. Et ut omne genus turpitudinis demonstraret, multiplici spurcitiæ genere delormata sit. Nulli autem dubium, quod Ægypto vicina sit Palæstina, dicente Domino **167** ad Abraham: *Dabo tibi omnem terram a fluvio Ægypti, usque ad fluvium magnum Euphratem* (Gen. xv, 18), ut ex una parte Ægyptios, et ex altera habeat Assyrios, cum quibus et in posterioribus dicitur fornicata. Fornicatio autem Jerusalem cum Ægyptiis, idololatriæ eorum imitatio est. Ad nostram autem Jerusalem, sive Ecclesiam, sive credentium animas, si fuerint negligentes, et omnibus vitiis patuerint, duplex maledictionis sermo dirigitur, ut audiant: *Væ, væ tibi, ait Dominus Deus, juxta illud quod in Apocalypsi Joannis scriptum est: Væ super omnes habitatores terræ* (Apoç. viii, 13). Si enim sanctus dicit: *Advena sum, et peregrinus sicut omnes patres mei* (Psal. xxxviii, 13): quare non peccator habitator terræ esse dicitur? *Ædificat autem sibi lupanar, qui tota frontis libertate delinquit; juxta illud quod scriptum est: Peccator cum venerit in profundum iniquitatis, contemnit* (Prov. xviii, 5). Et extruit altissimum locum in cunctis plateis: *Lato enim et spatioso via est quæ ducit ad mortem*. Et in omni capite via ædificat; ut nulla peccatorum genera derelinquat; sed imitans scortum Proverbiorum, manifeste in plateis et in angulis platearum, prætereuntes stultos juvenes ad suos invitet amplexus, et polluat decorem animæ, quem pro beneficio a Deo conditore sortita est (Prov. v et vii). Et omnia itinera ejus plena sunt turpitudinis, cunctisque cogitationibus quæ vitiorum incentiva suppediant, aperit cor suum, et crura divaricat, et fornicatur cum Ægyptiis vicinis suis, quorum exempla sæctatur, ethnicis videlicet, qui in suis turpitudinibus gloriantur, et tam nefaria est, ut ipsos quoque superet in turpitudine. Et hæc omnia facit, ut Deum ad iracundiam provoçet. Magnarum autem carniū Ægyptii esse dicuntur, sive ob turpitudinis magnitudinem, sive ob peccatorum deformitatem. Unde sanctus, eamiam dicitur parvularum, quæ in eo decreverunt

quotidie, et per virtutes attenuantur: ita ut nequam caro appelletur, sed spiritus: et loquitur in psalmo: *Sitit anima mea ad te, Deus, quam multipliciter tibi caro mea* (Psal. lxxii, 2): sive (ut quædam habent ^a exemplaria) *quomodo consumpta est* **168** *caro mea: In terra deserta et invia et inaquosa: sic in sancto apparuit tibi* (I Cor. v). Quamobrem et Corinthios fornicator traditur in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat. De hæc carne scriptum est: *Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. Aruit fenum, et flos ejus decidit: verum autem Domini manet in æternum* (Isa. xl, 6, 7). De qua et Apostolus loquebatur: *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt* (I Cor. xv, 50). Et in Genesi loquitur Deus: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt* (Gen. vi, 3). Et ad credentes dicitur: *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu* (Rom. viii, 8, 9). Alia autem caro sanctorum est, de qua scriptum est: *Omnis caro videbit salutare Dei* (Isai. xl, 5).

(Vers. 27.) *Ecce ego extendi* [Vulg. *ex:endam*] *manum meam super te, et auferam justificationem tuam* [Vulg. *jus tuum*], *et dabo te animis* [Vulg. *in animas*] *odientium te, filiarum Palæstinarum, quæ erubescunt* [Al. *ardescunt*] *in via tua scelerata*. LXX: *Si autem extendero manum meam super te, et auferam legitima tua, et dabo te in animas odientium te, filiarum alienigenarum, quæ te declinare fecerunt de via tua*. Quodque sequitur: *ἀεισθνας*, hoc est, *impe egisti*, juxta Septuaginta sequenti capitulo conpatur, juxta ceteros finis superioris est. Extendit autem Dominus super Jerusalem manum suam, ut corrigat delinquentem, et auferat legitima ejus, quæ quamdiu Dei præcepta servabat, legitima Domini dicebantur. Quando vero adoravit idola, et religionem in impietatem mutavit, nequaquam ^b legitima illius appellantur. Quod non solum in lege et cæremoniis, sed in sabbatis quoque et diebus festis et neomeniis accipiendum est. Dans enim legem, ait: *Sabbata mea et dies festos meos*. Quando autem recesserunt a Deo, dicitur eis: *Neomenias vestras, et sabbata, et diem magnum non ^c recipiam: Jejunium et otium, et solemnitates vestras odit anima mea* (Exod. xxxi: Deum. v; Isai. i, 14). Quod et de populo scriptum est (Deut. vii). Qui enim prius Dei populus vocabatur, postquam recessit a Domino, dicitur de eo ad Moysen: *Peccavit populus tuus quem eduxisti de terra Ægypti* (Exod. xxxii, 7). Quæ hic extensio manus, alibi elevatio, sive visitatio dicitur. Quando enim peccantem non corripit Deus, contrahit manum **169** suam. Si autem peccaverit, et in Dei lege cæperit ærotare, mittitur ad eum visitatio; juxta illud quod in psalmo canitur: *Si dereliquerunt filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint: visitabo*

^a Utramque lectionem, quæ penes LXX orat, recole inferius in cap. xliv, ubi Hieronymus *Attenuata*, inquit, *jejunium caro, et circumcisa continentia, fugit opprobrium Ægyptiorum, etc.*

^b Ex nostris et Victorii mss. utpote necessarium negandi vocem nequaquam supplevimus.

^c Repetit Victor. recipio, ex LXX, οὐκ ἀρχίζονται.

in virga iniquitates eorum (Psal. LXXXVIII, 31, 32). Et in hoc propheta scriptum est : *Terra si peccaverit mihi ut delinquat delictum, extendam manum meam super eam, et conteram firmamentum panis ejus, et reliqua.* In quo quærimus, quid sit inter extensionem manus, et emissionem ejus. Loquitur autem diabolus ad Dominum : *Mitte manum tuam, et tange omnia quæ habet : nisi in facie benedixerit tibi (Job. II, 5).* Videturque mihi mitti manus, ad probationem eorum quibus mittitur : extendi autem, ad pœnas eorum qui merentur supplicia. Nec solum extensio et inmissio; sed expansio manus Dei dicitur, Isai ex persona Domini proclamante : *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, et contradicentem (Isa. LXV, 2).* Sanctus quoque levare narratur manus, Scriptura dicente : *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum (Ps. CXL, 2).* Sublatis autem legitimis Dei a populo Judæorum, interrogemus eos quam habeant legis observantiam. Victimam sublato templo atque subverso offerre non possunt; nec adulterarum lapidatio, cæterorumque criminum lege concessa exerceri potest, et vacatio terræ anno remissionis, et cætera hujusmodi. Datur autem in animas odientium se filiarum Palæstinarum, quando traditur Palæstinis, quos indifferenter Septuaginta alienigenas vocant : quas intelligere possumus, urbes vel oppida Palæstinæ. Nostra quoque Jerusalem, si præterierimus cæremonias Dei, et extensa fuerit manus ejus super nos, et ablata cuncta legis observantia, tradetur filiabus Palæstinæ et non filiis. Neque enim primum fortioribus suppliciis tradimur, sed juxta peccatorum qualitatem, inferioribus : ut correpti in minori, majora cruciatuum tormenta vitemus. *Philisthiim*, hoc est, *Palæstini*, prima litterarum parte mutata, interpretatur *cadentes poculo, sive fractura* [Forte actura]. Per quæ significatur tradendos nos adversariis potestatibus, quæ liberunt de calice Babylonis, et corruerunt, et quarum opera perversa sunt. Tantaque erit miseræ Jerusalem correptio ante ignominiam, ut erubescant etiam **170** ipsæ adversariæ potestates super nostrorum magnitudine peccatorum. Quod nos interpretati sumus juxta Symmachum, *scelerata* : Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit *ZEMMA* (זממה). Sublatis autem cæremoniis Dei a populo Judæorum, ad nos cum sacerdotio transit et legislatio, dicente Scriptura : *Constitue, Domine, legislatorem super eos (Psal. IX, 21).* Et in alio loco : *Legem pone mihi, Domine, in via tua (Psal. XXVI, 11).*

(Vers. 28, 29.) *Et fornicata es in filiis Assyriorum: eo quod nocuum fueris expleta, et postquam fornicata es, nec sic es satiata. Et multiplicasti fornicationem tuam in terra Chanaan cum Chaldæis, et nec sic satiata es. LXX: Impie egisti, et fornicata es in filiis Assur; et nec sic satiata es: et fornicata es, et non es repleta; et multiplicasti testamenta tua ad terram Cha-*

naan, et Chaldæorum; et neque in istis expleta es. Supra scriptum est, Jerusalem fornicatam cum filiis Ægypti vicinis suis, qui sunt magnarum carnum : hic altera Assyriorum vicinitas indicatur. Et propterea utrisque traduntur gentibus, quia utrarumque simulacra venerati sunt, ingredientesque Chaldæam, quæ est terra Chanaan, imitati sunt eorum errores quorum imperio subiacebant. Secundum tropologiam de aliis peccatis ad alia sæpe transimus. Cumque non egerimus priorum scelerum pœnitentiam, augemus delicta delictis, et nullo errore satiamur, sed quasi fune longo et corrigia jugi vitulæ, trahimus peccata, et testamentum nostrum, sive fornicationem multiplicamus in terra Chanaan, quæ interpretatur, *quasi fluctuatio*, et cum Chaldæis, qui et ipsi nobiscum sonant, *quasi dæmonia (Psal. XXXIX, 3).* Semperque vestigia habemus in salo, et numquam possumus dicere : *statuit supra petram pedes meos.* Hæreticorumque pravitatibus subjicimur, qui habent similitudinem dæmonum: sive ipsi Dæmonibus, de quibus Paulus scribit : *Non est nobis pugna adversus carnem et sanguinem, sed adversus rectores tenebrarum istarum, adversum spiritualia nequitiae in caelestibus (Ephes. VI, 12).*

(Vers. 30, 31.) *In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus, cum facias hæc omnia opera mulieris meretricis, et procacis? Quia fabricata es lupanar tuum in capite omnis viæ, et excelsum tuum fecisti in omni platea: nec facta es quasi meretrix fastidio 171 augens pretium. LXX: Quid faciam cordi tuo, dicit Adonai Dominus, cum feceris hæc omnia opera mulieris fornicariæ, et impudentis? et fornicata es tripliciter in filiabus tuis: quando edificasti lupanar tuum in principio omnis viæ, et basim tuam fecisti in omni platea: et non fuisti quasi meretrix congregans mercedes. Quodque dixere Septuaginta: Et fornicata es tripliciter in filiabus tuis, in Hebraico non habetur, nec aliorum Interpretum quisquam posuit. Βραχονορησας (contentiose) autem hæc omnia ad Jerusalem loquitur Deus, quod invenire non valet, quæ ægotantem et seminecem possit curare medicamine; juxta illud quod scribit Isaias: Quid est quod debui ultra facere vineæ meæ, et non fecerim ei (Isa. V, 4)? Et Osee: Quid tibi faciam, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? Misericordia vestra quasi nubes matutina, et quasi ros mane pertransiens (Osee VI, 4). Idololatria enim tua non in occulto, sed tota libertate commissa est, ut in omnibus viarum principiis et comitis poneret aras, et basim, sive excelsum tuum, de quo supra diximus, faceres in omni platea. Nec imitata est callidas meretrices, quæ solent difficultate augere libidinis pretium, et ex hoc magis amatores ad insaniam provocare. Sive juxta Septuaginta: Non fuisti quasi meretrix congregans mercedes, sed dedisti quæ accipere debueras, ut nec in eo quod fornicata es, et secuta dæmones, eorum protegereris auxilio, sed variis oppressa captivita-*

* Martianæus cum *jod* intermedio, זממה; est autem *zemma* ut plurimum cogitatio in malum.

tibus, sentire calamitates tuas. Quod quidem et ad Aest, tertia et sublimis sacraque intelligentia, juxta omnem animam Christianam referri potest, quæ deserto cultu Dei, vitiis se, * luxuriæque permisit, et sæcularem secuta vitam, ne in ea quidem egit feliciter, sed et divitias religionis perdidit, et mundi divitias non accepit: nec in constupranda ea fuit aliqua difficultas, sed ipsa se ingessit amatoribus suis. Est autem et alia fornicatio spiritualis, quando deserentes Ecclesiam, hæreticis jungimur, et ædificamus lupanar nostrum in capite omnis viæ, quibus præcipit sermo divinus: *State in viis, et quærite semitas Domini sempiternas, et videte quæ sit via bona, et ambulate in ea* (Jerem. vi, 46), Moysi videlicet, Jesu, Judicum et Regum libris, Isaiæque et Jeremia, et aliis prophetis. **172** In omnibus viarum principiis fabricatur lupanar suum, qui ad perversitatem doctrinæ, testimoniis male abutitur Scripturarum et dicit: Hæc ait Isaias: hæc dicit Osee: hæc locutus est Moyses: hæc Daniel. Et pulchre non in mediis viis, nec in viarum terminis ponit lupanar suum, sed in principio. Si enim ad scientiam, et profunda divinorum venerit librorum, errare non poterit. Excelsum quoque suum, sive basin, facit in omni platea, Ethnicorum se, et Impiorum lasciviæ vitiisque permittens, etiam inter ipsos hæreticos cum ab eis fuerit deturpata, non habens gratiam, sed patens contemptui, quia facile præteritam fidei perdidit castitatem. Hoc autem quod (ut supra diximus) in Hebraico non habetur: *Fornicata es tripliciter in filiabus tuis*, sive ad Jerusalem juxta litteram dicitur, quod omni genere in C suis oppidis, et viculis fornicata sit; et nullus remanserit angulus vel platea, ubi non idololatriæ signa condiderit: sive Ecclesiæ credentibusque deceptis, qui non audierunt illud Apostoli: *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester, et anima, et corpus sine querela in die adventus Domini nostri Jesu Christi servetur* (I Thess. v, 23); sed omni genere fornicati sunt et corpore, et anima, et spiritu. Legimus in Proverbiis: *Tu autem scribe ea tripliciter, ut respondeas sermones veritatis, qui proponuntur tibi* (Prov. xxii, 20, 24). Et jubetur nobis, ut eloquia veritatis, id est, Scripturas sanctas, intelligamus tripliciter. Primum, juxta litteram; secundo, medie per tropologiam; tertio, sublimius, ut mystica quæque noscamus. Secundum litteram, D illud est: *Neque fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia* (I Cor. x, 8). Et: *Nolite murmurare, sicut quidam de eis murmuraverunt et perierunt ab exterminatore* (I Cor. x, 10). Medie autem et juxta tropologiam, quando recedimus a littera, et paululum ad altiora conscendimus, dicente Apostolo: *Scriptum est: Non alligabis os bovi trituranti. Statimque sequitur: Numquid de bobus cura est Deo? An propter nos utique locutus est?* (I Cor. ix, 9). Extrema autem, id

est, tertia et sublimis sacraque intelligentia, juxta illud ejusdem **173** Apostoli: *Propterea relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ. Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo, et in Ecclesia* (Ephes. v, 31, 32). Filix autem sunt Ecclesiæ fornicantis, credentium prius, et postea deceptorum in hæresi animæ, quarum culpa refertur ad matrem.

(Vers. 32 seqq.) *Sed quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos. Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, et donabas eis ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum. Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, et post te non erit fornicatio. In eo enim quod dedisti mercedes, et mercedes non accepisti: factum est in te contrarium. LXX: Mulier adultera ÷ similis tui: a viro suo accipiens mercedes: omnibus qui fornicabantur cum ea dabat mercedes: et tu dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, et onerabas illos ut venirent ad te, per circuitum in fornicatione tua. Et factum est in te perversum contra mulieres in fornicatione tua, et post te non sunt fornicatæ: in eo quod dares mercedes, et mercedes non sunt datæ tibi: et factum est in te perversum. Hoc quod in LXX scriptum est, similis tui, in Hebraico non habetur, et lectionis conturbat ordinem, et facit non minimam quæstionem, quæ mulier, cujus similis sit: cum Jerusalem ipsa mulier adultera esse dicatur. Tulit igitur Jerusalem rerum omnium abundantiam, qua fuerat viri liberalitate donata, et dedit eam alienis, dæmonibus videlicet et idolis, juxta illud quod scriptum est in Osee: *Et hæc non cognovit, quia ego dedi ei triticum, et vinum, et oleum, et argentum multiplicavi ei: ipsa vero argentea et aurea fecit Baalim* (Osee ii, 8.) Unde iratus statim infert: *Propterea convertam, et auferam triticum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo; et tollam vestimenta mea, et lintamina mea, ut non operiam ultra ignominiam ejus: et nunc revelabo immunditiam ejus in conspectu amatorum illius, et nemo eruet eam de manu mea. Cumque omnes mulieres fornicantes soleant accipere mercedes ab amatoribus suis, Jerusalem fecit contrarium, ut magis daret quam acciperet. Et ut largitatem mercedis ostenderet: Onerabat (Al. Honorabat), inquit, **174** eos ut venirent ad se per circuitum; ne quis esset vicinus qui ejus ignominie non misceretur. Et quidem Jerusalem in hoc quoque vicit alias meretrices, ut non solum sua daret, quæ pro ritu turpitudinis labore quæsiverat; sed et munera maritalia amatoribus, et stupratoribus suis tribueret. Tantaque fuit expositio adulteræ ad omnem turpitudinis magnitudinem, ut non solum presentibus, sed etiam futuris meretricibus præferatur. Unde et nos juxta Symmachum interpretati sumus: *Et post te non erit fornicatio. Collatione enim tui, omnis deinceps fornicatio levior***

* In Vatic. ms. cui et Rabanus concinit, *vitiis se luxuriæ pollui permisit.*

^b Al., *Describe autem tibi tripliciter.*

^c Rescribit Victorius, *operiant*, ex τοῦ μὴ καλύπτειν Græci textus, ut sibi videtur, significatione.

existimabitur. Quidquid de Jerusalem diximus, referitur ad Ecclesiam animasque credentium, quæ mœra maritalia, aurum videlicet in sensu, et argenteum in eloquio, et vestimenta, quibus scditas nostra ac turpitudine velatur, dant amatoribus suis; vel contrariis fortitudinibus, vel magistris dogmatum perversorum, quando asserunt nihil nocere luxuriam, et passivam libidinem, juxta corporis genitalia, cõitum naturali lege deponere: cibus omnibus indifferenter utendum, qui ad hoc facti sunt, ut sumantur. Prudentiam in eo tantum necessariam, et sibi prosit; nec justitiam habere locum, quæ si valeat, mendicandum sit, et cætera hujuscemodi. Quæ accipiens misera Jerusalem, in qua visio pacis esse deberet, acumen ingenii et eloquii venustatem vertit in turpitudinem. Et pro amatoribus suis adversum maritum ornata processit his ornamentis, in quibus in boni abusionem a viro fuerat ornata. Quodque sequitur: *Et donabas eis ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum*, omne genus significat peccatorum, ut non uno sit contenta delicto, sed peccandi sustineat famem, et contra jura naturæ omnibus turpata membris usque ad verticem polluat.

(Vers. 35 seqq.) *Propterea, meretrix, audi verbum Domini. Hæc dicit Dominus Deus: Quia effusum est es tuum, et revelata est ignominia tua in fornicatione tua* (Vulg. fornicationibus tuis) *super amatores tuos, et super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis. Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commixta es, et omnes quos dilexisti cum universis quos oderas, 175 et congregabo eos super te undique, et nudabo ignominiam tuam coram eis et videbunt omnem turpitudinem tuam. Et judicabo te judiciis adulterarum, et effundentium sanguinem, et dabo te in sanguine* (Vulg. sanguinem) *furoris et zeli, et dabo te in manus eorum, et destruent lupanar tuum, et demolientur prostibulum tuum, et deandabunt te vestimentis tuis, et auferent vasa decoris tui, et derelinquent te nudam, plenamque ignominia. Et adducent super te multitudinem, et lapidabunt te lapidibus, et trucidabunt* (Al. truncabunt) *te gladiis suis. Et comburent domos tuas igni, et facient in te judicia in oculis mulierum plurimarum, et desines fornicari et mercedes ultra non dabis. Et requiescet indignatio mea in te, et auferetur zelus meus a te, et quiescam, nec irascar amplius: eo quod non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ, et provocasti me in omnibus his. Quapropter et ego vias tuas in capite tuo dedi, ait Dominus Deus, et non feci juxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis. LXX: Propterea, meretrix, audi verbum Domini: Hæc dicit Adonai Dominus: Quia effudisti æs tuum, et revelabitur ignominia tua in fornicatione tua ad amatores tuos, et in omnes cogitationes iniquitatum tuarum, et in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis. Ideo ecce ego super te congregabo omnes amatores tuos, quibus commixta es, et omnes quos dilexisti cum universis quos oderas, et congregabo eos super te per circuitum, et revelabo malitias tuas ad eos, et videbunt cunctam ignominiam*

A tuam. Et ulciscar te ultione adulterarum et effundentium sanguinem, et ponam te in sanguine furoris et zeli, et tradam te in manus eorum: et suffodient lupanar tuum, et destruent basim tuam, et nudabunt te vestimentis tuis, et tollent vasa gloriationis tuæ, et derelinquent te nudam et plenam ignominia, et adducent super te multitudinem, et lapidabunt te lapidibus, et truncabunt te gladiis suis. Et succendent domos tuas igni, et facient in te ultiones coram mulieribus plurimis: et avertam te a fornicatione, et mercedes ultra non dabis: et immittam furorem meum super te, et auferetur zelus meus a te, et requiescam, et non ero ultra sollicitus: quia non es recordata diei infantia tuæ, et contristabas me in his omnibus. Et ecce ego vias tuas in caput tuum dabo, dicit Adonai Dominus: et sic fecisti iniquitatem super cunctis iniquitatibus tuis. Primum historiae fundamenta jacimus. Quia hæc et illa fecisti, quæ **176** superior sermo comprehendit: idcirco audi, meretrix, quæ feceris, et quæ passura sis. Effudisti æs tuum quod a me acceperas, et dedisti mercedem amatoribus tuis, quæ accipere debueras, et interfecisti filios tuos, dum eos offerres idolis: ut non solum adultera, sed et parricida existeris. Idcirco congregabo super te omnes amatores tuos, cum quibus fornicata es, tam eos quos dilexisti, quam illos quos oderas, et adulterarum te lege nudabo, ut omnes videant turpitudinem tuam, et genitalia propter quæ prius amoris amentia ferebantur. Hæc autem omnia per metaphoram mulieris adulteræ et homicidæ, quæ non solum contra virum suum fornicata sit, sed et filios interfecerit, dicuntur ad Jerusalem, et quod congregandæ sint universæ gentes adversum eam, quarum adoraverit idola, et omnia Dei munera in cultum eorum converterit, et destruat templum Baal, et aræ omnis civitatis incendio subvertantur, nihilque in ea remaneat. Et sicut solent contra adulteram omnes lapides jacere, et trucidare meretricem, ut singulorum vulneribus occidatur: ita ut omnes mulieres pœnam videant fornicariæ: sic in conspectu aliarum in circuitu civitatum, et omnium nationum deserendam Jerusalem. Et hoc fieri, ut desinat fornicari, et non det ultra mercedes amatoribus suis; et requiescat indignatio Dei, nec irascatur ei quam amare desierit. Ex quo perspicimus grandem offensam esse, nequaquam curæ haberi a Deo, sed permitti hominem sceleribus suis atque peccatis. *Auferetur, inquit, zelus meus a te, et requiescam, nec irascar amplius*, quasi alienæ, et quæ a me recesserit, et quam æternæ tradiderim nuditati. Si autem hoc passa est Jerusalem, quia cum idolis fornicata est, quid eam passuram putamus, quando Dei Filium trucidarit? Et hæc, ait, universa fecisti, oblita beneficiorum pristinorum, et me ad iracundiam provocasti, sive contristasti me, quem bonis operibus debueras ad gaudia provocare. Propterea, et ego reddidi tibi opera tua in caput tuum. Et cum te subvertero, o adultera, tamen minus in te iræ meæ exerco, quam meruisti: quo et in hoc divina clementia demons-

tratur, ut *majora sint peccata quam pœnæ*. Juxta tropologiam, **177** omnis anima accipit a Deo pecuniã spiritualem, secundum illud Evangelii (*Mat. xxv, Luc. xix*) quod dicitur in parabolis quinque et duum, et unius talentorum, et servorum decem mœas singulas accipientium, qui cum egerint negligenter, debitores sunt quinquaginta [Al. decem] denarium et quingentorum, et propter hoc presentibus amatoribus, quos dæmones, contrariasque virtutes intelligimus, revelatur ignominia Jerusalem, vel in die judicii, vel in tempore pœnitentiæ quando corripuntur. Et prius quidem solus omnipotens Deus cernit occulta, dicente sermone Evangelico: *Et Pater qui videt in abscondito* (*Mat. vi, 6*). Et in alio loco: *Scrutans corda et renes Deus* (*Ps. vii, 10*). Et in Regum volumine: *Tu solus nosti corda cunctarum filiorum hominis* (*IV Reg. viii*). Quando vero fuerit expletum: *Non est absconditum quod non manifestetur, et opertum quod non reveletur* (*Luc. xii, 2*). Et in alio loco: *Nolite ante tempus judicare, donec veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, et tunc laus unicuique erit a Deo* (*I Cor. iv, 5*); et cum correptionis tempus advenerit, tunc implebitur illud Osee: *Nunc circumdederunt eos cogitationes suæ* (*Osee vii, 2*). Et in alio loco: *Inter se cogitationibus accusantibus, sive defendentibus, in die quando judicabit Deus abscondita hominum* (*Rom. ii, 15*). Et rursus: *Ecce homo, et opera ejus ante faciem illius*. Et videbunt omnes turpitudinem ejus qui prius cum ea fuerant fornicati, et dabit eam Deus in sanguine furoris et zeli. Plenus est enim furor viri contra uxorem adulteram, et nullo pretio potest redimi. Sanguis autem filiorum sic intelligi potest, ut filios appellemus Jerusalem λογισμούς καλούς, id est, cogitationes bonas, quæ a Deo hominibus insitæ sunt; quos interficit adultera, quando ad mala opera declinaverit. Prodest quoque Jerusalem, ut suffodiatur lupanar ejus, et omnis fornicationis ejus seminarium destruat. Cum enim hoc factum fuerit, mercedes ultra non dabit, et requiescet Dei indignatio, et nequaquam eam zelabitur, de illius castitate securus: videlicet juxta eos qui in bonam partem accipiunt quæ dicuntur. Alii vero, **178** ut supra diximus, ad contrariam partem referunt, ut magnæ iræ Dei sit non irasci, cum semel contempserit fornicantem, et de salute illius desperaverit. Sin autem hæretici qui vetus non recipiunt lastramentum, juxta Septuaginta editionem, in hoc loco reprehenderint illud quod dictum est: *Et contristabas me in omnibus istis; eo quod Deus non solum iram recipiat, sed et mœrori subiaceat atque tristitiæ, Interrogemus eos quomodo illud suscipiant, quod certe boni Dei mandatum est: Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis* (*Ephes. iv, 30*). Quid-

^a Distinctis verbis, alioque adeo sensu, hic et supra Martianeus legit, *soror es*. Nec disiteor, quod et Nobilio notatum est, in aliquot Græcis libris, et penes Theodoritum haberi ἀδελφί. Verum et textus

A quid enim dixerit in defensionem illius testimonii, hoc nos in satisfactionem presentis sermonis aptabimus.

(Vers. 44.) *Ecce omnis qui dicit vulgo proverbium, in te assumet illud, dicens: Sicut mater, ita et filia ejus. Filia matris tuæ es, quæ projecit virum suum, et filios suos, et soror sororum tuarum tu, quæ projecit viros suos, et filios suos*. LXX: *Hæc sunt omnia quæ dixerunt contra te in parabola, dicentes: Sicut mater, et filia. Filia matris tuæ tu es, quæ repulisti virum suum, et filios suos: et sorores sororum tuarum quæ repulerunt viros suos, et filios suos*. Post παραλογων vitiorum et correptionis [Al. correptiones] Jerusalem, per quam retrahitur ad salutem, aptatur ei tritum vulgi sermone proverbium, sive ut Septuaginta transtulere, parabola: Qualis mater, talis et filia. Mater autem Jerusalem, sicut et supra et in consequentibus scriptum est, Chethæa appellatur, interpretaturque insanians, sive in amentiam vertens: per quæ sæculi hujus incentiva monstrantur, quæ captivam animam ducunt ad interitum, et a viro suo separant (haud dubium quin verbum Dei doctrinaque dicatur). Et soror sororum suarum, ut post paululum lecturi sumus, Sodoma vocatur, et Samaria: quarum altera gentilem vitam luxuriamque significat, altera hæreticorum decipuas. Porro quod in Septuaginta legitur: *sorores sororum tuarum, quæ repulerunt viros suos, et filios suos*, non habet sensum. Quas enim alias sorores habebant Sodoma et Samaria, quæ sorores sunt Jerusalem? Et hoc querendum, **179** quos viros Sodoma Samariaque dimiserint, et quos projecerint filias? Nisi forte possimus hoc dicere, quod semper errantium fluctuant pedes, nec sint solida vestigia quæ^b contra veritatem sunt; sed huc illucque discurrant, et circumferantur omni vento doctrinæ, dum de falsitate transeunt ad aliam falsitatem (*Ephes. iv*). Et cum in primis frustra se sudasse cognoverint, ad secunda tertiaque transcendunt.

(Vers. 45 seqq.) *Mater vestra Hethæa* (Al. Chethæa), *et pater vester Amorrhæus, et soror tua major Samaria: ipsa et filia ejus quæ habitant ad sinistram tuam. Soror autem tua minor te, quæ habitat a dextris tuis, Sodoma et filia ejus. Sed nec in viis earum ambulasti, neque secundum scelera earum fecisti paulo* [Vulg. paucillum] *minus: pene sceleratiora fecisti illis in omnibus viis tuis*. LXX: *Mater vestra Chethæa, et pater vester Amorrhæus, soror vestra senior Samaria: hæc et filia ejus quæ habitant a sinistris tuis et soror tua junior te, quæ habitat a dextris tuis, Sodoma et filia ejus: et nec sic quidem in viis ejus ambulasti, neque secundum iniquitates illius egisti paulo minus, et transgressa es eas in omnibus viis tuis*. Supra dixerat: *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chethæa*; hic ordine et numero commutato: *Mater*

LXX plurium numero, καὶ ἀδελφαὶ τῶν ἀδελφῶν σου, et sorores sororum tuarum habet, et subnexæ Hieronymianæ expositionis series sic legi postulat.

^b Duo msa., quæ proprie veritatis sunt.

vtra Chethim, et pater vester Amorrhæus. Cum enim scelera profecerint, sciuntur in partes; et unione deserti, in turbam proficiunt ac multitudinem, quæ cum Jesu non valet ad montana conscendere. Sogores autem Jerusalem Samaritam, et Sodomam quæ altera a sinistris, altera a dextris est, etiam secundum intelligentiam corporalem si de templo Jerusalem Orientem aspicias, approbabis^a. Majorque dicitur Samaria, quia prior peccavit, et ab Assyriis ducta est in captivitatem: et minor ac junior Sodomam, quæ refertur ad gentium turbam. Alioquin eo tempore Sodomam non erat, quæ prius quam in Scripturis legamus Jerusalem, cum Gomorra, Adama et Beboim, divino fuerat igne deleta (Genes. xix). Media autem inter duas sorores Jerusalem, quæ alio nomine appellatur Juda, a Chaldæis ducta est in Babylonem: multoque Jerusalem sceleratiora peccavit quam Samaria et Sodomam, in 180 templo adorans idolum Zali, et postea Dei Filium interficiens. Porro secundum tropologiam, Samaria et Sodomam, id est, hæretici et Ethnici, sæpe leviora committunt, quam hi qui putantur Jerusalem, hoc est, Ecclesiastici. Unde ad Corinthios dicitur, qui credebant quidem in Christum, sed equalis operibus premebantur: *Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio qualis nec inter gentes quidem, ita ut uxorem patris quis habeat* (1 Cor. v, 1), et cætera. Solent hæretici, qui tamen vetus suscipiunt Instrumentum, tres naturas ex hoc loco intelligere, spirituales, animales, atque terrenam. Et spirituales referunt ad Jerusalem; animales, ad Samariam; terrenam, ad Sodomam. Quos brevis interrogemus, quomodo tres naturæ, spiritualis, animalis, et terrena, quæ utique inter se diversas sunt, unam matrem et unum patrem habere dicantur? quod figmento eorum non congruit. Et quomodo animalis, et terrena natura, juxta hanc eundem prophetam restituantur in antiquam statum, id est in spirituales? quod et ipsum eorum rationibus contrarium est. Quod autem Samaria intelligatur in hæresibus, et in Osæ propheta, et in multis aliis locis, præcipueque illo testimonio comprobatur: *Væ qui despiciunt Sion, et qui confidunt in monte Samaria, vindemiarunt principia gentium* (Amos vi, 1). Omnes enim hæretici despiciunt Sion, quæ interpretatur, *specula*, et refertur ad Ecclesiam; et confidunt sibi in monte Samaria, in superbia videlicet dogmatum perversorum, quæ putant esse sublimia, et per has prædicationes fraudulentas, vindemiant atque populantur principia gentium; ut miraculo doctrinarum, potentes quoque gentium ad errorem hæreticum pertrahant.

(Vers. 48, 49.) *Vivo ego, dicit Dominus: quia non fecit Sodomam soror tua ipsa et filiarum ejus, sicut fecisti tu et filiarum tuarum. Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ: superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius, et filiarum ejus; et manum egeno et pau-*

A peri non porrigebant. Et elevatis eunt, et fecerunt abominationes coram me, et abstuli eas sicut vidiisti [A. vidi]. Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccavit; sed viciisti eam sceleribus tuis, et justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es. LXX: Vivo ego, dicit Adonai Dominus: ut fecit Sodomam soror tua hæc, et filiarum ejus sicut fecisti tu et filiarum tuarum. Veruntamen fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ superbia in saturitate panum, et in abundantia. Deliciis affluobat ipsa et filiarum ejus: hoc habebat ipsa et filiarum ejus, et manum pauperis et egeni non assumebant, et gloriabantur magnifice, et fecerunt iniquitates in conspectu meo, et abstuli eas sicut vidiisti. Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccavit, et multiplicasti iniquitates tuas super eas: et justificasti sorores tuas in omnibus iniquitatibus tuis, quas operata es. Quod posuere LXX, hoc habebat ipsa et filiarum ejus, in Hebraico non habetur. In veteri Testamento Dei juramentum est: Vivo ego, dicit Dominus (Num. xiv, 21). In novo autem: Amen, amen dico vobis (Joan. xiii, 16). Sin autem hoc commune cum cæteris est: Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, non est Deus mortuorum, sed viventium (Marc. xii, 16, 27). Et in alio loco: Placebo Domino in regione viventium (Psal. cxiv, 9): quærimus, qua ratione commune vocabulum proprie sibi vindicet Deus. Sed quomodo dicitur, arbor bona, et bonus homo, et bonus pastor, et bonus servus (Luc. xviii); nemo autem absolute bonus, nisi solus Deus: sic cum angeli cæteræque virtutes, patriarchæ quoque et prophetæ, atque apostoli sint viventes comparatione Dei omnipotentis, mortui appellantur. Quis est enim homo qui vivit, et non videbit mortem (Psal. lxxxviii, 49)? Unde et apostolus Paulus de Deo: Qui solus, inquit, habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem (1 Tim. vi, 16). Et de fonte viventium: Vita, inquit, nostra abscondita est cum Christo in Deo (Coloss. iii, 3). Iste igitur qui jurat, et loquitur: Vivo ego, dicit Dominus, describens Sodomæ, et filiarum ejus scelera, primam superbiam posuit, proprium diaboli, primumque peccatum. Unde idem Apostolus: Ne inflatus, ait, superbis, in judicium incidat diaboli (1 Tim. iii, 6), propter quam de cælo corrui. Dixerat enim: Fortitudine factam, et sapientia intelligentiæ auferam terminos gentium, et robur earum devastabo, et commovebo civitates habitatas, et ordem terrarum totum apprehendam manu scuti nitidum, et sicut confracta ovis auferam (Isal. x, 13, 14). Et: Superbis Deus resistit; humilibus autem dat gratiam (Jacob iv, 6). Legimus et in alio loco: Quid superbis, terra et cinis? Et Evangelium refert Pharisæi superbiam, publicani humilitate superatam (Luc. viii): cujus seminarium est saturitas panum, et rerum omnium abundantia, et otium; sive ut LXX transtulerunt, deliciarum luxuriæque opulentia. Dives ille in Evangelio purpuratus (Luc. xvi) nihil aliud refertur habuisse crim-

^a Vatican. ms. eum Rabano, *approbabis, quod major sit quæ dicitur Samaria, quia, etc.*

^b Victorius, *sed et viciisti eas, sorores scilicet, Sodo-*

mam et Samariam: sicque plurium numero in Hebraica, Græca, Latinaque editi. habetur.

nisi, nisi quod opibus et divitiis affluens, in tantam A eruperat superbiam, ut manum egeno et pauperi Lazaro non porrigeret: et sic oblitus sit conditionis suæ, ut ne hoc quidem misero daret, quod projiciendum erat. Ob quam causam et in alio loco scribitur: *Omnia qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur* (Luc. xiv, 11). Superbia, saturitas panis, rerum omnium abundantia, otium et delicæ, peccatum Sodomiticum est, et propter hoc sequitur Dei oblivio, quæ præsentia bona putat esse perpetua, et numquam sibi necessariis indigendum. Quapropter et lege præcipitur: *Attende, ne comedens et bibens et saturatus, ærificatis domibus optimis, habensque oves et boves, argentum, et aurum, obliviscaris Domini Dei tui* (Deut. viii, 11). Et in alio loco de Israel scriptum est: *Manducavit et bibit, et saturatus est, et impinguatus, et calcitravit dilectus* (Deut. xxxii, 15). Quod sciens et sapientissimus omnium Salomon in Proverbiis deprecatur: *Tribue mihi necessaria et quæ sufficiant: ne saturatus mendax fiat, et dicam quis me videbit? aut pauper effectus, furer et pejerem nomen Dei mei* (Prov. xxx, 8, 9). Quodque sequitur: *et justificasti sorores tuas in cunctis abominacionibus tuis, quas operata es*, non simpliciter justas Sodomam et Samariam esse decernit, sed comparatione deteriorum: quomodo et Publicanus, de quo supra diximus, non absolute justus dicitur, sed collatione pejoris. Et tamen cum tales sint Sodoma et Samaria, ne dimidium (At. dimidiam) quidem peccaverunt comparatione Jerusalem. *Servus enim qui scit voluntatem domini sui, et non facit eam, vapulabit multis* (Luc. xii, 47). Et: *Potentes potenter tormenta patientur* (Sap. vi, 7). Porro quod pro deliciis (Al. divitiis) otium in Hebraico continetur, sciendum ad illum sensum pertinere: In **183** desiderii est omnis anima otiosi; quod videlicet semper aliquid agendum sit: ne ager pectoris nostri, cessante manu, malarum cogitationum sentibus occupetur.

(Vers. 52.) *Ergo et tu porta confusionem tuam, quæ vicisti sorores tuas peccatis tuis, sceleratius agens illis* [Al. ab eis]: *justificatæ enim sunt a te*. LXX: *Et tu sustine tormentum tuum in eo quod corrueris sorores tuas in peccatis tuis, quibus inique egisti super eas, et justificasti illas super te*. Secunda post naufragium tabula est, cum peccaveris, erubescere; et non illi subjacere increpationi, quæ contra Jerusalem dicitur: *Facies meretricis facta est tibi: nescis erubescere* (Jerem. iii, 3). Portat autem tormentum suum, qui propria torquetur conscientia, et in isto sæculo sustinet propria voluntate cruciatum, ne æterna tormenta ustineat (Genes. iv). Corrumimusque fratres nostros, vel sorores peccatis nostris, quando per nostra peccata ad majora scelera provocantur. Quod dico,

* Erat forte hæc sententia in aliquo Evangelio apocrypho, vel in exemplaribus antiquæ Vulgatæ addita fuit, sicut et alia bene multa quæ modo non leguntur apud eos. MART. — Archinteus liber, tale quid et in Evangelio sonat. Victorius vocem Evangelii delet, nihil enim tale in hodiernis saltem Evangeliorum codicibus reperitur. Respici autem videtur, ubi

ita fiet manifestius: *Finge aliquem in sacerdotali culmine constitutum non bene vivere, et deturpare operibus dignitatem. Nonne imitatione vitiorum ejus, laicus frater corrumpitur? Nam et qui unum de minimis scandalizaverit, mola collo alligata, præcipitatur in profundum* (Matth. xviii, 6). Sorores quoque Jerusalem Sodoma, et Samaria justificantur: non quo per se justæ sint, sed ut diximus, comparatione pejoris.

Ergo et tu confundere; et porta ignominiam tuam, quæ justificasti sorores tuas. Septuaginta: *Et tu confundere, et suscipe ignominiam tuam: eo quod justificaveris sorores tuas*. Confusionem sequitur ignominia: ignominiam correptio: correptionem consolatio: consolationem salus: juxta illud Apostoli: *Tribulatio operatur patientiam: patientia probationem: probatio spem: spes autem non confundit* (Rom. v, 3-5). Haud dubium quoniam in futurum: quia in præsentiarum sua per confusionem peccata delet. Tale quid et illud Evangelii sonat: *Est confusio quæ ducit ad mortem, et est confusio quæ ducit ad vitam* (Eccli. iv, 25). Spiritus quoque sanctus peccatores hortatur in Psalmis: *Confundantur et revereantur omnes inimici mei: convertantur retrorsum, et confundantur valde velociter* (Psal. xxxix, 15). Scriptum est **184** et alio in loco: *Dic tu primum peccata tua, ut justificeris* (Isa. xlvi, 26, sec. LXX). Et rursus: *Justus accusator sui est in principio sermonis* (Prov. xviii, 17). Non igitur mirum si provocetur Jerusalem ad confusionem, et ignominiam; quæ intantum peccaverit, ut justificaret sorores suas: cui deinceps dicitur: *Et tu, et filia tuæ* b *revertimini in antiquum statum*.

(Vers 53, 54.) *Et convertam restituens eas conversione Sodomorum cum filiarum suis, et conversione Samariæ, et filiarum ejus: et convertam reversionem* [Al. conversionem] *tuam in medio earum, ut portes ignominiam tuam, et confunderis* [Al. confundaris] *in omnibus quæ fecisti consolans eas*. LXX: *Et convertam conversiones earum conversione Sodomorum et filiarum ejus, convertam conversionem Samariæ, et filiarum ejus, et convertam conversionem tuam in medio earum, ut portes tormentum tuum: et habeas ignominiam ex omnibus quæ fecisti, ut me ad iracundiam provocares*. Grandis profectus Jerusalem, ut post confusionem, et ignominiam, quam illatam sibi Dei judicio libenter excepit atque portavit dicens: *Iram Domini sustinebo, quoniam peccavi ei, promittatur ei restitutio in antiquum statum*. Sed tamen quoniam comparatione scelerum ejus, justificata est Sodoma, et Samaria, quarum altera a dextris, altera a sinistris est; primum restituitur *conversio*, sive *captivitas* Sodomæ, ut interpretatus est Aquila: secundo *captivitas* Samariæ, ut idem Aquila et Symmachus transtulerunt: et

hæc est eorum verborum sententia: *Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam*. Et II Cor. vii: *Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem statim operatur, sæculi autem tristitia mortem operatur*.

b Post Victorium legimus ad sacri textus fidem, *revertimini*, pro quo erat *revertimini*.

novissima restituetur Jerusalem, quæ majore fuerat A iniquitate depressa, et peccatrices sorores comparatione sui justas esse monstraverat. Cui enim dubium, quia inter tres peccatores, immo impios, gentilem, hæreticum, ecclesiasticum, multo majoribus pœnis dignus sit, qui majoris fuerit dignitatis? Potentes enim, ut diximus, potenter tormenta patientur (Sap. vi, 7). Qui autem minimus fuerit, dignus est misericordia. *Et servus qui scit voluntatem domini sui, et non facit eam, vapulabit multis* (Luc. xii, 47). Unde et Petrus: *Tempus, inquit, est ut incipiat iudicium a domo Domini* (I Pet. iv, 17). Et in hoc eodem propheta præcipitur securis habentibus: *A sanctis incipite* (Supra ix, 6), ut extrema Jerusalem, **185** sororibus ante conversis et restitutis in pristinum statum, portet ignominiam suam, et confundatur, et erubescat super his quæ peccaverat, et in omnibus consoletur sorores suas, dum graviora sustinet (Jerem. vi). Vel certe ideo confundatur et erubescat, quia Deum ad iracundiam provocarit. Ex quo perspicuum est, non esse naturalem iram Dei, sed nostris vitiis clementissimum et mansuetissimum Deum ad iracundiam provocari, dicente Apostolo: *An divitias bonitatis ejus, et sustentationis, et patientie contemnitis: ignorans quia bonitas Dei ad pœnitentiam te provocat? Secundum duritiam autem tuam, et impenitentem cor, thesaurizas tibi iram* (Rom. ii, 4, 5), quam Deus naturaliter non habet. Unde et in alio loco scriptum est: *Emisisti iram tuam, quæ devoravit eos sicut stipulam* (Exod. xv, 7). Quod enim conjunctum est, et in uno corpore copulatum, mitti non potest, sed illud quod extra corpus est. Verbi gratia, lancea, telum, sagitta, gladius. Legimus et in Evangelio (Matth. x, 15), tolerabilius fore terræ Sodomorum in die iudicii, quam ei quæ apostolos non receperit.

(Vers. 55.) *Et soror tua Sodoma et filia ejus revertentur ad antiquitatem suam. Et Samaria, et filia ejus revertentur ad antiquitatem suam. Et tu et filia tuæ revertimini* [Al. revertimini] *ad antiquitatem vestram.* LXX: *Et soror tua Sodoma, et filia ejus restituentur sicut fuerant a principio: et Samaria, et filia ejus restituentur sicut fuerant a principio. Et tu et filia tuæ revertimini, sicut fuistis ab initio.* Judæi inter cæteras fabulas, et interminabiles genealogias, et deliramenta quæ fingunt, etiam hoc somniant, in adventu Christi sui, quem nos Antichristum scimus, et in mille annorum regno, Sodomam esse restituendam in antiquum statum, ita ut sit quasi paradisi Dei, et quasi terra Ægypti; et Samariam pristinam recipere felicitatem, ut de Assyriis revertantur in terram Judæam (IV Reg., xvii, xviii). Legimus enim decem tribus captas a Phul, et Salmanassar, et Teglatphalassar regibus Assyriorum, et usque hodie ibi esse captivas. Jerusalem quoque tunc esse fabricandam, et omnes filias ejus, urbes videlicet, et viculos, et castella, quæ sub ipsius futura sint potestate, florituras et prius floruerunt, et ipsam Jerusalem auro et argento, et pretiosis lapidibus extruendam, de qua **186** et Isaias vaticinetur: *Constituam iudices*

A tuos sicut prius, et consiliarios tuos sicut a principio, et post hæc vocaberis civitas justitiæ, mater civitatum, fidelis Sion (Isa. i, 26); et nosira loquatur Apocalypsis (Apoc. xxi): *Et David cantat: Bene fac, Domine, in bona voluntate tua Sion, et ædificentur muri Jerusalem* (Ps. l, 20). Et in alio loco: *Ædificentur civitates Judæ, et habitabunt, et commorabuntur ibi, et semen eorum in æternum dirigetur* (Ps. lxxviii, 36). Nos autem horum perfectam scientiam, Dei iudicio relinquentes, immo liquido confidentes [Al. confidentes], post secundum adventum Domini Salvatoris, nihil humile, nihil futurum esse terrenum; sed regna cœlestia quæ primum in Evangelio promittuntur, hoc dicimus, quod in Ecclesiæ statu, cuncta completa sint, et quotidie compleantur. Sodoma revertitur in antiquum statum, quando naturæ suæ redditu genilis prius, et impia anima intelligit Creatorem. Samaria recipit antiquam beatitudinem, hæreticorum errore contempto, et juncta doctrinæ, et fidei Christianæ. Cumque illæ reversæ fuerint, et Jerusalem, risio pacis, quæ interpretatur Ecclesia, revertetur in pristinum statum. De qua scriptum est: *Factus est in pace locus ejus* (Psal. lxxv, 2); et: *Jerusalem quæ ædificatur ut civitas: cujus participatio ejus in idipsum* (Ps. cxxi, 3); et in Apostolo: *Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra* (Galat. iv, 25); et in eodem: *Accessistis ad Sion montem, et ad civitatem Dei viventis Jerusalem cœlestem, et millia angelorum frequentium* [Al. frequentiam] (Hebr. xii, 22). Et revertitur cum filiabus suis, quæ in toto orbe dispersæ sunt. De quo plenius in Isaiæ explanationibus disseruimus.

(Vers. 56 seqq.) *Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo in die superbiæ tuæ antequam revelaretur malitia tua, sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriæ, et cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæstinarum, quæ ambiunt te per girum. Scelus tuum, et ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus.* LXX: *Nisi fuissent Sodoma soror tua ad audiendum in ore tuo in diebus superbiæ tuæ antequam revelarentur malitiæ tuæ, sicut nunc est filiarum Syriæ, et nisi hoc fuisset, quid factum esset tibi, et omnium in circuitu tuo filiarum alienigenarum, quæ circumdant te per girum? impietates tuas, et iniquitates tuas tu porta.* Symmachus hunc locum ita interpretatus est:

187 *Quia non fuit Sodoma soror tua in auditu per os tuum in die superbiæ tuæ, antequam revelaretur ignominia tua, sicut in tempore opprobrii filiarum Syriæ, et omnium quæ in circuitu tuo sunt filiarum Palæstinarum, quæ te ambiunt per gyrum. Scelus tuum et nefas tuum tu portabis.* Theodotio hoc modo: *Et non erat Sodoma soror tua in auditu oris tui, in die superbiæ tuæ, antequam revelaretur malitia tua: sicut tempus opprobrii filiarum Syriæ, et omnium per circuitum ejus filiarum alienigenarum, quæ abominantur te per gyrum. Fornicationem tuam, et contaminationes tuas, tu portasti, dicit Adonai Dominus.* Editioni Aquilæ congruit nostra translatio; quas omnes possui, ut ex collatione cunctarum, alicujus sensus possimus re-

perire vestigium, et interim absque aliorum præjudicio, sic nobis videtur lectionis ordo reddendus : In diebus superbiæ tuæ, quando peccabas, non es recordata eversiois Sodomæ sororis tuæ, antequam pateret malitia tua, quæ hoc tempore revelata est in tantum, ut cunctis urbibus Syriæ et Palæstinæ quæ in circuitu tuo sunt, fieres opprobrium. Quia igitur vicisti in scelere sororem tuam; nec ejus exemplo territa es, ne similia sustineres, et prohiberes pedem tuum : nunc autem revelata est ignominia tua, Dei auscultata sententiam. Vel *porta* juxta Septuaginta : vel *portasti*, juxta Aquilam, et Theodotionem : vel *portatura es*, juxta Symmachum, scelus et ignominiam tuam, ut postquam pœnas pro sacrilegio sustinueris, veniam non ex pacto tuo, sed ex mea clementia consequaris. Syria Hebræo sermone dicitur **ARAM** (ארם), quæ interpretatur, *sublimitas*. Et juxta explanationem illius loci Isaïæ prophetæ, in quo Aram, et Ephraim con-entiunt contra Judam, et Jerusalem, ethnicorum arguta sapientia, et quæ sibi sublimitatem scientiæ repromittat, juncta malitiæ hæreticorum, impugnat Judam, in quo vera confessio est, et non potest prævalere. Hic quoque eadem arrogantia Syriæ, id est, philosophorum cum filiabus alienigenarum, in quibus multiplex diversorum in gentibus dogmatum error ostenditur, illudit Jerusalem, et opprobrio habet eam, cujus vitiis superata est.

(Vers. 59 seqq.) **188** *Quia hæc dicit Dominus Deus : Et faciam tibi sicut despesisti juramentum, ut irritum faceres pactum. Et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ : et suscitabo tibi pactum sempiternum. Et recordaberis viarum tuarum, et confunderis cum receperis sorores tuas tecum majores cum minoribus tuis : et dabo tibi eas in filias, sed non ex pacto tuo. Et suscitabo a tibi pactum meum tecum, et scies quia ego Dominus, ut recorderis, et confundaris, et non sit tibi ultra aperire os præ confusione tua : cum placatus fuero tibi in omnibus quæ fecisti, ait Dominus Deus. LXX : Hæc dicit Adonai Dominus : Et faciam in te sicut fecisti, sicut despesisti hæc, ut præterires testamentum meum. Et recordabor ego testamenti mei, quod feci tecum in diebus adolescentiæ tuæ, et suscitabo tibi testamentum sempiternum, et recordaberis viæ tuæ, et despiciers cum receperis sorores tuas te majores cum junioribus tuis, et dabo eas tibi in probationem, et non ex testamento tuo, et suscitabo ego testamentum meum tecum, et cognosces quia ego Dominus : ut recorderis, et confundaris, et non sit tibi ultra aperire os a facie ignominie tuæ, cum propitius fuero tibi juxta omnia quæ fecisti, dicit Dominus Deus. Ideo tibi dixi : scelus tuum et ignominiam tuam tu porta, sive portasti, aut portatura es; ut recipias quod mereris : quia despexisti juramentum meum, et irritum fecisti pactum meum. Cum autem fuerit expletum, ego occidam, et ego vivificabo : ego percutiam, et ego sanabo (Deut. xxxii, 39) : tunc recordabor*

^a Victor. ad Vulgatam editionem, ipsumque Hebraicum, et suscitabo ego pactum meum tecum. Eadem

*pacti mei, quod olim tecum habui. Et suscitabo tibi pactum, nequaquam Legis quod præterit, sed pactum Evangelii sempiternum : ut cum recordata fueris viarum tuarum, et receperis sorores tuas majores, vel minores Samariam et Sodomam earumque socias, tribuam tibi eas in filias, sive in probationem (oportet enim (I Cor. xi, 19) et hæreses esse, ut probati quique manifesti fiant), non ex tuo merito, sed ex mea misericordia, et tunc scias quod ego sim Dominus; et recorderis beneficiorum meorum, et confundaris, et dicas juxta Apostolum : Qui non sum dignus vocari Apostolus : quia persecutus sum Ecclesiam Dei (I Cor. xv, 9). Et non sit tibi ultra aperire os præ confusione tua. Sanctorum enim est aperire os juxta **189** Apostolum qui ait : Os meum ad vos patet, o Corinthii (II Cor. vi, 11) : et Domini Salvatoris, qui aperiens os suum, docebat eos (Matth. v), dicens et in psalmo : Aperiam, inquit, in parabolis os meum (Ps. lxxvii, 2). Peccatori autem dicitur : Peccasti : quiesce (Genes. iv). Et : Ut quid tu assumis testamentum meum per os tuum (Ps. xlii, 16)? Et : Non est pulchra laudatio in ore peccatoris (Eccli. xv, 9). Sanctusque meretur audire : Aperi os tuum, et implebo illud (Ps. lxxx, 11). Ex quo intelligimus, etiam cum per misericordiam Dei receperimus pristinam gloriam; immo acceperimus pactum Evangelii sempiternum, postquam placatus fuerit nobis Dominus in omnibus quæ fecimus, memoriam præteriti nos habere peccati, et semper os claudere, quia non ex operibus nostris, sed ex Dei gratia salvati sumus.*

C (Cap. XVII. — Vers. 1 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, propone ænigma, narra parabolam ad domum Israel, et dices : Hæc dicit Dominus Deus : Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis et varietate venit ad Libanum, et tulit medullam cedri. Summitatem frondium ejus evellit, et transportavit eam in terram Chanaan, in urbe negotiatorum posuit illam. Et tulit de semine terræ, et posuit illud in terra pro semine ut firmaret radices super aquas multas, in superficie posuit illud. Cumque germinasset, crevit in vineam li-tiorem humili statura : respicientibus ramis ejus ad eam et radices ejus sub illa erant. Facta est ergo vinea, et fructificavit in pulmites, et emisit propagines. LXX : Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, narra narrationem, et dic parabolam ad domum Israel, et dices : Hæc dicit Adonai Dominus : Aquila magna magnarum alarum, longo ductu plena unguium quæ habet ductum intrandi in Libanum, et tulit electa cedri. Summitates teneritudinis avellit, et attulit eas in terra Chanaan. In civitate murata posuit illud, et tulit de semine terræ, et dedit illud in campo plantationem super aquas multas : ut respiceretur, posuit illud : ortumque est, et factum in vineam infirmam et parvulam magnitudine, ut tantum apparent **190** rami ejus sub ea, et radices illius subter illam erant. Et facta est*

ratione paulo superius rescripserat, cum receperis sorores tuas te majores, pro tecum majores.

in vineam magnam, et facit propagines, et extendit ramos suos. Quando propheta dicitur: *Propone aenigma, narra parabolam*, sive ut LXX transtulerunt: *narra narrationem, et die parabolam*, ostenditur obsecrum esse quod dicitur. Nulli enim dubium, aenigma, et parabolam aliud proferre in verbis, aliud tenere in sensibus. Et Salvator enim ad populum loquebatur in parabolis, quas secreto apostolis discrebat. Ergo aenigma, et parabolam ita debemus intelligere, quasi aenigma, et parabolam. Duæ autem in præsentia Ezechielis prophetia Aquilæ proponuntur. De prima nunc dicendum est: de altera in consequentibus discrevimus. Et interim simplicem carpamus historiam. Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plenis et varietate, sive ut vertere Septuaginta, *plena unguibus*, Nabuchodonosor rex Chaldæorum est, de quo et Osce loquitur: *Quasi aquila super domum Dei* (Osce viii, 1). Isc multis imperans nationibus, et innumerabili vallatus exercitu, venit super domum Dei, haud dubium quia templum significet: sive ut nunc Scriptura dicit, ad Libanum, de quo loquitur Zacharias: *Aperi, Libani, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas. Ullula, abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt* (Zach. xi, 13). Et crebro templum quod erat inclytum atque ^a sublime, in Scripturis sanotis Libanus appellatur. Tulitque medullam cedri, et summitatem frondium ejus evellit, et transportavit eam in terram Chanaan, in urbe negotiatorum posuit illam. Pro negotiatoribus, sive negotiationibus, muratam Septuaginta transtulerunt. Indicat autem Jechoniam regem Juda, quem cepit Nabuchodonosor cum matre sua et principibus populi, cunctisque opibus Jerusalem, et vasis templi; et transtulit in Babylonem, quæ est in terra Chanaan, ibique copænsit. De cujus postea genere, sicut Matthæi Evangelistæ Scriptura testatur (Matth. i), Dominus et Salvator noster natus est per Salathiel **191** et Zorobabel. Qui protulit de seiente ejusdem terræ, id est, de stirpe regia, Matthian patrum Jechoniæ, cujus veritatis nomen, et vocavit eum Sedeciam, et posuit regem in Jerusalem, multisque præfecit populis. Et tamen in superficie posuit illum, nec potestatem ejus alta imperii radice firmavit: sed posuit eum, ut respiceretur, et sub potestate esset Babylonia, sive humili statura, respicientibus ramis ejus ad eam: ut præeset quidem populis Judæorum; sed respiceret ad Babylonii jubentis imperium. Hoc est enim quod Scriptura dicit: *Humili statura, respicientibus ramis ejus ad eam*, subauditur, aquilam. Quod apertius vertere Septuaginta, *utrumque est quod plantatum fuerat, et factum est in ramicam infirmam et parvulam: ut tantum apparerent*

A rami ejus, ut videretur quidem habere regnum, sed ipsum regnum ejus humile atque infirmum; Babyloni principis regetur arbitrio. Hoc interim de præsentis capitulo, cui subnectamus et reliqua.

(Vers. 7 seqq.) *Et facta est aquila altera grandis, magnis alis, multisque plumis. Et ecce vinea ista quasi mittens radices suas ad eam, palmites suos extendit ad illam, ut irrigaret eam de areolis germinis sui. In terra bona, super aquas multas ^b plantavit eam: ut faciat frondes, et portet fructum, et [Vulg. ut] sit in vineam grandem. Dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ergone prosperabitur? Nonne radices ejus evellat, et fructum ejus distringet, et siccabit omnes palmites germinis ejus, et crescet, et non in brachio grandi, neque in populis multis [Vulg. populo multo] ut evelleret eam radicitus? Ecce plantatu est, ergone prosperabitur? Nonne eum tetigerit eam ventus urens, siccabitur, et in arceis germinis sui crescet? LXX: Et facta est aquila altera grandis magnarum alarum, plurimisque unguibus: et ecce vinea hæc implicata erat ad eam, et radices ejus ad illam, et ramos suos extendit ad illam, ut irrigaret eam cum gleba plantationis suæ. In campo bono, super aquam multam ipsa impingnata est: ut faceret germina et afferret fructum, et esset in vineam grandem. Propterea dic: Hæc dicit Adonai Dominus: Si dirigitur? Nonne radices tenertudinis ejus, et fructus illius computrescent, et crescent omnia quæ ex ea orta sunt? Et non in brachio **192** magno, neque in populo multo, ut evellat eam a radicibus suis: et ecce impingnatur. Numquid dirigitur? Nonne statim ut tetigerit eam ventus urens, crescet, ac siccabitur ariditate: cum gleba germinis sui crescet? Aquila secunda, id est, altera, et ipsa magna, plena plumis, multorum unguum, propter rapacitatem, et vastationem gentium plurimarum, rex Ægypti est Pharao. Et ecce vinea ista subauditur rex Sedecias, qui a Nabuchodonosor in Jerusalem fuerat constitutus, cœpit, inquit, mittere propagines suas ad eam, id est, ad regem Ægyptiorum, legatos dirigere, et ab eo contra regem, cui subditus erat, auxilium postulare. Hoc est enim quod Scriptura nunc dicit, ut irrigaret eam de areolis germinis sui. Quæ in terra bona a Nabuchodonosor plantata erat, ut faceret frondes, et afferret fructum, et cresceret in vineam latiore: propterea jubetur prophætæ, ut loquatur ad vineam, quæ a Nabuchodonosor plantata fuerat, et ramos suos ad aquilam Ægyptiam miserat: numquid prosperabitur quia hoc facere constata est, et non statim omnes propagines ejus, et palmites siccabuntur? Et non, inquit, in brachio grandi, neque in populo multo? Fugiens enim Sedecias, et regis Ægyptii auxilio destitutus, a ducebus Nabuchodonosor in desertis Hie-*

^a Atque hæc quidem congrua magis est ratio, quæ obrem templo in prophetis sæpe Libani nomen tribuitur: sicut enim continuo nivibus splendebat, eratque præ omnibus alis Palæstinæ montibus sublimis Libanus, ut Theodor. notat in ps. lxxi, 16; sic templum Josephus tradit, eminens conspectum lastar montis procerissimi et nivei, sive splendentis apparuisse. Laudatum in hæc rem ab Hieronymo

Zachariæ locum eadem convenientia ad templum usurpavit Rabban Jochanan Ben Zaccai, cum sponte reseratas templi fores conspiceret, quod portentum Josephus quoque et Tacitus narrant; prædicens imminere tempus, quo ades sacra, consummaretur: *Aperi, o Libanon, portas tuas, ut consumat ignis cedros tuas.*

^b Victor. plantata est, ad Vulgatæ lectionem,

richontiis [Al. Hierichuntis] comprehensus est : et cuncti ejus socii huc illucque dispersi sunt, sicut in volumine Regum et Paralipomenon, et Jeremiae scriptum est (IV Reg. xv, Jerem. xxxix).

(Vers. 11 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Dic ad domum exasperantem : Nescitis quid ista significant? Dic : Ecce venit rex Babylonis Jerusalem, et assumet regem et principes ejus, et adducet eos ad semetipsum in Babylonem. Et tollet de semine regni, ferietque cum eo foedus, et accipiet ab eo jusjurandum : sed et fortes terræ tollet, ut sit regnum humile, et non elevetur, sed custodiat pactum ejus, et servet illud. Qui recedens ab eo, misit nuntios ad Ægyptum, ut daret sibi equos et populum multum. Numquid prosperabitur, vel consequetur salutem, qui fecit hæc? Et qui solvit pactum, numquid effugiet? Vivo ego, dicit Dominus Deus : quoniam in loco regis qui constituit eum regem, cujus fecit irritum juramentum, et solvit pactum quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur. 193 Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharaonem prælium in jactu aggeris, et in exstrukione vallorum, ut interficiat animas multas. Spreverat enim juramentum, ut solveret foedus. Et ecce dedit manum suam : et cum omnia hæc fecerit, non effugiet.* Hoc est ænigma, hæc est parabola, quod sub duabus aquilis et vinea, duos reges Babylonis et Ægypti Scriptura monstraret; et regem Sedeciam, qui contra jusjurandum, deserta amicitia Nabuchodonosor, se ad regem Ægyptum transtulit. Feriet, inquit, cum eo foedus, et accipiet ab eo jusjurandum, ut custodiat pactum ejus, et servet illud. Qui dissolvit, ait, pactum, numquid effugiet? Ex quo discimus, etiam inter hostes servandam fidem, et non considerandum cui, sed per quem juraveris. Multo enim fidelior inventus est ille, qui propter nomen Dei tibi creditit, et deceptus est, te qui per occasionem divinæ majestatis hosti tuo, immo jam amico, es molitus insidias. Quoniam, inquit, in loco regis qui constituit eum regem, cujus fecit irritum juramentum, et solvit pactum quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur. Legimus enim Sedeciam captum, ductum esse in Reblatha, ibique interfectis filiis excæcatus; et instar feræ clausum cavea, translatus in Babylonem (IV Reg. xxv). Unde et Scriptura cum videatur sibi esse contraria, tamen in utroque verissima est. Dictum enim erat ad Sedeciam : *Et intrabis Babylonem, et non videbis eam* (Jerem. xxxiv, 4). Intravit enim, quia ductus est Babylonem, et non vidit, quia fuerat excæcatus. Hoc autem quod sequitur : *Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharaonem prælium; in jactu aggeris, et in exstrukione vallorum, ut interficiat animas multas* : dupliciter intelligitur, sive rex Ægyptius contra Nabuchodonosor regem Babylonis veniens, non poterit præliari, neque cum parvo exercitu tantæ resistere multitudini : sive ipse Sedecias expugnabitur a Pharaone, a quo speravit

A auxilium : non quo Pharaonem expugnaverit, vel hoc alicubi Scriptura testetur; sed quo expugnatio Nabuchodonosor, per occasionem sit facta regis Ægypti : nec iste visus sit expugnare Jerusalem, qui obsidebat, sed ille in quo Sedecias frustra speraverat. Ecce, inquit, 194 dedit manum suam regi Ægypti, et tradidit se; et perjuri contra Deum commisit sacrilegium. Numquid, ait, proderit ei? Et cum omnia hæc fecerit, non effugiet.

(Vers. 19 seq.) *Propterea hæc dicit Dominus Deus : Vivo ego, quoniam juramentum quod sprevit, et foedus quod prævaricatus est, ponam in caput ejus. Et extendam [Vulg. expendam] super eum rete meum, et comprehendetur sagena mea : et adducam eum in Babylonem, et judicabo illum ibi in prævaricatione qua despezit me. Et omnes profugi ejus, cum universo agmine [Vulg. addit suo] in gladio cadent, residuique in omnem ventum dispergentur : et scietis quia ego Dominus locutus sum.* Sententia sæcularis est :

..... dolus, an virtus, quis in hoste requirat?

Quam solent nobis opponere, qui dicunt hostes fraude decipiendos. Cui ut acquiescamus, multo pejus fecit Sedecias : non enim hostem decepit, sed amicum, cui foedera Domini fuerat copulatus. Ergo quamdiu non jures, et pactum non in eas sub nomine Domini, prudentiæ est, et fortitudinis, vel decipere, vel superare adversarium utcumque potueris. Cum autem te constrinxeris juramento, nequaquam adversarius, sed amicus est qui tibi creditit : et sub occasione jusjurandi, id est Dei nuncupatione, deceptus est. Propterea Scriptura nunc dicit : *Juramentum quod sprevit, et foedus quod prævaricatus est, ponam in caput ejus. Ac ne putaremus juramentum et foedus, et pactum, regis esse Babylonii, vel Sedeciae qui fecerat, sequitur : In prævaricatione qua despezit me.* Ergo qui contemnit juramentum, illum despiciat per quem juravit : illic facit injuriam, cujus nomini creditit adversarius. Propter quam causam expandam, inquit, super eum rete meum, et comprehendetur sagena mea, et adducam eum in Babylonem, et judicabo eum illic. Quidquid igitur contra Sedeciam fecit Nabuchodonosor, non suis fecit viribus, sed ira Dei, in cujus nomine fuerat pejeratum. Secundum anagogen, licet violenta videatur interpretatio, hoc sciendum, quod quomodo cætera animantia, et ad bonam et ad malam partem referri solent; ita et de aquila, et de leone. In bonam partem dicitur : *Catulus leonis Juda* (Genes. xlix, 9). In contrariam : *Adversarius noster diabolus quasi leo rugiens circumit* (II Petr. v, 8). Et illud in psalmo : *Insidiatur in 195 absconditis, sicut leo in cubili suo : insidiatur ut rapiat pauperem* (Ps. ix, 9). In bonam partem de aquila dicitur, quod justus dives effectus faciat sibi alas sicut aquilæ, ut possit reverti in domum præcessoris sui. Et in Isaia scriptum est, quod justus pennas afferant sicut aquilæ (Isa. xl) : *currant* et non lassentur : ambulent, et non esuriant.

* Hæc antea, quasi alia ab Hebræo, interpretatio inclusa, alioque erat caractere prænotata.

Recte autem ille qui dixerat : *Fortitudine faciam, et sapientia intelligentiæ auferam terminos gentium, et vira earum deprædabor : et commovebo civitates quæ habitantur, et orbem terrarum universum apprehendam manu quasi nidum, et sicut confracta ova* (Ibid., x, 13, 14), nunc sub persona aquilæ describitur : quod nequaquam velit de Libano, qui interpretatur *candor*, et refertur ad thymiamam, parvula atque humilia virgulta perstringere, sed summitates cedrorum, et de principibus, ac de stirpe regia, juxta illud *Abacuc* : *Escæ ejus electæ* (Abac. i, 16). Ponitque testamentum, cum his quos ceperit, ut regi Babylonio colla submittant, et impleant illud quod Apostolus loquitur : *Quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare* (I Tim. i, 20). Et in alio loco : *Quos tradidi, inquit, Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat* (I Cor. v). Non debemus ergo, si forsitan ob aliquod peccatum de congregatione fratrum et de domo Dei ejicimur, reluctari : sed æquo animo latam in nos ferre sententiam, et dicere cum Propheta (Mich. vii, 9), *Iram Domini sustinebo, quoniam [Al. qui] peccavi ei, donec justificet causam meam, et cætera*. Et frequenter evenit, ut alteri subditi ad alterum transeamus, qui nobis suum reprobittat auxilium ; nec faciat in pristina sententia permanere. Quod omni ratione vitandum est, ne siccentur palmites nostri et germina arescant : et contra pactum Dei facere credamur.

(Vers. 22 seqq.) *Hæc dicit Dominus* [Vulg. addit *Deus*] : *Et sumam ego de medulla cedri sublimis, et ponam de vertice ramorum ejus ; tenerum distringam, et plantabo super montem excelsum et eminentem : in monte sublimi Israel plantabo illud. Et erumpet in germen, et faciet fructum, et erit in cedrum magnam, et habitabunt sub ea omnes volucres : universum volatile sub umbra frondium ejus nidificabit. Et scient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliavi lignum sublime, et elevavi [Vulg. exaltavi] lignum humile, et siccavi lignum viride, et frondere feci lignum aridum, ego Dominus locutus sum 196 et feci. LXX : Quia hæc dicit Adonai Dominus : Et auferam ego de decies cedri de vertice ☒ et dabo de capite ramorum ejus, de corde eorum auferam, et plantabo super montem excelsum, et suspendam illud in monte sublimi Israel, et plantabo, et afferet germen, et faciet fructum, et erit in cedrum magnam, et requiescet sub ea omnis avis, et omne volatile sub umbra ejus requiescet ☐ et rami ejus restituentur, et scient omnia ligna campi, quia ego Dominus qui humilio lignum excelsum, et exalto lignum humile : et arefacio lignum viride, et germi-*

nare facio lignum aridum. Ego Dominus locutus sum et facio. Hoc quod in Septuaginta legitur : *Et dabo de capite ramorum ejus*, de Theodotionis editione additum est. Rursumque quod sequitur : *Et rami ejus restituentur*, obelo prænotandum est, quia in Hebraico non habetur. Verus Nabuchodonosor propterea sumit de medulla cedri sublimis, de vertice ramorum ejus, ut sit regnum ejus humile, et non elevetur. Dominus autem Deus Pater omnipotens, qui locutus est ad Ezechielem, tollit de stirpe regia, et de genere David ; et plantat super montem excelsum et eminentem, qui loquitur in psalmo : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus* (Ps. ii, 6). Defecerat enim princeps de Juda, et dux de Israel, donec veniret cui repositum est : et ipse erit expectatio gentium (Genes. xlii). Iste erupit in germen, et fecit fructum, et cedros omnes sua sublimitate superavit : ita ut habitent sub eo omnes volucres cæli, et cuncta volatilia illius protegantur umbraculo. De quo dicit *Abacuc* : *Cornua in manibus ejus, ibi abscondita est fortitudo ejus* (Abac. iii) ; et qui congregare desiderat quasi gallina pullos suos sub alas suas (Matth. xxiii) : ut omnia regionis ligna cognoscant quod ipse sit Dominus. Tropologice de credentibus loquens : Iste est qui Israel quondam sublime lignum humiliavit, et exaltavit humilem gentium populum, qui exsiccavit lignum viride Judæorum, florens et germinans in Lege et Prophetis ; et frondere fecit lignum aridum nationum : ut quod semper locutus est, opere completeret. Hoc idem significant [Al. significans] Simeonis in Evangelio verba dicentis : *Ecce hic positus est in ruinam, et resurrectionem multorum* (Luc. ii, 34). Et granum sinapis, quod cum minimum sit omnibus seminibus, postquam 197 creverit avium habitaculum est (Matth. xiii, 32). Quidam aliter interpretantur, lignum sublime humiliatum, et humile exaltatum, referentes ad passionem Domini Salvatoris. *Qui cum in forma Dei esset, non est rapinam arbitratus æqualem se esse Deo : sed exinanivit se, formam servi accipiens* (Philipp. viii, 6, 7) ; et post resurrectionem, ipsum lignum postea sublimatum est, quod 198 prius virens, morte siccatum, et postea reviviscens, pristinum receperit virorem. Alii Judaice utrumque referunt ad Israel : quod primo adventu humiliatus sit et arefactus : et secundo restituatur in pristinum statum, impleto illo quod dicit Apostolus Paulus : *Cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet* (Deut. v, 9, 10).

LIBER SEXTUS.

197-198 Putabam quod, medio serpente con-
fesso, non reviviscerent hydræ novella plantaria, et
juxta fabulas poetarum, Scylla mortua, nequaquam
in me Scyllæi sævirent canes, qui latrare non ces-

sant : et hæreticis Dei percussis manu, ne tenta-
rentur, si fieri potest, etiam electi Dei (Matth. xxiv),
hæresis ipsa non moritur, hæreditariis contra nos
odiorum suorum catulis derelictis, qui nostra simu-

lantes, genitricis antiquæ, et pollacis Ulyssis vena non deserunt: labiaque tantum melle circumlunant; et juxta eloquia Scripturarum (Ps. LIV), mollierunt verba sua super oleum: ipsi autem sunt jacula, et jacula ignita, quæ scuto fidei repellenda simul et exstinguenda sunt. Hæc dixi, filia Eustochium, ut laborantem me in opere prophetali, et hæreticis resistantem, orationibus juves, et sextum volumen Explanationum in Ezechiel, meo ore, suo sensu Dominus explicet: ejusdemque Spiritus gratia, quo prophetis revelata sunt quæ scripta legimus, nobis quoque disserentibus revelentur, ut possimus dicere: *Os meum aperui, et attraxi spiritum (Psal. cxviii, 131).*

(Cap. XVIII. — Vers. 1, 2.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Quid est quod inter vos parabolam vertitis in proverbium istud in terra Israel, dicentes: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obtupuerunt [Vulg. obstupescunt]? LXX: Et factus est sermo Domini ad me, dicens: ÷ Fili hominis: quæ est parabola hæc in filias Israel, dicentium: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obtupuerunt? Hoc quod Septuaginta dixerunt, filii hominis, in Hebraico non habetur. Monet autem divina Scriptura istud quod in Exodo dictum est: Ego sum Dominus Deus tuus. Deus æmulator, qui reddo peccatu patrum super filios, usque ad tertiam et quartam generationem his qui oderunt me, et facio misericordiam in millia his qui diligunt me, et custodiunt præcepta mea (Exod. x, 8; Deut. v, 9, 10). Et iterum: Descendit Dominus in nube et assistit juxta Moysen, et invocavit Moyses nomen Domini, et transit Dominus ante faciem ejus, et invocavit eum, dicens: Domine Deus miserator et misericors, pater et multæ misericordiæ, et verax, et justitiam servans, et misericordiam in millia, auferens iniquitates, et injustitias, et peccata: et non emundabit **199** iniquitates patrum super filios et super filios filiorum, in tertiam et quartam generationem (Exod. xxxiv, 5 seq.), sic accipi debere, quasi proverbium, et parabolam, ut aliud in verbis sonet, aliud in sensu teneat; quod in parabola quoque duarum aquilarum supra diximus. Unde et Dominus in septagesimo septimo psalmo: *Aperiam, inquit, in parabolis os meum: loquar propositiones ab initio (Ps. lxxvii, 15). Et in Evangelio parabolam sementis, et lolii, et sinapis, quod cum sit minimum omnium seminum, in magnam consurgit arborem (Math. xiii), ita proponit, ut aliud prætendat in verbis, aliud in sensibus teneat. Et nos usque in præsentem diem putabamus duo testimonia Exodi, quæ supra (Isa. xxix) posuimus non esse parabolam, sed simplicem explicare sententiam. Et quamquam non auderemus quidpiam dicere, nec vas fictile loqui contra figulam, quare ita, vel ita me fecisti: tamen scandalum patiebatur occultum, quod injustitia videretur Dei,**

alium peccare, et illum luere peccata. Si enim reddidit peccata patrum super filios in tertiam et quartam generationem, injustum videtur ut alius peccet, et alius puniatur. Sed ex eo quod sequitur: *his qui me oderunt, comminationis, sive præcepti scandalum solvitur. Non enim ideo puniuntur in tertia et quarta generatione, quia deliquerunt patres eorum, cum patres potius qui fuerunt peccatores puniri debuerint; sed quia patrum existerunt æmulatores, et oderunt Deum hæreditario male, et implete in ramos quoque de radice crescente. Solent in hoc loco hæretici, qui vetis non recipiant Instrumentum, contra creatorem dicere: Quam bonus et justus Deus Legis et Prophetarum, qui quiescens, et silens ad peccata patrum, reddit his qui non peccaverunt; immo quanta in eo crudelitas, ut iram suam usque ad tertiam et quartam extendat ^b generationem! Quibus nos respondebimus, et in hoc Dei Creatoris elementiam demonstrari. Non enim truculentia est, et severitatis, iram tenere usque ad tertiam et quartam generationem, sed signum misericordiæ pœnam differre peccati. Quando enim dicit: *Domine Deus miserator, et misericors, pater et multæ miserationis; et insert: 200 reddens iniquitatem patrum super filios, et filios filiorum, hoc indicat, quod tantæ misericordiæ sit, ut non statim puniat, sed sententiam differat puniendi. Sin autem vindicta peccantium differtur in tertiam et in quartam generationem, cum justis sanctisque quid amplius facit. Sequitur: *Et servans justitiam et misericordiam in multa millia, his qui custodiunt mandata ejus, et faciunt præcepta illius. Scriptum est in Proverbis: Sicut uva acerba dentibus noxia est, et fumus oculis: sic iniquitas his qui utuntur ea (Prov. x, 26). Ex quo perspicuum est, non aliorum dolere dentes et obstupescere, sed eorum qui uvam acerbam comederint. Est autem loci istius hic sensus; quomodo si quis velit dicere: *Patres uvam acerbam comederunt, et dentes filiorum obtupuerunt, ridiculum est, et nullam habens consequentiam: sic iniquum est atque perversum peccare patres, et filios nepotesque cruciari. Sunt qui hoc quod in Exodo scriptum est: *Reddens iniquitates patrum super filios in tertiam et quartam generationem, ita edisserant, ut ad animam humanam sententiam referant, patrem in nobis levem [Al. lenem] punctum sensuum et incentiva vitiorum esse dicentes; filium vero, si cogitatio peccatum conceperit; nepotes, si quod cogitaveris atque conceperis, opere perpetraveris; pronepotem autem, hoc est, quartam generationem, si non solum feceris quod malum est et sceleratum, sed in tuis sceleribus glorieris, secundum illud quod scriptum est (Ibid., xviii, 5): *Impius cum in profundum malorum venerit, contemnit [Al. contemnet]. Deus igitur primos et secundos stimulos cogitationum, quas Græci προπαθειας vocant, sine quibus nullus hominum esse potest, nequaquam punit; sed******

^a Duae voces, cum dicens, cum neque ponas LXX, neque in Hebræo sint eodice, Victorius suorum quo-

que adjunctus mss. suffragio, deficit.

^b Vitiose Martian. legat gubernationem.

si cogitata quis facere decreverit, aut ipsa quæ fecerit, voluerit corrigere poenitentia. Unde scriptum est: *Nullus hominum sine peccato, nec si unius quidem diei fuerit vita ejus. Numerabiles autem anni vitæ illius* (Prov. xx, 9). Et in alio loco: *Quis gloriabitur castam se habere cor?* Et rursus: *Astra quoque non sunt manda in conspectu ejus: et adversus Angelos suos perterrum quid excogitavit* (Job xxv, 5). Sin autem sublimis illa natura peccato non caret, quid dicendum est de hominibus, qui fragili carne circumdati, debent loqui cum Apostolo: **201** *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (Rom. vii, 24)? Et illud, ut cum omnia fecerimus, debeamus dicere: *Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus* (Luc. xvi, 10). Et: *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam: nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam* (Psal. cxxvi, 1, 2). Ad probationem autem hujus rei, quod nequaquam primus pulsus cogitationis, immo parvus mentis instinctus puniatur a Deo, sed si quod mente conceperis, opere consumes, illud de Genesi proferendum est: Cham peccavit, irridens nuditatem patris; et sententiam non ipse qui risit, sed filius ejus suscepit Chanaan: *Maledictus, ait, Chanaan; servus erit fratrum suorum* (Genes. ix). Quæ enim justitia est, ut pater peccaverit, et in filium sententia proferatur? Necnon quod in contrariam partem ponit Apostolus (1 Tim. ii), salvam esse mulierem, si filii ejus permanserint in fide, et sanctitate, et pudicitia, videtur sententia justitiam non habere, ut si filii boni fuerint et nepotes, salventur parentes. Quanti enim parentes sancti sunt, et malos habent filios: et e contrario quanti parentes peccatores, justos et sanctos filios generant? Ergo secundum hunc sensum cuncta accipienda quæ supra diximus, peccata parentum atque generantium, in ramis, non in radice puniri. Hoc interim de proverbio sive parabola dixisse sufficiat: quod Lex et Prophetæ, hoc est, Exodus et Ezechiel, immo ipse Deus qui et hic et ibi locutus est, nequaquam in sententiis discrepare videatur, aut hic corrigere, quod ibi male dixerit. Si quis autem vel meliorem, vel alterum sensum potuerit reperire, qui contrariorum inter se testimoniorum scandalum tollat, illius magis acquiescendum sententiæ est.

(Vers. 3, 4.) **Vivo ego, dicit Dominus, si erit vobis ultra parabola hæc in proverbium in Israel. Ecce omnes animæ meæ sunt: ut anima patris, ita et anima filii mea est. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur.** LXX: *Vivo ego, dicit Adonai Dominus, si fuerit ultra, et dicatur hæc parabola in Israel: quia omnes animæ meæ sunt. Quomodo anima patris, ita anima filii mea est. Anima quæ peccaverit ipsa morietur.*

^a Pro viros, inquit Victor., apud omnes est suos, sicque habent aliquot ms. codd.

^b Sic putare malim scriptum ab Hieronymo, quam verisimum, quod in Vatic. quidem est ms. et Victorius probat. Verisime enim non *vanum populum*, sed *absorptionem*, sive *perniciem* ab Hebraico בלע

A Quid significet, *Vivo ego, dicit Dominus, et parabola, vel proverbium*, supra plenius diximus: quæ nequaquam dicitur in Israel, sed in his qui Dei notitiam non habent, nec possunt perspicere veritatem. Omnes, inquit, animæ meæ sunt; juxta creaturam, non juxta meritum: ut Moyses appellabatur homo Dei, de quo scriptum est: *Oratio Moysi hominis Dei* (Deut. xxxiii, 1). Et Elias qui ad quinquaginta militum principem loquebatur: *Et si homo Dei ego sum, descendat ignis de cælo super te, et super quinquaginta viros* (IV Reg. i, 12). Homo vero peccati et filius iniquitatis, non vocatur homo Dei, sicut servus et famulus Dei hi appellantur, de quibus dici non potest: *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati* (Joan. viii, 34). Et iterum: *A quo enim quis vincitur, ejus et servus est* (II Petr. ii, 19). Sicut peccata filiorum non nocent patribus, sic peccata patrum ad filios non redundant; sed anima quæ peccaverit, ipsa morietur: non abolitione substantiæ, sed ex ejus consortio, qui dicit: *Ego sum vita* (Joan. xiv, 6). Et alibi loquitur: *Omnis qui vivit et credit in me, non morietur in æternum* (Ibid. xi, 26). Et: *Amen, amen dico vobis: qui sermonem meum custodierit, mortem non videbit in sempiternum. Vita enim nostra abscondita est cum Christo in Deo* (Ibid. viii, 51): quia [Al. qua] victuri sumus quando Christus apparuerit vita nostra in gloria (Coloss. iii, 3); et implebitur illud quod scriptum est: *Amen amen dico vobis: qui sermonem meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam: et in judicium non venit, sed transibit de morte in vitam* (Joan. v, 24). Illud autem quod a Balam dicitur: *Moriatur anima mea in animabus justorum* (Num. xxiii, 10): hunc habet sensum, ut cupiat mori sæculo atque peccato, ac vivere cum justorum animabus, quorum vita Christus est, et possunt canere: *Placebo Domino in regione viventium* (Ps. cxiv, 9). *Non est enim Deus mortuorum, sed vivorum* (Matth. xxii, 32). Et si Balaam, ut ^b verisimile est, in linguam nostram translatus, *vanum populum* sonat: perspicuum est quod vanus prius gentium populus desideret habere consortium cum animabus justorum, Abraham, Isaac et Jacob, qui *עֲבָדִים*, id est, **203** *recti et justi* nuncupantur. Unde et Geneseos liber, ex eorum vocabulo ^c nomen accepit.

(Vers. 5, 6 seq.) *Et vir si fuerit justus, et fecerit judicium et justitiam; in montibus non comederit, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel; et uxorem proximi sui non violaverit, et ad mulierem menstruatam non accesserit; et hominem non contristaverit; pignus debitori reddiderit; per vim nihil rapuerit; panem suum esurienti dederit; et nudum operuerit vestimento; et ad usuram non commodaverit;*

sonat et nomen בלעם.

^c Scite in eam Judæorum opinionem concedit, Genesilibrum denotari, ubi *Liber recti* laudatur Josue x, 15, et Samuel i, xxviii. Paria habet in caput Isaiæ xlii: *Unde et liber Geneseos appellatur עֲבָדִים, id est justorum, Abraham, Isaac et Israel.*

et amplius non acceperit; ab iniquitate averterit manum suam; iudicium verum fecerit inter virum et virum; in præceptis meis ambulaverit, et iudicia mea custodierit, ut faciat veritatem: hic justus est, vita vivet, dicit Dominus Deus. LXX: Homo autem qui fuerit justus, qui facit iudicium et justitiam; super montes non comederit, et oculos suos non levaverit ad cogitationes domus Israel; et uxorem proximi sui non contaminaverit, et ad mulierem fluentem sanguine non accesserit; et hominem non oppresserit; pignus debitori reddiderit; et rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dedit; et nudum operuerit vestimento; et pecuniam suam ad usuram non dedit; et amplius non acceperit; ab iniquitate averterit manum suam; justum iudicium fecerit inter virum et inter proximum ejus; in præceptis meis ambulaverit, justificationes meas custodierit, ut faciat eas: hic justus est, vita vivet, dicit Adonai Dominus. Vultis, ait, scire hoc quod dicuntur est: Peccata patrum reddam in tertiam et quartam generationem (Deut. v, 9), non id sonare quod plerique existimant; nec esse simile huic sententiæ: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt (Jerem. xxxi, 29): audite quæ illaturus sum: si fuerit pater justus, qui hæc fecerit, et illa non fecerit, et habuerit filium pessimum, qui, desertis virtutibus patris, se flagitiis mancipavit; nonne et iste vita vivet quia justus est; et ille morte morietur, quia omnia perpetravit, quæ pater vitando justus effectus est? Videamus catalogum virtutum patris, quæ mihi videntur in decem et septem partes dividi. Quarum primam est, fecisse iudicium; secundum huic simile, iudicio copulasse justitiam; tertium, non comedisse in montibus; 204 quartum, oculos non levasse ad idola, sive ut LXX transtulerunt, ad cogitationes domus Israel; quintum, uxorem proximi sui non violasse. Sextum, menstruatæ uxoris vitasse complexus. Septimum, hominem non contristasse, sive, ut LXX ediderunt, oppressisse per potentiam; octavum, pignus debitori reddidisse; nonum, per vim nihil rapuisse, vel, juxta LXX, rapinam non rapuisse; decimum, panem suum esurienti dedisse; undecimum, nudum operuisse vestimento; duodecimum, ad usuram pecuniam non dedisse; tertium decimum, nihil ex his quæ dedit amplius accepisse; decimum quartum, ab iniquitate avertisse manum suam; decimum quintum, quod simile videtur primo, sed in parte diversum est, iudicium verum fecisse inter virum et virum, sive proximum suum; decimum sextum, in præceptis Domini ambulasse; decimum septimum, iudicia et justificationes illius custodisse. Quorum singula aut velint, dicemus in consequentibus. Si fuerit, ait, vir justus et fecerit iudicium. Scriptum est in Proverbiis: Cogitationes justorum iudicia (Prov. xii, 5). Qui hanc virtutem possederit, ut nihil sine ratione faciat et iudicio, potest illud propheticum dicere: Iudicia Domini vera, justificata in semetipsis (Ps. xviii, 10), et cum recte om-

nia iudicavit, ut non accipiat personam pauperis in iudicio, implebit præceptum Domini: Sicut minorem, sis et majorem iudicabis (Prov. xviii), audacter dicens: Desideravit anima mea desiderare iudicia tua in omni tempore (Ps. cxviii, 10). Et iterum: Viam veritatis elegi, iudicia tua non sum oblitus (Vers. 30). Et in eodem psalmo: Cognovi quia justitia [Al. iusta] iudicia tua (Vers. 75); et in tantam prodiciet beatitudinem, ut intelligat iudicia Domini, quæ sunt abyssorum multa; et dicat eum Apostolo: O profundum divitarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viæ illius (Rom. ii, 33). Et in oratione commemoret: Quoniam iudicia tua jucunda (Psal. cxviii, 30). Post iudicium sequitur justitia, quam qui habuerit, Christum liquido possidebit, qui juxta Apostolum factus est nobis justitia, et sanctificatio, et redemptio (I Cor. i); et faciat justitiam veram, nec personas^a recipiat in iudicio; sed de sua sciat in aliorum iudicio justitia iudicandum. 205 Tertium est in montibus non comedere, quod Judæi existimant ad idololatriæ pertinere peccatum. Crebro enim legimus in Regum et Paralipomenon libris: Verumtamen ab excelsis non recessit. Adhuc populus immolabat in excelsis, et adolebat incensum in sublimibus (III Reg. xv, 22; Paral. xx), hoc Scriptura significante, quod in montibus lucisque, idolis hostias immolaverint, et thura succenderint. Nos autem dicemus comedere eum in montibus, qui dicit cum Pharisæo: Gratias ago tibi, Deus, quod non sum huic similis publicano: C jejuno bis in sabbato: decimas de omni substantiæ meæ (Luc. xviii, 12), etc. Et e contrario Publicanus audiens eum, qui dixerat: Discite a me, quia mitis sum et humilis corde (Matth. xii, 29), percutiebat pectus suam manu, hoc est, pessimarum cogitationum thesaurum, et oculos ad cælum non audebat extollere. Sed et illud quod alibi dicitur: Majora te non requiras, et fortiora te non scrutaris (Eccli. iii, 22), omnes hæreticos arguit in montibus comedere superbæ, et Ecclesiasticam despiciere simplicitatem, et nescire de se scriptum: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Jacob. iv, 6). Quarto loco ponitur, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel, pro quibus Septuaginta cogitationes transtulerunt. Idola autem, id est, simulacra quæ de suo corde finxerant, omnes hæretici faciunt, ad quæ levant cordis oculos, qui falsitatem eorum atque mendacium putaverint veritatem. Dominus autem Israel simulacra dicuntur, quæ repertiuntur in Ecclesia; et per occasionem falsi nominis scientiæ, simplices quosque seducunt, ut philosophorum dogmata introducant in domum Israel, eorum scilicet qui Deum mente concipiunt. Quinto loco ponitur: et uxorem proximi sui non violaverit, sive contaminaverit, quod aperte adulterium quidem prohibet; sed ex eo quod additur, proximi sui, nisi omnis homo proximus intelligatur, videtur

^a Antea, eorundem tamen sensu erat, respiciat.

esse præceptum, ut ab amicorum nos abstinamus **206** uxoribus; inimicorum vero, et ignotorum conjuges libere polluamus. Proximus ergo omnis homo hominis accipiendus, juxta parabolam Evangelii, quæ a Salvatore proponitur, cujusdam hominis qui Jericho [Al. Hierichum] descendens, a latronibus vulneratus est: quanda interrogat Pharisæus, quis fuerit proximus ejus, docens illum esse proximum, qui bene fecerit. Potest juxta mystiens intellectus uxor intelligi sancti viri, sapientia, dicente Salomone: *Amica illam, atq; amplexabitur te: diliget illum, et custodiet te* (Prov. iv, 6). Quam contamine desiderat, qui aliorum benedicta reprehendit, et facibus accensus invidiæ, sancta violat, casta corrumpit, pura contaminat. Sextum est: Et ad mulierem, sive uxorem menstruata non accesserit. Per singulos menses, gravia atque torpentia mulierum corpora, immundi sanguinis effusione relectantur. Quo tempore si vir coierit cum muliere, dicuntur concepti foetus a vitium seminis trahere: ita ut leprosi et elephantiaci ex hac conceptione nascantur, et foeda in utroque sexu corpora, parvitate [Al. pravitate] vel enormitate membrorum, sanies corrupta degeneret. Præcipitur ergo viris, ut non solum in alienis mulieribus, sed in suis quoque, quibus videntur lege conjungi Scriptura dicente: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (Genes. 1, 28), certa concubitus norint tempora, quando eocundum, quando ab uxoribus abstinendum sit. Quod quidem et Apostolus et Ecclesiastes sonant: *Tempus amplexandi, et tempus longe fieri a complexibus* (Eccles. iii, 6). Caveat ergo et uxor, ne forte victa desiderio coeundi efficiat virum, et maritus, ne vim faciat uxori, patans omni tempore subjectam sibi esse debere conjugii voluptatem. Unde et Paulus: *Ut noverit, inquit, unusquisque possidere vas suum in sanctitate et pudicitia* (I Thess. iv, 4). Pulchre in Xysti Pythagorici sententiosis dicitur: Adulter est **207** uxoris propriæ, amator ardentior. Quem librum quidam in Latinam linguam transferens, martyris Xisti nomine voluit illustrare: non considerans la toto volumine, quod in duas partes frustra divisi, Christi nomen et Apostolorum omnino reticere. Nec mirum, si gentilem philosophum in martyrem et Romanæ urbis episcopum transulerit: cum Eusebii quoque Cæsariensis primum pro Origene librum, Pamphili martyris vocabulo commutavit, ut facilis tali laudatore libros impiissimos *περι ἀρχῶν*

^a Hinc refer illam *Ænææ Gazensis* sententiã in Dialogo ante medium, *ἰθαὶ καὶ τῶν Ἑβραίων τὸν νόμον ἁπορίσαι*, etc., quæ sic habent Latine, *Nam et Hebræorum legem admitto, quæ corpore sede vitiat hominis patrem adjudicavit lapidationi, eo quod ob intemperantiam purgationem conjugis non respectaverit, unde materie redundantia, et turpius prolis morbus exstitit.* Vid. Levit. xx, 18.

^b Hinc, ubi secundis curis recognovit Martianum, locum in Supplemento post tomum v Praefationem, ex cod. Corbeiensi litteris Longobardicis, ut ipse vocat, exarato ante annos octingentos, sic mutata, *ne desiderio coeundi celet virum: de eo scilicet*

A Romanis conciliaret auribus. Sequitur in loco septimo: Et hominem non contristaverit, sive, ut LXX transulerunt, non oppresserit per potentiam. Quo vitio atque peccato nescio quis alienus sit. Et Ægyptii enim opprimebant Hebræos per potentiam. Unde et Abacuc queritur, quare impius opprimat justum (Abac. 1). Atque utinam de solis his diceretur qui foris sunt, et non de his qui intus. Solent enim et principes Ecclesiarum opprimere plebem per superbiam. De quibus scriptum est: *Principem te constituerunt, ne eleveris: esto inter eos quasi unus ex ipsis* (Eccli. xxxii, 4). Et Salvatore præceptum: *Qui vult inter vos esse primus, sit omnium minimus* [Al. novissimus] (Matth. xx, 27). Quod autem juxta Hebraicum dicitur, *et hominem non contristaverit,*

B Apostolico congruit testimonio: *Nolite contristare Spiritum sanctum, qui habitat in vobis* (Ephes. iv, 30). Et in Evangelio quod juxta Hebræos Nazaræi legere consueverunt, inter maxima ponitur crimina, qui fratris sui spiritum contristaverit. Si autem tristitia alterius interficit contristantem, quid de iniquitate et tyranica mente dicendum est, qui illud convenit: *Quid gloriatur terra et cinis* (Eccli. x, 9)? ut oblitus conditionis suæ quomodo plenus pituitis, felle, stercoreibus, et post paululum vermibus exarandus, ponat in cælum os suum, et lingua ejus pertranseat usque in terram, et dicat cum vero Nabuchodonosor: *Ascendam in cælum, super sidera cæli ponam thronum meum, et ero similis Altissimo* (Isa. xiv, 12). Octavum est: Pignus debitori reddiderit. Non omni

C debitori, alioquin multis occasio recipiendorum pignorum, fiet divitiarum materia: sed ei debitori, de quo in lege scribitur, quod pauper sit, et proprium opposuerit vestimentum, et ante solis occasum operimentum recipere debeat (Deut. xxiv), **208** ne cruciatus frigore, clamet ad Dominum, qui ultor est ejus injuria. Sin autem juxta ea quæ sequuntur, panem esurienti dare debemus, et nudum aperire vestimento (Exod. ii): quanto magis suum reddere, si tamen debitoris indubitata paupertas est? Possumus quoque pignus reddere debitori, quando ei, cui dilectione conjungimur, et qui nobis debet mutuanam charitatem, reddimus pignus suum, nihil debiti ejus apud nos ultra retinentes. Nonum possidet locum: Per viam nihil rapuerit, sive juxta

D Septuaginta, rapinam non rapuerit. De raptoribus et Apostolus loquitur, quod inter ceteros peccatores ne vescendum quidem cum hujusmodi sit: *omnisque rapina mixta violentiæ est* (I Cor. vi). Nisi quo laborat, menstruo.

^e De hoc Xysti libello, quem Rufinus Latine explicavit, recolere quæ in Epist. 138, num. 5, et Comment. in Jerem. cap. xxii, replicat S. doctor, quæque nos ibi annotavimus. Quæ hæc ejus laudatur sententia sub numero 138, ita effertur: *Adulter etiam propriæ uxoris est impudicus amicus, vel amator ardentior.* Paria habet Athenagoras Legatione pro Christianis, et Clemens Alexandrinus in Pedagogo ii, cap. 10. Quin et Publius Syrus ex ethnicis. Dicitur quoque illud de Othone notissimum est,

enim vis fuerit illata, rapina non proficit. Est autem A panis. Hoc quod loquimur, si tamen Christi sumus et sancta violentia, rapinaque optabilis, de qua scribit et Evangelium: *A diebus Joannis Baptistæ regnum celorum vim patitur, et violenti diripiunt illud* (Matth. xi, 12). De qua et Judas frater Jacobi loquitur: *Et alios quidem de igne^a rapite: aliorum vero qui judicantur miseremini* (Judæ 23). Et e contrario adversariæ potestates in perniciem eorum quos rapiunt, prædam rapere festinant. Quod significat et Jacob, dicens: *Bestia mala comedit eum: bestia mala rapuit Joseph* (Genes. xxxvii, 35). Unde et oves Domini quæ sequuntur eum, non rapiuntur de manibus ejus. Et ipse dicit: *Pater quod dedit mihi, omnibus majus est, et nemo potest rapere de manu* [Al. addit mea] *Patris mei* (Joan. x, 29). Ex quo perspicitur, una Patris Filiique potestas, virtus atque substantia. Si enim de Filii manu, quæ dedit Pater, nemo potest rapere, et hæc eadem in Patris manu sunt quæ non rapiuntur ab eo, liquido comprobatur, omnia Patris et Filii esse communia, et in Filii manu tenere Patrem, sicut Patris manu tenentur quæ Filii sunt. Decimum est: Panem suum esurienti dederit. Per quod docemur eleemosynam non saturis faciendam, sed esurientibus: nec dandum panem his qui ructant plenitudine, sed his qui inanitate cruciantur. In pane autem omnis continetur cibus. Et significanter dicitur, *sum*: ne de rapinis, et usuris et alieno malo quæsitum panem, vertamus in misericordiam: *Redemptionem enim animæ viri* (Prov. xiii, 7), **209** *propriæ divitiæ*. Quod multos facere conspicimus, clientes et pauperes, et agricolas; ut taceam de militantium et judicum violentia, qui opprimunt per potentiam, vel furta committunt, ut de multis parva pauperibus tribuant, et in suis sceleribus gloriantur. Publiceque diaconus in Ecclesiis recitet offerentium **b** nomina: tantum offert illa, tantum ille pollicitus est, placentque sibi ad plausum populi, torquente eos conscientia. Damasque materiam miseris, ut gaudeant, ad ea quæ tribuunt, et non lugeant ad ea quæ rapuerint. Melius autem est ut intelligamus panem justii eum esse qui dicit: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi* (Joan. vi, 51); et quem in oratione nobis tribui deprecamur: *c Panem nostrum substantivum, sive superventurum da nobis* (Matth. vi, 11); ut quem postea semper accepturi sumus, in præ-

sententi sæculo quotidie mereamur accipere. Hunc panem justus esurientibus tribuit, de quibus scriptum est: *Beati qui esuriunt et sitiunt* (Matth. v, 6). Quia qui justus est, communem omnium panem, suum facit proprium, qui defecerat in Judæa, propheta dicente: *Auferam ab eis fortitudinem, sive baculum*

B *Christi, de quo scriptum est: Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Galat. iii, 27). Hoc vestimento nudus **210** erat, qui vestem non habens nuptialem, projectus est de convivio. De hac nuditate, et ad Jerusalem Dominus loquitur: *Tu autem eras nuda et confusione* [Al. confusionis] *plena* (Supra xvi, 7). Duodecimum numerum tenet: Et ad usuram non commodaverit, sive ut LXX transtulerunt, pecuniam suam ad usuram non dederit. In Hebraico cunctarum specierum usura prohibetur; in LXX tantum pecuniæ. Juxta quod et in quarto decimo psalmo scriptum est: *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram* (Psal. xiv, 5). Et quomodo dicitur: *Fatri tuo non fenerabis, alieno autem fenerabis* (Deut. xv, 6, et xxiii, 40). Sed vide profectum: In principio Legis a fratribus tantum fenus tollitur; in propheta ab omnibus usura prohibetur, dicente Ezechiele: *Pecuniam suam non dedit ad usuram*. Porro in Evangelio virtutis augmentum est, præcipiente Domino: *Feneramini his a quibus non speratis recipere* (Luc. vi, 35). Sequitur in tertio decimo loco: Et amplius non acceperit. Putant quidam usuram tantum esse in pecunia. Quod prævidens Scriptura divina, omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non recipias quam dedisti. Solent in agris frumenti et milii, vini, et olei, cæterarumque specierum usuræ exigi, sive ut appellat sermo divinus, *abundantiæ*: verbi gratia, ut hyemis tempore demus decem modios, et in messe recipiamus quindecim, hoc est, **D** amplius partem mediam. Qui justissimum se putaverit, quartam plus accipiet portionem, et solent argumentari ac dicere: Dedi unum modium, qui satius fecit decem modios. Nonne justum est, ut medium modium de meo plus accipiam, cum ille mea liberalitate, novem et semis de meo habeat? *Nolite errare*, inquit Apostolus, *Deus non irridetur* (Galat.

^a Penes Rabanum, *de igne rapientes, aliis autem miseremini in timore*.

^b Quam hic Hieronymus suggillat consuetudinem, recitandi offerentium nomina, etiam per id sere temporis Innocentius I epistol. ad Decentium, num. 5, improbavit, edicens ut fideiū oblationes Deo, non populo, nec publica diaconi recitatione, sed tacita sacerdotis oratione commendentur. Ejus præceptum.

Francfordiense concilium an. 794 instauravit, editio decreto, *de non recitandis nominibus antequam oblatio offeratur*.

^c Substantivum hic vocat et superventurum panem, quem alibi *supersubstantialem, peculiarem, præcipuum* et *cratinum* intelligit. Vide hac de re commentarium eruditissimum in Mathæi caput sextum. MART.

n, 7). Respondeat enim nobis brevis fenerator miserios : utrum habenti dederit, an non habenti ? Si habenti, utique dare non debuerat, sed dedit quasi non habenti. Ergo quare plus exigit quasi ab habente ? Alii pro pecunia fenerata solent munuscula accipere diversigenis, et non intelligunt ^a usuram appellari et superabundantiam, **211** quidquid illud est, si ab eo quod dederit, plus acceperint. Quartus decimus gradus : Ab iniquitate, ait, averterit manum suam, ut omni opere fugiat iniquitatem. Non enim solum manu, sed et aliis membris committitur iniquitas, dicente Salomone : *Iniqua labia procul a te remove* (Prov. iv, 24). Et in Psalmis : *Iniquitatem in excelso locis sunt* (Ps. LXXII, 8). Pes quoque currit ad iniquitatem, et oculus si alienam mulierem concupiscat, nec sit ejus imitator, de quo dicitur : *Iniquitatem non fecit, et dolus non est inventus in ore ejus* (Isa. LIII, 9). Unde et de iniquo mammona jubemus scere nobis amicos, qui nos in æterna recipiant tabernacula. Quintum decimum est : Judicium verum fecerit inter virum et virum, sive proximum suum. Quod videtur idem sonare quod primum, ubi scriptum est : *Si fuerit justus, et fecerit judicium*; sed addita veritate iudicii : quod facit inter virum et virum, sive proximum suum, *ἐπιτασσω* cernitur habere virtutum. Unde et in Proverbiorum exordio, post multa præcepta, correptio infertur iudicii. *Scire, inquit, sapientiam et disciplinam, et intelligere verba prudentie, suscipere versutias sermonum, et nosse justitiam veram, et post omnia corrigere iudicium* (Prov. I, 2, 3). Quomobrem et Apostolus (I Cor. vi) reprehendit eos qui in Ecclesia constituti sunt, quod habeant inter se iudicia, minimusque eligitur, atque contemptus, qui juxta Evangelium primus est, ut iudicet inter virum et virum, qui destruxit ea quæ parvuli sunt, et pervenit usque ad perfectum virum; et tamen majori sententia indiget, ut possit ad veritatem iudicii pervenire. Sequitur in sexto decimo loco : In præceptis meis ambulaverit. Et in decimo septimo : Iudicia et justificationes meas custodierit, ut faciat ea, factaque custodiat. Quorum utrumque multiplicem habet intelligentiam, si velimus omnia legis mandata replicare, in quibus præcepta Domini, et in quibus justificationes esse dicuntur. **212** Plenus est præceptorum et justificationum centesimus octavus decimus psalmus, et ex parte octavus decimus, in quo scriptum est : *Justitiæ Domini rectæ, lætificantes corda,*

^a In eo igitur usuræ censetur iniquitas, quod quis supra quod dedit accipiat. Verissima hæc autem sancti doctoris sententia tot supra atque infra exemplis atque argumentis munita penitus evertit novitium digna, de libera fenerandi per civicas, quas vulgo *Cambiales* vocant; literas facultate, omnesque frivolas et a Christiana charitate alienas rationales, quas suæ obtendunt avaritiæ (quod summopere dolendum est) nuperi feneratores Christiani, nihil esse ostendit. Ut enim se a legum pœnis calide extimant simulatis contractibus, *Deus*, inquit Hieronymus ex ore Apostoli, non irridetur. *Usura appellatur superabundantia, quidquid illud est, si ab eo quod dederint, plus acceperint*. Jam vero audiant qui fortunas suas feneratoribus quotidie augent, Hiero-

A et præceptum Domini lucidum, illuminans oculos (Ps. XVIII, 9). In quo quæritur, quomodo in hoc eodem propheta dixerit Deus : *Dedi eis justificationes non bonas, in quibus non vivant in eis* (Infra xx, 28). Facilisque responsio est et plenior in consequentibus, non vivere Judæos sequentes occidentem litteram, et vivere Christianos intelligentes spiritum vivificantem. Longum est, si voluerimus probare testimonii esse dicantur, et quibus singulari, vel diversitatibus, vel obscuritatibus involvantur. Unde et in præsentî loco infertur : *Hic justus est, vita vivet, ait Dominus Deus*. Qui hæc fecerit, et illa non fecerit, nequaquam punietur delictis patris, sed suis vivet virtutibus.

(Vers. 10 seqq.) *Quod si genuerit filium latronem, effundentem sanguinem, et fecerit unum de istis* (sive ut LXX transtulerunt, *et fecerit peccata : in via patris sui justî non ambulaverit*), *et hæc quidem omnia non facientem, sed in montibus comedentem, et uxorem proximi sui polluentem, egenum et pauperem contristantem* (sive opprimentem), *rapientem rapinas, pignus non reddentem, et ad idola levantem oculos suos, abominationem facientem, ad usuras dantem, et amplius accipientem, numquid vivet*^b ? *Cum universa detestanda hæc fecerit, morte morietur : sanguis ejus in ipso erit*. Pro latrone in Hebraico scriptum habet PHARIS (פָּרִישׁ), quod Aquilæ secunda editio, *peccatorem*; Symmachus, *transgressorem*, Septuaginta et Theodotio *pestilentem* interpretati sunt. Quomodo autem pestilentia morbos creat, et passim regiones in quibus incubuerit, vastare consuevit, sic pestilens homo universa populatur. Dicamusque primum juxta historiam, ut sciatis iniquitates patrum non redundare ad filios. Si justus fecerit quæ superior sermo per ordinem texuit, vita **213** vivet. Quod si genuerit filium recedentem a Domini servitute, et patris virtutes vitii commutantem, ut faciat quæ ille non fecit, et non faciat quæ ille operatus est : numquid vivere poterit ? Certe non vivet, sed erit reus sanguinis sui. Porro juxta intelligentiam spirituales, justus vir Ecclesiasticus, si fidem Evangelicam prædicaverit, et filius ejus atque discipulus hæretico fuerit errore decaptus, vocabitur pestilens. De quo et in primo psalmo scribitur : *Et in cathedra pestilentiæ non sedit* (Psal. I, 1). Et in proverbii, confidens et procax, et superbus pestilens appellatur (Prov. XXXIII). Iste effudit sanguinem deceptorum, et omnia

nymiano geminum S. Leonis Magni testimonium ex Sermone 16 : *Injusta, inquit, et impudens avaritia, quæ beneficium se dicit præstare cum decipit, et credit Deo veraciter promittenti, et credit homini trepide paciscenti : dumque certiora existimat præsentia quam futura, merito in hoc frequenter incurrit, ut ei cupiditas injusti lucri, non injusti causa sit damni. Unde quilibet sequatur eventus, mala semper est ratio fenerantis, cui pecuniam et minuisse, et ausisse, peccatum est : ut aut miser sit amittendo quod dedit, aut miserior accipiendo quod non dedit. Fugienda prorsus est iniquitas feneratoris, et lucrum, quod omni caret humanitate, vitandum est.... Fenus pecuniæ, funus est animæ.*

^b Addit juxta Hebraicum Vulgata, *Non vivet*, quod et Rabanus olim legit, et Victorius de more sufficit.

in se peccata congeminat; comedens in montibus superbiae, et Ecclesiam proximi sui polluens, egenos et pauperes in scientia Scripturarum contristans, opprimens atque supplantans: rapinam rapiens, eos quos de Ecclesia seduxerit: pignus non reddens, quod a magistro acceperat, ut impleret quod scriptum est: *Gratis accepistis, gratis date* (Math. x, 8). Et ad idola atque simulacra, quae de suo corde fluxit, levans oculos suos, cunctasque faciens abominabiles: et dans ad usum pecuniam, ut errorem magistri a discipulorum augeat diligentiam; et repetens ab his quibus tribuit, amplius quam dederat: certe vivere non poterit, sed in suo sanguine morietur.

(Vers. 14 seqq.) *Quod si genuerit filium, qui videns omnia peccata patris sui quae fecit, timuerit, et non fecerit similiter* [Vulg. simile eis]: *super montes non comederit, et oculos suos non leaverit ad idola domus Israel, et uxorem proximi sui non violaverit, et virum non contristaverit, pignus non retinuerit, et rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit, et nudum operuerit vestimento, a pauperis injuria averterit manum suam, usuram et superabundantiam non acceperit, iudicia mea fecerit, in praeceptis meis ambulaverit: hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita vivet. Pater ejus, qui calumniatus, et vim fecit fratri, et malum operatus est in medio populi sui: hic mortuus est in iniquitate sua. Nec, inquit, miremini, si justus viri filius declinans ad vitia atque peccata, morte moriatur. Cum e contrario filius peccatoris et impii, 214 si viderit perversitatem virum patris sui, et converterit se, ut mala non faciat et faciat bona, reus paternorum scelerum non teneatur. Quod et in nobis accipi potest, quibus in Psalmis dicitur: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui: et concupiscet rex decorem tuum* (Ps. xlv, 11). Et qui de gentium sumus stirpe generati, ut relinquamus parentum crimina, et faciamus iudicium atque justitiam, et vivamus in ea. Repetit itaque quae supra latius prosecuti sumus. Et ideo breviter cuncta percurramus, ad illa quae obscuriora et nova sunt transire cupientes.*

(Vers. 19, 20.) *Et dicitis: Quare non portavit [Al. portabit] filius iniquitatem patris? Videlicet, quia filius iudicium et justitiam operatus est, omnia praecepta mea custodivit et fecit illa: vita vivet. Anima quae peccaverit, ipsa morietur. Filius non portabit iniquitatem patris: et pater non portabit iniquitatem filii. Justitia iusti super eum erit, et impietas impij erit super illum.* Solvit quaestionem, quam e contrario poterat auditor opponere. Soletis, ait, dicere: *Quare filius justus non portavit iniquitatem patris? Ad quae ipse respondet: Videlicet, quia filius bene operatus est, et patris delicta non fecit. Justumque*

A est, ut quomodo peccator in suo scelere moritur; sic justus in suis vivat virtutibus: et morietur anima quae peccaverit; et vivat quae Dei praecepta custodierit.

(Vers. 21, 22.) *Si autem impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis quae operatus est, et custodierit universa praecepta mea, et fecerit iudicium et justitiam: vita vivet, et non morietur. Omnia iniquitatum ejus quae operatus est, non recordabor. In tantum, ait, peccata patrum ad filios non redundant, nec justum filium sceleratus praegravat pater: neque enim pro aliorum sceleribus puniuntur, ut ipse unus atque idem qui prius impius fuit atque peccator, si postea egerit poenitentiam, et ad meliora conversus pristina peccata deleverit, non iudicetur vetustate peccati: B sed in meum suscipiatur gregem, innovatione virtutis. Simulque considerandum, qualem impius et peccatorem suscipiat poenitentem. Si ab omnibus, inquit, 215 peccatis suis quae operatus est, averterit se, et custodierit universa praecepta Domini, quo scilicet omnia crimina derelinquat, et cunctas virtutes sequatur: si omnia bona fecerit, et cuncta deseruerit mala; et ego omnium iniquitatum ejus, quae operatus est, obliviscar.*

(Vers. 23.) *In justitia sua, quam operatus est, vivet. Non tam mea quam sua vivet justitia: licet justitiae meae sit, bonis bona, et malis mala reddere.*

Numquid voluntatis meae est mors impij, dicit Dominus Deus: et non ut convertatur a vitis suis, et vivat? (1. Tim. ii). Ergo Domini voluntatis est, omnes salvos fieri, et ad notitiam veritatis venire. Ubi cumque autem Dei videtur severa et truculenta sententia, non homines, sed peccata condemnat.

(Vers. 24.) *Si autem averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes quas operari solet impius: numquid revertet? Omnes justitiae ejus quae fecerat non erunt in memoria* [Vulg. recordabuntur]. *In praevaricatione qua praevaricatus est, et in peccato suo quo [Vulg. quod] peccavit, in ipsis morietur. Sicut justum antea peccatorem non praegravant antiqua delicta: sic peccatorem qui prius justus fuerit, non juvant veteres justitiae. Unusquisque enim in quo inveniatur, in eo iudicabitur.*

(Vers. 25.) *Et dicitis: Non est aequa via Domini. Audite* [Vulg. addit ergo], *domus Israel: Numquid via mea non est aequa: et non magis viae vestrae praeae sunt? Reddit causas quare Domini justa sententia sit. Putatis me, ait iniquum, ut peccata patrum reddam filiis (Deut. xxiv); et aliis comedentibus uvam acerbam, aliorum dentes obstupescant (Jerem. xxxi)? Ecce unusquisque in suo peccato moritur, et in sua justitia vivificatur: in utroque non praeterita, sed praesentia [iudicatur] c. Qui potius vestra iniqua sententia est, qui putatis parabolam non esse parabolam:*

^a Antea minus commoedo sensu, et adversantibus mss. erat *discipulorumque*.

^b Rabanus et Victorius, quia, cum Vulgata et Hebraico, ex quibus itidem libris mox Victorius ecce, hic legit.

^c Victorius verbum, *iudicantur*, quo sine imperfecta sententia videbatur, ipsiusmet Hieronymi ope supplet acceptum ex cap. xxxv infra, ubi: *Deus non praeterita in, utroque iudicare, sed praesentia, dicitur*.

sed sic eam accipitis, quasi historiam veritatem, ut aliorum scelera in aliis puniantur.

(Vers. 26.) *Cum enim averterit se justus a justitia sua et fecerit iniquitatem, morietur in eis. In iniquitate [Vulg. injustitia] quam operatus est morietur.* Potest et hoc intelligi: Justus prius populus Israel, avertit se a justitia sua, quia justitiae reliquit auctoritatem, et fecit iniquitatem, Dei Filium **216** dene-gando. In peccato atque scelere quod operatus est morietur: non in pluribus, sed in uno, haereditatem interficiens, et perderet haereditatem.

(Vers. 27, 28.) *Et cum averterit se impius ab impietate sua quam operatus est, et fecerit judicium atque justitiam, ipse animam suam vivificabit. Consideram enim vertit [Vulg. et avertens] se ab omnibus iniquitatibus suis quas operatus est, vita vivet, et non morietur.* E contrario, ait, gentium populus non habens notitiam Dei, et impius, si se averterit ab impietate sua, quam prius operatus est in idololatria, et fecerit ea quae Israeli lege praecipita sunt: ipse prius mortuus vivificabit animam suam. Vivensque se intertem in iniquitatibus quas operatus est, credit in eum qui dicit: *Ego sum via, veritas et vita (Joan. xiv, 6):* via vivet, et non morietur.

(Vers. 29.) *Et dicant filii Israel: Non est equum in Domini. Numquid viae meae non sunt aequae, domus Israel: et non magis viae vestrae pravae? Usque hodie Israel blasphemavit Deum, cur populum suum reliquerit, et gentium assumpserit multitudinem. Quos arguit Dominus, quod viae eorum pravae sint, Domini viam iuxta sententiam, ut perditis colonis prioribus, dios in vineam suam mittat agricolas. Quod intelligentes in Evangelii parabola, dixerunt Judaei: Non est istud (Luc. xx, 16).*

(Vers. 30.) *Idcirco unumquemque iuxta vias suas iudicabo, domus Israel, ait Dominus Deus. Sive de gentium multitudine, sive de Israel populo vult qui iudicantur: Non est personarum exceptio apud Deum (Coloss. iii, 28), sed unusquisque sua coronabitur: et impietate atque infidelitate damnabitur.*

(Vers. 31.) *Convertimini et agite poenitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, et non erit vobis in ruinam iniquitas. Projicite a vobis omnes praevagationes vestras, in quibus praevocati estis. Proprie ad Israel iste sermo dirigitur, et agant poenitentiam, et relinquunt iniquitates, sive praevagationes suas, quibus in Deum praevocati sunt. Potest autem et ad universum populum intelligi: ut et Israel, et gentium turba, sua vitia derelinquens, convertatur ad eum qui possit sanare contritiones suas.*

Et facite vobis cor novum, et spiritum 217 novum. Ut reprobam litteram deserentes, vivatis in novitate spiritus. Cor novum Israelis, est credere in eum quem prius negaverat. Cor novum gentium, est idola derelinquere, et mortuorum cultura contempta, credere in eum qui est Deus viventium.

Et quare moriemini, domus Israel? Mellus est, ut supra diximus, exhortationem hanc in qua scriptum

est: Convertimini, et agite poenitentiam, super persona accipere Judaeorum, quos non vult mori, et quibus nunc loquitur: quare moriemini, domus Israel, qui habetis patres Abraham, Isaac et Jacob, de quibus scriptum est: Deus vivorum, et non mortuorum (Marc. xii, 27). Cur vestro vitio moriemini, qui patrum merito, et mea debetis vivere misericordia?

(Vers. 32.) *Quia nolo mortem morientis (Al. peccatoris), dicit Dominus Deus: revertimini, et vivite. Nolo, inquit, vos mori, quos in salutem genui. Filios enim genti, et exaltavi: ipsi autem spreverunt me (Isa. i, 2). Revertimini ergo, et vivite. Non dicitur revertimini, nisi his qui prius cum Deo fuerant, et postea ejus deseruere comitatum. Et vivite per poenitentiam qui estis mortui per peccatum. Igitur Israel, quia non revertitur ad pristinum statum, mortuus esse credendus est.*

(Cap. XIX. — Vers. 1 seqq.) *Et tu assume placentum super principes Israel, et dices: Quare mater tua leona inter leones cubavit? in medio leunculorum enervavit catulos suos. Et educit unum de leunculis suis, leo factus est: et didicit capere praedam, hominibusque comedere. Et audierunt de eo gentes, et non absque vulneribus suis coperunt eum, et adduxerunt eum in catenis in terram Aegypti. Quae cum vidisset quoniam infirmata est, et perit exspectatio ejus, tulit unum de leunculis suis, leonem constituit eum. Qui invadebat inter leones, et factus est leo. Didicit capere praedam, et homines devorare. Didicit viduas facere, et civitates eorum in desertum adducere, et desolata est terra, et plentudo ejus, a voce rugitus illius. Et convenerunt adversum eum gentes undique de provinciis et expanderunt super eum rete suam: in vulneribus eorum captus est. Et miserunt eum in caveam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis, miseruntque eum in carcerem ne audiretur vox ejus ultra super montes Israel. LXX: Et tu accipe lamentum super principem Israel, et dices: Quid mater tua catulus 218 in medio leonum facta est? in medio leonum multiplicavit catulos suos. Et exsivit unus de catulis ejus: leo factus est, et didicit rapere rapinas: homines comedit, et audierunt contra eum gentes. In corruptione eorum captus est, et adduxerunt in chamo in terram Aegypti. Et vidit quoniam ablatas esset ab ea, et perisset substantiam ejus, et tulit aliam de catulis suis, leonem constituit eum: et conversabatur in medio leonum. Leo factus est, et didicit rapere rapinas: homines comedit, et pascabatur in audacia sua, et civitates eorum ad desertum adduxit, et vastavit terram et plentitudinem ejus a voce rugitus sui. Et dedit super eum gentes per circuitum de regionibus: et expanderunt super eum retia sua. In corruptione eorum captus est, et posuerunt eum in chamo, et in cavea venit ad regem Babylonis, et introduxerunt eum in carcerem: ut non audiretur vox ejus ultra super montes Israel. Scio me in hoc loco multiplicem legisse explanationem, et tentis obscuritatibus impeditam, ut non tam aperuerit, quam involverit lectionem, dum universa*

quæ scripta sunt, refert ad contrarias fortitudines, et in cœlesti Jerusalem leones et bella describit: quomodo alter eorum captus sit, et rursus in locum ejus alius constitutus, multaque ponit testimonia: diabolus, et comites ejus, leones appellari solere, ut est illud de apostolo Petro: *Adversarius noster diabolus quasi leo rugiens circuit, et quærit quomodo possit intrare* (I Petr. v, 8); et de Psalmis: *Ne tradas bestiis animam confitentem tibi* (Psal. lxxiii, 19). Certe ubi ad historiam venit, dicit Johanan filium Careæ ductum in Ægyptum: qui quomodo fugiens cum paucis leo appellatus sit, scire non possum: et alterum leonum Sedeciam, qui et ipse ductus in Babylonem sit. Nos autem istiusmodi explanationes lectoris arbitrio relinquentes, dicemus captivitate vicina, prophetam non tam futura vaticinari, quam narrare præterita. Post sextum enim Sedeciae annum (siquidem statim in consequentibus legimus: *Et factum est in anno septimo, in quinto mense, decima mensis*) assumitur planctus super principes, vel principem Israel, et dicitur: *Quare mater tua læna inter leones cubavit?* Planctus igitur super principes est, omnes videlicet qui de Josiæ stirpe generati sunt. Mater principum Jerusalem læna appellatur, quæ leunculos **219** genuit et nutritiv: unumque de leunculis suis eduxit, et fecit leonem, Joachaz significans filium Josiæ, quem Nechao Pharaon duxit in Ægyptum, et pro eo constituit Joacim. Quo mortuo, Jechonias filius ejus rex constitutus, cum matre et optimatibus civitatis a Nabuchodonosor ductus est in Babylonem: de quo nascitur Salathiel, pater Zorobabel, qui ex eo quod in Babylone natus est, nomen accepit (IV Reg. xxiii). Perspicuumque est sub metaphora lænæ, leunculorum, et leonis, rursusque alterius leonis, illa describi quæ eo tempore jam facta erant, quo hæc propheta dicebat. Postquam enim Jerusalem eduxit de stirpe regia Joachaz filium Josiæ, et constituit in regem, tam crudelis in brevi exstitit tempore, ut tropologicè cepisse prædas, et homines devorasse memoretur. Ad quem cum venisset Ægyptius, cepit eum non absque vulneribus, sive in fovea, ut proprie in Hebraico continetur: ut conservet tropologicam captionem leonum, qua semper in foveis capi solent. Et adduxit eum in chamo sive in catenis in terram Ægypti, ibique mortuus est. Quod cum vidisset mater ejus Jerusalem, quæ eum genuerat, quæ nutrierat, quæ constituerat in regnum, quod perisset expectatio ejus, tulit de aliis regibus Jechoniam, filium Joacim, et constituit in regem. Qui et ipse præcessoris imitatus crudelitatem, sub leonis feritate describitur, quod homines devoravit, multas viduas fecerit, ad desertum adduxerit civitates; et ad vocem rugitus ejus terita sit universa provincia, ita ut convenirent ad eum gentes, et expanderent super eum rete suum,

et in fovea caperent, et mitterent eum in caveam, et in catenas, non quod hoc Jechoniæ factum sit, ipse enim se tradidit regi Babylonio, et in Chaldeam asportatus est; sed ut leonis servetur translatio, qui capitur in foveis, catenisque constringitur, et in caveis reservatur. Alioquin juxta historiam: hoc de Sedecia legimus, qui post Jechoniam rex Jerusalem constitutus est. Et hæc fecit occasio, ut quia catenæ leguntur, et cavæ, et carcer nominatur, Sedeciam potius quam Jechoniam plerique intelligant. Servatus igitur in carcere est, **220** nec interfectus, et tantummodo sublatus e regno. Cæterum Sedeciam cæcum ductum in Babylonem, ibique statim occisum, narrat historia.

(Vers. 10 seqq.) *Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata: fructus ejus et frondes ejus creverunt ex aquis multis. Et factæ sunt ei virgæ solidæ in scepra dominantium, et exaltata est statura ejus in frondes. Et vidit altitudinem suam in multitudine palmitum suorum: et evulsa est in ira, in terramque projecta, et ventus urens siccabit fructum ejus: emarcuerunt, et arefactæ sunt virgæ roboris ejus, ignis comedit eam. Et nunc transplantata est in desertum in terram in via et sitiendi. Et egressus est ignis de virga ramorum ejus, qui fructus ejus comedit, et non fuit in ea virga fortis, sceptrum dominantium: planctus est, et erit in planctum. LXX: Mater tua quasi vinea, sicut flos in malis granatis in aqua plantata. Fructus ejus et germen illius factum est ex aqua multa. Et facta est ei virga fortitudinis in tribum ducum: et exaltata est magnitudine sua in medio propaginum. Et vidit magnitudinem suam in multitudine palmitum suorum, et contracta est in furore: in terram projecta est, et ventus urens arefecit electa ejus. Vindicati sunt, et arefacta est virga fortitudinis ejus. Ignis consumpsit eam, et nunc plantaverunt eam in deserto in terra sine aqua, et exivit ignis de virga electorum ejus, et comedit eam, et non erat in ea virga fortitudinis. Tribus in parabolam lamentationis est, et erit in planctum. Diversis sermonibus una res dicitur. Et quomodo in superioribus legimus Jerusalem pulchra mulieri comparatam, et rursus lænæ quæ in cubili suo leones nutrierit, sic nunc viti vel vineæ pulcherrimæ comparatur, quæ super aquas plantata sit multas, et idcirco humore nutriti palmifera tantum increverint, ut unus palmes, quem Scriptura virgam solidissimam, sive fortissimam nuncupat, profecerit in scepra dominantium. Pro quo vertere Septuaginta, in tribum ducum, ut scilicet reges ex ea fierint. Tantæ autem erat ipsa vinea pulchritudinis, ut splendor viroris ejus, floribus mali punici cœquaretur, quod in Hebraico dicitur quasi vinea in sanguine tuo, rubore florum sanguini comparato, exaltata **221** ergo vinea erecta: *Quia superbia Deus resistit, humilibus autem dat gratiam* (Jac. iv, 6), evulsa est in furore Domini in terramque projecta, ut ruinas*

* Pro in Victor. inter rescribit ex Hebr. כב-ל, et Vulg. (Græcoque ἐν μίση. Paulo quoque post siccabit, pro siccabit, quemadmodum et Rabanus.

Jerusalem, elegans vitis translatio custodiret. Quamvis enim pulchra sit vinea, et longis propaginibus extendatur, si hastilia calamosque subtraxeris, terræ juncta, arescit calore, maxime si ventus urens, quem Græci *καύσωνα* vocant, siccaverit fructum ejus, ut emarcescat, et quasi ignis cremetur ardoribus. Quod autem in Septuaginta additum est: *Vindicati sunt*, pro eo quod in Hebraico scriptum est, *emarcescunt*, quam consequentiam habere possit, scire non valeo. Illa igitur vinea tantæ ubertatis, et fructuum, tantæque pulchritudinis, quomodo nunc transplantata est in desertum, in terra invia et sitiēti? Significat autem terram Babylonis ad quam translati sunt, vel Ægyptum, quo confugerunt, aut ipsam terram Judæam, in qua pauci pauperes remanserunt, quibus præfectus erat Godolias [Al. Gotholias], ut congregaret et regeret reliquias populi (IV Reg. xxv). Contra quem surrexit de stirpe regia, et de virga ramorum vineæ Ismael, qui interfecit eum in Maspha [Al. Masepha], et comedit omnem fructum vineæ, et exinde non fuit in ipsa vinea virga fortis, et sceptrum dominantium (Jerem. xl et xli). Nullus enim remansit de regibus qui populum gubernaret, sed cum Joannam filio Careæ ad Ægyptum confugerunt. Idcirco planctus est, et parabola lamentationis, ut plangatur regium genus quod in Judæa ultra cessavit, donec veniret cui repositum est: *Et ipse erat expectatio gentium* (Genes. xlix, 10). Ex quo perspicuum est, et superiorem lectionem, in qua dicitur: *Quare mater tua læna int. r. leones cubavit?* et hanc in qua scriptum est: *Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata*, ad Jerusalem pertinere, quæ perdidit leones et palmites suos, et non remansit in ea virga quæ consurgeret in tribum, sive in sceptra dominantium. A planctu enim incipit, et finitur in planctu. Assume planctum super principes Israel. Hoc est, in principio et nunc in fine, planctus est; et lamentatione, planctuque parabole stirps regia prosequenda. Porro secundum 222 anagogem, quod alii ad cœlestem referunt Jerusalem, ut dicant ex ea in istam vallem lacrymarum plurimos corruisse, et reges esse desisse, et vineam quondam pulcherrimam vento urente siccata, ita et nullus in ea virentium palmitum remanserit, quam postea sub urbis figura plangat Jeremias, nos intelligimus (Matth. xxiv) super Ecclesiam, eo quod in novissimo tempore multiplicata iniquitate, refrigeret [Al. refrigescet] charitas multorum: ita ut probentur si fieri potest etiam electi Dei, et principes ejus capiantur retibus diaboli, qui non sit unius regis captione contentus, sed quotidie reges et principes capere festinet, secundum illud quod scriptum est: *Escæ ejus electæ* (Abac. i, 16). Palmites quoque Ecclesiæ qui dudum floribus et rubori sanguinis quabantur, postea vento siccentur. Quam expositionem et Evangelii quoque parabola sonat,

1. Addit cum Rabano Vatic. ms. *urente*.

2. Victorius ad Vulgatæ textum, *sedebant*. Hebraice est *שָׁבְוּ*.

A in qua sole orto, ea quæ germinaverant, æstuaverunt, et repente siccata sunt (Marc. iv); ita ut vix remaneat unus e palmitibus qui consurgat in virgam, et dignus populi princeps fiat. Quod aliis verbis loquitur Amos: *Inducam famem et sitim super terram: non famem panis et sitim aquæ, sed famem audiendi sermones Dei* (Amos viii, 11). Unde debemus plangere, et lamentari super principes Israel, quorum vitio et superbia Judæa deserta, et capta est Jerusalem.

(Cap. XX. — Vers. 1.) *Et factum est in anno septimo, in quinto, in decima mensis, venerunt viri de senioribus Israel, ut interrogarent Dominum, et sedebant coram me*. Post undecim menses, et quinque dies superioris visionis, rursus sermo fit ad prophetam, postquam venerunt viri de senioribus domus Israel, ut interrogarent Dominum et sederunt coram eo. Hanc autem fuisse consuetudinem populi Israel, ut quidquid scire cupiebant a Domino, quærent per prophetas, multa exempla testantur. Saul quærens asinas, pergit ad Samuelem, accepitque consilium a puero ut offerat prophetæ quartam partem sicii. Ægrotante filio Jeroboam, mittitur in Sylo ad Achiam [Al. Abiam] prophetam uxor ejus, deferens munuscula, panes et colliridas, uvas et lagunculam mellis, ut de filii infirmitate cognosceret (I Reg. ix, III Reg. xiv). David quoque propheta alium interrogat 223 prophetam Nathan, utrum templum Domino ædificare debeat (II Reg. vii). Et Achab sciscitatur, ascendat an non in Ramoth Galaad (III Reg. xxii). In Isaia quoque (Isa. xxxvii), et in Regum volumine (IV Reg. xix), quæ Sennacherib ventura sint nuntiantur. Nec mirum si in veteri Testamento, singulis quæ ventura sunt prophetæ annuntient, cum Agabum legerimus quæ Paulo ventura sunt, prophetare (Act. xxi). Scriptum est in Deuteronomio: *Gentes quas perditurus est Dominus in conspectu tuo, istæ somnia et divinationes audient: tibi autem non sic dedit Dominus Deus tuus* (Deut. xviii, 14). Gentium enim est adire Chaldæos, hariales, aruspices, divinos, sortilegos, oracula demonum, quibus error earum illnditur. Unde et nunc seniores Israel prophetam adeunt, ut interrogent per eum Dominum, et tamen de interrogatione silent, ipso qui interrogandus erat sciente quid interrogarent, ut et in eo miraculum sit scire cur venerint, et ad ea respondere quæ tacitus sermo in animo continebat.

(Vers. 2, 3.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, loquere senioribus Israel, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Numquid ad interrogandum me vos venistis? Vivo ego, quia non respondebo vobis, ait Dominus Deus*. Sanctis et congrua interrogantibus datur promissio, ad huc loquentem te dicam: *Ecce adsum*. Peccatoribus autem, quales fuerunt seniores Israel, et quorum scelera in consequentibus propheta describit, non datur res-

3. Reponit Victor. *omnia*, pro *somnia*, ex Græc. *κλῆδομαίων*. Hebraicus quoque augures et præstigiatos sonat.

ponso; sed increpatio pro peccatis: et addit iusjurandum: *vivo ego*, ut firmior sit sententia denegantis. Quod autem dixere LXX, *si respondero vobis: Symmachus manifestius transtulit, non respondebo vobis.*

(Vers. 4.) *Si iudicas eos: si iudicas, filii hominis. LXX: si ultus eos fuero ultione, filii hominis: Illi quidem ad interrogandum me venerunt, cupientes de his, quibus ambigunt, et futura cognoscere; tu autem, filii hominis, iudica eos, ut non prophetæ sit responsio, sed sententia iudicantis pro iniquitatibus quæ fecerunt, et patrum secuti sunt scelera. Vel certe, si ultus eos fuero ultione, ut sit sensus: Tanta iniquitate cooperti sunt, ut ne emendatione quidem, et 224 correptione sint digni, secundum illud quod in propheta dicitur: Non visitabo^a ultra filias vestras, et nurus vestras, cum mæchatae fuerint (Usee iv). Unde et peccatores, qui in profundum venerunt peccati, dimittantur ut faciant desideria cordis sui (Prov. xviii).*

Abominaciones patrum suorum ostende eis, et dices ad illos. LXX: Iniquitates patrum eorum contestare eis, et dices ad eos. Si peccata patrum non redundant ad filios, quomodo abominaciones, et iniquitates patrum nunc senioribus ponuntur? Hac videlicet causa, ut ostendantur similia parentibus agere, et hæreditario malo, longissimum sanem trahere peccatorum, ut quorum imitantur vitia, eorum supplicia pertimescant.

(Vers. 5, 6.) *Hæc dicit Dominus Deus: In die qua elegi Israel, et levavi manum meam pro stirpe domus Jacob, et apparui eis in terra Ægypti, et locavi manum meam pro eis, dicens: Ego Dominus Deus vester. In die illa levavi manum meam pro eis, ut educerem eos de terra Ægypti in terram quam provideram eis, fluentem lacte et melle: quæ est egregia inter omnes terras. LXX: Hæc dicit Dominus Deus: Ex qua die elegi domum Israel, et notus factus sum semini domus Jacob, et cognitus eis in terra Ægypti, et suscepi eos dicens: Ego Dominus Deus vester: in die illa apprehendi eos manu mea, dicens: ut educerem eos de terra Ægypti in terram quam paravi eis, terram fluentem lacte et melle: favus est ultra omnem terram. Pro eo quod dixere Septuaginta, favus est ultra omnes terras, pro quo nos interpretati sumus, egregia est inter omnes terras, Aquilæ prima editio posuit, firmamentum; secunda, inclytum; Symmachus, b regionem; Theodotio, fortitudinem; quod videlicet omnium terrarum ista sit fundamentum, quod in ea Dei religio sit, et templum, et ceremoniæ, et notitia Dei; et in tantam populus Israel in Ægypto constitutus ignorabat Deum, ut missus ad eos Moyses: Si interrogaverint, ait, me, quis misit te? quid dicam eis? Dic, inquit,*

^a Idem ac Hebræum, Vulgatumque Interpretem quibus revera assentitur et Græcus, hunc ita reflexit locum: *Non visitabo super filias vestras cum fornicatæ fuerint.*

^b Græce vero habet Symmachus στάσις, quæ vox proprie stationem sonat.

Ad eos: Qui est, misit me (Exod. iii, 13, 14). In Ægypto igitur notus factus est populo, et semini domus Jacob: 225 quando levavit manum suam pro eis contra Ægyptios, et dixit: Ego sum Dominus Deus vester, et elegit eos ut educeret de terra Ægypti, ad terram fluentem lacte et melle. Necdum enim capere poterant solidum cibum: sed quasi parvuli atque lactentes, melle et lacte indigebant infantibus. Juxta litteram vero inclytam esse terram Judææ, et cunctis terris fertiliorem, dubitare non poterit, qui a Rinocorura usque ad Taurum montem, et Euphratem fluvium cunctam consideraverit terram, et urbium potentiam amoenitatemque regionum, Palæstinam videlicet et Phœnicen, Arabiam, Syriam Cælen, Ciliciam, et cæteras regiones, quas B Israeli, si Dei præcepta servasset, Dominus reppromisit, quas^c quia non accepit, vitium fuit incredulitatis ejus. Nam et in ipsa Palæstina Judæaque provincia gentes plurimæ remanserunt, quæ non sunt ejectæ. Neque enim sponsor in crimine est, si ille cui reppromittitur, indignum se fecerit sponsione: præsertim cum proponatur optio promittentis: Si reverteritis et audieritis me, quæ bona sunt terræ comeditis. Sin autem nolueritis, gladius devorabit vos. Eliguntur ergo præsentia: nec statim qui eligitur, tentari non potest, nec perire; quia et Saul electus in regem, et Judas in Apostolum, suo postea vitio corruerunt. Elevatio autem manus, sive extensio, habitum percutientis ostendit: ut percuteret pro eis Ægyptios, et populum Israel de Ægypto liberaret.

(Vers. 7.) *Et dixi ad eos: Unusquisque offensionis oculorum suorum abiciat, et in idolis Ægypti nolite pollui: ego Dominus Deus vester. LXX: Et dixi ad eos: Unusquisque abominaciones oculorum suorum projiciat, et in adinventionibus Ægypti non polluat: ego Dominus Deus vester. Pro offensionibus, quæ Hebræice dicuntur secose (שקצו), Symmachus interpretatus est, nauseas, Aquilæ secunda editio, abiectiones, ut significarent abieciendas ab oculis lippitidines, et quasi nauseas, quæ non solum apectum impediunt; sed et contra cernentibus vomitum creant. GELULE (גלוּל) quoque verbum Hebraicum, est, quod LXX adinventiones; Aquilæ prima editio, inquinamenta; 226 secunda, Symmachusque et Theodotio, idola interpretati sunt: quos et nos in præsentiarum secuti sumus. Præcipit autem exeuntibus primum de Ægypto, ut obliviscantur idolorum, quibus multo tempore servierunt, immo abiciant ea ab oculis suis, ut ne aspectu quidem digna habeant: et quibus multo tempore polluti sunt, ultra non acquiescant. Ego, inquit, Dominus Deus vester; non portenta Ægyptia, non variorum signa monstrorum. Sed et nobis, quando eximus de Ægypto, jubetur ut*

^c Huc refer Theodoriti Quæstionem 59 in Exodum, πῶς ἰπαγγελόμενος ὁ Θεὸς μέχρι τοῦ Ευφράτου τοῦ ποταμοῦ παραδώσει αὐτοῖς τὴν γῆν, οὐκ ἐπιθήσει τὴν ὑπόσχεσιν: *Quantobrem Deus, qui promiserat se daturum Judæis terram usque ad Euphratem, promissis non steterit.* Confer et Hieronymi nostri Epist. 129, ad Dardanum.

offensiones oculorum nostrorum abiciamus : ne scilicet his delectemur, quibus antea delectabamur in sæculo, ne simulacris Ægypti polluamur, adventionibus videlicet philosophorum atque hæreticorum, quæ recte idola nominantur. A spectaculis quoque, immo offensionibus Ægypti, removeamus oculos, arces, circi, theatrorum, et omnibus quæ animæ contaminant puritatem, et per sensus ingrediuntur ad mentem; impleturque quod scriptum est : *Mors intravit per fenestras vestras (Jerem. ix, 21).*

(Vers. 8.) *Et irritaverunt me. LXX : Et recesserunt a me. Sive ut Symmachus interpretatus est : Non acciperunt mihi. Statimque vocati recedunt a Deo, ut nullam sit spatium inter vocationem, et recessionem. Et hoc notandum, quod nemo recedit a Deo, nisi qui ante cum eo fuerit. Unde et draco in Job volumine, apostata, prævaricator, et recedens appellatur (Job xxiv).*

Nolueruntque audire me. Unusquisque abominaciones oculorum suorum non projecit, nec idola Ægypti reliquerunt. LXX : Et noluerunt audire me. Abominaciones oculorum a non projecerunt, et adinventiones Ægypti non reliquerunt. Propterea, inquit, irritaverunt me, et recesserunt a me, quia noluerunt audire me, dum liberum homini servatur arbitrium : et fecerunt omnia, quæ ne facerent lege præcepi : statim desperantes salutem, et mussitantes contra Moysen, Deique repromissionibus diffidentes. Unde sequitur :

Et dixi ut effunderem indignationem meam super eos, et implem iram meam in eis in medio terræ Ægypti. Statim ut præcepi eis relinquere, sive abicere 227 offensiones oculorum suorum, et in idolis Ægypti nequaquam pollui, irritaverunt me, et noluerunt audire quæ dixi, sed e contrario fecerunt quæ non faciendæ præcepi. Ideo decreveram, ut effunderem in eos furorē et indignationem meam, et implem iram meam quam mento conceperam in medio Ægypti. qui necdum egressi fuerant de Ægypto. Sequitur enim infra : Ejeci ergo eos de terra Ægypti, et eduvi in desertum. Ex quo ostenditur, nec dum eos fuisse egressos de Ægypto, quando effundere voluit indignationem meam, et implem iram suam super eos, et percutere eos in medio terræ Ægypti.

(Vers. 9.) *Et feci propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus, in quarum medio erant, et inter quos apparui eis ut educerem eos de terra Ægypti.* Quod facere cogitabam propter justitiam, non feci propter clementiam magnitudinem, ne pollueretur nomen meum, et viderer non potuisse complere quod Israel repromiseram. Peperci igitur nomini meo, ne haberent occasionem blasphemandi nationes, inter quos notus factus sum eis in terra Ægypti. Hucusque quid eis promiserit in terra Ægypti constitutis, et quomodo statim offenderint, et quid contra eos Dominus cogitaverit, et tamen non fecerit, propheta

A describit. Quæ sequuntur, egressis de Ægypto locutus est.

(Vers. 10 seqq.) *Ejeci ergo eos de terra Ægypti, et eduvi in desertum, et dedi eis præcepta mea, et judicia mea ostendi illis, quæ faciat homo, et vivat in eis. Insuper et sabbata mea dedi eis, ut esset signum inter me et eos, et scirent, quia ego Dominus sanctificans eos. Et irritaverunt me domus Israel in deserto : in præceptis meis non ambulaverunt, et judicia mea projecerunt, quæ faciet homo et vivet [Vulg. faciens homo vivet] in eis, et sabbata mea violaverunt vehementer. Dixi ergo ut effunderem furorē meum super eos in deserto, et consumerem eos et feci propter nomen meum ne violaretur coram gentibus, de quibus ejeci eos in conspectu earum.* Hæc ad eos dicuntur

B qui educti sunt de Ægypto in desertum : ut Ægyptiorum vitiis liberati facilius in solitudine præcepta 228 Dei complerent, et judicia ejus facerent, et sabbata custodirent. Quæ in signum data sunt inter eum qui dedit, et eos quibus data sunt. Scriptura dicente : *Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Et tu præcipe filiis Israel, dicens : Videte, et sabbata mea custodite, quod est signum inter me et vos in generationibus vestris ; ut sciatis quod ego sum Dominus qui sanctifico vos, et custodite sabbatum, quoniam sanctum est vobis. Qui violaverit illud, morte morietur. Omnis qui fecerit in eo opus, interficietur anima illa de medio populi sui (Exod. xxxi, 13, 14).* Ergo sabbatum et circumcisio in signum data sunt veri sabbati, et veræ circumcisionis : ut sciamus nobis in perfecto, et æterno sabbato requiescendum a sæculi operibus, et non præputium, sed cor circumcidamus. Unde in sex diebus operantes, die septimo requiescimus, ut nihil aliud die ac nocte faciamus, nisi omne quod vivimus, debere Domino noverimus, et redeunte hebdomade, totos nos ejus nomini consecremus, ut per sanctificationem diei, recordemur Domini qui sanctificat nos. Hæc præcepta et justificationes, et observantiam sabbati dedit Dominus in deserto, ut facientes illa viverent in eis : non de illis ad majora transirent, sicut in Evangelio promissum est. Quæ illi violaverunt, non solum hæc parum. Sed vehementer, ut violationis *ἐπιτάξας* monstraretur. Dixit ergo et in sua mente decrevit, ut effunderet furorē suum super eos in deserto, et consumeret eos, quando locutus est ad Moysen : *Dimitte me, et iratus furore contra eos, delebo illos (Exod. xxxii, 10).* Sed noluit facere, parcens Ægyptiis, et cæteris gentibus, ne scandalizarentur, et ipsis quorum misertus est, expectans pœnitentiam conversorum. Notandumque quod quando b constitutis in Ægypto loquebatur post offensam : *Feci, ait, propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus c de quibus ejeci eos in conspectu earum.* Tunc enim adhuc in medio erant, quia necdum exierant. Nunc autem postquam egressi sunt, dicitur, *de quibus ejeci eos in conspectu earum.*

^a Addit Victor. *suorum* ex Græco ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

^b Cam Vatic. ms. legimus post Victor. *constitutis* pro quo antea erat *constitutus*.

^c Victorius, ms. ut ait, ope adjutus, supplet in *quarum medio erant* : quæ tamen verba in nostris mss. aut alias editis libris non sunt.

(Vers. 15.) *Ego igitur levavi manum meam super eos 229 in deserto, ne^a educerem eos in terram quam dedi eis, fluentem lacte et melle: præcipuam terrarum omnium, quia judicia mea projecerant, et in præceptis meis non ambulaverant, et sabbata mea violaverant. Post idola enim cor eorum gradiebatur, et pepercit oculus meus super eos, ut non interficerem eos, nec consumpsi eos in deserto. LXX: Et ego levavi manum meam super eos in deserto, ut omnino non introducerem eos in terram quam dedi eis: terram fluentem lacte et melle: favus est ultra omnem terram: eo quod justificationes meas repulerunt, et in præceptis meis non ambulaverunt, et sabbata mea violaverunt, et post cogitationes cordium suorum ambulaverunt. Et pepercit oculus meus super eos, ne deletem eos, et non interfeci eos, in consumptionem in deserto. Decreveram quidem ut totum B* furorem meum effunderem super eos, et deletem illos atque consumerem: sed feci propter nomen meum ne violaretur in gentibus, Amalecitis videlicet et reliquis (Exod. xvii; Num. xiv), quæ contra eos in solitudine dimicarunt, ut nequaquam inducerem eos in terram, quam eis pollicitus sum fluentem lacte et melle, quæ præcipua terrarum omnium est, sive favus. Causa autem pœnæ est istiusque sententiæ, quia judicia mea projecerant, et in præceptis meis non ambulaverant, et sabbata mea violaverant. Ipsiusque causæ hæc causa est, ut ista non facerent, quia cor eorum Ægypti idola sequebatur. Pepercit autem, ait, oculus meus ne interficerem eos atque deletem, nec omnino consumerem. In quo quæritur, quomodo eis pepercerit, quorum cadavera in solitudine corruerunt, et excepto Jesu Nave, et Caleb filio Jephonæ, terram repromissionis nullus ingressus est. Ex quo intelligimus vivere eos, nec æternis suppliciis reservatos, nec deletos esse de libro viventium, nec consumptos ante faciem Domini. Si enim ex eo quod non sunt introducti in terram repromissionis, perisse credendi sunt: ergo et Moyses periit, qui vidit tantum terram repromissionis, et non est ingressus in eam. De quo in libro Jesu Dominus loquitur: *Moses famulus meus mortuus est (Deut. xxxiv, 5)*. Et in Malachia: *Mementote Legis Moysi servi mei (Malach. iv, 4)*. Et in 230 Jeremia, quasi de amico, et familiarissimo suo loquitur Deus: *Si steterint Moyses et Samuel in conspectu meo (Jerem. xv, 1)*. Alioquin et Moysi preces exauditas esse credendum est, quando pro populo interpellans, ait: *Si dimittis eis peccatum, dimitte; sin autem non vis, me dele de libro tuo quem scripsisti (Exod. xxxii, 32, 33)*. Ut autem sciamus sententiam Dei in filios et famulos, non ad perditionem, sed emendationem fieri, audiamus testimonia Scripturarum. *Fili, ne contisteris ad disciplinam Domini, neque deficias quando ab eo argueris (Prov. iii, 11)*. *Quem enim diligit Dominus, corripit: flagellat autem omnem filium quem recipit (Hebr. xii, 6)*. Et in alio loco: *Cum interficeret eos, tunc querebant eum (Psal. lxxvii, 34)*. Et in Deuteronomii Can-

atico: *Ego interficiam, et ego vivificabo (Deut. xli, 39)*. Possumus et hoc juxta litteram dicere quod non deleverit eos, neque consumpserit cum stirpe sua atque progenie, sed interfectis patribus, pepercerit filiis, quos in terram repromissionis induxit.

(Vers. 18 seqq.) *Dixi autem ad filios eorum in solitudine: In præceptis (sive legitimis) patrum vestrorum nolite incedere, nec judicia eorum custodiatis, nec idolis (sive cogitationibus) eorum polluamini. Ego Dominus Deus vestre. In præceptis meis ambulate, et judicia mea custodite, et facite ea, et sabbata mea sanctificate, ut sit signum inter me et vos, et sciatur (sive ut sciatis) quia ego sum Dominus Deus vester. Post interfectionem patrum qui in eremo corruerunt, præcepta dat filiis, in quorum salute meritas est patrum. Et pepercit, inquit, oculus Domini super eos: ne omnino interficeret eos atque deleteret, sed patres in filiis reservaret: eademque testatur, quæ et patribus est locutus; ut postquam in præceptis illius ambulaverint, et judicia illius custodierint, et sanctificationem sabbati quod signum datum est, reservaverint: tunc sciant quia ipse sit Dominus Deus eorum. Præcepta autem, et legitima patrum, et judicia eorum, errorem inolitum significat: ne peccata eorum imitentur, quorum tormenta perspiciunt.*

(Vers. 21, 22.) *Et exacerbaverunt me filii, in præceptis meis non ambulaverunt, et judicia mea non custodierunt, ut facerent ea, quæ cum fecerit homo vivet in eis, et sabbata mea violaverunt. Et comminatus sum ut effunderem furorem meum super eos, 231 et implerem iram meam in eis in deserto. Averti autem manum meam, et feci propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus de quibus ejeci eos in oculis earum. Sed et filii, inquit, parentum scelera sunt secuti, feceruntque omnia quæ illi fecerant: unde et similem meruere sententiam; sed eadem qua et patres eorum misericordiæ meæ magnitudine reservati sunt, et ob easdem causas, quibus et patrum misertus sum: ut uuus atque idem Creator amborum, simili iram meam patientia mitigarem. Manifesta percurramus, et ad obscuriora transimus.*

(Vers. 23, 24 seq.) *Iterum levavi manum meam in eos in solitudine, ut dispergerem illos in nationibus [Vulg. nationes], et ventilarem in terras: eo quod judicia mea non fecissent, et præcepta mea reprobasent, et sabbata mea violassent, et post idola (sive cogitationes) patrum suorum fuissent oculi eorum. Ergo et ego dedi eis præcepta non bona, et judicia in quibus non vivunt, et pollui eos in muneribus suis cum offerrent (sive transducerent) omne quod aperit vulvæ propter delicta sua (pro quo LXX transtulerunt, ut deletem eos et quod illi prætermiserunt): et scient quia ego Dominus. Ubi in veteri Testamento contra filios eorum, qui in solitudine corruerunt, Dominus levaverit manum suam, volens eos dispergere in nationes, Scriptura non dicit: sed ex eo quod hic re*

^a Scilicet hinc *educerem* in terram, etc. neque adeo erat cur Victorius mutaret *inducerem*.

fert, factum esse credendum est. Sive hoc significat, quod postquam terram repromissionis intraverint, variis temporibus ob multa peccata diversis traditi sunt gentibus regibusque, et eo tempore quæ natura sua bona erant præcepta Domini, et judicia in quibus possent credentes vivere, facta sint eis non bona, dum nequaquam valent in captivitate legis præcepta servare, et facere quæ divinus sermo mandavit. Nequedixit, dedi eis præcepta mala: sed, non bona. Non enim statim sequitur, ut quod bonum non est, sit malum: sicut et 232 Apostolus docet, bonum esse homini uxorem vel mulierem non tangere; sed propter incontinentiam a unumquemque possidere vas suum in sanctificatione et castitate (1 Cor. vii). Quod si non fecerit, nec bonum nec malum est. Dedit ergo eis Deus dispersis in gentibus præcepta non bona, hoc est, dimisit eos cogitationibus, et desideris suis, ut facerent quæ non conveniunt. Et polluit eos in muneribus suis: sicut Sacerdos leprosus de populo separans, et eos pollutos esse demonstrans; dum idolis offerunt quæ Deo offerre deberent. Et transducunt omne quod aperit vulvam per ignem^b Baali, id est, primogenita; ut postquam deserti fuerint a Deo, et idolorum cultui traditi, tunc intelligant quod ipse sit Dominus, quem suo vitio ad iracundiam concitaverunt. Hunc locum manifestius interpretatus est Symmachus, pro præterito ponens futurum. *Igitur et ego dabo eis præcepta non bona, et judicia propter quæ non vivent, et polluam eos propter munera sua, quia consecrant, et transducunt omne quod aperit vulvam, ut deleam eos, et scient quia ego Dominus.* Et est sensus: Quia vidi filios patrum sceleribus adæquari, et eadem facere propter quæ illi offenderant Deum, volui illos dividere in nationes, et in toto orbe dispergere, et dare illis præcepta non bona; et judicia in quibus non viverent, ut polluerem illos in muneribus suis, quia omnia primogenita idolis consecrabant, et delearem eos in perpetuum, et scirent quod ego essem Dominus. Per quæ ostendit non se dedisse^c eis præcepta non bona qui in eremo morabantur, sed his quos dispergere voluit in nationes,

A et facere in toto orbe peregrinos, dare cogitasse^d quæ non dedit: ut ibi Dei præcepta bona, vitio suo non bona facerent, dum idolis exhibent quæ Deus sibi præceperat exhibenda. Potest et hoc dici, quod ante^e offensam, decalogum tantum acceperint; post idololatriam vero, et 233 blasphemiam multiples legis cæremonias, ut Deo potius offerrent victimas, quas dæmonibus offerebant, et comparatione sacrilegii, levius fieret quod non erat per se bonum, et nequaquam malum, quia Deo offerebatur, et tamen non bonum, quia boni auctorem offenderant.

(Vers. 27, 29 seq.) *Quamobrem loquere ad domum Israel, fili hominis, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc et in hoc blasphemaverunt me patres vestri, cum sprevissem me contemnentes, et induxissem eos in terram super quam levavi manum meam, ut darem eis [Vulg. addit illam]: viderunt omnem collem excelsum, et omne lignum nemorosum, et immolaverunt ibi victimas suas, et dederunt ibi irritationem oblationis suæ, et posuerunt ibi odorem suavitatis suæ, et libaverunt ibi [Vulg. tacet ibi] libationes suas. Et dixi ad eos: Quid est excelsum ad quod vos ingredimini? Et vocatum est nomen ejus excelsum usque in hunc diem. LXX: Idcirco loquere ad domum Israel, fili hominis, et dices ad eos: Hæc dicit Adonai Dominus: Usque ad hoc me ad iracundiam provocaverunt patres vestri in deliciis suis, quibus corruerunt in me, et introduxi eos in terram super quam levavi manum meam ut traderem eam illis. Videruntque omnem collem excelsum, et omne lignum nemorosum, et immolaverunt ibi diis suis, et posuerunt ibi furorem munerum suorum, et posuerunt ibi odorem fragrantiae eorum, et libaverunt ibi libamina sua. Et dixi ad eos: Quid est abbana, quia vos intratis illuc? Et vocaverunt nomen ejus abbana usque in hodiernum diem. Volui, inquit, eos in solitudine delinquentes in captas dispergere nationes, et dare illis præcepta non bona, ut quod mihi offerre debuerunt, idolis immolarent, et omne primitivum [Al. primogenitum] suum consecrarent eis per ignem, ut interficerem eos atque delearem. Quando autem dicit, volui, os-*

^a Interserit Rabanus: unumquemque suam uxorem habere bonum est.

^b In uno Vatic. *Bachalim* legimus, ex quo referendum suspicari sumus *Bachurim*, quod hanc vocem e vestigio Hieron. interpretari videretur, id est, primogenita, atque [Hebraice quidem בכורים *Bachurim* primogeniti appellentur. Verum cum ad ignem relictus vox *Baali*, sive idoli Baal, referatur, nihil est immutatum.

^c Antea minus perspicuo sensu erat, ostendit eis, non se dedisse præcepta, etc. Hujusmodi alia subinde taciti castigamus.

^d Martianæus post Erasmus cogitasse retinuit, pro cogitasse, quem tamen antea Victorius sibilo explodendum errorem dixit, triumque Florentinorum codicum ope emendavit. Cogitavi, inquit, illis dare præcepta non bona; sed non feci. Constantque etiam ex proximo superioribus verbis: *Volui illos dividere in nationes, et in toto orbe dispergere, et dare illis præcepta non bona, etc.*, veram unam esse lectionem cogitasse, quam reposuimus.

^e Equidem hoc nescio, quo conciliari pacto queat

cum Exodi sententia cap. in ubi emitti præcipiuntur Hebræi ut Deo immolent. Utique post vitulum conflatum pluribus, durioribusque observationum vinculis populum pervicacem Deus obligaverit; verum et ante *μοσχοποιαν* cultum eodem ferme modo Deo redditum, multosque legales ritus fuisse populo præceptos, cum primis vero sacrificia et victimas, totus Scripturæ contextus probat. Et scio tamen nedum hic loci, sed et in Jeremia: cap. vii, col. 895, sensisse Hieronymum, non nisi post vituli adorationem, mactare Deo victimas Israelitis permissum. *Manifeste, inquit, intelligitur, quod primum Decalogum dedit in Tabulis lapideis scriptum digito Dei, et post offensam idololatriæ caputque vituli ea jussit sibi magis fieri, quam dæmonibus, auferens puram religionem mandatorum Dei, et concedens sanguinem victimarum, carniisque desiderium.* Nec denum ignoro hanc fuisse vetustiorum quoque Patrum nonnullorum sententiam: puta Lactantii lib. iv, cap. 10, et Chrysostomi orat. 2 advers. Judæos, et homil. 47 in Act. Apostol., in quam et multo post Anastasius abbas a Conisio vulgatus concessit.

tendit se non fecisse quod voluit. Illudque quod sequitur : *Et scient quia ego sum Dominus*, in LXX non habetur. Non enim eis videbatur consequens post interfectionem nosse, quod **234** ipse sit Dominus. Sed tu, fili hominis, rursus loquere ad eos, hoc est, ad seniores domus Israel, qui te interrogare venerunt : Patres vestri, de quorum vos stirpe descendistis, etiam in hoc blasphemaverunt me, et duxere pro nihili; postquam introduxi eos in terram quam mea fortitudine possederunt, quam ego ad possidendum dederam, illi verterunt ad exasperandum me. Cum enim vidissent omnem collem excelsum, lignumque nemorosum, sacrificabant in montibus, et in lucis et saltibus, et idolis victimas immolabant, et liba fundebant, quod cum vidissem, dixi ad eos : *Quid est, BAMA?* hoc enim interpretatur *excelsus* : **B** aut cur ingredimini istiusmodi locum quem vobis in cunctis collibus elegistis, ita ut usque hodie istiusmodi loca appellentur *BAMOTH*, et antiquus error nomen pristinum teneat? Pro *BAMA*, quod nos in *excelsa* vertimus, in Septuaginta editione error obtinuit, ut scribatur ^a ἀββανὰ, quod Hebraico sermone nil resonat. Potest *BAMA* (במא), si utramque syllabam in duo dividas verba, significare, *in quo*; sed presenti loco sensus iste non congruit. Ubi cumque autem in Regum, et Paralipomenon libris scribitur : *Adhuc populus adolebat incensum, et immolabat in excelsu* : *BAMA* singulariter, et *BAMOTH* (במות) pluraliter *excelsa* significat.

(Vers. 30, 31.) *Propterea di ad domum Israel : Hæc dicit Dominus Deus* [Vulg. præponit *Certe*] : **C** *In via patrum vestrorum vos pollutumini, et post offendicula eorum vos fornicamini. Et in oblatione donorum vestrorum, cum traducitis filios vestros per ignem, vos pollutumini in omnibus idolis vestris usque hodie, et ego respondebo vobis, domus Israel? Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis.* Patrum vestrorum imitantini vitia, et per eandem inceditis vias, ut delicta similia similem mereantur et pœnam, et in tantum scelus profecistis, ut filios vestros per ignem dæmonibus consecretis : nec semel hoc fecisse sufficiat, sed usque in præsentiarum **235** agatis eadem. Non quod hæc seniores in captivitate faciant, sed quod illi qui Ierosolymis morabantur, et quibus captivitas imminet, hæc omnia facere non cessent. Et cum tantis flagitiis obligati sitis, responsionem, inquit, meam queritis? Vivo ego, dicit Dominus Deus, et juro per memetipsum, quia non respondebo vobis, quodque sequitur :

(Vers. 32, 33.) *Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium, erimus sicut gentes, et sicut cognationes terræ, ut colamus ligna et lapides. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, et in brachio extento, et in furere effuso regnabo super vos.* Hunc habet sensum : Ne putetis cogitationes vestras quibus contra me blasphematis posse compleri; dicitis

^a Nunc obtinet ἀββανὰ; sed et Nobilius in plerisque Græcis exemplaribus ἀββὰν reperit, et vetus Scholion, ἀββανὰ, λίθος ἐπιμαρτυρίας, *Abbas, lapis inter-*

A enim : *Nolumus esse sub Domino, nec populus illius appellari* : sed sicut cunctæ in toto orbe sunt nationes, et unaquæque gens suo vivit arbitrio, ut colat ligna, et lapides, et idolis serviat, etiam nos una gens erimus et pluribus. Ad quæ respondet Deus, juratque per semetipsum et dicit : *Non vos relinquam neque contemnam, ut fugaces servos domini negligentes solent contemnere, sed ad meum retraham imperium, et brachio extento ac percutiente ac furore effuso, in pristinam vos redigam servitatem, et regnabo super vos : ut velitis nolitis, me habeatis regem, et sentiatis regem iratum, ejus clementiam neglexistis.*

(Vers. 34.) *Et educam vos de populis, et congregabo vos de terris in quibus dispersi estis : in manu valida et brachio extento, et in furore effuso regnabo super vos.* Nec vos, ait, patiar esse in gentibus, nec æterna captivitate retineri, sed educam de populis, et congregabo de terris in quas vos ad serviendum hostilis necessitas huc illucque dispersit. Hæc autem faciam, non ut perdam vos et deleam, sed ut rex vester sim. Ex quo intelligimus etiam eam quam appellant hæretici Creatoris crudelitatem, sonare clementiam : dum ad hoc irascitur, et desævit, et totum effundit furorem, ut retrahat eos ad regnum suum, qui dæmonum tyrannidem ad serviendum elegerunt.

(Vers. 35, 36, seq.) *Et adducam vos in desertum populorum, et judicabor vobiscum ibi facie ad faciem. Sicut iudicio contendam adversus patres* **236** *in deserto terræ Ægypti, sic judicabo vos, dicit Dominus. Et subjiciam vos sceptro meo, et inducam vos in vinculis fœderis, et eligam de vobis transgressores et impios : de terra incolatus eorum educam illos, et in terram Israel non ingredientur, et scietis quia ego Dominus. Faciam, ait Dominus, vobis qui estis in Babylone, et nunc servitis idolis, quod feci patribus vestris in Ægypto, ut educam vos in desertum populorum, et ibi iudicet vobiscum facie ad faciem, sicut adversus illos iudicio contendam, quando egressi sunt de Ægypto. Et postquam vos judicavero, subjiciam vos sceptro meo et imperio, et inibo pactum vobiscum, et inducam vos in terram vestram in vinculis charitatis, ut ligati amore meo, nequaquam a me possitis recedere. Transgressores autem et impios, qui cordis durtia in malis operibus perseverant, eligam de vobis, non ad possidendum, sed ad abjiciendum. Et educam quidem eos de terra incolatus eorum, ut educti non ingrediantur terram Israel; sed in diversis pereant regionibus : et distinctione bonorum et malorum, cognoscatis quia ego sum Dominus, qui facio cuncta iudicia. Ad reliqua festinat oratio, breviterque percurramus singula, ut sensum tantum legentibus præbeamus.*

(Vers. 39.) *Et vos, domus Israel, hæc dicit Dominus Deus : singuli post idola vestra ambulatè, et servite eis.*

pretatur.

^b Addit Victor. vestros, et in versione sine *Deus*, ex Vulgata et Hebraico.

Quod si et in hoc non audieritis me, et nomen meum A sanctum pollueritis ultra in muneribus vestris, et in idolis vestris. LXX : Et vos, domus Israel, hæc dicit Atonai Dominus : Unusquisque ad inventiones suas auferat : et post hæc si vos audieritis me, et nomen meum sanctum non pollueritis ultra in muneribus vestris, et in studiis vestris. Hunc locum manifestius interpretatus est Symmachus : Unusquisque idolis suis euntes aruit, qui noluerit audire me : nomen autem meum sanctum nolite ultra polluere per munera vestra atque simulacra. In monte vero sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus, ibi serviet mihi omnis domus Israel. Symmachi translatio Juno habet sensum : Quia mihi servire non vultis, ite et servite idolis, et simulacrorum vestrorum calcate vestigia. Me enim audire non vultis, ut nequaquam mihi hostias im- B moletis, 237 nec adoleatis incensum, nec meus populus appellemini. Mihi enim nequaquam in lucis, et fanis, et idolorum loca servient cultores mei, quod vos facitis : sed in monte sancto meo, in monte excelso Israel. Porro Septuaginta proprium explicant sensum. Derelinquite cogitationes vestras pristinas, et malorum ad inventionum auferite peccata : et si post hæc audieritis me, et nomen meum non pollueritis in muneribus vestris atque simulacris : tunc in monte meo sancto offeretis mihi victimas, et servietis, o omnis domus Israel. Aquila vero Symmacho ex parte consentiens, in parte discordat : Ite, inquit, post idola vestra, et servite eis, quia indigni estis meo imperio, nec me vestra cultura delectat. Quod si et in hoc nequaquam audieritis me, sed nomen sanctum C meum pollueritis, dum mihi offerre simulatis quæ offeritis idolis, et nomini meo tantum blasphemiam feceritis, ut qui idolorum cultores estis, meus vos esse dicatis : hoc scitote, quod in monte sancto meo, in monte excelso I-rael, ibi servitura sit mihi omnis domus Israel, non vos qui servitis idolis : sed omnis domus Israel quæ postea creditura est.

(Vers. 40, 41.) In monte vero [Vulg. sicut vero] D sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus : ibi serviet mihi omnis domus Israel : omnes inquam in terra in qua placebunt mihi, et ibi requiram primitias vestras, et initium decimarum vestrarum, in omnibus sanctificationibus vestris, in odore suavitatis suscipiam vos, cum eduxero vos de populis, et congregavero de terris in quas vos dispersi estis, et sanctificabor in vobis in oculis nationum, et scietis quia ego Dominus. De hoc monte in quo servitura est Deo omnis domus Israel, Isaias et Michæas pari voce cecinerunt : In vicissimis diebus erit manifestus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi multi, et dicent : Venite ascendamus in montem Domini, et in domum [Al. montem] Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus. De Sion enim exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem (Is. II seq.; Mich. IV, 1, 2). Et rursus Isaias : In montem, inquit, excelsum

ascende qui annuntias Sion : eleva et exalta vocem tuam qui evangelizas Jerusalem (Isa. XL). Quem montem Sion, aut Ecclesiam intelligimus 238 quæ interpretatur specula, et in altitudine sanctorum dogmatum constituta est : aut ipsum Dominum Salvatorem, in quo et primitiæ, et decimæ, et omnis cultura in odorem vertitur suavitatis : et omnes in circuitu nationes videntes populum Domini esse salvatum, glorificent Deum, et cognoscant qui salvati fuerint, quod ipse sit Dominus.

(Vers. 42.) Cum induxero vos ad terram Israel : in terram pro qua levavi manum meam, ut darem eam patribus vestris. Tunc scietis quod ego sim Dominus, quando induxero, ait, vos in terram Israel, pro qua levavi manum meam, ut inducerem in eam patres vestros, quam illi suo vitio perdidierunt, et vos non tam vestro merito, quam mea clementia recepistis.

(Vers. 43, 44.) Et recordabimini [Vulg. interserit ibi] viarum vestrarum, et omnium scelerum vestrorum, quibus polluti estis in eis : et displicebitis vobis in conspectu vestro in omnibus malitiis vestris quas fecistis, et scietis quia ego Dominus, cum benefecero vobis propter nomen meum : non secundum vias vestras malas, et secundum scelera vestra pessima domus Israel, ait Dominus Deus. Non possumus recordari scelerum nostrorum atque vitiorum, nisi iuducti fuerimus in terram Israel, ibique positi dicamus cum Apostolo : Qui non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum : Ecclesiam Dei (I Cor. xv, 9). Et displicebitis, ait, vobis in conspectu vestro in omnibus malitiis vestris quas fecistis. Sive ut interpretatus est Symmachus. Et parvuli vobis videbimini propter omnes malitias vestras quas estis operati (Jacob. IV), ut postquam excelsi fuerint, humiles se esse credant : quia Dominus humilibus dat gratiam. Et in alio loco scriptum est : Ante contritionem exaltabitur cor viri, et ante altitudinem humiliatur (Prov. XVIII, 12). Superbiam enim contritio, et humilitatem sequitur exaltatio. Et scietis quia ego Dominus, cum benefecero vobis. Et Dominum Salvatorem tunc magis cognovimus, quando benefecit nobis, et passus est pro peccatis nostris, et portavit iniquitates nostras, et pro nobis doluit : non pro aliquo merito eorum qui salvantur, sed propter nomen suum. Alioquin viæ nostræ, et scelera pessima, non misericordiam meruere, sed pœnam. Quidquid autem de populo diximus Israel, qui liberatus de Ægypto, in solitudine multa commisit, et offendit Deum, et postea in terram repromissionis iuductus, veneratus est idola, lignaque et lapides coluit, et postea Dei clementia conservatus est : referamus ad eos qui de Ægypto sæculi hujus manu excelsa Domini liberati sunt, et iuducti in vitiorum solitudinem, rursum Ægyptum suspirarunt, et fecerunt ea, per quæ puniri debuerant : sed nihilominus per pœnitentiam non suo merito, sed Domini clementia conservati sunt.

*Victor., in instanti, exaltatur, ad Græcum ὑψοῦται. Mox pro altitudinem Vatic. ms. exaltationem.

LIBER SEPTIMUS.

239-240. Olim ^a pueri legimus : Nihil tam facile est, quin difficile fiat, quod invitus facias. Fa-
 teor me explanationes in Ezechiel multo ante tem-
 pore promississe, et occupatione de toto huc orbe
 venientium, implere non posse : dum nulla hora,
 nullumque momentum est, in quo non fratrum oc-
 curramus turbis, et monasterii solitudinem, hospiti-
 um frequentia commutamus : intantum ut aut clau-
 dendum sit nobis ostium, aut Scripturarum, per
 quas aperiendæ sunt fores, studia relinquenda. Ita-
 que lucrativis, immo furtivis noctium horis, quæ
 hyeme propinquante, longiores esse cœperunt, hæc
 ad lucernulam quæliacumque sunt dictare conamur,
 et æstuantis animi tædium interpretatione digerere.
 Nec jactamus, ut quidam forsitan suspicantur, fra-
 trum susceptionem, sed morarum causas simpliciter
 constemur : præsertim cum Occidentalium fuga, et
 sanctorum locorum constipatio, nuditate atque vul-
 neribus indigentium, rabiem præferat Barbarorum.
^b Quod absque lacrymis et gemitu videre non pos-
 sumus, illam quondam potentiam et ^c ignorationem
 divitiarum ad tantam inopiam pervenisse, ut tecto
 et cibo, et vestimento indigeat; et tamen nequaquam
 duri quorundam ^d atque crudeles animi molliuntur,
 dum pannulos eorum et sarcinulas discutiunt, au-
 rum in captivitate quærentes. Accedit ad hanc di-
 ctandi difficultatem, quod caligantibus oculis se-
 nectute, et aliquid sustinentibus beati Iacobi (Gen. xxvii),
 ad nocturnum lumen nequaquam valeamus Hebræo-
 rum volumina relegere, quæ etiam ad solis dieique
 fulgorem, litterarum nobis parvitate cæcantur. Sed
 et Græcorum commentarios, fratrum tantum voce
 cognoscimus. Nullique dubium, quod alienis denti-
 bus commoliti cibi, vescentibus nauseam faciant.
 Unde obsecro te, filia Eustochium, ut ista quæ nota-
 riorum stylo cudimus, et ad quæ emendanda spa-
 tium vix habemus, id est, septimum incipias, **241**
 et ut ante jam dixi, si librorum brevitates vel longitudo
 inter se fuerint inæquales, visionum, immo ὑποθέσεων
 brevitati imputes ac longitudini, dum et juncta no-
 lumus separare, et dissonantia in unam coactare
 congeriem.

(Vers. 45 seq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, pone faciem tuam contra viam*

^a Archinteus ms. *Olim legimus*, absque pueri D voce.

^b Antea erat præfixa parenthesi (*quos, etc.*)

^c Hoc modo legunt omnes codices nostri mss. Erasmiana editio retinet in contextu, et *ignorantiam divitiarum* In margine autem hæc addita reperi : *legendum arbitror arrogantiam*. Sed falsa est et imperita conjectura, quia Hieronymus ut magnitudinem divitiarum demonstraret in Romanis, vocat illam *ignorantiam*, eo quod ignorarent domini suarum divitiarum thesauros et possessiones. MART. — Florentini quoque ms., Victorio teste *ignorantiam*, præferunt.

^A *Austri, et atilla ad Africum, et propheta ad saltum agri meridiani. Et dices saltui meridiano : Audi verbum Domini : hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego succendam in te ignem, et comburam in te omne lignum viride, et omne lignum aridum : non exstinguetur flamma succensionis, et comburetur in ea omnis facies ab Austro usque ad Aquilonem. Et videbit universa caro quia ego Dominus succendi eam, nec exstinguetur. Et dixi, ah, ah, ah, Domine Deus : ipsi dicunt de me : Numquid non per parabolas loquitur iste ? LXX : Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, obfirma faciem tuam super Theman, et respice ad Darom, vaticinare super saltum ducem Mageb, et dices saltui Nageb : Audi sermonem Domini, hæc dicit Dominus : Ecce ego succendam in te ignem, et devorabit in te omne lignum viride, et lignum aridum. Non exstinguetur flamma succensa, et ardebit in ea omnis facies a meridie usque ad Aquilonem : et cognosce omnis caro quia ego Dominus succendi illam : non exstinguetur. Et dixi : Nequaquam, Domine, Domine : ipsi dicunt ad me : Nonne parabola est quæ dicitur hæc ? Quid significet pone, vel obfirma faciem tuam, supra plenius diximus. Obfirmatione enim vultus opus est, et frontis duritia, ut quæ imperantur Prophetæ, loquatur intrepidus, maxime cum ad totam populi multitudinem tristitia nuntiata sint. Theman autem et Darom et Nageb ; et rursus Nageb, pro quo LXX ἀπλωτών interpretati sunt, quid sonent in Hebræo, expressit nostra translatio. Quodque dixere, ducem Nageb, melius habet in Hebræo agri, vel regionis meridianæ. Non enim sabb (ט-ש), ut putaverunt LXX, quod verbum ducem et principem sonat, sed sabb scriptum est, quod proprie agrum, regionemque signat, et propter DALETH et RES litterarum similitudinem, error inolevit. Loquitur autem sermo divinius per metaphoram saltus contra Jerusalem, quæ bestiarum, **242** et ferocium hominum habitatio est : quod succendat eam [Al. eum], omniaque ligna illius concrementur : nequaquam arbores vocans quæ fructibus indigebant, sed ligna quasi incendio præparata. Primumque comburit in eo lignum viride, secundum quod in hoc eodem Propheta legimus : *Et a sanctis meis incipite ;* et postea aridum, quod nihil in se poterat habere vitale : sanctos videlicet simul et peccatores, ut alii captivitatis mala, morte effu-*

Liquet vero, ignorationem vocari divitiarum, quod tot, tantæque essent, ut a propriis dominis earum magnitudo ignoraretur. Olim erat *ignorantiam*, pro quo maluisset Erasmus *arrogantiam*.

^d Heracelianum Africæ comitem notat, qui ad se transfugas e Barbarorum gladiis Romanos post captam ab Alarico Urbem, ob infamem avaritiam crudelissime vexabat, ut si quas fuga abduxissent substantias, miseris eriperet. Vide epist. 130 ad Demetriadem, num. 7, ubi avaritiam crudelitatemque ejus hominis exaggerat, atque execratur.

giant; alii supplicii tradantur æternis. Quodque infert: *Ab Austro usque ad Aquilonem*, hoc indicat, ab Jerusalem usque ad Babylonem: ut omne iter pergentium in captivitatem, gladio, fame, pestilentia ruentium compleatur. His enim qui in Babylone sunt, Jerusalem ad Austrum sita est; quomodo e contrario olla in Jeremia quæ significat Jerusalem, a facie Aquilonis, id est, Babylonis succenditur (*Jerem. 1*). Et pœchre in principio: *stilla*, inquit, *ad Africum*; ut non tota Dei ira videatur effusa, sed stilla quædam et pars. Sin autem stilla tantæ sævitæ est: quid in totis imbribus æstimandum est: Ut omnis caro, quæ visura est salutæ Dei, per silvarum incendium et flammam, quæ nullius extinguat auxilio, cognoscat quod ipse sit Dominus. Quod intelligens Propheta respondit, *ah, ah, ah, Domine Deus*: vel ut Septuaginta transtulerunt, *nequaquam, Domine, Domine*. Et infert: *Et ipsi dicunt ad me: Nunquid non per parabolas loquitur iste? vel parabola est ista quæ dicitur?* Et est sensus: Planius loquere, non intelligimus per parabolam quid loquaris: aperto sermone Dei nobis pande sententiam. Potest autem tropologice Theman et Nageb et Darom, * *Ægyptus* intelligi: legimus enim in Daniel crebro Austrum pro Ægypto accipi (*Dan. xi*), Ægyptus autem refertur ad mundi istius angustias. Prophetat igitur Ezechiel quæ mundo ventura sint mala, quem saltum vocat, pomiferas arbores non habentem, sed habitaculum bestiarum. De quo et in vigesimo **243** octavo psalmodicitur: *Vox Domini percussit cervos, et revelabit condensa silvarum* (*Vers. 9*). Ite sunt silvæ, et saltus, qui plus devoraverunt in prælio de exercitu Abessalon, quam interfecit gladius (*II Reg. xviii*). Succenditurque in saltibus primum lignum viride, et sic aridum, hi qui vivunt in malo, et hi qui justitiæ mortui sunt. Quodque dicitur: *Et comburetur in ea omnis facies ab Austro usque ad Aquilonem*, hoc dicit: Ab his qui fervente spiritu videbantur, usque ad eos qui crescente iniquitate, et refrigerata charitate multorum, calorem pristinum perdididerunt; ita ut omnis caro perspiciat flammam Domini non extinguui. Precaturque propheta ne fiat quod Dominus comminatus est: hoc est, ne succendatur saltus, et ligna omnia concrementur; ut aut adhuc accipiant locum poenitiæ, aut sibi non imponatur necessitas tristia nuntiandi: **D** presertim cum populus ea non intelligat, et obscuritate dictorum, magis ad insaniam provocetur.

(*Cap. XXI. — Vers. 1 seq.*) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, pone faciem tuam ad Jerusalem, et stilla ad sanctuaria, et propheta contra humum Israel, et dicis terræ Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, et ejiciam gladium meum de vagina sua, et occidam in te justum et impium. Pro eo autem quod occidi in te justum et impium: idcirco egredietur gladius meus de vagina sua ad omnem carnem, ab Austro usque ad Aquilonem. Et sciet*

A [*Vulg. Ut scias*] *omnis caro, quia ego Dominus eduxi gladium meum [Abest meum] de vagina sua irrevocabilem. LXX: Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Idcirco vaticinare, fili hominis: et obfirma faciem tuam contra Jerusalem, et aspice ad sancta eorum, et propheta super terram Israel, et dices ad terram Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, et educam gladium meum de vagina sua, et interficiam ex te iniquum et injustum. Sic egredietur gladius meus de vagina sua super omnem carnem a Meridie usque ad Aquilonem, et cognoscet omnis caro quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua: non revertetur ul ra. Quia supra dixerat: Ipsi dicunt de me, numquid non per parabolas loquitur iste? et apertam populus flagitabat sententiam: idcirco id quod Dominus per metaphoram sive parabolam, et ut alii vertere, **244** proverbium, est locutus, nunc manifestius loquitur, saltus Nageb et Darom et Theman esse Jerusalem, et templum illius, sancta sanctorum, et omnem terram Judææ; flammamque quæ combustura sit saltum, intelligi gladium devorantem, qui eductus sit de vagina sua, ut interficiat justum et impium. Hoc est enim lignum viride et lignum aridum. Unde et Dominus: *Si in ligno, ait, viridi tanta faciunt: in sicco quid facient* (*Luc. xxiii, 31*)? Pro quo, nescio quid volentes, *LXX iniquum et injustum* interpretati sunt: quasi non idem utrumque significet. Quodque ibi dixerat: *Et videbit universa caro, quia ego Dominus succendi eam*, hoc est, silvam, sive flammam, *nec extinguetur*, hinc aliis verbis loquitur: *Ut sciat omnis caro, quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua irrevocabilem*. Vere enim contra Jerusalem non est flamma sopita, nec extinctum incendium, nec revocatus gladius, quia modicum tempus in medio, et Jerusalem cum templo suo, Babylonio igne succensa est.*

(*Vers. 6, 7.*) *Et tu, fili hominis, ingemisce in contritione lumborum, et in amaritudinibus ingemisce coram eis. Cumque dixerint ad te: Quare tu gemis? dices: Pro auditu, quia venit, et tabescet omne cor, et dissolventur universæ manus, et infirmabitur omnis spiritus, et per cuncta genua fluent aquæ. Ecce venit et fiet, ait Dominus [Vulg. addit Deus]. LXX: Et tu, fili hominis, ingemisce in contritione lumborum tuorum, et in doloribus geme in conspectu eorum. Eritque si dixerint ad te: Quare tu gemis? et dices: Propter nuntium, quia venit, et comprehendetur pavore omne cor, et dissolventur universæ manus, et exanimabitur omnis caro et omnis spiritus, et omnia femora polluentur humore. Ecce venit et erit, dicit Dominus Deus. Primum dixerat: vaticinare, vel stilla ad Austrum, Africum et Meridiem, et ad saltum meridianum. Quod quia videbatur obscurum, et dicta propheta: populus nesciebat, secundo ponitur manifestius saltum meridianum esse Jerusalem, et omnes intructuosas arbores ad quarum radices securis posita sit (*Mat. iii, Luc. iii*), intelligi habitatores ejus: gladiumque inter-*

* Interserit Rabmus, quod Septuaginta posuerunt.

pretari pro incendio. Tertio jubetur prophetæ, ut tacentibus illis nec interrogantibus, cur ista vaticinatus sit, faciat per quæ interrogetur, et respondeat quæ Dominus locutus est. Ingemisce, **245** inquit, ejulare, non levi voce, nec dolore moderato, sed in contritione lumborum, ut gemitus tuus ex ininis visceribus et amaritudine animi proferatur. Et hoc facies coram eis : ut cum te interrogaverint cur tanta gemitu conteraris, et quid tibi mali acciderit ut sic ingemiscas, tu eis meo sermone respondeas : Idcirco plango, et dolorem cordis mei dissimulare non valeo, quia auditus qui semper meis auribus insonuerat, opere completur et venit : imminens videlicet Babylonii furentis exercitus. Qui cum venerit et vallaverit Jerusalem, tunc tabescet omne cor, et dissolvitur universæ manus : ut, occupate pavore mentes hominum, nullus audeat repugnare. Infruibitur enim omnium bellatorum spiritus, et tanta cunctos occupabit trepidatio atque formido, ut, timore cogente, artus et viscera dissolvantur, et vesica humorem tenere non valeat : ita ut urina genua polluantur. Naturale est enim, ut timore cogente, vesica laxetur, et adversus hominis voluntatem humor defluat. Quod quidem et in morborum magnitudine accidere solet, ut postquam vires defecerint ægrotantium, non solum genua, sed et lectuli polluantur. Ecce, inquit, venit, quod sæpe prædixi, et opere completur ac fiet quod non ego, sed Dominus locutus est. Scio quemdam in contritione lumborum, et fluentibus aquis, multa testimonia replicasse, ut prophetæ castitas impleretur, et amaritudo animi et dolor mentis internus, quod aquæ seminum genua polluant. Sed hæc expositio ad præsentem non pertinet locum.

(Vers. 8 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, propheta, et dices : Hæc dicit Dominus Deus, loquere : Gladius, gladius exacutus est et limatus, ut cædat victimas, exacutus est, et ut splendeat, limatus est : qui moves sceptrum filii mei, succidisti omne lignum. Et dedi eum ad levigandum, ut teneatur manu : iste exacutus est gladius, et iste limatus est, ut sit in manu interficientis. Clama et ulula, fili hominis, quia hic factus est in populo meo, hic in cunctis ducibus Israel. Qui fugerant, gladio traditi sunt cum populo meo : idcirco plaude super femur, quia probatus est, et hoc cum sceptrum subverterit, et non erit, dicit Dominus Deus. Tu ergo, fili hominis, **246** propheta, et percutere manu ad manum, et duplicetur gladius ac triplicetur gladius interfectorum. Hic est gladius occisionis magnæ, qui obstupescere eos facit, et corde tabescere, et multiplicat ruinas. In omnibus portis eorum dedi conturbationem gladii acuti et limati ad fulgendum : amicti ad cædem. Exacnere, vade ad dexteram sive ad sinistram, quocumque faciei tuæ est appetitus. Quin et ego plaudam manum ad manum, et implebo indignationem meam, ego Dominus locutus sum. Multum est si utramque ponam editionem, et librorum extenditur longitudo :*

A maxime ubi aut nulla aut parva distantia est. Ponam igitur nonnulla quæ discrepant. Pro eo quod nos diximus : *Qui moves sceptrum filii mei, succidisti omne lignum*, illi transtulerunt : *Interfice, contemne, repelle omne lignum*. Rursum ubi nos diximus : *Qui fugerant, gladio traditi sunt*, et illi et alii transtulerunt : *Hospites mei, sive habitatores*. Et ubi nos diximus : *Plaude super femur*, illi posuerunt : *Percute manu*. Et ubi transtulimus : *Et hoc cum sceptrum subverterit*, illorum habet editio : *Tribus repulsa est*. Loquitur autem ad gladium Nabuchodonosor, ut veniat contra Jerusalem, ut exacuatur atque limetur, multos enim esse cædendos ; et ad ipsum apostropham facit. Tu es qui moves atque subvertis sceptrum filii mei, imperium videlicet populi Israel, et omne lignum succidis, universam populi multitudinem. Dedi, inquit, istum gladium, ut teneatur manu Nabuchodonosor ; et sit in manu viri robustissimi. Unde, o propheta, clama et ulula, et mala instantia vocis lamentatione testare. Hic gladius nulli pepercit, nec aliquem imminentium malorum reliquit expertem. Factus est in populo, factus est in ducibus Israel, factus in hospitibus meis ac sacerdotibus, qui habitabant in templo meo. Idcirco percutere femur, sive manum, et habitum plangentis assume. Hic enim gladius probatus est mihi, et hoc cum sceptrum meum regnumque subverterit, quod ultra non erit, et in Sedecia rege finietur. Iterum tibi, propheta, jubeo, ut qui femur percusseras pro stupore et miraculo, percutias et manus, ut non solum semel, sed secundo ac tertio gladius veniat ad interficiendum. Primo enim venerat Nabuchodonosor, quando tulit Jechoniam : et secundo, quando regnabat **247** Joacim : tertio, quando Sedecias. Et hic est gladius triplicatus, quando facta est magna occisio, et intantum multiplicavit ruinas, ut obstupescerent animo, et corde tabescerent, et in omnibus portis eorum daret conturbationem. Præcipitur ergo illi, hoc est, gladio acuto et limato ad fulgendum, amictoque et expedito, et parato ad cædem, ut vadat sive ad dexteram voluerit, sive ad sinistram. Quocumque, ait, faciei tuæ placuerit, audacter ingredi, me habens ducem, me adiutorem. Ego plaudam manu ad manum, ut sævientem te contra adversarios meos, quasi fautor tuus et exhortator instigem. Ne dubites, ne formides, et pati timeas quod passus est Sennacherib : ego Dominus sum locutus, meæ minister es voluntatis, meam comple sententiam (IV Reg. xix). Possumus juxta anagogen, gladium acutum paratumque ad cædem accipere diabolum, de quo ait Apostolus : *Tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat* (I Cor. v, 5). Et in alio loco : *Hymenæus et Alexander : quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare* (I Tim. i, 20). Et in Psalmis scriptum est : *Misit furorem, et iram, et angustiam, immissionem per angelos pessimos* (Ps. lxxvii, 49). Hunc quidam putant gladium et in manu fuisse angeli, quando sub David percutiebatur Jerusalem (II Reg. xxiv).

Alii autem et de illo diei gladio suspicantur, de quo in Evangelio scriptum est: *Non venit pacem mittere super terram, sed gladium* (Matth. x, 34); et dividere inter se omnem consanguinitatis affectum, ut mali corrumpant, et sancti resurgant. Sed hoc impium est credere de gladio Salvatoris, et non potius de diabolo, qui Domini in Ecclesia sceptrum subvertit, qui interficit cunctos in populo, et duces, et hospites Dei: et tunc a Domino comprobatur, quando Judam proditorem et similes ejus subvertit (Joan. xiii). Qui postquam comedit buccellam, intravit in illam Solanas. Duplicaturque et triplicatur gladius interfectorum, ut solvatur peccatum Jerusalem, quia suscepit de manu Domini duplicia peccata sua. Gaudet autem Dominus et exsultat, et hortator est gladii scævientis, ut vadat sive ad dexteram, sive ad sinistram, et quocumque eum facies suæ tulerit appetitus, ut interfectis malis, remaneant boni, et impleatur illud quod scriptum 248 est: *Quid patietis ad frumentum? dicit Dominus* (Jerem. xiii, 33).

(Vers. 18 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Et tu, fili hominis, pone tibi duas vias, et [Vulg. et] veniat gladius regis Babylonis. De terra una egredientur ambo [Vulg. ambo], et manu capiet conjecturam: in capite viæ civitatis conjiciet. Viam ponet, et veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon, et ad Judam, et ad Jerusalem [Vulg. in Jerusalem] munitissimam. Stetit enim rex Babylonis in bivio, in capite duarum viarum divinationem quærens, commiscens sagittas. Interrogavit idola, exta consuluit. Ad dexteram ejus facta est divinatio super Jerusalem, ut ponat arietes, ut aperiat os in cæde, ut elevet vocem in ululatu, ut ponat arietes contra portas, ut comportet aggerem, ut ædificet munitiones. Eritque quasi consulens frustra oraculum in oculis eorum, et sabbatorum otium inilians, ipse autem recordabitur iniquitatis ad capiendum. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod in memoriam revocastis iniquitates vestras [Vulg. recordati estis iniquitatis vestras], et revelastis pravariationes vestras, et apparuerunt peccata vestra in somniis cogitationibus vestris; pro eo, inquam, quod in memoriam revocastis [Vulg. recordati estis], manus capiemi. Scio me in hoc loco juxta Septuaginta interpretes, cujusdam multiplicem legi-se expositionem, Rabbath filiorum Ammon, referentis ad gentium populum: Judam vero et Jerusalem ad eos qui sub Christi nomine congregantur, et factis dent nominis dignitatem, regnique confusionis diabolum stare in omni viarum capite, et insidiari in occulto; implerique illam versiculum: *Juxta semitam scandalum posuerunt mihi* (Ps. cxxxix); et stare eum in bivio, vel eos qui sui sumi tenere cupientem, vel sovum sibi acquirere servitium; et ad dexteram semper progere, ad eos scilicet qui in dextera parte sunt positi, ut expugnet eos, ut exsulet in cæde, ut arietibus et congestione operum terrenorum cupiat mis-*

* *Ita tertio ope mss. Victor. rescripsit. Ante erat tenere, quam lectionem et Martianus sequitur.*

ram Jerusalem; et primo quidem, ut videatur ei nihil agere, et frustra conari. Illo vero recordante iniquitates eorum, qui in Ecclesia commorantur, immo malis operibus reducunt adversarias potestates in memoriam scelerum pristinorum, patefunt omnia peccata populi et cogitationes eorum, et idcirco capiuntur, quia novis vetera delicta eumularent. Hæc alius dixerit, nobis ceptæ historię veritas 249 persequenda est. Cum, inquit, dixisset mihi sermo divinus: *Propheta, fili hominis, et loquere ad gladium et dic: Gladius, gladius, et cætera quæ prophetia gladii continentur; secundo factus est ad me sermo Domini, dicens: Vis, fili hominis, scire quis iste sit gladius, et apertius personam discere gladii scævientis? Ausculta quæ dico: pone duas vias, ut per illas gladius veniat regis Babylonis, qui egredietur quidem uno itinere Chaldæorum, sed cum venerit per desertum et solitudinem ad bivium terræ Arabiæ, quæ appellatur filiorum Ammon, quarum una via Jerusalem ducit ad dexteram partem, sinistra vero ad Rabbath filiorum Ammon, quæ est civitas metropolis, et hodie Philadelphia nominatur: memor, inquit, interneccionis quæ accidit regi Assyrio quando centum octoginta quinque milia, una nocte sunt cæsa, formidabit ad partem dexteram declinare, et ire contra munitissimam Jerusalem; sed stabit in ipso compito, et ritu gentis suæ oraculum consulens, ut mittat sagittas suas in pharetram, et commisceat eas inscriptas, sive signatas nominibus singulorum, ut videat cujus sagitta enoat, et quam prius civitatem debeat oppugnare. Hæc autem Græci βελοναυτιον, sive ραβδομαυτιον nominant. Interrogavit igitur idola; exta consuluit. Ad dexteram facta est divinatio ejus, ut pergeret contra Jerusalem, et oppugnaret eam, aggeres comportaret, arietes poneret, ædificaret munitiones, urbemque concluderet, et in cæde aperiret os suum, et fremitum exsultantis et ululantis exercitus concitaret. Hoc, inquit, faciens, videbitur habitatoribus Jerusalem oraculum frustra consulere; et quasi sabbatorum otium a terere, ludere videlicet, et nihil operis perpetrare. Rex autem Babylonis, non in sua fortitudine, sed in iniquitate populi confisurus est, quia eos scit offendisse Deum, et peccata patrum novis commisisse [A. cumulare] delictis, et pravariationes eorum omnibus patuisse; et idcirco non dubitabit de victoria, quia cadet de iniquitate Jerusalem. Hæc juxta Hebræicam, a quo Septuaginta non tam sensu quam verbis in plerisque discordant.*

(Vers. 25 seqq.) 250 *Tu autem, profane, impie dux Israel, cujus venit dies in tempore iniquitatis præfinita. Hæc dicit Dominus Deus: Aufer coronam: tolle coronam. Nonne hæc est quæ humilem sublevavit, et sublimem humiliavit? Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: et hoc non fiet donec veniat [Vulg. veniret] cujus est judicium, et tradam ei.*

b Ex Vulgat. Edit. Victorius, *factum est*. In Hebr. Græcoque similiter, non fuit.

LXX : *Et tu, profane, inique dux Israel, cujus venit dies, in tempore iniquitatis finis. Hæc dicit Dominus Deus : Abstulisti cidarim, et posuisti coronam. Hæc non erit similis. Humiliasti excelsum, et sublevasti humilem. Iniquitatem, iniquitatem ponam eam : nec hæc talis erit, donec veniat cui debetur : et dabo ei. Symmachus hunc locum ita interpretatus est : Tu autem, profane, inique dux Israel, cujus venit dies in tempore iniquitatis constitutus : Hæc dicit Dominus Deus : Abstulit cidarim, et tulit coronam : neque hoc neque illud : humilem sublevabit, et subtime humiliabit. Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem faciam illud. Et hoc non fuit iste, cujus judicium est, quem daturus sum. Post urbis Jerusalem subversionem et captivitatem populi, ad ducem Israel sermo dirigitur, quem nemini dubium est significari Sedeciam, in quo regum Israel de stirpe David imperium finitum est. Venit, inquit, tibi dies, quæ longo tempore præfinita est in te, et propter te sacerdotium et regnum interiiit populi Judæorum. Cidarim enim insigne pontificis est : corbna, hoc est, diadema, regis indicium. Nonne hæc est cidaris, et hæc corona quæ nihil fecit iudicio ; sed ad imitationem regis Babylonii, quos volebat exalabat, et quos volebat humiliabat ? Propterea non semel, nec juxta Septuaginta bis, sed tertio iniquitatem ponam tibi in perpetuum, quæ non statim tibi reputata est, sed donec veniat Christus, cujus est judicium, et tradat ei Pater regnum et sacerdotium, vel Ecclesiam de gentibus congregatam : Non enim judicat Pater quemquam ; sed omne judicium dedit Filio (Joan. v, 22). Et in alio loco : Deus, ait, judicium tuum regida, et justitiam tuam filio regis (Ps. LXXI, 4). Iste est cui repositum est imperium, et sacerdotium sempiternum, de quo loquebatur et Jacob : Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de 251 femoribus ejus, donec veniat cui repositum est : et ipse erit expectatio gentium (Gen. XLIX, 10). In eo loco ubi nos interpretati sumus : Nonne hæc est, pulchre transtulit Symmachus, neque hoc, neque illud. Quia enim dixerat : Aufer cidarim, tolle coronam, subjunxit, neque hoc neque illud, id est, regnum cessabit, et sacerdotium. Unde qui postea usque ad adventum Christi reges fuerunt pariter et sacerdotes, quorum unus Hyrcanus pontifex diadema capiti suo imposuit, frustra sibi et hoc et illud voluit vindicare, cum regnum ei non deberetur post Sedeciam, sed illi cui repositum erat, et qui fuit expectatio gentium, de quibus loquitur et Malachias : Vos, sacerdotes, qui contaminatis nomen meum (Mal. I, 6). Et post paululum : Non est voluntas mea in vobis, et victimas non suscipiam de manibus vestris. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus : et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda. Quæ munda oblatio, sine sanguine hircorum, arietum, atque taurorum (Ps. XLIX), in Christi completur adventu, quando venit desideratus gentibus, et ortus est sol justitiæ, in cujus pennis est sanitas (Agg. II).*

(Vers. 28 seqq.) *Et tu, filii hominis, propheta, et dic : Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, et ad opprobrium eorum. Et dices : Mucro, mucro, evagina te ad occidendum : lima te ut interficias et fulgeas. Cum tibi viderentur vana, et divinarentur mendacia, ut dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis præfinita. Revertere ad vaginam tuam, in locum in quo creatus es : in terra nativitatis tuæ judicabo te. Et effundam super te indignationem meam, in igne furoris mei sufflabo in te : daboque te in manibus hominum stultorum, et fabricantium corruptionem [Vulg. interitum]. Ignis eris cibus ; sanguis tuus erit in medio terræ : oblivioni traderis, quia ego Dominus locutus sum. Gladium regis Babylonis stetit in capite duarum viarum, in compito dexteræ et sinistræ, quarum altera ducebat Jerusalem ; altera ad Rabbath filiorum Ammon, et exisse sortem, ut pergeret prius contra Jerusalem, supra legimus. Qua expugnata et capta, regnum quoque et sacerdotium ejus in æternum perisse prænuntiat. Residuum erat filiis Ammon, et ipse divisionis ordo poscebat, quid de sinistra via factum esset. 252 Unde imperatur prophetæ, ut loquatur ad filios Ammon, et ad opprobrium eorum, quod et ipsi capiendi sint, et ad eundem gladium sermonem dirigit : O mucro, mucro, qui paratus es ad cædem, qui limatus, ut fulgeas et interficias : licet tibi idola responderint, et vanum sit omne quod a dæmonibus responderetur, ut videlicet vulneratorum cervicibus immineres, et per te completur quod multo Dominus tempore fuerat comminatus ; tamen expleto opere tuo, quod egisti contra filios Ammon, revertere ad vaginam tuam, id est, in Babylonem, ad locum in quo factus es et creatus : ut in terra nativitatis tuæ judicem te, et effundam super te indignationem meam, et Medorum atque Persarum virtute capiaris. Quod plenius in Isaïæ volumine dicitur, in visione contra Babylonem : Ecce ego suscitabo super eos Medos. Et post paululum : Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, incluta in superbia Chaldæorum, sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrhæam : non habitabitur usque in finem (Isa. XIII, 17 et seqq.). Et quia semel sub persona gladii de rege, immo regno Babylonis loquebatur, servat μεταφορῶν. In igne, inquit, furoris mei sufflabo in te ; ut faciam te igne consumi, et tradam te in manibus hominum stultorum et imperitorum, qui artem non habent cendendi gladios et acuendi ; ut nequaquam ultra acuaris, limeris, et fulgeas ad occidendum ; sed sis ignis cibus, sanguisque tuus, quem fudisti cunctis spectantibus, in te potius redundet ; et tradaris æternæ oblivioni, et pereas in perpetuum, quia ego Dominus locutus sum, cujus dixisse, fecisse est.*

(Cap. XXII. — Vers. 1 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Et tu, filii hominis, nonne judicas [Bis est in Vulg. nonne judicas] civitatem sanguinum, et ostendis ei omnes abominationes suas. Et dices : Hæc dicit Dominus Deus : Civitas effundam*

sanguinem in medio sui, ut veniat tempus ejus, et quæ A
 fecit idola contra semetipsam, ut pollueretur. In san-
 guine tuo qui a te effusus est, deliquisti, et in idolis
 tuis quæ fecisti, polluta es, et appropinquare fecisti
 dies tuos, et adduxisti tempus annorum tuorum: pro-
 pterea dedi te opprobrium gentibus, et irrisionem
 universis terris. Quæ juxta sunt, et quæ procul a te,
 triumphabunt de te (sive illudent tibi), sordida nobi-
 lis, grandis interitu. Ecce principes Israel, singuli in
 253 brachio suo fuerunt in te ad effundendum san-
 guinem. Patrem et matrem contumeliis affecerunt in te
 (sive patri et matri maledixerunt). Advenam calum-
 niati sunt in medio tui. Pupillum et viduam contrista-
 verunt (sive oppresserunt) apud te: sanctuaria mea
 spreveris [Vulg. spreveristi et polluisti], sabbata mea
 polluisti. Viri detractores (sive latrones) fuerunt in te B
 ad effundendum sanguinem, et super montes comede-
 runt in te. Scelus (sive ut significantius in Hebræo
 habet זנוא (זנוה), hoc est, incestum) operati sunt
 in medio tui. Verecundiora patris discooperuerunt in
 te, et immunditiam menstruatæ humiliaverunt in te,
 et unusquisque in uxorem proximi sui operatus est
 abominationem, et socer nurum suam polluit nefarie.
 Frater sororem suam, filiam patris sui, oppressit (sive
 humiliavit) in te. Munera acceperunt apud te, ad ef-
 fundendum sanguinem. Usuram et superabundantiam
 accepisti, et avare proximos tuos calumniata es (sive
 a complebo consummationem malitiæ tuæ in oppres-
 sions tua); meique oblita es, ait Dominus Deus. Ecce
 complosi manus meas super avaritiam tuam quam feci-
 sti, et super sanguinem qui effusus est in medio tui. C
 Numquid sustinebit cor tuum, aut prævalebunt manus
 tuæ in diebus quos ego faciam tibi? Ego Dominus locutus
 sum, et faciam. Et ^a disperdam te in nationes, et venti-
 labo te in terras, et deficere faciam immunditiam
 tuam a te, et possidebo te in conspectu gentium (sive
 juxta Aquilæ primam editionem, et Theodotionem:
 Et contaminabo te: vel juxta Symmachum: Et vul-
 nerabo te in conspectu gentium): et scies quia ego Do-
 minus. Et tu, ait, filii hominis (utar enim consueto
 ad te vocabolo), judica civitatem sanguinum, et os-
 tende illi omnes abominationes suas, ut sciat se im-
 mimentem captivitate merito sustinere, et in mul-
 tis sanguinibus adduxisse tempus ruinæ suæ. Primum
 omnium scelerum, pro Deo idola venerata es; et
 adorasti opera manuum tuarum, et appropinquare D
 fecisti tempus annorum tuorum, quod multo tem-
 pore dicebatur, et differebatur, ut ageres pœnitentiam.
 Tu autem secundum impœnitens cor tuum,
 thesaurizas tibi iram in die iræ (Rom. ii). Idcirco
 dedi te opprobrium gentibus, et illusionem univer-
 sis terris, quæ in circuitu tuo sunt, 254 tam juxta,
 quam procul: quæ triumphabunt de te, sive illudent
 tibi. Sordida, nobilis, grandis interitu. Sordida, quia
 munda esse desisti. Nobilis in malo, quæ quondam
 in bono cunctas urbes nobilitate superabas. Grandis
 interita: ut quanto sublimior eras, tanto fortius

rueres. Et interim, ut cætera prætermittam, pauca
 numerabo quæ in te fuerint. Principes tui non ju-
 stitia, sed roboris et brachii forti udine judicantes,
 fuderunt in te innoxium sanguinem. Alii patrem et
 matrem contumeliis affecerunt, sive maledixerunt
 parentibus, Scriptura dicente: Qui maledixerit patri
 et matri, morte moriatur (Exod. xxi, 17). Advenam
 et peregrinum oppresserunt in medio tui: quasi non
 illis sufficeret pro omni angustia peregrinatio et exsi-
 lium patriæ. Pupillum et viduam contristaverunt,
 sive oppresserunt apud te: ut quorum omne præ-
 dium est in legum justitia, non solum contristaren-
 tur, sed opprimerentur a te. Sanctuaria mea, sive
 sancta contempsistis, et sabbata mea polluistis: ut
 non discerneretis inter sanctum et pollutum, inter
 decretum religioni diem, otiumque sabbati ad cultu-
 ram Dei, et cæteros dies, quibus operari et servire
 , carnis necessitatibus lege permissum est. Viri de-
 tractores, sive juxta Symmachum et Theodotionem,
 dolosi, quod in Hebræo dicitur BACHIL (בכיל), et ho-
 micidæ erant in te, ut blasphemarent Deum, sive
 cuncta dolo agerent, aut violentia. Et comederunt
 in montibus alta sapientes, et elevati contra Deum
 superbia, scelus, sive incestum, operati sunt in me-
 dio tui: ut quod in angulis quoque et secreto raro
 fit, quando a malis conscientia hominum devitantur,
 hoc tu in propatulo feceris. Quid sit autem incestus,
 sequens sermo significat: Verecundiora patris nu-
 daverunt in te, novercæ contra fas et licitum copu-
 lati, et immunditiam menstruatæ humiliaverunt in
 te, non parentes naturæ, nec inducias dantes tur-
 pitudini, et ad uxorem proximi sui adhiungentes.
 Quodque hoc sceleratius est, socer exarsit in nurum,
 et frater sororis jura nec civit: ut non utrinam, sed
 de eodem patre violaret sororem. Acceperunt muna-
 ra; ut innocentem 255 sanguinem funderent. Nec-
 cessitatem pauperum venterunt in lucrum, ut usu-
 ram acciperent, et superabundantiam; et propter
 avaritiam amicos {calumniati sunt. Hoc autem, in-
 quit, fecisti, o Jerusalem, quia mei oblita es. Me-
 moria enim Dei excludit cuncta flagitia. Unde habi-
 tum Domini irascentis assumpsi, et complosi manus
 meas contra avaritiam tuam, et contra sanguinem
 qui effusus est in medio tui; ut intelligas, et mente
 cognoscas, utrum vel animo, vel manibus possis
 meam iracundiam sustinere. Ego enim Dominus
 locutus sum, et ego faciam: et postquam capta fue-
 ris, Jerusalem, dispergam te in nationes, et venti-
 lem in aerem, quasi inutiles paleas huc illucque
 rapiendas: tantæque clementiæ sum, ut sævitia mea
 vertatur in misericordiam. Omnia enim faciam, ut
 deficiat immunditia tua a te, et recipias pristinam
 puritatem. Quam cum receperis, possidebo te in
 conspectu omnium gentium: ut cum a me possessa
 fueris, tunc intelligas quod ipse sim Dominus. Sin
 autem interpretationem Symmachi et Theodotionis
 sequimur, quorum alter ait: Et vulnerabo te, sive
 subnexa expositione Hieron. In Græco autem δια-
 σκορνῶ σι.

^a Victorius ait, dispergam, est vera lectio: non
 disperdam; sicque ex vi Hebraici verbi replicat in

confodiam : alter : *Contaminabo te in conspectu gentium*, ad malam partem cuncta referenda sunt : quamquam illud huic sensui contrarium sit, quod supra dicitur : *Et defecere faciam immunditiam tuam a te*. Defectio enim immunditiæ, restitutio puritatis est. Utramque editionem pariter disserui, ut librorum magnitudinem declinarem.

(Vers. 17 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me dicens : Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scoriam. Omnes isti, æs, et stannum, et ferrum, et plumbum in medio fornacis : scoria argenti facti sunt. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Eo quod versi estis omnes in scoriam : idcirco ecce ego congregabo vos in medio Jerusalem congregatione argenti, et æris, et ferri, et stanni, et plumbi in medium fornacis, ut succendam in ea ignem ad conflandum. Sic congregabo in furore meo, et in ira mea, et requiescam, et conflabo vos, ^a et succendam vos in igne furoris mei, et conflabimini in medio ejus ut conflatur argentum in medio fornacis : sic eritis in medio ejus, et sciatis quia **256** ego Dominus [Vulg. addit cum] effuderim indignationem meam super vos.* Verbum Hebraicum sic (אֶרֶץ), ^b Symmachus scoriam, Aquilæ prima editio στέμφυλον et γίγαρον, quod utrumque acinum vinacii significat, interpretati sunt. Secunda autem ejus translatio, et Septuaginta vertere, *commixtionem*. Porro scoria, sordes et purgamenta metallorum sonat ; ut consequenter captivitate vicina, immo jam imminente urbis excidio, ignis adhibeatur : ut sub translatione conflationis, purum argentum remaneat, quod ære, stanno, ferro, plumboque mixtum fuerat atque violatum : quorum tria, æs, stannum, et plumbum, fusilis materiæ sunt, et igni solvantur. Ferrum vero inter incudem et malleum mollescit atque tenuatur, et diversas accipit formas, prout voluntas artificis fuerit. Sicut igitur argentum quod supradicta metalla violarunt, in fornacem mittitur, ut ablatis sordibus, et adulterinis materiis, purum remaneat : ita, inquit, congregabo vos in medium Jerusalem, et Babylonia obsidione circumdabo, ut succendam in vobis ignem ad conflandum. Quodque ibi facti flammarum ardor immensus, hic fames et pestilentia faciet : ut postquam congregavero vos, atque succendero in igne furoris, tunc requiescam, et contemptus dolorem, poenarum vestrarum ultione compescam. Et hoc totum faciam, ut postquam effudero indignationem meam super vos, finis vestri cruciatus, mei notitia sit : et sciatis quod ego sim Dominus iudex omnium et retributor. Quod autem dicatur esse conflator, et in multis quidem aliis locis, sed maxime in Malachia, et Isaia legimus, quorum alter : *Ecce, inquit, Dominus egreditur quasi ignis conflatorii et sicut herba lavantium, et sedebit conflans ^c quasi aurum et argentum, et conflabit filios Levi (Mal. III, 1, 3). Alter : Et lavabit Dominus sor-*

^a Victor. *Interserit, et congregabo vos*, ex Vulgata, Hebraico, Græcoque textibus.

^b Atque ita אֶרֶץ, Sig, reponi debere, monet Mas-sorethica nota in hodiernis Hebræis exemplaribus,

*A des filiorum et filiarum Ston, et sanguinem mundabit de medio eorum, spiritu iudicii, et spiritu combustionis (Isa. IV, 4). Et puto illud sonare, quod in Psalmis dicitur : Proba me, Domine, et tenta me (Ps. XXV, 2). Post quod inferitur : Ure renes meos et cor meum : ut universa lumborum noxii in me humoris pituita scelera sua, et velamen quod positum **257** est sicceatur. Quod de Jerusalem intelleximus, intelligamus de animarum statu, quæ puræ a Deo conditæ sunt : aurumque in sensu atque sapientia, et argentum in sermone atque eloquio susceperunt, ut quod mente conceperint, verbis expleant. De argento legimus : *Eloquia Domini, eloquia casta : argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum (Ps. XI, 5).* De auro similiter et argento,*

B sexagesimus septimus continet psalmus, in quo scriptum est : *Si dormialis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora, sive interiora dorsi ejus in virore, aut pallore auri (Psal. LXXVII, 14). Omnis enim gloria filie regis intrinsecus (Psal. XLIV, 14), quæ loquitur in Cantico Canticum : Introduxit me rex in cubiculum suum (Cant. I, 3). Qui inter duo dormierit et requieverit Testamenta, statim assumit pennas columbæ deargentatas, aurique in cordis thesauro fulgore irradiabit. Ad hunc sensum reor et illa esse referenda, quod peccatoribus et qui meruerunt offensam Dei, cælum æneum, terra sit ferrea, et maxime terra Ægypti, de qua educit Dominus Israel, quasi de fornace ferrea. In Zacharia quoque iniquitas sedet super talentum plumbi (Zach. V). Et in Exodi cantico dicitur : *Demersi sunt quasi plumbum in aqua violentissimum (Exod. XV, 10). Gravi enim peccatorum pondere premebantur, et loqui poterant : Quasi onus grave gravatæ sunt super me (Ps. XXXVII, 6). Quomodo autem auri speciem adulterina æris similitudo mentitur, sic argenti candorem stannum simulat, quod simplex et rusticus non facile dignoscit. Et sæpe accidit, ut aurum et argentum hæretica pravitate commixtum, igne Spiritus sancti et Domini iudicio separaretur, et purum aurum remaneat et argentum, de quo propheta dicit : *Dedi eis argentum et aurum ; ipsi autem fecerunt ex eis Baal (Osee II, 8). Cui simile est : Eduxi eos in argento et auro, et non erat in tribus eorum infirmus (Psal. CIV, 37) : finisque poenarum omnium sit, nosse quod ipse sit Dominus. Lapidem stanneum, sive massam stanneam, et in Zacharia legimus (Zach. IV) : quæ quid significet, suo loco interpretati sumus.***

(Vers. 23 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, dic ei : Tu es terra immunda, et non completa in die furoris. Conjuratio prophetarum in medio ejus, sicut leo rugiens rapiensque prædam : animas devoraverunt, opes et pretium acceperunt, viduas ejus multiplicaverunt in **258** medio illius. Sacerdotes ejus contempserunt legem meam, et polluerunt*

in quibus est אֶרֶץ.

^c Supplet Victor, ex Græco texto, *conflans et emundans quasi argentum et aurum, et emundabit filios Levi.*

sanctuariam meam. Inter sanctum et profanum non habuerunt distantiam, et inter pollutum et mundum non intellexerunt, et a sabbatis meis averterunt oculos suos, et conquinabar in medio eorum. Principes ejus in medio illius quasi lupi rapientes prædã ad effundendum sanguinem, et perdendus animas, et avarę ad sectanda lacta. Prophetę autem ejus linebant eos absque temperamento, videntes vana, et divinantes eis mendacium, dicentes: Hęc dicit Dominus Deus, cum Dominus non sit locutus. Populum terrę calumniabantur calumnia [Vulg. Populi, et calumniam], et rapiebant violentier: egenum et pauperem affigebant, et advenam opprimebant calumnia absque judicio. Et quęsivi de eis virum, qui interponeret maceriam, et staret oppositum contra me pro terra, ne dissiparem eam, et non inveni. Et effudi super eos indignationem meam, in igne irę meę consumpsi eos. Viam eorum in caput eorum reddidi, ait Dominus Deus. Poterat diligens auditor inquirere, quę esset scoria quę argenti violaverit puritatem, et ære, plumbo, stanno, ferroque miscuerit. Quod ibi igitur sub persona urbis, et fornacis expressum est, et hæc sub specie terrę, quę non sit rigata, nec pluviam susceperit, prædicatur. Pluvias illas debemus intelligere, de quibus scriptum est: Mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem (Isa. v, 6): quem expectamus, quando datur nobis pluvia temperanea et serotina, de qua scriptum est: Pluviam voluntariam segregabis, Deus, hæreditati tuę (Ps. LXVII, 10). Dies autem furoris est, quem sibi unusquisque conciliat multitudine peccatorum. Scire cupimus quę sit urbis scoria, qui terrę durissimę et plenę C

veprum sentiumque squalor. Conjuratio, inquit, Prophetarum, sive juxta LXX, ducum in medio ejus habentium similitudinem leonis, de quo scribit et Petrus: Adversarius noster diabolus, quasi leo rugiens circumi (I Petr. v, 8). Qui leo omnesque ejus socii non querant corpora devorare, sed animas, accipiuntque mercedes, et pecunia cuncta judicant. Quod in illo quidem tempore accidisse populo Judæorum, nulli dubium est. Propter sacerdotes enim et principes et prophetas adduxit Dominus super eos malum. Sed in nostra Jerusalem hoc sæpe conspicimus: qui juxta Septuaginta devorant animas in potentia, et 259 pretium accipiunt, ut multas viduas faciant, quę sponsum Dominum perdidit. Horum autem prophetarum factio est, et conjuratio, ut invicem sui fautores sint, et omnia turpis lucrifaciant. Sacerdotes qui præsules templi esse deberent, et ex quorum ore notitia Legis inquiritur, violant sanctuaria, nullamque inter sanctum et profanum, nisi pecunię habent distantiam. Avertunt oculos a sabbatis, et Dei requirunt quę in notitia Scripturarum est, non recogitant; nec dicunt cum propheta: Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua (Psal. cxviii, 18). Neque illud Apostoli: Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantur (I Cor. iii, 12). Inter tales

A prophetas et sacerdotes medius Dominus inquinatur, de quo scriptum est: Medius autem inter vos stat quem vos ignoratis (Joan. i, 26). Prophetę igitur, sive duces, leonibus comparantur. Principes autem quos inferioris gradus homines intelligimus, luporum imitantur rapinam, ut effundant sanguinem non corporum, sed animarum, et avarę sectantur lucra, nequaquam illo contenti: Qui serviunt altari, vivunt de altario (I Cor. ix, 13): sed postquam ad ministerium Dei accesserint, Cręsi divitias congregant. Prophetę quoque illi qui ventura prænant, linebant eos absque temperamento, de quo et supra diximus, vaticinantium prophetarum, qui absque commixtione palearum linierunt parietem, qui imbris dissipatur. Istiusmodi vident vana, et non tam prophetant, quam divinant mendacium, dicentes terrę miserabili: Hęc dicit Dominus, Dominus ista promittit: cum Dominus non sit locutus ad eos. Populus autem terrę nequaquam Dei, sed terrenorum operum, principum ac sacerdotum æmulator existens, per calumniam et potentiam cuncta faciebat: non divites, sed pauperes opprimens, de quibus scriptum est: Pauper autem non sustinet comminationem. Et: Redemptio animę viri proprię divitię (Prov. xiii, 8). Advenam quoque et peregrinum, qui necdum civis Ecclesię fuerat effectus, sed tantum auditor, et habens initia fidei, opprimebant calumnia: ut postquam circuissent mare et aridam, ^a facerent unum proselytum, et facerent eum filium gehennę. 260 Inter tanta autem vitia et scelerum multitudinem, quęsivi de eis virum qui irę meę posset resistere, et instar Moysi, et Aaron, et Samuelis, igni meo et incendio se opponeret; et non potui reperire. Unde loquebatur ad Moysen: Dimitte me, et delebo populum istum (Exod. xxxii, 10). Et quia resistantem mihi, retinentemque me, non potui reperire: propterea totam super eos effudi indignationem meam, et consumpsi illos, non absque mensura atque judicio, sed ut redderem vias eorum in capita illorum, vel propria peccata quę fecerant, auctoribus tribuens, vel certe in capita populi ducis, principis, ac prophetarum, quorum nullus fuit qui irascenti Domino auderet resistere, et quorum causa terra squallida atque deserta imbrem Domini suscipere non meruit.

D (Cap. XXIII. — Vers. 1 seqq.) Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, duę mulieres filię matris unius fuerunt, et fornicatę sunt in Ægypto, in adolescentia sua fornicatę sunt. Ibi subacta sunt ubera earum, et fractę sunt mammę pubertatis earum (sive, ut in LXX continetur, Ibi ceciderunt ubera earum, et ibi destrinatę sunt). Nomina earum, Oolla major (sive senior), et Ooliba soror ejus. Et habuit eas (sive factę sunt mihi), et pepererunt filios et fillas. Et nomina earum, Samaria Oolla, et Jerusalem Ooliba. Fornicata est igitur Oolla super me, et insanivit (sive abiit) ad amatores suos in Assyrios, qui

^a Duo mss. ut facerent unum proselytum, facerent eum, etc.

*appropinquabant [Vulg. appropinquantes] ei, vestitos A hyacinthinis [Vulg. hyacintho], principes et magistratus, juvenes cupidinis (sive electos) universos equites ascensores equorum. Et dedit fornicationes suas super eos electos filios Assyriorum universos, et in omnibus super quos insanivit in immunditiis (sive adinventio-nibus) eorum polluta est. Insuper et fornicationes suas quas habuerat in Ægypto, non reliquit. Nam et illi dormierant cum ea in adolescentia ejus, et illi confregerant ubera pubertatis ejus (sive et ipsi devirginave-rant eam): et effuderunt fornicationem suam super eam. Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum, in manus filiorum Assur, super quorum insanivit libi-dinem. Ipsi discooperuerunt ignominiam ejus: filios et filias illius tulerunt; et ipsam occiderunt gladio. Et factæ sunt famosæ mulieres (sive facta est B exemplum jugulata sit; et in malam partem can-ctarum sermone celebretur. Qui judicia et uliones fecerunt in ea, ut nihil in illa salutis relinquerent; sed usque hodie decem tribus captivæ teneantur in montibus et in urbibus Medorum, ad quas translatae sunt. Juxta anagogen in Osee propheta quid signifi-cet Joseph, Ephraim, Samaria, Jezrael, et Israel, et quomodo contrariæ sint domui David, et Jerusa-lem, quæ significat Ecclesiam, plenius disserimus. De quibus et septuagesimus septimus psalmus sonat: *Filii Ephraim intendentes et mittentes arcum, conversi sunt retrorsum in die belli (Psal. LXXVII, 9). Et ite-rum: Repulit tabernaculum Joseph, et elegit tribum Juda (Ibid., 67). Elegit enim Deus domum confes-sionis Ecclesiam, et repulit tabernaculum Joseph, C quod interpretatur augmentum. Qui, prætermissa Lege Dei, aureos culturæ suæ vitulos addiderunt: et appellantur Oolla, id est, tabernaculum, non Dei, sed erroris et dæmonum. Et soror major ac senior, propter multitudinem et captivitatem ab Assyriis fornicata est contra Deum, quia dereliquit fidei veritatem, et insanivit in hæreticorum principes ama-tores suos, qui vestiti erant hyacinthinis, excelsa illi et cælestia promittentes; et ascensores, de qui-bus dictum est: *Hi in curribus, et in equis (Ps. XIX, 8), electos filios Assyriorum et duces ac magistra-tus, qui scientiam sibi et eloquentiam repromittunt. Hoc autem propterea fecit, quod easdem fornicatio-nes quas habuerat in Ægypto, id est, antequam crederet, et adhuc in sæculo versabatur, etiam in hæresi exercuit. Et devirginata est [Al. devirginatæ sunt] a viris Assyriis qui in malitia perseverant, D 263 sive ultoribus. Adversarius enim noster dia-bolus, ipse est inimicus et ultor (I Petr. v). Illi confregerunt ubera Samariæ; et virginitatem ejus quam habuerat in Ecclesia, perdiderunt. Propterea tradita est amatoribus suis, juxta Apostolum qui scribit: *Tradidi eos Satanæ, ut discant non blasphemare (I Tim. I, 20). Et: Tradidi eos in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat (I Cor. v, 5). Illi discoo-peruerunt ignominiam miseræ Samariæ, et omnem illius ostenderunt turpitudinem, filiosque et filias, qui de illa generati sunt, scientia præditos, et sim-plices atque imperitos duxere captivos, et ipsam****

interfecerunt gladio spiritali: totiusque mundi in A malam partem sermone celebrantur, et fiunt famosæ inter cuncta sæculi dogmata, ut in exemplum omnium feminarum turpitudine illius puniatur.

(Vers. 11 seqq.) *Quod cum vidisset soror ejus Ooliba, plusquam illa insanivit libidine: et fornicationem suam super fornicationem sororis suæ ad filios Assyriorum præbuit impudenter: ducibus ac magistratibus ad se venientibus, indutis veste varia (sive pretiosa); equitibus, qui vectabantur equis, et adolescentibus, forma cunctis egregia. Et vidi quod polluta esset via una ambarum, et auxit fornicationes suas. Cumque vidisset viros depictos in pariete, imagines Chaldæorum expressas coloribus, et accinctos baltheis renes, et tiaras tinctas in capitibus eorum: forma [Vulg. formam et similitudinem] ducum omnium (sive tristataram omnium) similitudine filiorum Babylonis, terræque Chaldæorum in qua orti sunt: et insanivit super eos concupiscentia oculorum suorum, et misit nuntios ad eos in Chaldæam. Cumque venissent ad eam filii Babylonis ad cubile mammaram (sive divertentium), polluerunt eam stupris suis, et polluta est in eis, et saturata est (sive recessit) anima ejus ab illis. Denudavitque fornicationes suas, et discooperuit ignominiam suam: et recessit anima mea ab ea, sicut recessit anima mea a sorore ejus. Multiplicavit enim fornicationes suas, recordans dierum adolescentiæ suæ, quibus fornicata est in terra Ægypti. Et insanivit libidine super concubitu eorum, quorum carnes sunt ut carnes asinorum: et sicut fluxus equorum, fluxus eorum (sive verenda equorum, verenda eorum). Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ: quando subacta sunt in Ægypto ubera tua, et confractæ sunt **264** mammæ pubertatis tuæ. Juxta litteram facilis interpretatio est, quod videns Ooliba, id est, Jerusalem, in qua erat Dei tabernaculum, plagas sororis, non est exemplo commonita, ut retraheret ab errore pedem suum; sed auxit germanæ fornicationem. Illa enim semel et foris idola fabricata est in Dan et Bethel: ista autem crebro in excelis, et in templo Dei adoravit statuam Baal, et cum Assyriis fornicata est. Idolium autem Baal, sive Bel, et (ut apertius dicam) Belis, Assyriorum religio est, consecrata a Nino Belis filio in honorem patris. Et fornicationem suam Assyriis præbuit impudenter, ducibus et magistratibus, qui induti erant veste varia, et multicolori, equitibus et adolescentibus forma cunctis egregia: ita ut ambarum sororum una fieret fornicatio. In eo autem auxit Jerusalem fornicationes suas, quod videns in parietibus imagines Chaldæorum, insanivit libidine, et forma eorum vestituque decepta, misit ad eos nuntios, auxilium postulans: qui venerunt, et polluerunt eam. Et quia voluptas non est perpetua, sed cito affert satietatem: polluta et saturata in eos, recessit ab eorum fœdere. Unde et ego cernens turpitudines et fornicationes omnibus publicatas, recessi ab*

ea, ut quæ sororis scelera vicerat, pœnarum quoque sororem magnitudine superaret. Quæ tantæ procacitatis fuit, ut cunctos errores adolescentiæ suæ in graviori jam ætate committeret: et Ægyptia vitia, in Chaldæorum quoque libidine sectaretur. Insanivit enim quondam in concubitu Ægyptiorum, quorum carnes sunt ad similitudinem asinorum, et tam largus seminum fluxus, sive verenda tam grandia, ut equorum superent deformitatem. Nec cessavit scelus adolescentiæ ejus: immo reversa est postquam facta est mihi, ut et in eremo et in terra repromissionis ^a superaret antiquam libidinem, in qua devirginata est, et fracta sunt ubera ejus, et omnis decor periit virginitatis. Porro secundum tropologiam, difficilis intelligentia, quomodo Ecclesia hæreticam vincat libidinem, nisi forte possumus hoc dicere, quod servus qui scit voluntatem Domini sui, et non facit eam, vapulabit multis (*Luc. xii, 47*): et quod hæretici **265** foris nefanda committant, et extra arcam Noe naufragio pereant: Ecclesiastici autem si veram fidem sequentes, Assyria atque Chaldæa imitentur vitia, et discolores sequantur imagines peccatorum, majoribus digni sint cruciatibus. An non mittimus nuntios ad Chaldæos, qui interpretantur quasi dæmones, quando pandimus eis, atque præbemus eis frangenda in pectore uhera, ubi mentis hospitium est, et saturati voluptatibus, ab aliis transimus ad alias; et non tam fornicationem, quam meretricum numerum desideramus, et ad tantam venimus rabiem, ut post multa tempora Dominicæ servitutis revertamur ad Ægyptum, et ea faciamus, quæ in sæculo fecimus, antequam nomen fidei acciperemus?

(Vers. 22 seqq.) *Propterea, Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua, et congregabo eos adversum te in circuitu: Filios Babylonis, et universos Chaldæos, nobiles, tyrannosque et principes, omnes filios Assyriorum, juvenes forma egregia, duces et magistratus, universos principes principum, et nominatos ascensores equorum. Et venient super te instructi curru et rota multitudo populorum: lorica et clypeo et galea armabuntur contra te undique. Et dabo ^b eis judicium, et judicabunt te judiciis suis, et ponam ^c zelum meum in te, quem excercent tecum in furore. Nasum tuum et aures tuas præcident, et quæ remanserint, gladio concident. Ipsi filios tuos et filias tuas capient et novissimum tuum devorabitur igni, et denudabunt te vestimentis tuis, et tollent vasa gloriæ tuæ. Et requiescere ^c facient scelus tuum de te, et fornicationem tuam de terra Ægypti: nec levabis oculos tuos ad eos, et Ægypti non recordaberis amplius. LXX: Propterea, Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo amatores tuos contra te, a quibus recessit anima tua, et adducam eos adversum te per circuitum filios Babylonis, et omnes Chaldæos φαρσού*

^a Penes Rabanum, *suspiraret*, pro *superare*.

^b Maluit Victor., *coram eis*, quemadmodum est in Hebræo, Græco, et Vulgata.

^c Denuo Victor., *faciam*, ex Hebræo והשפתי, Latinaque Hieronymi editione fecit.

et cœti et mōd̄, et omnes filios Assyriorum cum eis, juvenes, electos, duces, et magistratus, omnes tristatas, et nominatos equitantes in equis. Cuncti venient super te ab Aquilone, currus et rotæ, **266** cum multitudine populorum, clypei et peltæ, et mittent custodiam super te in circuitu. Et dabo ante faciem eorum iudicium, et iudicabunt te iudiciis suis, et dabo zelum meum in te, et facient tecum in ira furoris. Nasum tuum et aures tuas auferent, et reliquos tuos gladio dejicient. Ipsi filios tuos et filias tuas tollent, et residuos tuos devorabit ignis, et denudabunt te vestimento tuo, et assument vasa gloriationis tuæ, et avertent impietates tuas a te, et fornicationem tuam de terra Ægypti, et non elevabis oculos tuos ad eos, et Ægypti non recordaberis amplius. Quia Ægyptiarum carniū recordata es, et imitata turpitudinem gentis immundæ, quæ omnium bestiarum simulacra veneratur : propterea adducam contra te amatores tuos, quorum satiata complexu, recessisti ab eorum fœdere : ut quantum prius amor fuerat, in tanta odia vertereris. Filios, inquam, Babylonis, omnesque Chaldæos, nobiles, tyrannos et principes; pro quibus in Hebraico habetur, ΠΑΛΟΥΣ (ῥῆδ) et ΣΥΣ (שׁוּ) et סוּס (שׁוּ), quas multi gentes Orientales intelligunt, cum huiusmodi nomina, nec in Regum volumine, nec in Paralipomenon, neque in Jeremia quidem, qui describit captivitatem Jerusalem, aut in aliquo loco Scripturæ sanctæ inveniamus. Nec mirum, si Septuaginta ipsa Hebraica posuerunt nomina, cum Symmachus quoque et Theodotio in eadem verba consentiant. Omnes, inquit, Assyrios, equites, et juvenes, forma egregia, duces et magistratus, sive tristatas, quos nos principes principum interpretati sumus. De quibus et in Exodo legimus (Exod. xv, 4). *Electos ascensores tristatas* (ῥησάτας), pro quibus Latina simplicitas, *ternos a statores* transtulit. Tristatæ autem nomen est apud Græcos, secundi gradus post regiam dignitatem. De quibus scriptum est : *Verumtamen ad tres primos non pervenit, qui principes equitum pedittumque erant et tributorum* [Al. tribunorum] (I Par. xii, II Reg. xxiii) : quos nos magistratus utriusque militiæ, et præfectos annonarii tituli nominamus. Omnes, inquit, in curribus et in equis, lorica armati, galea et clypeo, obsederunt te per circuitum, et dabo eis **267** iudicium, ut quos reliqueras, et quorum irritum feceras pactum, ab his iudicaris : et iudicabunt te iudiciis suis quasi adulteram. *Et ponam, inquit, zelum meum in te, quem exercent tecum in furore. Zelus enim meus est inter hostes, fidei etiam non servatæ. Nasum, inquit, tuum et aures tuas præcident, quasi adulteræ et deprehensæ in stupro : ut deformata placere desistas. Quomodo enim in facie omnis pulchritudo oris in narium decore consistit, et in auribus, e quibus in feminis uniones et mar-*

*garitæ dependent : ita dignitas regis et iudicium, quæ in ore auribusque signatur, eorum gladio præcidetur. Ipsi filios tuos et filias tuas capient. Tuos, inquit, et tuas, non meos et meas, quia de adulterio generati sunt, et cætera verabuntur incendio. Et denudabunt, inquit, te vestimentis tuis, quibus te ornaveram, et vasis gloriæ tuæ, quæ tibi ad cærimonias templi aurea argenteaque concesseram, de quibus scriptum est : *Ego dedi eis aurum et argentum, et ipsi fecerunt ea Baal* (Osee n, 8). Hæc autem omnia faciam, ut perditam pulchritudinem et vultu venefico [Al. veneficio] deturpato, quiescat aliquando scelus tuum, et fornicatio quam didicisti et exercuisti in Ægypto : ut postquam nasum auresque perdidideris, nequaquam audeas oculos tuos levare ad Chaldæos, et amatoribus pristinis ostendere fœditatem tuam : nec recorderis amplius Ægyptiorum libidinis, quorum magnitudine carniū delectaberis. Quæ universa dicuntur sub translatione adulteræ, et propter adulterium deturpatæ : ut nequaquam ultra gloriatur in decore suo; sed orabescat in fœditate, quam magnitudine meruit voluptatum. Quidquid de Jerusalem ῥουκωδς dicitur, et ad animam referri potest, quæ virtutibus, Dei juncta complexui, postea adulteravit in vitia, et recessit ab eo, et patefactis universis sceleribus ejus, denudata est atque turpata et ostensa omnibus, ut a scelere suo aliquanto desistat : nec gloriatur in nominis dignitate, sed pro mali conscientia et recordatione Ægypti, oculos ultra ad cælum non audeat tollere. Unde et nasus ei præciditur, et aures amputantur, quia odorem **268** bonæ fragrantæ verterat in fetorem, et audierat iudicium sanguinis, quod non solum de odore et auditu, sed de visu quoque intelligimus, quo, quia male fuerant abusi, Samsen et Sedecias privantur. *Surdum quoque Deus et mutum fecit* (Exod. iv, 11) : ne lingua eorum pertranseat usque ad terram, et tactus omnino auferetur in his qui vitam penitus perdididerunt. Et hæc fient, ut igni cuncta pergentur, et pereat Ægypti fornicatio : nec ultra oculos suos ad mala possit attollere.*

(Vers. 28 seqq.) *Quia hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego tradam te in manus eorum, quos odisti in manus de quibus satiata est anima tua. Et agent tecum in odio, et tollent omnes labores tuos, et dimittent te nudam, et ignominia plenam, et revelabitur ignominia fornicationum tuarum. Scelus tuum, et fornicationes tuæ fecerunt hæc tibi : quia fornicata es post gentes, inter quas polluta es in idolis eorum. In via sororis tuæ ambulasti : et dabo calicem ejus in manu tua. Hæc dicit Dominus Deus : Calicem sororis tuæ bibes profundum et latum. Eris in derisum et in subnationem quæ est capacissima : ebrietate et dolore repleberis, et calice mæroris et tristitiæ, calice sororis*

^a Mendose etiam post Victoriemendationem Martianæus retinuit *stratores*, quod non secundi post regiam dignitatem gradus, sed infini potius officii est nomen, ab equo insternendo derivatum. *Statores* vero nostri quoque præferunt mss.

^b Hanc alteram hujus versiculi partem, et *revelabitur ignominia fornicationum tuarum*, quæ deerat, suffecimus ex mss. et Rabano. Victorius quoque antea suppleverat more suo ex Hebræo, Latinaque versione, et Græco.

tuæ Samaritæ. Et bibes illum, et epotabis usque ad A
 fæces, et fragmenta ejus devorabis, et ubera tua lacerabis (sive ut LXX transtulerunt: *festivitates et neomenias ejus auferam*); quia ego locutus sum, ait Dominus [Vulg. addit *Deus*]. Propterea hæc dicit Dominus Deus. Quia oblita es mei, et projecisti me post corpus tuum: tu quoque porta scelus tuum et fornicationes tuas. Prodest Jerusalem inimicitias habere contra Assyrios atque Chaldæos, et nequaquam Ægypti recordari; sed tradi eis in manus ad puniendam, qui illam oderant: quibus ante non traditur, nisi satiata fuerit de eis anima ejus, ut postquam pœnitentia veterum peccatorum, tunc purgetur supplicis, et perdat omnes labores quos arte meretricia conquisivit: videatque nuditatem suam et ignominiam; et sciat quod hæc universa non ei Dominus fecerit, sed fornicationes suæ, quibus fornicata est per gentes quas supra enumeravit, ut earum coleret simulacra. In viis, ait, sororis tuæ Samaritæ ambulasti: propterea debes calicem illius bibere, 269 cujus peccata sectata es. Calix autem, quod sæpe accipitur pro pœnis atque supplicis, multa exempla sunt, e quibus illud est: *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto, et inclinasti ex hoc in hoc: verumtamen fœx ejus non est exinanita, bibent ex eo omnes peccatores terræ* (Psal. LXXIV, 9, 10). Et in Isaia Calix ruinæ, et poculum furoris dicitur (Isa. LI, 17). Et ad Jeremiam loquitur Deus: *Accipe calicem vini meri de manu mea, et potabis omnes gentes, ad quas ego mittam te, et bibent, et voment, et insipienter* (Jerem. xxv, 15). Sicut enim quædam dantur cathartica, ut C
 noxius humor qui inest corporibus egeratur: sic et Dominus dat calicem tormentorum meracissimum, ut quidquid fellis amaritudinisque est, auferat a peccatoribus, et pristinæ eos restituat sanitati. Et ipse calix erit profundus et latus. Profundus, pœnarum magnitudine: latus tempore captivitatis. Quando autem, ait, inebriata fueris et dolore comprehensa, et biberis calicem usque ad fæces, et intantum hauseris, ut fragmenta quoque ipsius calicis devores: tunc tædebit te fornicationis pristinæ, et lacerabis ubera quæ fracta fuerant in Ægypto, et quæ amatoribus tuis subacta atque collisa sunt: sive omnes festivitates, et neomenias tuas auferam, ut pro solemnitate atque lætitia, æternum planetum habeas et mœrorem. Quia igitur ista fecisti, et oblita es mei, et projecisti me post corpus tuum, sive retrorsum. propter corporis vitia, vel post genitalia, quibus turpitudinis fœditas indicatur: propterea porta scelus et impietatem tuam, videlicet supplicia quæ propter impietatem et scelera meruisti. Potest hoc quod dicitur: *Et potabis usque ad fæces, et fragmenta ejus devorabis*, significanter intelligi super Jerusa-

lem, quæ calicem Samaritæ sororis suæ bibit novissima, et quasi fæces tormentorum ejus usque ad fundum epotavit.

(Vers. 36, 37 seq.) Et ait Dominus ad me dicens: *Fili hominis, numquid judicas Oollam et Oolibam, et annuntians eis scelera (vel iniquitates) earum: quia adulteræ [Vulg. adulteratæ] sunt, et sanguis in manibus earum, et cum idolis 270 (sive adinventionibus) suis fornicatæ sunt: insuper et filios suos quos genuerant mihi, obtulerunt eis ad devorandum (sive transduxerunt) per ignem. Sed et hoc fecerunt mihi, polluerunt sanctuarium meum in die illa: et sabbata mea profanaverunt. Cumque immolarent filios suos idolis suis, et ingrederentur sanctuarium meum in die illa, ut polluerent illud, etiam hæc fecerunt in medio domus meæ. Miserunt ad viros venientes de longe, ad quos nuntium miserant. Itaque ecce venerant, quibus te lavisti (sive, cum venissent, statim lavabaris): et circumliviisti [Vulg. addit *stibio*] oculos tuos: et ornata es mundo mullebri. Sedisti in lectulo pulchro, et mensa ornata [Vulg. ordinata] est ante te. Thymiana meum et unguentum ^a meum posuisti super eam, et vox multitudinis exsultantis erat in ea (sive et voce composita *præ*sultabat); Et in viris quidem ^b multitudines hominum adducebantur, et veniebant de deserto (sive ebrui de deserto): posuerunt armillas in manibus suis, et coronas speciosissimas in capitibus suis. Et dixi ei quæ attrita est in adulterio: Nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam hæc. Et ingressi sunt ad eam: quasi ad mulierem meretricem, sic ingrediebantur ad Oollam et Oolibam mulieres nefarias (sive ut facerent iniquitatem). Viri ergo justi [Vulg. interserit *isti*] sunt: hi judicabunt eas iudicio adulterarum, et iudicio offendentium sanguinem, quia adulteræ sunt, et sanguis in manibus earum. Hæc enim dicit Dominus Deus: Adduc ad eas multitudinem, et trade eas in tumultum et in rapinam, et lapidentur lapidibus populorum, et confodiantur gladiis eorum: filios et filias earum interficient, et domos earum igni succendent, et auferam scelus (sive impietatem) de terra, et discent omnes mulieres ne faciant secundum scelus (vel impietatem) earum. Et dabunt scelus (sive impietatem) vestrum super vos: et peccata idolorum vestrorum portabitis, et scietis quia ego Dominus Deus. Ut sæpe communi, parva in quibus Septuaginta editio discrepat ab Hebraico, ex latere copulavi, lectoris fastidio providens. Consequens autem erat, ut qui Samaritæ et Jerusalem adulteria separatim descriperat, pariter earum supplicia nuntiaret. 271 Omnia autem dicuntur quasi ad adulteras, et facta anacephalæosi, breviter earum scelera proponuntur: ut recte juxta Legis imperium in adulteras [At. adulteris] lapidatio populi consequatur. Quia igitur adulteræ sunt, justam*

^a Pro unica voce *meum*, quam ad mss. fidem cum Rabano substituitimus, Martiani post Erasmodum retinuit duobus verbis *et oleum*. Repositam a nobis lectionem probat Hebraicus quoque textus, et Latina versio, quæ testimonia Victorius cum primis laudat. Nec sane aliter ex Hebræo saltem positum ab Hieronymo, ipsa ejus expositio persuadet, ubi ait:

Thymiana meum, et unguentum, quod mihi specialiter jusseram fieri, etc. Sic autem opinor, cum pro unguento, *oleum* LXX interpretati sint, utramque lectionem fuisse annotatam eo, qui tam sæpe occurrit, modo: *unguentum (sive oleum) meum posuisti, etc.*
^b Victorius, *quid e multitudine*: et paulo post *adulteris, pro adulterio*, ex Hebraico, Græcoque fontibus.

deprome sententiam. Sunt enim mœchatae in idolis, et sanguis in manibus earum, eorum videlicet quos idolis immolarunt : ut filios quos mihi genuerant, dæmonibus consecrarent. Nec hoc fecerunt foris et in montibus, ac lucis, ut sæpe facere consueverant; sed ad extremum polluerunt templum meum, ut statuam Baal in eo ponerent. Et sabbata mea profanaverunt : ut nec loci, nec temporis custodiretur apud eos religio. Sed nec præsentibus tantum adulteris contentæ erant, neque sufficit eis, quod filios meos immolaverunt idolis suis vel dæmonibus; sed peregrinis quoque voluptatibus lascivientes, Assyriorum atque Chaldæorum simulacra veneratæ sunt. Qui cum venissent, Ooliba ^a Jerusalem, omnem adulteræ habitum implesti super eos, ut lavares corpus, oculos stibio linires : ut assumeres cultum muliebrem, sederes in lectulo libidini præparata [Al. præparato], epulas proponeres, quibus fractas ad libidinem vires reparares amatorum tuorum; thymiana meum et unguentum quod mihi specialiter jusseram fieri (Exod. xxx), et exterminari animam illam de populo, quæ in privatos usus hoc facere voluisset, tu offerres idolis; ut congregares frequentiam populorum, sive omni genere musicorum caneres : ut non solum visu, sed et auditu et odoratu, et cunctis sensibus placeres amatoribus tuis, qui venerunt ad te ebrii : non urbanæ alicujus elegantiae, sed de deserto ac solitudine, rusticorum ac latronum habitum præferentes. Et in tantum exarsistis, o sorores pessimæ, insaniam voluptatum, ut armillas vestras et discriminabilia imponeretis manibus et capitibus amatorum vestrorum, sive vobis ipsis, ut plenæ ornatu turparemini. Quamobrem dixi ei, vel Jerusalem, vel Samariæ, vel utrique : Sic atrivistis frontem, ut nequaquam secreto polluarimini, vel mariti, vel hominum vitæ aspectum; sed instar meretricum publice ²⁷² prostituamini, qui ingressi sunt ad vos, quasi ad meretrices, certatim vos polluere cupientes. Tradam igitur vos ad puniendum his quibus ultro traditæ estis ad deturpandum. Justi enim viri sunt, in eo quod adulteram et parricidam, me jubente, discruciant. Ilæ enim dicit Dominus Deus : Monitu vocis tuæ congrega ad eas, o propheta; multitudinem populorum, et primum diripiatur earum universa substantia; deinde lapidentur et confodiuntur gladiis, et filii earum et filia trucidentur, et domus ardeant. Et hæc omnia fient, ut auferatur de terra impietas; et discant omnes mulieres universæque provinciæ procul positæ, pœnis earum similia devitare : ut postquam receperitis quæ meremini, et portaveritis scelera idolorum vestrorum : tunc cognoscatis quod ego sim Dominus. Ilæ autem omnia tropologice, et sub typo adulterarum dicta sunt contra Samariam et Jerusalem, quod Assyriis traditæ atque Chaldæis, ductæ sint in captivitatem, et urbes earum incendio

concremarint : interfecti sint populi^b, qui pro Deo dæmonum simulacra venerati sunt. Possunt hæc et post adventum Christi intelligi, quod viri justi de populis nationum ipsi Samaritanos et Judæos comparatione sui judicent, et tradant eos ad devorandum, quibus Dominus dixerat (Matth. xiii. 38) : *Relinquetur vobis domus vestra deserta. Et : Quando videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, scitote quia appropinquat desolatio ejus (Luc. xxi, 22).* Usque hodie enim adulteratæ sunt, et totius orbis lapidibus opprimuntur. Quoniam miserunt nuntios ad eos qui erant procul, et dicere non poterant : *Ego Deus appropinquans, et non Deus de longe, dicit Dominus (Jerem. xxiii, 23)* : et præparaverunt se amatoribus suis dæmonibus : et omnem cultum atque ornatum quem a Deo acceperant naturali bono, verterunt in cultum dæmonum, et opera sua decoremque, quem in armillis et diademate intelligimus, adulteris amatoribus præbuerunt, quorum pœna gentibus timor est, immo his qui ex gentibus crediderunt, ne similia patiantur, si ea fecerint quæ fecit Samaria et Jerusalem. A quibus tunc auferentur impietates, cum receperint ²⁷³ scelera sua, et velamen quod positum est ante vultum Moysi (Exod. xxxiv), abstulerint ab oculis suis, ut cognoscant quod ipse sit Dominus Jesus Christus, quem Dei Filium negaverunt (II Cor. iii).

(Cap. XXIV. Vers. 4 seq.) *Et factum est verbum Domini ad me in anno nono, in mense decimo, decima mensis, dicens : Fili hominis, scribe tibi nomen diei hujus in qua confirmatus est rex Babylonis adversum Jerusalem hodie. Et dices per proverbium ad domum irritatricem parabolam, et loqueris ad eos : Hæc dicit Dominus Deus : Pone ollam, pone, inquam, et mitte in eam aquam. Congere frusta ejus in eam, omnem partem bonam, femur et armum, electa et ossibus plena. Pinguisimum pecus assume : compone quoque strues ossium sub ea : efferbuit coctio ejus, et discocta sunt ossa illius in medio ejus. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Vacuitati sanguinum, olla cujus rubigo in ea est, et rubigo ejus non exivit de ea : per partes, et per partes suas ejice eam : non cecidit super eam sors. Sanguis enim ejus in medio ejus est, super limpidissimam petram effudit illum, non effudit illum super terram, ut possit operiri pulvere. Ut superducerem [Vulg. superinducere] indignationem meam, et vindicta ulciscerer : dedi sanguinem ejus super petram limpidissimam, ne operiretur. Propter hæc dicit Dominus Deus : Vacuitati sanguinum, cujus ego grandem faciam pyram. Congere ossa quæ igne succendam, consumerunt carnes, et concoquetur universa compositio, et ossa tabescent. Pone quoque eam super prunas vacuam, ut incalcescat et liquefat æs ejus, et confletur in medio [Vulg. interserit ejus] inquinamentum ejus, et consumatur rubigo ejus. Multo labore sudatum est; et non exiit de ea nimia rubigo ejus, neque per ignem. Immunditia*

^a Penes Rabanum, Ooliba, hoc est, Jerusalem.

^b Amovimus hinc vocem tui, quam mss. ignorant,

et contextus respuit.

tua execrabilis, quia emundare te volui, et non es mundata a sordibus tuis; sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te. Ego Dominus locutus sum: venit, et faciam: non transibo [Vulg. transeam], nec parcam, nec placabor. Juxta vias tuas et juxta adinventiones tuas ^a judicavi te, dicit Dominus. LXX: Et factus est sermo Domini ad me in anno nono, in mense decimo, decima mensis, dicens: Fili hominis, scribe tibi diem ab hac die, qua obfirmatus est rex Babylonis super Jerusalem ab hodierna die, et die ad domum exasperantem parabolam, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: **274** Pone lebetem et infunde super eum aquam, et mitte in eum divisiones: omnem incisuram bonam, crus, et humerum, carnibus separatis ab ossibus de electis pecoribus assumpta, et incende ossa sub eis: ferbuit, et sunt cocta ossa ejus in medio illius. Propterea hæc dicit Adonai Dominus: O civitas sanguinum, lebes in quo est rubigo in eo, et rubigo non est egressa ex eo: per partes suas protulit: non cecidit super eam sors, quia sanguis ejus in medio illius est. Super levissimam petram posui illum: non effudit illum super terram, ut operiretur terra. Ut ascenderet furor in ultionem vindictæ: dedi sanguinem ejus super limpidissimam petram, ut non operiretur. Propterea hæc dicit Adonai Dominus: Væ, civitas sanguinum, et ego magnificabo terrorem, et multiplicabo linguas, et succendam ignem, ut tabescant carnes et immutetur jus, et ossa concrementur et stet super carbones suos. Incensa est ut exuratur et frigatur æs ejus, et concrementur in medio illius immunditia ejus, et deficiat rubigo ejus. Humiliabitur rubigo, et non exiet de ea multa rubigo ejus: confundetur rubigo illius: immunditia tua **ZEMMA**, pro eo quod contaminata es tu, et non emundata ab immunditia tua. Et quid erit si non fueris emundata ultra donec impleam furorem meum in te? Ego Dominus locutus sum, et veniet, et faciam: non differam, nec miserebor, nec deprecabilis ero. Secundum vias tuas, et secundum adinventiones tuas judicabo te, dicit Adonai Dominus. — Propterea ego judicabo te juxta sanguinem tuum, et juxta cogitationes tuas judicabo te, immunda atque famosa, et nimia ad irritandum: Quorum pleraque de Theodotione addita sunt, et verbum Hebraicum **ZEMMA** (זֶמָמָה), pro quo nos execrabilem immunditiam interpretati sumus. Illudque ab eis additum est, quod in Hebraico non habetur, et obelo prænotandum est: Propterea ego judicabo te juxta sanguinem tuum, et juxta cogitationes tuas judicabo te, immunda atque famosa, et nimia ad irritandum. Dicamus ergo de singulis. Nono anno captivitatis regis Joacim (quinto enim exorsus est prophetare) et decimo mense ejusdem noni anni, decima die mensis decimi, factum est verbum Domini ad Ezechiel prophetam, in **275** Babylonis regione constitutum, et dixit ei: Fili hominis, scribe tibi hanc eandem diem, et scito quod rex Babylonis hodie in regione Judæa obsidere cæperit Jeru-

salem, et vallare eam exercitu; et obsidionem istam per parabolam describe atque proverbium, quæ in præsentī loco metaphoram translationemque significat. Pone, inquit, ollam æneam, id est, lebetem, et mitte in eam aquam, et pinguisimorum animantium omne corpus in frusta concide, tam femur, quam crus et armum, carnesque diligenter ab ossibus separa, et carnibus missis in lebetem, ossa pone vel compone sub lebate, et fac strues, et cumulos ossium, ut effervescat non semel, sed frequenter coctio lebetis, et discoquantur carnes intrinsecus, et ossa subter incendio concrementur. Vis autem scire, propheta, quis sit iste lebes, vel quæ carnes aut ossa? Loquere hæc, dicit Dominus Deus: Væ civitati sanguinum, id est Jerusalem, lebeti, cujus rubigo, id est malitia nimia est, et licet ignis suppositus sit, tamen rubigo ejus non exivit de ea. Perseveraverunt enim etiam capti atque cruciati in pristino scelere. Per partes, et singillatim consumite eam, nemo remaneat in salutem. Non cecidit super eam sors ut alii perirent, et alii salvarentur, sed cunctis communis venit interitus. Sanguis enim ejus, id est, homicidia, et filiorum neces, in medio illius sunt. Quem sanguinem effudit super limpidissimam petram, ut pateret omnibus, nec terra operiretur aut pulvere: ne transiret videlicet indignatio mea, sed super apertissimum sanguinem ultio properaret. Naturæ est enim, ut si sanguis fundatur in terram, combibat humus humorem sanguinis, vel paulatim terra operiatur et pulvere. Cum autem super limpidissimam petram et nullam habentem foveam, sanguis fuerit effusus, labitur et latam obtinet sedem. Hoc autem indicat, quod non occulta, sed publica fecerit homicidia, secundum illud quod dicitur ad Cain: Sanguis fratris tui clamat ad me (Genes. iv, 10): propterea die civitati, non unius sanguinis, sed sanguinum multorum: Ecce ego grandem in te pyram faciam, sive educam torrem, quem **276** vulgus titionem vocat, et non solum carnes in te molles et teneras, sed durissima quoque ossa sic succendam, ut nihil in te remaneat quod non cremetur incendio. Cumque et carnes et ossa consumpta fuerint et cremata, ipsum lebetem vacuum pone super prunas, ut æs quoque illius ^b incalcescat et consumatur, et ære consumpto, rubigo quoque illius pereat, id est, civitate incendio concremata, malitia cum urbe dispereat. Sed quid prodest fecisse quod jussum est? Ne per ignem quidem rubigo atque malitia lebetis, et urbis potuit auferri; sed permanet in ea immunditia scelestæ et execrabilis: hoc enim *zemma* significat. Et apostropham ad ipsum lebetem, id est ad ipsam urbem, facit. Mundare te volui, et non es mundata sordibus tuis, nec ultra poteris emundari, donec in te compleam indignationem meam. Ego Dominus locutus sum, et sententia mea non potest præterire. Venit jam urbis obsidio, faciam quod minatus sum;

Græca.

^b Vitiose legebatur *invalescat*. Rabanus, *tabescat*:

^a In Hebræo est זָמָמָה, judicaverunt te, quod Victorius corruptum arbitratur, substituitque libere judicabo, pro judicavi, ex versionibus Latina et

nec transibo, sicut sæpe feci, scelera tua; et ultra non parcam, nec placabor tibi etiam si multiplicaveris preces; sed vias tuas, et adventiones tuas reddam tibi, immo iudicabo te juxta opera et cogitationes tuas, ut in hoc quoque ostendam clementiam meam instar medici, qui putridis non parcat carnibus, ut sana membra salventur: non parcat, ut parcat; crudelis est, ut misereatur; nec considerat patientis dolorem, sed vulneris sanitatem, juxta illud Evangelicum magis volens unum perire membrum, quam totum corpus interfici (*Matth. v*). Notandum quoque quomodo a principio prophetiæ usque ad præsentem diem, quando obsideri cœpit Jerusalem, per ordinem captivitas veniat. Primum gladius provocatur; deinde duæ viæ ponuntur, Ammon et Jerusalem, quarum ad dexteram partem sors cecidit Nabucodonosor; conflatur argentum in civitate, æa, stagnum, plumbum et ferrum; terra quoque non compluitur, sed senibus occupatur: postea sub nomine duarum sororum Oollæ et Oolibæ, Samariæ et Jerusalem peccata narrantur, quomodo illa sit capta, et ista capienda. Ad extremum nono anno, decimo mense, 277 decima die mensis, in captivitate posito Ezechiel et his qui cum eo erant, et traderant se cum rege Jechonia, ostenditur qua die urbs cœperit obsideri, et similitudo lebetis ponitur; ut quomodo carnes et ossa congesta in lebetem, iacendo concrevantur, sic cuncta civitas cum suis interitura sit civibus, et nullus remaneat eorum qui obsessi sunt, quis fame, gladio, pestilentia consumantur, et pars reliqua captiva ducatur in Babylonem. Potest hæc eadem prophetia et ad tempus pertinere Dominicæ passionis, propter quam exercitu circumdata est Jerusalem, et interfecti filii ejus, et obsidente Tito filio Vespasiani, ad salutem nullas evasis, templumque subversum est; et post quinquaginta annos sub Hadriano, civitas æterno igne consumpta est. Præsentem autem captivitatem quando Ezechiel in Babylone ista cernebat, et Jeremias in principio ponit voluminis sui: *Quid tu vides, Jeremia? Qui respondens, ait, Ollam succensam, et faciem ejus a facie Aquilonis (Jerem. i, 13)*. Sunt qui juxta tropologiam, totum locum istum ad consummationem mundi [*Al. sæculi*] transferant, nonnumquam mundi, qui in Scripturis sanctis pœnerum et dolorum est, et semper sequitur justitiam, decimi mensis et diei declinæ clementia temperant. Ideo enim adhibentur ægrotantibus potus, ut dolorem sanitas consequatur. *Mundus ergo qui in maligno positus est (I Joan. v, 19)*, die judicii divino igne succenditur; et civitas sanguinum ponitur super carbones ignis, ut impleatur illud quod scriptum est in Isaia: *Habes carbones ignis, sedibus super eos: erunt tibi in adjutorium (Isai. xlvii, 14)*. Illudque difficile est, quomodo cum carbones et ossa consumantur, quibus pleni sunt etiam Pharisæi, quibus Dominus loquitur in Evangelio: *Vobis, Scribæ et Pharisæi, qui similes estis sepulcris*

* Hæc suprà quidem errore, sensuque contextui ac Hieronymi menti contrario, ut sana membra non

A dealbatis: quæ intus plena sunt spurcitiis, et ossibus mortuorum (*Matth. xxiii, 27*), nunc dicitur quod rubigosus desque mundi consumptus non sint, sed etiam post iudicium veritatem malitia remaneat. Quod facile solvitur, si intelligamus illud Apostoli: *Conclusit Deus omnia sub peccato, ut omnibus misereatur (Galat. iii, 22)*. *Ventilata enim creatura subjecta est (Rom. viii, 28)*. Et ponitur sanguis qui effusus est in propatulo creaturæ universæ, ut omnium scelera pateant. Petram autem limpidissimam posuimus 278 accipere, et Dominum Salvatorem, quæ sequebatur in solitudine populum Israel, de qua scriptum est: *Bibebant autem de spiritu consequente eos petra: petra autem erat Christus (I Cor. x, 4)*: quod in illo revelentur omnia; et impleatur quod scriptum est: *Nihil occultum quod non revelatur*.

B Diciturque se Dominus non misereri, nec mundi pretereire peccata; neque parcere impiis, nec placari, ut viæ pereant impiorum, secundum illud quod in primi psalmi fine ponitur: *Et iter impiorum peribit*.

(Vers. 15 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, ecce ego tollo a te desiderabile oculorum tuorum in plaga, et non plangeas, neque plerabis, neque fluent lacrymæ tuæ. Ingentium lacens, mortuorum luctum non facies. Corona tua circumligata sit tibi, et calciamenta tua erunt in pedibus tuis: nec amictu ora velabis, nec cibus ingentium comedes. Locutus sum ergo ad populum romæ, et mortuus est uxor mea vesperis, fecique [Vulg. fructique] mane sicut proceperat mihi. Et dixit ad me populus: Quare non indicas nobis quid ista significent, quæ tu facis? Et dixit ad eos: Sermo Domini factus est ad me dicens: Loquere domui Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego polluiam sanctuarium meum, superbiam imperii vestri, et desiderabile oculorum vestrorum, et super quo pavet anima vestra, et filii vestri, et filias quas reliquistis, gladio cadent. Et facietis sicut feci: ora amictu non velabitis, et cibus ingentium non comedetis. Coronas habebitis in capitibus vestris, et calciamenta in pedibus: non plangebitis, neque flebitis: nec tabescetis in iniquitatibus vestris, et unusquisque gemit ad fratrem suum. Erisque Ezechiel vobis in portentum, juxta omnia quæ fecit, facietis cum venerit istud, et scietis quia ego Dominus Deus. Et tu, fili hominis, ecce in die quo tollam ad eis fortitudinem eorum, et gaudium dignitatis, et desiderium oculorum eorum super quo requiescunt animæ eorum, filios et filias eorum. In die illa cum veneris fugiens ad te, et annuntiet tibi: in die, inquam, illa, aperietur os tuum cum eo qui fugit, et loqueris, et non silebis ultra, erisque eis in portentum, et scietis quia ego Dominus. LXX: Et factus est sermo Domini ad me dicens: Fili hominis, ecce ego auferam a te desiderabilia oculorum tuorum in acie (sic in præparatione); non plangeas, neque flebis, nec venient lacrymæ tibi, gemitus sanguinis, renum lacrimæ est. Erunt crines tui 279 colligati super te, et calciamenta tua in pedibus tuis, nec consolaberis in labiis eorum, et panem hominum non comedes. Locutus sum ad salvatorem. Nec negandi particulam ad nos. Scilicet, clamabat vere res ipsa, delevimus.*

populum mane, sicut præceperat mihi, et mortua est uxor mea vespere, fecique mane sicut præceptum est mihi. Et dixit ad me populus: non annuntias nobis quid tibi hæc quæ tu facis? Et dixi ad eos, Sermo Domini factus est ad me, dicens: Dic ad domum Israel: Hæc dicit Adonai Dominus: Ecce ego contaminabo sancta mea, superbiam fortitudinis vestrae, desiderabilia oculorum vestrorum, et quibus parcut animæ vestrae. Filii vestri et filia vestrae quos reliquistis, in gladio cadent, et facietis sicut feci. Ore eorum non consolabimini, et panem virorum non comedetis, et comæ vestrae super capita vestra, et calciamenta vestra in pedibus vestris. Non plangetis nec flebitis, et consumemini in iniquitatibus vestris, et consolabitur unusquisque fratrem suum, et erit Jezechiel vobis in portentum. Secundum omnia quæ feci, facietis. Cumque venerint hæc, cognoscetis quoniam ego Adonai Dominus. Et tu, fili hominis, nunc in die quando abstulero fortitudinem ab eis, elationem gloriationis eorum, desiderabilia oculorum eorum, et elationem animæ eorum, filios et filias eorum. In die illa veniet qui salvus factus fueris ad te: ut annuntiet in auribus tuis. In die illa aperietur os tuum ad eum qui fugerit, et loqueris, et nequam ultra reticebis, et eris eis in portentum, et cognoscent quoniam ego Dominus. Supra ollæ lebetisque successio, obsidionem urbis ostenderat, nunc captam eamque deletam, et omnem populum, vel interfectum gladio, vel ductum in captivitatem, prophetalis sermo testatur. Et primum juxta consuetudinem nostram, historice fundamenta jaciamus. Fili, inquit, hominis, ecce auferam de conspectu oculorum tuorum quidquid tibi desiderabile est, et auferam in plaga, sive, ut LXX verterunt, in præparatione: ut videlicet præpares te ad ea non faciendam, quæ solent in luctu fieri. Non planges, neque plorabis, nec fluentes lacrymæ dolorem cordis ostendat: sed si forte nimio fueris morere superatus, tacitum habeto gemitum, nec prorumpat in verba. Mortuorum luctum non facies, vel, ut vertere LXX, gemitus sanguinis, renam luctus est. Per quod ostendit uxorem ejus esse morituram. Statim enim sequitur: Et mortua est uxor mea vespere (Prov. xix); quod proprie ad conjunctionem renam pertinet. Nihil enim viro uxore bona amabilius, quæ a Deo homini providetur, et cui Domini lege conjungitur, et unum cum ea corpus efficitur. Quod sequitur: Corona tua circumligata sit tibi, et calciamenta tua erunt in pedibus tuis, hoc significat: Habebis eamque quæ laudetur in luctu, et calciamenta in pedibus, quæ lugentes solent abjicere. Unde et David Abs-

alon filium fugiens, et penitens super necesse Uriæ, nudis pedibus incedit (I Reg. xii, xv, xviii). Aiunt Hebræi lucusque Babylonios magistros, Legis præcepta servantes, decalogum scriptum in membranis circumdare capiti suo, et hæc esse quæ jubentur ante oculos et in fronte pendere, ut semper videant quæ præcepta sunt. Et quia Ezechiel sacerdos erat, nequaquam eum debere deponere coronam gloriationis, sed ligatam habere in capite. Hoc illi dixerint. Nos autem, juxta LXX, coronam capillorum: intelligamus cæsariem: licet et ipsorum interpretatio nequaquam vim Hebraici sermonis expresserit. Nec amictu, inquit, ora velabis, nec cibos lugentium capies, quæ solent in luctu fieri, ut operiant vultum, et quæ Græci περιδέραια vocant, a consolatoribus accipiant. Locutus sum, inquit, ad populum mane, quæ mihi Dominus imperarat, et vespere mortua est uxor mea, oculorum desiderabile, lumborumque et sanguinis luctus. Statimque die altera mane feci omnia quæ mihi fuerant imperata: Interrogavitque me populus, cur contra morem omnium fecerim. Causasque quærentibus tantæ patientiæ, respondi: Sermo Domini qui ad me factus est, ut ad populum Israel loquerer, ista præcepit: Ecce ego, **281** id est, jam nunc polluam sanctuarium meum, ut incendatur templum et cunctis alienigenis pateat ac profanis, et in quo habebatis superbiam, id est confidentiam et spem ac desiderium salutis vestrae, et ad cujus obsidionem vestrae animæ firmidabant: et filios quoque et filias quos vobis fames ac pestilentia reliquos fecerant, consumam gladio. Quidquid ego feci, et vos facietis. Quando consuetudo servatur in luctu, medius dolor est; quando autem tanta malorum incumbit necessitas, ut omni ploratu major sit, unusquisque de sua necessitate sollicitus, ad aliorum quamvis sint proximi miseriae non ingemiscit. Nihil, inquit, facietis quod solet in luctu fieri: sed urbe temploque succensis, stupebitis ad malorum magnitudinem. Non attendebitis, nec nudis incedetis pedibus, nec plangetis, nec amictu ora velabitis, nec cibos capietis a consolantibus: sed tabescetis, et consumemini in iniquitatibus vestris, et vix liberum habebitis gemitum, ne offendatis victorum superbiam, si publice flere videamini; ita ut Ezechiel propheta sit vobis in portentum, et omnia, quæ ille non fecit in morte uxoris suæ, vos in eversione urbis et templi non faciatis. Et adhuc apertius: O, inquit, fili hominis, in tempore quando abstulero ab eis fortitudinem eorum, templi, ut diximus, confidentiam et gaudium dignitatis, et in quo spem solam

* Pagina habet sub initium libri quarti in Mattheum cap. xxiii, ad illud Deuteronomii præceptum, Ligabis ea in manu tua, etc. Hoc, inquit, Pharisei male interpretantes scribebant in membranis Decalogum Moysi, id est, decem verba Legis, complicitos ea, et ligantes in fronte, et quasi coronam capiti facientes, ut semper ante oculos moverentur, quod usque hodie Indi, et Persæ, et Babylonii faciunt, et qui hoc habuerit, quasi religiosus in populis judicatur. Fatendum nihilosecius, si qua Rabbiis res suas narrantibus fides

est, et si quid habet auctoritatis, quæ hodiernum apud eos obtinet consuetudo, non Decalogum, quod Hieron. tradit, sed aliquot Scripturæ textus, duos videlicet Exodi, totidemque Deuteronomii, soltos Hebræos in membranis describere, atque instar diadematis fronti obligare, vitæ utrinque diffidentibus: quæ tanta est ineipientis populi superstitio. Vocant verò τέραι, frontalia, quorum unum elegantissimum, et si quod uspiam antiquum, apud me est.

habebant, ac desiderium in quo quiescebant animæ eorum, insuper filios eorum et filias, subauditur ex superioribus, abstulero : eo, inquit, tempore, cum venerit ad te de Jerusalem fugiens, vel qui evaserit, dicens urbem esse subversam, tunc qui prius tacueras et gemitum liberum non habebas, et tantæ eras patientiæ, ut in uxoris nece et lumborum dolore, lacrymam non emitteres, aperies os tuum, et loqueris, non ad eum qui venerit, sed cum eo : ut quæcumque tu ventura prædixeras, **282** ille nuntiet jam perfecta, et ultra non tacebis ; sed argues eos, et dices cuncta illis merito provenisse : ita ut sis illis in portentum, juxta illud quod in Zacharia scriptum est : *Prophetas viros esse portendentes* (*Zach. iii, 8*). Et Dominus alibi loquitur : *in manibus prophetarum assimilatus sum* (*Osee xii, 10*). Hæc juxta historiam dicta sint. Veniamus ad anagogen (si tamen violenta non fuerit visa cauti lectoris prudentiæ). Filium hominis dici Dominum Salvatorem, nulli dubium, qui extrema hora, hoc est, ad vesperam mundi hujus, uxorem pristinam perdidit, nec flevit eam, nec amictu ora velavit, nec recepit ullam hominum consolationem, et hæc ventura prædixit

A mane, quæ completa sunt vesperi, et rursus mane in secundo adventu facta probavit quæ ventura prædixerat, sanctuarium Judæorum, et quod desiderabile habuerant in oculis, et super quo tremebant animæ eorum, esse polluta : filios quoque eorum et filias Romano gladio concidisse. Quod autem dicitur : *Coronam habebitis in capitibus vestris, et calciamenta erunt in pedibus*, ad illam partem referemus, quod nequam lugere debeant, nec signa luctus assumere, postquam pro umbra receperint veritatem, et Nazaræi quidam facti fuerint, et unusquisque super fratre suo consolabitur : ita ut Ezechiel quem confortavit Deus Pater, sit eis in portentum, ventura prænuntians, et postquam subversa fuerit Jerusalem, templumque succensum, et hoc totus mundus audierit, et dispersio Israel, quæ orbis terminos colit, tunc verba Domini opere completa, habeant libertatem, et polluto sanctuario ejus, Lege completa, vel destructa secundum occidentem litteram, aperta sit Evangelii gloria, et cognoscat Israel, quod ipse sit Dominus et Deus, qui hæc mane ventura prædixerit, et vesperi atque in consummatione mundi esse completa, suo probavit adventu.

LIBER OCTAVUS.

283-284 Quid aliis prosit in prophetas nostra dictatio, Dei judicii est, eorumque conscientiæ, qui, omissis declamationibus ac plausu et compositione verborum, cupiunt scire quid eorum sermo, vel naret præteritum, vel præsens arguat, vel prædicat esse venturum. Nobis interim ^a prodest : dum enim hoc facimus, et nihil aliud cogitamus, in modum furti explanationes aggredimur, et dierum miseras, noctium studio compensamus : pascitur animus, et obliviscitur sæculi calamitatum, quod in extremo fine jam positum congemiscit et parturit (*II Thess. ii*), donec qui tenet de medio fiat, et pedes statuæ quondam ferrei, fragilitate digitorum scilicet conterantur. Cadit mundus, et cervix erecta non flectitur. Pereunt divitiæ, et nequaquam cessat avaritia. Congregare festinant, quæ rursus ab aliis occupentur. Aruerunt lacrymæ, pietas omnis ablata est. Multi qui petant, pauci qui tribuant. Nec erubescimus, paupertatem vili palliolo præferentes, Cræsi opibus incubare ; ^b famemque et interitum plurimorum nostris custodire thesauris, secundum illum divitem purpuratum, qui ut nihil aliud fecerit, neque enim rapinas ejus et iniquitates Scriptura testatur (*Luc. xvi*), crudelitas ejus atque superbia non habebat modum : Lazaro ante fores jacenti atque semineci, ne ea quidem jus it dari quæ canibus projiciuntur. Quanti nunc Lazari jacent, et ^c quantum purpuræ diversis vestium coloribus protegentur, ne in usus quidem

propriis vertentium quæ peritura conservant ! Hæc virgo Christi Eustochium, ex cordis abundantia os locutum sit, et paulo liberius quam humilitati nostræ convenit, dixerimus. Cæterum octavus in Ezechielem liber, qui filiorum Ammon et gentium cæterarum increpationem continet, et vaticinium futurorum, hoc habebit exordium.

(Cap. XXV.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, pone (sive obfirma) faciem tuam contra filios Ammon, et prophetabis de eis, et dices filiis Ammon : Audite verbum Domini Dei, hæc dicit Dominus Deus : Pro eo quod dixistis, euge, euge super sanctuarium meum (sive quia gavisi estis super sanctuarium meum), quia pollutum est, et super terram Israel, quia desolata est, et super domum Juda, quia ducti sunt in captivitatem : idcirco ego tradam te filiis Orientalibus (sive CEDEM) in hæreditatem, et collocabunt caulas suas in te, et ponent in te tentoria sua : ipsi comedent fruges suas, et ipsi bibent lac [A. additur tuum] (sive ubertatem tuam), daboque Rabbath in habitaculum camelorum (sive civitatem Ammon in pascua camelorum) : et filios Ammon in cubile pecorum, et scietis quia ego Dominus. Quia hæc dicit Dominus Deus : Pro eo quod plausisti manu, et percussisti (sive insonnasti) pede, et gavisa es ex toto affectu (sive insultasti ex animo tuo) super terram Israel : idcirco [Vulg. addit ecce] ego extendam manum meam thesauros.*

^a Penes Rabanum, *Nobis interim primum prodest.*

^b Placuit Victorio ex Brixianis codicibus, *in famemque et interitum plurimorum nostros custodire*

^c Præfert idem ex iisdem mss. : *et quanti purpurati... in usus quidem proprios vertentes.*

super te, **285** et tradam te in direptionem gentium, A et interficiam te de populis, et perdam de terris, et conteram, et scies quia ego Dominus. Capta vel obsessa Jerusalem, postquam venit in Babylonem, qui poterat [Al. potuerat] evadere, et nuntiavit urbem jam jamque capiendam, vel cum templo esse subversam, juxta consuetudinem omnium prophetarum adversum cæteras in circuitu nationes, quæ insultaverant ruinæ Jerusalem, templique incendio, sermo convertitur prophetalis, primumque contra filios Ammon, qui habebant metropolim nomine Rabbath, quæ hodie a rege Ægypti Ptolemæo cognomento Philadelpho, qui Arabiam tenuit cum Judæa, Philadelphia nuncupata est. Fili, inquit, hominis, pone, sive obfirma faciem tuam contra filios Ammon, qui de Lot stirpe generati sunt, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus (non sunt enim prophetae verba, sed Domini. De obfirmatione vultus, in hoc eodem propheta plenius disputavimus): Pro eo quod dixistis: *Euge, Euge*, sive insultastis, et gavisus estis, quia templum et sanctuarium meum hostium ingressione pollutum est, et super terram Israel, quoniam desolata est, et specialiter super domum Juda, id est, duarum tribuum, quæ nunc ductæ sunt in captivitatem: propterea et ego tradam te filiis CEDEM [Al. Edem], quos Orientales interpretati sumus. Nullique dubium est, Madianitas, et totam eremi vastitatem adjacere terræ Arabiæ, qui habent camelorum greges, oviumque et caprarum multitudines, et his opibus victitant. Quod et terræ Israel in Judicium libro accidisse narrat historia (Judic. vi), quando venerunt Madianæi, et depasti sunt, usque Gazan, omnes regiones eorum. *Metaphorice*; ergo per Madianæos, Ismaelitas et Agarenos, qui nunc Sarraceni appellantur, assumentes sibi falso nomen Saræ, quo [Al. quod] scilicet de ingenua et domina videantur esse generati, Scriptura significat: diciturque de rege Nabuchodonosor et omni ejus exercitu, quod veniat et capiat urbem Rabbath, quæ vel proprie hoc appellatur nomine, vel ob magnitudinem. *Rabbath* enim *maxima* dicitur. Et ne dubitemus Nabuchodonosor subvertisse Arabiam, postquam capta est Jerusalem, supra Scriptura testator: *Et tu, fili hominis, pone tibi duas vias, Ammon* **286** *et Jerusalem, et veniet gladius regis Babylonis.* Et iterum: *In capite viæ civitatis conjiciet, et viam* D *pones, ut veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon, et ad Judam in Jerusalem munitissimam* (Supra, xxi, 19, 20). Et rursum: *Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, et ad opprobrium eorum* (vers. 28). Venient ergo filii CEDEM, et collocabunt caulas suas, quasi pastores, ligentque tentoria. Ipsi vastabunt fruges tuas, et bibent lac, et ubertatem terræ, inmissis gregibus camelorum, et omnium populorum: ita ut sint filii Ammon in cubile pecorum, et malorum necessitate intelligant, quod ipse sit Dominus qui et

futura prædixit, et ut fierent imperavit. Nec hoc sufficit filiis Ammon, ut insultarent, et dicerent: *Euge, euge* super templo et sanctuario Domini, quod pollutum erat diversarum introitu nationum; sed tanta fuit insultandi lascivia, ut cunctus simul populus manibus et pedibus concreparet, et ex toto cordis clamaret affectu: eo quod terra Israel esset desolata. Propterea non per Angelos, neque per alia ministeria, sed ipse Dominus, extendens manum suam ad percutiendum, tradet eam in direptionem, nequaquam camelis et ovium gregibus, sed manifestius gentibus, ut de populorum numero penitus eradicetur, et pereat, et redigatur ad nihilum: et postquam contrita fuerit, tunc intelligat quod ipse sit Dominus qui cuncta dijudicet, et in omnes terras B habeat potestatem. Possumus juxta tropologiam filios Ammon intelligere, qui de Lot in spelunca generati sunt semine, et generati in ebrietate et incestu, omnes hæreticos, de quibus Scriptura dicit et Apostolus Joannes: *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum* (Joan. ii, 19). Isti enim de *inclinatione* orti sunt, hoc enim *Lot* in linguam nostram vertitur: *Quia omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* (Ps. xlii, 3). Adversum hos ponitur, sive obfirmatur, facies prophetalis: ut eos sua austeritate conterat, et dicit eis: Quia insultastis Ecclesiæ meæ tempore persecutionis: ^a eo quod diversorum vitio pollutum esset sanctuarium meum, sive eorum vitio qui mihi serviebant, **287** sive hostium crudelitate, qui meos persequerentur: ^b terram quoque Israel, sensus videntes Deum, esse desolatam virtutum choro; et quomodo filii domus Juda, id est, Deum confitentis, in qua est vera fides et recta confessio, ducti sunt [Al. sint] in captivitatem, et servire Domino desierunt [Al. desierint]: idcirco, o omnis insultans, traderis filiis Orientalibus qui de vero lumine sunt profecti et traderis in hæreditatem, ut tu quoque discas Dominum confiteri. Et per translationem dicitur, quod filii Orientis ponent super eos caulas suas, et figant tentoria, et bibant lac, et comedant fruges, et civitas quondam superbiæ fiat in habitaculum camelorum, qui possint, deposito onere peccatorum, intrare perforamen acus (*Math. xix*), et in cubile pecorum, quæ reguntur a pastore bono (*Joan. x*), ut cum hoc fecerint, mixti et traditi Orientis pastoribus, intelligant quod ipse sit Dominus. Rursumque exprobrat eis, quare insultaverint nimio cordis affectu ruinis populi Dei, et terram Israel putaverint omnino desertam: pro quo mereantur manum ulciscentis Dei, ut qui excesserant modum exultationis et gaudii super ruina domus Judæ, nequaquam tradantur filiis Orientis, sed sint in direptionem cunctarum gentium, et interficiantur de populis, et pereant, et conterantur, et nequaquam de stirpe Abraham, sed

^a Victor. : *diversorumque vitiorum, quod pollutum, etc.*; sicque olim et Rabanus legit.

^b Victor. : *et quod domus Israel, hoc est, sensus*

videntes Deum, esset desolata virtutum choro, et quod filii domus Judæ, etc.

de cunctis nationibus esse credendi sint, et tunc maiorum cognoscat magnitudine, et contritione sua, et interfectione populi, quod ipse sit Dominus. Quod generaliter de Ecclesia intelleximus, super unumquemque sanctorum intelligi potest, ad quorum remanentiam gaudent saeculi homines, et adversaria potestates, si multi temporis perdididerint pudicitiam: dum mali consolationem aiorum scelerum putant, si pheres habeant consortes criminum atque supplicii: et hoc nemo faciat, nisi fuerit filius Ammon, hoc est filius populi, qui in declinatione generatus est.

(Vers. 8 seq.) *Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod dixerunt Moab et Seir, ecce sicut omnes gentes domus Juda; idcirco ecce ego aperiam humerum Moab, de civitatibus inquam ejus, et de finibus ejus incluta terra Beth Jesimoth, et Beelmeon, et Cariathaim: filie Orientis cum filio Ammon, et dabo eam in hereditatem, ut non sit ultra memoria filiorum Ammon in gentibus, et in Moab faciam judicia, et sciet quia ego Dominus. LXX: Hæc dicit Adonai Dominus: Pro eo quod dicit Moab X: et Seir: ecce sicut omnes gentes domus Juda; Idcirco ecce ego dissolvam humerum Moab de civitatibus promontoriarum ejus, obstruam terram domum Beth Jesimoth, super fontem urbis maritimæ, filie Orientis super filio Ammon dedi ei hereditatem, ut non sit memoria filiorum Ammon in gentibus, et in Moab faciam ultiones, et cognoscent quoniam ego Dominus. Hoc quod nos interpretati sumus et Seir, in LXX non habetur, sed de Theodorionis editione additum est. Ridiculum vero in hoc loco Hebraei narrant fabulam. Postquam verba aperta, templumque reseratum est, filique Ammon, et Moab, et Seir ingressi sunt templum, viderantque Cherubim protegentia propitiatorum, et dixerunt: Sicut cunctas gentes colunt simulacra; ite et Juda habet suæ religionis idola; et idcirco, inquit, frater est Dominus, et tradidit eos captivitati. Nos autem hoc dicimus, quod et isti insulta veritas domus Juda, quando a Chaldeis capta est, putantes sicut in cæteris gentibus non ibi esse auxilium Dei, et ideo regnum Juda, et Jerusalem Dei præsidio destitutum, passisse Babyloniarum potestati. Idcirco non multo post tempore, sed in presentiarum Dominus comminatur se humerum, robur videlicet et fortitudinem Moab de civitatibus ejus dissoluturum, sive aperturum, ut ad ipsos quoque Babylonias victor introeat, et civitates in Moab esse desistant, et in finibus ejus ac terminis urbes incluta destruantur: quorum ponit nomina, Beth Jesimoth, et Beelmeon et Cariathaim: pro quibus necesse quid volentes LXX interpretati sunt, domum Beth Jesimoth, eum hoc vocabulum vitam desertam significet: Beelmeon quoque usque hodie in Moab vicus sit maximus, quem isti verterant, super*

^a Victor voces de civitatibus, ex Hebraico, et Hieronymi editione his repetit, maxime incluta, legit pro incluta, concinente subnexa Hieronymi expositione, qui ad civitates verbum illud referens ait: Et ad ipsos quoque Babylonios victor introeat, et civitates in Moab esse desistant, ut in finibus ejus ac terminis urbes

fontem, et Cariathaim, civitatem maritimam; traditurque et ipsa cum filiis Ammon filiis Orientis, Babylonias, videlicet, juxta illum sensum quem contra filios Ammon interpretati sumus. Et dabo, inquit, Moab in hereditatem, ut quemodo filium Ammon non est memoria ultra in gentibus, sic et in Moab ultiones faciam atque judicia: ut cognoscat quod ego sim Dominus, qui Judam tradidi pro peccato, et in filios Ammon, et in Moab ulter existam. Uaque hodie autem Moab, qui interpretatur ex patre, et Seir, qui in pilosum vertitur et hirsutum, despiciet et contemnit domum Juda, in qua vera confessio est, et putat tam facile eam posse subverti, quam castrarum subvertuntur urbium monumenta. Unde et Dominus comminatur aperturum se, sive dissoluturum omnem fortitudinem Moabitarum: ut civitates habere desistant, et nequaquam in dialectica arte confidant [At. confidere]: sed cuncti illius termini, quos pro illusione fluctuam vocant promontoria, destruantur; et incluta atque electæ terræ Beth Jesimoth, quæ interpretatur domus solitudinis atque deserta, et Beelmeon, quæ et ipsa vertitur habens fontem, sive super fontem, et Cariathaim, quam LXX civitatem maritimam transtulerunt, pereant. Quamvis enim habeant robera pugnantium, et incluta pergant ad prælitam arte pugnantem, et ex omni parte circumsepti munitione gradiantur: tamen incluta eorum terra non est domus habitationis, sed domus solitudinis. Quodque se putant habere fontem scientiæ, et urbem maritimam, quæ cunctas sustinere possit sæculi tempestates, patientiam sibi et fortitudinem promittentes: tamen illuc convertentur, ut et ipsi tradantur filiis Orientis, verbi in Christo leminis; sicut traditi sunt filii Ammon, qui sibi in hæretica multitudine confidebant. Et consideremus profectum, atque in ipsa comminatione clementiam Dei, ut tradantur cum filiis Ammon filiis Orientis in hereditatem: et nequaquam hæresis ultra nominetur in gentibus; sed factis in Moab judiciis suis, et ultionibus pro arrogantia, rerum sine cognoscant Dominum esse qui cuncta dispenset. Ad approbandum autem quod Moab in presenti loco super Philosophorum intelligatur superbia, de quibus dicitur: Perdam sapientiam sapientium, et intelligentiam intelligentium reprobabo (1 Cor. 1, 19), pauca de prophetis exempla replicanda sunt. Amos loquitur: Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatibus Moab, et super quatuor non aversabor eum, pro eo quod combussit ossa regis Idumææ in cineres (Amos 11, 1). Vere enim quidquid in sæculo dogmatum perversorum est, quidquid ad terrenam scientiam pertinet, et putatur esse robustum, hoc dialectica arte subvertitur, et instar incendii in cineres favillasque dialectice destruantur.

^b Sic Epixianorum codicum opa. Victorius restituit super, loco per, quod Martian. post Erasmus retinuit desperavit. Vox enim ipsa על, ex qua nomen בעלמעון constitutum est, non per sonat, sed supra.

solvitur; ut probetur nihil, quod putabatur esse A fortissimum. Sed Isaiā superbiam arguit Moab, dicens: *Audivimus contumeliam Moab: contumeliosus est nimis: superbiam ejus abstuli (Isa. xvi)*. Jeremias quoque, contra omnes vaticinans nationes, proprie loquitur ad Moab: *Quoniam confidebas in munitionibus tuis (Jerem. XLVIII, 7)*. Et post paululum: *Habebis fiduciam in gloria tua. Et iterum: Quomodo dicitis, fortes sumus? Ac deinde: Juxta est dies Moab ut veniat, et mactata ejus velox nimis (Ibid. 14, 16)*. Et manifestus: *Dicite quomodo contritus est baculus gloriosus, virga magnificentie (Ibid., 20)? Et iterum: Contritus est cornu Moab. Hæc autem dicuntur, ut sub nomine Moab, stulta sæculi in caelum se effrensas superbia conteratur.*

(Vers. 12, 13, seqq.) *Hæc dicit Dominus Deus: B Pro eo quod fecit Idumæa ultionem, ut se vindicaret de filiis Juda: peccavitque delinquens, et vindictam expetit de eis. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Extendam manum meam super Idumæam, et auferam de ea hominem et jumentum. Et faciam eam desertam ab Austro, et qui decunt [Vulg. sunt] in Dedan, gladio cadent. Et dabo ultionem meam super Idumæam, per manum populi mei Israel, et faciam in Edom juxta iram meam, et furorem meum, et scient indignationem meam, dicit Dominus Deus. LXX: Hæc dicit Adonai Dominus: Pro eo quod fecit Idumæa, ut ulciscerentur ultionem de domo Juda, et memoriam retinuerunt mali, et alti sunt ultione: propterea hæc dicit Adonai Dominus: Extendam manum meam super Idumæam, et interficiam de ea hominem et pecus, et 291 ponam eam desertam: et de Theman fugientes gladio cadent. Et dabo ultionem meam super Idumæam, in manu populi mei Israel, et facient in Idumæa juxta iram meam, et furorem meum, et cognoscent ultionem meam, dicit Adonai Dominus.* Supra duo proposuerunt, pro eo quod dixerunt Moab et Seir, et postea de Seir tacens, contra Moab tantum locutus est: nunc reddit coeptam problemata, quid Seir, hoc est, Idumæa fecerit. Quod autem Esau et Seir, et Edom, et Idumæa, et Duma, una gens appellerentur, non ambiget qui scientiam habuerit scripturarum. Et ut de cæteris prophetis taceam, Isaiā, Jeremias, Amos, qui contra Idumæam, et Dumam, et Edom vaticinasti sunt: Abstrus propheta totam prophetiam contra hanc dirigit nationem, quem et potissimum offam disseruimus. Arguitur igitur Seir, qui quia hispidus erat, pilosus nomen accepit, et Edom sanguinarius, qui ob lenticulæ rufæ coctionem primogenita perdidit, et ab edulio sortitus vocabulum est (Gen. xxv), Esau quoque facta interpretantur. Et hoc sciendum, quod in Hebræo numquam scribitur Idumæa, sed semper Edom, quem Idumæam expressit Græca translatio. Nequaquam ergo Idumæa [Edom]; et Moab locutus est, sed fecit ultionem de filiis Juda: peccavitque, sive memoriam

A pristini doloris tenuit, ut ultionem de eis caperet, a quibus in utero supplantatus est. Idcirco non per Angelos, neque per aliam quemlibet: sed ipse Dominus manum extendens super Idumæam, abstulit de ea hominem et jumentum, et civitates filius redegit in desertam, id est Theman, quam nos in Austrum vestimus: de qua et de alta urbe Dedan, Interfecti gladio cadent. Cumque filii se de Juda istii fuerint, ego dabo ultionem super Idumæos per manum, sive in manu populi mei Israel: ut ab his opprimantur, in quos exercuerunt vindictam. Qui facient in Edom, sive Idumæam, juxta iram et furorem meum, ut meam expleant indignationem, et per manus populi mei Israel, in inimicam gentem mea ira desævlat, et intelligant contra iniquam ultionem Idumææ, meam justam fuisse vindictam, sicut Adonai Dominus. Secundum tropologiam, hic mihi sensus videtur. Idumæa terrena appellatur et carnea, quæ consurgit contra 292 spiritum, ut non faciamus ea quæ spiritus sunt, et animam in meditullio positam ad se retrahere festinat; vultque ultiones reddere, quibus prius subdita fuerat, filiis Juda, et recordatur doloris antiqui, quod non propria fuerit potestatis, et ideo vindictam expetivit de eis, qui recedentes a carne spiritum sequebantur. Propterea ipse Dominus filiorum Juda ultor existens, extendit manum super Idumæam, et auferit de ea hominem et jumentum, quidquid vel rationis videtur habere, vel simplicis fidei, ut eam redigat in solitudinem. Et de Theman, quæ interpretatur deficiens, et Dedan, quæ et ipsa cognationem sonat, omnes gladio interfecit, quem posuit in manu populi sui Israel, ut subvertatur Edom, et iram Domini sentiat ac furorem, et intelligat vindictam ejus ad hoc profecisse, ut serviat domus Judæ. Hoc est illud de quo et Apostolus disputat scribens: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui (Rom. ix, 13)*. Diligit autem Jacob, quia carnem atque terrenum supplantat et superat, et benedictiones filius meretur accipere. Primum enim juxta carnem, et postea secundum spiritum vivimus. Ante vitia, deinde virtutes, quibus vitia subruuntur, quia appositam cor hominis ad malitiam a pueritia, erroresque adolescentiæ ætas matura condemnat (Genes. viii). Unde et David: *Delicta, inquit, juventutis meæ, et ignorantias meas ne memineris (Ps. xxiv, 7)*. Et tamen sciendum quod Jacob primam accepit benedictionem, Esau secundam. Et quod ad extremum dicitur de eo: *Servus eris fratris tui (Gen. xxvii, 46)*, hoc significat, quod postquam caro spiritus subjecta fuerit, illique conjuncta, caro esse desistat, et Idumæa transeat in Judæam.

(Vers. 15, 16.) *Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecerunt Palæstini in vindicta [Vulg. vindictam], et ulli sunt se toto animo interficientes, et implentes inimicitias veteres. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, et*

* Victor. *facient*, juxta Vulgatam editionem, et Hebræum נִשְׂפָּטוּ, Græcamque πῶσις. Ad quorum

codicum sensum mox quoque *vindictam* pro *indignationem* substituit.

interficiam interfectores, et perdam reliquias maritimæ A regionis, faciamque in eis ultiones magnas, arguens in furore, et scient quia ego Dominus, cum dederò vindictam meam super eos. LXX : Propterea hæc dicit Adonai Dominus : Pro eo quod fecerunt alienigenæ ultionem, et suscitaverunt vindictam insultantes, ex animo, ut deleterit usque in æternum : propterea 293 hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego extendam manum meam super alienigenas, et disperdam, sive interficiam Cretenses, et perdam reliquias littoris maritimæ, et faciam in eis ultiones magnas in vindicta furoris, et cognoscent quia ego Adonai Dominus, cum dederò ultionem meam super eos. Post filios Ammon, Moab, et Seir, qui et ipsi sunt Idumæi, et per Lot et Esau populo Israel, et domui Judæ cognatione sociantur, venit ad Philisthiim, quos Septuaginta ἀλλοφύλους, id est alienigenas transtulerunt, non generali nomine omnium gentium, quæ non sunt de genere Judæorum, sed speciali gentis suæ, quæ nunc dicitur Palæstina, mutata PHE littera, juxta Græcorum consuetudinem, in PI (π), sicut et apud nos pro Hebraico PHASE (פֶּהס), Græcum et Latinum pascha celebratur. Philisthiim interpretantur cadentes poculo, qui et ipsi de aureo Babylonis calice inebriati sunt, et sæviunt, et toto animo insultant, inimicitiarum contra Israel veterum recordantes, quibus a Dei populo divisi sunt. Cumque Dominus dicat : *Mihi vindictam, et ego retribuam* (Deut. xxxii, 35), ipsi se ulciscuntur interficientes, et implentes antiqua odia. Propter quæ extentam super se manum Domini sentient, quæ interficiet interfectores. Pro quo LXX, nescio quid volentes, Cretenses interpretati sunt, cum et Aquila et Symmachus, et Theodotio ipsum verbum Hebraicum CHORETHIM (כֹּרֶתִים), vel *interfectores*, vel *interfectionem* verterint, non solum in præsentī loco, sed etiam in Sophonia, ubi contra Palæstinos ista dicuntur : *Gaza direpta erit, et Ascalon in perditionem, et Azotus^a et Accaron eradicabuntur. Væ habitatoribus funiculi maris, accolæ Cretarum, verbum Domini super vos Chanaan terra alienigenarum, et disperdam vos ex habitatione, et erit Creta in pabulum pastorum, et cubile ovium* (Sophon. ii, 4 seqq.). Et hic enim cum Septuaginta Cretam verterint, cæteri translatōres δαθρον [Al. κάρρον], id est *interfectionem*, vel *perditionem*, interpretati sunt. De quo in supradicto propheta, Deo præstante, quod nobis visum est, diximus. Unde et duarum legionum David, quarum una appellabatur *Phelathi*, et altera *Cerethi* (II Reg. xv), ultima ab eo quod interficerent atque jugularent, *Choretim* [Al. *Cherethim*], hoc est, *interfectorem* 294 nomen accepit. Perditque Dominus omnes reliquias maritimæ regionis, quæ salsis [Al. falsæ] tunditur fluctibus, et vindictas non parvas, sed magnas faciet in furore, ut furor ejus finem habeat misericordiæ, et postquam ultionem fecerit, arguens cum furore, tunc cognoscant Palæstini, quod ipse sit Dominus.

(Cap. XXVI.) Et factum est in undecimo anno, prima (sive una) mensis, factus est sermo Domini ad me, dicens : *Fili hominis, pro eo quod dixit Tyrus (sive Sor) de Jerusalem : Euge, contractæ sunt portæ populorum (sive gentes) : conversa est ad me, implebor, deserta est (sive quæ fuit plena, deserta est) ; propterea hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego super te, Tyre (sive Sor) : et ascendere faciam super te [Vulg. ad te] gentes multas, sicut ascendit mare fluctuans. Et dissipabunt muros Tyri, et destruent turres ejus, et radam (sive ventilabo) pulverem ejus de ea, et dabo eam in limpidissimam (sive nitidissimam) petram. Siccatio sagènarum erit in medio maris, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus, et erit in direptionem gentibus. Filia quoque ejus quæ sunt in agro (sive in campo) gladio interficientur, et scient quia ego Dominus. Consequenter prophetiæ ordo contextitur. Locutus erat contra filios Ammon et Moab et Seir, qui et ipsi sunt Idumæi, et Philisthiim qui sunt in littore, et in funiculo maris eundem litem tenent. Post Palæstinos enim succedit Phœnicis regio, cujus metropolis est civitas Tyrus, quæ appellatur Hebræo Syroque sermone sor (צֶר). Et quia capta Jerusalem, etiam ipsa gavisæ est, et insultavit ac dixit : *Contractæ sunt portæ populorum*, ego portum tutissimum habeo, illaque subversa, ad me omnis multitudo conversa est, quæ illius regebatur arbitrio, et quia illa deserta est, idcirco ego implebor, sive quæ plena fuit ante, redigetur in solitudinem. Quia igitur ista dixisti, et ruinis Jerusalem, quæ Dei judicio propter peccata sua subversa est, insultasti, propterea non per nuntios, nec per quoslibet alios, sed ego ipse ero adversum te, Tyre, et instar fluctuum maris ascendere faciam contra te Babylonios cum plurimis nationibus, quarum 295 oppugnatione muri tui et turres destruentur, intantum ut usque ad solum concidant, et pulvis illius radatur, sive in partes varias ventiletur, et sic humiliabitur, ut petræ nitidissimæ comparetur : tantaque erit in urbe, quondam frequentissima, solitudo, ut sagenæ piscatorum expandantur et siccantur in medio ejus. Ego enim Dominus locutus sum, cujus verba irrita esse non possunt, et tradam eam in direptionem gentibus. Filia quoque ejus, quæ sunt in agro sive in campo, hoc est in Phœnicis littore, urbes et oppida, vici atque castella interficientur gladio : metaphoricās, quia filias appellavit, interfectionem ponit gladii, ut rerum sine cognoscat me esse Dominum, qui fieri ista præcepi. Potest juxta tropologiam quia sor nomen Hebraicum vertitur in *angustiam*, omnis anima quæ perturbationibus occupata est, Sor appellari, quæ quando viderit pro suis vitis atque peccatis Dei judicio subverti Jerusalem, in qua fuit templum et pacis visio, exultat et ad se putat urbis quondam inclytæ imperium transferendum. Quod et in contrariis dogmatibus accipitur, et in hominibus sæculi,*

^a Supplet Victorius ex ipso τῶν LXX textu ad hunc modum : et Azotus in meridie ejicietur, et Accaron

eradicabitur.

^b Vitiose erat tradam, pro radam.

quando viderint hominem sanctum per negligentiam esse prolapsum et gaudent et exsultant, quasi aliorum ruina, sua sit resurrectio. Propterea Dominus comminatur, quod ipse contra hujusmodi homines dimicet, et ascendere faciat contra eos instar marinarum fluctuum plurimas nationes, quæ destruant in eis quicquid munitissimum et firnum videtur, et ita omnia eorum argumenta subvertat, ut in pulverem redigantur. Sagenas quoque et retia quibus prius deceptam multitudinem piscabantur, cessare faciat, et in desertæ urbis solo, expandi atque siccare, ut pro illis alii subeant piscatores, quos Dominus ad piscandum misit. Sed et filias ejus, quæ prius quasi in thalamo servabantur, et pro mysticis secretioribusque doctrinis nulli facile credebantur, processuras protrahendasque in publicum, et Ecclesiastico mucrone truncandas, ut intelligant quod ipse sit Dominus, qui et Jerusalem pro peccatis parumper reliquit, et Tyri pro insultatione ejus et gaudio munita destruxit.

296 (Vers. 6 seq.) *Quia hæc dicit Dominus : Ecce ego adducam ad Tyrum (sive ad te sor) Nabuchodonosor regem Babylonis ab Aquilone, regem regum, cum equis, et curribus, et equitibus, et cætu populoque magno. Filias tuas, quæ sunt in agro, gladio interficiet, et circumdabit te munitioibus, et comportabit aggerem in gyro, et levabit contra te clypeum, et vineas, et arietes (sive lanceas) temperabit in muros tuos, et turres tuas destruet in armatura sua. Inundatione equorum ejus operiet te pulvis eorum, a sonitu equitum, et rotarum, et currum movebuntur muri tui, dum ingressus fuerit portas tuas quasi per introitum urbis dissipatæ (sive quasi ingrediens urbem de campo). Ungulis equorum suorum conculcabit omnes plateas tuas: populum tuum gladio cadet, et statuæ tuæ nobiles in terram corruent (sive substantiam fortitudinis tuæ in terram deducet). Vastabunt (sive vastabit) opes tuas, diripient negotiationes tuas (sive spoliabit substantiam tuam) et destruent (vel destruet) muros tuos, et domos tuas præclaras (sive desiderabiles) subvertent (sive vertet) et lapides tuos et ligna tuâ et pulverem tuum in medio aquarum ponent (sive medio maris injiciet.) Et requiescere faciam multitudinem cantorum [Vulg. canticorum] tuorum (sive destruan multitudinem musicorum tuorum), et sonitus cithararum tuarum (sive vox organorum tuorum) non audietur amplius. Et dabo te in limpidissimam (sive nitidissimam) petram. Siccatio sagenarum eris, nec ædificaberis ultra, quid ego locutus sum, dicit Dominus Deus. Utramque editionem ex more conjunxi, et in quibus discrepant, ex latere copulavi, brevitati voluminum providens. Ergo quod dixerat, Ascendere faciam ad te gentes multas sicut ascendit mare fluctuans, et erit Tyrus in direptionem gentibus, tunc ponit manifestius, quod Nabuchodonosor regem Babylonis adducat Dominus ab Aquilone, regem regum, cum equis et curribus, et cum infinita exercitus multitudine, qui prius subditas Tyro in*

littore civitates et castella subvertat, et postea obsideri faciat Tyrum, valletque eam exercitu, et aggere, et munitioibus, vineisque [Al. clypeisque] et arietibus impugnet muros et destruat, et tanta sit multitudo equitum ejus, ut pulvere equitatus, et sonitu ululantis exercitus, rotarumque strepitu et equorum hinnitu, urbis fundamenta moveantur, et sic ingrediatur civitatem dissipatis muris, quasi de campo securus ingrediens, tantaque securitas sit vincentis exercitus, ut plateas Tyri conculcent equorum unguæ, et omnis populus in medio corruat civitatis, et statuæ quondam nobiles, sive universa substantia in terram corruat, nihilque pristinarum divitiarum in expugnata urbe servetur, sed cum muris domus quoque nobiles destruantur, et tanta sit victiorum sævitia, ut ligna et lapides, qui residui incendio fuerint, in medium mare projiciantur, et vel Nabuchodonosor, vel ipse Dominus quiescere faciat universam urbis lætitiâ, qua prius in canticis et psalteriis personabat, et ad solum usque subversa, sit siccatio sagenarum. Quodque sequitur: *Non ædificaberis ultra*, videtur facere quæstionem, quomodo non sit ædificata, quam hodie cernimus Phœnicis nobilissimam et pulcherrimam civitatem. Ex quo quidam volunt in ultimo tempore hæc Tyrum esse passuram, quæ postea non sit ædificanda. Sed quomodo Nabuchodonosor personam servare poterunt: præsertim cum legamus in consequentibus Nabuchodonosor oppugnasse Tyrum, et laboris sui non accepisse mercedem: et propterea tradi ei Ægyptum, quia Dei sententiæ in Tyri oppugnatione servierit? Græcos et Phœnicum maximeque Nicolai Damasceni, et alias Barbarorum aiunt se, qui huic historiæ contradicunt, legisse historias, et nihil super oppugnatione a Chaldæis invenisse Tyriæ civitatis, cum probare possimus multa dici in Scripturis facta, quæ in Græcis voluminibus non inveniuntur; nec debere nos eorum auctoritati acquiescere, quorum perfidiam et mendacia detestamur. Potest ergo quod dicitur, *nec ædificaberis ultra*, sic accipi, quod nequaquam ultra sit regina populorum, nec proprium habeat imperium, quomodo habuit sub Hiram et cæteris regibus; sed vel Chaldæis, vel Macedonibus, vel Ptolemæis, et ad postremum Romanis regibus servitura sit. Nulli autem ambiguum juxta anagogen Nabuchodonosor regem Babylonis, qui venit ab Aquilone, diabolum intelligi, qui cum sit ventus durissimus et sinister, nomine *dexter* vocatur, præsumens sibi nominis dignitatem, et est rex regum **298** omniumque regnorum, quæ ostendit Domino, dixitque ad eum: *Hæc omnia mihi tradita sunt, quæ dabo tibi si procidens adoraveris me* (Matth. iv, 9). Iste habet equos et currus, de quibus scriptum est: *Fallax equus in salutem* (Ps. xxxii, 17). Et: *Dormierunt omnes qui ascenderunt equos* (Ps. lxxv). Et in alio loco: *Equum et ascensorem projecit in mare* (Exod. xv, 1). Iste filias Tyri, animas in angustia et in quo-

^a Addit Victorius Deus, ex Vulgata Hebraicoque textu.

dam peccatorum carcere positas, interfecit in agro campoque latissimo, et circumdat Tyrum munitionibus suis, ut clausam teneat, et nullus ex ea Babylonii regis evadere possit imperium. Destruet muros turresque subvertet, et quidquid forte habuit in dogmatibus, inundatione equorum ejus et sonitu equitum rotarumque et curruum strepitu pertremiscet, et ingredietur portas ejus, nullo prohibente, et plateas civitatis: *Quia lata et spatiosa via est quæ ducit ad mortem* (Matth. vii, 13), equorum ejus calcabunt ungulæ, universamque substantiam sive status nobiles, quibus sibi imagines slexerant falsitatis, de quibus scriptum est: *Domine, in civitate tua imagines æorum dissipabis* (Ps. lxxii, 20), ad terram dejiciet, et destructis muris, domus quoque nobiles subvertantur, quas sibi paraverat, et in quibus exsultabat, atque in tantam desolationem veniet, ut lapidas ejus et ligna quibus ædificaverat muros, et cæmента construxerat, projiciant in profundum, canticaque ejus et musica, quibus sibi in sapientia hujus sæculi confidebat, et omnis cithararum sonus non audietur amplius, et piscatio ejus cessabit, et erit humilis, ita ut siccatio sagenarum, et ultra non ædificetur, quia ad Domini sententiam tradita Nabuchodonosor, omnino subversa est, juxta quod et Apostolus dicit: *Quos tradidi Satanas, ut discant non blasphemare* (I Tim. i, 20). Loca difficilia sunt, et prudens lector ac diligens debet ignoscere labori meo. Aut si melius quid potuerit invenire, et ego in ejus transbo sententiam: dummodo noverit veniam quam mihi tribuet, se ab aliis accepturum.

(Vers. 15 seq.) *Hæc dicit Dominus Deus Tyro: Numquid non a sonitu ruinæ tuæ, et gemitu interfectorum tuorum, cum occisi fuerint in medio tui, commovebuntur insulæ? Et descendant de sedibus suis omnes principes maris: et auferent coronas suas, et vestimenta sua varia abjicient, et induentur stupore. In terra sedebunt, et attenti super repentino casu tuo admirabuntur, et assumentes super te lamentum, dicent tibi: Quomodo peristi quæ habitas in mari, urbs inclyta, quæ fuisti fortis in mari cum habitatoribus tuis quos formidabant universi? Nunc stupebunt naves in die pavoris tui, et turbabuntur insulæ in mari, eo quod nullus egrediatur ex te. LXX: Quia hæc dicit Dominus Deus Sor. Nonne a voce ruinæ tuæ cum ingemuerint vulnerati tui, cum evaginatus fuerit gladius in medio tui, commovebuntur insulæ, et descendant de sedibus suis omnes principes maris, et auferent coronas suas, et vestimenta sua varia nudabuntur? Furor insanient: in terra sedebunt, et formidabunt perditionem suam, et gement super te, et assument super te lamentum, et dicent tibi: Quomodo peristi et dissipata es in mari, urbs laudata, quæ fuisti fortis in mari ipsa, et habitatores ejus, quæ dedit timorem suum omnibus habitatoribus suis? Et formidabunt insulæ in die ruinæ tuæ, et turbabuntur insulæ in mari in exitu tuo. Primum ipsa historię verba pandamus brevissima perapparte*

A sensum dictorum aperientes. *Hæc dicit Adonai Dominus Tyro*, quæ Hebraice appellatur *sor* (סור): Numquid in die ruinæ tuæ, quando Nabuchodonosor oppugnante, corrueris, et in gemitu vulneratorum, sive interfectorum, qui occisi fuerint in medio tui, non commovebuntur insulæ? Et descendant omnes reges de sedibus, sive solis suis, et principes maris qui diversis imperant insulis, et auferent diademata de capitibus suis, omnem regnandi gloriam deponentes et vestes pretiosissimas, et incredibili varietate fulgentes, abjicient a se, et stuporis magnitudinæ vertentur in amentiam, atque humilitate dejecti, sedebunt in terra, et cum te viderint corruisse, sibi similia formidabunt: nihilque putabunt in terra bonis esse perpetuum; sed e contrario assument super te lamentum, et flebile canticum commemorabunt, dicentes: Quomodo peristi quæ habitas (Al. habitas) in mari, urbs inclyta, sive laudata? Tyrum enim fuisse insulam, et nullum habuisse de terra introitum, in Græcis, Latinisque, et Barbaris historiis legitimus: sed postea a Nabuchodonosor rege Chaldæorum, vel, ut nonnulli affirmant, ab 300 Alexandro, rege Macedonum, factus esse aggeres, et oppugnatione vineisque, et arietibus locum præparatum, ac de insula factam esse peninsulam. Tu igitur, o Sor, o Tyre, quæ quendam fuisti in caucis fortissima insulis, sive in urbibus omnium voce laudata cum habitatoribus tuis, quos universi timebant, quomodo subito corruisti? Nunc stupebunt, sive pavebunt super te insulæ, et ut melius habetur in Hebraico, *naves*, in die pavoris et ruinæ tuæ, et turbabuntur insulæ in mari. Unde consequentius est supra *naves* legere, ne secundo ponantur *insulæ*; eo quod nullus egrediatur ex te, sive, ut Septuaginta transtulerunt, *in die aggressionis tuæ*: quando fuerit ducta captiva. Hæc interim quasi quædam historia jacta sint fundamenta: nunc spirituale mitemor cœlumen imponere. Finge aliquem, diu servata pudicitia, multis floruisse virtutibus, et postea in aliquo gravi mortali peccato esse collapsam: nonne ad sonitum ruinæ ejus interfectarumque virtutum omnes insulæ movebuntur: hi videlicet qui salsis amarisque hujus sæculi traduntur fluctibus? et descendant de throno superbiæ suæ, omnes qui in sæculi hujus sanguine principes videbantur, et humilitate dejecti, auferent diademata de capitibus suis, quæ videbantur bonis operibus possidere, et vestimenta varia diversitate virtutum abjicient et induentur stupore, sive timoris magnitudine quodammodo videbantur insani; sedebuntque humi, et stupentes super repentino casu ejus admirabuntur: intentum et omnes assument planotum et lamentationem super eum qui corruit, et dicant: Quomodo peristi, qui prius salvus eras? quomodo corruisti, qui tanto tempore steteras, qui in mari hujus sæculi later omnes inclytos putabaris, qui eras cunctorum opinione robustus? et habitatores ^a tui, hæc est, cogitationes

^a Pro tui, quod Vaticanani ms. ope restituimus, vi-

tiose, nulloque, aut incongruo sensu erat, Tyri. Li-

fortissimæ adversum omnia ignita diaboli jacula resistentes, quæ prius erant formidini omnibus adversariis, veræ sunt in stuporem. Sed et naves, omnes videlicet sancti, qui hujus sæculi fluctus transeunt, obstupescunt cum te viderint concidisse. In die pavoris et ruinæ tuæ turbabuntur insulæ, ne et ipsæ **301** similia sustineant. Aliorum enim ruinæ exempla justorum sunt, dum omnes infirmæ et imbecillæ statu fluctuantique vestigiæ in isto sæculo commoramur, et nunquam est nostræ certa securaque victoria: quando egredientur ex te qui prius steterunt; vel in exitu tuo, in fine et consummatione tua. Non enim ex præteritis, sed ex præsentibus judicamur. Cavendumque est, et semper timendum, ne veterem gloriam et solidam firmitatem, unius horæ precella subvertat.

(Vers. 19 seq.) *Quia hæc dicit Dominus [Vulg. addit Deus]: Cum dederò te urbem desolatam sicut civitates quæ non habitantur, et adduxero super te abyssum, et operuerint te aquæ multæ, et detrahero te cum his qui descendunt in lacum (sive ad eos qui descendunt in foveam) ad populum sempiternum, et collocavero te in terra novissima (sive in profundo terrarum) sicut solitudines veteris, cum his qui deducuntur in lacum (sive descendunt in foveam), ut non habitent, et [Vulg. Porro cum] dederò gloriam in terra viventium (sive ut non resurgas in terra viventium), ad nihilum redigam te (sive perditionem dabo te) et non eris, et requisita non invenieris [Vulg. addit ultra] in sempiternum, dicit Dominus Deus. Cum superioribus jungo quæ dicta sunt. Quando te dederò, o Tyre, urbem in perpetuum desolatam, sicut civitates sunt aliæ quæ omnino non habitantur, et adduxero super te abyssum, et operuerint te aquæ multæ, vel hostium infinitæ multitudines, vel certe qui ad insulam loquuntur et ad urbem in insulam constitutam tropologicè adversariam frequentiam abyssus fluctibus comparat: et detrahero te cum his qui descendunt in lacum, sive in foveam, ad eos qui in inferno sunt, de quibus et in Psalmis legitur: *Introdunt in inferiora terræ: tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt (Ps. lxxi, 10, 11)*; ad populum sempiternum, ubi est situs oculorum, et stridor dentium, et posuere te in terra novissima, in qua antiquus draco constitutus est, et sicut veteres solitudines atque deserta, ubi nulla honorum recordatio, sed poenæ erunt sempiternæ, neque te fecero suscitari in terra viventium, de qua scriptum est: *Beati miles, quoniam ipsi possidebant terram (Matth. v, 4)*. Et in alio loco: *Placebo Domino 302 in regione vivorum (Ps. cxiv, 8)*: tunc redigeris in nihili, sive peribis in æter-*

quet Hieronymum insistere Scripturæ verbis ad Tyrum, quæ fuisit fortis in mari cum habitatoribus suis, quos formidabant universi.

^a Unilium editi libri particulam ^b, *lamed*, legentes ^c *למך*, quod sine *lamed* non potest sonare in sempiternum. MART.

^b Pluribus hæc de te in fine commentariorum in Isaiam diximus, et ad dialog. 4 contra Pelagian., num. 28. Duplicem nempe damnatorum classem dis-

num, et ultra non eris, secundum illud quod in alio psalmo scriptum est: *Dimittit mihi ut refrigerer priusquam absinth, et amplius non ero (Ps. lxxviii, 14)*. Non quod esse desistat qui in pœnis est sempiternis: sed quod qui Deo non vivit, in Scripturis sanctis dicatur non subsistere. Unde et Esther contra idola loquens: *Ne tradas, inquit, sceptrum tuum his qui non sunt (Esther xiv)*. Utique erant quibus obsecrat ne tradatur; sed Deo non erant, qui virtutibus, et viventi Deo esse cessarant. Et hoc notandum, quod quæritur Tyrus ab eo qui venit quærerere, et salvum facere quod perierat, et nonaginta novem ovibus in montibus derelictis, quærit unam erroneam ovem (*Luc. xix*). Mulier quoque quæ unam drachmam perdidit, quærit, et invenit, et vicinas convocat ad lætitiæ societatem (*Ibid.*, 15).

Sin autem requisita non invenitur Tyrus, non est quærentis vitium, sed ejus qui boni pastoris fugerit manum. *Et ultra, inquit, non eris in sempiternum*; sive ut ^a in Hebraico *לְעַלְמֵי עוֹלָם*, et in Græcò *αἰών*, scribitur, unam sæculum significat, juxta illud Isaiæ, qui post septuaginta annos dicit Tyrum restituendam in integrum statum (*Isa. xxiii*). Ahiht autem unum sæculum, id est, humanæ tempestatis ætatis, septuaginta annorum numero supputari, Psalmista dicente: *Dies annorum nostrorum, in ipsis septuaginta anni. Sin autem in potentatibus, octoginta anni, quidquid supra, labor et dolor est (Ps. lxxix, 10)*. Hoc metaphrasitice breviter de Tyro diximus. Quod et ad eos referri potest qui in angustia hujus sæculi constituti, deducuntur ad inferos, et operiuntur abyssus fluctibusque pœnarum, et trahuntur ad inferiora terræ, et his copulantur qui in veteri solitudine sunt, et deducuntur in lacum, sive in foveam sempiternam, ut ultra non habitentur a Spiritu sancto. De quibus scriptum est: *Impius cum ceciderit in profundum malorum, contemnit (Prov. xviii, 5)*. Nec de cætero erunt in terra viventium, sed peribunt, et redigentur ad nihil, et Deo esse cessabunt. Quibus testimoniis abutuntur, qui dicunt impiorum ^b et non peccatorum poenas esse perpetuas: qui quæsit a Deo, non sunt inventi, **303** et in æternam esse cessarunt: quia suo vitio perdidit eum qui dicit: *Ego sum vita (Joan. xiv, 6)*.

(Cap. XXVII.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Tu ergo, fili hominis, assume super Tyrum lamentum, et dices Tyro quæ habitat in introitu maris, negotiationi populorum ad insulas multas (sive ab insulis multis). Hæc dicit Dominus Deus. Si voluero totam prophetiam contra Tyrum, sive super lamentatione Tyri, uno sermone comprehendere, et lon-*

tingni oportere ad Hieronymi mentem, quorum alios, quos ille impios vocat, æternis, alios quos peccatores, sive quos aut peccatorum poenituerit, aut leviora crimina obstrinxerint, finiendis aliquando cruciatibus deputat. Confuso autem antea atque incommodo sensu legebatur, qui dicitur impiorum atque peccatorum poenas non esse perpetuas. Nobis ad veram lectionem restituendam suppetias habere Vaticanæ Chartæ et Rabanus.

gum faciam, et sensum lectoris obscurum; dum omnia simul non potest mente retinere, præcipue in quibus ab Hebraico in hoc loco LXX editio discrepat, hoc est, quæ addiderint, quæve subtraxerint. Itaque nostra erimus interpretatione contenti, et sicubi dissonant, ex latere copulabimus, perfectam omnino Deo ^a scientiam relinquentes: et quid nobis videatur in singulis, breviter admonebimus. Qui plangitur, adhuc curæ est ei a quo plangitur. Unde et Samuel flebat atque plangebatur super Saul (II Reg. xv). Et apostolus Paulus lamentatur et luget super his qui fornicati sunt et non egerunt poenitentiam (II Cor. xn). Et Jeremias Lamentationes super eversione Jerusalem quatuor scribit alphabetis. Habitat ergo, juxta litteram, Tyrus, sive Sor, in introitu maris: vel quod prius insula fuit, vel quod

portu tutissimo de alto venientes recipit naves, et est negotiatio populorum ad insulas multas, sive de insulis multis. Quod quidem usque hodie perseverat, ut omnium propemodum gentium in illa exerceanter commercia. Cæptam autem interpretationem sequentes, quidquid de Tyro dicitur, referamus ad *συροῦ*, id est, angustias istius mundi, qui in maligno positus est, et variis perturbationibus quasi fluctibus coarctatur atque percutitur. De hujusmodi negotiatoribus et in psalmo mystico sermone narratur: *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationes in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo (Ps. cvi, 23, 24).*

(Vers. 3.) *O Tyre, dixisti, Perfecti decoris ego sum (sive dixisti, Circumdedi mihi ego decorem) et in corde maris sita.* Primum crimen est Tyri, siquid videtur habere boni, non Dei putare, sed suum, et **304** omnem pulchritudinem, quæ illi de diversis venit regionibus propriæ æstimare diligentia etque virtutis. Dixit enim: *Perfecti decoris ego sum, sive ego mihi circumdedi decorem, cum sit in corde, hoc est, in medio maris sita, et quasi insula moveatur, et fluctuet, et undarum illisionibus confringatur. Quod autem cor maris, medium significet, et ille propheticus sermo demonstrat: Propterea non timebimus cum conturbata fuerit terra, et translati montes in cor maris. Sonuerunt et turbatae sunt aquæ eorum (Ps. xlv, 2, 3).* Sed et Dominus noster in corde terræ, hoc est, in medio, ad [Al. et ad] inferos dicitur descendisse. Vera autem et perfecta pulchritudo in nullo hominum, nisi in Christi corpore, quod interpretatur Ecclesia, et multorum sanctorum virtutibus congregatur. Unde et ipse loquitur ad sponsam: *Tota pulchra es, proxima mea, et macula non est in te (Cant. iv, 7).*

^a Sic habent post Victor. mss. quoque nostri. Martianæus, post Erasmus, *sententiam.*

^b Qui suo loco subsequitur ex LXX interpretatione versiculus, hic quoque frustra, atque incommodo ad seriem orationis respectu ponebatur, quem nos ad mss. fidem expungimus, et suo semel loco recensemus.

^c Legunt iidem editores Erasm. et Marian., secundam vocem *bennich*, quæ *filios tuos* significat; sed

(Vers. 4, 5.) *Finitimi tui qui te edificaverunt, impleverunt decorem tuum. Abietibus de Sanir exstruxerunt te cum omnibus tabulatis maris. Cedrum de Libano tulerunt, ut facerent tibi matum.* ^b Pro quo nescio quid volentes, ita LXX transtulerunt: *Beelim filii tui circumdederunt tibi decorem: cedrus de Sanir edificata est tibi: tenues tabulas cypressinas de Libano tulerunt, ut facerent tibi malos abiegnos.* Sermon enim *Beelim*, in hoc loco apud Hebræos penitus non habetur, sed pro *Beelim* scriptum est *CEBULAIK* (*גבוליק*), quod significat *terminos tuos*. In eo quoque quod dixerunt, *filii tui*, verbi ambiguitate decepti sunt, et scripturæ similitudine, dum pronuntiatione diversa eadem litteræ, *cæmentariorum*, ^c et *filiorum*, *BONAICH* et *BENAICH* (*בניך*) leguntur. O igitur Tyre, quæ dixisti per superbiam, Perfecti decoris ego sum, sive ego decorem mihi circumdedi, cum sis sita in medio mari, audi quanta tibi Dei largitate collata sint. Finitimi et contermini tui, qui non de longinquis, sed de vicinis sunt regionibus, ipsi impleverunt decorem tuum, et tu putas tuum esse quod alienum est? Et loquitur quasi ad navem *τροικωδς*, urbis significans pulchritudinem, et rerum omnium abundantiam, ut postquam universam illius supellectilem descripserit, malum, antemas, **305** remos, vela, proram, carinam, funes, opertoria, pelles, et cætera quibus navium optime instructarum usus indiget: tunc tempestatem illi, et ventum austrum, quo fluctus maximi commovebuntur, venire denuntiet, et eam subjacere naufragio. Per quæ significat urbis Tyriæ eversionem a rege Nabuchodonosor, sive, ut multi putant, ab Alexandro rege Macedonum, qui sex mensibus ipsam urbem obsedis, et cepisse narratur, postquam Darium vicit in Lycia. Juxta mysticos vero intellectus, abietibus sive cedris de Sanir, navis Tyriæ tabulata cæduntur, quibus textitur atque compingitur, et cedro sive cyparisso de Libano malus ejus: ^d abietibus propter lævitatē [Al. levitatem] juncturasque tabularum mollius invicem se tenentium atque mordentium: sive cedris, quod lignum imputribile est. De Sanir autem dicitur, quod interpretatur *via lucernæ*; aut ut nos verius arbitramur, *dens vigiliarum*, eo quod omnis navis prosperitas, et illustratio venerit ex vero lumine.

^D Sanir autem mons juxta litteram ipse est qui et Hermon, quem alii vocant Sanior. Lege historiam. *Libanus interpretatur candor, sive dealbatio: quod et ipsum ad gratiam pertinet aliunde venientem.*

(Vers. 6.) *Quercus de Basan dolaverunt in remos tuos: transtra tua fecerunt tibi ex ebore Indico, et*

non legunt primam *bonaich*, quæ *cæmentarios*, sive *ædificatores tuos* sonat. Distincte tamen mss. codices retinent voces a nobis editas; unde facilis est conjectura, nulla manuscriptorum exemplaria contulisse mox citatos auctores ad restitutionem Hebraicorum verborum. MART.

^d Supplet Victor, quorundam opé mss. verbum *erigitur.*

prætoriola de insulis Italiæ. LXX : De Basan fecerunt A remos tuos, et templa tua, et fecerunt tibi ex ebore domos silvestres de insulis Chettiim. Quanta pulchritudo navis, et suppellectilis ejus, ut remos haberet cedrinos, non undelibet, sed de Basan, et transtra eburnea, et prætoriola, sive cellaria, in quibus merces pretiosissimæ reponuntur, de insulis Chettiim, quod nos in Italiam vertimus : ex ea regione quæ Græciæ propinquior est, omnes Occidentalium insularum partes intelligentes. Dicamus ergo juxta anagogen, remos fieri navis Tyriæ de Bazan, de qua et in Psalmis scribitur : *Dixit Dominus, de Bazan conversam de profundo maris (Ps. LXVII, 23)*. Basan in lingua nostra interpretatur ignominia. Eos igitur qui fuerunt in profundo maris, et ignominia peccatorum, convertit Deus, et convertit in remos, ut cum Apostolis navigantes, possint ad terram, et **306** ad littora pervenire ; et fiunt transtra de ebore, cum mortificaverint corpora sua : vel usum dentium ad laudes Dei contulerint, et prætoriola, sive cellaria de insulis Chettiim, quæ juxta Hebraici sermonis etymologiam vertitur in *percussam*, ut plagis diaboli non tam interfecta sit, quam probata. Possumus ex ebore, et silvestres domos dicere de insulis Chettiim, quas hæretici non in domo Dei, sed in navi Tyria fabricare conantur. Et ipsi habentes ebur suum sermonis, et linguæ ædificantes templa Dei templa contraria, et domos silvestres, habitacula bestiarum, cum Scriptura dicat in domo Dei memora, et silvas, ac lucos non esse plantandos (*Deut. XII*).

(Vers. 7.) *Byssus varia de Ægypto texta est tibi in velum, ut poneretur in mulo : hyacinthus et purpura de insulis Elisa, facta sunt operimentum tuum. LXX : Byssus cum varietate de Ægypto facta est tibi in stratum, ut circumdaret tibi gloriam, et operiret te hyacintho, et purpura, de insulis Elissa facta sunt operitoria tua.* Quia dixerat Tyrus, *Perfecti decoris ego sum, vel circumdedi mihi ipsa pulchritudinem*, arguitur quid a singulis acceperit regionibus, secundum illud Scripturæ : *Quid habes quod non accepisti ? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis (1 Cor. IV, 7) ?* Describitur ergo quid unaquæque mittat provincia, secundum illud Virgilianum (*Georg., lib. I*) :

India mittit ebur : molles sua thura Sabæi :
At Calybes duri ferrum, virosaque Pontus
Castorea,

et cætera. Byssus in Ægypto quam maxime nascitur, ex qua contextum est Tyriæ navis velum, quod

* Consule Scaligerum in Append. ad librum de Emendatione Temporum. Victorius quoque Biblii supra atque infra legi vult ad Hebræum *בבלי*, factumque errore librarium penes LXX *Ββλιων*, pro *Γβλιων*. At vero questionem præcidit omnem Hieronymus in Eusebiano Libro Locorum ad B litteram ex libris Regum, *Biblos*, inquit, civitas Phœnicis cujus meminit *Ezechiel*, pro qua in Hebraico continetur *GOBEL*. lidem itaque Biblii sunt atque Giblii. Vid. III Reg. v, in fine.

b Hoc Psalmi testimonium laudans S. Doctor, ut probet *Sidonios* in venatores verti, memoriæ videtur

suspenditur malo, et operimentum illius, quod in solis calore atque tranquillo nautis atque vectoribus præbet umbraculum, de hyacintho et purpura fit ; quæ sunt de insulis Elisa, Ionii maris sic appellans insulas. Porro juxta Septuaginta de bysso in stratum, et in requiem Tyriæ navis velamenta textuntur, ut his opera gloriosior sit, et circumdata amictum habeat pulchriorem. Byssum autem referri ad terram, quia ex terra oritur, et hyacinthum ad aerem, purpuram ad mare ex quo conficitur, addito coccino bis tincto, quibus Pontificis vestimenta **307** textuntur, sæpe admonuimus quod quatuor elementa significent : terram, ignem, aerem, et aquas, ex quibus constant omnia, quæ sibi assumit Tyrus, ut Dei creatoris non utatur cum gratia, sed dicat : *Perfecti decoris ego sum : vel, decorem mihi ipsa circumdedi.*

(Vers. 8, 9.) *Habitatores Sidonis, et Aradii fuerunt remiges tui. Sapientes tui, Tyre, facti sunt gubernatores tui. Senes Biblii et prudentes ejus præbuerunt nautas ad ministerium variæ suppellectilis tuæ. Omnes naves maris, et nautæ earum fuerunt in populo negotiationis tuæ. LXX : Principes tui habitabant in Sidone, et Aradii fuerunt remiges tui. Sapientes tui Sor qui erant in te, isti gubernatores tui. Senes Biblii, et sapientes ejus erant in te : isti confortabant consilium tuum, et omnes naves maris, et remiges earum facti sunt tibi in Occidentem Occidentis. Dixerat supra : Finitimi tui qui te ædificaverunt, impleverunt decorem tuum : antequam veniant ad eos qui longe habitant, proximarum provinciarum describit auxilia.*

C *Habitatores, inquit, tui, sive principes Sidonis et Aradii, quæ vicina est insula, remiges tui. Sapientes tui, o Tyre, facti sunt gubernatores tui. Ad sapientes enim proprie pertinet gubernatio, Scriptura dicente : Quibus non est gubernatio, cadent quasi folia (Prov. XI, sec. LXX).* Senes sive seniores Biblii, et prudentes ejus præbuerunt nautas ad ministerium tuum, sive confortaverunt consilium Tyri, et variam suppellectilem præbuerunt : omnesque naves maris, et nautæ earum fuerunt in populo negotiationis Tyriæ, sive in Occidentem Occidentis. Hoc interim secundum litteram. Cæterum juxta mysticos intellectus quia *Sidonii* interpretantur *equatores*, et *Aradii*, *deponentes* : dicemus Tyrum gloriosam, et superbissimam civitatem, quæ, vento flante, postea D conterenda est, habere cives, sive principes venatores, de quibus scriptum est : **308** *Anima nostra quasi passer erepta est de laqueo venantium.* Ubi enim nos legimus *venantium*,^b in Hebræo scriptum est,

confisus suæ, Hebraicum exemplar consulere prætermisisse. In omnibus enim libris hoc loco habetur in Hebræo *Jocesim*. יקשים, non, ut ipse ait, *Sidonim* ; Et *Joces* quidem *auceps* ; venator autem יך *Saiad* proprie dicitur. Quamobrem rectius in libro Nominum, *Sidon*, interpretatur *venator marioris*. Verum, inquit Victor., adeo constanter Hieron. hoc semper asserit, ut non eam lapsam memoria, sed mutatum codicem Hebraicum jam credam. Infra cap. xxviii : *Sidonii*, inquit, interpretantur *venatores, de quibus et in Psalmis scriptum est : Anima nostra sicut passer, etc.* Et cap. xxxii : *In Hebraico verius positum est,*

Sidoniorum. Isti venantur incultas animas in sublimibus constitutas, ut ad terrena deducant, et efficiuntur remiges, ut ducant eas ad naufragia. Sapientes autem Tyri, qui in malam partem accipiuntur, per quam sapientiores sunt filii tenebrarum a filiis lucis, ipsi gubernant Tyrum naufragio præparatam (*Luc. xvi*). Seniores Biblii et prudentes ejus præbuerunt nautas Tyro ad ministerium, sive confortaverunt consilium ejus. Sacra narrat historia, seniores plurimos fuisse a Domino reprobatos, et juniores electos in typum Synagogæ et Ecclesiæ. Senior Cain adjicitur, et Abel junior eligitur (*Genes. iv*): Ismael filius Abraham alienus a patre est, et Isaac junior hæreditatem accepit (*Genes. xxi*). Filiorum quoque Isaac senior Esau venator est, et vagatur in saltibus, junior Jacob simpliciter habitat domi (*Genes. xxv*). Unde scriptum est et in Malachia: *Jacob dilexi: Esau autem odio habui* (*Mal. i, 2*). Et recte juxta Apostolum (*Rom. ix, 13*), nihil in matris utero constituti boni vel mali fecerant, nec habebant meritam nec offensam, ut alter eligeretur, et alter abjiceretur, nisi quod in typo, ut diximus, Synagogæ et Ecclesiæ, senior repellitur, et assumitur junior. Omnes, inquit, naves maris et nautæ earum fuerunt in populo negotiationis Tyræ, sive in Occidentem Occidentis. Quomodo dicitur Canticum Canticorum, et sæculum [*Al. sæcula*] sæculorum, et opera operum; ut canticum majus aliis canticis sit, et sæculum prolixius aliis sæculis, et opusque cæteris operibus utilius: sic appellatur Occidens Occidentis, ut magnitudinem Occidentalium partium significet. Et pulchre naves maris, et nautæ earum, et remiges qui in Tyræ navis auxilio sunt, non pergunt ad Orientem, nec ad ortum luminis, ubi sol justitiæ nascitur, sed ad Occidentem Occidentis, ubi lumen occumbit, **309** et ubi tenebrarum exordium est.

(Vers. 10.) *Persæ et Lydi* [*Vulg. Lydia*] *et Libyes erant in exercitu tuo, viri bellatores tui: clypeum et galeam suspenderunt in te pro ornatu tuo* (sive peltas, et galeas suspenderunt in te ipsi dederunt gloriam tuam). Persas vicinse fortissimos, quorum rex Cyrus, ut Isaia vaticinio prædicatur (*Isa. xlv*), subverso Astyage, rege Medorum, Babylonem cepit, et sacra, et sæcularis narrat historia. Lydos quoque illo tempore inter gentes robustissimas reputatos, quorum rex Croesus ab eodem Cyro captus sit, Xenophon scribit plenissime. Et Libyas cum Troglodytis et Æthiopicibus venisse contra Jerusalem, in Paralipomenon volumine legimus (*II Par. xii*): qui quia illis temporibus florentissimi erant, famosi ad prælia pugnatore, Tyræ urbis defensores esse

universi Sidonii, quos nos in venatores vertimus, juxta illud quod scriptum est: *Anima nostra erepta est sicut passer de laqueo venantium, pro quo in Hebraico positum est Sidoniorum.*

Ad mas. fidem restitimus post Victorium surribus, juxta Hebræum *בבגדלורתי*, et Latinam Hieronymi versionem. Martianus cum Erasmo urbibus

memorantur, et ad lætandos hostes scuta et galeas inter murorum propugnacula suspendisse. Spirituallis autem intelligentia illud sonat, quod *Persæ*, qui interpretantur *tentantes*, sive *tentati*; et *Lydi*, quos *generatos* intelligimus; et *Libyes*, qui Hebraico sermone appellantur *עזר* (*עזר*), et vertuntur in os (ab ore, non ab osse), frustra Tyrum nitantur defendere, cum tentatione superentur, et generationi ac libidini serviant, cassaque tantum verba multiplicent, non habentes galeam salutis, nec scutum fidei (*Ephe. vi*); sed gloriam tantum strepitumque sermonum prætendant ad ornatum illius.

(Vers. 11.) *Filii Aradii cum exercitu tuo* [*Al. tuo*] *erant super muros tuos in circuitu: sed et Pygmæi qui erant in turribus tuis, pharetras suas* [*Al. tuas*] *suspenderunt in muris tuis per gyrum, ipsi compleverunt pulchritudinem tuam. LXX: Filii Aradiorum, et fortitudo tua super muros tuos, in circuitu custodes in turribus tuis erant. Pharetras suas suspenderunt super propugnacula tua per gyrum. Ipsi perfecerunt decorem tuum.* Verbum *GAMADIM* (*גמדים*), Aquilæ prima editio, *Pygmæos*: Symmachus, *Medos*: Septuaginta, custodes: Theodotio *Gomadim*, ipsum Hebraicum, interpretati sunt. Aradum insulam quæ tota sit civitas, et contra se positum oppidum Antaradum habeat, vicinæque sit Tyro, et prætendat in Phœnicis littore **310** continentis terræ, usque hodie cernimus: hi sunt in exercitu urbis Tyræ custodesque turrium ejus, et suspenderunt pharetras suas per gyrum, complentque pulchritudinem ejus, ut sagittarii esse doceantur, sive pygmæi sunt, hoc est bellatores, et ad bella promptissimi, *ἀπὸ τῆς πυγμαῖος*, quæ Græcè sermone in *certamen* vertitur. Sin autem Aradii deponentes sonant, omnis qui prætendit falsi nominis scientiam, et habet in pharetra pectoris sui ignia diaboli jacula, quibus deceptorum corda vulnerat atque succendit, Aradius appellandus est. Caput enim deponere eos qui nituntur ad alta conscendere, et complet pulchritudinem Tyri, de qua in Proverbis scriptum est: *Non te decipiat pulchritudinis desiderium, ne capiaris oculis tuis* (*Prov. vi, 25*). Et iterum: *Sicut inauris in naribus porcæ, sic mulieri malemoratæ pulchritudo* (*Ibid. xi, 22*).

(Vers. 12.) *Carthaginenses negotiatores tui a multitudine cunctarum divitiarum, argento, ferro, stanno, plumboque repleverunt nundinas tuas.* Nos solam in præsentī loco, sed et in Isaia, ubi scriptum est: *Ululate naves Carthagini* (*Isai. xxiii, 14*), cæteri Interpretes verbum Hebraicum transtulerunt *THARSIS* (*תרשש*), quam coloniam esse Tyriorum nulli dubium est. Ipsi de Occidentis partibus argento, ferro, stanno, et plumbo, Tyri nundinas repleverunt. *Tarsis* in lingua nostra retinuit.

¶ Duobus facile verbis *גמדים*, *Gam madim*, pro uno *Gamadim* legerit Symmachus, qui *גמדי* *והי* *מדי*, sed et *Medi*, est interpretatus. Max Archint. ms.: *Theodotio Gomodim ipsum, etc.* Theodotio legebat *Gomadim*, non *Gammadim*, ut falso ponitur in antea editis libris. MART.

sonat exploratio gaudii. Exploratores autem hic non in bonam partem debemus intelligere, quales Moyses miserat ad explorandam terram repromissionis (Num. xiii), sed in contrariam, quales et Apostolus vitare se dicit: *Propter subintroductos falsos fratres, qui intraverunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo (Galat. ii, 4): et de quibus Joseph loquitur: Exploratores estis: considerare vestigia regionis venistis (Gen. xlii, 9). Fratresque ejus intelligentes crimen esse non modicum aliena per insidias explorare, responderunt: Non sunt exploratores servitii, Isli ergo nundinas Tyri non auro, nec lapide pretioso, sed argento, ferro, stanno, plumboque multiplicant, habentes eloquii venustatem, et arma ad expugnandum; et in stanno eloquii similitudinem quod mentitur argentum; et in plumbo impietatem gravissimam, 311 juxta Zachariam (Zach. v), in quo mulier sedit super talentum plumbi, et Aegyptii demersi sunt in profundum sicut plumbum. Longa singulorum disputatio metallorum, sed brevitali studendum est.*

(Vers. 13, 14.) *Græcia, Thabal, et Mosoch ipsi iniores tui, mancipia et vasa aenea [Vulg. ærea] adduxerunt populo tuo: de domo Thogorma equos et equites, et mulos adduxerunt ad forum tuum. LXX: Græcia universa, et adjacentia ejus, ipsi negotiatores tui in animabus hominum, et vasa aenea dederunt mercatum tuum: de domo Thogorma, equos et equites, et mulos dederunt nundinas tuas. Jones, inquit, qui Hebraice appellantur Javan, et Thabal, id est, Iberi Orientales, vel de Occidentis partibus Hispani, qui ab Ibero flumine hoc vocabulo nuncupantur, et Mosoch, quos Cappadocæ intelligimus, quorum metropolis quæ postea ab Augusto Cæsare Cæsarea appellata est, usque hodie lingua ipsorum Mazaca dicitur: isti pretiosam Tyri fecere commercium, ut mancipia, et aenea vasa ex Corintho adducerent Tyrum, et de domo Thogorma, id est, de Phrygia equos, et equites et mulos, quorum quondam illa provincia maximam habuit copiam. Aiunt Hebræi Græciam, id est, Javan, interpretari est, et non est: quod proprie refertur ad sapientiam sæcularem, in qua si recte aliquid reperitur, est appellatur; si in contrariam partem, non est. Multa enim naturæ bona [A. bona] et ipsi disserunt de officiis, de continentia, de opibus contemnendis: quod proprie sibi Stoici vindicant, et videntur animas hominum quos deceperunt, lucrifacere: habentque vasa aenea, quibus mentiuntur auri similitudinem, quæ ingerunt populo Tyri, ut eos falsæ doctrinæ opinione sup-*

plantent. De domo quoque Thogorma, quod interpretatur peregrinus et advena, ad forum et nundinas ejus equi adducuntur, et equites et muli, de quibus scriptum est: *Fallax equus ad salutem (Ps. xxxii, 17). Et in alio loco: Dormitaverunt omnes qui ascenderunt equos (Ps. lxxv, 7). Et in Psalmis: Noctæ fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus (Ps. xxxi, 9). Quamobrem et Doeck 312 accusator et interfector sacerdotum, præfectus multorum fuit (II Reg. xxii), et hoc esse de domo advenæ atque peregrini, qui non comedunt carnes agni, de quibus scriptum est: *Advena et mercenarius non comedent ex eo (Exod. xii, 43); et omnes nundinæ Tyri his merrimoniis compleantur.**

*Filii Dadan negotiatores tui. Pro quo nescio quid volentes Septuaginta, filios Rhodiorum interpretati sunt: nisi forte primæ litteræ falsi similitudine (7 et 7), ut pro Dadan legerent Radan, quæ et ipsa Cycladum maxima est, et in Ionio mari quondam urbs potentissima, navaliq; certamine gloriosa, et propter tutissimum portum mercatorum omnium receptaculum. Et quia Rhodii in linguam nostram vertuntur videntes judicium, de his nunc tropologica dicitur, qui cernunt judicii veritatem, et ipsi non faciunt, dicente Apostolo: *Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas. In quo enim judicas alium, teipsum condemnas. Eadem enim facis quæ judicas (Rom. ii, 1). Sed melius est DADAN alterius loci nomen accipere, ut et in Hebraico, et apud cæteros interpretes habetur.**

(Vers. 15, 16.) *Insulæ multæ negotiatio manus tuæ: dentes eburneos et hebeninos commutaverunt in pretio tuo. Syrus negotiator tuus, propter multitudinem operum tuorum, guttam, purpuram, et scutulatâ, et byssam et sericum, et Chodehod [Vulg. coccum] proposuerunt in mercatu tuo. LXX: Ex insulis multiplicaverunt negotiationem tuam: dentes elephantinor, et his qui introducebantur reddebas mercedes tuas. Homines negotiationem tuam a multitudine mercatus tui: in aphee, stacten, et polymina de Tharsis et Ramoth et Chodehod dederunt in nundinas tuas. Maltum ad Hebraico in præsentilocho Septuaginta edito discrepat; ideo juxta utramque pauca dicenda sunt: ne in Tyri mercimoniis occupati, ad reliquas prophetias tardias transeamus. Filii Dadan negotiatores Tyri, de multis insulis multiplicaverunt negotiationem ejus, ita ut dentes elephatorum darent his qui veniebant ad commercium ejus, et haberent homines in nundinis propter negotiatiois multitudinem. Haberent autem 313 in Aphech, quod de Theodotoniis edi-*

^a De hæc vocis Javan etymologia et interpretatione Hieronymiana cum nonnulla dixissem tom. II, col. 338. Plautinæ prudentiæ Joannis Clerici placere hæc potest; sed mea non refert hujusmodi adversario displicuisse, modo ut placeam studiosis ac benevolis lectoribus. MART.

^b Non igitur suo sensu, sed ex Hebræorum sententia ita exponi ait nomen Javan, est et non. Hebraei, gens excogitandis etymis nata, utcumque extulerint ex וָ, est, ך, et, יָ, non, quemadmodum

Martianæus animadvertit. Monendum vero violentam hanc falsamque esse etymologiam, nomenque suum Javan trahere ex יָבָן, cujus radix est יָבָן, quod pulchrum esse significat.

^c Mavult ad Vulgatæ ingenium Victor., gemmam legi. Hebraum יָבָן, infra, cap. xxviii, vertitur pro carbunculo, sicque alibi.

^d Theodotio vero transtulit ἐν Ναπηχ, in Naphech: nam quod Latine legitur in Aphech, et Græce ἐν Ἀπηχ, cum Naphech legendum sit juxta Hebræum, ex

tione in Septuaginta additum est : pro quo Symmachus vertit, *polymita*. Stacten quoque, pro quo omnes alii *purpuram* interpretati sunt, quæ Hebraice dicitur ARGAMAN (ארגמן) : et *varietates ex Tharsis*, pro quo in Hebræo BU (בז) dicitur, quæ ab omnibus in *byssum* translata est. Tharsis autem in præsentī loco penitus non habetur. Et *ramoth*, inquit, et *chodchod* *dederunt in nudinis tuis*; quod ita habetur in Hebræo, nisi quod pro *ramoth*, Aquila *serica*, vel *subtilia*, interpretatus est. *Chodchod* vero omnes interpretes, ita ut in Hebræo positum est (סדך), translulerunt. Igitur, juxta Septuaginta, filii Rhodiorum negotiatores Tyri, de insulis plurimis multiplicaverunt negotiationem ejus : juxta Hebraicum, post filios Dadan negotiatores ejus, insulæ quoque diversarum gentium auxerunt in mercimonium ejus, afferentes dentes eburneos ex India, et ligna hebenina, quæ nigri coloris pretiosissima sunt, et commutaverunt cum aliis Tyri mercibus. Syrus quoque fuit negotiator Tyri : pro quo in Hebræo positum est ARAM (ארם), in ejus loco Septuaginta *homines* interpretati sunt, pro ARAM legentes ADAM, et RES et DALETH litterarum, sicut supra, decepti similitudine. Usque hodie autem permanet in Syris ingenitus negotiationis ardor, qui per totum mundum lucri cupiditate discurrent, et tantam mercandi habent vesaniam, ut, occupato nunc orbe Romano, inter gladios, et miserorum neces quærant divitias, et paupertatem periculis fugiant. Istiusmodi homines negotiatores Tyri sunt, qui *polymita*, *purpuram* et *scutulata* mercantur : *byssum* quoque et *sericum*, et *chodchod* proponunt in mercatu ejus. Pro *purpura*, quam omnes interpretati sunt; *stacten*, id est, *gut-tam*; Septuaginta translulerunt. *Chodchod* autem quid significet, usque in præsentiarum invenire non potui. Aiunt Hebræi, omnes pretiosissimas merces hoc nomine significari, vel speciem quandam esse pretiosarum mercium, quam Romanus sermo non resonet, vel communi vocabulo 314 scruta vendentium. De multis autem insulis, ut transeamus ad anagogen, quæ salvis [Al. falsis] et amaris hujus sæculi tunduntur fluctibus, deferunt negotiatores Dadan dentes eburneos, candorem eloquentiæ pollicentes; de quibus scriptum est : *A domibus eburneis ex quibus delectaverunt te filiae regum in honore tuo* (Ps. LIV, 9). Sed non sunt candidi, nec imitantur sponsam, de qua dicitur : *Quæ est ista quæ ascendit dealbata, innitens super fratrualem suam* (Cant. VIII, 5) ? verum hebenini nigri coloris, qui non possunt suam mutare nigredinem, Jeremia dicente : *Si mutabit Æthiops pellem suam, et pardus varietatem suam* (Jer. XIII, 24). Syrus quoque, id est, *Aram*, qui interpretatur *excelsus*, et tumet superbia, negotiator Tyri est, et in multitudine operum Tyriorum defert

concurso duarum N factum est, quarum alteram librarum perperam omiserunt.

* Ipse interpretatus est *jaspidem* in Isaiaë LIV, 12, qua de re in commentariis : *Ubi, inquit, nos jaspidem, sequentes LXX, diximus, in Hebraico scriptum habet*

falsi nominis scientiam, multas varietates, et stacten odoris optimi repromittens, et purpuram regiæ dignitatis, et scutulata ex arte dialectica, et byssum, pro qua Septuaginta *Tharsis* interpretati sunt terræ operibus deditas : et *sericum*, pro quo in Hebræo scriptum est RAMOTH (רמותר), quod interpretatur *visio mortis*. Omnia enim opera terrena ad interitum properant; et *chodchod*, quidquid illud est quod intelligitur, proponens in nudinis Tyri. Dadan autem ex his mercibus quæ a negotiatoribus ejus insulisque dicuntur afferri, vel Indiæ regio intelligenda est, vel Idumæorum ac vastæ solitudinis, ut nonnulli æstimant, sonatque *cognitionem*, ut similitudinem divinarum dogmatum in hæreticis cognoscamus.

B (Vers. 17.) *Juda et terra Israel ipsi inatitores tui, in frumento primo : balsamum et mel, et oleum, et resinam proposuerunt in nudinis tuis. LXX : Judas et filii Israel, isti negotiatores tui in frumenti commercio et unguentis : primum mel et oleum, et resinam pheanac* (פחנאק) Aquila, Symmachus et Theodotio ita, ut apud Hebræos positum est, transtulerunt : pro quo LXX *unguenta*, nos *balsamum* vertimus. Dicitur autem, quibus terra Judæa, quæ nunc appellatur Palæstina, abundet copiis, frumento, balsamo, melle et oleo, et resina, 315 quæ a Juda, et Israel ad Tyri nudinas deferuntur. Cumque manifesta sit littera, juxta spiritualem sensum dicemus, non debere terram confessionis, et sensum cernentis Deum qui refertur ad Ecclesiam, deferre Tyro primum triticum, quod cadens in terram multiplicatur, et accipitur pro verbo Dei : *Non enim in pane solo vivit homo, sed in omni sermone Dei* (Deut. VIII, 3). Deinde balsamum quod nascitur in vineis Engaddi, sive unguentum, de quo scriptum est : *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron* (Ps. CXXXII, 2). Et mel super quo loquitur et Salomon : *Mel invenisi, comede quantum satis est. Si enim plus comederis, vomes illud* (Prov. XXV, 16), dum saturitate nimia mel vertitur in absinthium. Oleum quoque de quo in tabernaculo Dei lucerna accenditur, ne aptetur nobis illud propheticum : *Oleum in Ægypto vendebas* (Osee XII, 1). Quod si in Ægypto, et in Tyro fuerit, vertetur in contrarium, et dicitur de eo, *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum* (Ps. CXL, 5). Sed et resina lenis [Al. levis] est, apta corporibus, et pro medicina accipitur. Unde et in Jeremia scriptum est : *Numquid resina non est in Galaad : aut medicus non est ibi ? Quare non ascendit curatio filia populi mei* (Jer. VIII, 22). Hanc resinam habebat et Jacob, quam mittebat filio suo Joseph cum melle, et terebintho, nuçibus thymiamate, et stacte (Gen. XLIII). Ismaelitæ quoque qui emerunt Joseph de terra

Chodchod, quod solus Symmachus *καρχιδώνιον* translulit. Et vero recentiores plerique interpretes lapidem pretiosum designari autumant. Victorius, qui Saphirum interpretatur, magis probat.

Israel, hæc in Ægyptum portabant thymiamata, A *quis osculi*, præsentī non convenit loco. Frequenter enim Hebræa nomina pro diversitate accentuum, et mutatione litterarum vocaliumque, vel maxime quæ apud illos habent proprietates suas, varie interpretantur.

(Vers. 18.) *Damascenus negotiator tuus in multitudine operum tuorum : in copia* [Vulg. *multitudine*] *dicerarum opum : in vino pingui, in lanis coloris opti-* B *mi.* LXX : *Damascus negotiator 316 tuus in multitudine operum tuorum, ex multitudine omnis fortitudinis tuæ : vinum ex Chelbon, et lanas de Mileto.* Pro vino pingui, quod interpretatus est Symmachus, et apud Aquilam et Theodotionem, et in ipso Hebræo habet, *vinum de HELBON* (חלבון). Rursumque ubi nos posuimus *lanis coloris optimi, sive splendidibus*, et Aquila et Theodotio transtulerunt *in lanis Soor*. Significat autem quod inter cæteras negotiationes Tyri, ad nundinas ejus de Damasco deferebatur vinum pinguius, et lana præcipua : quod usque hodie cernimus. Sin autem Damascus interpretatur *sanguinem bibens*, et Hebræorum vera traditio est, campum in quo interfectus est Abel a parricida Cain (Gen. iv), fuisse in Damasco, unde et locus hoc insignitius vocabulo sit, juste et Paulus post interfec-tionem Stephani primi in Christo martyrīs perrexit Damascum, ut credentes in Christo vincetos duceret Jerusalem : Deique misericordia, qui fecit videntem et cæcum, oculos carnis amisit, ut mentis acciperet : cecideruntque squamæ draconis ex oculis ejus, quibus lumen perdidit veritatis, ut iret ad vicum qui appellatur *rectus*, et inveniret *Ananiam*, qui in lingua nostra interpretatur *obediens* (Act. ix). De hac igitur terra, cui dictum est : *Maledicta terra quæ aperuit os suum, et hausit sanguinem fratris tui* (Gen. ix, 11). Tyri nundinæ congregantur, et vinum pingue, et lanæ splendentes : sive vinum de *Chelbon* quod interpretatur *lacteus*. Septuaginta pro *lanis coloris optimi*, lanæ de *Mileto*, sive *Soor* senserunt. Miletum in Hebræo non habetur ; sed quia inde lanæ præcipuæ deferuntur, pro *Soor*, *Miletum* interpretati sunt. Ex quo perspicuum, quod Tyrus lacte vescatur infantix, et vestimenta non habeat propria, sed aliunde et ex variis congesta provinciis. Illud quod *Damascus* interpretatur *sanguis cilicij*, et san-

quis osculi, præsentī non convenit loco. Frequenter enim Hebræa nomina pro diversitate accentuum, et mutatione litterarum vocaliumque, vel maxime quæ apud illos habent proprietates suas, varie interpretantur.

(Vers. 19.) *Dan et Græcia et Mozel in nudinis tuis posuerunt* [Vulg. *proposuerunt*] *ferrum fabrefactum : stacte 317 et calamus in negotiatione tua.* LXX : ✕ *Dan et Javan, et Mozel in nudinis tuis : quæ in editione eorum de Theodotione addita sunt. Ferrum factum opere, et rota in commixtione tua est. Ex nomine patriarchæ Dan et tribus, et locus in quo habitavit tribus, nomen accepit, ubi hodie Paneas, quæ quondam Cæsarea Philippi vocabatur. Unde et Jordanis fluvius sortitus est vocabulum, b Jor, rivus videlicet, Dan, qui fluit de Libano. Javan autem Græciam sonat, quæ interpretatur, ut diximus, est, et non est. Pro Mozel quoque Symmachus transtulit deferens, ut sit sensus : Dan et Græcia detulerunt in nudinis tuis ferrum fabrefactum, et cætera. Aquila vero pro Mozel, posuit de Uzal. De quibus credendum est regionibus, ferrum et stacten et calamum ad Tyri nundinas deportata. Dicamusque quod Græcia, id est, Javan, ferrum habeat fabrefactum, et ad bella promptissimum, dialecticaque arte constructum jactans se cuncta judicio et ratione proferre : vocalemque sonum, qui interpretatur in calamo, et stacten odoris optimi repromittat, sive ferrum fabrefactum, et rotam quæ verborum compositione volvatur, et cursum habeat orationis.*

(Vers. 20.) *Dadan insitiores tui, in tapetibus ad sedendum.* LXX : *Dedan negotiatores tui, cum jumentis electis ad currus.* Multum Hebraicum et Septuaginta in præsentī loco discrepant, præter nomen regionis quod vicinum est *Dedan*, et *Dadan*. Infinita quippe distantia in tapetibus ad sedendum, et jumentis electis ad currus : nec dubium quin quadrigæ currus et equi, in malam partem accipiantur, si terreni sint. Alioquin et Elias ad cœlestia curru rapitur, appellaturque ab Elisæo *pater, pater, auriga et currus Israel* (IV Reg. ii, 12). Et Giezi aperiuntur oculi, ut currus in monte, et equos videat sine ascensoribus, sessioni Domini præparatos (Ibid. 6). In tapetibus autem, sermonum pulchritudo monstratur ; in quibus vehuntur et requiescunt insitiores *Dedan* sessione composita, venientes ad nundinas Tyri.

(Vers. 21.) *Arabia et universi principes Cedar, ipsi 318 negotiatores manus tuæ, cum agnis, et arietibus et hædis venerunt ad te.* Pro agnis, arietibus et hædis, Septuaginta camelos et arietes, et agnos interpretati sunt. Arabia autem et principes Cedar (quæ hodie Sarracenorum regio est, sicut in Jeremiæ ser-

^a Concinnior hæc est, quam reposuit Victorius, lectio, cui et Rabanus ex parte consentit. Martianus post Erasmus, *vinum pingue, sive lanæ splendentes. Vinum de Chelbon interpretatur, etc.*

^b In hanc sententiam Josephus Antiquit. iii, 11, laudatur, haud scio tamen, quam vere. Concinnit quidem recentiores aliquot Græci, Philostorgius, et

Joannes Antiochenus *περι Αρχαιολογίας* ; sed confer quæ ad epist. 78, de Mansionibus, mans. 41 in fine observamus.

^c Supplet Victor. ad Vulgatæ versionis fidem, *negotiatores tui*. Pro *venerunt* autem, Hebraice est *וָבָאוּ*, et Græce, *ἐβόησαν*.

mone, qui adversum Cedar scribitur, a plenissime demonstratum est) abundant his animantibus, agnis videlicet, et arietibus, et hædis, et Tyri nundinas hæc illatione multiplicam (*Jerem. XLIX*). Sed et camelorum fertilissima regio est ob pascurorum [Al. pascuarum] eremi latitudinem, aerisque temperiem, quibus hæc animal delectatur. Arabia autem interpretatur *vespera*: et Cedar, *tenebræ*. De qua et in Psalmis dicitur: *Habitavi cum habitantibus Cedar* (*Ps. CLIX, 5*). Quæ regiones deferunt Tyro camelos, gravissimis peccatorum oneribus prægravatos, sive agnos, et arietes, et hædos, quos immolant in altari-bus suis, quæ de Iniquo ac rebelli corde simulantur. Sed et in hoc eodem propheta in visione pastorum, arietes aquas purissimas conturbantes, et impingentes lateribus oves, et cornibus dimicantes legimus (*Infra XXXIV*): hædos quoque, qui ad sinistram stare consueverunt, et agnos qui mentiuntur agnum (*Mat. XXV*): de quo scriptum est: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (*Joan. I, 29*). In bonam autem partem camelos scribit Isaias (*Isa. LX*), de Madian, quod interpretatur *Domini iudicium*, venire Jerusalem, et Ephraim, et arietes de Nabajoth, et Saba deferentes aurum et thas: quorum duo ultima etiam a Magis offeruntur Domino (*Matth. II*). Istique camelli, depositi onere peccatorum, possant intrare arcem et angustam viam, quæ ducit ad vitam (*Matth. VII et XIII*).

(*Vers. 22.*) *Venditores Saba et Reama* [Al. *Reama*], ipsi negotiatores tui cum universis primis aromatibus, et lapide pretiosissimo [Vulg. *pretioso*], et auro quod proposuerunt in mercatu tuo. In Psalmis ubi scriptum est: *Reges Arabum, et Saba munera offerent tibi* (*Ps. LXXI, 10*), in Hebræo habet, *reges Saba et Saba munera offerent tibi*: quorum unum Saba per *sin* litteram scribitur, alterum per *samech*, quæ nostræ litteræ similis est. Quia igitur *Saba* interpretatur *conversio*, hoc dicendum est, quod in præsentis loco non conversionem significet, sed aversionem, **319** de qua Tyro munera deferuntur cum universis aromatibus, et odoribus optimis, et lapide pretioso, et auro quæ omnia in Tyri nundinis proponuntur. Et ipsi enim mentiuntur odorem optimum, lapidemque pretiosum, quo exstruere perversitatis suæ nituntur Ecclesias, et aurum quod pollicetur in sensu, omniaque perversa sunt. Nihil enim gratuito accipiunt, nec gratis tribuunt, sed universa mercantur, cum regibus Arabum, et Saba gratis Christo munera offerant. Hi sunt qui omnia turpis lucri causa faciunt: et ab eo hæc munera susceperunt, qui dicit in Evangelio: *Hæc enim tradita sunt mihi: quæ dabo tibi, si proci-dens adoraveris me* (*Matth. IV, 9*). Reama, sive juxta Septuaginta *Rhegma*, in nullo alio Scripturarum

A loco invenire potui, nec quæ regio sit, quidve significet; nisi quod manifestum est, et ex eo quod jungitur, Saba vicinam hæc provincie esse regionem.

(*Vers. 23, 24.*) *Aran, et Chanane, et Eden, negotiatores tui Saba, Assur, Chelmad, venditores tui: ipsi negotiatores tui multifariam involucris hyacinthi, et polymitorum gazarumque pretiosarum, quæ obvolute et astrictæ erant funibus. LXX: Charran, et Chanane, et Edne, isti negotiatores tui: Saba, Assur, et Chelmad, institutores tui: deserentes negotiationem. Machalim, et in Galima: hyacinthum, et polymita: thesauros electos funibus colligatos.* Et istæ gentes diversorum locorum nomina continentes. Quod autem de Theodotione in Septuaginta additum est, in *Machalim, et in Galima*, Symmachus interpretatus est *pretiosis involucris*. Polymita quoque, quæ Theodotio varia interpretatus est, de Aquila et Symmacho addidimus. Tam pretiosæ autem vestes negotiatorum involucris ferebantur, ut funibus hyacinthinis stringerentur. Aran, sive, ut Septuaginta dixerunt, *Charran*, in nostra lingua sonat *foramina*: Chanane, *preparationem*: Eden, *delicias*: pro quo apud Septuaginta *Edne*, quod in Hebræo non habetur, qui sonet ignoramus: et ficti nominis etymologiam quærere non debemus. In negotiatione ergo Tyri per carnos sensus qui indicantur in foraminibus, tota sæculi hominum præparatio est qui solas delicias putant si au-geant Tyriæ orbis commercia. **320** De Saba supra diximus. Assur interpretatur, *dirigens*: Chelmad, sive ut in quibusdam exemplaribus continetur, *Cherema*, transfertur in *vineas*: haud dubium quin Sodomorum, qui veniunt in mercatu Tyri, ut prava dirigant, immo arguant pœnis, et corrigant quæ fuerant depravata, juxta illud quod in Psalmis dicitur: *Ut destruas inimicum et ultorem* (*Ps. VII, 3*). Habentque multifariam supellectilem, et incredibilem varietate distinctam, quæ involucris hyacinthi astricta est; sive thesauri eorum funibus constringuntur, quos thesaurizaverunt sibi in terra, juxta illud quod scriptum est: *Funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur* (*Prov. V, 22*). Nec habuerunt negotiationem liberam, sed cuncta peccatorum vinculis in-nexuerunt. Involucra hyacinthina, propter coloris similitudinem, referamus ad aereas potestates, quæ thesauros suos sæculi nundinis largiuntur.

Cedros quoque habebant in negotiationibus tuis. Naves maris (sive ut in Hebræo continetur, Tharsis), principes tui in negotiatione tua. Pro cedris, Septuaginta *cyparissos* transtulerunt. Et quia supra de utroque diximus, superfluum est lectoris augere fastidium.

(*Vers. 25.*) *Et repleta es, et glorificata (sive aggregata) nimis in corde maris.* Nihil, inquit, tibi desuit

* Legendam demonstratur, vel demonstrabitur, non demonstratum est, cum Hieronymus scripserit in Jeremiam post absolutos omnes commentarios in Isaiam, Ezechielum et Danielum, ut ipse nos docuit præfatione commentariorum in Jeremiam, quos neque ad sermonem adversum Cedar, qui legitur cap.

XLIX, vers. 28, morte præoccupatus complere potuit. MARTIAN.—Puta ad ipsum Jeremiam, non in Hieronymum in eum Prophetam Commentariis, quos dicit post elaboravit; immo nec ad eam usque sermonem adversus Cedar, cap XLIX, vers. 28, morte intercedente, perduxit.

quod ad divitias pertinet insularum. Quae tamen gloriositate, fuit aggravatio possidentis, dum non poterat moderate ferre divitias, quamquam et paupertatis saepe tentatio sit (Prov. xxx). Unde et Salomon necessaria tantum postulat; et divitias, et paupertatem pariter detestatur, ne in altero superbia, in altero subrepat impatiencia atque mendacium.

(Vers. 26.) *In aquis multis adduxerunt te remiges tui.* Supra remiges Tyriae civitatis Sidonios legimus, et Aradios, quorum alteri venatores, alteri interpretantur deponentes. Venantur enim eorum animas, quos inter saeculi hujus fluctus suo ducunt arbitrio, et non ad excelsa sublevant, sed in profunda demergunt: nec imitantur eos qui usque ad matutinam vigiliam navigantes, fregerunt insanos maris fluctus, et Dominum Salvatorem suscipere meruerunt, atque tandem in vectore et comite pervenerunt ad portum quietis. De quo in Evangelio plenius scribitur.

Ventus Auster contrivit te in corde maris (Math. xv). 321 Omnes divitiae Tyri, Austro flante dispercent, qui significantur ^b *cadim* (עצר), Graece *κέρως* interpretatur; quem nos in ventum urentem transferre possumus. De quo dicebat sanctus David: *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem (Ps. cxi, 6).* Hoc vento Jacob exustus erat, et tamen non contritus, dum loquitur: *Fui per diem exustus erui, et gelu noctis (Genes. xxxi, 40).* Illi quoque qui ab hora prima conducti sunt, totius diei calorem et zelum tolerant, et tamen accipient denarium, quia cuncti sunt, et non contriti. Unde et sponsa dicit in Cant. i, 4: *sive, ut melius in Hebraico continetur, decoloravit me sol.*

Divitiae tuae et thesauri tui, et multiplex instrumentum tuum. Multi ita legunt: *In corde maris divitiae tuae et thesauri tui, et multiplex instrumentum tuum;* ut omnes Tyri divitiae et thesauri, universaque substantia in corde maris sit posita, et saeculi fluctibus obruatur, nihilque habeant stabile habitatores ejus atque perpetuum, impleto illo Evangelico: *Stulte, hac nocte auferent animam tuam a te, quae autem paravitis ejus erunt (Luc. xii, 20)?* Et illo apostolico: *Qui volunt divites fieri, incidunt in temptationem et lascivias multas, et trahuntur in profundum (1 Tim. vi, 9).* Manifesta est historia; et propterea singulis bene versutibus breves sententias conplamus. **D**om enim ad finem libri festinat oratio.

(Vers. 27.) *Nautae (sive remiges) tui, et gubernatores tui, qui tenebant suspensionem tuam, et populo tuo praesunt: virique bellatores tui qui erant in te, cum universa multitudine tua quae est in medio tui, cadent in corde maris in die ruinae tuae.* Remiges sive nautae urbis Tyriae, Sidonios legimus et Aradios, de qui-

bus jam dictum est; et juxta editionem Septuaginta *consilarios Hybli*, quae Hebraice appellatur *CEBAL* (צבאל): viros quoque bellatores ejus Persas, Lydos, et Libyas, qui omnes cadent, et esse nihili monstrabuntur, cum ceciderit Tyrus, et universa gloria ejus finem habuerit ruinarum. Multitudinem autem quam *commixtionem* Septuaginta transtulerunt, exceptis principibus, vulgus significat; qui absque nomine dignitatum, **322** simili judicio contendant. Mixtaque propheta est inter urbem et navem, ut ex altero alterum intelligas: et tamen utrumque ad summationem saeculi pertineat, atque in naufragium.

(Vers. 28, 29.) *A sonitu clameris gubernatorum tuorum conturbabuntur classes, et decedent de navibus suis omnes qui tenebant rectum.* Nautae, et universi gubernatores maris ^c *vectorum* et *proreta*] in terra stabunt, et ejulabunt super te voce magna, et clamabunt amare: et superjacent pulverem capitibus suis, et cinere conspergentur (sive cinerem sternerent sibi). ^d *Quod autem sequitur: Et radent super te calvitium, et acringentur ciliciis: et plorabunt te in amaritudine animae ploratu amarissimo, et assumant super te carmen lugubre, et plangent te, in Septuaginta non habetur, sed de Theodotionis Editione additum est.* Quando Tyrus ceciderit, gubernatores illius turbabuntur, decedentque de classibus, et remiges vectoresque ac *proreta* sive *nautae*, et universi gubernatores maris jecti fluctibus, stabili aliquando consistent gradu; et ejulabunt super ea voce magna, quam prius suis locupletabant mercibus, et mentis amaritudinem clamore signabunt: pulverem quoque sive terram jacent super capita sua, pro terroris operibus agentes poenitentiam. Et cinere conspergentur vel vitulae, juxta Legem (Num. xi), ut purificentur: vel certe substernent cinerem sibi, juxta illud quod dicitur ad Jerusalem: *Sparge terram super caput tuum, et cinerem substerna tibi, et fac plangentem (Jerem. vi, 16).* Et in Evangelio scriptum est: *Si in Tyro et Sidone facta essent signa haec, olim in saeco et cinere egissent poenitentiam (Luc. x, 13).* Et Psalmista dicit: *Cinerem quasi panem manducavi (Psal. li, 10).* Radentque super Tyro caput, et facient calvitium, quod in luctu fieri solet, eo tempore quo magnitudo doloris omnem excluserit luctum. Apostolorum vero capilli numerati erant, quia erinem suum inot Nazarenorum Domino consecraverant (Math. x; Luc. vi). Et Samson quamdiam erines habuit, possedit fortitudinem, ablata vero caesarie, captus est ab Aethyphis (Judic. xvi). Quando autem dicitur, et acringentur ciliciis, vetus lumborum libido **323** damnatur, ut qui vixerant in deliciis, postea poeni-

^a In Vetus. mss., *quamquam et paupertas, saepe, etc.*
^b Penes Rabanum, significantius Hebraice *Cadim*, etc.

^c Voces *vectorum* et *proreta*, quas uncinis inclusimus, in Hebraico, aut Hieronymiana versione non sunt: videnturque ex LXX interpretatione *ἰπιλάται*

καὶ ὁ πρῶτος, annotatae: quibus adeo praepositas de more disjunctivam particulam *sive*.

^d Qui subsequitur *versiculus, Et tradent, etc.*, hic quoque incommoda serie orationis contra mss. fidem ponebatur.

tentes vivant in austeritate atque duritia. Ninivitarum habuere saccos (*Jon. iii*). Et iterum ad Jerusalem dicitur: Plange ad me quasi sponsa accincta cilicio super virum suum virginalem (*Joel, 8*). Et plorabunt te, inquit, in amaritudine animæ ploratu amarissimo. Melius est enim ingredi in domum luctus, quam in domum convivii (*Eccli. vii*): ut plangent Tyrum, et carmen lugubre congeminent, quod sequens Scriptura subjungit. Ut autem sciamus profectum esse eorum, qui plangunt ruentem, et qui prius in maris corde, et in medio illius versabantur, prophetæ nos doceat exemplum: qui et ipse plangere jubetur Tyrum, ut, expleto tempore penitentiae, restitatur in antiquum statum, et, assumpta cithara, Domino personet. Lege Isaiam. Quidam ridicule (sed tamen quod legimus est dicendum) gubernatores episcopos hæreticorum, consiliatores presbyteros, proretas archidiaconos, remiges atque nautas diaconos interpretantur, vectores vero ad cunctum populum referunt, quod si addidissent nauclerum diabolum, impleissent tragœdiam. Qui omnes ejulabunt pariter, et flebunt amarissime, et agent penitentiam, postquam naufragium senserint navis suæ, et in terra steterint, omnemque decorem falsi nominis scientiæ amiserint; et pro gaudio atque lætitia, in cordis amaritudine penitentiam merore signaverint.

(Vers. 33 seqq.) Quæ est ut Tyrus, quæ obtulit (sive contulit) in medio maris? (Quod in LXX non habetur.) Quæ in exitu negotiationum tuarum (sive quam invenisti mercedem) de mari, implesti populos multos. In multitudine divitiarum tuarum, et populorum ^a ditasti reges multos. Nunc contrita es a mari (sive in mari) in profundis aquarum opes tuæ (sive negotiatio tua) et omnis multitudo tua, quæ erat in medio tui ceciderunt. Universi habitatores insularum obstupuerunt (sive contriti sunt) super te, et reges earum omnes tempestate percussi (sive versi in amentiam) mutaverunt vultus (vel flevērunt). Negotiatores ^b gentium (sive populorum) sibilaverunt super te, ad nihilum deducta es (sive facta perditio es: et non eris **324** ultra [Vulg. tacet *ultra*] usque in sæculum (sive in perpetuum). Gubernatores, remiges, proretæ, atque vectores, in planctu Tyri ista memorabunt, quæ alia civitatum ita contulit, ut loquendi fiduciam non haberet; et audiret illud Evangelicum, **D** Tace, et obmutesce (*Marc. iv, 39*). Et de Psalmis: Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum (*Ps. xlvii, 16*)? Quantis mercibus, o Tyre, ditata es? Et quid tanto labore quæsisisti, ut diebus

A ac noctibus peritura naufragio congregares? Implesti quidem populos multos, et opibus tuis locupletasti reges, de quibus scriptum est: Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversum Dominum et adversum Christum ejus (*Psal. ii, 2*). Sed nunc contrita es in mari, et in aquarum profundis, juxta illud quod de Pharaone scriptum est: Currus Pharaonis, et fortitudinem ejus projecit in mare (*Exod. xv, 4*). Qui demersus est in profundum quasi lapis, et dicere poterat: Veni in profundum maris, et tempestas demersit me (*Ps. xiv, 4*). Omnes in insulæ, vel habitatores insularum, quæ sæculi hujus fluctibus verberantur, stupebunt super te, et reges earum, tempestate percussi, sentient interitum suum, imitantesque vocem colubri, sibilabunt et dicent: Ad nihilum deducta es, sive facta perditio es; ut non naturam perditionis habueris, sed voluntatem. Et non eris. Quod si lucusque dixisset, magna quæstio nasceretur, quomodo non esset, quam nunc videmus extractam. Sed ex eo quod sequitur: Usque in sæculum, unius sæculi tempus ostendit, quod juxta ætatem hominis annorum septuaginta circulo supputatur. Sive non eris Deo, dicente Apostolo: Qui vocavit ea quæ non erant (*Rom. iv, 17*). Et Isaias propheta: Ecce confundentur, et erubescunt omnes adversarii tui. Erunt enim quasi non sint (*Isa. xli, 11*): Et Esther juxta Septuaginta Interpretes: Ne tradas sceptrum tuum his qui non sunt (*Esther xiv, 11*). Et in psalmo: Dimitte mihi ut refrigerer priusquam abeam, et amplius non ero (*Ps. xxxiv, 14*). Quæ testimonia quo sensu accipienda sint, supra diximus. Omnia autem hæc ad hæreticorum possumus referre personam, qui in contritione Tyri atque naufragio, **325** sentient errorem suum, et in medio maris positi, liberare suas animas concupiscent, plangentque male divitias congregatas, quibus multos ditaverant reges, patriarchas videlicet suos, et vulgus ignobile, quorum opes in medio corrueant mari. Habitatores quoque omnium insularum [si tamen voluerimus ad bonam partem referre quæ dicta sunt] obstupescant super contritione Tyri, et reges insularum **326** omnium, vel ipsi quasi tempestate percussi, mutabunt vultus, vel certe cordis merorem fletu, et lacrymis indicabunt, stuporisque magnitudinem, admiratione et sibilo testabuntur quomodo nihili facta sit, et perierit quæ salutem multis gentibus promittebat. Et ultra non erit, nequaquam certo tempore, ut *ἀλῶνα* interpretemur in sæculo; sed in perpetuum: quia idem sermo utrumque significat.

^a Addit Rabanus et Victorius *tuorum*. Tum hic pro voce *multos*, legit *terræ*, ex Vulgata, Hebraico, Græcoque textu: quibus et codices aliquot mss. et subnexa Hieronymi, expositionem ait consentire.

^b Ordine inverso, Victor, *negotiatores populorum*, vel *gentium*. Nam, inquit, Hebræum *בְּעַוְיָם*, Hieronymus verit, *populorum*, LXX vero *ἐβῶν gentium*; debetque adeo illa, quæ Hieronymi est versio, præcedere.

LIBER NONUS.

325-326 Consequens erat, filia Eustochium, A ut prophetiam Tyri, et principis Tyri, uno volumine comprehenderem, et tam locis quam vaticinatione coeunctos, nequaquam librorum ordine separarem. Sed quia plura sunt quæ dicuntur, et modum prolixitatis excedunt: ideo in nonum librum dilata est explanatio, quam orationibus tuis omniumque sanctorum ad calcem credimus perventuram: ut contra Pharaonem quoque, et universam Ægyptum, quæ in Ezechiel scripta sunt, disseramus. Quæ et ipsa nobis longitudine, sui, in librum decimum dividenda sunt: quo et voluminum inter se mensura servetur; et divisus dictantis, scribentisque, et legentis labor respiret in partibus.

(Cap. XXVIII. — Vers. 1 seqq.) Et factus est B sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, dic principi Tyri: Hæc dicit Dominus Deus: Eo quod elevatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi (Vulg. sedeo) in corde maris: cum sis homo, et non Deus, et dedisti cor tuum quasi cor Dei: ecce sapientior es tu Daniele? Omne secretum non est absconditum a te. In sapientia et prudentia tua fecisti tibi fortitudinem et acquisisti aurum et argentum in thesauris tuis. In multitudine sapientiæ tuæ, et in negotiatione tua multiplicasti tibi fortitudinem, et elevatum est cor tuum in robore tuo. Propterea hæc dicit Dominus (Vulg. addit Deus): Eo quod elevatum est cor tuum quasi cor Dei: idcirco ecce ego adducam super te alienos robustissimos gentium, et nudabunt gladios suos super pulchritudinem sapientiæ tuæ, et polluent decorem tuum. Interficiet et a tradent te, et morieris in interitu occisorum in corde maris. Numquid dicens loqueris: Deus ego sum, coram interficientibus te, cum sis homo et non Deus, in manu occidentium te? Morte incircumcisorum morieris in manu alienorum, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. LXX: Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Et tu, fili hominis, dic principi Tyri: Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod exaltatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum, habitationem Dei habitavi in corde maris: tu autem es homo, et non Deus, et dedisti cor tuum quasi cor Dei, numquid D

et sapientior es Daniele? Sapientes non erudierunt et te disciplina sua: numquid in eruditione tua, aut et prudentia tua fecisti tibi fortitudinem, et fecisti et aurum et argentum in thesauris tuis, aut in multa et eruditione tua, **327** et negotiatione tua multiplicasti fortitudinem tuam? Elatum est cor tuum in et fortitudine tua, propterea hæc dicit Dominus et Deus: Quia dedisti cor tuum quasi cor Dei, et propter hoc ecce ego adducam super te alienos et pestilentes de gentibus, et evaginabunt gladios et suos in te super pulchritudine doctrinæ tuæ, et et humiliabunt pulchritudinem tuam in perditione, et et deducant te, et disponent te, et morieris et morte vulneratorum in corde maris. Numquid loquens dices, Deus ego sum, in conspectu interficientium te? Tu autem es homo, et non Deus, et in multitudine vulnerantium te. Mortibus incircumcisorum morieris in manibus alienorum, et quia ego locutus sum, dicit Adonai Dominus. Ubi- que juxta Septuaginta secundo ponitur, Dominus, Dominus, primum b nomen tetragrammaton est (יהוה), quod proprie ad Deum pertinet, et ineffabile dicitur: secundum commune (אל), quod sæpe in hominibus invenitur. Quomodo autem Tyriæ urbis sub figura navis primum divitiæ, deinde ruina planctusque descriptus est: sic ad principem Tyri primum sermo sit prophetalis, quod erectus sit per superbiam, nec bene abusus opibus quas habebat: deinde luctus et lamentatio, de quantis bonis ad mala quanta pervenerit. Primum igitur prima dicenda sunt. Scriptum est in Isaia (Isa. iv) ad regem Babylonis Nabuchodonosor, quod se Dei potentiæ coæquarit, et in tantam elatus sit arrogantiam, ut auderet dicere: Super sidera cæli ascendam, et ero similis Altissimo. Præcipitatusque de solio, meruit audire: Quomodo cecidit Lucifer qui mane oriebatur? Et de Pharaone in hoc eodem propheta: Mea sunt flumina, et ego feci ea (Infra xxix, 9). Et de principe Tyri, quod elato corde dixerit arroganter: Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi, sive in habitaculo Dei habitavi, cum sit homo, et non Deus. Quæ quamquam videantur vires humanæ fragilitatis excedere, et non tam hominum verba esse quam insanientium dæmonum, tamen hyperbolen debemus accipere, quod intantum intumuerint, et nescierint mensuram

a Victor. et detrahent, nam et Vulg. edit. ita legit, et sonat Hebræum יהוה, et Græc χαραβιδάσσοσι α.

b Immo alterum, sive secundum tetragrammaton est, primum vero commune: nec porro dubito, quin sit mendum hocce veterum librorum incuriæ ascribendum, qui numericas notas temere commutarunt. Sæpe enim rectæ scriptiōnis ipse fide jussor Hieronymus est in hoc ipso Commentario paulo superius sub init. cap. vi: Quando, inquit, duo Domini Domini juncta sunt nomina: prius commune est, secundum

proprie Dei, quod appellatur ἄρρητον, id est, ineffabile, et quod scriptum fuit in lamina aurea, quæ erat in fronte pontificis. Atque hæc certe in Ezechielis prophetia perpetua obtinet consuetudo; sed non ignoramus, in aliis interdum libris, præcipue autem in Psalmis passim tetragrammaton præponi τῷ Adonai: quæ causa est, cur in proposito Hieronymiano textu nihil mutemus. Vide quæ infra in Homiliis 4 et 12 Origenis in hunc ipsum prophetam annotamus.

suam, **328** ut elati felicitate sæculi, et regni potentia, dum præsentia bona putant esse perpetua, homines se esse nescierint, et æternum sibi imperium vendicarent. Licet sub typo principum, regum, et singularum (Al. singularium) urbium, vel provinciarum, potestates adversariæ demonstrantur, de quibus scribit et apostolus Paulus: *Non est nobis pugna adversum carnem, et sanguinem, sed contra principes, et potestates rectoresque tenebrarum istarum, et spiritualia nequitiae in caelestibus* (Ephes. vi, 12). Et in alio loco: *Sapientiam loquimur inter perfectos: Sapientiam vero non mundi hujus, neque principum sæculi istius, qui destruuntur* (I Cor. ii, 6). Et iterum de sapientia disputans, ait, *quam nullus de principibus hujus mundi cognovit. Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent* (I Cor. ii, 8). In Danielis quoque prophetia perspicue legitur, Princeps Israelitici populi Michael, et princeps Græciæ, princepsque Persarum (Dan. x). Et Moyses apertius scribit in Deuteronomii Cantico: *Quando dividebat Altissimus gentes, et disseminabat filios Adam, constituit terminos nationum, juxta numerum angelorum Dei* (Deut. xxxii, 8); sive ut melius habetur in Hebraico: *juxta numerum filiorum Israel*. Et facta est pars Domini populus ejus Jacob, suniculus hæreditatis ejus in Israel. Nec miramur in parte contraria pessimos reges in typo prævaricatorum præcedere principum, cum optimos reges David, et Salomonem, et Josiam, et patriarchas, ac prophetas, in figura Domini Salvatoris præcessisse doceamus. Igitur juxta utramque intelligentiam, regum pariter superbiorum et apostatarum principum, quæ scripta sunt, disseramus. Ait ergo (Al. Cum sit, ait): Licet in medio maris, et insulæ tenearis angustiis, plus dicam, cum sis homo, et humanæ carnis fragilitate circumdatus, timore cordis elatus, in solio Dei, in cœlis te habitare arbitratus es. Simulque quia jactas sapientiam, in tantum ut regni tui homines, Salomonem ænigmatibus provocarent: numquid sapientior es Daniele, qui Dei gratia vicit omnes magos et hariolos, **329** et nunc in Babylone sapientissimus est? Sive ita intelligendum: Etiam si sapientior sis Daniele, qui omnium confessione sapientissimus est, et divitiarum ac potentiae magnitudine Dei te cupias potentiae cœquare: tamen capieris ab adversariis, et urbe perditâ, multis confodieris vulneribus: et ultra non dices, Deus ego sum: sed doctus interitu, hominem te esse cognosces, non Deum. Sin autem voluerimus principem Tyri eandem dicere potestatem, cui a Deo tradita est ipsa civitas, sive provincia, illud assumamus testimonium. *Ego dixi, dii estis, et filii Excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis* (Psal. lxxxii, 7). Traditæ enim illis sunt ad regendum provinciæ quasi iudiciis ab Imperatore. Qui oblitus honorem suum ex

^a Voces a Deo, inquit Victorius, superflue sunt, quæ nec Hebraice habentur, nec Græcè. Tum illæ, uncto, et habitante in tabernaculo, desunt hodie in

A alterius jussione pendere, qualis nuper Heraclianus (Al. Heradianus) in Africa fuit, erecti sunt mente tyrannica contra regem et Dominum suum: ut in toto orbe dispersi, sub nominibus idololatriæ, deorum sibi nomina assumerent, et inflati superbia, in iudicium diaboli incidere et laqueum. De quo et Salvator locutus in Evangelia est: *Vidi Satanaum quasi fulgur cadentem de caelo* (Luc. x, 18).

(Vers. 41 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, leva planctum super regem Tyri, et dices ei: Hæc dicit Dominus Deus: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientiæ, et perfectus decore: in deliciis paradisi Dei fuisti. Omnis lapis pretiosus, operimentum tuum: sardius, topazius, et jaspis, chrysolythus, onyx, et berillus, sapphirus, carbunculus, et smaragdus. Aurum opus decoris tui, et foramina tua in die qua conditus es, præparata sunt. Tu Cherub es tentus et protegens, et posui te in monte sancto Dei. In medio lapidum ignitorum ambulasti: perfectus in viis tuis, a die conditionis tuæ: donec inventa est iniquitas in te. In multitudine negotiationis tuæ repleta sunt interiora tua iniquitate, et peccasti, et ejeci te de monte Dei, et perdidisti te, o Cherub, protegens de medio lapidum ignitorum. Et levatum est cor tuum in decore tuo: perdidisti sapientiam in pulchritudine tua [Vulg. tuam in decore tuo], in terram projecisti te: ante faciem regum dedi te, ut cernerent te. In multitudine iniquitatum tuarum et iniquitate **330** negotiationis tuæ polluiti sanctificationem tuam. Producam ergo ignem de medio tui, qui comedat te, et dabo te in cinerem super terram.*

C *in conspectu omnium videntium te. Omnes qui viderint te in gentibus, obstupescunt super te. Nihil factus es, et non eris in perpetuum. LXX: Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, sume planctum super principem Tyri, et dices ei: Hæc dicit Dominus Deus: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, et corona decoris: in deliciis paradisi Dei fuisti. Omni lapide bono circumdatus es: sardio et topazio, et smaragdo, et carbunculo, et sapphiro, et jaspide, et argento, et auro, et lignis, et achate, et amethysto, et chrysolytho, et berillo, et onychino, et auro replesti thesauros tuos, et horrea tua in te, a die qua conditus es, paraverunt cum Cherub uncto ^a a Deo, et habitante in tabernaculo, dedi te in monte sancto Dei: factus es in medio lapidum ignitorum. Fuisti immaculatus in diebus tuis, a die qua creatus es: donec inventæ sunt iniquitates in te, a multitudine negotiationis tuæ repleti cellaria tua iniquitate, et peccasti, et vulneratus es a monte Dei, et adduxit te Cherub obumbrans de medio lapidum ignitorum: Elatum est cor tuum in decore tuo: corrupta est disciplina tua cum decore tuo. Propter multitudinem peccatorum tuorum in terram projecisti te: in conspectu regum dedi te, ut dehonestereris. Propter multitudinem peccatorum tuorum, et iniquitates negotiationis tuæ contaminavi sancta tua. Et educam ignem ^b in medio tui, hic devorabit te. Et dabo te in cinerem super terram in*

Græco; verum exstitisse olim, conjici ex Hebraico potest, et Hieronymi Commentario,

^b Victor. de media tui, et Græcè in μέσῳ σου.

conspetu omnium videntium te, et omnes qui noverunt te in gentibus, contristabuntur super te. Perditio factus es: et non eris ultra in sæculum. Quia diximus, qui sit princeps Tyri, et quomodo corruerit per superbiam, lamentationes ejus super pristina gloria cognoscamus. Primum commonetur quid fuerit, ut doleat se perdidisse quod habuit. Tu, inquit, signaculum similitudinis; juxta illud, quod proprie de Salvatore dicit Joannes Evangelista: Hunc enim Deus signavit Pater (Joan. vi, 27). Et de hominibus: Signavit, quoniam Deus verax est (Joan. iii, 33). Et in Psalmis: Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine (Psal. iv, 7). Et in alio loco: Charissimi, nunc filii Dei sumus, et nec dum **331** apparuit quid futuri sumus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus (I Joan. iii, 2). Unde et ad Deum dicitur: Quis similis erit tibi? (Ps. xxxiv, 10). Aliud est enim similitudo, aliud æqualitas. Unde sævisima hæresis est, quæ in Christo tantum Patris similitudinem constitetur, aufert naturam. Nos autem in Filio non solum similitudinem dicimus, sed æqualitatem. Propterea enim eum persequabantur Judæi: quia non solum solvebat sabbatum, sed et æqualem se faciebat Deo (Joan. v). Ubi autem æqualitas est, ibi eadem natura unaque substantia. Hoc est illud quod de similitudine loquitur et Apostolus: Filioli mei, quos iterum parturio: donec Christus formetur in vobis (Galat. iv, 19), ut recipiatis, videlicet similitudinem ejus, quam vestro vitio perdidistis. Et quia in Latinis codicibus pro signaculo, resignaculum legitur, dum *σημα* verbum e verbo exprimens, qui interpretatus est juxta Septuaginta translationem *ἀποσφραγισμα*, id est, resignaculum posuit. Unde quidam sic intelligunt, quod signaculum Dei et figuram quæ velut in cera mollissima expressa sit, rei Tyri resignaverit atque perdidit, ut pro signaculo legerit resignaculum, nequaquam habens imaginem et similitudinem Dei, juxta quam et primus homo conditus est, dicente Deo: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Genes. i, 26). Et notandum, quod imago tunc facta sit tantum, similitudo in Christi baptismate compleatur. Et consequenter ei cui dictum est: Tu signaculum similitudinis, jungitur, plenus sapientia, perfectus decore, sive, corona decoris. Ubi enim similitudo Dei est, ibi et plenitudo sapientiæ, et perfectus decore, sive quasi diversis floribus ornata, atque composita corona virtutum, quam proprio studio auget diligens, dum naturæ bonum nutrit industria, et negligens minuit, juxta illud quod in Proverbis sub figura mulieris pulchræ, et male moratæ dicitur: Sicut insaris in naribus poræ, sic mulier male moratæ pulchritudo (Prov. xi, 22). Sequitur: In deliciis paradisi Dei fuisti: pro quo in Hebræico habetur *עֵדֶן* (עֵדֶן) quod et Genesios narrat historia. Eden autem vertitur in deliciæ. Et pulchre ad distinctionem paradisi Dei nominat; ut ostendat esse et contrarium paradisi non Dei, apud eos qui veritatem mutant mendacio (Rom. i), et paradisi

A 332 habere se jactant. Quo sermone demonstrat, nequaquam hominem esse de quo scribitur, sed contrariam fortitudinem, quæ quondam in Dei paradiso commorata sit: licet Judæi hoc per *τρόπον*, quæ appellatur *ὑπερβολή*, de Hiram rege Tyri æstiment prophetari. Cui autem dicitur: In deliciis paradisi Dei fulsti, sive factus es, quid habuerit, ostendit, quidve perdidit. Perro quod habitationi paradisi copulatur, omnis lapis pretiosus operimentum tuum, sive colligatio tua, et circumdatio, sardius, topazius, et jaspis, chrysolithus, et onyx, et berillus, sapphirus, et carbunculus, et smaragdus, sive, ut in LXX, diverso ordine nominibusque aliis, duodecim lapides continentur, hoc observandum est, non omni lapide pretioso regem Tyri fuisse circumdatum, sive operatum, et ut Symmachus transtulit, victum atque constrictum: sed omnem lapidem quem habuit princeps Tyri, fuisse pretiosum. Alioquin multi sunt pretiosi lapides quos in præsentis loco Scriptura non nominat, chalcedonius, sardonius, chrysoprasus, hyacinthus, crystallus quoque, et pretiosissimum margaritum. Sed et Aquila et Symmachus ac Theodotio in præsentis loco multum inter se, et LXX Interpretes non solum ordine, sed et numero discrepant atque nominibus. In Apocalypsi quoque Joannis, ubi de vivis lapidibus Jerusalem exstructa memoratur, paululum in extremis partibus ordine commutato, iidem in fundamentis ejus ponuntur lapides, ita ut portæ illius crystalli lumine scribantur ædificatæ (Apoc. xxi). Sed et in pectore pontificis, per quatuor ordines in Rationali (Exod. xxviii), iidem lapides describuntur, et in humeris ejus duo lapides onychini, in quibus duodecim patriarcharum scripta sunt nomina, quos verus pontifex, de quo scriptum est: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech (Ps. cix, 4), portat in pectore, portat in humeris, ut in duodecim lapidibus apostolorum numerum; et in duobus utriusque Testamenti sacramenta demonstret, quorum unus Joannes Evangelista recubuit in pectore ejus, ut hauriret fluentia sapientiæ, et posset dicere: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum (Joan. i, 1, 2). Isti sunt vivi lapides, de quibus ædificatur Ecclesia, et **333** de quibus scribit Apostolus Petrus: Si creditis, quia suavis est Dominus: ad quem accedentes lapidem viventem, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum honorabilem, et ipsi sicut lapides viventes, ædificamini domus spirituales in Sacerdotium sanctum, offerre spirituales victimas placentes Deo per Jesum Christum: quoniam dicit Scriptura (Isa. xxviii, 16): Ecce ponam in Sion lapidem angularem, electum, pretiosum, et qui eredit in eo, non confundetur (I Petr. ii, 3 et seqq.). Super quo et vas electionis patris voce consentit, dicens: super ædificati in fundamento apostolorum et prophetarum, ipso singulari lapide Christo Jesu Domino nostro, in quo omnis ædificatio constructa, crescit

In templum sanctum ^a Dei (*Ephes.* II, 10). Hi sunt lapides, de quibus et in alio loco legimus : Lapidēs sancti volvuntur super terram instar rotarum (*Zach.* IX, 16), paululum tangentes humum, et volubilitate sua ad cœlestia festinantes. De quibus et Scriptura commemorat : Ecce ego præparo carbunculum lapidem tuum : et fundamenta tua sapphirum, et ponam propugnacula tua jaspidem, et portas tuas ^b lapide crystallo, et murum tuum lapidibus electis : et omnes filios tuos doctos a Deo, et in multa pace filios tuos, et in iustitia ædificaberis (*Isa.* LIV, 11-15). Super quo quid nobis videretur, in ejusdem prophetæ explanationibus diximus. De hujusmodi lapidibus et vigesimus psalmus canit : Domine, in virtute tua lætabitur rex, et super salutare tuum exultavit vehementer. Desiderium animæ ejus tribuisti ei, et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum. Quoniam prævenisti eum in benedictionibus dulcedinis : posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso (*Psal.* XX, 1 seqq.). Istæ sunt margaritæ prophetarum et apostolorum quæ comparatione Christi, omnes venundantur in Evangelio (*Math.* XIV), ut ematur pretiosissimum margaritum, et lapis de quo Zacharias scribit, quod septem habeat oculos, id est, septem gratias Spiritus sancti (*Zach.* III et IV). Lege Isaiam. Et ponitur per apostolum Paulum in fundamento Ecclesiæ, super quo ædificentur aurum, argentum, et lapides pretiosi (*I Cor.* III) : quorum colores atque naturas et efficientias singulorum, non est hujus temporis disserere ; sed proprium volumen desiderant : ita ut in Ezechiel, et in Exodo, et in Apocalypsi et in Isaiâ, **334** sibi omnes lapides, et lapidum ordines comparati, magnam et legenti, et disserenti faciant quæstionem. Super quibus et vir sanctus Epiphanius episcopus proprium volumen mihi præsens tradidit. Et xxxvii liber Plinii Secundi, Naturalis Historiæ, post multiplicem omnium rerum scientiam, de gemmis et lapidibus disputat. Ad quorum notitiam diligens à nobis mittendus est lector. Porro Symmachi interpretatio, istum principem Tyri, quasi pretiosissimum monile lapidibus scribit esse distinctum. Denique auri tympanum vocat, in quo infixi sint lapides. Unde et juxta Hebraicum sequitur : Aurum opus decoris tui, et foramina tua in die qua conditus es, præparata sunt. Pro quo posuere Septuaginta : Auro replesti thesauros tuos et apothecas tuas, ad sensum mentemque referentes, quod cogitatio ejus divinis patuerit sacramentis, et congregaverit sibi divitias spirituales, de quibus Dominus præcepit : Theaurizate vobis thesauros in cœlo : ubi nec ærugo, nec linea demolitur, nec fures effodiunt et furantur. Ubi enim thesaurus tuus, ibi est et cor tuum (*Math.* VI, 21). Iste est thesaurus absconditus, de quo et in Evangelio loquitur : Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenerit, abscondit, et præ gaudio suo va-

^a Victorius, sanctum in Domino.

^b Idem, lapides crystallo et muros tuos lapides electos : ad textum LXX, utque concinnior Latina lo-

dit ; et vendit omnia quæ habet, et emit agrum illud (*Ibid.*, 13). Apothecæ autem sunt, sive horreæ, de quibus in alio loco scriptum est : Benedictæ apothecæ tuæ, et reliquæ tuæ (*Deut.* XXVIII, 5). ^c Post hæc dicitur, juxta Hebraicum : Tu Cherub extensus et protegens, subauditur arcam Dei et propitiatorium, vel juxta Septuaginta, quod ipse cum Cherub unctus sit et creatus. Ex quo ostenditur ad hominem urbis Tyriæ principem hoc pertinere non posse : sed ad sanctam quondam et præcipuam fortitudinem, quæ urbis Tyriæ princeps posita sit. Et posui [*At. additur te*], inquit in monte sancto Dei ; haud dubium quin paradisum significet, ad quem post cœlum tertium Paulus apostolus raptum esse se dicit (*I Cor.* XII). Cherub autem genere masculino, numero singulari : et plurali dicuntur Cherubim, qui interpretantur scientiæ multitudo : super quibus requiescit, et sedet Deus, et hoc curru utitur, dicente propheta **335** ad eum : Qui sedes super Cherubim, manifestare (*Ps.* LXXXIX, 2.). Et in alio loco : Ascendit super Cherubim, et volavit : volavit super pennas ventorum, (*Ps.* XVII, 11). Iste autem Cherub, sive creatus cum Cherub, extensus et protegens sacramenta, positus est in monte sancto Dei, de quo crebro diximus. Et Paulus apostolus loquitur, si quis tamen ad Hebræos Epistolam suscipit : Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et millia angelorum (*Hebr.* XII, 22). Vel certe mons sanctus Dei, paradisus (ut diximus) intelligendus est. Ambulavit quoque in medio ignitorum lapidum, de quibus scriptum est : Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem (*Ps.* CIII, 4). Et non solum Deus qui vocatur ignis consumens, fenum, ligna, stipulamque consumat (*Deut.* IV) : sed et angeli qui vocantur igniti lapides, spirituque ferventes. Unde et Dominus : Ignem, inquit, veni mittere super terram, et quam volo ut ardeat (*Luc.* XII). Quodque sequitur : Perfectus in viis tuis a die conditionis tuæ (pro quo posuere LXX : Fuiisti immaculatus in diebus tuis, a die qua conditus es), donec inventa est iniquitas in te, ostendit omnem creaturam bonam a Deo conditam, et perfectam habuisse virtutem, et per hoc principem quoque Tyri fuisse immaculatum, ut deinceps macula non naturæ sit, sed voluntatis. Donec inventa est iniquitas in te. Inventa a Deo, quæ in thesauris pectoris tui per superbiam et abusionem potestatis quam acceperas, tenebatur inclusa. In multitudine quoque negotiationis ejus repleta sunt interiora illius, sive cellaria, iniquitate. Dum enim multa conquirat, et non est contentus scientia quam acceperat, nec potestate qui præpositus erat, replevit cellaria, et interiora pectoris sui : ut saturatus, et incrassatus calciraret contra Creatorem suum. Manducavit enim Jacob, et saturatus est, et recalcevit dilectus, incrassatus et impinguatus, et dilatatus sit.

^c In Vatic. ms., porro quod dicitur.

tus, et dereliquit Deum qui fecerat eum (*Deut. xxxii, A* 15). Et de corde procedunt cogitationes pessimæ (*Math. xv, 19*): propter quas dicit Deus: Peccasti, et ejeci te de monte Dei, sive vulneratus es a monte Dei, quod legentes, timere compellimur. Si enim Cherub extensus et protegens, positus in monte sancto Dei, et in medio **336** ignitorum lapidum perfectus, et immaculatus, propter multitudinem negotiationis replevit interioria sua iniquitate, et peccavit, et ejectus est de monte Dei, hoc est, de habitatione paradisi, sive vulneratus a monte Dei, qui perspicue Christus intelligitur, aut certe in monte Dei constitutus et habitans, a semetipso vulneratus est, et conscientiæ compunctus malo, dum se intelligit habitatione montis indignum: quid de nobis æstimandum est? Propter quod dicitur ei: Et perdidisti te, Cherub, protegens de medio lapidum ignitorum: ut nequaquam inter ignitos lapides consisteres, sed perires. O ipse Cherub, sive Cherubim ^a qui te protegebat, eduxi te de medio lapidum ignitorum: juxta illud quod et de Adam scriptum est: Ejecit Adam, et constituit eum (*Al. Cherubim*) contra paradisum deliciarum (*Genes. iii, 24*). Causasque reddit, cur eductus sit, sive projectus de medio lapidum ignitorum. Elevatum est enim cor tuum in decore tuo: dum tuum putas esse quod Dei est. Unde et apostolus, stimulum carnis et angelum Satanæ accepisse se dicit, qui eum colaphizaret, ne revelationum magnitudine superbiret, et in judicium incideret diaboli (*II Cor. xii*). Et idcirco corrupta est, inquit, doctrina tua cum decore tuo, sive, perdidisti sapientiam tuam in decore tuo: ut dum plus vis esse quam conditus es, et magis sapere quam a Deo acceperas, etiam id perderes quod habebas, et pro pulchritudine atque doctrina, deformitas te et stultitia possideret: unde in terram projectus es, qui ante habitabas in monte Dei. De quo et Isaias scribit: Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur (*Isa. xiv, 12*)? Et Salvator in Evangelio: Videbam, inquit, Satanam quasi fulgur de cælo cadentem (*Luc. x*). Quod et Jeremias loquitur ad Jerusalem. Quomodo obscuravit Dominus in ira sua filiam Sion: projectus es in terram gloriam Israel (*Thren. ii, 1*)? Projectus es autem in conspectu omnium regum, ut tuo tererentur exemplo, vel bonorum regum, quorum cor in manu Dei est (*Prov. xxi*), vel malorum, quorum regna ostendit diabolus Salvatori (*Math. iv*): qui occurrerunt regi Babylonio, dicentes: Et tu captus es sicut nos, atque inter nos reputatus es. Quamobrem et polluit sanctificationem **337** suam quam habuerat, quando habitabat in monte, et conversabatur in medio ignitorum lapidum. Sequitur: Producam ignem in medio tui qui devoret te. Istum ignem in Tyri regis corde succenderat ille cujus ignita sunt jacula, et de quo

scriptum est: Omnes adulterantes quasi clibanus corda eorum (*Osee*). De quo igne loquitur et Isaias: Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma quam succendistis (*Isai. l*), ut foras egrediens, devoret possidentem, juxta illud quod in eodem Isaias scriptum est: ^b Devoravit sicut fenum materiam (*Isai. v*). In die illa exstinguentur montes, et colles, et saltus, et devorabit ab anima usque ad carnes. Hunc ignem qui alienus appellatur, Nadab et Abiu ad altare Domini obtulerant, et idcirco divino igne consumpti sunt (*Levit. x*). Unde et Moyses ait: Hoc est verbum quod dixit Dominus: In his, qui appropinquant mihi sanctificabor. Sanctificatio autem Dei est pœna peccantium. Post hæc dicitur: Et dabo te in cinerem, ut omnia quæ superædificasti, malæ conscientiæ tuæ ignis absumat. Qui cum debueras requiescere in sabbato, et nequaquam opus facere servile, ligna in sabbato collegisti: ut haberet quod in pectore tuo devoraret incendium. ^c Perdet quoque omnia mala opera, convertens in cinerem, ut ignis noxius penitus exstinguatur, ut omnes conspiciant et obstupescant perisse regem Tyrium, et nihili factum esse, non in multis sæculis, sed in uno, vel certe in perpetuum, ut impleatur illud quod scriptum est: Non parcam tibi, et non miserebor. Solent Hebræi inter cæteras fabulas suas et genealogias atque interminabiles quæstiones, hæc contra Hiram regem Tyri dicta intelligere, cum a Salomone usque ad Ezechielem anni sint plurimi, quos eo tempore homines non vixisse perspicuum est: et sic pronuntiare, quasi per ironiam propheta ad eum loquatur: Numquid tu es signaculum similitudinis Dei, plenus sapientia, et perfectus decore: tu cunctis ornatus lapidibus, tu Cherub, vel creatus cum Cherub: cum e contrario peccaveris, et in cinerem dissolvendus sis? Adduntque fabulæ suæ miraculum, ut **338** contra Scripturam, immo sine Scripturæ auctoritate, dicant, Hiram mille vixisse annis. Verum hæc quam violenta sit interpretatio, absque nostro judicio prudens lector intelligit.

(Vers. 20 seq.) Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, pone (sive obfirma) faciem tuam contra Sidonem, et prophetabis de ea, et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, Sidon, ^d et glorificabor in te (sive in medio tui): et scient quia ego Dominus, cum fecero in ea (sive in te) judicia, et sanctificatus fuero in te (sive in ea). Et immittam in eam (sive in te) pestilentiam, et sanguinem in plateis ejus (sive tuis): et corruent interfecti (sive vulnerati) in medio ejus in gladio (sive in gladiis) per circuitum, et scient quia ego Dominus. Et non erit ultra domui Israel offendiculum amaritudinis, et spina dolorem inferens undique per circuitum eorum qui adversantur eis (sive qui fecerint contumeliam): et scient quia ego

opera converti in cinerem, etc.

^d Victorius glorificabor in medio tui (sive in te) et scient, etc. Et mox, sanctificatus fuero in ea (sive in te). Nam in te LXX interpretatio est, ἐν σοί, eamque adeo Hieronymianæ subjicit

^a Rescribit Victorius qui protegebas, arcam enim et propitiatorium Cherubim protegebant.

^b Idem mavult devorabit: cum tamen in Græco sit in instanti φάγεται, devorat.

^c Penes Rabauum: Prodest quoque omnia mala

*Dominus Deus : Hæc dicit Dominus Deus : Quando congregaverò domum Israel, de populis (sive de gentibus), in quibus dispersi sunt, sanctificabor in eis coram gentibus. Et habitabunt in terra sua, quam dedi servo meo Jacob, et habitabunt in ea securi (sive in spe) : et ædificabunt domos, et plantabunt vineas, et habitabunt confidenter (sive in spe) cum fecero judicia in omnibus qui adversantur [Vulg. addit eis] per circuitum (sive fecerint eis contumeliam) : et scient quia ego Dominus Deus eorum. Quodque sequitur juxta LXX : *Et tu Deus patrum eorum*, in Hebraico non habetur. Consequenter autem post Tyrum, sermo sit ad Sidonem; unius enim utraque urbs provincie est. Et in Evangelio Tyrus et Sidon pariter nominantur : *Si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt* [Al. fuerunt] *in te* (Matth. xi, 21). Unde et Chanaanæa, cujus filia a dæmonio vexabatur quia egressa est de finibus Tyri et Sidonis, quod postulaverat, impetravit (Ibid., 13). Prædicat autem sermo divinus quod a Babyloniis, et ipsa capiendâ sit, et malorum cognoscat pondere, quod ipse sit Dominus : cum judicaverit eam, et sanctificatus fuerit in illa, et fame eam ac pestilentia, gladioque consunperit : ita ut corruat in plateis illius, et nequaquam ultra sit in offendiculum populo Dei, **339** nec eos frequenter impugnet. Cum autem hoc factum fuerit, revertatur populus Israel, quos in diversas disperserat nationes, in terram suam, et sanctificetur in eis, nequaquam ut in Sidone in malam partem, sed in bonam, cum eis misertus fuerit, et habitaverint in terra, quam dedit patri eorum Jacob, et habitaverint securi, et in Domino confidentes, et ædificaverint domos, et plantaverint vineas, cum sua promissa compleverit : et tunc cognoscant quod ipse sit Dominus, cujus promissa firmissima sunt. Quod multi ad tempus referunt Zorobabel, Ezaræ, et Neemiæ, quando reversus est populus Israel, et habitavit in terra Judææ. Alii vero in ultimo tempore et in mille annis sperant esse complendum. Porro secundum intelligentiam spiritualem, hic nobis sensus videtur. Sidoni interpretantur venatores, de quibus et in Psalmis scriptum est : *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium* (Psal. cxxiii, 7). Et in Proverbiis : *Oculus meretricis laqueus est peccatoris* (Prov. xxiii, 27). Sunt autem et in bonam partem his contrarii venatores, de quibus scribit et Jeremias : *Ecce ego mittam piscatores et venatores, qui venentur vos de omni colle et monte* (Jerem. xvi, 16) : quos et Dominus mittit ad piscandum, et facit eos de piscatoribus piscinum, piscatores hominum (Matth. iv). Unde et viculus Petri et Andreæ hoc appellatur vocabulo : Bethsaida enim in lingua nostra interpretatur, *domus venatorum*. Adversum hos igitur pessimos venatores, Dei sermo dirigitur, et imperatur prophetæ, ut ponat, sive obfirmet faciem suam contra Sidonem, et nequaquam fluctuet omni vento doctrinæ : sed in veritate consistent, interficiat suos*

^a Hebræus, בעשוי בשנים עשר לחודש, in decimo, cap. 30.

venatores. Quæ sunt ergo quæ Sidoni Dominus comminatur? Ecce ego ad te ipsam veniam, et glorificabor in te, cum te interfecero, et scient omnes qui vixerint, quod ego sum Dominus, cum tibi reddero quæ mereris : mittamque pestilentiam, et sanguinem in plateas tuas. Recteque plateæ dicuntur Sidonis : *Lata enim et spatiosa via est quæ ducit ad mortem* (Matth. vii). Et corruiet interfecti qui male steterant, gladio per circuitum : illo gladio quem venit Dominus mittere super terram, ut male juncta dissociet, et sciant qui remanserint, quod ipse sit Dominus. Cumque **340** illi cessaverint, nequaquam ultra erit offendiculum amaritudinis, et spina doloris compungens et vulnerans populum Dei. Omnia autem hæc dicuntur contra adversarias potestates, quod in extremo tempore delcantur, et sit æterna securitas, quando congregaverit Dominus domum Israel, eos qui sensu cernunt Deum : et sanctificatus fuerit in eis, et complebitur illud quod scriptum est : *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum* (Levit. xix, 2). Et habitaverint in terra sua, de qua et alibi legitur : *Credo videre bona Domini in terra viventium* (Ps. xvi, 13). Quam dederat Jacob, qui priorem supplantaverat fratrem, et primitiva ejus meruerat accipere. Et habitabunt in ea securi, sive in spe, et ædificabunt domos, plantabuntque vineas, et habitabunt secundo in spe, juxta illud quod legitur in Isaia : *Qui ablactati estis a lacte, qui abstracti ab ubere, tribulationem super tribulationem expectate, et spem super spem* (Isa. lx). Ædificabunt autem domos, quas et in Evangelio ædificant, qui non super arenam, sed super petram fundamenta constituit (Matth. vii). De quibus scriptum est : *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam* (Ps. cxxvi, 1). Et in Exodo, juxta Septuaginta : *Quia timebant obstetrices Dominum, fecerunt sibi domos* (Exod. i, 21), et multa hujusmodi. Cum autem fecerit Dominus judicium contra eos qui adversantur, sive contumeliis afficiunt Israel in circuitu : tunc omnis creatura cognoscat quod ipse sit Dominus, cujus vera judicia sunt, et justificata in semetipsis.

(Cap. XXIX.—Vers. 1, 2.) *In anno decimo (sive juxta LXX, duodecimo), in decimo mense (sive, juxta Hebræum, a duodecimo), in prima (sive una) mensis die, factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, pone (sive obfirma) faciem tuam contra Pharaonem regem Egypti, et prophetabis de eo, et de Egypto universa loqueris, et dices : Hæc dicit Dominus Deus.* Post Sidonem, quæ et ipsa in Phœnicis littore constituta est, sermo sit ad prophetam decimo anno captivitatis regis Joacim, et duodecimo mense, et una die mensis, ut ponat faciem suam, sive obfirmet contra Pharaonem regem Egypti, et loquatur de eo, et de universa Egypto, sive ad omnem Egyptum : ex alia enim parte Judææ in eodem littore constituta Egypti provincia est, **341** et quæ illi ventura sint, prophetet. Sin autem oportet de numeris aliquid dicere, quem

in duodecima die mensis. Confer comment., infra,

locum habeat inter decem dies una : unde et in principio Genesios non est dictum : *Factum est vespere et mane dies prima*, sed una (Gen. 1), ut eandem diem revolvi semper doceat : eundem ordinem inter decem decadas, hoc est, centenarium numerum decimus numerus possidebit, quod ad victimam agnus assumitur, ut immoletur die quartadecima, atque hoc modo usque ad mille et decem millia, et centum millia, et ultra per decadas suas numerorum ordo procedit. Post decimum autem annum, mensis duodecimus ponitur, ut perfectus duodecim apostolorum ac prophetarum (qui in uno volumine continentur) numerus demonstraretur. Porro juxta LXX, decimus mensis qui Hebraice appellatur תשרי (תשרי), et apud Ægyptios τυβι, apud Romanos *Januarius* dicitur, eo quod apud illos anni sit janua : omni calore sublato, hiberni frigidis continet principatum. Hoc de numeris dixisse sufficit. Cæterum illud vel maxime requirendum est, utrum ipse sit Pharaon qui in Exodo, et Isaia, et Jeremia, et Ezechiel, multisque aliis in locis, et in Cantico Cantorum nominatur : *Equitatus meo in curribus Pharaonis assimilavi te proxima mea* (Cant. 1) : an alius sique alius? Videturque mihi non esse unus, sed apud Ægyptios hoc vocabulo demonstrari regiam dignitatem, sicut apud Romanos, cæsares et augusti reges eorum appellantur a primo Caio Cæsare, et secundo adoptivo ejus Octaviano, qui postea Augustus est nominatus : et apud Syros, Antiochi, apud Persas, Arsacidæ, apud Philisthim, Abimelech, et post Alexandrum in Ægypto Ptolemæi usque ad Cleopatram, qua victa apud Actium, Ægyptus Romana est facta provincia. Ergo in presentiarum adversum quemlibet regem Ægypti sermo fit Domini, qui interpretatur διακονιστής, *intersector* videlicet et *laterator*, et gladio cuncta concidens et dividens. Quod juxta mysticos intellectus referendum est ad eam potestatem, cui subjecta est Ægyptus. Numquam enim homo auderet dicere : mea sunt **342** flumina, et ego feci illa, nec draco appellaretur magnus, et sedens in medio fluminum suorum ; Ægyptus autem Hebraice appellatur מצרים (מצרים), et in linguam nostram vertitur ἐχθλογοῦσα, *coangustans* videlicet et *tribulans* eos, qui sibi subditi sunt : et non dimittens oculos ad cælum levare ; sed juxta Evangelium et exemplum mulieris illius, quam decem et octo annis diabolus incurverat, semper ad terræna demergens (Luc. xiii). Videamus igitur quæ sit comminatio contra Pharaonem et omnem Ægyptum.

(Vers. 3 seq.) *Ecce ego ad te, Pharaon rex Ægypti, draco magne, qui cubas (sive sedes) in medio fluminum tuorum, et dicis : Meus est fluvius, et ego feci memetipsum (sive eos). Et ponam stenum (sive laqueum) in maxillis tuis, et agglutinabo pisces fluminum*

^a Victor. *te in desertum (sive velociter) et omnes pisces, etc.* ; ex eo scilicet quod *velociter* τὸν LXX versio sit, qui reddiderunt, ἐν τὰς. In desertum vero Hieronymi ex Hebr. הַמִּדְבָּרָה, hæcque adeo illi

*tuorum squamis (sive pennis) tuis, et extraham te de medio fluminum tuorum : et universi pisces tui, squamis tuis adhærebunt. Et projiciam (sive deponam) te velociter (sive in desertum) : et omnes pisces fluminis tui, super faciem terræ (sive campi tui) cades. Nec colligeris, neque congregaberis : bestiis terræ et volatilibus cæli dedi te ad devorandum. Et scient omnes habitatores Ægypti, quia ego sum Dominus : pro eo quod factus es (sive fuisti) baculus (sive virga arundinea) domui Israel, quando apprehenderunt (sive apprehendit) te manu sua [Vulg. tacet sua], et confractus es, et lacerasti omnem humerum eorum, et innitentibus eis super te, comminutus es, et dissolvisti (sive confraxisti) omnes renes eorum. Studio brevittatis editionem utramque miscemus, ubi non multum inter se discrepant. Alioquin ubi magna diversitas est, utramque proponimus. Dicit autem contra Pharaonem principem Ægypti, et sub figura ejus ad magnam loquitur potestatem, cui Ægyptus tradita est ad regendum, et nihilominus superbit contra Creatorem suum, sibi dominationem terræ vendicans, et se colendam Ægyptiis gentibus tradens. Loquiturque juxta situm provincie, quasi ad regem, quod in Nili inundatione confidat, et pluvias de cælo non magnopere desideret, auctoremque sui seipsum putet, vel fluvios, hoc est, δρωρυχάς, et rivos Nili a se factos jacitet. **343** Non, inquit, Angelum mittam, sed, o draco magne, qui cubas et resides in medio fluminum tuorum, ipse ad te veniam puniendum. Ausus es enim dicere : Meus est Nilus fluvius, et ego mei conditor sum : vel, ipse feci flumen, quo omnis Ægyptus irrigatur. Cumque venero, ponam frenum in maxillis tuis : sive constringam laqueis os tuum, quo magnifice loquebaris, et omnes socios ac duces tuos, quos pisces vocat, adhærere faciam pennis, vel squamis tuis, ut extractus e flumine, projiciaris, sive deponaris. Nimirum enim te extuleras in deserto. Et cades super faciem campi, vel terræ tuæ, eo quod Ægyptus campestris provincia sit. Nec colligetur cadaver tuum, nec congregaberis, id est, nequaquam sepelieris, sed bestiis et volatilibus cæli dabo te devorandum, ut cum hæc viderint in te ^b mea judicia perpetrata habitatores Ægypti, cognoscant quod ipse sim Dominus. Hæc autem tibi evenient, quoniam populum meum Israel tuo auxilio decepisti, ut nequaquam in Deo creatore suo, sed in te confiderent. Fuisti eis baculus arundineus juxta Isaiam (Isai. xxx), vel virga vacua, et calamus fragillissimus, cui innitentes cassum deprehendere præsidium, ita ut incumbens illis frangereris, et lacerares humerum, et manum qua tenebaris, et dum in te securi sunt, comminuerentur omnes lumbi eorum cadentium in terram, et pro auxilio accipientium vulnera. Hæc autem per metaphoram dicuntur quasi ad regem Ægypti, eo quod et ipsa provincia*

proponenda. Eadem ratione mox legit : *Pro eo quod fuisti (sive factus es) baculus arundineus (sive virga arundinea) domui, etc.*

^b Apud Raban., *meo judicio perpetrata.*

nequaquam adversaria fuerit Israeli, sed dum magna A promittit, a Dei eos auxilio separaret. Draconem autem juxta anagogen, contrariam potestatem sæpe legimus. Unde et Pharaon dicitur *διασπαστής*, quod a Deo separet atque sejungat, et Ægyptus, id est, MESRAIM (מצרים), in *tribulantes et affligentes* vertitur, eos videlicet quos sibi potuerit subjugare. Iste draco est prævaricator, de quo Job plenissime loquitur (*Job. xl, 41*). Et in Psalmis scriptum est: *Tu confregisti capita draconis, dedisti eum in escam populis Æthiopum (Ps. lxxiii, 14)*. Et draco magnus ad comparisonem minorum draconum dicitur, de quibus canitur in psalmo: *Tu confregisti capita draconum in aquis (Ibid.)*. Et in alio loco: **344** *Hoc mare magnum et spatiosum manibus. Illic reptilia quorum non est numerus: animalia pusilla cum magnis, illic naves pertransibunt: Draco iste quem sermasti ad illudendum ei (Ibid., ciii, 25 seqq.)*. De quo et in alio loco dicitur: *Ipsæ est rex omnium qui in aquis sunt, et principiam figurationis Domini, qui factus est, ut illuderetur ab Angelis ejus (Job. xli, 24, sec. lxx)*. Sedet autem, sive cubat, in medio fluminum suorum, non unius fluminis, sed multorum, quæ in diversis hæresibus accipimus, per quas fluxit in Ægyptum sæculi istius, et irrigavit animas seductorum, non pluviis de cælo venientibus, sed de terra aquis turbidis, quas bibere non prohibet Jeremias dicens: *Quid tibi et via Ægypti, ut bibas aquam Geon (Jerem. xi, 18)?* Pro quo in Hebraico sior (שור) scriptum est, quod verbum in *aquas turbidas* transfertur atque *cænosas*. Ut autem intelligamus quæ sint Ægyptii draconis flumina, ex contrariis scire poterimus. Dominus loquitur de fluminibus suis: *Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (Joan. vii, 37)*. Et ad Samaritanam: *Qui biberit de aqua quam ego dederò ei, non sitiet in æternum: sed fet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam (Ib. iv, 13, 14)*. Ista sunt flumina de cælo venientia, de quibus David canit: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei (Ps. xlv, 4)*: haud dubium quin Ecclesiam significet. Consideremus ergo, quæ draconis pœna, quodve supplicium sit. Sequitur: *Et ponam frenum, vel laqueum in maxillis tuis*. Cui simile est illud Job: *Adduces autem draconem in hamo, et pones capistrum circa nares ejus. Confidit quod introeat Jordanis in os ejus: in oculo suo suscipiet illum. Perforabit autem nares ejus armilla, et labia illius (Job. xl, 19)*. Ponit autem Dominus in maxillis draconis istius frenum, et perforat labia ejus atque constringit armillæ circulo, quando per Ecclesiasticos viros, qui in Scripturis sanctis eruditi sunt, imponit ei silentium, et universa perversitatis dogmata dissolvuntur. Agglutinaturque pisces fluminum ejus pennis ipsius, vel squamis, quibus hæretici per superbiam ad alta festinant, ut et ipsi vincti cum dracone, unum cum eo corpus efficiant, et copulentur ei vel in erroris consortio, vel in pœnæ similitudine: quomodo *qui adhæret Domino, unus spiritus est (I Cor. vi, 17)*. Neque vero unum

345 habet flumen draco Ægyptius, sed multa flumina, quibus irrigat Ægyptum humilem atque dejectam nihil in se habentem montium: nec aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, sed turbidas et cænosas (*Isa. viii*). Unde et extrahit eum Dominus de medio fluminum suorum, ut nequaquam eis incubet, nec sedeant in eis: et omnes pisces squamis illius adhæreant, pro qualitate vitiorum per totum corpus draconis, vel capiti, vel ventri, vel caudæ, et extremis partibus adhærentes: ut extracto dracone, pisces quoque, qui adhærent ei, pariter extrahantur. Et: *Projiciam te, inquit, in desertum, ut nequaquam reperias quos decipias. Vel certe deponam te de culmine superbiæ tuæ, et deponam velociter, juxta illud Apostoli: Deus autem pacis conterat Sathanam sub pedibus vestris velociter (Rom. xvi, 20)*; ut dracone contrito atque deposito, pisces quoque fluminis illius deponantur, et cadat auctor criminum, qui prius stare se arbitrabatur, et in toto orbe discurrere. Cadat autem super faciem terræ suæ, ad quam de cælo præcipitatus est, ut nequaquam ultra in hæreticorum Ecclesiis colligatur, neque congregetur, sive sepeliatur in his qui crediderint ei, cum ab eo fuerint liberati, sed detur ad devorandum bestiis terræ, et volatilibus cæli. Bestiis, de quibus scriptum est: *Ne tradas bestiis animam confidentem tibi (Ps. lxxiii, 19)*. Et volatilibus cæli, quæ juxta viam sementem comedunt, et a Salvatore interpretantur esse diaboli (*Math. xiii*). Non solum enim princeps malitiæ, sed et discipuli ejus, diaboli nominantur, juxta illud quod de Juda dicitur: *Nonne ego vos duodecim elegi, et unus de vobis diabolus est (Joan. vi, 71)?* Cæli autem vocantur volatilia, quia sibi sublimia repromittunt, ut postquam draco cum piscibus suis depositus fuerit atque projectus, et traditus ad devorandum bestiis terræ, quæ nihil in se habent mansuetudinis, et his qui circumferuntur omni vento doctrinæ (*Ephes. iv*), tunc intelligant omnes habitatores istius sæculi, quod ipse sit Dominus. Omnis autem causa pœnarum est, quod frustra domui Israel promisit auxilium, et fuit ei virga, vel baculus arundineus, vacuus et inanis, nihilque in se habens plenitudinis, quia non poterat dicere: *Nos autem omnes de plenitudine ejus accepimus (Joan. i, 16)*; cum Scriptura præceperit: **346** *Non apparebis in conspectu Domini Dei tui vacuus, aut inanis (Exod. xxxiii, 13)*. Quod autem non debeamus ab Ægypto auxilium postulare, et alibi Scriptura testatur: *Væ eis qui descendunt in Ægyptum ad auxilium (Isa. xxxi, 1)*. De istiusmodi baculo arundineo et *Rabsaces* frustra exprobrat Ezechiel regi Judæe dicens: *Eccæ confidis in virga arundinea atque confracta ista, super Ægypto: cui: qui innixus fuerit, ingreditur in manum ejus. Sic est Pharaon rex Ægypti omnibus [Al. et omnes] qui confidunt in eo (Isa. xxxvi, 6)*. Et ille quidem de justo rege mentiebatur ista commemorans, qui interpretatur *multus poculo*. Inebriatus enim erat de aureo calice Babylonis, et idcirco quæ sua erant.

io gerebat populo Dominum confidenti. Hic vero exprobratur Pharaoni, quod fuerit domui Israel, virga, sive baculus arundineus, vanum eis et fragile et cito comminuendum auxilium repromittens. Ut autem scire valeamus, qui sit baculus arundineus, super quo domus Israel confidere non debeat, et contrario baculo et virga Domini intelligere poterimus, de qua ad Dominum dicitur: *Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt* (Psal. xxii, 4). Hanc virgam habuit et Aaron, quæ dracones Ægyptios devoravit, et quando percussit aggeres Nili, et Cyniphes in tota Ægypto generatæ sunt (Exod. vii, viii). Moyses quoque, juxta LXX, extendit hanc virgam, et levavit in cælum, et Dominus induxit ventum austrum super terram toto illo die et tota nocte, et mane levavit ventus, et adduxit locustas super omnem terram Ægypti. De hac puto virga scribi et in Numerorum libro, quod floruerit, et nubes sive amygdalas germinarit (Num. xvii). Hanc habebat et Apostolus cum dicebat: *Quid vultis, in virga veniam ad vos* (I Cor. iv, 21)? Et qui Pascha celebrabant, baculos tenebant manibus, sine quibus imbecillitatem humani corporis sustentantibus, carnes agni comedere non poterant. Hæc est virga de radice Jesse, super quam septem spiritus requieverunt. Sed non talis Pharaon, nec baculus Ægypti et virga arundinea quæ decipit apprehendentes se, et lacerat humeros eorum, id est, fortitudinem. Et quicunque super eam fuerit innixus, dissolvuntur lumbi ejus et stare non potest: nec accinctus renibus Pascha celebrare. Quod his congruit, quorum scrutatur corda et renes Deus.

(Vers. 8 seqq.) **347** Propterea hæc dicit Dominus Deus: *Ecce ego adducam super te gladium, et interficiam de te hominem et jumentum. Et erit terra Ægypti in desertum (sive perditio) et solitudo: et scient quia ego sum Dominus: eo quod dixerit (sive dixeris) fluvius meus est, et ego feci eum (sive fluvii mei sunt, et ego feci illos). Idcirco ecce ego ad te et ad flumina tua: daboque terram Ægypti in solitudines, gladio dissipatam (sive disperditam) a turre Syenes (sive a Magdalo et Syene) usque ad terminum Æthiopiæ. Non transibit per eam pes hominis, neque pes jumentum gradietur in ea, et non habitabitur quadraginta annis. Daboque terram Ægypti desertam in medio terrarum desertarum, et civitates ejus in medio urbium subversarum erunt [Vulg. et erunt] desolatæ quadraginta annis. Et dispergam (sive disseminabo) Ægyptios in nationes, et ventilabo eos in terras. Quia hæc dicit Dominus Deus: Post finem quadraginta annorum, congregabo Ægyptum (sive Ægyptios) de populis (vel gentibus) in quibus dispersi fuerant. Et reducam captivitatem Ægypti, et collocabo eos in terra Phatures, in terra natiuitatis suæ (sive in terra de qua assumpti sunt). Et erunt ibi in regnum (sive principatum) humile, inter regna cætera erit humillima [Al. humilli-*

num]. Et non elevabitur ultra super nationes, et imminuam eos, ne imperent gentibus (sive ne plures sint inter gentes). Neque erunt ultra domui Israel in confidentia (sive in spe) docentes iniquitatem, ut fugiant, et sequantur eos (sive reducant eos in memoriam iniquitatis ut sequantur illos) et scient quia ego sum Dominus Deus. Junge prioribus quæ sequuntur. Quia fuisti baculus arundineus domui Israel, et non solum contractus es in manu ejus, sed juxta Isaiam (Isa. xxxvi), perforasti manum ejus, et nunc lacerasti humerum, et ipse comminutus es, et innitentium super te dissolvisti lumbos: idcirco ego inducam super te hostium gladium, et cum hominibus jumenta vastabo, et redigetur terra Ægypti in solitudines, et secundo scient Ægyptii quod ego sum

B Dominus. Nec hoc ero sine contentus; sed quia in tantam prorupit blasphemiam, ut suos esse diceret fluvios, et omnem abundantiam Ægypti: ideo et ipsum auferam **348** qui se dixerat Creatorem, et flumina quæ a se creata jactaverat, et redigam terram Ægypti in longissimam solitudinem, et gladio dissipatam, a turre Syene usque ad terminos Æthiopiæ. Pro turre quæ Hebraice *מַגְדָּל* (*מגדל*) dicitur, LXX loci nomen posuerunt, ut *Μαγδαλὸν* scriberent. Turris autem Syene usque hodie permanet, castrum ditioni Romanæ subditum, ubi sunt Nili cataractæ, et usque ad quem locum de nostro mari Nisus navigabilis est. Totam igitur Ægyptum dicit esse depopulandam usque ad terminos Æthiopiæ, quibus extrema Ægypti regio jungitur, ita ut pes hominis in Ægypto non pertranseat, nec jumenta reperiantur in ea, et non habitetur per quadraginta annos. Parcitur enim Ægyptiis, et quia hospites quondam fuere Israel, brevior temporis condemnatio est. Tyrus sabbatizavit sabbata sua per annos septuaginta, et sic in antiquum statum restituta est. Captivitas quoque Judææ, templique subversio, usque ad Cyrum regem Persarum septuaginta complevit annos. *Potentes enim potenter tormenta patientur* (Sap. vi, 7). Quod autem dicit: *Dabo terram Ægypti desertam in medio terrarum desertarum*, Palæstinos significat, Idumæos et Moabitas, omnesque alias regiones, adversum quas supra Prophetæ vaticinium est. Tunc disperget, sive disseminabit Ægyptios in nationes, et ventilabit eos in terras. Et quia clemens et miserator est Dominus, patiens, et multarum miserationum, post quadraginta annos Ægypti restitutio est, et reducetur in antiquum solum universa captivitas, et collocabitur in urbe metropoli, quæ appellatur Phatures, ubi orta est, et unde profecta est: ita duntaxat ut pro utilitate sua amittat antiquam superbiam, et sit in regnum humile, immo humillima omnium nationum: ut non elevetur ultra gentes, nec in eas habeat imperium; sed redacta in paucitatem, nequaquam decipiat domum Israel sui confidentia, nec doceat eos ini-

^a Victor., in solitudinem, ad Hebr. Vulgat. edit. ipseque Hieronymus in commentario.

^b *Αἰθίβι, μαγδαλὸν*. Et forte, inquit Drusius, Hiero-

nymus scripsit *magdol*, pro *magdal*. Nam et hæc vox appellative sumitur pro turri.

quitate; sive redigat eos in memoriam iniquitatis, quod deserto Dei auxilio, Ægypti quæsierunt adminiculum. Et hæc omnia fiunt, ut tertio cognoscant **349** Ægyptii, quod ipse sit Dominus. Hæc brevi sermone perstrinximus, historię fundamenta jacentes. Nunc allegorię nubilum disserendum est, et eadem brevitate vitare conhabimur et hujus explanationis longitudinem. Ad draconem sermo est, qui dixerat: *Mea sunt flumina, et ego feci ea* (*Supra, eod.*): quod inducat super eum ipse Dominus gladium, de quo in Isaia scriptum est: *Inebriatus est gladius meus in cælo: nunc descendet in terram, ut perdat ex ea hominem et jumentum* (*Isa. xxxiv, 5*), quidquid vel rationis videtur habere, vel simplicitatis: et perdat, non absolute, sed draconi, ut draconi pereant, et vivant Deo, et fiat Ægypti terra perditio, secundum superiorem sensum, quod [*Al. quo, aut quid*] draconi pereat, et post perditionem redigatur in solitudinem, pessimum hospitem habere desistens. Et tunc cognoscent homines et jumenta, et terra disperdita quod ipse sit Dominus: illo sensu quo in septuagesimo septimo Psalmo scriptum est: *Cum interficeret illos, tunc quærebant eum* (*Ps. lxxvii, 34*). Omnis enim qui quærit, inveniet. Dei quidem misericordiæ est, ut mundi hujus pereat abundantia, et Ægypti fluente siccetur, immo terra eorum sit in solitudines, et sententia Domini dissipetur a turre Syene, quæ interpretatur *gyrus*: ut nihil in se recti habeat, usque ad terram Æthiopum, qui humiles appellantur: ut videlicet omnis superbia quæ se contra Dei scientiam erexerat, destruat, et humilietur in salutem suam. Nec pes hominis, hoc est, rationale quippiam transeat per Ægyptum, neque pes jumenti gradiatur in ea: ut simplices quosque non teneat, quos dimissis hominibus, Pharaon in Ægypto tenere cupiebat, Moyse contradicente, et volente jumenta quoque de Ægypti captivitate liberari. *Et non, inquit, habitabitur quadraginta annis*, qui numerus semper afflictionis et pœnæ est. Unde et Moyses, et Elias, et ipse Salvator, quadraginta diebus jejuna-verunt et noctibus, et per quadraginta annos populus erat in solitudine, et postea circumcisus in Galgalis, opprobrio et ignominia Ægypti liberaretur (*Exod. xxxiv; III Reg. ix; Matth. iv; Num. xiv*). In cujus numeri sacramento, et hic idem propheta pro tribu Juda quadraginta diebus dormit in dextro latere, et quadringentis annis populus servitorus in Ægypto nuntiatur (*Gen. vii*): qui faciunt quadraginta **350** decadæ, sive quatuor *εκατοντάδες*. Pluviæ quoque diluvii quadraginta diebus inferunt orbi naufragium. Justum enim erat, ut qui per quatuor elementa mundi, quibus omnia constare dicuntur, dum ea diligit et fovet, Deum offendat, in ipso numero puniretur: et Israel qui peccaverat in sabbatum, septem decadarum, hoc est, septuaginta annorum supplicium sustineret. Daturque terra Ægypti deserta, et

civitates ejus in medio terrarum et urbium subversarum, quæ non sunt extructæ de lapidibus, sed latere et paleis, ut dispergatur Ægyptus quæ male sibi fuerat copulata, et ventiletur in terras, quo scilicet frumentum a paleis separetur, et quadraginta annorum sine completo, sit restitutio Ægypti, et reducat, ut captivitas ejus, et collocetur in terra *Phatures*, quæ interpretatur *panis conculcatus*; ubi panis ille qui dixerat: *Ego sum panis qui de cælo descendi* (*Joan. vi, 5*), pravitate hæretica conculcatus est: ut cum venerint ad Ecclesiam, habitent in pane conculcato, et nequaquam eleventur in superbiam, sed sint in regnum humile. Et ut etiam cum restituti fuerint in pristinum statum, se per humilitatem de-jiciant, quod in Ægypto vixerint, et latericias extruxerint civitates, et inter multa regna Ecclesiæ sint humiles, et sciant in quem peccaverint, et ultra non elevetur Ægyptus super Ecclesias in toto orbe divisas, sed redigatur in paucitalem, et pauci in ea remaneant inter gentes, juxta illud quod scriptum est: *Da illis, Domine. Quid dabis illis? Da illis vulvam sterilem, et ubera arentia* (*Osee ix, 4*): ut nequaquam gaudeant et extollant se in multitudinem deceptorum, sed redigantur in paucos: *Multi enim vocati, pauci vero electi* (*Matth. xx*). Et ultra non decipiant domum Israel, id est, Ecclesiam; nec vanam eis spem confidentiamque repromittant, docentes iniquitatem, ut fugiant Ecclesiasticam disciplinam, et sequantur Ægyptias voluptates. Hæc autem fiunt, ut tertio cognoscant Ægyptii, quod ipse sit Dominus. Quod mihi propterea videtur dici, ut cognitio prima Ægyptiorum in carne sit, secunda in anima, tertia in spiritu. Primo, super terram, secundo, mundi hujus conversatione finita, tertio, post resurrectionem.

(Vers. 17 seq.) **351** *Et factum est in vicesimo et septimo anno, in primo, et una die mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis servitorem fecit exercitum suum servitute magna adversum Tyrum: omne caput decalvatum, et omnis humerus depilatus est, et merces non est reddita ei, neque exercitui ejus a super Tyro, pro servitute qua servivit mihi adversum eam. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego dabo Nabuchodonosor regem Babylonis in terra Ægypti, et auferet* [*Vulg. accipiet*] *multitudinem ejus, et deprædabitur manubias ejus, et diripiet spolia ejus, et erit in mercedem exercitui illius et operi, pro quo servivit mihi adversum eam: dedi ei terram Ægypti, pro eo quod laboraverunt* [*Vulg. laboraverit*] *mihi, ait Dominus Deus. In die illo pullulabit cornu domus Israel, et tibi dabo apertum os in medio eorum, et scient, quia ego Dominus. Queritur quomodo post decimum annum superioris sermonis, statim vicesimus et septimus ponatur annus, et in consequentibus decimus duodecimusque, et in extrema descriptione templi, vicesimus*

^a Victor., de Tyro, ex Vulg. editione, et Hebraico, מצור, nam ἐπι τόπου dixerunt LXX.

^b Idem, et erit merces exercitui illius, et operi quo

servivit adversum eam, dedi ei terram Ægypti. Ad Vulgatam editionem et Hebraicum: et quod præterea voces, pro et mihi, in Græco quoque desunt.

mus quintus. Sed facilis solutio est. Quia enim de A
 Ægypto et superior, et hæc quæ nunc dicitur, pro-
 pheta contextitur, licet diversis sit facta tempori-
 bus: tamen quia de una provincia prophetatur,
 juncta sibi sunt. Quod et in Jeremia crebro legimus,
 ut præpostero ordine tempora describantur. Prius
 enim Sederæ in quibusdam gesta referuntur, et
 postea Joachim qui ante eum fuit. In Psalmis autem
 quia carmen est lyricum, historiæ ordo non quaerit-
 ur. Dicamus ergo prius juxta litteram. Nabuchodo-
 nosor cum oppugnaret Tyrum, et arietes, machinas,
 vineasque eo quod cincta esset mari, muris non
 posset adjungere, infuitam exercitus multitudinem
 jussit saxa et aggrès comportare, et expleto medio
 mari, immo freto angustissimo, vicinum littus insulæ
 fecit continuum [At. *contiguum*]. Quod cum viderent
 Tyrii jam jamque perfectum, et percussione arietum,
 murorum fundamenta quaterentur, quidquid pretio-
 sum in auro, argento, vestibusque, et varia supel-
 lectili nobilitas habuit, impositum navibus, ^a ad in-
 sulas **352** asportavit: ita ut capta urbe, nihil dig-
 num labore suo inveniret Nabuchodonosor. Et quia
 Dei in hac parte obedierat voluntati, post aliquot
 annos captivitas Tyriæ, datur ei Ægyptus; mul-
 toque ^b sævior Tyrus Ægypto. Illa enim oppugna-
 bat Jerusalem; hæc vanum pollicebatur auxilium.
 Aliud est enim spe imbecillitatem decipere: aliud
 adversum populum Dei dimicare. Hoc est ergo quod
 dicit Nabuchodonosor rex Babylonis, in oppugna-
 tione Tyri summi mihi servire fecit exercitum, ut im-
 plerem voluntatem meam: Omne caput decalvatum,
 et omnis humerus depilatus est, gestantium cophi-
 nos terræ, et lapides quibus raduntur humeri, et de-
 calvatur caput; et tamen nec ipse, nec exercitus
 ejus aliquid dignum invenit in Tyro. Et cum in hoc
 mihi servierit, et meam contra Tyrum impleverit
 voluntatem, idcirco dabo ei terram Ægypti. Quod
 quidam dicunt sub Nabuchodonosor esse completum:
 alii sub Cambyse filio Cyri, qui Ægyptum usque ad
 Æthiopiam vastavit, ita ut Apim interficeret, et om-
 nia illorum simulacra deleteret. Quam ob causam pu-
 tant cum versum in amentiam casu equi, et proprio
 pogone confossum. Plenissime hanc historiam nar-
 rat Herodotus: ubi et omnis Ægyptus per pagos et
 castella et vicos describitur, et Nili origo gentisque
 illius populi, et mensura terræ per circuitum usque
 ad desertum Æthiopiæ et littora Magni maris, Libiæ-
 que et Arabiæ confinia demonstrantur. Causa autem
 iræ Domini contra Ægyptum, illa est, quod popu-
 lum Dei suo deceperit auxilio, ne speraret in Deum,
 et illum ad iracundiam provocaret. In illo, inquit,
 die quo Ægyptus capta fuerit, pullulavit cornu
 domus Israel: haud dubium quin regium genus
 significet. Quod quidam [At. quidem] ad Zorobabel
 filium Salathiel, qui per Jechoniam de David stirpe
 generatus est, alii ad ultimum tempus refe-

runt, quando putat et Eliam esse venturum. Nos autem
 cornu Domini super [At. pro] Christo intelligentes,
 præsentem carpinus historiam. Cumque, ait, o Pro-
 pheta, hoc prius fuerit expletum, **353** tunc aperietur
 os tuum, et vaticinium tuum nequaquam dubia promi-
 sione pendebit, sed cernetur opere perpetratum: ut
 sciant omnes qui audierint, me esse Dominum, cujus
 dixisse, fecisse est. Hæc secundum litteram, immo
 juxta veritatem dicta sint prophetiæ. Cæterum ex eo
 quod Nabuchodonosor mercedem accepit boni operis,
 intelligimus etiam ethnicos, si quid boni fecerint,
 non absque mercede Dei judicio præteriri. Unde et
 per Jeremiam Nabuchodonosor columba Dei appella-
 tur, eo quod adversum populum peccatorem Dei ser-
 vierit voluntati. *Et adducam, inquit, servum meum
 Nabuchodonosor (Jerem. xxv).* Ex quo perspicuum
 est condemnari nos comparatione gentilium, si illi
 lege faciant naturali, quæ nos etiam scripta negligi-
 mus. De quo plenissime ad Romanos Paulus aposto-
 lus disputat. Ac ne aliquid præterire videamur
 secundum intelligentiam spiritualem, quærimus ubi
 hunc numerum, hoc est, vicesimum septimum lege-
 rimus. In Geneseos libro Scriptura testatur (*Gene-
 vii*), sexcentesimo anno vitæ Noe, secundo mense,
 vicesima septima die mensis secundi, super faciem
 terræ aquas inductas esse diluvii, et postea septimo
 mense ejusdem anni, qui vicinus est sabbato, et
 vicesima septima die ejusdem mensis septimi, aquas
 ce-sasse diluvii, et sedisse arcam Noe super montes
 Ararat, qui interpretantur Armenia. Ex quo intelli-
 gimus, medium esse numerum et ad utrumque posse
 conferri, quando in hoc et ira Dei incipit a diluvio,
 et clementia ejus septimo mensis in eodem dierum
 numero demonstratur. Et quia apud Hebræos mens-
 is, qui apud nos Kalendis et Nonis Idibusque de-
 volvitur, secundum lunæ cursum supputatur: unde
 et Græco vocabulo *μήνη*, id est, luna, a mense nomen
 accepit, hoc dictum est in vicesimo septimo lunæ
 die parum quid luninis remansisse, ne penitus ira
 ejus absque misericordia sit. Quando autem totus
 lunæ orbis impletur, tunc et pascha celebratur, et
 omnes maximæ solemnitates. Quod strictim posui-
 mus, ut sciamus in hoc numero, et bona et mala
 pariter contineri. Bona Nabuchodonosor, ejus
 labori merces redditur; mala **354** Ægyptiis, quorum
 D vastitas nunthatur.

(Cap. XXX. — Vers. 1 seqq.) *Et factum est ver-
 bum Domini ad me, dicens: Fili hominis, propheta,
 et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ululate, væ, væ
 diei: quia juxta est dies, et appropinquat dies Domini,
 dies nubis, tempus gentium erit. Et veniet gladius in
 Ægyptum, et erit pavor in Æthiopia, cum ceciderint
 vulnerati in Ægypto, et ablata fuerit multitudo illius,
 et destructa fundamenta ejus. Æthiopia et Libya, et
 Lydi, et omne reliquum vulgus, et Chub, et filii terræ
 fœderis cum eis gladio cadent. Hæc dicit Dominus*

mum historiæ veritas asserrunt.

^b In uno Vatic. ms. senior, pro sævior, et paulo
 post, spei imbecillitate decipere.

^a Hieronimus, in Can. Ægypt. legendum contem-
 dit minori numero, ad insulam. Impressam vero
 lectionem mss. editique libri omnes, atque ipsa de-

Deus : Et corruent fulcientes Ægyptum, et destruetur superbia imperii ejus, a turre Syenes [Al. Soenes] gladio cadent in ea, ait Dominus a exercituum. Et dissipabuntur in medio terrarum desolataram, et urbes ejus in medio civitatum desertarum erunt. Et scient quoniam ego Dominus, cum dederò ignem in Ægypto, et attriti fuerint omnes auxiliatores ejus. In die illa egredientur nuntii a facie mea in trieribus ad contendam Æthiopiæ confidentiam, et erit pavor in eis in die Ægypti, quia absque dubio veniet. Hæc dicit Dominus Deus : Et cessare faciam multitudinem Ægypti in manu Nabuchodonosor regis Babylonis : ipse et populus ejus cum eo fortissimi gentium adducentur ad disperdendam terram. Et evaginabunt gladios suos super Ægyptum, et implebunt terram interfectis. Et faciam alveos fluminum aridos, et tradam terram in manu pessimorum, et dissipabo terram et plenitudinem ejus in manu alienorum : ego Dominus locutus sum. Hæc dicit Dominus Deus : Et disperdam simulacra, et cessare faciam idola de Memphis, et dux b in terra Ægypti non erit amplius, et dabo terrorem in terra Ægypti. Et disperdam terram Phatures, et dabo ignem in Taphnis, et faciam judicia in Alexandria, et effundam indignationem meam super Pelusium robur Ægypti, et interficiam multitudinem Alexandriae, et dabo ignem in Ægypto. Quasi parturiens dolebit Pelusiam, et Alexandria erit dissipata, et in Memphis angustiaë quotidianæ. Juvenes Heliopoleos et Bubasti [Al. Bugasti] gladio cadent, et ipsæ captivæ ducentur. Et in Taphnis nigrescet dies, cum contrivero ibi sceptra Ægypti, et defecerit in ea superbia potentiaë ejus: 355 ipsam nubes operiet, filiaë autem ejus in captivitatem ducentur. Et faciam judicia in Ægypto, et scient quia ego Dominus. LXX: Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, vaticinare, et dic : Hæc dicit Adonai Dominus : O o dies : quoniam juxta est dies, et juxta via Domini : dies nubes, finis gentium erit. Et veniet gladius super Ægyptios, et erit conturbatio in Æthiopia. Et cadent vulnerati in Ægypto, et auferent multitudinem ejus, et concidentur fundamenta illius. Persæ, et Cretenses, et Lydi, et Libyes et omnes commixti, et de filiis Testamenti mei gladio cadent. Hæc dicit Adonai Dominus. Et concident sustentacula Ægypti, et descendent contumelia fortitudinis ejus a Mugdalo usque ad Syenem gladio cadent in ea dicit Adonai Dominus. Et desolabitur in medio regionum desolataram, et civitates ejus in medio urbium desertarum erunt, et scient quoniam ego sum Dominus, quando dederò ignem super Ægyptum, et contriti fuerint omnes qui auxiliantur ei. In die illa egredientur nuntii a facie mea, festinantes disperdere Æthiopiæ spem, et erit conturbatio in eis in die Ægypti, quia

Ecce veniet. Hæc dicit Dominus Deus. Et disperdam multitudinem Ægyptiorum per manum Nabuchodonosor regis Babylonis ipsius, et populi ejus cum eo, pestilentes qui de gentibus missi sunt ad perdendam terram. Et evaginabunt omnes gladios suos super Ægyptum, et replebitur terra vulneratorum. Et dabo fluvios eorum desertos, et tradam terram in manu pessimorum, et disperdam terram, et plenitudinem ejus in manibus alienigenarum : ego Dominus locutus sum. Quia hæc dicit Dominus Deus : Et perdam abominationes, et defecere faciam optimates de Memphis, et principes de terra Ægypti, et non erunt ultra. Et dabo terrorem in terra Ægypti, et disperdam terram Phatures, et dabo ignem super Taphnim, et faciam ulionem in Diospoli, et effundam furorem meum super Sain, robur Ægypti, et disperdam multitudinem Mempheos. Et dabo ignem super Ægyptum, et conturbatione conturbabitur Saïs, et in Diospoli erit scissura, et diffundentur aquæ. Juvenes Heliopoleos et Bubasti gladio cadent, et mulieres captivæ ducentur, et in Taphnis tenebrescet dies, quando 356 contrivero ibi sceptra Ægypti, et peribit ibi contumelia fortitudinis ejus, et ipsam nubes operiet, et filiaë ejus ducentur, et faciam judicia in Ægypto, et scient quoniam ego sum Dominus. Post vicesimum et septimum annum captivitatis regis Joacim, revertitur ad præsens tempus, quando contra Ægyptum cœperat prophetare, id est, ad annum decimum, et decimum mensem, undecima mensis die, et dicit sibi præceptum a Domino, ut loquatur ad omnes nationes, et cum omnibus specialiter ad Ægyptum. Quæ sunt ergo quæ loquitur? Ululate, væ, væ dici, quia juxta est dies, et appropinquat dies Domini : non claro sole rutilans, sed operata nubibus, et Babyloniam afferens tempestatem. Cumque cœperit gladius vastare Ægyptum, pavor erit in Æthiopia, quæ vicina est Ægypto, ne ad se usque Babylonius mucro perveniat. Cadent enim in Ægypto vulnerati, et auferetur multitudo illius, et usque ad fundamenta omnia destruentur : ita ut si quis in Ægypto reperitur de Æthiopia, et Libya, et Lydia, et in commune de variis populis et Chub, quod c Symmachus vertit in Arabiam, et de filiis terræ fœderis, hoc est, de populo Judæorum, cum illis gladio cadat. Pro quibus gentibus LXX posuerunt, Persæ, et Cretenses, et Lydi, et Libyes, et omnes commixti, et filii Testamenti mei gladio cum ipsa cadent. Et ut sciremus has omnes gentes fuisse in auxilio Ægypti, sequens sermo demonstrat : Et corruent fulcientes Ægyptum, sive sustentacula Ægypti, id est, socii, et omnis superbia imperii, sive contumelia fortitudinis illius destruetur ac deponetur a turre Syene, quam in extremis finibus Ægypti sitam dixi-

a Victor. Deus pro exercituum legit, ex Hebræo, אֲדֹנָי הַצְּבָאוֹת. Ipsa autem Hieronymi versio utrumque præfert Deus exercituum.

b Idem, de terra, ex Hebr. בְּאֶרֶץ, consentiente Græco ἐν γῆς, et Vulgata.

c Sunt qui ipsum hic falli Hieronymum putent, cum vocem Chub dicit a Symmacho versam in Ara-

biam, cum longe credibilis sit, ejus interpretationem, καὶ πᾶσα ἡ Ἀραβία, respicere duo proxime præcedentia verba, וְכָל הָעַרַב, quæ proprie et omne vulgus interpretantur, sed radicem nominis Arabiæ non spectat. Nihilominus et paulo inferius idem repetit Hieron., et Chub, id est, Arabes.

mus, sive Magdalo usque ad Syenem, sicut LXX **A** transtulerunt: omnes civitates Ægypti desertæ erunt, ut cognoscant Dominum, quando ignis Chaldæorum universa vastaverit, et attriti fuerint universi auxiliatores ejus, et pervenerint nuntii juxta Aquilam et Theodotionem simi (צ״י), quos Symmachus transtulit, *festinantes*: nos in *trieres* vertimus; ita enim ab Hebræis accepimus: ut omnis Æthiopiæ fiducia coarctetur, et quando fuerit vicina provincia **357** desolata, pavor teneat proximam. Ut autem sciremus quis esset iste gladius, qui vastaret Ægyptum et terreret Æthiopiam, sequitur manifestius: Et cessare faciam multitudinem Ægypti in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, qui non solum veniet, sed veniet multis comitatus nationibus, ita ut omnis Ægyptus interfectorum sanguine compleatur, tanta **B** que erit ira Domini, ut siccentur alvei fluminum, hoc est, Nili *διώρυχες*, usque ad solum, et in manu pestilentiam, sive hominum pessimorum plenitudo Ægypti desoletur. Mea enim verba irrita esse non possunt, illucque proficiet indignatio, ut simulacra Ægypti disperdantur, et cessent idola de Memphis, quæ usque hodie metropolis est superstitionis Ægyptiæ, sive optimates et principes de Memphis, et de terra Ægypti. Tantus autem terror cunctam Ægyptum possidebit, ut terra Phatures omnis pereat, et ignis vastet Taphnis, sive ut Septuaginta transtulerunt, *Tanin*. Faciamque, ait, judicia in Alexandria, quæ hodie sic vocatur. Cæterum pristinum nomen habet *no*, quod Aquila, Symmachus, et Theodotio, sicut in Hebræo positum est, transtulerunt. Pro quo **C** nescio quid volentes Septuaginta dixere *Diospolim*, quæ Ægypti parva civitas est. Nos autem pro *No*, *Alexandriam* posuimus, per anticipationem, quæ Græcæ *πάλαιος* appellatur, juxta illud Virgilianum (*Æneid.* lib. iv):

Littora;   Lavinaque venit

non quo eo tempore quando venit Æneas in Latium, Lavinia dicerentur; sed quæ postea Lavinia nuncupata sunt, ut manifestior locus fieret lectoris intelligentiæ. Et effundam, inquit, indignationem meam super *Sain*, quam nos in *Pelusium* vertimus, et robur appellatur Ægypti, eo quod portum habeat tutissimum, et negotiationes maris ibi vel maxime exercentur. Unde et poeta Pelusiacam appellat *lentem* (*Virgil. I Georg.*), non quod ibi genus hoc leguminis gignatur, vel maxime; sed quod e Thebaida et omni Ægypto per rivum Nili illuc plurimum deferatur. Et interficiam, ait, multitudinem Alexandriæ, quæ rursus in Hebræo posita est *no*, pro qua nequaquam *Diospolim*, ut supra, sed *Memphim* LXX transtulerunt. Et ut ostendat populosam jam illo tempore fuisse **358** urbem, *Perdam*, ait, *multitudinem no* (נ״ו); *et dabo ignem*, hoc est, regem Babylonis in Ægypto, qui instar ignis cuncta depopuletur. *Quasi parturiens dolebit Sain*, id est, *Pelusium*: sive conturbatione turbabitur; et in Alexandria, id est, in *No*, erit scissura, et diffundentur aquæ, pro qua rursus LXX *Diospolim*

transtulerunt. Moris autem Ægyptiorum est, propter inundationem Nili, excelsos aggeres construere ad ripas Nili. Qui si custodum negligentia, vel nimia aquarum magnitudine rupti fuerint, subjacentes campos nequaquam rigant aquæ, sed opprimunt atque populantur. Per quod significatur, sic Chaldæorum exercitu occupandam Ægyptum, quomodo inundantibus Nili aquis, et super modum crescentibus operiri solet atque corrumpi. Pro inundatione aquarum, et irruptione atque scisura aggerum, in Hebræo positum est: *Et erunt in Memphis angustia quotidiana*, ut unde Nilus dividitur, et ubi Apis templum est, et consulta respondent oracula, ibi quotidianæ angustia fiant. Juvenes quoque Heliopoleos, quæ Hebraice appellantur *on* (פִּילֵן) [*Al. Aven.*], et Bubasti alterius civitatis, gladio corruent: ita ut ipsæ urbes, hoc est, habitatores, sive mulieres earum ducantur in captivitatem, qui sexus injuriæ subjacet. In Taphnis vero quæ est regia civitas, conterentur sceptræ Ægypti, id est, omne regium genus. Cumque potentia ejus, interfectis principibus, defecerit, tunc nigrescet dies, et caligine ac tenebris omnia complebuntur, ita ut ipsa urbs operiatur nube mæroris ac luctus, et filia ejus, id est, oppida reliqua ducantur in captivitatem; ut postquam fecero judicia in Ægypto, et me cunctis judicem demonstravero, tunc sciant Ægyptii quod ego sum Dominus. Hæc quasi parvulis elementa descripsimus, ut per litteras, syllabas, nomina, verborumque contextum, possint ad lectionem prosæ vel carminis pervenire. Nunc aggrediamur tropologiam, et latissimum disputationis pelagus, brevi quasi picturæ tabula, demonstramus. Sermo Domini qui erat semper in Patre, factus est ad prophetam, et vocat eum nequaquam nomine suo, sed filium hominis. Quod in Scripturis sanctis in bonam partem semper accipitur, dumtaxat numero singulari, ut in hoc eodem propheta, **359** et in Daniele, et in Evangelio. Alioquin plurali numero in contrarium legitur, ut est illud: *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ: et lingua eorum gladius acutus* (*Ps. lvi, 5*). Et rursus: *Filii hominum usquequo gravi corde* (*Ps. lv, 3*)? *Leo enim rugiet et quis non timebit? Dominus locutus est, et quis non prophetabit?* (*Amos. iii, 8*). *Ulula, inquit, væ, væ diei quia juxta est dies, et appropinquat, dicit Dominus, dies nubis, tempus sive finis gentium erit. Duplex consummatio est, aut generaliter omnium, quando finis advenerit, aut specialiter singulorum, quando tempus mortis institerit. Juxta autem dicitur, quia æternitati comparatum, omne tempus breve est. Unde et Jacob centum et triginta annos quibus dixerat: *pauci, inquit, et pessimi sunt dies mei* (*Gen. xlvii, 9*). Et Psalmista de universi generis humani fragilitate disputans, ait: *Dies nostri quasi umbra pertransierunt* (*Ps. cxliii, 4*). Quod reputantes, nec potentia erigemur, nec divitiis incubabimus, nec felicitate lætabimur, cito omnia auferenda noscentes. Pulchreque dies dicitur Domini, quando omnis sæculi conversatio destruetur, et errore sublato, una*

veritas apparebit; diesque nubis et nebulæ. Nullus enim intrepidus incertusque de sententia, absque pavore iudicem præstolatur. Et tempus sive finis gentium erit, non unius gentis Ægyptiæ, sed universarum, ut manifestum fiat de cunctis gentibus prophetari. Sequitur, veniet in Ægyptum gladius, gladius versatilis flammeus, sermo divinus, qui honos a malis dividat, et pessimos suo igne consumat. In Ægyptum autem huius sæculi, ita ut pavor sit in Æthiopia, qui trans Ægyptum in nocte erroris, et tenebris commorantur, et quorum nigredo in candorem, aut difficulter, aut nequaquam convertitur. Cadentque vulnerati in Ægypto, qui male steterant in nequitia. Et auferetur multitudo Ægypti. *Lata enim et spatiosa est via quæ ducit ad mortem* (Matth. vii, 13). Et fundamenta illius destruentur: ut nihil in Ægypto pristinæ resideat firmitatis: sed desertis fundamentis pessimis, ponatur fundamentum Christi, super quo ædificetur Ecclesia. Omnis quippe plantatio, quam non plantavit cælestis Pater, eradicabitur (Matth. vii). **360** Unde et Jeremias destruere iubetur quæ constructa erant, ut ædificet meliora (Jerem. i). Peribunt quoque in Ægypto Æthiopes, Libyes, et Lydi, sive juxta Septuaginta, Persæ, Cretenses, et Lydi, et Libyes, et Chub, id est, Arabes, et omne reliquum vulgus, quos Hybridæ atque mixticios Septuaginta transtulerunt. Quos omnes pro diversitate vitiorum et interpretatione nominum, quæ in visione Tyri posuimus, diversas possumus intelligere nationes. Unde et Apostolus: *Vos, inquit, gentes in carne, qui dicimini Præputium* (Ephes. ii, 14). Numquam enim dixisset in carne gentes, nisi essent aliæ in spiritu, ut in alio loco: *Videte Israel secundum carnem*. Unde magnopere providendum est, ne corda revertamur in Ægyptum, de qua semel exivimus, et inter cæteras gentes inveniamur; et pereamus gladio, de quo in consequentibus dicitur: *Juvenes Æthiopes et Babasti gladio cadent, maxime cum jungatur, et filii terræ fœderis, sive Testamenti mei simul mucrone ferientur, de quibus scriptum est: Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis et curribus confidentes* (Isa. xxxi, 1). Sin autem cæterarum gentium homines trucidantur in Ægypto, quanto magis filii terræ fœderis et Testamenti Dei, qui contemnentos Angelorum panem, Ægypti peponum, et ceparum, et alliorum et cucumorum recordati sunt (Num. xi). Tunc corruent sustentacula et fœdera Ægypti, quæ eam in nequitia sustentabant, dialecticorum arguticæ, et philosophorum strophæ. Contumeliosum quoque ac superbum imperium destruetur, qui omnia loquuntur per arrogantiam, et Ecclesiasticam simplicitatem ducunt pro nihili. A turris enim Syenes cadent in ea quæ in extremis terminis Ægypti, Æthiopiæ Blennyræque confinis est: ubi Nilus innavigabilis est, et castractarum fragor, et omnia iovia plenaque serpentum, et venenatorum animalium. Sin autem

* Legit Rabanus, cui ferme consentit Vatican.

A (ut supra diximus) Magdalu, magnificentiam, et Syene, gyrum sonat, perspicuum est quod Ægyptiæ opes, et contumeliosa fortitudo et magnificentia, id est, jactantia, et exaltationes a vi pereant, usque ad gyrum Ægypti, ubi nihil stabile est; sed incerto **361** volvitur lapsu, et pervenit ad ruinam. Tunc dissipabuntur Ægyptiæ civitates, et terra deserta erit, et nulla congregatio remanebit, habens aliquid firmitatis, ut rerum sine cognoscant quod ipse sit Dominus, quando miserit ignem in Ægypto, quem Dominus ardere, desiderat, ut fenem, ligna, stipulæ, quæ supra fundamentum Christi ædificata sunt, concrementur, et omnes auxiliares perversorum dogmatum conterantur. Ex quo intelligendum, falsi nominis scientiam, et eos de quibus scriptum est: *Dissipa gentes quæ bella volunt* (Ps. lxxvii, 32), socios et auxiliares Ægypti nuncupari. In die, inquit, illa egredientur nuntii a facie Dei, de quibus scriptum est in Evangelio: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cælis est* (Matth. xviii, 20). Et in sementis parabola, messores Angeli, id est, qui nuntii sunt, mittuntur, ut universa scandala congregent, et mittant ea in caminum ignis, ubi est fletus oculorum, et stridor dentium (Ibid. xii). Festinabuntque implere præceptum, ut deterreant, sive conterant Æthiopiæ confidentiam, qui ad summum malitiæ verticem pervenerunt ut in eversione Ægypti Æthiopia conteratur, et paveat, eo quod dies Domini sit ultionis atque vindictæ, quæ fomentur tenebræ peccatorum, et lux virtutum remaneat. Et cessare, inquit, faciam multitudinem Ægypti in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, cui traditi sunt ad puniendum. Ipse est enim inimicus et vindex qui etiam mercedem accepit, eo quod servierit in expugnatione Tyri, Ægypti multitudinem: ut multi in Ægypto esse desistant, qui semper in ea sunt. Sin autem aliquis opposuerit, quomodo illud dicatur in Deuteronomio: *In septuaginta animabus descenderunt patres vestri in Ægyptum: nunc autem facti estis ut stellæ cæli in multitudine* (Deut. x, 22): facile solvitur. Neque enim exemplum terrenæ multitudinis posuit, sed cælestis, quæ virtutibus fulgeat, et plena sit luminum, super quam multitudinem Ægypti, adducuntur fortissimi gentium, ut disperdant terram, pro quibus Septuaginta pestilentes, interpretati sunt. Quod nescio quomodo conveniat iis qui adducuntur a Domino, nisi forte juxta illud excerptum, *inmissionem per Angelos pessimos* (Psal. lxxvii, 19): qui evaginabunt gladios suos super Ægyptum, et implebunt terram **362** interfectis, sive vulneratis, ut occisos vulneratosque esse se sentiant, et in tantum Ægyptum esse destructam, et ad nihili pervenisse, ut omnia flumina eloquentia: quibus errores Ægypti, juncus et calame rigabantur, arefiant, et tradantur in manus pessimorum, qui eos torquent, et plenitudo terra Ægypti, quæ male creverat, dolentur in manu alie-

ms. exaltationes vituperentur, qui ad gyrum Ægypti

norma a Deo. Neque enim boni, sed mali Angeli A tormentis præpositi sunt. Hæc necesse est ut sciant, quia lætus est Dominus. Quod frequenter assumitur, ut sciant qui audiunt non prophetæ verba esse, sed Domini, cujus præcepta irrita esse non possunt. Sequitur: *Et disperdam simulacra, quæ abominatio- na.* Septuaginta transtulerunt: Et cessare faciam idola vel optimates de Memphis, et dux, sive princeps in terra Ægypti, non erunt amplius. Clementissimi enim Domini est, male ficta subvertare, ut nulla similitudo quæ mentitur imaginem veritatis, remaneat in Ægypto: optimates quoque pereant de Memphis, quæ interpretatur *ex ore*; de quo omnia idola confixerunt, ut truncatis capitibus et magistris idolorum, non sit princeps in Ægypto, et terrore ac perditione omnia Ægyptus compleatur. De cujus ur- B libus dicitur: *Et disperdam terram Phatures, et dabo ignem in Taphnis, sive in Tavin, et faciam judicia in so,* quam Septuaginta *Diospolim* transtulerunt: *et effundam indignationem meam super Sain, robur Ægypti.* Phatures interpretatur, *panis concuscatio*: Taphnis, *mandatum humile*: Diospolis, pro qua in Hebræo posita est *no*, *requies*. Sain, *tentatio*: quibus nominibus diversa hæreticorum et omnium mendaciorum conciliabula demonstrantur: qui conculeant panem ecclesiasticum atque contemnunt, et sequuntur mandatum humile, et ad celestia non perducens, et deliciis vacant, et sunt in requie; qualem in Evangelio legimus divitem purpuratum (Luc. 1); et tentatoribus [A. tentationibus] inserviunt: quorum natus expectat a Domino, ut tentandi Job ha- C beret potestatem. Hæc omnia Dominus disperdet atque succendet, et effundet super ea indignationem suam, et robur Ægypti dissipabit, ut reducti ad nihilum, nequaquam populum Dei sollicitent, et in suo sperare faciant auxilio; ut deserta veritate, quærant mendacium, et quasi a baculo arundineo sic suo 363 presidio vulnerent. Post hæc dicitur: *Et interficiam sive disperdam multitudinem Memphicos,* pro qua in Hebræo habet *no*, quam supra iidem Septuaginta *Diospolim* transtulerunt, quæ interpretatur, *requies*. Multi enim sunt qui quærent requiem, et jacere volunt super lectos eburneos, et comedere agnos lactentes. Sive juxta Septuaginta, qui interpretati sunt *Memphicos*, multi sunt qui loquuntur aliis: *Dimitte ut auferam festucam de aculo tuo, cum D ipsi trabes habeant in suo.* Daturque ignis in Ægypto, qui verborum atque delicias suo ardore consumat. Dolebit universa tentatio, et in Diospoli, quæ rursus in Hebræo non ponitur, erit scissura; ut effundatur aqua omnisque pessima congregatio dissipetur, et huc illucque dispergat. Vel juxta Hebræum in Memphis erunt angustia quotidiana, ut pro omni verbo otiosa reddant rationem, ut intelligant nihil dictorum, suorum Domini iudicium præterire.

* Rescribit Victorius, *sarciretur*, quod proprius ad Vulgatum lectionem est, *fasciretur*, eique satis bene respondet, quod est in Hebræo verbum *לרבות*. Nam *רבות* significat *alligare*, Exod. xxvii, Isai. xxx. Sic

Juvenes quoque Heliopoleos, et Bubasti gladio ca- dent. Heliopolis Hebræice *on* dicitur, quod interpretatur *dolor*. Bubastus autem juxta linguam Ægyptiacam, *oris experimentum*. Omnes isti qui dolorem sæculi ferre non poterant, sed delicias Diospolcos sectabantur, et confidebant sibi in volubilitate sermonum et adversum cætera dogmata disputantes, habuerant experimenta victoriæ, gladio sermonis Dei concident: et qui nequaquam juvenes, sed imbecillitate mentis mulieres appellantur, captivi ducentur. Sive ipsæ urbes, dolore et oris jactantia, ducentur in captivitatem. Et in Taphnis, inquit, nigrescet dies. *Taphnæ* interpretantur, *cedentes ori*, subauditur diaboli: cui qui cesserint, amittent lumen veritatis, et diem in noctem mutabunt, et sceptrum Ægypti, atque omne imperium sentent in Taphnis esse contritum, ita ut deficiat in ea contumeliosa fortitudo, sive superbia potentia ejus, et solis justitiæ radii in nube cæcentur, et nequaquam mulieres, sed filia ducantur in captivitatem; faciatque Dominus non unum iudicium, sed multa iudicia in Ægypto. Sicut enim honorum apud Patrem 364 diversæ sunt mansiones: ita et Ægypti suppliciorum diversa iudicia; ut cum hæc omnia facta fuerint; cognoscant Ægyptii, quod ipse sit Dominus, cujus iudicia vera justificata in semetipsis.

(Vers. 30 seq.) *Et factum est in undecimo anno, in primo [Vulg. addit mense], in septima mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, brachium Pharaonis regis Ægypti confregi, et ecce non est obrolutum, ut restitueretur ei sanitas, et ligaretur pannis, et sarciretur linteolis (sive ut acciperet malagma): et accepto robore, posset tenere gladium. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad Pharaonem regem Ægypti, et comminuam brachium ejus forte, sed contractum (sive brachia fortia, et dispersita): et dejiciam gladium de manu ejus, et dispergam (sive disseminabo) Ægyptum in gentibus, et ventilabo eos in terras [Vulg. terris]. Et confortabo brachia regis Babylonis, daboque gladium meum in manu ejus, et confringam brachia Pharaonis, et gement gemitibus interfecti coram facie ejus (sive ut in LXX continetur: *Et inducet gladium super Ægyptum, et populabitur prædas ejus, et spoliabit spolia illius.* Sequitur): *Et confortabo brachia regis Babylonis, et brachia Pharaonis cadent: et scient quia ego Dominus, cum dederò gladium meum in manu regis Babylonis, et extenderit eum super terram Ægypti, et disperdam [Vulg. dispergam] Ægyptum in nationes, et ventilabo eos in terras, et scient quia ego Dominus.* Revertitur ad ordinem prophetiæ; post vicesimum enim et septimum annum nunc ponit undecimum. Quæ questio etiam in superioribus continetur. Cum enim sermo Domini contra Tyrum factus sit in anno undecimo, qui prius positus est, in consequentibus loquitur ad Pha-*

in expositione subnexa Hieronymus *Brachium*, inquit, *ejus confregisse se dicit, et non esse obrolutum, neque ligatum, nec sartum linteolis.* Mox pro *accepto*, idem Victor. *recepto* ex Vulgata posuit.

raonem anno decimo : rursumque ponit vicesimum septimum, ut diximus, et nunc undecimum. Ut cætera prætermittam quæ in psalmodum ordine continentur : quæritur, quomodo tertius psalmus præponatur his psalmis in quibus mutavit faciem suam David coram Abimelech, et de Doec Idumæo, et quando inventus est in spelunca, et quinquagesimus pœnitentiæ, in cujus titulo demonstratur, quod introierit ad Bethsabee uxorem Uriæ, **365** cum priores sint isti psalmi tertio, in quo fugere notatur a facie filii sui Abessalon. Sed in Psalmis facilis responsio est, carmen esse lyricum, et in hujuscemodi opere non quæri ordinem historiæ ; sed factorum carmina singulorum. In historia vero illud dicendum est, ea quæ de una re diversis sunt dicta temporibus, non debere oratione dividi, sed unius loci narratione concludi. Verbi gratia, ut quæ de Ægypto dicta sunt alio atque alio tempore, uno lectionis ordine cognoscantur. Cum hæc dixerimus, manet nihilominus quæstio : Cur in hoc eodem loco primum factus sit sermo Domini ad Pharaonem anno undecimo, et postea vicesimo septimo, et deinceps anno decimo, cum utique juxta ordinem, primo decimus, secundo undecimus, tertio vicesimus septimus annus, singulis prophetiis debuerint prænotari. Ad quod illud possumus respondere : *O profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam inscrutabilia iudicio ejus et investigabiles viæ ejus (Rom. II, 35). Et in alio loco : Abyssum et sapientiam quis investigabit (Eccli. I, 2, 3).* Possumus autem hoc dicere, quod et in Prophetis nequaquam historiæ ordo servetur, dumtaxat non in omnibus, sed in quibusdam locis, neque enim narrant præterita, sed futura prænuntiant, prout voluntas Spiritu sancti fuerit. In historia vero, ut sunt Moysi quinque libri, et Jesu, et Judicum volumina, Ruth

A quoque et Esther, Samuel et Malachim, Paralipomenon liber et Ezræ, juncto sibi pariter Nehemia, præposteram narrationem nequaquam reperiri. Hæc de annorum ordine dixisse sufficiat. Nunc videamus quæ contra Pharaonem, **366** sive de Pharaone prophetia sit. Brachium ejus confregisse se dicit, et non esse obvolutum neque ligatum, nec sartum inteolis, nec accepisse malagma, juxta illud quod scriptum est : *Non est malagma imponere, nec oleum, nec alligaturas (Isa. I, sec. LXX).* Quod si factum fuisset, utique recepta fortitudine, posset tenere gladium, et ad bella procedere. Idcirco clemens et misericors Deus rursum comminuit brachium ejus, sive brachia, ut penitus cadat gladius de manu ejus, et in gentes Ægyptus dispergatur, et ventiletur in terras. In brachio autem robur ^a accipi et fortitudinem, dicente Scriptura : *Contere brachium peccatoris et maligni (Psal. IX, 15).* Quod conteritur in adversariis nostris, quando nos persequuntur quidem, sed opprimere nequeunt. Et pro salute servorum Dei adversus Pharaonem rex Babylonis sæpe consurgit, ut potentem opprimat potentior, et mali tradantur pejoribus, confortante Deo brachia pessimorum, ut sciat qui liberatus est, quod ipse sit Dominus : profectum autem esse virtutis, scire quod ipse sit Dominus. Econtrario possumus dicere : *Filii Heli, filii pestilentiæ, nescientes Deum (I Reg. II, 22).* Et in bonam partem de regibus qui rectum fecerunt in conspectu Dei scriptum est, quod noverint Dominum. Illud autem quod in LXX dicitur : *Et conteram brachia ejus fortia et disposita*, quod Græce dicitur *τεταγμένα*, scriptorum vitio depravatum est. Illi enim interpretati sunt non *τεταγμένα*, ^b sed *τεταμμένα*, hoc est, non *disposita*, sed *extenta*. Pro quo juxta consuetudinem suam alii interpretes *excelsa* posuerunt.

^a Vatic., *robur accipi, et fortitudo potest, dicente Scriptura, etc.*

^b Editi legunt confictam vocem *τεταμμένα*, cum mss.

codices hic retineant Latino characterē *tetamena*, id est, *porrecta*, a verbo *τείνω*. MART.

LIBER DECIMUS.

Vellem, ut ante jam dixi, prophetias contra D unam provinciam, aut unum regem, iisdem explanare libris, et nequaquam sensum lectoris dividere. Sed quid faciam longitudini, quæ nisi dividatur in partes, modum voluminis egreditur; et infinita congeries, tam dictanti, quam legenti **367-368** molesta est? Itaque post sermonem contra Ægyptum et planctum ejus, regemque Ægypti, de cujus brachio nequaquam obvoluto, neque restituto pristinae sanitati, in ultima parte noni libri diximus, transimus ad principium decimi libri contra eundem Pharaonem regem Ægypti, qui comparatur regi Assyrio, et post longissimam prophetiam, lamentatio super eodem assumitur, et deinceps contra omnem Ægyptum. In quibus disserendis, o virgo Christi, Eusto-

chium, eleva cum Moyse manus ut nostra victoria tuarum orationum fructus sit. Non est enim volentis neque currentis, sed miserentis (Rom. IX, 16), Dei qui loquitur ad prophetam : *Aperi os tuum et adimplebo illud (Ps. LXXX, 41)*; propheta ad Dominum respondente : *Aperi os meum, et attraxi spiritum (Psal. CXVIII, 351)*; qui ubi vult spirat. Ubi autem spiritus Domini, ibi libertas (Joan. III, 8; II Cor. III, 17), qua libertate donavit nos Dominus. Quam frustra se Judæi habere jactabant dicentes : *Semen Abrahæ sumus, et nemini servivimus umquam (Joan. VIII, 33)*, multis vitiis peccatisque subjecti, et ignorantes illam sententiam : *a quo quis vincitur, ejus et servus est (II Petr., II, 19).*

(Cap. XXXI.) *Et factum est in undecimo anno, ter-* **A** *tiense, una mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, dic Pharaoniregi Ægypti et populo ejus : Cui similis factus es in magnitudine tua? Ecce Assur quasi Cedrus (sive Cyparissus) in Libano, pulcher ramis et frondibus nemorosus, excelsusque altitudine, et inter condensas frondes (sive in medio nubium) elevatum est cacumen ejus. Aquæ nutrierunt illum : Abyssus elevavit [Vulg. exaltavit] eum : flumina ejus manabant in circuitu radicum ejus, et rivos suos emisit ad universa ligna regionis. Propterea elevata est altitudo ejus super omnia ligna regionis (sive campi) : et multiplicata sunt arbusta (sive rami), et ^a elevati sunt rami ejus præ aquis multis. Cumque extendisset umbram suam, in ramis ejus fecerunt nidos omnia volatilia cæli, et sub frondibus ejus genuerunt omnes bestię saltuum, et sub umbra [Vulg. umbraculo] illius habitabat cælus gentium ^b universarum. Eratque pulcherrimus in magnitudine sua, et in dilatione (sive multitudine) arbustorum (vel ramorum) suorum : ^c erant enim radices illius juxta aquas. Cedri (sive Cyparissi) non fuerant altiores illo in paradiso Dei, et abietes (sive pin) non adæquaverunt summitatem ejus, et platani (vel abietes) non fuerunt æquæ (vel similes) frondibus (sive ramis) illius. Omne lignum paradisi Dei (sive in paradiso Dei) non est assimilatum ei et pulchritudini ejus, quoniam speciosam [Vulg. speciosum] feci eam [Vulg. eam], et multis condensisque frondibus, et æmulate sunt eam omnia ligna voluptatis (sive deliciarum) quæ erant in paradiso [Vulg. addit Dei]. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Pro eo quod sublimata [al. sublimatus] est in altitudinem, et dedit summitatem suam circum et condensam (sive in medio nubium), ^d et devotus est cor ejus in altitudine sua : tradidi eam (sive eam) in manu fortissimi (sive principis) gentium : faciens faciet ei : (sive et faciam perditionem ejus) : juxta impietatem ejus ejeci eam. ^e Et succident eam alieni et crudelissimi nationum (sive pestilentes gentium), et projicient eam super montes, et in cunctis convallibus corruent rami ejus, et confringentur arbusta ejus in universis rupibus (sive campis) terræ, et recedent de umbraculo ejus omnes populi terræ, et relinquent eam. In ruina ejus habitaverunt (sive re-*

*quieverunt) omnia volatilia cæli, et in ramis ejus fuerunt universe bestię regionis. Quamobrem non elevantur in altitudine sua omnia ligna aquarum : neque ponent sublimitatem suam inter nemorosa atque frondosa (sive in nubibus) : nec stabunt in sublimitate [Vulg. eorum] sua omnia quæ irrigantur aquis : quia omnes traditi sunt in mortem ad terram ultimam, in medio filiorum hominum ad eos qui descendunt in lacum. Hæc dicit **369** Dominus Deus : in die quando descendit ad inferos, induxi [Al. induxi] luctum (sive luxit eum abyssus) : operui eum abisso, et prohibui flumina ejus et coercui aquas multas. ^e Contritus est (sive conturbatus) super eum Libanus, et omnia ligna agri concussa sunt (sive defecerunt). A sonitu ruinæ ejus commovi (sive commotæ sunt) gentes, cum ^f deducerem eum (sive eam) ad infernum cum his qui descendebant (sive descendunt) in lacum ; et consolata sunt in terra infirma omnia ligna voluptatis (sive deliciarum) egregia atque præclara in Libano : universaque irrigabantur aquis. Nam et ipsi cum ea (sive cum eo) descendunt (sive descenderunt) ad infernum ad interfectos (sive vulneratos) gladio, et brachium (sive semen) uniuscujusque ^g habitantium sub umbraculo ejus, in medio nationum (sive vitæ suæ) perierunt. Cui assimilatus es, o inclyte, atque sublimis inter ligna voluptatis ! Ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terram ultimam, in medio incircumcisorum dormies, cum his qui interfecti sunt gladio. ^h Sic Pharao et omnis multitudo ejus, dicit Dominus Deus. Utramque editionem ex more commiscui, ubi tamen plurimum discrepabant, ne duplex propositio augetur librorum magnitudinem. Ac primum sciendum, quod quæcumque dicuntur de rege Assyriorum futuro tempore, in LXX quasi transacta memorantur, et sic vel ad arborem, vel ad principem loquitur Assyriorum, ut tam, masculino quam feminino genere de una persona intelligatur, dum et arbor refertur ad Assyrium, et Assyrius in arbore nominatur. Nec de rege Babylonio in præsentī sermone ulla sit mentio ; ne videatur contra captivum populum positum [Al. positus] in Chaldæa, dominorum atque regnantium iracundiam provocare, sed dicitur de rege Assyriorum, qui eo jam tempore captus fuerat a Chaldæis, et omne robur Assyriorum Babylonio subjacebat*

^a Hæc verba, et elevati sunt rami, ex Vatic. ms. et Rabano suffecimus post Victorium, qui ad Scripturæ dumtaxat testimonium suppleverat : Martianus cum Erasmo prætermisit.

^b Victor. gentium plurimarum, ad Vulgatæ instar, Hebræo, ipsaque subnexa Hieronymi expositione assentientibus. Nam universarum proprie est LXX, πῶς πλῆθος ἔθνων : nisi si Hieronymus utramque posuit lectionem, gentium plurimarum (sive universarum).

^c Idem ad Vulgatæ rursum atque Hebræi textus fidem, erat enim radix illius juxta aquas multas. Sed et Rabanus consentit in ea quam supplet voce multas.

^d Rescribimus post Victorium succident. Manifesto enim, inquit, fœdoque errore succedent legabatur antea : nam succident habent Hebr., Græc., Vulg. et commentarius ipse Hieronymianus.

^e Victorius Contritatus est, etc., pro contritus, ex

D Vulgata reponit, atque Hebræo דָּרְסוּ, quod aut obtenebrari significat, aut contristari. Alterum, quod est contritum, verterunt LXX.

^f Antea erat deducerent. Nos Victorio hic assentimur præter Scripturæ textus, Brixianos mss. codices proferenti.

^g Pro habitantium, Rabanus, et Victorius ad Vulgatæ exemplar sedebit. Legitque mox (sive in medio vitæ suæ perierunt) ipso verbo perierunt, utpote τῶν LXX intra lineas recepto, suffectisque vocibus, in medio, ex eorumdem interpretatione ; nihil enim in Hebræo est cui verbum Græcum ἀπόλωτο, perierunt, respondeat.

^h Iterum cum Rabano Victorius, Ipse est Pharao. Cui lectioni subnexa cumprimis Hieronymiana expositio suffragatur, ubi S. Pater cum Septuaginta virali propriam versionem componit.

imperio. Unde et decem tribus, hoc est, Israel, Assyrii capiunt; duas autem, hoc est, Judam et Benjamin, **370** Chaldæi superant, et urbem subvertunt Jerusalem. Dicturus igitur contra Pharaonem regem Ægypti, et populum ejus sermo divinus, tali adversum illum est usus exordio: Cui similis factus es in magnitudine tua? Ecce Assur quasi Cedrus in Libano, et reliqua. Et est sensus: Non mireris si a Babylonis sis vincendus atque periturus, et tuum perditurus imperium, omnesque opes Ægyptiæ destruendæ sint, cum Assur multo te fortior, eodem Chaldæo superante, deletus sit. Describitque potentiam regis Assyrii sub figura arboris Cedri, juxta Hebraicum, juxta LXX, Cyparissi, in monte Libano constitutæ, quæ sit pulchra ramis et condensa frondibus, et ad nubes usque subrecta, quæ idcirco tantum crevit, quod non aquis, sed abyssis, hoc est, aquis abundantissimis irrigetur. Abyssus enim multitudo sonitus aquarum: ita ut omnes aves nidosis fecerint in ramis ejus, et sub frondibus illius genuerint omnes bestię saltuum. Et ne dubitemus quæ essent cœli volatilia, quæ silvarum bestię, apertius posuit: Et sub umbraculo illius habitabat cœtus gentium plurimarum. Cedri, inquit, ^a et cyparissi, abietes, sive pinus et platani, sive cyparissi, non fuerunt æquæ ramis illius. Et ne sigillatim de cunctis arboribus diceret, et omnia, inquit, ligna paradisi Dei non sunt assimilata illi, et pulchritudini ejus. Per quæ nonnulli intelligunt non de rege dici Assyrio, sed de contraria fortitudine, quæ in sermone Tyri inter Cherubim dicitur esse generata, et pretiosis distincta lapidibus, et postea ad terrena suo vitio concidisse, qui et in Isaia cadens, Lucifer appellatur (*Isa. xiv*), et in Evangelio signatur a Domino: Videbam Satanam quasi fulgur de cœlo cadentem (*Luc. x, 12*). Sed nos hæc omnia ut interim sequamur historiam hyperbolicis dicta intelligamus, quod tantæ Assyrius fuerit potentię, et sic cunctas oppresserit nationes, ut se Angelorum fortitudini compararit. Omnia autem metaphoricè sub altissima cedro, sive **371** cyparisso dicuntur ad Assyrium, interfectioque illius appellatur succisio. Quodque sequitur: Tradidi eam in manu fortissimi gentium, regem Babylonium vocat, ut quod vicit Assyrium, non propriæ fortitudinis, sed divinæ intelligat potestatis. Juxta impietatem, inquit, ejus **D** ejeci eam, ut occulte Babylonium moneat, non debere esse crudelem, nec opprimere populum Dei, qui sibi traditus sit, ne similia patiat ab Assyrio, qui crudelis et impius fuit. Et succident illam alieni, et crudelissimi nationum; sive, juxta LXX, pestilentas: quod numquam diceret [*At. voluit dicere*] positus in Chaldæa, ne illum adversum gentem suam commoveret. Projicitur quoque super montes, et in

A cunctis convallibus corruunt rami ejus, et confringuntur in rupibus, et a cunctis derelinquitur populis, hoc est, volatilibus cœli et bestiis campi, et in tantam veniet perditionem, ut omnes arbores que putabantur excelsæ comparatione Assyriæ arboris, suo exemplo elevari, et in sublime erigi ultra desistant, nec stent in altitudine sua, sed illæ succisa, omnes metu pariter succidantur. Quodque per translationem dictum erat, sit manifestius. Omnes, ait, traditi sunt (subaudiuntur reges in mortem) ad terram ultimam (hoc est, ad infernum), in medio filiorum hominum (nequaquam inter arbores) ad eos qui descendunt in lacum. Haud dubium quin inferna significet. Post succisionem arboris Assyriæ, sive in die quando descendit ad inferos Assyrius, et induxit **B** [*At. indixit*] Dominus luctum, rursum per translationem de eo loquitur, quod opertus sit abysso, juxta illud quod scriptum est: Veni in profundum maris, et tempestas demersit me (*Ps. lxxviii, 5*); et omnia flumina, omnes videlicet nationes, eum ultra rigare cessaverint, et contristatus sit, sive contenebratus super eam, id est, arborem, vel eum, id est, Assyrium, Libanus. Ac ne putaremus de arbore esse sermonem, sequitur: A sanitu ruinæ ejus commovegentes. Quæ enim tanta ruina esse unius arboris potest, ut ad sanitum ejus universæ commoveantur gentes? Cum deducere[m] [*At. deducere[m]*], inquit, eam ad infernum, juxta litteram, arbor ad inferos deduci non potest cum aliis qui in lacum, id est, ad **372** inferos descendeant. Et consolata sunt in terra infima, in corde videlicet terræ, omnia ligna voluptatis, sive deliciarum, quod Hebraice appellatur EDEN (עֵדֶן), ut nemorosos saltus, silvasque significet egregias atque præclaras, quæ fuerunt in Libano, et irrigabantur aquis. Nam et ipsæ arbores cum eo, hoc est, Assyrio descendunt in infernum, ad interfectos, sive vulneratos gladio. Ligna gladiis non vulnerantur, sed caduntur, nec descendunt ad infernum. Et brachium, inquit, sive semen (quoniam apud Hebræos sermo ZARA (זָרָא), ^b utrumque significat), requiescet in umbraculo ejus in medio nationum, nequaquam silvarum, sed gentium. Ad extremum sit apostropha ad ipsam Assyrium, sive ad Pharaonem. Cui assimilatus es, o inclyte, atque sublimis inter ligna voluptatis? Nullus tibi, inquit, par fuit, sed omnes reges potentia superasti, et tuum cum cæteris regibus, qui erant in comitatu tuo ad terras ultimas, id est, ad inferos deductus es, dicente Scriptura: Ingreddentur ad extrema terræ, tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt (*Ps. lxxii, 10, 11*). In medio, ait, incircumcisorum dormies cum his, qui interfecti sunt gladio. Ostendit quæ essent ligna, quæ cedrus, sive cyparissos gladiis vulnerata, et jacens cum incircumcis. Et

^a Contendit Victor. legendum, seu cyparissi: nam vocem Hebraicam Hieron. cedros semper vertit, LXX vero cyparissos.

^b Nimirum diversitate lectionis; nam vocalium quæ olim aberant, nulla est hic ratio. Videsis infra

Commentar. in Daniel. xi, 31, ubi et varia ejus vocis apud Veteres interpretatio annotatur: quod enim vulgo habetur, *Et brachia ex eo stabunt*, alius interpretatus est, *Et semina ex eo stabunt*.

ut extrema anterioribus jungeret, quia supra dixerat: Cui similis factus es in magnitudine tua: ecce Aseur quasi Cedrus in Libano, putcher in ramis et frondibus, et reliqua, nunc infert: Sic est Pharaos, et omnis multitudo ejus, dicit Dominus. Quomodo, inquit, Assyrius, cedrus et cyparissus, Babylonio succedente, dejecta est: sic Pharaos et populus ejus, hoc est ipsa arbor et rami illius a Babylonio succeduntur. Hæc interim juxta historiam dicta sint, quæ perique in consummatione mundi futura intelligunt et regem Pharaonem, hoc est eam potestatem cui Ægyptus subjecta sit, comparari regi Assyriorum potentissimo, id est, antichristo: quod si ille corruerit, utique et alii rectores tenebrarum istarum et principes mundi facilius corruant. Dicamus ergo de singulis, breviter omnia perstringentes, ut non tam disserramus **373** et explanemus obscura, quam explanare copiosius materiam dedisse videamur. Primumque discutiendum, cur undecimo anno, tertio mense, una die mensis, factum est verbum Domini ad Ezechielem, dicens: Fili hominis, die Pharaoni Ægypti ei multitudini ejus. Locuturo ad Pharaonem, undecimo anno sermo fit Domini: necdum enim venerat adduodecimum, qui numerus plenæ consummatæque virtutis est. Unde et duodecim sunt filii Jacob (*Genes. xxxv*), a quibus postea duodecim nomina Prophetarum uno volumine continentur. Et Apostoli duodecim sunt (*Luc. vi*), quorum quia unus Judas proditor fuit, in locum ejus Matthias eligitur. Et archisynagogi [*Al. archisynagogæ*] filia annorum duodecim a Domino susciatur (*Marc. v*). Hemorrhoida quoque anno duodecimo recipit sanitatem. Sed quia corripitur Pharaos, et postea plangitur, propterea tertius mensis et unus dies undecim annorum numero copulantur. Unde et in consequentibus duodecimo anno, mense duodecimo, una mensis, fit verbum Domini ad Ezechiel, dicens: Fili hominis, assume planetum super Pharaonem regem Ægypti, et dices ad eum. Qui enim plangitur, ideò plangitur ut intelligat quanta bona perdidit; et tamen quia Pharaos erat, et brachium ejus necdum fuerat collisatum, nec pristinam receperat fortitudinem: propterea in anno et in mense duodecimo, viginti novem dies adhuc remanent, ut duodecim annorum numerus compleatur. Uno igitur mensis die, sermo fit Domini ad Prophetam, et præcipitur ei ut loquatur regi Ægypti et multitudini ejus. In quo mirandum quod quatuor **D** interpretes non populum dixerint, sed multitudinem. Multi enim vocati, et pauci electi (*Matth. xxii, 14*). Et in lege scriptum est: Non eris cum multitudine in malo. Diciturque ad regem Ægypti: Cui similis factus es in magnitudine, sive in altitudine tua? Quod et ipse se exaltaverit, et subiaceat illi sententia: Omnis qui se exaltat, humiliabitur (*Luc. xiv, 11*): sed tamen non sit ejus altitudini similis, qui quasi cedrus, sive cyparissus in Libano fuerit, pulcher ramis et frondibus nemorosus; excelsusque al-

titudine et ad nubes usque erexerit caput, ad quas secundum David (*Psal. xxv*) veritas Dei pervenit, et quibus mandatur ne pluant **374** super Israel imbrem. Pulchritudo quoque illius prædicatur, quæ in turpitudine prava voluntate mutata est (*Ps. lxxvii*); ita ut dicatur de eo: Confringet Dominus cedros Libani (*Ps. xxviii, 5*): et excelsus ipse in altissimo montium Libano constitutus, quanto sublimior fuerat, tanto fortius caderet. Cujus Scriptura sancta volens altitudinem demonstrare, appellat cedrum magnam, quam nutrierunt aquæ, non aquæ Siloe quæ vadunt cum silentio (*Is. viii*), sed aquæ Rasin, et aquæ Ægypti, de quibus scriptum est: Quid tibi ut bibas aquas Geon (*Jerem. ii, 18*), sive Sior? quod aquas turbidas sonat. Abyssus quoque exaltavit eum super quam in principio mundi tenebræ ferebantur (*Genes. i*), et ad quam in Evangelio dæmones ne mittantur, rogant (*Luc. viii*). Flumina ejusdem abyssi in circuitu radicum ejus erant, de quibus dicitur: Quid tibi et viæ Assyriorum, ut bibas aquas fluminum (*Jerem. ii, 18*)? Et in alio loco: Ecce Dominus inducet super vos aquam fluminis fortem et multam, regem Assyriorum et omnem gloriam ejus (*Isa. viii, 7*). Rivos quoque suos emisit abyssus ad universa ligna regionis, ut non solum principem mundi hujus, sed et socios illius irrigaret. Propterea elevatus est, et super omnia ligna altissima succrevit, et multiplicata sunt arbusta ejus, et totius orbis possedit imperium dicens: Hæc omnia mihi tradita sunt (*Matth. iv, 9*). Et elevati sunt rami ejus, qui aquis abyssi fuerant irrigati. Qui extendit, sive dilatavit umbraculum suum, ut omnes subiceret suæ ditioni. In ramis ejus fecerunt nidos omnia volatilia cœli. Omnis enim qui facit peccatum (*Joan. viii, 34*), de diabolo natus est, et de ramorum ejus numero computatur. Illa autem volatilia fecerunt nidos in ramis ejus, quæ juxta viam Evangelicam comedere sementem (*Matth. xiii*), sive quia omnes peccaverunt, et indigent misericordia Dei (*Rom. iii*), de quibus dictum est: Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt (*Ps. xlii, 3*): Idcirco in ramis ejus fecerunt nidos. Sequitur: Et sub frondibus ejus genuerunt omnes bestię saltuum, quæ Christi mansuetudinem perdiderunt, et sub umbraculo illius habitabat cœtus gentium plurimarum, ut nullus esset, qui non ejus a tegeretur umbraculo, præter eum qui dixit: Ecce venit princeps mundi istius: et inveniet in me nihil (*Joan. xiv, 30*). Per unum enim hominem peccatum intravit in mundum, et **375** per peccatum mors (*Rom. v, 12*); et sic in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccavimus, et in Adam omnes morimur, cunctique peccavimus, et indigemus gloria Dei (*I Cor. xv*). Et tamen in ipsa habitatione diversa conditio est. Alii habitant in ramis ejus quasi volatilia, solentiam sibi in philosophia, et in hæreticorum dogmatibus pollicentes. Alii quasi bestię feræ, immites atque crudeles: alii

* Cum Victorio regetur, ex mas. Beixianis, legimus. Martiam. cum Erasmo, temperatur.

quasi multitudo gentium plurimarum; ut commixtos diversis vitis significet atque peccatis. Erat autem Assur pulcherrimus in magnitudine sua, et in dilatatione arbustorum suorum, quia aquis multis radix ejus fuerat irrigata, in tantum ut in paradiso Dei nulla cedrorum et cyparissorum esset altior, nec abietes pinique adæquarent sublimitatem ejus; sive platani non essent æquæ frondibus illius. Idcirco nulla arborum in paradiso plantarum ei fuerat adæquata, quia omne lignum paradisi Dei non est assimilatum illi et pulchritudini ejus. Nequaquam enim erectæ sunt per superbiam, sed scierunt humilitatem suam, neque similitudinem Dei sacrilego sibi animo vindicare conatæ sunt. Quodque sequitur: Et æmulata sunt eam omnia ligna deliciarum quæ erant in paradiso, sic edisserimus: **Æmulata sunt ligna paradisi multitudinem ramorum ejus: Multi enim vocati, et pauci electi (Matth. xx, 16). Et; Lata et spatiosa via quæ ducit ad mortem (Ibid. vii, 13).** Cupit enim tantos habere in salutem, quantos Assur habuit in perditionem. Unde quia Assur sublimatus est in altitudine; et dedit sublimitatem suam virentem atque condensam, sive usque ad nubes cacumen erexit, et elevatum est cor ejus ut diceret: Ero similis Altissimo (Isa. xiv, 14), propterea traditus est in manu fortissimi gentium: quam intelligimus aliam detestabilem potestatem, cui traditur ad puniendum: ipse est enim inimicus et ultor; ut Assur intelligatur Antichristus, et fortissimus gentium cui traditus est, Satanæ, juxta illud Apostoli: Quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare (I Tim. ii, 20): Qui faciens faciet ei quæcumque ei a Domino fuerint imperata. Ista autem cyparissus ejecta est de paradiso Dei propter impietatem suam; et succident illam alieni et crudeles, sive pestilentes in gentibus, ut **376** impleatur illud quod scriptum est: Pestilente flagellato, stultus astutus fiet (Prov. xix, 25). Et iterum: Jam securis ad radices arboris posita est (Matth. iii, 10): qui præcidet eam super montes, ut corruat in superbia sua. In cunctis autem convallibus corruent rami ejus: ut ad tartarum deducantur omnes, qui in ejus fuere comitatu, et recedant de umbraculo illius, et relinquunt eam: ut volatilia cæli et bestię terræ, quæ prius sub illa fuerant, et illius umbraculo tegebantur, postea pœnæ ejus participes sint. Cumque viderint cætera ligna silvarum, sive paradisi, Assur cyparissum sententia Dei corruisse, non elevabuntur in superbiam, nec se esse aliquid æstimabunt, nec irrigationem aquarum suarum proprias arbitrabuntur divitias: eo quod omnes rami et volatilia cæli, et bestię terræ, quæ erant sub imperio Assur, deducantur in morte ad terram ultimam. De quibus scriptum est: In conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram (Ps. xxi, 30). Et in alio loco: Ingredientur ad extrema terræ (Ps. lxxii, 10): et erunt nequaquam cum Angelis, sed cum filiis hominum, qui descendunt in lacum,

sive in foveam sempiternam. Cum autem ille descenderit ad extrema terræ, et pars vulpium fuerit a quibus lacerandus est: tunc luctus erit vel omnium sociorum ejus, vel sanctarum fortitudinum, quæ illum dolebunt ad inferos descendisse. Unde dicit Dominus: Operui eum abyssu, cujus aquis fuerat ante nutritus; et prohibui lumina ejus, id est abyssi, et coercui aquas multas, ne eum irrigarent, sed magis opprimerent. Contristatus est super eum Libanus, in quo fuerant exaltatus, et omnia agri ligna concussa sunt, succisionem similem formidantia. A sonitu ruinæ ejus commovi gentes, ut nullus perditionem illius ignoraret, et deductionem ad inferos cum cæteris sociis ejus. Acceperuntque consolationem omnia ligna voluptatis, id est, paradisi: dum vident et mala malis, et bona bonis restitui. Hæc autem ligna Libani sunt, aquis irrigata fluminum Domini, in quibus et illa arbor fuerat irrigata quæ corruit. Sive omnia ligna, quæ quondam fuerunt bona, et irrigabantur aquis, et in Libani altitudine morabantur, accipient consolationem, **377** quando principem suum similia viderint sustinere tormenta. Et ipsa enim descendunt ad infernum ad interfectos gladio Domini, et omnis fortitudo lignorum habitabit sub umbraculo ejus, id est, in pœna, in medio omnium nationum quæ claustris inferni tenebuntur. Post hæc ad ipsum Pharaonem sermo convertitur, cui dictum fuerat in principio, cui similis factus es in magnitudine tua? et dicitur ad eum: Cui assimilatus es, o inclyte, atque sublimis inter ligna voluptatis? Nempe Assyrio qui corruit. Et tu eras inclytus atque sublimis inter ligna Eden, hoc est, deliciarum et paradisi, et ecce deductus es sicut Assyrius, cum omnibus lignis, quæ quondam fuerant in deliciis, ad terram ultimam et ad inferos, et dormies non in requie, sed in penis in medio iucircumcisorum, hoc est, immundorum, et cum his qui in gladio Domini conciderunt. Et ut sciamus qui sit ille qui dixerit: O inclyte, atque sublimis inter ligna voluptatis, ponit manifestius: Ipse est Pharaon, et omnis multitudo ejus. Sive juxta Septuaginta, sic est Pharaon, et omnis multitudo ejus, ut quomodo supra Assyrius succisus est, et corruit, sic et Ægyptius subruatur.

(Cap. XXXII. — Vers. 1 seq.) Et factum est duodecimo anno, in mense duodecimo (sive decimo), in una die [Vulg. tacet die] mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, assume lamentum super Pharaonem regem Ægypti, et dices ad eum: Leoni gentium assimilatus es, et draconi qui est in mari, et ventilabas cornu in fluminibus tuis, et conturbabas aquas pedibus tuis, et conculcabas flumina earum [Vulg. eorum] (sive tua). Propterea hæc dicit Dominus Deus: Expandam super te rete meum in multitudo populorum multorum, et extraham te in sagena mea (sive extraham te in hamo). Et projiciam (sive extraham) in terram: super faciem agri

^a Maluit Victor. *projicient eam*, ex superiori inferiorique, ut sibi videtur, contextu.

abjiciam te (sive campi replebuntur tui) : et habitare (sive sedere) faciam super te omnia volatilia cœli, et saturabo de te bestias universæ terræ, et dabo carnes tuas super montes, et implebo colles [Vulg. addit tuos] (sive valles) sanie tua (vel sanguine tuo) et irrigabo terram (sive irrigabitur terra) putore [Vulg. fetore; al. pœdore] sanguinis tui (sive stercoreibus tuis) super montes, et **378** valles implebuntur ex te. Et operiam cum extinctus fueris, cœlum, et nigrescere faciam stellas ejus : Solem nube tegam, et lunam non dabit lumen suum. Omnia luminaria cœli mœrere faciam (sive contenebrescent) super te : et dabo tenebras super terram tuam, dicit Dominus Deus. Et irritabo cor populorum multorum cum induxero contritionem (sive captivitatem) tuam in gentibus super terras (sive in terra) quam nescis. Et stupescere faciam (sive contristabuntur) super te ^a populi : (vel gentes multæ) et reges eorum horrore nimio formidabunt super te, cum volare cœperit gladius meus super facies eorum, et obstupescunt repente singuli pro anima sua in die ruinæ (sive expectantes ruinam suam a die ruinæ) tuæ. Quia hæc dicit Dominus Deus : Gladius regis Babylonis veniet tibi. In gladiis fortium (sive gigantiam) dejiciam multitudinem : (sive fortitudinem) tuam : inexpugnabiles gentes omnes hæc (sive pestilentes de gentibus cunctis) : et vastabunt (sive perdent) superbiam (vel injuriam) Ægypti, et dissipabitur multitudo ejus (sive conteretur omnis fortitudo illius). Et perdam omnia jumenta ejus quæ erant super aquas plurimas (sive ab aquis multis) : et non conturbabit eas pes hominis ultra, neque ungula jumentorum turbabit (sive calcabit) eas. Tunc purissimas reddam aquas eorum (sive ut aliquando quiescant aquæ eorum), et flumina eorum quasi oleum adducam (sive ut oleum fluent), ait Dominus Deus, cum dederò terram Ægypti desolatam (sive perditam). Deseretur autem terra a plenitudine sua (sive cum plenitudine) quando percussero (sive disseminavero) omnes habitatores ejus : et scient quia ego sum Dominus. Planctus est, et plangent eum filie gentium ^b super Ægyptum et super multitudinem ejus (sive omni fortitudine illius) plangent eum, ait Dominus Deus. Editionem utramque miscemus, in his dantur in quibus discrepant. Alioquin ubi unus sensus est, Hebraicum sequimur. In multis autem exemplaribus, juxta LXX, duodecimus annus et mensis decimus ponitur; juxta cæteros autem interpretes, decimus annus et duodecimus mensis, ut vel jam capta sit Jerusalem, et gaudium Pharaonis, malis **379** sibi imminentibus, auferatur : vel certe capienda, et suis magis miseris doleat, quam aliorum captivitate lætetur. Et interim breviter quædam historiæ fundamenta jacentes, quid Hebræi super hoc loco intelligant percurramus. Leoni comparatur Pharo, non unius gentis, sed multarum gentium; sive draconi in mari, ut terram aquasque possideat qui irrigatione fluminum erigebatur in su-

^a Victor., *populos multos, vel gentes multas*, ad Vulgatam præcipue textus fidem : vixque uno verbo multis pro multis Rabanus abludit.

perbiam, quæ cornu vocatur, et multitudine exercitus sui, omnes aquas transiens poterat conturbare : idcirco expandere se dicit rete suum super multitudinem ejus, et extrahere eum sagena sua vel hamo, et projicere, sive extendere eum super terram, qui quasi coluber multis spiris fuerat involutus, ut a cunctis cœli volatilibus devoretur. Cumque non solum aves, sed omnes bestię terræ eum laceraverint, reliquæ carnes ejus, montes et valles camposque complebunt, ita ut cuncta vermibus scateant. Hæc autem loquitur per metaphoram, ut postquam volatilia cœli et bestię carnibus ejus fuerint saturatæ, id est, exercitus ejus, et universa multitudo reliqua pars in vermes et saniem convertatur. Tunc inquit, cœli tenebris obvolvuntur : sol, et luna, et **B** cætera luminaria non dabunt lumen suum, sed super te cuncta nigrescent : nihilque tibi lætum erit, et ad tuum interitum omnes populi et cuncti reges eorum horrore nimio formidabunt conspicientes gladium meum huc illucque volitare et nulli parcere, et in tua ruina, ruinam similem pertimescent. Ut autem scias quis iste sit gladius, audi manifestius : Gladius regis Babylonis veniet tibi : in gladiis fortium, sive gigantiam dejiciam omnem multitudinem tuam. Qui gigantes, inexpugnabiles gentes sunt, quæ Babylonii regis tenebantur exercitu. Isti vastabunt sive disperdent superbiam Ægypti, et omnem multitudinem ejus : nihilque in Ægypto remanebit, sed cum hominibus, et jumenta brutaque animalia pariter auferentur. Et tanta erit solitudo in Ægypto, ut nec pede hominis, nec ungula jumentum aquæ illius conturbentur, sed quieta sint omnia : et aquæ fluminum ejus quasi oleum fluent purissimæ ac nitentes, nullo per eas transeunte, nec earum fluentia turbante. Hoc autem fiet propter Ægypti solitudinem, quæ rediget in desertum ab omni multitudine sua : quando habitatores ejus Dominus **380** percusserit, ut intelligant qui remanserint quod ipse sit Dominus. Idcirco planctus est Pharaonis, et plangent eum filie gentium in circuitu. Non solum autem super illo, sed et super multitudine ejus, quæ, Domino vastante, deleta est. Hæc super simplici littera cursim dixisse sufficiat, veniamus ad intelligentiam spirituales. Nec puto magnopere laborandum nosse qui sit Pharo rex Ægypti, cum supra plenius dixerimus, eam videlicet potestatem, cui Ægyptus credita est ; vel una provincia, vel Ægyptus totius mundi, quæ non est leo condita, sed proprio vitio assimilata leoni gentium. Homo enim cum in honore esset, non intelligit ; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis (*Psal. XLVII, 13*). De hoc leone et Petrus loquitur : Adversarius noster diabolus quasi leo rugiens circuit, quærens quem devoret (*I Petr. v, 8*). Et in nono psalmo (*Vers. 9*) scriptum est : Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua; insidiatur ut rapiat pauperem. Et in Je-

^b Idem repetit voces, *plangent eum*, quæ bis in Hebræo, et Vulgata quoque editione sunt, quin etiam penes LXX.

remia Spiritus sanctus ait : Leo de silva percussit A eos (*Jer.* v, 6). Draconem autem dici diabolum (pro quo Aquila interpretatus est Leviathan, nomen draconis exponens) juxta superiorem explanationem multis testimoniis docui, qui dixerat : Mea sunt flumina et ego feci ea. Iste igitur draco fluminibus suis quasi cornibus ventilabat plurimas nationes : quæ super Marcione, Valentino, Ario, Eunomio, cæterisque hæreseon principibus intelligere possumus, qui imitantur ecclesiasticos viros, dicentes ad Dominum Salvatore : In te inimicos nostros ventilabimus cornu (*Ps.* XLIII, 6) : et non ventilant ad salutem, ut de terra ad cælum levent, sed ut in profundum abjiciant. Denique sequitur : Et conturbabas aquas pedibus tuis ; juxta illud Apostoli : Qui autem conturbat vos, portabit judicium (*Gal.* v, 10). Non vult enim aquas Siloe bibere, quæ vadunt cum silentio (*Isa.* VIII), sed aquas Ægypti turbidas atque cœnosas, quæ antequam pedibus conculcarentur draconis, puræ erant, et suo fluentes ordine : postquam autem pedibus illius conturbatas sunt, cursus sui ordinem perdidit. Neque enim utuntur hæretici testimoniis Scripturarum sibi coherentibus, sed conturbant omnia. Et quia ipse est inimicus et ultor, non solum aquas alienas draco Ægyptius conturbat pedibus suis, sed conculcat flumina sua, ne parcat eis, quos semel in suam redegerit potestatem.

381 Quod devitare cupiens justus, precatur : Non veniat mihi pes superbiæ (*Ps.* xxxv, 12). Et in alio loco, conculcatus petit ne iterum conculceatur : Miserere, inquit, mei, Domine, quoniam conculcavit me homo (*Ps.* LV, 1). Inimicus autem homo diabolus est, de quo et alter psalmus loquitur : Ut non magnificetur ultra homo super terram. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Expandam super te rete meum, in multitudinem populorum multorum (*Ps.* IX, 18). Rete Domini veteris et novi Testamenti ratione contextum, mittitur super draconem, qui habitat in populorum multitudine, et semper turbis et populorum multitudine delectatur : ut extrahat eum in sagena sua, sive in hamo suo. Ista est sagena, quæ in mare hujus sæculi mittitur, et extrahit pisces multos alios eligendos, et alios abjiciendos (*Matth.* XIII). Sive iste est hamus, de quo in Job scriptum est : Adduces autem draconem in hamo, et circumdabis capistrum circa nares ejus (*Job* XL, 19) ; pro quo interpretatus est Aquila : Extrahes Leviathan in hamo, et funibus colligabis linguam ejus. Extrahitur autem draco, sive Leviathan de mari hamo, vel sagena Domini, ut projiciatur, sive extendatur super terram, et omnes spiræ ejus, quibus suas insidias occultabat, aperiantur et proferantur in publicum, et in terram abjiciantur, et jaceat qui in cæle posuerat os suum, et se Altissimo similem esse jactabat. Unde sequitur : Et habitare, sive sedere faciam super te omnia volatilia cæli et saturabo de te bestias universæ terræ, secundum illud quod scriptum est : Dediti eum escam populiæ Æthiopum (*Ps.* LXXIII, 14). Qui vel volatilia vocan-

tur, vel bestia terræ (*Matth.* XIII; *Luc.* VIII). Volatilia, quæ sementem, ut diximus, juxta viam rapiunt. Bestia terræ, vitis efferatæ, quod ad hæreticos atque gentiles referri potest. Quod autem sequitur : Et dabo carnes tuas super montes, et implebo colles tuos sanie tua ; sive, implebo valles sanguine tuo, hunc habet sensum : ut volatilia cæli, et bestias terræ, deceptorum populos intelligimus, crudelitatemque gentilium, montes autem ad principes referamus hæreseon, qualis fuit Valentinus et Marcion, collesque successores eorum qui saturantur sanie draconis ; sive valles, quæ implentur draconis sanguine, inferiores quosque credentium. Aut certe montes adversarias potestates, quæ in aere **382** discurrunt, et valles, quæ inferna penetrant, et æternis suppliciiis mancipatæ sunt. Porro quod dicitur : Et irrigabo terram putore [*Al.* predore] sanguinis tui super montes, sive, irrigabitur terra de stercoreibus tuis super montes, et valles implebuntur et te, illud significat quod omnis superbia et arrogantia hæreticorum tumor, non tam vitali et puro, quam putrido atque fetenti sanguine compleatur, juxta illud quod scriptum est : Pone eos sicut stercus terræ (*Ps.* LXXXII, 11). De quo sanctus a Domino liberatur : Qui suscitavit de terra inopem, et de stercore erigit pauperem. Ut colloquet eum cum principibus, cum principibus populi sui (*Ps.* CXX, 7, 8). Valles autem in ima depressæ, ut supra diximus, aut inferna significant, aut humilem hæreticorum sensum propter voluptatem et terrenas opes cuncta facientium. Quod autem jungitur : Et operiam eum extinctus fueris, cælum, et nigrescere faciam stellas ejus : solem nube tegam et luna non dabit lumen suum, omnia luminaria cæli movere, vel tenebrescere faciam super te, et dabo tenebras super terram tuam, ait Dominus Deus, si sequamur litteram, penitus intelligi non potest. Quando enim interfecto Pharaone, sive dracone sol, et luna, et stellæ non dederunt lumen suum, et cælum opertum est tenebris, juxta illud poeticum (*Virgil.*, I *Georg.*) :

Imptaque æternam timerant sæcula noctem.

Ergo hoc dicendum est, quod extincto Pharaone, qui transfigurabat se in Angelum lucis, de quo in alio loco scriptum est : Lux impiorum extinguetur (*Job* XVII), cælum sive cæli operientur tenebris. De quibus et Paulus loquitur : Et spiritualia nequitiæ in cælestibus (*Ephes.* VI, 12). Et nigrescere faciet Dominus stellas ejus, vel draconis, vel cæli. Super quo et Judas Apostolus scribit : Sidera errantia, quibus caligo tenebrarum in æternum reservatur (*Judas* XIII). Sol quoque nube tegetur, sol iniquitatis, qui contractus est soli justitiæ, nube autem, vel ipso Domino Salvatore, qui descendit in Ægyptum super nubem levem (*Isa.* XIX), nullo peccatorum pondere prægravatam, vel prophetis et apostolis, de quibus legimus : Mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem (*Isa.* V, 6). Et in Psalmis : Veritas tua usque ad nubes (*Ps.* XXXV, 6). Cum autem sol iniquitatis

ferit obscuratus, luna quam hæreticorum sentimus A
 Ecclesiam, et quæ a sole **383** iniquitatis lumen
 patabatur accipere, non dabit lumen suum, nec de-
 ceptet credentes falsi nominis scientia. Omnia quo-
 que luminaria et quidquid videtur in hæreticis esse
 doctrinæ, extincto dracone, siccabitur, sive mor-
 ebent, princepe perduto, ita ut ipse Dominus ter-
 ram hæreticorum operiat tenebris, ignorantia scilicet
 veritatis, ut cæci cæcos ducant in foveam, et
 habitatores terræ mittantur in tenebras exteriores,
 ubi est fletus et stridor dentium. Post hæc dicitur:
 Et irritabo cor populorum multorum, eam induxero
 contritionem, sive captivitatem tuam in gentibus
 super terram quam nescis, at qui prius Pharaoni
 servierant, irascantur contra eum, videntes capti-
 vitem ejus ad aliam terram, quam draco nescie-
 bat esse, perductam. Nec debemus ambigere bonas
 esse terras, quas Pharaon nesciat, scilicet quando
 captivitas Pharaonis alia captivitate mutatur, de qua
 dicitur ad Salvatorem: Ascendens in altum, capti-
 vum duxit captivitatem: accepit (sive, juxta Apo-
 stolium (Ephes. iv, 8), dedit) dona hominibus (Psal.
 lxxvii, 19). Et stupescere, inquit, faciam super te
 populos multos, et qui prius Pharaonis admiraban-
 tur potentiam, postea eum admirentur de suo cul-
 mine cecidisse. Reges quoque populorum horrore
 nimio formidabunt super eum, quorum regna Do-
 mino diabolus ostendit, et de quibus in psalmo di-
 citur: Astiterunt reges terræ, et principes conven-
 erunt in unum (Ps. ii, 2). Hoc autem fiet cum volare
 cæperit gladius Domini super facies eorum, subau-
 ditur regum, sive populorum. Gladius autem Do-
 mini intelligendus est vivens sermo Dei, et efficax,
 et acutus super omnem gladium ex utraque parte
 ventum, qui volat atque discurrit et perstringit cer-
 ventium oculos vultusque deterret, ut obstupescen-
 tes super ruina Pharaonis, se in illo videant esse
 dejectos. Et Domini quidem gladius, de quo scri-
 ptum est: Ecce hic positus est in rainam et resurre-
 ctionem multorum (Luc. ii, 34), jacentes elevat, et
 male erectos, humilitate commutat. Gladius autem
 regis Babylonis veniet super draconem Ægyptium,
 et in gladiis fortium, sive gigantium dejiciat Domi-
 nus multitudinem ejus, qui regem Ægypti sectaba-
 tur. Inexpugnabiles, inquit, sive pestilentes de gen-
 tibus omnes isti, et **384** mali ad puniendum tra-
 dantur peioribus, de quibus scriptum est: Immis-
 sionem per Angelos pessimos (Ps. lxxvii, 49). Et
 Apostolus: Quos tradidi, inquit, Satanæ, ut dis-
 cant non blasphemare, vel in interitum carnis, ut
 spiritus salvus fiat (I Tim. i, 20). Cum autem per
 hujusmodi ministros dejecta fuerit superbia
 Ægypti, et multitudo illius dissipata, perdentur

omnia jumenta illius, quæ erant super aquas pluri-
 mas, et non conturbabit eas pes hominis ultra. Si
 enim beatus qui seminat super aquas, ubi bos et
 asinus calcat (Isa. xxxii): e contrario infelix qui sim-
 plices quidem suo ultra poterit errore retinere, ita
 ut pes hominis non calcet in eis, quo ne signum
 quidem sapientiæ atque rationis aquæ Ægyptiæ in se
 habere videantur. Ungula quoque jumentorum non
 turbabit eas, ut de limpidiis atque nitentibus
 faciat turbidas atque cænosas. Tunc reddentur non
 ab alio, sed ab ipso Domino, aquæ purissimæ, quæ
 draconis fuerant dominatione turbatæ: ita ut flu-
 mina earum labantur quasi oleum, et sint veri lumi-
 nis nutrimentum. Hæc autem fient, cum dederit
 Dominus terram Ægypti desolatam, et perdiderit
 multitudinem ejus, et percussi fuerint omnes habi-
 tatores illius, ut isto profectu scire possint quod
 ipse sit Dominus. Quod autem jungitur: Planctus
 est, et plangent eum filiae gentium super Ægyptum,
 et super multitudinem ejus plangent eum, ait Domi-
 nus Deus, perspicuum est animas omnium gentium,
 quæ prius oppressæ fuerant sive earum gentium
 quæ nequaquam in Ægypto morabantur, sed in re-
 gione viventium, interfectum draconem plangere,
 et omnem multitudinem ejus: non spe salutis, sed
 quod de tanta potentia suo vitio et superbia dejec-
 tus sit in æterna supplicia.

(Vers. 17, seq.) Et factum est in duodecimo an-
 no, in quinta decima mensis, factum est verbum
 Domini ad me, dicens: Fili hominis, cane ligu-
 bre super multitudinem Ægypti, et detrahe eam
 ipsam, et filias gentium robustarum ad terram
 ultimam, cum his qui descendunt in lacum. Quo
 pulchrior es, descende, et dormi cum incircum-
 cisis. In medio intersectorum gladio cadent: gla-
 dius datus est: attraxerunt eam, et omnes popu-
 los ejus. Loquentur ei potentissimi robustorum de
 medio inferni, qui cum auxiliatoribus ejus [al.
 suis] descenderunt, et dormierunt **385** cum
 incircumcisis, interfectisque gladio. Ibi Assur et
 omnis multitudo ejus, in circuitu illius sepulcra
 illius, omnes interfecti, et qui ceciderunt gladio,
 quorum data sunt sepulcra in novissimis lacis: et
 facta est multitudo ejus per gyrum sepulcri ejus,
 universi interfecti cadentesque gladio qui dede-
 rant quondam formidinem in terra viventium. Ibi
 Ælam et omnis multitudo ejus per gyrum sepulcri
 illius [Vulg. sui]: omnes hi interfecti ruentesque
 gladio, qui descenderunt incircumcisi ad terram
 ultimam: qui posuerunt terrorem suum in terra
 viventium: et portaverunt ignominiam suam cum
 his qui descendunt in lacum. In medio interse-
 ctorum posuerunt cubile ejus in universis populis

^a De more Victorius cum Vulgata et Hebraico, dormierunt incircumcisi interfecti gladio. Et sensus, inquit, ipsos potentissimos robustorum descendisse et dormisse incircumcisos, interfectosque, non cum incircumcisis interfectisque. Hoc enim cum supra dixerit illis verbis, Dormi cum incircumcisis, repetere

amplius opus non erat; immo magis conveniebat ut exponeret postea, quinam essent incircumcisi isti, cum quibus dormire debebat, potentissimi, inquirers, robustorum, qui incircumcisi dormierunt, interfectique sunt. Impressa autem lectio magis LXX quam Hieronymi est.

ejus : in circuitu ejus sepulcrum illius. Omnes hi incircumcisi, interfectique gladio. Dederant [Vulg. Dederunt] enim terrorem [Vulg. addit suum] in terra viventium, et portaverunt ignominiam suam cum his qui descendunt in lacum : in medio interfectorum positi sunt. Ibi Mosoch et Thubal, et omnis multitudo ejus in circuitu illius sepulcra ejus. Omnes hi incircumcisi, interfectique cadentes gladio, * qui dederunt formidinem suam in terra viventium. Et non dormient cum fortibus, cadentibusque, et incircumcisis, qui descendunt ad infernum cum armis suis, et posuerunt gladios suos sub capitibus suis : et fuerunt iniquitates eorum in ossibus eorum, quia terror fortium facti sunt in terra viventium. Et tu ergo in medio incircumcisorum contereris, et dormies cum interfectis gladio. Ibi Idumæa, et reges ejus, et omnes duces ejus qui dati sunt cum exercitu suo cum interfectis gladio, et qui cum incircumcisis dormierunt, et cum his qui descenderunt [Vulg. descendunt] in lacum. Ibi principes Aquilonis omnes : et universi Sidonii (sive venatores) qui deducti sunt cum interfectis paventes, et in sua fortitudine ^b confusi, quia [Vulg. qui] dormierunt incircumcisi cum interfectis gladio, et portaverunt confusionem suam cum his qui descendunt in lacum. Vidit eos Pharaos, et consolatus est super universa multitudo sua, quæ interfecta est gladio, Pharaos, et omnis exercitus ejus, ait Dominus Deus. Quia dedi [al. dedit] terrorem ^c meum in terra viventium, et dormivit in medio incircumcisorum cum interfectis **386** gladio, Pharaos et omnis multitudo ejus, ait Dominus Deus. Multum in hoc loco Septuaginta interpretum editio, et ordine et translatione discordat, et quædam in ea de Theodotione addita sunt. Unde necesse habuimus et ipsam ponere, nequaquam parentes longitudini, et studiosi lectoris diligentia servientes.

LXX. Et factum est in duodecimo anno in quinta decima mensis : factus est sermo Domini ad me : dicens : Fili hominis, plange super multitudinem Ægypti, et deducunt filias ejus gentes mortuas in profundum terræ, ad eos qui descendunt in foveam (Porro sub asteriscis additum est : ✕ De aqua pulcherrima descendente ; ✕ et dormi cum incircumcisis : Rursum ordo sequitur) : In medio vulneratorum gladio cadent cum eo, et dormiet omnis fortitudo ejus, et dicent tibi gigantes, in profundo foveæ, descende, quo melior es, descende, et dormi cum incircumcisis in medio vulneratorum gladio. Ibi Assur, et omnis congregatio ejus. (Quodque sequitur : ÷ Omnes vulnerati ibi dati sunt, ÷ et sepulcrum ejus in profundo foveæ, ÷ et facta est congregatio ejus : in Hebraico non habetur, sed a Septuaginta additum est. Rursum dicitur) : In circuitu sepulcra ejus omnes vulnerati qui ceciderant gla-

* Idem quia pro qui maluit ex Hebræo. 75.

^b Rescripsimus, post Victorium, fortitudine, pro quo erat formidine; nam præter Vulgat. et Hebræum textum, sic olim et Rabanus legit, sicque a se posi-

dio. (Et iterum de Theodotionis Editione sub asteriscis additum est : ✕ Qui dederunt sepulcra ejus in lateribus lacu; ✕ et facta est congregatio in circuitu sepulcra ejus. ✕ Omnes isti vulnerati, cadentesque gladio. Post quæ posuere Septuaginta) : Qui dederunt timorem suum in terra vitæ. Ibi Ælam, et omnis fortitudo ejus in circuitu sepulcra ejus, omnes vulnerati, et cadentes gladio : et qui descendunt incircumcisi in terræ profundum, qui dederunt terrorem suum in terra vitæ, et acceperunt tormentum suum cum his qui descendunt in foveam in medio vulneratorum. Ibi daturus Mosoch, et Thubal, et omnis fortitudo eorum in circuitu sepulcra ejus, omnes **387** vulnerati ejus, universi incircumcisi, et vulnerati gladio, qui dederunt terrorem suum super terram vitæ, et non dormierunt cum gigantibus qui ceciderunt ab æterno : qui descenderunt in infernum cum armis quibus utebantur ad bella, et posuerunt gladios suos sub capitibus suis, et factæ sunt iniquitates eorum in ossibus eorum, qui teruerunt gigantes in vita sua. Et tu in medio incircumcisorum contereris, et dormies cum vulneratis gladio. Ibi Edom, et reges ejus, et omnes principes Assur, qui dederunt fortitudinem ejus in vulnere gladii : isti cum vulneratis dormierunt cum his qui descenderunt in foveam. Ibi principes Aquilonis omnes universi magistratus Assur, qui descenderunt vulnerati cum terrore suo, et in fortitudine sua confusi dormierunt incircumcisi cum vulneratis gladio, et abstulerunt tormentum suum cum descendentibus in foveam. Videbis eos Pharaos, et consolationem accipiet super omni fortitudine eorum : vulnerati gladio Pharaos, et omnis fortitudo ejus, dicit Dominus Deus. Quia dedi formidinem ejus super terram vitæ, et dormiet in medio incircumcisorum cum vulneratis gladio, Pharaos et omnis multitudo ejus, dicit Dominus Deus. Non ignoro, fastidiosam fore delicato lectori tantam inter duas editiones discrepantiam. Sed quid faciam calumniatoribus meis, qui si aliquid de LXX interpretum translatione subtraxero, me sacrilegum et absque timore Domini vociferantur, maxime qui cum in fidei veritate discordent, et Manichæorum sequantur errores, in eo imperitorum animas commovent, si de veteri quidpiam monstrare poterint mutatum consuetudine, libentius errare cupientes, quam aliquid ab æmulo verum discere. Et interim juxta historiam manifestus est sensus. In eodem enim anno duodecimo, et in eodem, ut putamus, mense, sed non in una, ut supra, mensis, verum in quinta decima die, nequaquam super Pharaone, sed super fortitudine, sive multitudine Ægypti planetus assumitur, qui detrahitur de superbia sua cum universis filiabus suis, sive gentium robustarum ad terram ultimam, id est, in profundum inferni, diciturque ad regem Ægypti : Quo melior es, ut mortem merearis evadere? Cum enim Assur, et Ælam, id est, Persæ, et Mosoch, qui interpretantur Cappatum testatur in subnexa expositione Hieronymus.

^c Tametsi ambigua in Hebræo vox est, Vulgata autem meum præferit; Victor., suum, ex Græco ἀρσού, maluit.

doce, et Thubal, quos alii Iberos, alii Italos Intel-
 ligi volunt : **388** Idumæi quoque et principes Aquil-
 lonis, ac Sidonii cum universis exercitibus suis,
 quorum auxilio horrorem cunctis gentibus præbue-
 runt, mortui sint, et interfecti gladio, et posuerint
 gladios suos sub capitibus suis, quod dictum *ἰμπαρι-
 ζήσιον* accipiendum est, tu solus poteris non eadem
 sustinere? Quin potius cum videris tantam tecum
 apud inferos multitudinem dormientium, et sepul-
 crum tuum fortissimorum quondam principum cir-
 cumdari memoriis, habebis consolationem, leviora
 tormenta æstimans consortio plurimorum. Hæc inter-
 im juxta simplicem sensum strictim dixisse suffi-
 ciat. Nunc eadem brevitate, quantum explanationis
 patitur difficultas, spiritualis intelligentiæ summa
 quæque carpamus. Supra una mensis die factus est
 sermo Domini ad Prophetam : hic quinta decima. In
 prima autem eis, hoc est, in kalendis, mensis exor-
 dium est : in quinta decima, quando totus lunæ or-
 bis impletur, et siquidem primus mensis fuerit,
 æsymorum est prima dies; sin autem septimus, sce-
 spegiarum, quando figuntur tabernacula (quæ so-
 lemmitates apud Hebræos, vel maxime sunt). Fit au-
 tem planctus super fortitudinem Ægypti, ut fortis in
 malo esse desistat : et recipiat infirmitatem, et
 quando infirmior fuerit, tunc fortior. Pro fortitudine
 Ægypti, in Hebraico habet *multitudinem*. Lata enim
 et spatiosa via est quæ ducit ad mortem, et multi in-
 gredientur per eam (*Matth. vii, 13*) : sicut e contrario
 dicitur ad Israel : Vos autem estis pauci inter omnes
 gentes (*Deut. xxviii*) : semper enim virtus rara est,
 et arcta et angusta via quæ ducit ad vitam, et pauci
 sunt qui ingredientur per eam. Quod autem Ægyptus
 plangitur, et mortuæ filix ejus, juxta LXX, sive
 gentium robustarum deducuntur ad terram ultimam
 in lacum, sive in foveam profundissimam, signifi-
 cantur animæ in Ægypto hujus sæculi commorantes
 quæ perdidit eum qui dicit : Ego sum vita (*Joan.*
xiv, 6) : et peccatis mortuæ, pondere eorum ad in-
 feros detrahuntur, dicente peccatore : Quoniam ini-
 quitates meæ supergressæ sunt caput meum, et sic-
 ut onus grave gravatæ sunt super me (*Ps. xxxvii, 5*).
 Istæ tant de quibus scriptum est in alio loco : Ingre-
 diantur in inferiora terræ, tradentur in manus gladii,
 portas vulpium erunt (*Ps. lxxii, 10*). Qui enim fodit fo-
 veam, incidet in eam (*Eccli. xxvii, 29*; *Ps. vii, 16*). Un-
 de **389** et legimus : Lacum aperuit, et effodit eum,
 et incidit in foveam quam fecit. Quodque sequitur :
 Quo pulchrior es descende, et dormi cum incircum-
 cisis, proprie ad Pharaonem regem Ægypti sermo
 dirigitur, sive ut in LXX de Theodotione additum
 est, ad ipsam Ægyptum : De aqua pulcherrima de-
 scende, et dormi cum incircumcisis. Quod specialiter
 ad eum pertinet, qui in baptisate Christi renatus,
 et audiens cum Ecclesia : Quæ est ista quæ ascendit
 dealbata, innitens super fratrualem suam (*Cant. viii,*
5)? postea vel fornicatione, vel aliis vitiis sordidatus,

A ejicitur de Ecclesia, et dicitur ad eum : De aqua pul-
 cherrima descende, et dormi cum incircumcisis, id
 est, cum immundis, juxta illum sensum quem ponit
 Apostolus : Nos sumus circumcisio (*Philipp. iii, 3*),
 qui in spiritu Deo servientes, et gloriantes in Domino,
 et non in carne confidentes. Hi omnes in medio vul-
 neratorum, sive interfectorum cadent cum Pharaone,
 illo gladio quem venit mittere Dominus super
 terram. Sicut enim Christi gladius bonos a malis se-
 parat, dicens : Non veni pacem mittere super ter-
 ram, sed gladium (*Matth. x, 34*) : sic hæreticorum
 gladius omnes truncat [*Al. trucidat*] populos, et vul-
 neratos ad infernum deducit. Isti sunt gigantes po-
 tentissimi, et rebelles, et ponentes in excelsum os
 suum, et quanto per superbiam se ad excelsa sustol-
 lunt, tanto ad profundum foveæ, et inferni novissima
 detrahuntur, qui omnes interfecti sunt gladio. Et ut
 sciret vel Pharaon, vel omnis Ægypti fortitudo, quæ
 ad inferna detracta est, quos haberet in pœnis socios,
 sequens sermo demonstrat : Ibi Assur, et omnis mul-
 tudo ejus, vel synagoga ejus. Princeps enim hæretico-
 rum diabolus, cujus vere congregatio synagoga
 est, de qua in Apocalypsi dicitur : Qui sunt synago-
 gæ Satanæ (*Apoc. ii, 9*). Sequentes autem versicu-
 los, qui a obelo prænotantur, prætereundos puto,
 dicendumque quod habetur in Hebraico : In circuitu
 illius, sepulcra eorum, videlicet deceptorum ab eo.
 Qui omnes vulnerati, vel interfecti sunt gladio, et
 ideo corruerunt, quorum sepulcra data sunt in no-
 vissimis lacu. Quod autem lacus vocetur infernus,
 C perspicue psalmus ille demonstrat, in quo pœnitens
 loquitur : Assimilatus sum cum his qui descendunt in
 lacum **390** (*Psal. xxvii, 1*). Quem nequaquam debe-
 mus juxta Latini sermonis proprietatem eum intelli-
 gere qui Græce *λίμνη* dicitur, ut est lacus Tyberiadis,
 et lacus Larius, et Benachus, multique alii, sed quas
 non solemus appellare cisternas. Quos lacus, quia
 aquas refrigerant, et omnem ab eis calorem spiritus
 auferunt peccatores cunctique hæretici fodiunt, et
 quantum in mea memoria est, nullum sanctorum la-
 cum, id est, cisternam fodisse, Scriptura testatur;
 sed omnes peccatores, quorum fuit Ozias rex lepro-
 sus et qui per suam superbiam corruit, de quo scri-
 bitur quod homo fuerit terræ operibus incubans, et
 multas superbix turres ædificavit in angulis, et lacus
 D foderit (*II Par. xxvi*). E contrario ad justum dicitur :
 Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuo-
 rum fontibus (*Prov. v, 15*). Et rursum : Fons aquæ
 tuæ sit proprius. Unde loquitur et Dominus : Me de-
 reliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi lacus,
 id est, cisternas, quæ aquas continere non possunt
 (*Jer. III, 15*). Sequitur : Et facta est multitudo ejus
 per gyrum sepulcri ejus. Ili omnes cingunt Assy-
 rium, et est eorum plurima multitudo, qui universi
 vulnerati sunt et interfecti, et cadentes gladio. Nemo
 enim eorum stare potest cum Moyses, nec audire :
 Qui statis in domo Domini (*Psal. cxxxiv, 2*);

* Legit Rabanus qui apud LXX obelo, etc.

sol omnes vulnerati interfectique sunt, et cadentes qui quondam dederant formidinem in terra viventium, formidinem autem his qui erant Ecclesiis præpositi, ne in terra viventium facerent populos mortuorum, et simplices quosque deciperent. Unde et Paulus aiebat: Timeo autem, ne forte sicut serpens deceptit Evam malitia sua, ita corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo (II Cor. xi, 3). Sed hic timor spe Domini mitigatur, dicente Ecclesiastico viro: Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo (Ps. xxvi, 1, 2)? Post hæc dicitur: Ibi Ælam [Al. Assur], et omnis multitudo ejus per gyrum sepulcri ejus, haud dubium quin Assyrii. Ælam in linguam nostram vertitur, ascensus eorum. Omnes enim qui Christi humilitate contempta, diaboli ascendere superbiam, et se in falsi nominis scientia esse aliquid æstimaverunt, Ælamitæ sunt nuncupandi, qui Assyrii regis sepulcrum ambiunt, 391 et interfecti sunt vulneratique gladio. Et licet in excelso posuerint os suum, tamen descenderunt immundi, et incircumcisi ad terram ultimam, ut quanto sublimius fuerant elevati, tanto fortius caderent. Isti posuerunt terrorem suum non semel, sed secundo in terra viventium. Quis enim Ecclesiasticorum ab hujusmodi Ælamitarum terrore securus est, et non aliquem sui perdidit gregis? Pulchreque Ecclesia Christi appellatur terra viventium, ut e contrario hæreticorum conciliabula mortuorum terra esse credantur. Et portaverunt, inquit, ignominiam, sive tormentum suum cum his, quos secum detraxerunt in lacum, et in profundum inferni: quorum cubile in medio interfectorum est: eorum videlicet quos suo mucrone jugularunt, et circumdantur hujusmodi populis. Hi populi, Assyrii regis populi sunt, et licet circumcisos esse se jactent: tamen incircumcisi interfectique sunt gladio, et tertio dederunt terrorem atque formidinem in terra viventium. Unde portaverunt tormentum suum atque supplicium in medio eorum, quos suis fraudibus deceperunt. Ibi quoque est, id est, juxta Assyriam Mosoch, et Thubal, et omnis multitudo ejus in circuitu sepulcri ejus: omnes incircumcisi interfectique, et cadentes gladio, qui dederant formidinem suam in terra viventium. Pro Mosoch et Thubal, Symmachus et Theodotio interpretati sunt a cubile eorum, ut ostenderent cubilia hæreticorum, immo foveas sempiternas, Assyrii regis esse supplicia. Mosoch interpretatur insania: Thubal, conversio, non in bonum a malo, sed de bono in malum; sive universa, ut offendant omnes hæreticos insanire, et pari studio ad pejora converti (Rom. xii). Nec mirum si insanientes, et coacervati in malum habent multitudinem, cum Egyptii regis socii sint, qui gaudet multitudine. Omnes hi interfecti gladio qui dederant formidinem suam, non semel, nec secundo, sed tertio in terra viventium, de quibus supra plenius diximus. Sequitur: Et non dormiens

cum fortibus, sive gigantibus cadentibusque, et non circumcisis, qui descenderunt ad infernum cum armis suis: et posuerunt gladios suos sub capitibus suis; et fuerunt iniquitates eorum in ossibus eorum; quia terror fortium 392 facti sunt in terra viventium. Hi, inquit, qui hæreticorum principes exstiterant, ad tantum malitiæ pervenere culmen atque cruciatum, ut nec cum fortibus atque gigantibus, qui a principio corruerunt, similia mereantur ferre supplicia. Qui, nequaquam erroris sui acta penitentia, descenderant ad inferos cum armis suis, rebelles contra Deum, et Ecclesiam ejus; secum arma deferentes, de quibus scriptum est: Filii hominum dentes eorum arma et sagittæ (Psal. lvi, 5); et posuerunt, ait, gladios suos sub capitibus suis, requiescentes in animo perduelli; et pro summa victoria, sententiarum suarum jacula complexantes: in tantum et iniquitates eorum fuerint in ossibus eorum, hoc est, fortissima signenta, et erroris suidogmata possidentes. Quia terror fortium facti sunt in vita sua, sive in terra viventium. Quod quarto dicitur, et fortissimos quosque, et habentes scientiam Scripturarum, et qui essent de regione viventium, sua perversitate terrerent, dum descendunt ad infernum cum armis suis, et ponunt gladios suos sub capitibus suis, et iniquitates eorum usque ad ossa perveniunt. Post hæc scriptum est: Et tu ergo in medio incircumcisorum contereris (Rom. xvi, 20), quod vel ad Pharaonem, vel ad fortitudinem, sive multitudinem Ægypti dicitur, et quod ipsa conteratur, juxta illud quod scriptum est: Deus autem conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. Et dormies, inquit, cum interfectis gladio, somno perpetuo. Ibi cum Assyrio, et cum Ægyptia multitudine erit Idumæa, et reges ejus, omnes qui terrenis operibus servierunt, sive sanguine delectati sunt. Etenim Idumæa, et terrenam, et sanguinariam sonat. Omnes reges et universi principes de quibus crebro et Apostolus loquitur (Phil. iii), terrenis operibus incubantes, et effundentes quotidie sanguinem eorum quos sua fraude decoeperint, cum incircumcisis et immundis dormierant, et cum his qui descenderunt in lacum, de quibus supra diximus. In ipso comitatu erunt, et principes Aquilonis, a quo exardescunt mala super terram. Et a quo vel in Jeremia (Jer. i), vel in hoc eodem propheta (Supra xii), olla illa plena carniū ossiumque succenditur. Et non solum principes Aquilonis, verum omnes 393 magistratus Assur, pro quo in Hebraico verius positum est, universi Sidoni, quos nos in venatores vertimus, juxta illud quod scriptum est: Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium (Ps. cxiiii, 7), pro quo in Hebraico positum est, Sidoniorum. Qui Sidonii, sive venatores, deducuntur ad inferos paventes, in sua quondam b confisi fortitudinis, et dormient immundi, et portabant confusionem sive tormentum suum, habentes mala conscientiam penitentiam sempiternam: ita et ignis quod Victoriæ reponit. Confer superiorem annotationem in hunc locum.

* Legerint vero pro מִשְׁכַּחַם, uno verbo מִשְׁכַּחַם.

† Ad sacri textus fidem legendum videatur confusi,

eorum non extinguatur (*Isai. lxyi*), et vermis eorum non moriatur (*Marc. ix*). Quos omnes cum viderit Pharaos, consolabitur, vel habens adhuc malitiam pristinam, et multos poenae suae socios habere se cernens, vel certe consolatus est, videns et illos confundi in suppliciis et terroribus suis super universa multitudine sua quae interfecta est gladio, Pharaonis scilicet, vel omnium sociorum ejus, praecipueque Assyrii regis, et Mosoch et Thubal et Idumaeorum, et principum Aquilonis, et Sidoniorum. Hi enim dederant terrorem suum in terra viventium. Quod quinto dicitur, ut omnes istiusmodi nationes cavere, et fugere debeamus, quae cunctis nos sensibus deceperunt, et scire esse horribiles, nec facile posse vitari, nisi omni custodia servaverimus cor nostrum. Dormivit, inquit, et ipse Pharaos cum sociis suis interfectis gladio, qui socii, multitudo ejus sunt, per latam, et spaciosam viam pergente ad supplicia sempiterna.

(Cap. XXXIII. — Vers. 1 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, loquere ad filios populi tui, et dices ad eos: Terra cum induzere super eam gladium, et tulerit populus terrae virum unum de novissimis suis (sive hominem unum de suis), et constituerit eum super se speculatorem; et ille viderit gladium venientem super terram; et cecinerit buccina, et annuntiaverit populo. Audiens autem quisquis ille est sonitum buccinae, et non se observaverit: veneritque gladius, et tulerit (sive comprehenderit) eum: sanguis ipsius super caput ejus erit. Sonitum (vel vocem) buccinae audivit, et non se observavit, sanguis ejus in ipso erit: si autem se custodierit, animam suam salvabit. Quod si speculator viderit gladium 394 venientem, et non insonuerit buccina; et populus non se custodierit, veneritque gladius, et tulerit de his [Vulg. eis] animam: ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autem ejus de manu speculatoris requiram. Et tu, fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel. Audiens ergo ex ore meo sermonem, annuntiabis eis ex me. Si me dicente ad impium, impie, morte morieris, non fueris locutus, ut se custodiat impius a via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur: sanguinem autem ejus de manu tua requiram. Si autem annuntiantes te ad impium, ut a viis suis convertatur, non fuerit conversus a via sua, ipse in iniquitate sua morietur: porro tu animam tuam liberasti. Rursum ad prophetam sermo fit Domini, qui aliquanto siluerat tempore, eo quod non possit propheta, nec humana fragilitas jure ad se atque continuum sustinere vaticinium; et loquitur eadem quae in superioribus continentur. Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel, et audies ex ore meo verbum, et comminaberis eis ex me, in eo quod dicam iniquo, morte morieris, et non annuntiasti ei, nec locutus es ut annuntiares iniquo, et converteretur a viis suis et viveret, iniquus ille in iniquitate sua morietur, et sanguinem ejus de manu tua requiram. Et tu si annuntiaveris iniquo, et non conversus fuerit ab iniquitate sua, et a via sua, iniquus ille in iniquitate sua morietur, et tu animam tuam liberasti [At. liberabis]. Quae si diligenter in-*

A spicias, intelligis similia quidem esse: sed non eadem, dum in plerisque discordant. Et hoc in omnibus Scripturis sanctis observare debemus, ubi videtur aliqua similitudo esse sententiae, non in omnibus eadem dici: sed vel subtrahi pleraque, vel addi, et singulorum inter se verborum discrepantium habere rationem. Et interim priusquam ad altiora veniamus, brevis est explicanda sententia. Si speculator fuerit constitutus in populis, ut annuntiet gladium Domini iramque venientem, et, annuntiante eo populus audire noluerit, speculator liber erit, et ille qui oppressus est gladio, ipse sanguinis sui sustinebit reatum: quod si audierit, salvabit animam suam. Si autem speculator non sonuerit buccina, et populus ignorans venturum gladium nequaquam 395 se observaverit, populus quidem in sua morietur iniquitate, attamen sanguinem morientis de speculatoris requiram manu. Et ut sciret propheta Ezechiel generalem disputationem ad se potissimum pertinere. Et tu, inquit, fili hominis, non a terra et a populo terrae, ut supra dixi, sed a me constitutus es speculator domui Israel. Si ergo me dicente ad impium: Impie, morte morieris, non fueris locutus ad eum, ut se custodiat, et de interitu liberetur: et ille quidem in sua iniquitate morietur, quam prius commiserat, de qua si annuntiares, potuit liberari; sanguinem autem ejus de manu tua requiram. Quod si tu annuntiaveris atque praeeperis impio ut convertatur a viis suis pessimis, et ille hoc facere noluerit: ille quidem in sua iniquitate morietur; tu autem liberasti de interitu negligentiae animam tuam. Ex quibus verbis discimus, posse hominem quamvis iniquum, et impium, si magistri verba audierit, et egerit poenitentiam, a sua impietate salvari: nec minus magistrum subire desertum, si docere noluerit, vel timore discriminis, vel desperatione peccantis: dum reus est sanguinis ejus qui liberari potuit, et de morte erit, nisi magistri silentio concedisset, et in utroque liberum servari arbitrium, dum et in magistri voluntate est vel tacere, vel loqui, et in auditoris arbitrio vel audire, et facere atque salvari, vel contemnere, et proprio perire contemptu. Nec statim sequitur: ut quia propheta praedicit, veniat quod praedixit. Non enim praedicit ut veniat, sed ne veniat: nec quia Deus loquitur, necesse est fieri quod minatur, sed ideo comminatur, ut convertatur ad poenitentiam cui minatur, et non fiat quod futurum est si verba Domini contemnerent. Possumus autem tripliciter locum istum dissorere: ut terra quae sibi speculatorem constituit, vel juxta litteram, terra Judaeae sit, vel juxta spirituales intelligentiam, Ecclesia, quae saepe de novissimis populi sui speculatorem eligit, illum videlicet, quem et Apostolus scribens ad Corinthios assumit judicem (I Cor. xv), vel certe animae credentis, quae mentem atque rationem praeponebat populo ac turbae cogitationum 396 suarum: ut non omnia cogitationum incentiva suscipiat, sed judicet atque discernat quae secunda sibi, quaeve fugienda sint. Speculator terrae Judaeae, vel rex potest intelligi, vel propheta: spe-

culator autem Ecclesie, vel episcopus, vel presbyter, quia a populo electus est, et Scripturarum lectione cognoscens, et praevidens quae futura sint, annuntiet populo, et corrigat delinquentem. Unde magnopere formidandum est, ne ad hoc officium accedamus indigni et assumpti a populo, negligentiae nos demus atque desidiae: et quod his pejus est, deliciis ventrique et otio servientes, honorem nos accepisse putemus, non ministerium. Siquidem Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare (*Matth. xx, 28*): et pedes discipulorum lavit (*Joan. xiii*), ut ostenderet omnes sordes et vitia a magistris in discipulis debere dilui atque purgari. Nec statim respondeamus, quid prodest docere, si nolit auditor facere quod docueris? Unusquisque enim ex suo animo atque officio judicatur. Tu si locutus non fueris, ille si audire contempserit. De magistris negligentibus Salomon loquitur: Sapientia abscondita, et thesaurus occultus, quae utilitas in utrisque (*Eccli. xx, 32*)? Tale quid significatur et in Evangelio (*Marc. ix*), quod qui scandalizaverit unum de minimis Ecclesiae, expediat ei ut alligetur ad collum ejus mola asinaria, et abiciatur in profundum, quam in specula constitutus, plurimis noceat.

(Vers. 40 seqq.) Tu ergo, fili hominis, dic ad domum Israel, sic locuti estis dicentes: Iniquitates nostrae, et peccata nostra super nos sunt, et in ipsis nos tabescimus, quomodo ergo vivere poterimus? Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus Deus: Nolo mortem impii, sed ut revertatur impius a via sua, et vivat. Convertimini a viis vestris pessimis: Et quare moriemini, domus Israel? Tu itaque, fili hominis, dic ad filios populi tui: Justitia justi non liberabit eum, in quacumque die peccaverit; et impietas impio non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua, et justus non poterit vivere in justitia sua, in quacumque die peccaverit. Etiam si dixerit justo, quod vita vivat; et confusus in justitia sua fecerit iniquitatem, omnes justitiae ejus oblivioni tradentur, et in iniquitate sua quam operatus est, in ipsa **397** morietur. Sin autem dixerit impio, morte morietur; et egerit poenitentiam de peccato suo, feceritque judicium et justitiam, pignus restituerit [Vulg. addit ille impius], rapinamque reddiderit, in mandatis vitae ambulaverit, nec fecerit quidquam injustum, vita vivet, et non morietur. Omnia peccata [Vulg. addit ejus], quae peccavit, non imputabuntur ei: judicium et justitiam fecit, vita vivet: Et dixerunt filii populi tui: Non est aequi ponderis via Domini, et ipsorum via injusta est. Cum enim recesserit justus a justitia sua, feceritque iniquitates, morietur in eis. Et cum recesserit impius ab impietate sua, feceritque judicium et justitiam, vivet in eis. Et dicitis: Non est recta via Domini. Unumquemque juxta vias suas judicabo de vobis, domus Israel. Si negligenter legamus, videtur nobis eadem

A prophetia esse, quae supra in qua dicitur: Numquid volens cupio mortem iniqui, dicit Dominus, nisi converti cum a via sua mala et vivere (*Supra xviii, 23*)? Et in fine ejusdem prophetiae: Convertimini et redite ab universis impietatibus vestris, et non erunt vobis in tormentum ^b iniquitates (*Ibid.*, 8). Ibi enim ad eos sermo fit, qui volunt agere poenitentiam, et justitia peccata delere, ut cum fiducia convertantur, et pleno animo agant poenitentiam. Hic autem ad eos loquitur qui magnitudine peccatorum, immo impietatum suarum, desperant salutem et dicunt: Iniquitates nostrae, et peccata nostra super nos sunt, et in ipsis tabescimus: quomodo ergo vivere poterimus? Et est aensus: Cum semel nobis mors proposita sit, et vulneribus nostris nulla medicina possit restituere sanitatem, quid necesse est laborare, et frustra consumi, et praesentem vitam non cum desperatione transigere, ut saltem hac fruamur, quia futuram perdidimus? Quibus respondet Deus, non velle se mortem impii, sed ut revertatur et vivat. Et apostropham facit ad impios desperantes: Convertimini a viis vestris pessimis. Atque ut sciamus qui sint impii ad quos loquitur, sequens sermo demonstrat: Quare moriemini, domus Israel? Vita autem et mors in hoc loco non haec significatur, quae omnes communi cum bestiis lege naturae vel vivimus, vel morte dissolvimur; sed illa de qua scriptum est, Placebo Domino in regione viventium (*Psal. cxiv, 9*); et, **398** Anima quae peccaverit ipsa morietur. Et a speciali comonitione quia Israel domui loquebatur, ad generalem transit disputationem: quod et justum praeteritae non salvent justitiae, si novis sceleribus fuerit occupatus, et peccatorem vel impium antiqua peccata non perdant, si operibus justitiae veteres emendarit errores: Deumque non praeterita in utroque judicare, sed praesentia. Si dixerit, inquit, justo, vita vives, et ei praemia justitiae pollicitus fuero, confususque ille peccaverit, omnes justitiae ejus pristinae oblivioni tradentur, et praesenti iniquitate morietur: nec mea est mutata sententia, cum non possim in ^c eodem homine peccatore reddere quod justo promiseram. E contrario si peccatori, et impio fuero comminatus et dixerit: Aduces tres dies, et Ninive subvertetur; et ille egerit poenitentiam, bonisque operibus veterem emendarit errorem, ita ut judicium faciat, et justitiam, pignus restituat, rapinamque reddat, in mandatis vitae ambulet, nec faciat quidquam injustum: nonne debet vita, quae Christus est vivere, et nequaquam mori, cum comminatio peccatoris justum punire non debeat? Tale quid loquitur sermo divinus ad Jeremiam quando descendit in domum figuli, et audit vel promissa, vel comminationem Dei id agere, ut vel homines provocent ad salutem, vel deterreant a peccato (*Jerem. xviii*). Unde qui dicunt: Non est aequa

^a Repetit Victorius verbum *convertimini*, quod et in Hebraeo bis legitur, *conversione convertimini*.

^b Praefertur cum Victorio *iniquitatis* in gignendi casu ex Graeco textu ἀδικίας.

^c Ita habent et nostri, et quos Victor. consulit codices Florentini. Martian. post Erasm. retinuit *eidem homini*.

via Domini, arguuntur quod ipsorum sit iniqua sententia, habentium oculum pessimum, et nequaquam nova, sed vetera judicantium. Quibus omnibus demonstratur, nec peccatorem salutem desperare debere, si agat pœnitentiam: nec justum in sua confidere justitia, si perdidit negligenter quod magno labore quæsierat. Manifesta transcurrimus, ut in obscurioribus immoremur, in quibus autem præsens prophetia discrepet a præterita, et in quibus loquatur similia, collatio utriusque poterit indicare. Porro quid sit iudicium facere et justitiam, pignus restituere, rapinam reddere, in mandatis vitæ ambulare et cætera, in hoc eodem propheta supra diximus.

(Vers. 21, 22.) *Et factum est in duodecimo anno, in 399 decimo mense [Vulg. tacet mense], quinta mensis transmirationis (sive captivitatis) nostræ: venit ad me qui fugerat (sive qui salvatus fuerat) de Jerusalem, dicens. Vastata (sive capta) est civitas. Manus autem Domini facta fuerat ad me vesperè antequam veniret qui [fugerat]: aperuitque os meum donec veniret ad me mane et aperto ore meo non silui amplius.* Undecimo anno regni Sedecie, quinto mense, capta est civitas Jerusalem. Hæc autem prophetia, duodecimo anno, decimo mense, quinta mensis captivitatis, sive transmirationis, quando captus est Jechonias [Al. cum Jechonia]. Ex quo ostenditur, post unum annum et quatuor menses, et viginti quinque dies, capta Jerusalem, venisse Babylonem unum civium Jerusalem, qui nuntiaret captam urbem atque vastatam. Ante unum autem diem quam veniret qui ista narraret, vesperi facta est manus Domini ad Ezechielem prophetam, quæ aperuit os ejus quod diu clausum fuerat, et quidquid erat ille dicturus, hic factum ante replicavit: nec siluit amplius, videns prophetiam suam opere completam, et nequaquam dabitare populum qui erat in Babylone, vel eos qui capti erant de vaticinio propheta. Tunc enim aperitur os prophetæ, quando quod prius nuntiaverat, opere monstravit effectum: et tota libertate proclamatur, qui nequaquam futura, sed vel præsentia, vel transacta demonstrat. Hoc secundum litteram. Cæterum juxta anagogen, si *Ezechiel* interpretatur *fortitudo Dei*: Christus autem est Dei virtus, et sapientia (I Cor. I, 24), hoc intelligendum, quod capta Jerusalem et subversa, quicumque perfidiam Judæorum potuerit evadere, quales fuerunt apostoli, et reliquiæ quæ salvæ factæ sunt, ipse Christo nuntiat omnes cæremonias Judæorum esse subversas, quas quidam usque hodie observandas putant, non audientes illud Apostoli: A gratia excidistis qui in Lege justificamini (Galat. v, 4). Mirorque hominum pertinaciam, id velle sermone defendere, quod opere implere non audeant, nisi forte sub pelle ovium, id est, Christianorum, lupi celantur Judaici. Quid defensor [Al. defensores et personant] synagogæ in Christi Ecclesiis personat? Capta

A ergo Jerusalem atque subversa, aperitur os Domini 400 per apostolos, et apostolicos viros, qui possunt dicere: Os meum apertum est ad vos, o Corinthii; et: Apertum est mihi ostium magnum et efficax (II Cor. vi, 11). Et illud: Os meum aperui, et attraxi spiritum (Psal. cxviii, 131), quod numquam tacere poterit, nec audire cum Israel: Audi, Israel, et tace: sed in toto orbe resonabit, et Christi Evangelium pandet [Al. pandetur] gentibus. Unde juxta hunc sensum et duodecimus annus ad duodecim refertur tribus, et decimus mensis ad tempus propitiationis Judaicæ, quæ Græcè dicitur *ἡμέρας*: et quinta dies mensis ad sensus carnos, quæ omnia, capta Jerusalem, et Evangelio succedente, deleta esse, et transisse monstravimus: et vesperè, hoc est, in consummatione mundi factam manum Domini ad verum Ezechiel, qui futuras ruinas urbis cecinerat per prophetas, et mane impletas esse monstravit.

(Vers. 23 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, qui habitant in ruinosis his super humum Israel loquentes, aiunt: Unus erat Abraham, et possedit terram: nos autem multi sumus [Vulg. tacet sumus], nobis data est terra in possessionem. Idcirco dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui in sanguine comeditis, et oculos vestros levatis ad immunditias vestras, et sanguinem funditis, numquid [Al. numquam] terram hæreditate possidebitis? Stetistis in gladiis vestris, fecistis abominationes, et unusquisque uxorem proximi sui polluitis, et terram hæreditate possidebitis? Hæc dices ad eos: Sic dicit Dominus Deus: Vivo ego, quia qui in ruinosis habitant gladio cadent, et qui in agro est, bestiis tradetur ad devorandum: qui autem in præsidii et in speluncis sunt, peste morientur. Et dabo terram in solitudinem, et in desertum, et deficiet superba fortitudo ejus, et desolabuntur montes Israel, eo quod nullus sit qui per eos transeat. Et scient quia ego sum Dominus, cum dederò terram eorum [Vulg. tacet eorum] desolatam et desertam, propter universas abominationes suas, quas operati sunt. Et tu, filii hominis, filii populi tui [Vulg. addit. qui] loquuntur de te juxta muros, et in ostiis domorum, et dicunt unus ad alterum, vir ad proximum suum loquentes: Venite, et audiamus qui sit sermo egrediens a Domino. Et veniunt ad te, quasi si ingrediatur populus (vel quomodo populus congregari solet); et sedent coram te populus meus, et audiunt 401 sermones tuos, et non faciunt eos, quia in canticum oris sui vertunt illos; et avaritiam suam sequitur cor eorum (sive ut in LXX continetur: Quoniam mendacium in ore eorum ipsi faciunt, et post abominationes suas cor eorum graditur. Sequitur): Et es eis quasi cæcumenicum quod suavi dulcique sono canitur, et audient verba tua, et non facient ea, et cum venerit quod prædictum est, ecce enim venit: tunc scient quod propheta sit in medio eorum.* Primum

* Supplet Victor., hæreditate] ex Hebræo textu: quam quidem vocem et Rabanus olim hic legit et Hieron. in subnexa expositione innuit posuisse.

b Penes Rabanum, et Vulgat. Prophetes, vel Propheta fuerit inter eos. Fallitur porro Drusius dum pro octo, quot versiculos Hieron. tradit penes LXX

sciendum, ^a quod octo plus vel minus versus ab eo loco quem posuimus: *Qui in sanguine comeditis, et oculos vestros levatis ad immunditias vestras, usque ad eum locum ubi scriptum est: Hæc dices ad eos, sic dicit Dominus Deus, in LXX non habetur, qui cum multis aliis, et hæc prætermiserunt, siya interpretata ab eis, scriptorum paulatim sublata sunt vitio, Et Latini nostri, immo invidi Christiani, et ut apertius dicam, ^b Grunnianæ factionis hæredes, adversum nos latrant, cur juxta Hebræicam disseeram: quasi nolentibus ingerendi sint cibi, et non his epulæ præparentur qui eas cum gratiarum actione suscipiunt. Certe si nobis non habent fidem, legant alias editiones, Aquilæ, Symmachi, et Theodotionis; interrogent Hebræos non unius loci, ne eos a me redemptos jactitent, sed diversarum provinciarum; et cum errori meo vel imperitiæ cunctos viderint consonare, tunc se intelligant nimium esse prudentes, et magis cupere dormire quam discere; habitentque in septuaginta cellulis Alexandrini Phari, ne vela perdant de navibus et funium detrimenta suspirent. Hæc contra invidos: nunc quod proposuimus disseeramus. Capta, ut diximus, Jerusalem temploque subverso, pauperes terræ, de quibus scribit Jeremias (*Jerem. xxxix*), soli relictis fuerant in Jerusalem, qui vineas et agros colerent, et in ruinis incensæ urbis habitarent. Cumque deberent agere poenitentiam super his propter quæ captivitas venerat, seipsum cassæ spe decipientes loquebantur: Unus fuit pater noster Abraham, et tamen hanc terram hæreditate possedit, non quod ipse possederit, sed quod semen ejus terram repromissionis **402** acceperit. Si igitur ille unus in tantos multiplicatus est populos, nos multo plures qui relictis sumus in terra Judæa, et habitamus in urbibus desertis ac ruinosis, utique multo amplius multiplicabimur, ut possideamus plures quod unus ille possedit. Quibus respondit Dominus: Abraham unum fide possedisse terram repromissionis. Crediti enim Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam (*Genes. xv, 8*). Istos autem incredulitate, et sceleribus occupatos, etiam si plures sint, possidere non posse. Simulque enumerat quid facientes offendant Deum, sex videlicet genera peccatorum. Qui in sanguine comeditis, et oculos vestros levatis ad immunditias, hoc est, ad idola vestra, et sanguinem funditis, hoc est, homicidium perpetratis: numquid ista facientes poteritis terram hæreditate retinere? Nec hoc estis scelerum sine contenti, sed statis in gladiis vestris quotidie, parati ad occidendum, et imitantes Esau, qui stetit, et vixit in gladio suo, facitis abominationes incredibiles, videlicet libidinum turpitudines, et unusquisque uxorem proximi sui polluit; ut in eo sit*

A scelerator, quod amici, et proximi polluerit uxorem. Et cum hæc, inquit, faciatis, arbitramini vos terram hæreditate retenturos? Responde igitur eis, o propheta, et hæc super eos ex meo sermone prome sententiam. Juro per memetipsum, quod qui habitant in ruinosis, et parietinis, gladio cadant: et qui in agris sunt, sive in campo, a bestiis devorentur: et qui in muratis, sive in præsiidiis ac speluncis, Dei iram vitare non possint, sed fame moriantur, et pestilentia. Et dabo, inquit, terram Judæam in solitudinem, et deficiet superba fortitudo ejus, quæ quondam fuerat fortitudo. Superbis autem resistit Deus, et humilibus dat gratiam (*Jacob. iv, 6*). Mentes quoque, et omnia deserentur, et in tantam venient solitudinem, ut nullus per eos transeat, et **B** tunc nequaquam confident in multitudine sua pauci qui remanserant; sed cognoscent solitudinis magnitudine quod ego sim Dominus, qui dedi terram in desertum propter omnes abominationes quas operati sint. Hæc dicta sunt adversus eos qui, capta **403** Jerusalem omnique Judæorum regione vastata, pauci habitabant in ruinosis, et in desertis urbibus villulisque. Nunc veniamus ad tropologiam, et juxta consuetudinem nostram, latam disputationem stringamus potius quam disseeramus. Omnis hæreticus in parietinis habitat, et desertis, et possidere se patat terram Israel, dicitque: Si Abraham fide sua unus homo in tantam venit beatitudinem, ut semen ejus multiplicaretur sicut arena maris, et sicut astra celi: quanto magis nos plures terram Israel, hoc est, cernentium Deum, et Judæam confessionis Dominicæ possidebimus? Quibus respondit Dominus: Ille possedit terram fidei merito; vestra autem infidelitas, immo blasphemia terram Israel, id est Ecclesiam possidere non poterit. Primum enim comeditis in sanguine, effundentes eorum sanguinem, quos scandalizatis. Deinde oculos vestros levatis ad immunditias vel abominationes vestras, quas devostro animo confixistis: cum debuistis imitari ecclesiasticum virum, et dicere: Ad te levavi oculos meos, qui habitas in celo (*Pa. cxxii, 1*). Tertio sanguinem funditis, non vivificantes eos quos advenistis, sed interficientes. Nec vobis sufficit tria ista fecisse, sed statis in gladiis vestris, hoc est, perveratis in pravitate sententiæ, et parati estis ad **D** cadentes, et fecistis abominationes, ea agentes in utilibus quæ turpe est loqui, et uxorem proximi vestri polluistis, ecclesiasticam videlicet conversationem, quotidie de complexu Christi deceptos rapere festinantes. Et cum hæc feceritis, putatis vos terram Israel hæreditate tenturos? Quibus loquitur Deus, quod quicumque in ruinosis hæreticorum habitaverit conciliabulis, gladio cadat Ecclesiastico, de

desiderari, rescribendum contendit ~~duos~~ ad partitionis hodiernæ instar, non animadvertens, fuisse olim apud sæculum Hieronymianum versiculos perquam brevissimos, ut ferme ex illis octo, duobus Vulgatæ divisionis respondeant.

^a Consule Bibliothecarum divinam S. Hieronymi,

hoc est, tom. I. editionis nostræ, ubi leguntur octo versus, quorum hic numerum indicat doctior egregius. In Vulgata nostra duo tantum numerantur. MART.

^b Discipuli Rufini notantur.

quo scriptum est : Gladii ancipites in manibus eorum (*Ps. cxxix*, 6). Et in Evangelio : Non veni pacem mittere, sed gladium (*Math. x*). Et servus, qui se luxuriis tradit; et otio, dividetur, id est, mucrone ferietur, et pars ejus ponetur cum infidelibus (*Luc. xii*). Et qui in agro sive in campo est, bestiis tradetur ad devorandum, quas propheta vitare desiderans, deprecatur : Ne tradas bestiis animam confitentem tibi (*Ps. lxxiii*, 10). Qui autem in præsiidiis et in muratis est, de quibus scriptum est : Civitates firmas ascendit justus, et destruxit munitiones earum, in quibus confidebant impii (*Prov. xxi*, 22); **404** et versatur in speluncis, de quibus dicitur : Scriptum est, Domus Patris mei domus orationis vocabitur : vos autem fecistis eam speluncam latronum (*Math. xxi*, 35) : iste fame sermonis Domini, et peste morietur, et dabitur omnis terra hæreticorum in solitudinem, ita ut frangatur eorum superbia, et redigantur montes in solitudinem, qui sibi altitudinem scientiæ promittebant. Qui montes vocantur Israel, quia sub Christi nomine deceptos quosque supplantant : nullusque per eos transibit, nec dicere poterit quod Moyses : Transiens videbo visionem hanc magnam (*Exod. iii*, 4); habitatores enim sunt perversorum montium, non peregrini, et accolæ : ut cum hæc passi fuerint, tunc cognoscant, quod ipse sit Dominus, qui dederit terram eorum in solitudinem propter abominationes quas operati sunt. Sequitur : Eadem quidem die, et eodem tempore, hoc est, duodecimo anno, decimo mensis, in

A quinta mensis, quando venit qui fugerat de Jerusalem, et quando locutus est propheta ad eos qui erant in terra Judæa, et æternæ possessionis sibi spem pollicebantur, et jubet prophetæ ut dicat populo qui in Babylone versatur, et habitat cum eo, et arguat eos super insidiis blandientibus, qui prophetæ verba audire desiderant, non ad animæ salutem, sed ad aurium voluptatem. Isti juxta muros sedebant, et in ostiis domorum : nequaquam in sensum prophetæ intrare cupientes; sed mutuo se hortantur et dicunt : Venite et audiamus qui sit sermo egrediens a Domino; et sic veniunt quasi populus qui ingreditur Ecclesiam Dei, et sedent coram te, populus meus, qui meum esse se dicit, et nolunt facere quod audierunt. Istiusmodi mihi videntur eorum similes, qui theatralibus luduntur carminibus : et vel tragædos audiant, vel comædos, et ibi cum voluptate palpantur : ita ut cum egressi fuerint a te, replicent ea, et decantent, et dulci sono se decipiant. Et audient, inquit, verba tua et non facient ea. Tales sunt usque hodie multi in Ecclesiis, qui alunt : Venite audiamus illum et illum, mira eloquentia prædicationis suæ verba volventem : plaususque commovent, et vociferantur, et jactant manus, et quæ operibus neglexerant, postquam advenisse cognoverint (necesse est enim evenire quod propheta Dei sermone pronuntiat), tunc incipient approbare, et nosse, quod cuncta quæ audierant, non fuerint hominis verba, sed Domini, qui per prophetam, et virum ecclesiasticum locutus est.

LIBER UNDECIMUS.

405 406 Undecimus in Ezechielem explanationum liber in extrema sui parte contra Gog et Magog vaticinium continebit, et usque ad exordium civitatis in monte positæ, et templi in ea siti veniet^a. Quem si, adjuvante Domino, et sua mysteria disserente, potuero ad calcem usque perducere, diu mihi erit multumque dubitandum, utrum ad spiritale templum debeam mittere manus, an aperte ignorantiam confiteri : præsertim cum et apud Judæos, et apud nos super interpretatione ejus grande silentium sit : aliis in futuro tempore extruendum esse censentibus : aliis bono quidem animo, sed imperito, scientibus spiritualia esse quæ dicuntur, et tamen ipsa spiritualia, quomodo disseri debeant, nescientibus. Et interim, ut præsentis operis cura nos teneat, scias, o virgo Christi Eustochium, orandum **D** tibi esse pro nobis. In prophetia difficillima illud breviter admoneo, quod ^b vir nostræ ætatis haud

C ignobilis, ad Imperatorem scribens, super hac natione dixerit : Gog iste, Gothus est; cui qua ratione possint omnia quæ in ea scripta sunt coaptari, non est meum, sed eorum qui hoc putant, disserere.

(Cap. XXXIV.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, propheta de pastoribus (sive ad pastores) Israel, propheta, et dices pastoribus : Hæc dicit Dominus Deus : Vos pastoribus Israel qui pascebant semetipsos. (Sive : O pastores Israel, nunquid pascent pastores semetipsos?) Nonne greges pascentur a pastoribus? (Sive nonne oves pascent pastores?) Lac comedebatis, et lanis operiebamini, et quod crassum erat occidebatis : gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fui non solidastis (sive confortastis) : et quod ægrotum, non sanastis : quod fractum, non alligastis, et quod abjectum erat (sive errabat) non reducastis; quod perierat, non quaesistis : sed cum*

^a Addit Martianæus, post Erasmus, *Jerusalem*, quam vocem jure Victorius, duobus Brixlæ mass. codicibus, tertioque typis excuso suffragantibus, delet. Nam, inquit, præter quod *infra*, cap. xl, describitur tantum, non autem de terrena Jerusalem illud interpretatur, si ponendum erat nomen, non hic, sed

supra ponendum erat, hoc modo : *Et usque ad exordium civitatis Jerusalem in monte positæ, et templi in ea siti veniet.*

^b S. Ambrosius, lib. ii de Fide ad Gratianum Augustinum, c. 16.

austeritate imperabatis eis, et cum potentia (sive quod forte erat, afflixistis labore). Et dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor (sive pastores), et factæ sunt in devorationem omnibus bestiis agri, et dispersæ sunt. Erraverant greges mei (sive oves) in cunctis montibus, et in universo colle excelso, et super omnem faciem terræ dispersi sunt greges mei (sive oves) et non erat qui requireret: non erat, inquam, qui requireret (sive qui reduceret). Propterea, o pastores, audite verbum Domini: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia pro eo quod facti sunt greges mei (sive oves) in rapinam, et oves meæ in devorationem omnium bestiarum agri, eo quod non esset pastor (sive pastores): neque enim quæsierunt pastores [Vulg. addit mei] gregem meum, sed pascebant **407** pastores semetipsos, et greges meos non pascebant. Propterea, pastores, audite verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, et cessare eos faciam, ut ultra non pascant gregem meum [Vulg. tacet meum]; nec pascant amplius pastores semetipsos (sive oves), et liberabo gregem meum (sive oves) de ore eorum, et non erunt ultra eis in escam. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas sicut visitat pastor gregem suum in die quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum (sive quando fuerit caligo, et nubes in medio ovium suarum separatarum): sic visitabo oves meas, et liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerant in die nubis et caliginis. Et educam eas (sive eos) de populis (sive de gentibus), et congregabo eas (sive eos) de terris (sive regionibus), et inducam eas (sive eos) in terram suam, et pascam eas (sive eos) in montibus Israel, in rivis et in cunctis sedibus terræ. In pascuis uberrimis pascam eas (sive eos), et in montibus excelsis Israel erunt pascua earum (sive ovilia eorum): ibi requiescent in herbis virentibus, et in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel. Ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam (sive requiescere), dicit Dominus Deus. Quod perierat, requiram, et quod abjectum erat (sive erraverat) reducam: et quod constractum fuerat, alligabo, et quod infirmum erat, consolidabo (sive confortabo): et quod pingue et forte, custodiam, et pascam illas in iudicio (sive cum iudicio). Vos autem, greges mei (sive oves meæ), hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego iudico inter pecus, et pecus, arietum et hircorum. Nonne satis vobis erat pascua bona [Vulg. pascuam bonam] depasci? Insuper et reliquias pascuarum vestrarum conculcabatis [Vulg. conculcastis] pedibus vestris, et cum purissimam aquam biberetis, reliquam pedibus vestris turbabatis [Al. turbastis]. Et oves meæ his quæ conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur, et quæ pedes vestri turbaverant, hæc bibebant. Propterea hæc dicit Dominus Deus ad eos [Vulg. vos]: Ecce ego ipse iudico inter pecus pingue, et macilentum (sive inter pecus forte et infirmum): pro eo quod lateribus, et humeris^a vestris impingebatis,

et cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras. Salvabo gregem meum, **408** et non erit ultra in rapinam, et iudicabo inter pecus et pecus (sive inter arietem et arietem). Et suscitabo super eas [Vulg. ea hic atque infra] (sive eos) pastorem unum qui pascat eas (sive eos), servum meum David: ipse pascet eas (sive eos): et ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et servus meus David princeps in medio eorum. Ego Dominus locutus sum. Et faciam cum eis pactum (sive testamentum) pacis, et cessare faciam bestias pessimas de terra, et qui habitabant [Vulg. habitant] in deserto securi dormient in salibus. Et ponam eos in circuitu collis mei benedictionem, et deducam (sive dabo) imbrem in tempore suo, pluvie benedictionis erunt. Et dabit lignum agri (sive dabunt ligna camporum) fructum suum, et terra dabit germen suum (sive fortitudinem): et erunt (sive habitabunt) in terra sua absque timore (sive in spe pacis): et scient quia ego Dominus, cum contrivero catenas (sive torquem) jugi eorum, et eruero eos de manu imperantium sibi (sive servire eos facientium). Et non erunt ultra in rapinam gentibus: neque bestia terræ devorabunt eos: sed habitabunt confidenter (sive in spe) absque ullo terrore. Et suscitabo eis germen nominatum (sive plantationem pacis: et non erunt ultra imminuti (sive pereuntes) fame in terra, neque portabunt amplius opprobria gentium. Et scient quia ego sum Dominus Deus eorum cum eis, et ipsi populus meus domus Israel, dicit Dominus Deus. Vos autem greges mei, grex [Vulg. greges] pascuæ meæ (sive oves) homines estis, et ego Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus. Sæpe commonui editionem me utramque miscere, ut librorum vitæ magnitudinem, in his dumtaxat, quæ non multum a se in translatione discordant. Post captam Jerusalem, postquam annuntiavit in Babylone qui fugerat, locutus est de his qui habitabant in ruinosis Jerusalem, et deinde ad eos qui in captivitate positi, nihilominus perseverabant in malitia, propheta verba audire nolentes: nunc ad pastores, id est, ad principes sermonem dirigit, quorum vitio oves, id est, populi dissipati sunt. Et hoc notandum, quod a duodecimo anno, decimo mense, quinta mensis transmigracionis, sive captivitatis Jechonix, et qui cum eo capti fuerant, usque ad vicesimum et quintum annum, quando **409** super montem urbis ædificatæ templum exstruitur, et incredibilia Ecclesie sacramenta pauduntur, nullus in medio annus, nullumque tempus est positum; sed simpliciter dicitur: Factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, loquere ad illas et ad illos, ut intelligere debeamus omnia quæ leguntur tredecim annis, diversis dicta temporibus; et tamen certa inter se spatia temporum non habere. Ad pastores autem Israel sermo dirigitur, quos vel reges, vel principes, Scribas et Phariseos, ac magistros Judaici populi debemus accipere. Vel certe in Evangelico populo, episcopos, presbyteros,

^a Additum vestris, quod tantum sit penes LXX, Victorius expunxit.

et diaconos : aut juxta mysticos intellectus, Angelos A singularum Ecclesiarum, ad quos scripsit Joannes in Apocalypsi sua (*Apocal.* 1), et quorum Angeli quotidie vident faciem Dei (*Matth.* xviii). Primumque dicitur: Væ pastoribus Israel, qui cum gregem Domini pascere debeant, et saluti illius providere, pro sua festinant luxuria. Unde magnopere cavendum est, et observanda illa præcepta: Ne quæras judex fieri, ne forte non possis auferre iniquitates (*Eccli.* vii, 6). Et iterum: Quanto major es, tanto magis te humilias, et in conspectu Domini invenies gratiam (*Ibid.* iii, 29). Et rursus: Ducem te constituerunt, ne eleveris: sed esto inter eos quasi unus ex illis (*Eccli.* xxxii, 4). Unde et Apostolus, quasi parvulum atque lactentem inter discipulos esse se dicit (*I Cor.* m). Quodque sequitur: Lac comedebatis, et B lanis operiebamini, per metaphoram pastorum ad principes loquitur, de quibus et in alio loco scriptum est: Qui devorant plebem meam sicut escam panis (*Ps.* lvi, 5). In lacte omnes escas intellige: in lanis, multiplicem vestium varietatem. Quod autem dicitur: Et quod crassum erat, occidebatis, de divitibus populi loquitur, quos mali principes in Ecclesiis jugulare narrantur, dum eos [*Al.* eis] prædicant, et vitia eorum increpare non audent. De quibus et propheta dicit: Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitam pedum vestrorum supplantant (*Isa.* iii, 12). De quibus et Jacobus loquitur (*Jacob.* ii, 3), quod cum ingressi fuerint ad eos pretiosis circumdati vestibus, et annulo aureo, honorantur ab eis, et sanctis pauperibus dicitur: Tu vero sede in scabello, sive in terra, aut sta. Isti quod infirmum est, non confortant, sive consolidant. Unde et Paulus loquitur: Suscipite infirmos (*Rom.* xiv, 4). Et: infirmum 410 in fide assumite. Et: Multi inter vos infirmi, et ægrotantes. Ad quos mittitur sermo divinus, de quo scriptum est in Psalmis: Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de corruptionibus eorum (*Ps.* cv, 40). Et quod fractum est, ait, non alligant: nequaquam mortalia in populis considerantes vulnera, qualis est adulter, homicida, sacrilegus. Et quod abjectum est, sive quod errare viderint, non reducunt, permittentes eos ab hæreticis decipi. Et quod perierit, non requirunt, non tam perditos salvare cupientes, quam eos, qui sunt in Ecclesiis devorare: sed cum austeritate imperantes eis, et cum potentia, quod proprie ad supercilium episcoporum pertinet, eorum videlicet, qui operibus dedecorant nominis dignitatem, et pro humilitate assumunt superbiam, ut honorem se putent consecutos, non onus: et quoscumque in Ecclesia viderint præpotentes, et Dei habere sermonem, opprimere nituntur. Unde juxta Septuaginta scriptum est: Et quod forte erat, affligebatis labore. Et dispersus est populus Dei, vel vitiiis, vel errore hæreticorum: eo quod non esset pastor bonus, qui poneret animam suam pro ovibus: sed omnes mercenarii, qui lucra tantum de gregibus considerant, et cum lupum viderint, fugiunt. Quorum negligentia, grex Domini devoratur a

bestiis agri, de quibus scriptum est: Posuisti tenebras, et facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestię agri, catuli leonum rugientes, ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi (*Ps.* ciii, 20, 21). Et dispersuntur, et errant in cunctis montibus, qui elevantur contra scientiam Dei, et universo colle excelso, qui per hæreticam superbiam, Ecclesiasticam despicunt simplicitatem. Et super omnem faciem terrę dispersuntur; terrena, non cœlestia requirentes. Et non erat qui requireret, nec qui reduceret: quia deliciis occupati, gregis Domini [*Al.* dominici] damna non curant. Unde ad malos pastores sermo sit Domini, quia ista, et ista fecistis, quæ supra exposui, et quæ secundo enumerat: Ecce ego ipse ad pastores veniam, et requiram gregem meum de manu eorum, quibus expedit, ut mola asinaria alligetur ad collum (*Matth.* xviii), quam ut minimum scandalizet de populo meo. Et hæc erit eorum pœna vel maxima, ut ultra non pascant gregem meum: ne sub occasione 411 ovium seipsos pascant, et opes congregent: Et liberabo populum meum de ore eorum. Requiram, inquit, de manu, et liberabo de ore, quod avidis faucibus devoratur. Cum autem requisierit oves, visitat eas quasi ægrotantes atque macilentas, et pastorum negligentia dissipatas: et liberabit de omnibus locis in die nubis, et caliginis, de qua loquitur et Joel: Adest dies Domini, et prope est dies tenebrarum et caliginis, et dies nubis, et nebulę (*Joel.* ii, 1, 2). Tunc educentur de terris, ut inducantur in terram suam, quæ est terra viventium: et ipse eas pascet in montibus Israel, de quibus loquitur David: Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi (*Ps.* cxx, 1). Et non solum in montibus, sed in rivis, et in cunctis sedibus terrę, in pascuis uberrimis, et in monte excelso, de quo Isaias, et Michęas plenius vaticinantur (*Isa.* ii; *Mich.* iv, vii): sive in montibus excelsis Israel. Ibi requiescent in herbis virentibus, et dicent: Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuę ibi me collocavit: Super aquas refectiois educavit me (*Ps.* xxii, 4, 2). Et pascentur in pascuis pinguisimis super montes Israel. Est infinita promissio, spesque beatitudinis, quando ipse Dominus pollicetur dicens: Ego pascam oves meas; et nequaquam eas committam malis pastoribus, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus, ut requiescant in sinu Abraham, Isaac et Jacob. Tunc quod perierat in gentium populis, requiretur: et quod erraverat in hæreticorum persuasione, reduceretur: et quod confractum fuerat, alligabitur: et quod contritum, atque infirmum, consolidabitur; ut impleatur quod scriptum est: Qui sanat infirmitates eorum, et alligat contritiones eorum (*Ps.* cii, 3). Cor enim contritum et humiliatum Deus non spernit (*Psal.* l, 19). Unde et sanctus loquitur: Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea (*Psal.* vi, 2). Et in tricesimo septimo Psalmo (*Vers.* 4) poenitens: Non est, inquit, pax ossibus meis a facie peccatorum meorum: et quod pingue, ait, et forte, custodiam: ne voretur a bestiis. Et pascet oves suas in iudicio,

sciens cui ovi quæ pascua debeantur. Diversæ enim sunt mansiones apud Patrem (*Joan. xiv*). Et: Non iudicat Pater quemquam: sed omne iudicium dedit Filio (*Ibid.*, v). Hæc autem adversum pastores locutus est: nunc loquitur ad oves, id est, ad populum: et ad utriusque pecoris gregem, id est, ovium **412** et caprarum: et non solum ad oves et capras, sed et ad arietes et hircos, qui sunt in gregibus principes, quibus ait: Nonne vobis satis erat, quod bonis Scripturarum pascuis vescebamini? sed insuper reliquias pascuarum vestrarum conculcabatis [conculcabitis] pedibus. Et cum aquam eloquiorum Dei purissimam biberetis, reliquas aquas pedibus turbabatis, ut populus meus conculcata a vobis pascua, et turbidas aquas manducaret et biberet, et vestro vitio, quod per se bonum erat, corruptum violatumque susciperent. Quod et omnes quidem hæretici faciunt, ut carpant eloquia Scripturarum, et quantum in se est, maculent. Sed et ecclesiastici viri qui dogmatum non custodiunt veritatem, sed de suo corde conflungunt, magistramque habent præsumptionem suam, simili errore retinentur. Qui cum populo persuaserint vera esse quæ flungunt, et in theatralem modum plausus concitaverint et clamores, immemores fiunt imperitiæ suæ, et adducto supercilio, libratisque sermonibus, atque trutinatis, magistrorum sibi assumunt auctoritatem. Videamus igitur, quod sit iudicium inter pecus et pecus: et quo iudicio iudicet eos bonus pastor et verus, qui accepit omne iudicium a Patre. Ecce, inquit, ipse ego iudico inter pecus pingue et macilentum, sive inter forte et infirmum. Fortes enim lateribus, et humeris suis impingunt atque collidunt infirma pecora, et cornibus ventilant, nescientes in lege taurum cornupetam debere puniri (*Exod. xxi*). Impingebant autem lateribus, et cornibus ventilabant, donec dispergerent, et eijcerent oves foras. Superbia enim majorum, et præpositorum iniquitate, frequenter pelluntur de Ecclesia: ut dispergantur a Domino, quos ipse salvavit. Sed non dimittet eos ultra Dominus in rapinam, et iudicabit inter pecus et pecus: non inter nomina dignitatum, quibus tument præpositi; sed inter hominem et hominem, juxta id quod uterque servus est Domini. Tunc suscitabit pastorem unum, qui dicit in Evangelio: Ego sum pastor bonus (*Joan. x, 11*); servum suum David secundum id quod formam servi dignatus est assumere (*Philip. ii*); qui David interpretatur, manu fortis. Ipse pascet eos, et Dominus erit eis in Deum, vel Filius et Pater, vel certe pastor juxta assumptam carnem: **413** Dominus autem, et Deus, juxta Verbum quod erat in principio apud Deum. Qui David, proficientibus pecudibus in rationale animal, nequaquam pastor vocabitur, sed princeps in medio eorum, de quo scriptum est: Medius autem vestrum stat, quem vos ignoratis (*Joan. i, 26*). Tunc ponet cum eis pactum pacis, nequaquam bellorum, atque discordiæ, quia factus est in pace locus ejus (*Psal. lxxv*), sed pacis Christi, quæ exsuperat omnem sensum (*Philip.*

A *iv*), qui dicit: Pacem meam do vobis: pacem meam relinquo vobis (*Joan. xiv, 27*). Et cessare faciet bestias pessimas de terra, vitia, vel perturbationes, quibus animæ vexantur humanæ: vel adversarias potestates, a quibus impugnantur. Et qui habitant in deserto, securi dormient in salibus. Dominus enim revelabit condensa silvarum, et in templo ejus omnes dicent gloriam (*Psal. xxviii, 9*). Ejectis autem bestiis, et redacta terra in solitudinem, ab istiusmodi animantibus securi dormient, et dicent: Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo (*Psal. xxvi, 1*)? Et ponet eos, qui securi dormient in circuitu montis, vel collis sui, et erunt benedictio. Tunc dabit imbrem in tempore suo, et plurius benedictionis erunt, quas in Deuteronomii benedictionibus pollicetur (*Deut. xxviii*). Et dabit, inquit, lignum vitæ, de quo in Genesi scriptum est (*Genes. ii*): lignumque sapientiæ, de quo dicitur, Lignum vitæ est omnibus qui assumunt eam (*Prov. iii, 18*). Dabit autem fructum suum, quando et terra dederit fructum suum: sive ligna regionum, sanctorum plurima multitudo. Et terra dabit germen suum: Veritas enim de terra orta est (*Ps. lxxxiv, 12*). Et erunt in terra sua absque timore, sive in spe pacis, in terra viventium, in terra mansuetorum, de qua scriptum est: Beati mites; quoniam ipsi possidebunt terram (*Matth. v, 4*): ut rerum omnium felicitate cognoscant quod ipse sit Dominus: quando contriverit catenas, vel circulum ferreum jugi eorum, quo quasi gravissimo premebantur imperio, et eruerit eos de manu imperantium, sive servitute affligentium eos. Servus est enim unusquisque ejus a quo vincitur. Et nequaquam erunt ultra in rapinam dæmoniacis gentibus; nec bestię terræ devorabunt eos de quibus diximus: sed habitabunt confidenter absque ullo timore, juxta superiorem expositionem. Et suscitabo, inquit, eis germen nominatum, sive plantationem pacis, **414** quæ loquitur in Evangelio: Ego sum vitis vera (*Joan. xv, 1*). Et non erunt ultra imminuti fame in terra. Ergo fames in terris est: fames autem audienti sermonem Dei, quæ sub pastore bone, et germine nominato, atque omnium sermone celebrato, et plantatione pacis, nequaquam erit in terra; neque amplius opprobriis gentium subiacebunt, ut dicant: Ubi est Dominus Deus eorum (*Psal. cxiii, 10*)? Et scient post hæc omnia, quod non solum ipse sit Dominus, quod et supra quoque dixerat; sed cum ad ditamento, quod Dominus omnium proprie Deus eorum sit cum eis, qui dicit in Evangelio ad Apostolos: Ecce ego vobiscum sum cunctis diebus, usque ad consummationem sæculi (*Matth. xxviii, 20*). Cum autem fuerit ipse Dominus Deus eorum, tunc et ipsi erunt populus ejus, non quilibet, sed qui meruerint appellari domus Israel. Ac ne putaremus universa quæ dicta sunt, ad pastores, et oves hircosque et arietes pertinere, solvit ænigma, immo metaphoram, et ponit manifestus: Vos autem oves meæ, et oves pasquæ meæ homines estis. Omnis igitur sermo di-

vinus de hominibus est, ad quos dicit : Ego sum Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus.

(Cap. XXXV.) Et factus est sermo Domini ad me dicens : Fili hominis, pone (sive converte) faciem tuam adversum montem Seir, et prophetabis de eo (sive ad eum) et dices illi, hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ad te, mons Seir, et extendam manum meam super te, et dabo te desolatum, atque desertum. Urbes tuas demoliar (sive in urbibus tuis faciam solitudinem) : et tu desertus eris, et scies, quia ego sim [Vulg. tacet sim] Dominus : eo quod fueris inimicus sempiternus, et concluderis filios Israel in manu [Al. manus] gladii (sive et assederis domui Israel fraudulenter in manu gladii), in tempore afflictionis eorum, in tempore iniquitatis extremæ. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam sanguini tradam te (sive quoniam in sanguine peccasti) et sanguis te persequetur : et cum sanguinem oderis, sanguis persequetur te. Et dabo montem Seir desolatum et desertum, et auferam de eo euntem et redeuntem (sive homines et jumenta). Et implebo montes ejus occisorum suorum (sive vulneratorum) : in collibus tuis, et in vallibus tuis, atque torrentibus interfecti gladio cadent. In solitudines sempiternas tradam te, et civitates tuæ non habitabuntur : et scietis (sive scies) **415** quoniam ego sum Dominus [Vulg. addit Deus] : eo quod dixeris : duæ gentes et duæ terræ (sive regiones) meæ erunt, et hæreditate possidebo eas, cum Dominus esset ibi. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus : quia faciam justa iram (sive inimicitiam) tuam : et secundum zelum tuum, quem fecisti, odio habens eos, et notus efficiar tibi [Vulg. per eos] cum judicavero te, et scies quia ego sum Dominus. Audiri universa opprobria tua (sive vocem blasphemiarum tuarum) quæ locutus es, (sive quia locutus es) de montibus Israel, dicens, deserti nobis dati sunt ad devorandum, et insurrexistis [Vulg. surrexistis] super me ore vestro (sive magnifice locutus es super me ore tuo) : et derogastis adversum me (sive vociferati estis contra me) verba vestra : ego audivi. Hæc dicit Dominus Deus : Lætante universa terra, in solitudinem te redigam : sicuti gavisus es super hæreditate domus Israel, eo quod fuerit dissipata ; sic faciam tibi : Dissipatus (sive desertus) eris, mons Seir : et omnis Idumæa, et acient, quia ego sum Dominus. Illud autem quod in LXX additum est, et consumerunt, in Hebraico non habetur. Si semper in prophetis esset sermo Dei, et jure in pectore eorum haberet hospitium, numquam tam crebro Ezechiel poneret : Et factus est sermo Domini ad me dicens. Sed quia ob humanam fragilitatem, et vitæ hujus necessitates, interdum recedebat ab eis, propterea Johannes Baptista loquitur : Qui misit me baptizare, ipse dixit mihi : Super quem videris Spiritum sanctum in specie columbæ descendentem et manentem in eo, ipse est (Joan. 1, 35). Numquam enim proprium esset in Christo

A quod additur, et manentem in eo, nisi ab aliis nunquam recederet. Alioquin et ad Moysen loquitur Deus : Auferam de spiritu qui est in te (Num. xi, 47) : quem utique non haberet, nisi ad eum a Domino descendisset. Omnis autem istius capituli prophetia est contra montem Seir, filiorum videlicet Esau et Edom, qui Græca et nostra lingua appellantur Idumæi, eo quod tempore necessitatis et angustiarum, quando Judas capiebatur a Babylonis, insultaverint eis, et ejecto populo Judæorum, sibi putaverint terram traditam ad possidendum, et non solum non susceperint **416** fratres suos, filios videlicet Jacob ; sed persecuti sunt, et concluderint in manus gladii. Unde manifestius interpretatus est Symmachus, Sanguinem tuum odisti, et sanguis persequetur te.

B Prophetatur autem quod et ipse capiendus sit, et redigendus in solitudines sempiternas, et rerum sine cognoscat esse judicem Deum, eo quod dixerit : Duæ gentes, et duæ regiones meæ sunt ; vel Idumæorum et Judæorum, vel certe Judæ et Israel, quarum videlicet et decem tributum. Et locutus es de montibus Israel, dicens : Deserti nobis dati sunt ad devorandum, non considerans quod hæc contra Deum blasphemia redondaret. Unde sequitur : Lætante universa terra, in solitudinem te redigam. Et est sensus : cum omnis terra Judæa receperit pristinum statum, tu permanebis in solitudine sempiterna : Quodque inferitur : Sicuti gavisus es super hæreditate domus Israel, eo quod fuerit dissipata, sic faciam tibi, in LXX non habetur, sed sub asteriscis de Theodotionis editione additum est. Omnis autem ira Dei illuc proficit contra montem Seir, ut cum fuerit dissipatus, et ipse, et universa Idumæa cognoscant, quia ipse sit Dominus. Hæc juxta historiam, et sensum magis quam verba cursim dixerim. Transibo ad anagogen, et studio brevitas pauca perstringam. Pone, inquit, sive converte faciem tuam adversum montem Seir. Et significanter ait, *converte*, ab alia prophetia ad aliam prophetiam. Faciem autem non corporis, sed animi, de qua dicit et Apostolus : Nos autem omnes revelata facie, gloriam Domini contemplantes (II Cor. m, 18). Mons autem Seir, qui interpretatur *hispidus* et *pilosus*, contraria fortitudo accipienda est, quæ præsidebat genti filiorum Esau, et se contra populum Juda, id est, confessionis et veræ fidei exerebat.

C Quod si prudens lector opposuerit, quomodo in isto loco Seir, hoc est, hispidus et pilosus, intelligatur in malam partem, cum Elias quoque vir pilosus dictus sit (IV Reg. 1) : breviter respondebo, de Esau scriptum esse, quod rufus fuerit, et quasi pellis hispidus (Genes. xxv) : de Elia vero quod vir tantum pilosus. In Esau qui sanguinarius et cruentus, pelliculi hispidæ **417** comparatur, mortarium operum, et ipsius mortis indicium est, in Elia virilitatis argumentum. Quamobrem et habitatio ejus in solitudine et con-

* Legimus canr Victorio, ad mess. codicum vetustiorumque editionum fidem. Martianeus cum Erasmo incommode sensu, susceperint filios, videlicet Jacob fratris sui, sed, etc. Nam, inquit laudatus Victor., de

filii Esau, non de ipso Esau, cujus frater erat Jacob, sermo sit. Erant autem illi fratres filii Jacob, utpote ex duobus orti germanis.

versationis austeritas, non solum virum, sed et virum fortissimum demonstrabat. Porro Jacob qui supplantaverat Esau, et primogenita ejus acceperat (*Genes.*, x), quia simpliciter habitabat domi, et non erat venator, sicut gigas Nemrod : idcirco levis appellatur et nitidus. Videamus ergo quid dici præcipiat Deus ad montem, sive contra montem Seir. Ecce ego ad te, mons Seir, non mittam Angelos, nec aliis utar ministris, sed ipse ad te veniam, et extendam manum meam super te, et habitum percussientis assumam, et dabo te desolatum atque desertum, ut qui male habitabaris, et plurimos habebas impietatis tuæ socios, intantum ut et urbes extrueres, imperiumque tibi proprium vendicares : nunc desolatus cum urbibus tuis, quas et Jeremias destruere jubetur atque suffodere (*Jerem.* 1, LI), ut bonas per eis exstruat civitates, in eo proficies, ut scias quod ego sim Dominus, quem ante solitudinem tui nosse non poteras. Omnis autem causa peccati est, quod fueris inimicus sempiternus. Unde dicit et psalmus : Irascimini, et nolite peccare (*Psal.* IV, 5), ut cito conciliemur inimicis, et odia charitate mutemus. Sed non talis mons Seir, qui super inimicitias sempiternas conclusit, sive obsedit filios Israel dolo in manu gladii. Ex quo intelligimus, quod quicumque gladium arriperit contra filios Dei, et dolose aliquid egerit, et obsederit eos, tradatur in manus gladii, sicut mons Seir in tempore iniquitatis extremæ, quando dies pessimi sunt, et mundus in maligno positus est (*I Joan.* v), et multiplicata iniquitate, refrigescit charitas multorum. Est autem et aliud peccatum montis Seir : ut quoniam oderat sanguinem justorum, quem singulis persecutionibus cupiebat effundere, ab ipso sanguine sustineat persecutionem. Unde et sub altari sanctorum animæ clamitant, et ultionem a Domino sui sanguinis deprecantur (*Apoc.* VI). Et auferuntur de monte Seir, euntes et redeuntes, id est, omnis habitator, sive homines et jumenta quæ salvantur in Ecclesia, de quibus scriptum est : Homines et jumenta salvos facies, Domine (*Psal.* XXXV, 5). Quod in monte Seir utrumque deletur, **418** ut et hi qui videntur aliquid habere rationis; et illi qui simplici fide contenti sunt, Deo jubente, dispereant. Et implentur montes ejus vulneratorum et occisorum. Et non solum montes, qui ad impietatis verticem pervenerunt : sed colles quoque, hoc est, inferiores discipuli montis Seir, et valles quæ in ima depressæ sunt, sive torrentes, qui turbidas habent aquas, et hinc inde collectas, venientesque de superbia, vel, juxta LXX, campi [*Al.* campos], qui medii inter colles et valles sunt. Hi omnes interfecti cadent gladio Domini, et extentæ manus ejus, atque percussientis, ut redigantur in solitudines sempiternas; et si quæ erant civitates, hoc est, conciliabula malæ habitationis, et ipsæ dispereant, et desinant in malam partem habere consensum, et dividantur linguæ eorum (*Genes.* XI), ne turrem blasphemix contra Deum possint extruere; et redactæ in soli-

itudinem atque desertum, cognoscant quod ipse sit Dominus. Nec sufficit monti Seir tanta dixisse, quæ præteritus sermo narravit : sed hoc quoque per superbiam locutus est : Duæ gentes, et duæ terræ, sive regiones meæ sunt, Idumea videlicet et Judæa, et hæreticos, et Ecclesiasticos possidebo pariter. Et hoc, inquit, dixisti, cum Dominus esset tibi, qui suo populo præsidebat. Propterea jurat Dominus, et dicit : Vivo ego, dicit Dominus Deus, quod juxta iram tuam, qua sæviebas in populum Dei, et zelum tuum quo persequeris Christi familiam, odio habens eos quos possidere cupiebas, cum te percussero et judicavero, tunc tibi notus efficiar, et scies quod opprobria tua et blasphemias non alio rudente, cognoverim : sed ipse audierim quæ locutus es contra montes Israel, dicens : Deserti nobis dati sunt ad devorandum. Montes Israel, Moysen, prophetas et apostolos debemus accipere, quos hæretici et hæreticorum princeps diabolus sibi putant traditos ad devorandum : quando aut rarus, aut nullus in Ecclesia reperitur, qui possit pugnare pro montibus Domini, et eorum lacerationem sua voce defendere. Et insurrexistis, inquit, super me ore vestro, sive magnifice locuti estis, non ut putatis contra montes, sed per illos adversum me, et rogastis [*Al.* derogastis], sive clamastis adversum me. **419** Omnes enim preces vestræ, o mons Seir, et socii montis Seir, de quibus supra dictum est (*Supra*, eod.) : Implebo montes ejus, et colles, et valles, et campos, sive torrentes, fuerunt adversum me : nequaquam preces, et orationes, ut putatis ad Deum, sed clamores, vociferationes, atque blasphemix. Unde et Dominus comminatur, et dicit : Sicuti gavisus es super hæreditate domus Israel, quando tuis persecutionibus dissipata est, atque lacerata et in toto orbe dispersa : sic faciam tibi. Latente enim universa terra viventium, terraque sanctorum, et omnibus conversis ad servitutem Dei, tu dissipatus eris, mons hispide, monspilose, et omnis Idumea, opera videlicet terrena, et cruori et sanguini dedita, ut tunc cognoscas quod ipse sim Dominus, qui alibi sum locutus : Ego sum Dominus Deus vester.

(Cap. XXXVI. — Vers. 1 seqq.) « Tu autem, fili hominis, propheta super montes Israel, et dices : Montes Israel, audite verbum Domini : hæc dicit Dominus Deus, eo quod dixerit inimicus de vobis, euge, altitudines (*sive* solitudines) sempiternæ in possessionem [*Vulg.* hæreditatem] datæ sunt nobis, propterea vaticinare, et dic : hæc dicit Dominus Deus : Pro eo quod desolati estis, et conculcati per circuitum (*sive* pro eo quod dispersi estis ab his qui in circuitu vestro sunt), et facti in hæreditatem (*sive* in possessionem) reliquistis gentibus, et ascendistis super labium linguæ, et opprobrium populis [*Vulg.* populi] (*sive* gentibus). Propterea, montes Israel, audite verbum Domini Dei : Hæc dicit Dominus Deus montibus et collibus, torrentibus, vallibusque et desertis parietinis (*sive* dissipatis) et urbibus derelictis

quæ depopulatæ sunt, et subsannatæ (sive conculcatæ) a [Al. et] reliquis gentibus per circuitum. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quoniam in igne zeli mei locutus sum de reliquis gentibus, et de Idumæa universa, qui [Vulg. quæ] dederunt terram meam sibi in hæreditatem cum gaudio [Al. gladio], et toto corde, et ex animo, et eiecerunt eam ut vastarent (sive cum odio despicientes animas, ut subverterent eas in vastatione). Idcirco ait [Vulg. tacet ait], vaticinare super terram Israel, et dices montibus et collibus, jugis et vallibus, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego in zelo meo, et in furore meo locutus sum, eo quod confusionem (sive opprobria) gentium sustinueritis. Idcirco hæc dicit **420** Dominus Deus (sive Adonai Dominus): Ego levavi (sive levabo) manum meam: ut gentes quæ in circuitu vestro sunt, ipsæ confusionem (sive ignominiam) suam portent. Vos autem, montes Israel, ramos vestros (sive uvas vestras) germinetis, et fructum vestrum afferatis populo meo Israel: prope est enim ut veniat. Quoniam ecce ego ad vos, et convertar ad vos (sive respiciam vos), et arabimini, et accipietis sementem, et multiplicabo in vobis homines, omnemque domum Israel, et habitabuntur civitates, et ruinosæ instaurabuntur (sive deserta ædificabuntur). Et replebo vos hominibus et jumentis, et multiplicabuntur, et crescent, et habitare vos faciam sicut a principio, bonisque donabo majoribus quam habuistis ab initio: et scietis quia ego sum Dominus. Et adducam (sive generabo) super vos homines, populum meum Israel, et hæreditate possidebunt te (sive vos), et eris (sive eritis) in possessionem [Vulg. hæreditatem], et non addes ultra, ut absque eis sis (sive et non addetis ultra, ut absque liberis vos faciant). Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod ^a dixerunt de vobis (sive tibi), devoratrix hominum es, et suffocans gentem tuam: propterea homines non comedes amplius, et gentem tuam non necabis ultra, ait Dominus Deus: nec auditam faciam in te (sive in vobis) amplius confusionem (vel ignominiam) gentium, et opprobria populorum nequaquam portabis (sive portabitis), et gentem tuam non amittes amplius (sive gens tua absque liberis ultra non erit), dicit Dominus Deus. ^b Super

^a In instanti dicunt cum Vulgata Hebræoque textu esse arbitratur.

brum essetis cunctis gentibus: propterea hæc dicit Dominus Deus, non solum monti Seir, sed et montibus ejus et collibus, torrentibus, vallibusque, **421** et desertis atque vastatis, et urbibus derelictis: quoniam igne zeli sui, et adversum omnes quidem gentes, sed præcipue contra Idumæam locutus sit, quæ cum cæteris, inquit, gentibus tenuit terram meam in possessionem, et possedit gladio, et toto corde possedit, ut eiecisset habitatores de ea, terramque vastaret. Propterea loquere, ait, propheta, super terram Israel, et dices montibus, et collibus, et jugis (pro quibus Septuaginta ταῖς ὄρεσιν interpretati sunt, quæ nos nemorosa intelligimus loca) et vallibus. Hæc dicit Dominus Deus: in zelo, et in furore meo, opprobrii vestri ultor existam, et levabo manum meam, ut gentes quæ in circuitu vestro sunt, ignominiam et confusionem suam portent: vos autem, o montes Israel, secundum pristinum statum germinetis virgulta, ramosque mittatis, sive, juxta LXX, afferatis uvas, quibus populus meus saturetur Israel. Quod non putetis post longum tempus futurum, prope est, instat, et veniet tempus. Ac ne vobis videatur hoc esse difficile, ipse ego veniam ad vos, et qui a vobis recesseram, convertar ad vos, ut pristinam culturam recipiatis, et semente omnia compleantur, ita ut multi in vobis sint homines, et habitentur civitates, quæ prius destructæ fuerant. Et non solum homines multiplicabo: sed et jumenta æquemultiplicabuntur et crescent, et habitare [Al. habitari] vos faciam sicut a principio, quando Moyse duce, trans Jordanem duæ et semis tribus acceperunt possessionem, trans Jordanem (Num. xxxii), et sub Jesu filio Nave, aliæ novem et semis tribus terram Judæam possederunt (Jos. i, et xiii): bonisque vos donabo multo majoribus, quam habuistis ab initio priusquam captivitates varias sentiretis. Et cum hoc vobis fecero, tunc cognoscetis quod ego sim Dominus. Et impleberis, inquit, o terra Israel, populo meo, qui te hæreditate tenturus est, et eris eis possessio, et non addes ultra, ut absque filiis sis. Cum autem multiplicatus fuerit vester habitator, o montes Israel, tunc nequaquam dicent inimici vestri, contra vos, quod homines devoretis, et absque liberis sit vestra possessio; sed e contrario multiplicetis **422** homines: et largissimam prolem vestra posteritas germinet. Nec audies, inquit, amplius, nec sustinebis confusionem gentium, sed nec amittes gentem tuam, ut aliquando sustineas captivitatem, quia Dominus locutus est. Hæc παραφραστικῶς more Judaico dixerimus, quæ illi expectant in mille annorum regno, quando civitatem Jerusalem asserunt exstruendam, et templum, quod in sine hujus voluminis describitur, et rerum omnium felicitatem, quorum nonnulli arbitrantur sub Zorobabel hæc fuisse completa. Sed quomodo stare poterit hoc quod dicitur: Et habitare [Al. habitari] vos faciam sicut a principio, bonisque donabo majoribus, quam ha-

legendum Victor. constituit; nam dixerunt ex I.XX

huistis ab inkto? Sub Zorobabel enim, Ezra, et Nehemia pauci de populo sunt reducti, et ipsi obedientes Medis ac Persis, et deinceps Macedonibus et Ægyptiis atque Romanis, usque ad Titum et Vespasianum diversarum gentium regibus servierunt, et usque hodie serviunt: ut stare omnino non possit hoc quod in extrema dicitur prophetia: Et opprobrium populorum nequaquam portabis, et gentem tuam non amittes amplius. Et quia longum est nunc adversum dogma Judaicum, et beatitudinem ventri, et gutturi Judaico servientem, qui omnia terrena desiderant, et dicunt: Manducemus et bibamus, de quibus et Apostolus loquitur: Esca ventri et venter escis: Deus autem et hunc et illam destruet (I Cor. vi, 13), in brevi explanatione dicere: nunc ad spiritualement intelligentiam transeamus, juxta quam et Isaiæ extremas partes interpretati sumus. Neque enim juxta Judaicas fabulas, quas illi *δευτερώσεις* appellant, gemmatam, et auream de cælo expectamus Jerusalem: nec rursus passuri circumcisionis injuriam, nec oblativæ taurorum et arietum victimas, nec sabbati otio dormiemus. Quod et victis nostrorum, et præcipue Tertulliani liber, qui inscribitur, *de Spe fidelium*, et Lactantii Institutionum volumen septimum polleat, et Victorini Petabionensis episcopi crebræ expositiones, et nuper Severus noster in dialogo cui *Gallo* nomen imposuit. Et ut Græcos nominem, et primam extremamque conjungam, Irenæus et Apollinarius. 428 Nos ergo montes Israel, prophetas et apostolos esse dicemus, qui audiunt verbum Dei, et quibus diabolus insultavit inimicus dicens: Ruge, excoelsi quondam montes, de quibus scriptum est: Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui (Ps. cxxiv, 2), mihi dati sunt in possessionem, quando persecutionis angustiis desolati sunt, et conculcati per circuitum, et facti in hæreditatem reliquis gentibus, et ab omnibus blasphemati. Propterea loquitur Dominus conculcatis montibus et desolatis, et non solum montibus, sed et inferioribus ac per singulos gradus in terra Judæa, hoc est, in monte Ecclesiæ constitutis, de qua scriptum est: Non potest civitas abscondi super montem posita (Matth. v, 14); et collibus atque torrentibus, quorum hyeme persecutionum, et tempestate pressuræ augetur fides. Vallibus quoque his qui in humilitate depressi sunt, et desertis Ecclesiis, et parietinis, atque in toto orbe Ecclesiarum conciliabulis derelictis: qualis sub Diocletiano et Maximiano in toto orbe persecutio fuit, per quam proscripæ sunt Ecclesiæ atque vastatæ: quando subsannaverunt Ecclesias omnes gentilium, et hæreticorum gentes per circuitum, quod in igne zeli furoris sui locutus sit, et proprie adversum Idumæam quæ terrenis operibus volebat omnes, deposita imagine cælestis, portare imaginem terreni (I Cor. xv). Illi enim dederunt terram Dei sibi in hæreditatem, et ex toto corde atque ex animo Ecclesiam Domini persecuti sunt, et

A ejecerunt eam de sedibus suis, et vastaverunt. Sed quid profuit nationibus, quid juvit hæreticorum gentes insultasse terræ Domini: cum Dominus loquatur ad eam, et montibus illius collibusque ac jugis, sive nemorosis locis, quæ amœnitate virebant paradisi: et collibus, de quibus supra diximus, in zelo et in furore suo locutus sit: et pro opprobrio gentium levet manum suam contra adversarios, qui Ecclesiam persecuti sunt, ut portent confusionem et ignominiam suam? Tunc persecutoribus interfectis, et pace Ecclesiæ reddita, montes Israel, Apostoli videntur et Apostolici viri, germinabunt arbores suas, et extendent ramos, uvasque afferent calcandas in prælo Domini, de quibus musta funduntur, quæ inebriant credentium 424 populos, et exprimitur vinum quod lætificat cor hominis (Psal. ciii): ut omnis fructus montium, de quibus conficitur panis de cælo descendens, comedatur a populo Dei Israel. Et ne forsitan desperemus in persecutionibus, additur: Prope est tempus ut veniat. Veniens enim veniet, et non tardabit (Abac. ii, 3). Unde suum ad montes, et ad eos qui in tribulationibus perduraverunt, pollicetur adventum, atque promittit quod post persecutionis ardorem exercentur terra prius decerpta Christi vomere, et omnem virtutum sementem recipiat, de qua nascantur et multiplicentur homines, et omnis domus Israel. Cumque civitates, hoc est, Ecclesiæ credentium fuerint inhabitatæ redeuntibus turbis, tunc nequaquam solum homines qui pollebant [At. pollebunt] scientia Scripturarum: sed et jumenta, simplices quique credentium, multiplicabuntur atque succrescent, et habitabuntur Ecclesiæ sicut a principio, hoc est, priusquam esset persecutio: benisque floreant majoribus, quam habuerunt ab initio, martyrum victoriis coronatæ. Et tunc scient quod ipse sit Dominus, qui restituit plebem suam pristino statui, quæ possidet Ecclesias, et ipsa sit Ecclesiarum hæreditas, et nequaquam ultra absque liberis sit, quos in persecutione perdiderat. Unde jubetur prophætæ, ut loquatur ad terram mansuetorum, terramque viventium, sive ad montes Israel, et dicat: Persecutorum ultra non patieris opprobrium, nec insultabunt jugulatum populum tuum, sicut oves occisionis. Pace enim reddita, opprobria universa cessabunt, nec sustinebis confusionem, et ignominiam inter diversas in circuitu D nationes, sed gentem tuam habebis et populum, quia veritas promissionis, Domino loquente, firmata est.

(Vers. 16 seqq.) Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, domus Israel habitaverunt (sive habitavit) in terra sua, et polluerunt eam in viis suis, et in studiis (sive idolis) suis: juxta immunditiam menstruatæ facta est via eorum coram me. Et effudit indignationem meam (sive furor meum) super eos, pro sanguine quem fuderunt super terram: in idolis suis polluerunt eam, et dispersi eos in gentes, et ventilati sunt (sive ventilavi eos) in terras (sive regiones) juxta vias eorum, et ad inventiones (sive peccata) eorum judica-

* Confer librum de Viris Illustribus cap. 74. Tertulliani autem liber de spe Fidelium intercidit. Vide quæ ad Præfationem libri xviii in Isaiam annotamus.

vi 425 eos, et ingressi sunt ad gentes, ad quas intraverunt, et polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis, Populus Domini iste est, et de terra ejus egressi sunt. Et peperi nomini meo sancto (sive peperi eis propter nomen meum sanctum) quod polluerat domus Israel in gentibus, ad quas ingressi sunt. Idcirco dices domui Israel, hæc dicit Dominus Deus: Non propter vos ego faciam, domus Israel: sed propter nomen meum sanctum, quod pollulistis in gentibus ad quas intrastis. Et sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum est inter gentes, quod pollulistis in medio earum, ut sciant [Vulg. addit. gentes], quia ego sum Dominus, dicit Dominus exercituum, cum sanctificatus fuero in vobis coram eis. Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo [Vulg. addit. vos] de universis terris, et adducam vos in terram vestram. Et effundam (sive aspergam) super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri (sive dabo vobis) et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. Et spiritum meum ponam in medio vestri (sive dabo vobis) et faciam ut in præceptis meis (sive justificationibus meis) ambuletis, et judicia mea custodiatis, et operemini (sive faciatis) ea [Vulg. tacet ea]. Et habitabit in terra quam dedi patribus vestris, et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum. Et salvos vos [Al. salvabo vos] faciam ex universis inquinamentis (sive immunditiis) vestris, et vocabo frumentum, et multiplicabo ^a illud, et non imponam (sive dabo) vobis famem, et multiplicabo fructum ligni, et geminis agri, ut non portetis ultra opprobrium famis in gentibus. Et recordabimini viarum vestrarum pessimarum, studiorumque non bonorum, et displicebunt vobis iniquitates vestrae, et scelera vestra. Non propter vos faciam, dicit Dominus Deus, notum sit vobis. Confundimini et erubescite super viis vestris, domus Israel. Hæc dicit Dominus Deus: In die qua mandavero vos ex omnibus iniquitatibus vestris, et habitari fecero urbes, et instauravero ruinosa, et terra deserta fuerit inculta, quæ quondam erat desolata in oculis omnis veteris, dicant: Terra illa inculta (sive deserta) facta est ut hortus voluptatis, et civitates deserta, 426 et habitatae atque [Vulg. quæcumque] suffossæ, munitæ sederunt. Et scient gentes quæ derelictæ fuerunt in circuitu vestro, quia ego Dominus edificavi dissipata, et plantavi inculta: ego Dominus locutus sum, et fecerim. Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc in hoc inveniet me domus Israel (sive querat domui Israel) ut faciam eis [Vulg. in eis]. Multiplicabo eos sicut gregem hominum (sive ut oves homines) ut gregem sanctum (sive ut oves sanctas) ut gregem (sive oves) Jerusalem in sollemnitatibus ejus: sic erunt civitates desertae, plene gregibus (sive ovis) hominum, et scient quia ego Dominus.

^a Reposuimus frumentum, ne dum a Victorio, qui Vulgata Hebræoque textu nitebatur, sed a Vatic. quoque ms. et Rabano admoniti. Erat præterea manifestum ex S. Patris expositione illud ab eo

A Perspicua sunt quæ dicantur, et omnis sensus montium Israel, qui prius deserti fuerant, et postea restituti, nunc manifestius ponitur. Redditque causas Deus quare populum Israel captivitati tradiderit, et propter suam clementiam pollicetur reducturum se eos in terram Judæam, et multo ampliora tributurum, quam abstulerat. Quod quidam Judæorum referunt ad Zorobabel tempora, quando, Cyro rege Persarum laxante captivitatem eorum, de tribu Juda, et Benjamin plurimi reducti sunt in Judæam. Alii vero ad mille annorum regnum referunt, quando sub Christo, quem putant esse venturum, ut civitas exstruatur Jerusalem, et ædificetur templum, de quo in ultima parte hujus prophetiæ dicturi sumus. Et interim, ut Judaicas fabulas relinquamus, et B interminabiles genealogias, juxta consuetudinem nostram, breviter περιεργον hujus capituli percurramus, et quid nobis videatur, juxta ecclesiasticam intelligentiam disseramus. Domus Israel, hoc est, populus Judæorum habitavit quondam in terra sua, hoc est, in terra Judææ, quandoeducta est de Ægypto; sed polluerunt eam in viis et in studiis, sive idolis suis, et intantum exstiterunt polluti, ut immunditiæ mulieris menstruatæ comparati sint. Propter quod Deus effudit indignationem suam super eos, pro sanguine prophetarum atque justorum, quem fuderant super terram, dicente in Evangelio Salvatore: Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt (Matth. xxii, 37). Et iterum (Vers. 35): Amen, amen dico vobis: requiretur sanguis qui 427 effusus est a generatione hac a sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem effuderunt inter altare et templum. Non solum autem effuderunt sanguinem, sed et polluerunt terram sceleribus suis (II Paral. xxiv). Quamobrem dispersit eos, vel sub Babylonia captivitate, vel sub Romana: quando vere effuderunt sanguinem Christi, et ventilati sunt in terras, quomodo paleæ ventilantur, et juxta vias suas, et inventiones pessimas judicati, ita ut in gentibus quoque ad quas captivi ducti fuerant, polluerent nomen sanctum Dei: eo quod per irrisionem dicerent universæ nationes: Ecce populus Dei iste est, qui se jactabat proprie nosse cultum Dei. Quod cum vidissem, ait, non propter eos, sed propter nomen meum sanctum (Creator enim omnium sum) peperi eis, et sanctificavi illos, et gloriæ pristinæ restitui, ita ut super credentes, et ab errore conversos, effunderem aquam mundam Baptismi salutaris, et mundarem eos ab abominationibus suis, et ab universis erroribus, quibus fuerant occupati, et darem eis cor novum, ut crederent in Filium Dei, et spiritum novum, de quibus David loquitur: Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis (Psal. l, 21). Et conside-

positum. Multiplicabitur, inquit, eis frumentum, de quo efficitur celestis panis, et non patiuntur ultra famem sermonis Dei. Nihilosecius Martiano cum Erasmo retinuit fructum.

raudum, quod cor novum, et spiritus novus detur per effusionem et aspersionem aquæ. Quando autem cor novum datum fuerit et spiritus novus, tunc auferetur de corde Judaico omnis duritia, quæ lapidi comparatur, ut pro lapideo corde sit cor carneum, molle et tenerum, quod spiritum Dei in se possit recipere, et inscribi litteris salutaribus. Tunc ambulabunt in præceptis Domini, et custodient judicia ejus, et habitabunt in terra confessionis, quam dederat patribus eorum Abraham, Isaac, et Jacob, et cunctis sanctis ac prophetis, et erunt in populum Dei, et Dominus erit eis in Deum, quod præsentem tempore comprobatur. Cumque salvati fuerint, vocabit Dominus frumentum, et multiplicabit illud. Nisi enim granum tritici cadens in terra, mertuum fuerit, ipsum solum manet (*Joan. xii, 24*). Et nequaquam patientur famem (*Amos. viii, 11*): non famem panis et sitim aquæ, sed famem audiendi sermonem Dei, quam passus est ille qui a Patre profectus, omnem quam acceperat substantiam, dissipavit: quando **428** famis necessitate cogente, porcorum pastus est siliquis (*Luc. xv*). Tunc multiplicabitur fructus ligni, hoc est, sapientiæ, de quo scriptum est: Lignum vitæ est omnibus qui requirunt eam (*Prov. iii, 18*): et genimina agri in similitudinem Jacob, cujus odor erat quasi odor agri pleni, cui benedixit Dominus (*Genes. xxvii, 27*). Nec ultra portabunt opprobrium famis in gentibus, quod hodieque Judæorum patitur incredulitas: sed postquam beatitudinem fuerint consecuti, imitabuntur Apostolum qui dicit: Non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei (*I Cor. xv, 9*). Et recordabuntur viarum suarum pessimiarum, et studiorum non bonorum, quibus offenderant Deum: et displicebunt eis iniquitates suæ, et scelera sua quibus prius erraverant. Hæc autem omnia tributurus est Dominus, non propter eos qui proprio errore perierunt; sed propter nomen sanctum suum. Unde provocat domum Israel, ut confundatur et erubescat super prioribus vitiis, et suum intelligat Creatorem. Postquam autem mundaverit credentium ex Judæis populum ab iniquitatibus suis, et habitari fecerit urbes Ecclesiæ, et instauraverit ruinosam quæ in synagogis conciderant, et terra confessionis fuerit exulta cæremoniis Dei, quæ quondam visa est desolata omnibus sanctis, qui terrenæ conversationis opera prætereunt: tunc omnes dicent: Quomodo terra Judæa quæ quondam fuerat inculta, nunc habet similitudinem paradisi Dei; et civitates Judææ, quæ desertæ fuerant et destitutæ, et sua incredulitate suffossæ, nunc erectæ et munitæ sunt in confessione, et nomine Domini Salvatoris? ita ut omnis creatura cognoscat, et multitudines Angelorum, quæ terram ambiunt Israel, quod Dominus dissipatas ædificaverit civitates, et incultas plantaverit regiones, et quod pollicitus fuerat per prophetas, opere compleverit. Nec hoc erit liberalitatis suæ in populum quem salvaverit contentus munere; sed multo majora præstabit.

Invenietur enim a domo Israel, qui multo tempore quæsitus fuerat, et non inventus. Et postquam invenerit eum, multiplicabit eos sicut oves: non brutorum animantium, sed oves hominum, quæ rationis confessionisque sunt plenæ, sicut oves sanctas et greges Jerusalem, in qua proprie Dei cultus, et visio pacis est, in solemnitatibus ejus **429** quando comedimus azyma sinceritatis et veritatis (*I Cor. v*), et Agni carnibus vescimur et cruore potamur, et in septem hebdomadibus, et in tabernaculis hujus sæculi Dominica festa celebramus, et civitates quondam desertæ plenæ stant gregibus hominum, et hæc ratione cognoscant, quod ipse sit Dominus, qui cuncta præstiterit. Hæc juxta historiam veritatem, immo juxta prophetiæ fidem: quomodo **B** populus Israel restituatur in integrum statum, et reliquæ populi Judæorum, Apostolo Paulo docente (*Rom. ix, 11*), salvæ sint in Apostolo, et in omnibus qui ex Judæis in principio crediderunt, et usque hodie redeunt ad Ecclesiam, breviter dixisse sufficiat. Nunc tropologiæ eadem brevitate aperiendus est sensus. Quicumque de domo est Israel, et cernit pacem Christi, quæ exsuperat omnem sensum, habitat in terra sua, hoc est, Ecclesia, vel in carnis hospitio, quod ei a Deo traditum est. Sin autem polluerit utramque terram in viis suis pessimis, et immunditiæ mulieris menstruatæ fuerit comparatus: effundit Deus indignationem suam super eum, pro sanguine, vel suo, vel eorum, quos scandalizaverit, et effuderit super terram, et perversis cogitationibus quibus polluit eam. Tunc dispergetur in gentes, ut incredulis coæquetur, et ventilabitur in terra instar palearum, ut a frumento Ecclesiæ separetur, et judicetur secundum vias suas. Quod si nec sic senserit peccatum suum, sed polluerit nomen sæctum ejus, dicent omnes inter quos habitavit: Ecce populus Dei, ecce qui egressus est de terra ejus, immo projectus. Sin autem egerint poenitentiam, et sanctificatus fuero in medio eorum, tunc omnis gentilium turba cognoscat, quod ego eos tollam de terris, in quas dispersi erant, et reducam in terram Ecclesiæ, et effundam super illos nequaquam aquas Baptismi salutaris, sed aquas doctrinæ et sermonis Dei: et mundabo illos ab omnibus inquinamentis suis, et ab universis idolis atque erroribus quæ in **D** suo corde simulaverant. Et dabo, inquit, eis cor novum, quod per peccatum perdiderant, et spiritum rectum innovabo in cordibus eorum. Et auferam cor lapideum, cor videlicet incredulum; et dabo cor carneum, molle, et tenerum; quod Dei præcepta suscipiat; **430** ita ut ambulent in præceptis meis, et faciant judicia; quæ prius neglexerant, et habitent in terra quam dederam patribus eorum, magistris videlicet atque doctoribus: et rursus sit populus Dei, et Dominus eis vertatur in Deum, quem prius offenderant. Tunc salvabuntur ab universis inquinamentis suis, et multiplicabitur eis frumentum, de quo efficitur cælestis panis; et non patientur ultra famem sermonis Dei; et multiplicabitur

in eis lignum sapientiæ, et genimina in eorum peccatore complebuntur. Nec erunt ultra opprobrium in gentibus; sed postquam misertus fuerit eorum Deus, recordabitur viarum suarum pessimarum, et scient ubi fuerint, et displicebunt sibi in iniquitatibus suis. Quod dicit Dominus, non propter illos, sed propter suam se facere clementiam. Unde et cohortatur errantes, ut confundantur, et erubescant in visis suis, et restituantur in urbes Ecclesiæ, quæ rursus habitentur ab eis, et omnia quæ in eis corrauerant, ædificentur: et ad pristinas redeant cæremonias, et terra quondam deserta, quæ accolis et peregrinis, et mundi hujus conversationem trans-euntibus visa fuerat desolata, revertatur in pristinum statum; omnesque mirentur, et dicant: Terra illa inculta, terra deserta, in qua omnes quondam periere virtutes, nunc facta est quasi hortus voluptatis et paradisi Dei; et civitates quondam deserte, quæ Deum hospitem non habebant, et destitute erant a Spiritu sancto, et suffossæ credulitate, munitæ erunt fide Christi: ut sciant omnes in circuitu, quod Dominus ædificaverit animas dissipatas, et plantaverit in eis, atque conserverit cunctarum virtutum arbores; et ipse rebus præstiterit, quæ sermone promisit. Rursumque cohortatur sermo propheticus pœnitentes, ut etiam cum regressi fuerint in Ecclesia, semper requirant Dominum, et inveniant eum: ut multiplicentur redeuntium turbis greges Domini: non jumentorum et brutorum animalium, sed greges hominum, qui fidei rationisque sint pleni, greges sancti, greges urbis Jerusalem, in cunctis solemnitatibus, quas Dei clementia receperunt; ut postquam civitates Domini hujusmodi gregum multitudo compleverit, tunc sciant omnes, quod ipse sit Dominus.

(Cap. XXXVII.—Vers. 1 seqq.) **431** *Facta est super me manus Domini, et eduxit me in spiritu Domini: et dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus, et circumduxit me per ea in gyrum [Vulg. in gyro]. Erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer. Et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vivent ossa ista? Et dixi, Domine Deus, tu nosti. Et dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis, et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce ego intromittam in vos spiritum, et vivetis: et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super vos carnes, et superextendam in vobis cutem, et dabo vobis spiritum, et vivetis et scietis quia ego Dominus. Et prophetavi sicut præceperat mihi: factusque est [Vulg. factus est autem] sonitus, propheta me, et ecce commotio, et accesserunt ossa ad ossa: unumquodque ad juncturam suam. Et vidi, et ecce super ea nervi, et carnes ascenderunt, et extensa est in eis cutis desuper et spiritum non habebant. Et dixit ad me: Vaticinare ad spiritum: Vaticinare, fili hominis, et dices ad spiritum: hæc dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni, spiritus, et insuffla super interfectos istos, et reviviscant. Et prophetavi sicut præceperat mihi, et ingressus est in ea spiritus et vi-*

*A xerunt: steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valde. Et dixit ad me: Fili hominis, ossa hæc universa domus Israel est. Ipsi dicunt: Aruerunt ossa nostra, et periit spes nostra, et abscessi sumus. Propterea vaticinare, et dices ad eos: hæc dicit Dominus Deus: Ecce aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris, populus meus, et inducam vos in terram Israel: et scietis quia ego Dominus, cum aperuero sepulcra vestra, et eduxero vos de tumulis vestris, populus meus, et dederò spiritum meum in vobis, et vixeritis, et requiescere vos faciam super humum vestram, et scietis quia ego Dominus locutus sum, et feci, ait Dominus Deus. LXX: Et facta est super me manus Domini, et eduxit me in spiritu Domini, et posuit me in medio campi, et hic erat plenus ossium hominum, et circumduxit me super ea per gyrum in circuitu, et ecce multa nimis super faciem campi et arida vehementer, et dixit ad me: Fili hominis, si vivent ossa hæc? Et dixi: Unde, Domine, Domine, tu nosti hæc. Et dixit ad me: Fili hominis, propheta super ossa ista et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus ossibus istis: **432** *Ecce ego adducam super vos spiritum vitæ: et dabo super vos nervos, et inducam super vos carnes, et extendam super vos pellem, et dabo spiritum meum super vos, et vivetis: et cognoscetis quoniam ego sum Dominus. Et prophetavi sicut præcepit mihi: et facta est vox cum ego prophetarem, et ecce commotio, et accedebant ossa ad ossa ad juncturam suam. Et vidi, et ecce super ea nervi, et carnes oriebantur, et ascendebant super ea pelles desuper, et spiritus non erat in eis. Et dixit ad me: Propheta, fili hominis, propheta super spiritum, et dic spiritui: hæc dicit Dominus Deus: A quatuor spiritibus veni, spiritus, et insuffla super mortuos istos et vivant. Et prophetavi sicut præceperat mihi, et ingressus est in eos spiritus, et vixerunt, et steterunt in pedibus suis: congregatio multa vehementer nimis. Et locutus est Dominus ad me, dicens: Fili hominis, ossa hæc omnis domus Israel est. Ipsi dicunt: Arida facta sunt ossa nostra: periit spes nostra, desperavimus: propterea vaticinare, et dic ad eos: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego aperiam memorias vestras, et reducam vos de sepulcris vestris, populus meus, et introducam vos in terram Israel, et cognoscetis quoniam ego sum Dominus, cum aperuero sepulcra vestra, ut educam vos de sepulcris vestris, populus meus, et dabo spiritum meum in vobis, et vivetis, et ponam vos super terram vestram, et cognoscetis quia ego sum Dominus: locutus sum et faciam, dicit Dominus Deus. Famosa est visio, et omnium Ecclesiarum Christi lectione celebrata: oh quam vel maxime causam utramque editionem ex integro posui; ne qua nobis ab Hebræis calumnia fieret, si saltem in verbis aliquid discrepant. Solent enim ridere de nobis, et atollere supercilium et inflatis buccis ructare scientiam Scripturarum, si non dicam sensuum discrepantiam (quæ si fuerit, jure reprehenditur), si verborum dissonantiam in nostris codicibus potuerint demonstrare. Qui ergo putant de resurrectione, quæ ab omnibus et Judæis, et**

Christianis creditur, Dei esse sermonem, hæc solent dicere: Facta est super prophetam manus Domini, hoc est, Dominus, atque Salvator, per quem Pater cuncta operatus est. Omnia enim per ipsum facta sunt, etsine ipso factum est nihil quod factum est^a. Et eduxit me, **433** inquit, in spiritu Domini, subauditur, manus Domini. Eduxit autem eum in spiritu: non in corpore, sed extra corpus, et posuit illum, sive dimisit in medio campi, qui plenus erat humanis ossibus: nec eum est passa requiescere, sed fecit ossa omnia circuire, quæ non erant aperta humo, sed super campum jacentia: nec solum multa, sed multa nimis, et propter temporis vetustatem arida siccaque vehementer, et nihil in se humoris habentia. Cumque interrogasset eum sermo divinus, utrum æstimaret hæc ossa posse vivere? respondit: Domine Deus, tu nosti, qui plenam habes scientiam futurorum. Dixitque ad eum Dominus: Vaticinare de ossibus, sive super ossa hæc, et dices ad ea: Ossa arida, audite verbum Domini. In quo mirandum quomodo ad ossa arida sit locutus, quæ ante nervos, carnes, et cutem, et spiritum vivificantem, Dei possent audire sermonem. Primumque ossa cum aliis ossibus nervorum vinculis colligantur: deinde implentur carnibus, et desuper ob pulchritudinem extenditur cutis, quæ nudarum carni operiat fœditatem; et tunc accipiunt spiritum, qui vivere ea faciat, et postquam vixerint, tunc cognoscant, quod ipse sit Dominus. Dicente itaque propheta quod ei fuerat imperatum, statim est facta commotio, ossaque in suam sunt applicata compagem, astricta nervis, plena carnibus, pelle cooperta: jacebantque humana corpora spiritum non habentia. Idcirco propheta vaticinatur ad spiritum, et ait: Hæc dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni, spiritus: a quatuor videlicet mundi plagis, ut quomodo in prima conditione hominis, insufflavit Deus in faciem ejus, et factus est in animam viventem (*Genes. 11, 7*): sic et secunda conditio, id est, resurrectio mortuorum, insufflante spiritu, vivificetur: qui ingressus est humana **434** corpora, statimque vixerunt, steteruntque super pedes suos. Unde et resurrectio dicitur mortuorum, congregatio, sive Ecclesia multa (*Psal. ciii, 30*), et ut in Hebræo

^a Constante Hieronymus hunc Joannis locum sub hac legit interpunctione ac sensu, quoties eum laudat, laudat vero sæpius, tametsi lectorem hac de re antea non admonuimus. Vetus autem est quæstio jam ab ipso S. Patris ævo agitata, utrum verbis, quod factum est, subjungenda sint una serie, in ipso vita erat: an alius ex his sensus inchoandus. Hieronymus, ut vides, hanc alteram lectionem continuo prætulit, quam ex antiqua Vulgata interpretatione expressisse, non dubium est. Cum eo faciunt veteres alii Patres, et cum primis Græci; dissentiunt vero alii, Latini pariter et Græci, quibus legi placet, Quod factum est, in ipso vita erat. Verum hanc lectionem Ariani ac Macedoniani in hæreticum sensum detorquebant, ut cum hæc verba, Quod factum est in ipso vita erat, a præcedentibus distincta, propriam sententiam redderent, de Verbo ac Spiritu sancto essent intelligenda, quas divinas personas,

habetur, grandis exercitus; eoque completur tempore: Emitte spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ. Quod autem sequitur: Et dixit ad me: Fili hominis, ossa hæc universa domus est Israel, videtur facere quæstionem, eo quod non de generali resurrectione, sed proprie de resurrectione dicatur domus Israel, quæ dicat: Aruerunt ossa nostra, et perit spes nostra, et abscissi sumus a terra nostra, sive omnino desperavimus: quibus ista dicentibus, tertio Ezechiel prophetare compellitur, et dicere ossibus aridis: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego aperiam tumulos vestros. In quo quæritur: Si aperit tumulos, quomodo supra dixerit: Erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer. Et etiam, inquit, vos de sepulcris vestris, populus meus, secundum illud, quod scriptum est in Evangelio: Venit hora; quando qui in sepulcris sunt, audient vocem Filii Dei, et exibunt qui bona egerunt in resurrectionem vitæ (*Joann. v, 2*). Et iterum: Qui audierint vivent (*Ibid.*). Et si, sicut (*Al. ut*) nonnulli arbitrantur, de generali resurrectione dicit sermo divinus, quid necesse fuit specialiter dici: Et inducam vos in terram Israel, cum in omni orbe terrarum resurgere debeant mortui ex his locis in quibus sepulti sunt? Cumque, ait, eduxero vos de tumulis vestris, et dederò spiritum meum in vobis, et vixeritis, tunc requiescere vos faciam super humum vestram; ut postquam requieveritis in terra Israel, tunc cognoscatis, quod ipse sim Dominus, qui promissa mea opere compleverim. Qui ergo de generali resurrectione hæc dicta intelligunt, illud quod videtur facere quæstionem: Ossa hæc universa domus est Israel, ad sanctorum resurrectionem referunt, de qua **435** et Apostolus Joannes in Apocalypsi loquitur: Beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima, super eum secunda mors non habet potestatem (*Apoc. xi, 6*): quod videlicet alia sanctorum, alia peccatorum sit resurrectio. Unde et in psalmo primo dicitur: Non resurgent impii in iudicio, neque peccatores in consilio justorum. Terram autem Israel quam resurgentibus Dominus pollicetur, illam esse confirmant, de qua scriptum est: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. (*Matth. v, 4*). Et: Placebo Domino in regione vi-

nefarie ex hoc textu iis quæ facta sunt, annuebant. Orthodoxi una omnes, quod par erat, sese impie huic expositioni objecerunt, ea tamen, quam quisque antea usurpaverat, lectione retenta. Hoc unum Fideles monet Augustinus, ne cum Manichæis ita distinguere, quod factum est in ipso, vita erat, sed cum Ecclesia legerent, quod factum est, in ipso vita erat. Cæterum quæcumque præferrent hæretici *εὐζω*, sive orationis distinctionem, falso eum ac tenere suo sensui accommodare, ostendit S. Ambrosius lib. iii de Fide: c. Unde, inquit, nec illud verendum, quod solent Ariani sæva interpretatione componere, dicentes factum esse Dei Verbum: quia scriptum est, inquit, quod factum est in ipso vita est, etc. . . . Deinde unde possunt docere, sic pronuntiasse evangelistam: plerique enim docti et Fideles sic pronuntiant: Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.

ventium (Ps. cxiv, 9). Hæc loquuntur, qui de generali, ut diximus, resurrectione Ezachielem scripsisse autumant. Qui autem taliter interpretantur ista, non debent nobis facere invidiam, quod istum locum aliter exponentes, resurrectionem negare videamur. Scimus enim multo robustiora testimonia, et in quibus nulla sit dubitatio, in Scripturis sanctis reperiri, ut est illud Job : Suscitabit (Al. suscitabis) pellem meam, quæ ista sustinet (Job. xix). Et in Daniel : Multi qui dormiunt in terræ pulvere, resurgent ; isti in vitam æternam, et isti in opprobrium, et in confusionem æternam (Dan. xii, 2). Et in Evangelio : Nolite timere eos, qui corpus interficiunt, animam autem non possunt occidere ; timete autem eum magis, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam (Matth. x, 28). Et apostolus Paulus : **B** *Qui* vivificabit mortalia vestra corpora propter inhabitantem spiritum ejus in vobis (Rom. viii, 11), et multa alia. Ex quo perspicuum est, non nos resurrectionem negare, sed hæc non scripta de resurrectione contendere, et per resurrectionis parabolam, de restitutione Israel prophetari qui eo tempore captivus erat in Babylone. Nec statim hæreticis occasionem dāhimus, si hæc de resurrectione communi intelligi deægemus. Numquam enim **b** poneretur similitudo resurrectionis ad restitutionem Israelitici populi significandam, nisi staret ipsa resurrectio, et futura crederetur : quia nemo de rebus non exstantibus incerta confirmat. Totaque nostra illo tendit assertio, quod quomodo videtur incredulum, quod ossibus aridis, et multa vetustate confectis, futura resurrectio promittatur : et tamen futurum est quod promittitur ; sic et restitio populi Israel, qui ductus est in captivitate, **436** et in toto orbe dispersus, videtur quidem incredibilis his qui Dei non norunt potentiam, sed tamen futura est : quia ego, inquit, Dominus locutus sum, et faciam sicut pollicitus sum. Denique et in anteriori prophetia, in qua montibus Israel antiquus repromittitur status, dicit ad eos Dominus : Et convertar ad vos, et arabimini, et accipietis sementem, et multiplicabo in vobis homines, omnemque domum Israel (Supra xxxvi, 9, 10) : et rursus, quod domus Israel habitatura sit in terra sua, quæ quondam inculta, postea futura sit quasi hortus voluntatis, et civitates desertæ, et destitutæ maniantur ; et multiplicetur in eis domus Israel, sicut grex ovium, **D** et cætera quæ sequuntur ad eundem sensum pertinere, qui nunc sub tropologia et parabola dicitur aridorum ossium, et penitus nullum humorem vitæ habentium, impleto illo quod in Evangelio scriptum est : Quæ apud homines impossibilia videntur, apud Deum possible sunt (Matth. xix, 26). Ejecti sunt autem de sepulcris suis, de sepulcris captivitatis, et vinculis quibus servitute Babylonia tenebantur astriati. Sed hæc omnia Judæi, vel sub Zoro-

babel, ut prius dixi, expleta confirmant, quando magna est facta commotio ; et regnum Chaldæorum in Medos, Persasque translatum : vel in præsentia Christi sui, quem putant esse venturum. Nos autem spiritaliter post crucem Domini Salvatoris completa memoramus ; et quotidie fieri in his vel maxime, qui instar Lazari peccatorum suorum fasciis colligati, ad vocem Domini suscitantur (Joan. xi) ; et vere sunt domus Israel, arens quondam, et nullam spem habens salutis : sed intrante in se spiritu gratiæ, et porrigente Domino manum, de profundo inferi liberentur : et qui prius dixerant : Domine Deus, tu nosti hæc, postea audiant liberati : Modicæ fidei, quare dubitastis (Matth. xiv, 31) ?

(Vers. 45, seq.) « Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Et tu, fili hominis, sume tibi lignum unum, et scribe super illud Judæ, et filiorum Israel sociorum ejus, et tolle lignum alterum, et scribe super illud Joseph lignum Ephraim, et omnis domus Israel, sociorum ejus. Et adjungo illa unum ad alterum tibi in lignum unum ; **437** et erunt in unione in manu tua. Cum autem dixerint ad te filii populi tui, loquentes : Nonne indicas nobis quid in his tibi velis ? Loqueris ad eos : hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego assumam lignum Joseph, quod est in manu Ephraim ; et tribus Israel, quæ junctæ sunt ei : et dabo eas pariter cum ligno Juda, et faciam eas [Vulg. addit in] lignum unum, et erunt unum in manus ejus. Erunt autem ligna super quæ scriperis in manu tua in oculis eorum : et dices ad eos : Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt : et congregabo eos undique, et adducam eos ad humum eam, et faciam eos gentem unam in terra in montibus Israel, et rex unus erit omnibus imperans. Et non erunt ultra duæ gentes, nec dividuntur amplius in duo regna ; neque polluentur ultra in idolis suis, et in abominationibus [Vulg. addit suis], et in cunctis iniquitatibus suis, et salvos eos faciam de universa sedibus suis, in quibus peccaverunt, et mundabo eos, et erunt mihi populus [Vulg. in populum], et ego ero eis Deus [Vulg. in Deum]. Et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum : in judiciis meis ambulabunt, et mandata mea custodient, et facient ea. Et habitabunt super terram, quam dedi servo meo Jacob : in qua habitaverunt patres vestri, et habitabunt super eam ipsi et filii eorum, et filii filiorum eorum usque in sempiternum : et David servus meus, princeps eorum in perpetuum. Et perecutiam illis fœdus pacis : pactum sempiternum erit eis, et fundabo eos, et multiplicabo eos [Vulg. tacet eos], et dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum. Et erit tabernaculum meum

* Supplet Victor. integrum testimonium hoc modo : Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit mortalia, etc., ex Florentinis codd.

^b Confer Tertulliani lib. de Resurrectione Carnis,

cap. 30, ubi hæc præcipue ratio Hieronymiana est gemina : Nam etsi signentum veritatis in imagine est, imago ipsa in veritate est sui, necesse est esse prius sibi, quo alii configureretur, etc.

c in eis, et ero eis Deus, et ipsi erunt mihi populus. A
 c Et scient gentes quia ego Dominus sanctificator
 c Israel, cum fuerit sanctificatio mea in medio eo-
 c rum in perpetuum. LXX : Et factus est sermo
 c Domini ad me, dicens : Et tu, fili hominis, assume
 c tibi virgam unam, et scribe super eam Judam, et
 c filios Israel qui appositi sunt ei, et virgam secun-
 c dam assumes tibi, et scribes super eam Joseph,
 c virgam Ephraim, et omnes filios Israel qui appo-
 c siti sunt ei, et conjunges eas invicem tibi in vir-
 c gam unam, ut copules eas, et erunt in manu tua.
 c Et erit quando dixerint tibi filii Israel loquentes :
 c Non indicas nobis quid sint ista tibi ? Et dices ad
 c eos : Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego assu-
 c mam ^a in tribum **438** Joseph per manum
 c Ephraim tribus Israel, quæ adjunctæ sunt ei, et
 c dabo eos omnes super tribum Juda, et erunt in
 c virgam unam, et erunt una in manu Juda. Et erunt
 c virgæ quas inscripsisti sic in manu tua coram eis :
 c et dices eis, hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego
 c assumam omnem domum Israel de medio gentium,
 c ad quas ingressi sunt : et congregabo eos ex om-
 c nibus qui in circuitu ejus sunt, et inducam eos in
 c terram Israel, et dabo eos in gentem unam in
 c terra mea in montibus Israel, et princeps unus
 c erit omnium istorum in regem. Et non erunt ul-
 c tra in duas gentes : nec dividentur ultra in duo
 c regna, ut non polluantur ultra in idolis suis et in
 c offendiculis suis, et in omnibus impietatibus suis.
 c Et eruam eos ex omnibus iniquitatibus eorum, in
 c quibus peccaverunt, et mundabo eos et erunt mihi
 c in populum, et ego ero eis in Deum. Et servus
 c meus David princeps in medio eorum, et pastor
 c unus erit omnium istorum, quia in præceptis meis
 c ambulabunt, et judicia mea custodient, et facient
 c ea. Et habitabunt in terra sua quam dedi servo
 c meo Jacob, ubi habitaverunt patres eorum, et ha-
 c bitabunt in ea ipsi et filii eorum, et filii filiorum
 c eorum usque in sempiternum. Et David servus
 c meus, princeps eorum erit in perpetuum. Et dis-
 c ponam eis testamentum pacis, testamentum sem-
 c piternum erit cum eis : et dabo eos, et multipli-
 c cabo eos, et ponam sancta mea in medio eorum
 c in perpetuum, et erit tabernaculum meum in eis,
 c et ero eis Deus, et ipsi erunt mihi populus. Et
 c scient gentes quia ego sum Dominus qui sanctifico
 c eos, cum fuerint sancta mea in medio eorum in
 c perpetuum. Regum narrat historia (III Reg. xii),
 sub Roboam filio Salomonis duodecim tribus fuisse
 divisas, et duas, hoc est, Judam et Benjamin cum
 Levitis ac sacerdotibus secutas esse Roboam, qui re-
 gnavit in Jerusalem, et regnum ejus appellatum est
 Juda. Alias vero decem tribus quæ dixerunt : Non
 est nobis pars in David, neque hæreditas in filio
 Sai [Al. Jesse], Jeroboam filio Nabath de tribu
 Ephraim, qui fuit filius Joseph, submisisse cervices,
 et servisse ei : appellatasque ex magna parte populi
 antiquo nomine Israel ; et multo tempore regnum

A Juda et Israel adversum se habuisse certamina,
 propriisque paruisse regibus (IV Reg. xxv) : pri-
 masque decem tribus captas ab Assyriis, **439** et
 post aliquantum temporis eas quæ appellabantur
 Juda, a Chaldæis in Babylonem ductas esse captivas,
 et tribum Juda post annos septuaginta, antiquæ
 terræ redditam : decem autem tribus quæ vocaban-
 tur Israel, usque hodie in montibus, urbibusque Me-
 dorum servire captivas (IV Reg. xxv). Præsens igitur
 prophetia hæc ex ore Domini pollicetur, quod
 utrumque sibi jungatur imperium, hoc est, regnum
 Judæ, et regnum Israel ; tollaturque virga Ephraim,
 qui de Joseph stirpe generatus est, cum reliquis tri-
 bubus, quæ ei sociatæ sunt, et jungatur virgæ Judæ,
 ut nequaquam vocetur Juda, et Israel, sed uno no-
 mine appellentur Juda : et sub figura prophetæ, qui
 præcedit in typo Domini Salvatoris, nequaquam
 duabus manibus, sed una Christi teneantur manu.
 Dicit enim se assumere filios Israel de medio natio-
 num, ad quas captivi ducti sunt, et reducturum eos
 in terram et in montes Israel, de quibus supra le-
 gimus : et appellendam unam gentem, uniusque re-
 gis regendam imperio : ut ultra non polluantur in
 idolis, et abominationibus suis ; sed cum fuerint de
 captivitatis sedibus liberati, in quibus peccaverunt,
 omnibus vitiis esse mundandos, et futuros populum
 Dei, ita ut Dominus sit Deus eorum. Et servus, in-
 quit, meus David rex super eos (Luc. i). De quo et
 Angelus loquitur in Evangelio, quod regnurus sit
 super domum Jacob, et regni ejus non sit finis : hæ-
 tæque erit clementiæ, ut non solum rex, sed et pas-
 tor appelletur, eo quod superbum nomen [Al. voca-
 bulum] imperii, pastoris vocabulo mitiget. Qui post-
 quam fuerint in gentem unam, et in terra Israel, ac
 montibus habitaverint, ambulaturi sint in omnibus
 judiciis Domini, et præcepta illius custodituri ; habi-
 taturi autem non in alia terra, sed in ea quam dedit
 servo suo Jacob, in qua habitaverunt patres eorum,
 Abraham, Isaac, et Jacob, et reliqui sancti, et non
 solum ipsi habitaturi sint, sed et filii eorum ac ne-
 potes juxta illud Virgilianum (Æneid. lib. iv) :

Et nati natorum, et qui nascentur ab illis :

habitentque non ad breve tempus, sed in perpetuum.
 Vultis autem, ait, scire quis sit iste rex et pastor ?
 Ipse est de quo supra dixi, servus meus David. Qui
 cum in forma Dei esset, non est rapinam arbitratus
 esse se æqualem Deo ; sed se exinanivit, formam
 servi **440** accipiens, et factus est obediens Patri
 usque ad mortem, mortem autem crucis (Philip. ii,
 6 seq.). Cumque sub tali rege fuerint, percutiam illis
 foedus pacis : nequaquam ut in veteri Testamento
 certaminum atque bellorum, sed pactum pacis, quæ
 exsuperat omnem sensum, de qua Salvator loquitur
 ad Apostolos : Pacem meam do vobis, pacem meam
 relinquo vobis (Joan. xiv, 27). Et propheta dicit :
 Factus est in pace locus ejus (Ps. lxxv, 2). Quos
 cum in Ecclesia fundaverit, et stabilierit, ita ut pos-

^a Delet Victorius ad Græci textus fidem voculam in, cui Vulg. quoque et Hebraic. suffragantur.

ait dicere : Statuit supra petram pedes meos (Ps. A
 xxix,5) : tunc multiplicabuntur vel credentium nu-
 mero, vel multiplicatione virtutum. Et dabo, inquit,
 sanctificationem meam, sive sanctuarium in medio
 eorum in perpetuum, quod Judæi de templo inter-
 pretantur, quod sub Zorobabel exstructum est. Sed
 quomodo stare poterit hoc quod, dicitur, in *perpe-*
tuum : cum templum illud quod a Zorobabel exstru-
 ctum est et postea a multis instauratum, Romano
 igne succensum sit? Quæ omnia referenda sunt ad
 Ecclesiam, et ad tempora Salvatoris, quando taber-
 naculum ejus positum est in Ecclesia : ubi factus est
 Deus noster, et nos populus ejus. Profectusque om-
 nium est, ut sciant quod ipse sit Dominus, et ipse
 sanctificet Israel, non juxta carnem, sed juxta spiri-
 tum : quando sanctificatio ejus in medio credentium
 facta est in perpetuum. Quo autem Dominus abjece-
 rit tribum Ephraim, et elegerit tribum Juda, et in
 Psalmis legimus, in quibus scriptum est : Et repulit
 tabernaculum Joseph, et tribum Ephraim non ele-
 git; sed elegit tribum Juda (Ps. lxxvii, 67, 68), de qua
 scriptum est : Non deficiet princeps ex Juda, neque
 dex de femoribus ejus, donec veniat cui repositum
 est : et ipse erit expectatio gentium (Gen. xlix, 10).
 Vere enim in adventu Domini Salvatoris, *duæ virgæ*,
 et ut in Hebraico positum est, *duo ligna* in unum juncta
 sunt sceptrum, et in baptismo Christi dudum sepa-
 rata sociantur : ut fiant in unum novum hominem, et
 in unam gentem, neque polluantur ultra in idolis et abo-
 minationibus; sed mundi lavacro, sint populus Dei, et
 imperet eis Christus, et habitent super terram mi-
 tium, terram viventium, quam dederat servo suo
 Jacob, qui populum Israel in matris utero supplan-
 tavit. Sin autem voluerimus juxta prophetiam Osee,
 46] quæ pene omnis ad decem tribus dirigitur, id
 est, ad Joseph et Ephraim, et Samariam, et Israel,
 intelligere falsi nominis scientiam, et diversas tur-
 bas hæreticorum, hoc dicemus, quod in ultimo tem-
 pore quando subintraverit plenitudo gentium, et
 omnis Israel salvus fuerit (Rom. xi), tunc etiam ad-
 versarii populi, qui contra domum Judæ et con-
 fusionem Ecclesiæ pugnaverunt, tradant se eccle-
 siæ fidei, et universis erroribus derelictis, et
 principibus mundi istius qui destruuntur [Al. de-
 struantur], et patriarchis suis, qui eos in blasphemia-
 rum barathrum deduxerunt, consurgant, et relin-
 quant idola sua, et abominationes suas, quas de suo
 corde confinxerant, et de cunctis sedibus suis, in qui-
 bus peccaverunt, transeant ad ecclesiasticam fidem,
 abundent, et sint populus Christi, et ipse sit
 Deus eorum : quæ plenius in Osee propheta dictasse
 novi. Quod si Judæi et Christiani Judaizantes,
 ad mille annorum voluerint referre regnum, ne-
 cessitate coguntur, ut suscipiant omnes qui salvi
 erint habituros in terra Israel, ædificandam Je-

rusalem, exstruendum templum, cunctas Legis cære-
 monias exercendas, observandum sabbatum, accipien-
 dam circumcisionis injuriam, manducandum et
 bibendum, et divitiarum abundantiam pro summa
 beatitudine et cunctis opibus æstimandam, cum
 Apostolus dicat : Esca ventri, et venter escis : Deus
 autem et hunc et illas destruet (I Cor. vi, 13). Quo-
 modo autem in typo resurrectionis superior sermo
 propheticus resurrectionem Judaici populi demon-
 stravit, non carnalem, sed spiritualem : sic et ista
 propheta nequaquam ad carnis, sed ad animæ per-
 tinet felicitatem, et ad Christi fidem, qua mundamur
 in baptismo, cujus regnum in perpetuum est, ut
 non expectemus ventura quæ transacta sunt, et
 quotidie transigi novimus.

B (Cap. XXXVIII.) Et factus est sermo Domini ad
 me, dicens : Fili hominis, pone faciem tuam con-
 tra Gog, terram Magog, principem capitis (sive ros)
 Mosoch, et Thubal, et vaticinare de eo. Et dices ad
 eum : Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ad te Gog
 principem capitis (sive ros) Mosoch, 442 et Thu-
 bal, et circumagam te, et ponam frenum in maxil-
 lis tuis, et educam (sive congregabo) te, et omnem
 exercitum tuum, equos et equites vestitos lorice
 universos, multitudinem magnam, hastam et cly-
 peum arripientium, et gladium (sive peltas et ga-
 leas, et gladios) : Persæ, Æthiopes, et Libyes, cum
 eis omnes scutati et galeati : Gomer, et universa
 agmina ejus : domus Thogorma, latera Aquilonis
 (sive ab extremis Aquilonis), et totum robur ejus,
 C populique (sive gentes) multæ tecum. Præpara et
 instrue te, et omnem multitudinem tuam quæ
 coacervata est ad te, et esto eis in præce-
 ptum (sive et eris mihi in custodiam). Post dies
 multos visitaberis : in novissimo [Al. novissimis]
 annorum venies ad terram quæ reversa (sive^b per-
 versa) est a gladio : et congregata est de populis
 multis ad montem [Al. montes] (sive terram)
 Israel, qui fuerunt deserti jugiter : hæc de popu-
 liseducta est et habitabunt [Al. habitaverunt in
 ea confidenter universi. Ascendens autem quas
 tempestas venies, et quasi nubes, ut operias ter-
 ram tu et omnia agmina tua, et populi (sive gen-
 tes) multi tecum. Hæc dicit Dominus Deus : In
 die illa ascendent sermones super cor tuum, et
 cogitabis cogitationem pessimam, et dices : A-
 scendam ad terram (sive super terram) absque
 muro (sive abjectam) : veniam ad quiescentes
 habitantesque secure (sive in pace) : omnes [Vulg.
 addit hi] habitant sine muro, vectes et portæ
 non sunt eis : ut diripias spolia, et invadas præ-
 cedam : ut inferas manum tuam super eos qui
 deserti fuerant, et postea restituti, et super po-
 pulum qui est congregatus ex gentibus, qui pos-
 sidere cœpit, et esse habitator umbilici terræ. Saba

^a Vict., *populique multi, sive gentes*, etc., quod
 complet. ex Vulg. et Hebr.

^b Idem, *aversa* pro *perversa*, ex subnexa Hiero-
 nimi expositione, ubi : Ad quorum terram..... venit

Gog expugnandam, quæ reversa est, sive averso a
 gladio. In Hebraic. quoque מִשְׁכַּבְתָּו. Mox etiam
 projectam pro abjectam ex eadem expositione præ-
 fert.

et Dedan, et negotiatores Tharsis (sive Carthaginenses et omnes leonae villae) ejus dicent tibi: Numquid ad sumenda spolia tu venis? Ecce ad diripiendam praedam congregasti multitudinem tuam, ut tollas argentum et aurum, et auferas suppellectilem atque substantiam, et diripias manubias infinitas. Propterea vaticinare, fili hominis, et dices ad Gog: Haec dicit Dominus Deus: Numquid non in die illo cum habitaverit populus meus Israel confidenter (sive in pace) scies (sive consurges)? Et venies de loco tuo a lateribus (sive a novissimis) Aquilonis, tu et populi multi tecum, ascensores equorum, universi, **443** coetus magnus, et exercitus vehementis. Et ascendens super populum meum Israel quasi nubes, ut operias terram. In novissimis diebus eris (sive erit) et adducam te super terram meam: ut sciant omnes [Vulg. tacet omnes] gentes me, cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, o Gog. Haec dicit Dominus Deus: Tu ergo ille es, de quo locutus sum in diebus antiquis in manu servorum meorum prophetarum Israel, qui prophetaverunt in diebus illis atque temporibus [Vulg. illorum temporum] (sive annis): ut adducerem te super eos? Et erit in die illa, in die adventus Gog super terram Israel, ait Dominus Deus: ascendet indignatio mea in furore meo. Et in zelo meo, in igne irae meae locutus sum, quia in die illa erit commotio magna super terram Israel, et commovebuntur a facie mea pisces maris, et volucres caeli, et bestiae agri (sive campi), et omnia reptile quod movetur super humum: cunctique homines qui sunt super faciem terrae, et subvertentur (sive scindentur montes, et cadent saepe (sive valles): et omnis murus in terram corruet. Et convocabo adversum eum in cunctis montibus meis gladium (sive omnem formidinem gladii): dicit Dominus Deus. Gladius uniuscujusque (sive hominis) in fratrem suum dirigitur. Et judicabo eum peste (sive morte) et sanguine, et umbra vehementi et lapidibus ignem (sive grandinis). Ignem et sulphur pluam super eum, et per exercitum ejus (sive super omnes qui cum eo sunt) et super populos multos qui sunt cum eo. Et magnificabor, et sanctificabor, et notus ero in conspectu [Vulg. oculis] gentium multarum, et scient quia ego sum Dominus. Primam historice fundamenta jacienda sunt, sciendumque quod ad Ezechielem prophetam iste extremus sermo sit Domini. Neque enim post hunc simile quid possumus invenire, praeter illud quod in vicinimo quinto anno scriptum est transmigrationis Jechoniae: Facta est super me manus Domini, et adduxit me illae, hoc est

^a Ex mss. ex Rabano saepe substituiimus; pro quo antea, tametsi eodem sensu, erat *maceria*.

^b Sanctus quoque Augustinus l. xx de Civit. Dei c. 41: « Gentes, inquit, istae, quas appellat Gog, et Magog, non sic sunt accipiendae, tamquam sicut aliqui in aliqua parte terrarum barbari constituti, sive quae quidam suspiciuntur Getae, et Massagetae, propter litteras horum nominum primas, sive aliquos

in terram Israel, quando aedificatio templi describitur, et caeremoniarum ejus ordo narratur. Deinde observandum est, quod ponitur, sive obfirmatur facies prophetae contra Gog terram, sive terram Magog. Obfirmatione enim **444** et multa consideratione vultus opus est, ut quae dicuntur, nosse possimus secundum illud Apostolicum: Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantes, in eandem imaginem reformamur, a gloria in gloriam quasi a Domini spiritu (1 Cor. iii, 18) Igitur Judaei et nostri Judaizantes putant Gog gentes esse Scythicas, immanes et innumerabiles, quae trans Caucasum montem, et Maotidem paludem, et prope Caspium mare ad Indiam usque tendantur; et has post mille annorum regnum esse diabolo commovendas, quae veniant in terram Israel, ut pugnent contra sanctos, multis secum gentibus congregatis. Primum, Mosoch, quos Josephus interpretatur Cappadocas, deinde Thubal, quos idem Iberos, vel Hispanos, Helaei Italos suspiciantur, habentes secum in exercitu Persas, Aethiopas, et Libyas: Gomer quoque et Thogorma, quos Galatas et Phrygas interpretantur: Sabaz quoque et Dedan, et Carthaginenses, sive Tharsis, et hoc est, quod Joannes quoque in sua ponit Apocalypsi: « Et cum finiti fuerint mille anni, solvetur Satanus de custodia sua, et egredietur ut seducat gentes in quatuor angulis terrae, Gog, et Magog, ut congreget eos ad bellum, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terrae, et circumdederunt castra sanctorum, et civitatem dilectam. Et descendit ignis a Deo de caelo, et devoravit eos: et diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi erat bestia et pseudopropheta: et cruciabantur diebus et noctibus in saecula saeculorum (Apoc. 2, 7 seqq.). » non intelligentes totum volumen Joannis, quod Revelationis titulo praenotatur, esse mysticum, et revelatione nos indigere, ut possimus cum propheta dicere: Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua (Ps. cxviii, 18). Alii vero terrenam sensum relinquentes, et judicantes atque amiles fabulas quae noxiae sunt (1 Tim. iv), et acquiescentes sibi, detrahunt in profundum, nimium ad alta conscendunt, et multo peiores fiunt, ut in caestri Jerusalem, diaboli et omnis exercitus ejus bella describant, et sub *rombibus* [Al. etymologiis] gentium singularum interpretantur spiritalia nequitiae in caestribus. Quae nos **445** omnia lectoris arbitrio concedentes, non tam aliena damnare, quam ecclesiasticam explanationem affirmare conabimur. A Gog Graeco sermone dicitur, Latine tectum dicitur. Porro Magog interpretatur, alios alienigenas, et a Romano jure sejunctos. Beate Praefationem hujusmet libri, et Quaestiones Hebraicas in Genesim.

^c Idem laudato libro de Civitate Dei: *Horum sit, interpretationem nominum esse conperimus, Gog tectum; Magog de tecto, tamquam dormis, et ipse qui procedit de domo.*

fecta. Omnis igitur superbia et falsi nominis scientia, quæ erigit se contra notitiam veritatis, his nominibus demonstratur. Ista sunt tecta, de quibus et Isaias loquitur in visione contra vallem Sion : Quid tibi factum est nunc, quoniam ascendisti omnes in tecta vana (*Isa. xlii, 1*)? Tectumque interpretabimur hæreticorum principes : et de tecto eos, qui illorum susceperunt doctrinas. Et pulchre post multas et mysticas in hoc volumine prophetias, extremum vaticinium est contra Gog et Magog. Si enim tempus iudicii est, juxta Petrum, ut incipiat a domo Dei, et juxta hunc eundem Ezechielem, qui ait : Et a sanctis meis incipite (*Supra ix, 6*), et novissimus inimicus destruetur mors (*I Petr. iv*) : in Isaiâ quoque *primus sermo* fit contra Judæam, in qua confessio Domini est, et extrema contra quadrupedes, quæ in deserto sunt (*Isa. ii*) : recte et hic novissimus sermo fit contra Gog et Magog, qui oppugnant civitatem Dei, quam fluminis impetus lætificat (*Psal. xlv*). Et quæ in Isaiâ dicit : Ego civitas a prima, quæ oppugnatur (*Isa. xxvii, 10*). Et de qua in Evangelio scriptum est : Non potest civitas abscondi super montem posita (*Math. v, 14*). Et plenius in psalmo : Jerusalem quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum (*Psal. cxxi, 3*). Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui (*Psal. cxxiv, 1*). Porro quod in exercitu Gog, sive Magog, qui juxta Septuaginta, Symmachum, et Theodotionem, princeps est Ros, Mosoch, et Thubal : primam gentem Ros, Aquila interpretatur *caput*, quem et nos secuti sumus, ut sit sensus : Principem capitibus Mosoch, et Thubal. Et revera, nec in Genesi, nec in alio Scripturæ loco, nec in Josepho quidem, qui omnia Hebraicarum gentium in primo Antiquitatum libro exponit nomina, hanc gentem potuimus invenire. Ex quo manifestum est, Ros non gentem significare, sed *caput*. Illud quoque breviter annotandum, 446 quod in Ezechiele Gog, princeps terræ Magog esse dicatur. Apocalypsis vero et Gog et Magog nationes esse commemorat (*Apoc. x*), quæ egrediuntur de quatuor angulis terræ. Et quomodo a Jacob qui postea appellatus est Israel, omnis populus Hebræorum Israel sortitus est nomen (*Genes. xxxii*), et ab Aram Syria, a Mesraim Ægyptus, quorum in Genesi scripta sunt nomina (*Ibid., x*) : sic et a principe Gog omnes qui ei subditi sunt, Magog appellantur. Mosoch autem interpretatur, *amentia* : et Thubal, *tota vel omnia*. Princeps igitur et caput superbientis amentia, et omnium malorum, juxta illud quod scriptum est : Mundus in maligno positus est (*I Joan. v, 19*), Gog et Magog appellantur. Quæ gen-

tes inimicæ adversariæque sanctorum, egrediuntur ab angulis terræ, rectam lineam relinquentes, et dispositionem castrorum Dei ; quæ narratur in Numeris, et illud testimonium nescientes ; Multi de Oriente, et Occidente, et Septentrione, et Meridie venient, et discumbant cum Abraham, Isaac, et Jacob in regno Dei (*Math. viii, 11*). Et in alio loco : Dicam Aquiloni, affer ; et Africo, noli prohibere. Adduc filios meas de terra longinqua, et filias meas ab extremo terræ, omnes qui vocati sunt nomine meo (*Isa. xliii, 6*). Sed non tales anguli terræ, de quibus egrediuntur Gog et Magog : juxta quos angulos stat meretrix in Proverbiis (*Prov. xxiii*), quæ prætercuntes stultos juvenes per plateas, per latam videlicet et spatiosam viam quæ ducit ad mortem, decipere festinat. Scribæ quoque et Pharisei orant in angulis platearum, ut ab hominibus vileantur, qui receperunt mercedem suam (*Math. vi*). Quæ est igitur contra Gog comminatio ? Circumagam te sive convertam, et ponam frenum in maxillis tuis. Primum, a sententia tua fluctuare te faciam atque converti. Et ponam frenum in maxillis tuis, de quo scriptum est : In carno et freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te (*Ps. xxxi, 9*) ; ut indomitus equus atque lascivius et corruens per præcipitia, freno Domini subjugetur : ad quem propheta dicit : 447 Ascende super equos tuos, et equitatio tua salus (*Abac. iii, 8*). Et ad Job per nubem et turbinem dicitur : Tu circumdediti equo fortitudinem (*Job. xxxix, 19*) ? Tales erant equi et equites ; quorum multitudinem C Joannes vidit in celo (*Apoc. vi*). Dicit ergo ad Gog : Educam, sive congregabo te, et omnem exercitum, vel fortitudinem tuam. Qui educitur, et de dispersione congregatur, retrahitur ad salutem, juxta illud quod in lege promittitur : Si fuerit dispersio tua a summitate cæli usque ad summitatem ejus, inde congregabo te (*Deut. xxx, 3*). Equos quoque d ejus et equites vestitos loriceis, qui imitantur armaturam Apostoli, et loricas justitiæ habere se jactant (*Ephes. vi*) : multitudo nimia est, omnesque arripiunt contra Ecclesiam clypeum et gladium, et sunt gentes sævissimæ et inimicæ Israel, Persæ, Æthiopes, et Libyæ : quorum adversum populum Dei in Scripturis sanctis bella narrantur. Gomer quoque et domus Thogorma, qui veniunt de lateribus Aquilonis, qui est ventus frigidissimus, et nomine Dexter vocatur, totumque robur Magog, et omnes qui subjecti sunt ei populi, venient cum illo ad prælium. Cui dicitur per ironiam : præpara te, instrue, et omnem multitudinem tuam quæ tuis paret imperiis coacerva ad te ; et scito quod post dies multos visitaberis, juxta

^a Restituit Victorius *arma* ex Græco ὄχημα quod est *nunita*.

^b Matlet Bochartus *Hebraica*. Cui nec satis firmum Hieronymi argumentum videtur ad negandum Regionis, aut populi Rhos nomen esse. Multa enim alia sunt in Ezechiele locorum nomina, quæ alibi nusquam invenias : *Chebar, Gammadim, Chemad, Chub, Cheton, Sibraim*, atque his similia. Quin proprie Rhos patet Araxen fluvium esse ; pro gentis autem nomi-

ne præter LXX ἀρχοντα ῥῶς, Symmachus, Theodotion, et Proculus episcopus apud Socratem, hist. l. vii, c. 45, accipiunt.

^c Vocem loco, quæ deerat, ex mss. post Victorium suffecimus.

^d Victorius expuncta hic voce ejus, quæ in Bibliis non habetur, mox supplet quorum, id est, quorum multitudo, etc.

illud quod scriptum est : Visitabo in virga iniquitates eorum et in verberibus peccata eorum (*Ps. LXXXVIII, 55*). In novissimo, inquit, annorum venies. Unde et Joannes loquitur : Filioli mei, novissima hora est (*1 Joan. II, 18*). Et populus gentium hora undecima ad operandam conducitur vineam (*Matth. XX*), ad quorum terram, id est, terram mitium, terramque sanctorum, quæ affert centenos, et sexagenos, et tricenos fructus, venit Gog expugnandam, quæ reversa est, sive aversa a gladio. Scit enim scriptum : Dissipa, Domine, gentes quæ bella volunt (*Ps. LXVII, 32*). Et in pace consistit, et congregata est de populis et gentibus multis; ut nationum errore contempto, veniret ad montes Israel, patriarchas videlicet et prophetas, qui fuerunt quondam deserti jugiter sine lege et præceptis Dei : cui postea dicitur : Plures filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum (*Isa. LIV, 1*). Ista sunt deserta et inaquosa, in quibus diabolus locum **448** invenire non poterat, quia vocati fuerant ad salutem, et postea assumptis aliis septem dæmonibus nequioribus se, reversus est in domum suam (*Matth. XI*), ad gentem videlicet Israel. Hæc, inquit, de populis educta est, subauditur terra; sive hic de gentibus eductus est, ut intelligatur credentium populus qui habitavit in pace, et confidit in Domino. Ascendens autem Gog cum omni exercitu suo, quasi tempestas veniet, et quasi nubes, ut operiat terram credentium. Quis enim hæreticorum, quorum princeps diabolus est, non quasi tempestas venit contra Ecclesiam, et nube verborum suorum, simplices quosque credentium opprimere et operire festinat? Unde dicitur ad eum : Quantum in te est, cuncta operies tu et omnia agmina tua, et populi multi tecum. Pulchreque ascendens Gog non habet pluviam voluntariam, non imbrem temporaneum et serotinum, qui arentia arva lætificet, sed tempestatem et caliginem, ut cuncta tenebris et errore confundat. Propterea hæc ei loquitur Dominus Deus : In illo tempore, hoc est, in diebus novissimis, ascendent sermones super cor tuum, et cogitabis cogitationem pessimam, Scriptura dicente : Si spiritus potestatem habentis ascendere voluerit super te,

* Hunc locum Erasmus hac conjectura sequenti mutandum voluit : Forsitan, inquit, legendum est : Si enim כפיר per כ litteram in prima et י in ultima syllaba scribas, appellatur catulus leonis. Sin autem sine י, כפר, ager appellatur et villa. Quam notam marginalem Erasmi in ipsam Hieronymi contextum Marianus perperam derivare ausus est, ut sic lector simplex illius putet, Hieronymum scripsisse quod post eum tanta sæculorum intercapedine Erasmus, vel quis alius pro eo, excogitavit. Error itaque horum editorum perspicuus est, qui non intellexerunt nomen *Chaphir*, scriptum per *chi*, significare *catulum leonis*; scriptum autem per *c*, *caphir*, vel *capher*, significare *agrum*, aut *villam*, ut *Capharnaum* scriptum per *K* Græcum; quod Græcum *K*, et *C* Latinum æquivalent *coph* litteræ Hebræorum. MART. — Sciunt vero, Hebraice periti, per eandem litteram כ *chaph*, sive *ce* Latinum, nomen utrumque incipere, nec aliud esse inter ea discrimen, nisi *iōd*, quæ in *Chaphir*, id est *leonculo*, sonat, non est autem in *Chaphar*, id est *villa*. Atque hæc quidem diversitas, quæ

locum tuum ne derelinquas (*Eccle. X, 4*). E contrario autem in sancti cor ascendit Deus, de quo scriptum est : Ascensiones in corde suo disposuit (*Ps. LXXXII, 6*). Dicitque Gog : Ascendam ad terram absque muro, sive projectam, hoc est, quæ Dei auxilio destituta est, nec dialecticorum argumentatione munita; tamen ad quiescentes, habitantesque secure, sive in pace. Rex enim noster pacificus est, et in pace locus ejus (*Psal. LXXV*). Omnes, inquit, habitant sine muro, vectes et portæ non sunt eis. Hoc diabolus princeps hæreticorum loquitur, quod nulla habet munimenta Ecclesia; nec sapientiam sæcularem, quæ apud Deum stultitia est, ut diripiat spolia, et invadat prædam Ecclesiæ, et inferat manum suam super eos qui deserti fuerant, quando Dei notitiam non habebant : et postea restituti per Christum, veniant ad Patrem, cui loquitur in Evangelio : Pater, revelavi nomen tuum hominibus (*Joan. XVI, 6*). **449** Et ut sciamus populum qui desertus fuerat, et postea restitutus, significare populum Christianum, sequitur : Et super populum qui est congregatus ex gentibus (*Ps. LXXIII, 12*). Qui populus possidere cœpit hæreditatem Christi, et esse habitator umbilici terræ, de qua scriptum est : Operatus est salutem in medio terræ. Veritas enim de terra orta est (*Ibid. LXXXIV, 1*); quæ dicit in Evangelio : Ego sum via et vita, et veritas (*Jean. XIV, 6*). Hæc illo cogitante, atque dicente, et possessionem Ecclesiæ rapere festinante, gentes quæ ab errore pristini conversæ fuerant ad salutem, Saba et Dedan, et negotiatores Tharsis, Carthaginis, sive maris qui inter sæculi hujus fluctus bonis operibus quærent mercimonia, et omnes villæ carum, sive leones, et catuli leonum ut in Hebraico continetur, loquantur ei quæ sequuntur. Ut autem pro catulis leonum, qui Hebraice dicuntur *צפיר* (*צפיר*), Septuaginta et Theodotio ponerent villas, error perspicuus est. Si enim per *chi* litteram scribas, appellatur catulus leonis : sin autem per *ce*, quæ Hebraice dicitur *כפר*, ager appellatur et villa. Unde et Capharnaum, ager pulcherrimus dicitur. Dicent ergo Saba et Dedan, et negotiatores Tharsis, et omnes sancti, qui leonum

una est, causanda videbatur : unde Erasmus ad libri marginem, quemadmodum esset emendandus locus, ascripsit : Si enim כפיר per כ litteram in prima, et in ultima syllaba scribas, appellatur catulus leonis. Sin autem sine י, כפר, ager appellatur et villa. Quam lectionem nedum calculo suo Victorius probavit, sed et textui inseruit, rejecta vetere impressa. Verum obstat codicum mss. fides, quorum iagens copia ad hunc locum est in consilium adhibita, mirusque omnium repertus in hac lectione consensus : quam proinde Martianeus jure censuit retinendam. Nec inficiari, vocem illam per *coph* numquam scribi, nihilque fere esse in Hebraica lingua. Hoc opinor sibi voluisse Hieronymum, non litterarum diversitatem, sed soni, sive pronuntiationis annotare, quæ tum temporis esse aliqua potuit, ut alterum nomen, tametsi per idem כ scriptum, efferretur per *K*, vel *ce* Latinum, ut hoc ipsum est *κατρυβών*, alterum per *X*, sive *chi*, ut est *Χρυσίτις*, *Χαυαίν* atque his similia.

catuli nuncupantur, vel certe villæ habitationesque credentium : O Gog, numquid idcirco venis ut spolia rapias Ecclesiæ, et ideo multitudinem congregasti, ut Christi possessio tua fiat hæreditas? Aut putas te argentum et aurum, quod in eloquio sensuque intelligitur, Ecclesiæ possessurum, ut auferas suppellectilem omnemque substantiam, et diripias manubias infinitas, Christi victoriis congregatas? Propterea, o Propheta Ezechiel, qui in typo Christi appellaris filius hominis, loquere ad Gog, et dic ei : Hæc dicit Dominus Deus, quando totius mundi errore sublato, populus meus Israel qui mente cernit Deum, habitaverit **450** in Ecclesia confidenter, sive in pace : tunc scies, sive consurges, et venies de loco tuo. Qui sit autem locus hæreticæ pravitatis, sequens sermo demonstrat : A lateribus Aquilonis, qui omnem calorem credentium refrigerare conatur. Venientque cum eo populi multi, omnes ascensores equorum, de quibus scriptum est : Equum et ascensorem projecit in mare (*Exod. xv, 4*) : cætas magnus et exercitus vehemens, cum quibus ascendens, ait, super populum meum Israel quasi nubes et caligo, ut operias terram meam, de qua supra dictum est : In novissimis diebus eris, quando Evangelica prædicatio : et adducam te super terram meam. Oportet enim hæreses esse, ut probati quique manifesti fiant (*I Cor. xi, 19*), et Dei voluntate ^a ἀγωνιστής diabolus et omnia perversitatis dogmata derelicta sunt : ut sciant omnes gentes, et intelligant me, cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, o Gog, hoc est, cum penis tuis me intellexerint **451** iudicem. Et facit apostropham ad ipsum Gog; Nonne tu ille es de quo locutus sum in diebus antiquis, in manibus servorum meorum prophetarum Israel? Moysi videlicet, qui ait in Numerorum libro, dumtaxat juxta LXX : Egredietur homo de semine ejus, et dominabitur gentium plurimarum, et elevabitur Gog regnum ejus, et crescet regnum illius (*Num. xii, 7*). Cæterum juxta Hebraicum ita scriptum reperi : Tolleitur ^b propterea Agag [*Vulg. Gog*] rex ejus, et auferetur regnum illius : eo quod regnum Israel in Saule propter Agag regem Amalech destructum sit. Et in alio loco : Mundabit terram populi sui (*Joel. iii*). Joel quoque in valle Josaphat, hoc est, iudicii Dei, describit populos congregandos. Et Isaias omnesque prophetæ, in quorum manibus, et bonis operibus sermo fit Domini. Cum igitur veneris super terram Israel, ascendet indignatio mea in furore meo contra te, et in zelo meo pro populo **451** meo. In igne iræ meæ locutus sum, qui omnia vitiorum tuorum ligna consumat. Illo, inquit, tempore erit magna commotio super terram Israel. Immittente enim diabolo, crebra contra Ecclesiam persecutio fiet : quæ quando sopita fuerit, et Dei victa præsidio, tunc commovebuntur a facie ejus pisces maris, et volucres cœli, et bestię agri, et omne reptile, quod movetur super terram, cunctique homines

^a In Vatic. ἀγωνιστής : forsasse autem ἀπαγωνιστής est rescribendum.

A qui sunt super faciem terræ. Quod manifeste de habitatoribus Ecclesiæ demonstratur : quorum alii, ut pisces maris; alii, ut volucres cœli; alii, ut bestię agri, et omnia reptilia, quæ moventur super terram; alii, ut retinentes hominis dignitatem, habitant super faciem terræ. Quod autem morum diversitas, variis signetur nominibus, et Apostolus scribit ad Corinthios, qui alia corpora post resurrectionem dicit esse cœlestia, alia terrena (*I Cor. xv*); et aliud corpus piscis, aliud volucris, aliud bestiarum, aliud reptilium, et aliud hominum, qui nomen pristinum servaverunt. In acibus quoque apostolorum linteum illud, quod quatuor principis tertio Petro apostolo demonstratur (*Act. x*), varietatem credentium significat, quæ in Arca quoque diluvii continetur. Tunc autem **B** a facie Domini, et a conspectu majestatis ejus subvertentur montes, qui se elevabant contra scientiam Dei : et cadent sepes sive valles, quæ vel humilitate sensus ad ima demersæ sunt; vel certe munitiones, quæ aliquid pollicentur, ut imitentur Ecclesiam Dei, de cujus sepius dicitur : Qui destruit sepe, mordebit eum coluber (*Eccli. x, 8*). Et omnes muri in terram corruent. Cum enim Ecclesiastici sermonis apparuerit fortitudo, omnia hæreticorum corruent munimenta. Et vocabo, inquit, eum adversum illum, hoc est, hæreticorum principem Gog, in cunctis montibus ejus gladium, ut principes exercitus ejus gladio Domini conciantur. Tunc hæresis dimicabit adversum hæresim, quarum inter se compugnatio, nostra victoria est. Et iudicabo, inquit, eum morte, vel peste, et sanguine, et imbre vehementi, et lapidibus immensis, sive grandinis [*Al. grandinibus*]. Judicatur autem **452** Gog morte sua, et sanguine quem effudit, et imbre vehementi, sermonibus eruditi et perfecti viri, et lapidibus immensis, qui eum obruant testimoniis Scripturarum, sive grandinis, qui calorem illius faciant refrigerescere : Omnes enim adulterantes, quasi clibanus corda eorum (*Osee vii, 4*). Ignem, inquit, et sulphur pluam super eum : per quæ demonstratur pœna iudicii sempiterni. Et non solum super eum, qui auctor perversitatis fuit, sed et super omnem exercitum et multitudinem ejus, et super populos multos, qui sunt cum eo. Plures enim habent hæretici socios, immo diabolus princeps eorum infinita multitudine circumdatur. Omnique errore sublato, et punitis atque destructis hæreticorum principibus, magnificatur Dominus, et sanctificatur in credentibus, et notus fit in oculis gentium multarum, quæ illius fidei crediderunt : et tam ex beatitudine sui, quam ex adversariorum pœnis scient, atque cognoscent, quod ipse sit Dominus. Hæc ut potuimus interpretati sumus, obedientes illi præcepto : Neque ad dexteram, neque ad sinistram declinabis, sed via regia ingredieris (*Deut. xxviii, 14*). Si quis autem nostra reprehendit : aut meliora proferat, quæ sequamur, aut si nihil voluerit dicere, perfectam Deo scientiam derelinquat;

^b Rectius fere Victor., ex Vulgata Versione, propter, pro propterea, legit.

dum tamen sciat nequaquam in nobis vires, sed animi
mum iudicandum.

(CAP. XXXIX.— Vers. 1 seq.) « Tu autem, fili
« hominis, vaticinare adversum Gog, et dices :
« Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego super te Gog
« principem capitæ (sive Ros), Mosoch et Thu-
« bal ; et circumagam (sive congregabo) te ; et ^a re-
« ducam (sive deducam) te ; et ascendere [*Vulg.*
« *addit te*] faciam de lateribus (sive de novissimis)
« Aquilonis ; et adducam te super montes Israel. Et
« percutiam (sive perdam) arcum tuum in manu
« (sive de manu) sinistra tua, et sagittas tuas de
« manu dextera ^b tua ; et dejiciam te super montes
« Israel, et cades tu et omnia agmina tua, et populi
« (sive gentes) quæ tecum sunt. Feris, avibus, om-
« nique volatili, et bestiis terræ dedi te devoran-
« dum. Super faciem agri (sive campi) cades : quia
« ego locutus sum, dicit Dominus Deus. Et omi-
« tam ignem in Magog, et in his qui habitant
« in insulis confidenter (sive et habitabuntur **453**
« insulae in pace) : et scient quia ego Dominus.
« Et nomen sanctum meum notum faciam in medio
« populi mei Israel, et non polluum (sive non pol-
« luetur) nomen sanctum meum amplius ; et scient
« gentes quoniam ego sum Dominus sanctus Israel.
« Ecce venit, et factum est (sive et scies quoniam
« erit), dicit Dominus [*Vulg. addit Deus*] : hæc est
« dies de qua locutus sum. Et egredientur habitato-
« res urbium [*Vulg. de civitatibus*] Israel, et suc-
« cendent et comburent arma, clypeum et hastas
« (sive peltas et contos), arcum et sagittas, baculos
« manuum [*Vulg. manus*] : et contos (sive lanceas) ;
« et succendent ea igni septem annis. Et non por-
« tabunt (sive non assument) ligna de regionibus
« (sive de campis), neque succident de saltibus : quo-
« niam arma succendent igni, et deprædabuntur
« eos quibus prædæ fuerant ; et diripient vastatores
« suos, ait Dominus Deus. Et erit in die illa, dabo
« Gog locum nominatum sepulcrum in Israel ; val-
« lem viatorum ad Orientem maris, quæ obstupe-
« scere facit [*Vulg. faciet*] prætereuntes (sive *πολύ-
« δριον* eorum qui venerint ad mare, et ædificabunt
« per circuitum os vallis ; et sepelient ibi Gog et
« omnem multitudinem ejus ; et vocabitur vallis
« (sive *גִּי*) multitudinis Gog. Et sepelient eos
« domus Israel, ut mundent terram (sive ut munde-
« tur terra) septem mensibus. Sepeliet autem eos
« [*Vulg. tacet eos*] omnis populus terræ, et erit eis
« nominata dies, in qua glorificatus sum, ait Domi-
« nus Deus. Et viros jugiter constituent, lustrantes
« (sive circumueuntes) terram, qui sepeliant, et re-
« quirant eos, qui remanserint [*Vulg. remanserant*]
« super faciem terræ, ut emundent eam ; post men-
« ses autem septem quærere incipient. Et circui-
« bunt peragrantes terram : cumque viderint os ho-

« minis, statuent juxta illud titulum, donec sepe-
« liant illud pollinctores in valle (sive *גִּי*) mul-
« titudinis Gog. Nomen autem civitatis Amona (sive
« Polyandrión) : et mundabunt terram (sive munda-
« bitur terra). » Et hæc Judaicæ traditionis hære-
« des, et discipuli interminabilium fabularum, post
« mille annorum regnum futura contendant : interfici-
« endumque Gog principem Ros, Mosoch, et Thu-
« bal in finibus Israel ; et ab omnibus volatilibus, et
« bestis devorandum : et habitatores urbium Israel
« septem annis lignorum usum nequaquam habitura
« de succisione silvarum, sed de armis Gog, scutis vi-
« delicat et hastis, sagittisque et baculis sive contis :
« ipsum autem Gog sepeliendum in valle, quæ He-
« braicæ dicitur *גִּי*, et nomen sepulcri illius ap-
« pellandum **454** *polyandrión* ; ubi scilicet multitudo
« hominum sit sepulta. Septem autem mensibus eum
« sepeliendum a domo Israel, ut terra mundetur : et
« inclytam futuram diem, quando interfectus sit Gog,
« constituendosque qui ossa diligenter inquirent et
« sepeliant, quo scilicet nihil in terra remaneat inse-
« putum. Post menses autem, sive in mensibus sep-
« tem peragranda terram ; et sicubi os hominum
« jacere perpexerint, titulo prope posito demon-
« strandum, ut postea sepeliant illud, qui huic operi
« præpositi sunt : nomen autem civitatis appellari
« Amona, quæ Græcè dicitur *πολύανδριον*, hoc est, *mul-
« titudo hominum sepultorum* ; et sic terram esse mun-
« dam. Hoc illi dixerint. Nos autem cœptæ explana-
« tionis sensum tenentes, singula quæ proposuimus,
« disseramus. Habet Gog et ipsa trinitatem suam :
« *Ros, Mosoch, et Thubal* ; caput, videlicet, et *ma-
« nuam*, et *univera* ; ut nullum sit vitium, quod non
« in Gog possessione consistat. Iste educetur, sive
« circumagatur, et palpabitur, sive lactabitur : ut
« sperans victoriam, occidendus ducatur ad prælium.
« Et ascendet de lateribus, sive de novissimis Aquil-
« onis, ex quo exardescunt mala super omnem ter-
« ram (*Jerem. 1*). Et ab eo ipso adducetur super mon-
« tes Israel : quos apostolos et apostolicos viros, at-
« que ecclesiasticos intelligere debemus, ut postquam
« adductus fuerit ad montes Israel, tunc percussus
« arcus, qui est in manu sinistra ejus, et sagittæ, quæ
« manu tenentur dextera. Et ipse enim imitatur ad
« interficiendos eos quos deceperit, habere arma a si-
« nistris et dextris, per bonam et malam famam. Iste
« sagittæ sunt, et hæc jacula, de quibus et Psalmista
« loquitur : Ecce enim peccatores intenderunt ar-
« cum : paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sa-
« gittent in obscuro rectos corde (*Ps. x, 2*). Quæ
« ignita diaboli jacula scuto fidei restinguenda sunt
« (*Ephes. vi*). Dejicietur autem, sive cadet Gog, qui
« ascenderit super montes Israel, in ipsis montibus
« cum omni exercitu suo cunctisque agminibus ; et
« erit in escam feris, avibus, omnibusque volatilibus

^a Penes Rabanum *educam* : Victorius *seducam*, ad
Vulgatæ exemplum prætulit.

^b Iterum Victor. ad Vulgatam refixit, *de manu
dextra tua dejiciam*. Super montes Israel cades tu, et

omnia agmina tua, et populi tui (sive gentes) qui te-
cum sunt. Et paulo post, *immittam pro emitam*.
Suffragatur vero et subacta S. doctoris expositio.

et bestiis terræ: adversariorum videlicet potestatibus, A illa, in claro prædicationis lumine: *Dabo*, inquit, quæ juxta viam comedere sementem, et sanguinaria bestii. Quomodo enim scriptum est de dracone: *Dedisti eam escam populo Æthiopum (Ps. LXXIII, 11)*; sic decepti quique ab hæreticis, dæmonum cibi sunt. Cadet autem Gog, vel in campi latitudine, **455** vel in agro, qui cultus est a Dei agricolis. Neque enim fieri potest, ut Domini verba sint irrita. Tunc mittetur ignis in Magog, in eos videlicet qui Gog suscipere doctrinam, et in eos qui ad similitudinem insularum sæculi fluctibus verberantur, et putant se debere esse securos: ille ignis de quo Dominus loquitur: *Ignem veni mittere super terram; et quam [Al. quem] volo ut ardeat (Luc. XII, 49)*; ut sciant omnes et intelligant quod ego sim Dominus, et nomen sanctum meum notum fiat in medio populi mei, qui nequaquam Gog auctoritate seductus est: neque ultra per occasionem falsi nominis scientiæ polluantur nomen meum in hæreticis; et sciant gentes, quæ in circuitu sunt, quod ego sim Dominus. Quod autem sequitur: *Ecce venit, et factum est, de judicio Christi dicitur: Qui veniens veniet, et non tardabit (Abac. II, 3)*. Et ipsa est dies perarum atque vindictæ, de qua per omnes prophetas locutus est Dominus. Et egredientur habitatores urbium Israel, credentium populi: urbes autem Israel intelligimus Ecclesias rectæ fidei. Et succendant, et comburent arma, de quibus et in alio loco scriptum est: *Arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igni (Ps. XLVII, 10)*, clypeos et hastas, arcum et sagittas, baculos manus, in quibus perversum Pascha celebrabant: lanceas, sive contos, quibus lata et insanabilia inferebant vulnera doctrinarum: clypeosque, arcus et sagittas, de quibus supra dictum est. Quodque sequitur: *Et succendent ea igni septem annis, de Exodo et Levitico exponendum est (Exod. XII, 1; Levit. XXV)*, in quibus Lege præcipitur, ut septimo anno remissionis, quando servis Hebræis libertas reddatur, et debita cuncta solvantur, et ad dominos redit antiqua possessio, et quies terræ tribuitur, et omnes fruges pauperibus condonantur, quo scilicet in septem annis numero sacro atque perfecta hæreticorum armatura disperseat, et ecclesiastici viri nequaquam ligna succidant de campis et regionibus, silvisque et saltibus gentium, quos magis salvare cupiunt quam perdere; sed de hæreticorum, quos vicerint, clypeis, hastis, sagittis, baculis, contibus et lanceis. Habent enim et ipsi ad impugnandum Ecclesiam Christi tela diversa, quæ ab omnibus hominibus igne sancti Spiritus succendenda sunt: sermone **456** videlicet ecclesiastico, quem qui habuerit, poterit dicere: *Nonne car nostrum erat ardens in via, cum speriret vobis Jesus Scripturas (Luc. XXIV, 18)*? Nec possumus plenam habere pacem, et habitationis confidentiam, nisi cunctam adversariorum suppellectilem deprædemur: ut perant omnia, et in cinerem concrauentur; et deprædemur eos qui nos fuerant ante præditi, et vastemus illos qui vastaverunt prius Ecclesiam. In die

illa, in claro prædicationis lumine: *Dabo*, inquit, *Gog locum naminatum sepulcrum in Israel*; juxta Hebraicum, *vallam viatorum ad Orientem maris*, quæ obstupescere facit prætereuntes. Cujus sermonis hic sensus est: *Sepulcrum Gog non erit in montibus, sed in depressis vallibus, et in confragosis locis, quæ Hebraice appellantur גַּג (גָּג), quæ hæretici, cum in Occidente sint, Orientis loca esse confingunt; ut decipiant viatores, eos videlicet qui sæculum istud pertranseunt, et non sunt habitatores, sed peregrini, dicentes illud propheticum: Advena sum ego, et peregrinus, sicut omnes patres mei (Ps. XXVIII, 12)*. Quis enim prætereuntem, de quibus scriptum est: *Et non dixerunt qui præteribant, benedictio Domini super vos (Ps. CXXVIII, 8)*, non admiratur et obstupescit cum vallam viderit viatorum, quæ viatoribus vallibus, habitatoribus montes videtur? Hoc juxta Hebraicum. Cæterum Septuaginta transtulerunt, *polyandrium eorum qui venerint ad mare; et edificabunt in circuitu introitum vallis*. Labor enim est eorum qui egrediuntur de urbibus Israel, ut omnem introitum et exitum hæreticæ pravitatis qui venerant ad mare, et amaritudine illius delectabantur, undarumque molibus et crudelitate naufragii, claudant et circumædificent, et in voraginibus terræ sepeliant, ne ultra exire valeant, et aliquos sua fraude decipere. Illi ergo sepelient Gog, et omnem multitudinem ejus, quæ semper hæretici delectantur. Et vocabitur nomen vallis illius, in qua Gog sepultus est, *multitudinis gæ*, sive *πολυάνδριον*, hoc est, *sepulcrum plurimæ multitudinis*. Et quomodo supra diximus, per septem annos adversariorum arma succendi: sic per septem menses orbibus hæreticorum terra mundabitur. A primo enim mense, quando pascha Domini celebramus, et exterminatorem Ægypti, agni in postibus nostris eguore, **457** vitamus, usque ad exitum anni, hoc est, usque ad septimum mansum, quando tabernacula figimus, et inter cæteras frondes palmarum quoque ramis protegimur: ut perfecta contra hostes victoria demonstretur: festivitates omnes complemus in populis: nec solum magistri, sed et omnis populus hoc certatim faciet, ut sepeliat Gog, et terra operiat; et nequaquam aerem liberum capere permittat. Post necem autem et interfectionem, sive sepulcrum Gog, eligentur viri Ecclesiastici, qui hoc habeant studii, ne quid in terra Israel maneat sordium pristinarum, ne quid morticinum; qui lustrent terram, et requirant mortuos, et sepeliant, ut videlicet mundetur terra Ecclesie. Sin autem post septem menses, quando debent esse cuncta purgata, hi qui terram peragranti atque circumveunt, in aliquo os hominis, hoc est, duritiam hæreticæ pravitatis, sive morticinum quid doctrinæ pristinae viderint remansisse, ponent juxta illud, sive ædificabunt, titulum: ut postquam notati fuerint, qui hujusmodi sunt: tunc vel emundentur, vel sepeliantur cum Gog, et in tumba [Al. turba] sepulture illius retrudantur. Nomen autem civitatis, ubi ser-

vorum Domini victoria est, et jacent adversarii, et omnis inimicorum ejus multitudo prostrata est, appellabitur amona, sive polyandron : ut finis omnium, restitutio puritatis sit. Denique sequitur : *Et mundabunt terram* ; haud dubium quin hi de quibus supra scriptum est : *Quærere incipient, et circuibunt peragrantes terram.*

(Vers. 17 seqq.) « Tu ergo, fili hominis, hæc dicit Dominus Deus : dic omni volucris, et universis avibus, cunctisque bestiis agri (sive campi) : « Convenite et properate : concurrite undique (sive per circuitum) ad victimam meam quam ego immolavi [*Vulg. immolo*] vobis, victimam grandem super montes [*Vulg. montem*] Israel, ut comedatis carnem, et bibetis sanguinem. Carnes fortium (sive gigantium) comedetis, et sanguinem principum terræ bibetis : arietum, agnorum, et hircorum, taurorumque altitium et pinguium omnium. « Et comedetis adipem in saturitate, et bibetis sanguinem in ebrietate, de victima quam ego immolavi [*Vulg. immolabo*] vobis. Et saturabimini super mensam meam de equo, et de equite forti (sive gigante) : et de universis viris **458** bellatoribus, ait Dominus Deus. Et ponam (sive dabo) gloriam meam in gentibus (sive in vobis) : et videbunt omnes gentes iudicium meum quod fecerim, et manum meam quam posuerim (sive induxerim) super eos. Et scient domus Israel, quia ego sum Dominus Deus eorum a die illa et deinceps. Et scient omnes [*Vulg. tacet omnes*] gentes quoniam ^a propter iniquitates suas capta sit domus Israel, eo quod reliquerint me, et absconderim (sive averterim) faciem meam ab eis, et tradiderim eos in manus hostium (sive inimicorum eorum) et ceciderint in gladio universi. Juxta immunditias eorum et scelera (sive iniquitates) eorum feci eis, et abscondi (sive averti) faciem meam ab illis. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Nunc reducam captivitatem Jacob, et miserabor omni domui Israel : et assumam zelum pro nomine meo sancto, et portabunt confusionem (sive ignominiam) suam, et omnem prævaricationem, qua prævaricati sunt in me, cum habitaverint in terra sua confidenter (sive in pace), neminem formidantes, et reduxero eos de populis (sive gentibus) ; et congregavero de terris inimicorum eorum (sive de regionibus gentium), et sanctificatus fuero in eis in oculis (sive in conspectu) gentium plurimarum. Et scient, quia ego sum Dominus Deus eorum, cum [*Vulg. eo quod*] transtulerim eos in nationes (sive cum apparuero eis in gentibus) : et congregavero [*Vulg. congregaverim*] eos super terram suam, et non dereliquerim quemquam ex eis ibi. Et non abscondam (sive avertam) ultra faciem meam ab eis, eo quod effuderim spiritum (sive furorem) meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus. » Hoc quod transtuli-

^a Isthæc LXX lectio est, διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Hebræus vero in iniquitate sua habet : quare hæc in textum recepta, illam de more Victorius eliminat.

mus juxta Hebræos, *et congregabo eos super terram suam, et non derelinquam quemquam ex eis ibi*, in LXX non habetur. Rursumque, quod juxta Hebræos pro benedictione in ultimo ponitur, *eo quod effuderim spiritum meum*, LXX transtulerunt, *furorem*, qui ad iram pertinet, præsertim cum in Hebræo אַשׁוּרָהוּ (רָדוּף) positum sit : quod proprie sonat, *spiritum meum*, et nequaquam *furorem meum*. Omnia autem usque ad eum locum, in quo succedit templi ædificatio, hi quos supra diximus Judæos, et nostros judaizantes ad ultimum tempus referunt : quod carnibus Gog cunctique ejus exercitus, quasi pinguis hostiis volucres bestiæque **459** saturandæ sint : et restituatur Israel in pristinum statum, et nequaquam ultra a gentibus expugnetur, sed effundat spiritum suum super eos Deus, ut habitent in terra sua : non omnes gentes, sed proprie domus Israel. Nos autem cœptam tropologiam sequentes, hoc dicemus, quod omnes volucres et universas bestias convocat Dominus, ut tradat eis hæreticorum principes, quasi pinguis hostias, devorandos. Volucres autem et bestię, vel propter celeritatem in omnia discurrendi, vel propter feritatem et crudelitatem appellantur, quibus traduntur adversarii in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat, et discant non blasphemare (I *Tim.* 1). Comedent autem grandem et pinguis victimam ; non alibi, sed super montes Israel, quos prophetas et apostolos, et sanctos viros intelligere debemus. In illis enim contrariorum dogmatum magistri corrumpunt, et ab ipsis pereunt vulnerati, super quos ædificatur Ecclesia : et ut verius dicam, super montium montem, de quo Isaias loquitur et Michæas : Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis vias suas (*Isa.* 11, 3 ; *Mich.* 1v, 2). Isthæc aves et istæ bestię celeres atque crudeliter comedent carnes et bibent sanguinem, quæ regnum Dei possidere non possunt : carnes fortium, sive gigantium, qui contra Dei scientiam rebellabant, et sanguinem principum, non cœli, sed terræ bibent, qui cuncta terrena sapuerunt : sanguinem arietum, et agnorum, et hircorum, sive juxta Septuaginta, arietum, vitulorum, et hircorum, ut tria significant animantia, quæ in Dei victimis immolantur. Imitatur enim et hæretici ecclesiasticam mansuetudinem, sed oblatio eorum non in Dei cultum, sed in demonum cibum proficit, quæ est pinguis hostia eorum, et quasi adipe saturantur, et bibunt sanguinem deceptorum usque in ebrietatem. Hanc autem victimam Deus immolat per ecclesiasticos viros, ut multitudo deceptorum saturentur convivæ pessimi, et bibant usque ad vomitum et ebrietatem. Quando videris sanctos viros, et Scripturis divinis eruditos truncare equos hæreticorum et ascensores, de quibus scriptum est : Equum et ascensorem projecit in mare (*Exod.* xv, 1), et omnes rebelles et gigantes suo mucrone concidere, et cuoc-

torum **460** bellatorum falsi nominis scientiæ sanguinem fundere : tunc scito mensam Domini præparatam, ut ponat gloriam suam in cunctis gentibus, quæ illius credunt nomini, et intelligant Ecclesiæ sanctorum illius iudicium, quod fecerint super aduersarios, et manum fortem qua eos percusserit : et sciant domus Israel atque cognoscant, quod ipse sit Dominus Deus eorum, qui locutus est : Ego sum Dominus Deus vester, a die victoriae Domini usque in perpetuum : et recogitent idcirco captam esse quondam ab hæreticis domum Israel, et in toto peruersorum dogmatum orbe dispersam, quod reliquerint eum, qui parumper abscondit, sive avertit faciem suam ab eis, et tradiderit eos in manu hæreticorum, et ceciderunt illorum mucrone confossi, propter immunditias et iniquitates suas : quæ causa exstitit, ut absconderet et averteret faciem suam ab eis. Expositis autem rationibus, secundum illud quod scriptum est : Oportet et hæreses esse, ut probati quique manifesti flant (I Cor. xi, 19), captiuitatis Israel, videlicet Ecclesiæ, in qua habitant cernentes Deum : nunc pollicetur, quod reducat in Ecclesiam captiuitatem Jacob, qui Judaicum populum supplantat, et postea hæreticorum fraudibus supplantatus est : et misereatur omni domui Israel, non iuxta carnem, sed iuxta spiritum. Et assumam, inquit, zelum meum pro nomine sancto meo, quod blasphemabatur in gentibus propter hæreticos : ut postquam eos liberaverim, erubescant et confundantur, quare fide Ecclesiastica derelicta, prævaricati sint in me. Confundantur autem et erubescant valde velociter, cum habitauerint in terra sua, terra mitium, terraque sanctorum,

et habitauerint confidenter, sive in pace, nequaquam hæreticorum insidias formidantes (*Psal. vi*). Tunc reducentur de populis, et congregabuntur de terris inimicorum suorum in terram suam, et sanctificabitur Dominus in eis in conspectu gentium plurimarum, quæ et ipsæ credituræ sunt Domino : finisque sit beatitudinis, scire atque cognoscere, quod ipse sit Dominus Deus eorum : eo quod apparuerit eis in gentibus, sive transtulerit eos de nationibus, et congregauerit super terram suam, terram Judæam, terram confessionis, terram mitium, terramque **461** viventium, et ne unum quidem reliquerit hæreticorum prauitati : et ultra non abscondat faciem suam ab eis, nec auersetur illos, eo quod effuderit spiritum gratiæ suæ, de quo et Joel propheta loquitur : In novissimis diebus effundam de spiritu meo super omnem carnem (*Joel. ii, 28*) : effuderit autem super omnem domum Israel. Sin autem pro *spiritu*, iuxta **LXX**, *furorem* legerimus, qui in Hebraico non habetur, sic sentiendum est, quod ultra non abscondat faciem suam ab eis, in quos furorem suum ante effuderat. Hucusque in Ezechiel prophetam, Deo, ut optamus et credimus, auxiliante et **462** aperiente os nostrum, locuti sumus : non aliorum, si qui scripserunt, vel deinceps, si scripturi sunt, sententiam destruentes; sed asserentes qualiacumque sunt nostra. In ædificatione autem templi, et ordine sacerdotum, terræque sanctæ divisione et flumine egrediente de templo, et de arboribus ex utraque ripa semper virentibus, et per singulos menses afferentibus fructum, et reliquis quæ usque ad finem prophético volumine continentur, aperte imperitiam constemur : melius arbitantes interim nihil, quam parum dicere.

LIBER DUODECIMUS.

Trepidationem meam in explanatione templi Ezechiel, immo tacendi perseverantiam, tuæ, filia Eustochii, preces et Domini promissa superarunt, dicentis : Petite, et accipietis : querite, et inuenietis, pulsate, et aperietur vobis (*Matt. vii, 7*). Et qua nos excusatione usi sumus, ut in calce anterioris voluminis diceremus, melius est nihil, quam parum dicere; tu eam vertisti in contrarium, ut referre putes saltem parum, quam nihil dicere : quia in altero voluntas prompta, in altero totius operis desperatio est : naturamque hujuscemodi hominum esse commemoras, ut non tantam gratiam habeant pro his quæ tribueris, quantum dolorem super his, quæ negaveris. Minore enim studio virtutes laudamus, quam vitia reprehendimus : et quamvis pulchra sint corpora, unius prauitate ac deformitate membri insigniora flunt. Obsequar igitur voluntati tuæ, et flante Spiritu sancto, vela suspendam, ignorans ad quæ sim littora peruenturus, et cum hoc eodem propheta clamitans, A quatuor ventis veni, spiritus; fastidiosoque lectori, immo animo perduelli nostra

lecturo, illud in explanatione templi tota libertate denuntio, ut si veritatem desiderat, quærat eam ab aliis. Nos autem ea, quæ in opere difficillimo possumus suspicari, simpliciter confitemur atque dicamus, gratias acturi Domino, si non in omnibus, quod impossibile est, sed in plerisque nobis aperuerit fores scientiæ. Prima enim, ut ait sublimis orator, « Quæque sectanti, honestum est etiam in secundis tertiusve consistere. »

(CAP. XL. — Vers. 1 seq.) « In vicesimo et quinto anno transmigrations nostræ (sive captiuitatis) in exordio anni (sive in primo mense) decima mensis, quarto decimo anno postquam percussa (sive capta) est civitas : in ipsa hac die (sive in die illa) facta est super me manus Domini, et adduxit me illuc. In visionibus (sive in visione) Dei, adduxit **463** me in terram Israel, et dimisit (sive posuit) me super montem excelsum nimis, super quem erat quasi ædificium civitatis, vergentis ad e Anstrum (sive e regione). Et introduxit me illuc :

et ecce vir, cujus erat species quasi species æris (sive æris splendidis); et funiculus lineus (sive t cementariorum) in manu ejus, et calamus mentis suræ in manu ejus. Stabat autem in porta: et locutus est ad me idem vir: Fili hominis, vide oculos tuos, et auribus tuis audi: et pone cor tuum in omnia, quæ ego ostendam tibi (sive pone in cor tuum omnia, quæ ostendero tibi): quia tu ostendentur tibi adductus (sive Ingressus) es huc: et annuntia (sive monstrabis) omnia, quæ tu vides domui Israel. Si quinto anno captivitatis, sive transmigrationis regis *Joachim*, in quarto mense, in quinta mensis aperti sunt cæli *Ezechiel* propheta, juxta fluvium *Chobar*, et vidit visiones Dei, nunc autem dicitur, quod in vicesimo et quinto anno transmigrationis ejusdem *Jechoniae* in exordio anni, decima mensis facta sit super eum manus Domini, adductusque in terram Israel, et positus super montem excelsum nimis, ut videret ædificium civitatis vergentis ad Austrum, nulli dubium est, quin decem et novem annis, novemque mensibus et quinque diebus anni vicesimi completis, omnis illius prophetia contexta sit. Quod si juxta *Theodotionem*, qui in eo loco ubi nos posuimus, in exordio anni, interpretatus est, in novo anno, decima mensis (novus autem annus apud Hebræos vocatur mensis septimus, qui apud eos habet vocabulum תשרי (תרשי), ut Kalendis mensis septimi, sit tubarum clangor, et decima dies ejusdem mensis, dies jejunii et placationis; quinta decima vero quando totus lunæ orbis expletur, dies scenopegiarum) datur intelligi, quod decima die placationis Dominice monstratum ferat *Ezechiel* ædificium civitatis. Et quomodo restitutionem populi, immo vivificationem in ossibus campi sub resurrectionis imagine demonstravit: sic nunc instaurationem urbis quæ *Babylonis* fuerat ante annos quatuordecim igne deleta, sub descriptione ejus Dominus pollicetur, ut sicut captivitatem et eversionem, ollæ succensæ a facie Aquilonis monstraverat typus, et prophetiæ veritas opere comprobata est: ita ex præteritorum fide, futuræ ædificationis veritas vaticinio probaretur. **464** Nec hoc de illo tempore dicitur, quod quidam imperiti Judæorum volunt, quando sub *Zorobabel* et sub *Jesu*, filio *Josedec*, sacerdote magno, templum exstructum est, prophetantibus *Aggeo* et *Zacharia*. Hoc enim templum quod nunc describitur, et ordo sacerdoti, terræque divisio et fertilitas, multo augustius est, quam fuit quod *Salomon* exstruxerat. Illud autem quod ædificatum est sub *Zorobabel*, in tantum parvum erat, et prioris comparatione nihil: ut qui prius templum viderant, et postea hoc aspiciebant, ejularent, doloremque suum lacrymis testarentur, et multo major esset clamor ululantium, quam clangor tubarum. Lege *Ezræ* librum. Porro quod additur, quarto decimo anno postquam percussa (sive capta) est

civitas (III *Ezdr.* v), juxta mysticis intellectus quatuordecim significat generationes: quibus completis a *David* usque ad nativitatem *Christi*, urbs restituta promittitur ab eo, de quo scriptum est: Ipse ædificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei reducet (*Isa.* XLV, 13). Et iterum: Venit ut predicaret captivis remissionem, et caecis visum: dicens his qui erant in vinculis, exitus, et qui erant in tenebris, revelamini (*Ibid.*, LXI, 1). Fit autem super eam manus Domini, ut juxta carnem in *Babylone* positus, in spiritu ad terram veniret *Israel*: et nequaquam in visione, sed in visionibus Dei poneretur super montem excelsum nimis, de quo *Isaia* et *Michas* vaticinantur: Venite, ascendamus in montem Domini, ad domum Dei *Jacob* (*Isa.* II, 3; *Mich.* IV, 2). Qui mons excelsus est nimis, ad comparationem montium cæterorum, de quibus propheta testatur, dicens: Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi (*Ps.* CXX, 1). Et in alio loco: Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui (*Ps.* CXLIV, 9). De quo et *Isaia* dicitur: In montem excelsum ascende tu, qui evangelizas *Sion* (*Isa.* XL, 9). Super hunc montem ostenditur ædificium civitatis, juxta LXX et *Aquilam*, e regione, et ex adverso *Aquilonis*, unde ad terram *Israel* propheta veniebat; juxta *Theodotionem* vero et *Symmachum*, vergentis ad Austrum, ubi plenum lumen est, et sol justitiæ in summo cæli vertice positus. Unde et in *Cantico* dicitur *Canticorum*: Exsurge, *Aquilo*, et veni, *Auster*, perfusa hortum meum, et sicut aromata illius (*Cant.* IV, 16). Fugatur enim de horto Domini *Aquilo* ventus durissimus, ne refrigeretur **465** dilectionis calor, floresque marcescant. Quando autem dicitur: Quasi ædificium civitatis, non vere civitas, sed civitatis similitudo monstratur, de qua scriptum est: Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei; (*Ps.* LXXXVI, 2): quæ est *Jerusalem* ædificata ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum, et in qua magnus Dominus et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus (*Ps.* XLVII). Et in turribus civitatis istius Deus cognoscitur, quando suscipiet eam. De qua et alibi: Fluminis impetus sanctificat civitatem Dei (*Ps.* XLV, 4). Et: Non potest abscondi civitas super montem posita (*Matt.* V, 14), quæ loquitur in *Isaia*: Ego civitas firma, civitas quæ oppugnatur (*Isa.* XXXII). Non dixit quæ expugnatur, sed

D oppugnatur: quæ ædificata est super petram, et nulla tempestate concutitur. Sequitur: Et introduxit me illic, subauditur, manus Dei. Illic autem, hoc est, quasi ad ædificium civitatis, ut mihi cuncta quæ erant intrinsecus demonstraret. Et ecce, inquit, vir, cujus erat species sive visio, quasi species æris fulgentis, ille videlicet, de quo scriptum est: Ecce vir, Oriens nomen ejus (*Zach.* VI, 12). Habebat autem speciem nequaquam electri, ut in principio hujus voluminis dicitur, neque accinctus erat zona aurea, ut in *Joannis* *Apocalypsi* continetur (*Apoc.* I): sed

^a Editi pro nomine *Jechoniae*, retinent *Joachim*; sed binomius fuit iste *Joachim*, quem principes *Nabuchodonosor* captivum duxerant in *Babylonem*.

Caveant ergo lectores vitia scriptorum, qui pro *Jechonia*, sæpius scribunt *Joachim*, et editi *Joachim*. **MAAT.**

habebat speciem juxta Hebraicum quasi aeris. Hæc enim materia cunctis metallis vocatur est, et tinnitu longa resonat. Unde et in Daniel, in imagine quæ erat ex auro, argento, ære, ferroque compacta, regnum Alexandri atque Græcorum in æris similitudine demonstratur (*Daniel. ii*); ut Græcæ linguæ eloquentia signaretur: per quam manifestam est, adhuc eos indigere doctrina, qui templi spiritaliter ædificandi modum plene novere mysteria. Funiculus quoque erat lineus, sive cæmentariorum in manu ejus, de quo in Zacharia scriptum est (*Zach. ii*), quod funiculum habuerit geometricum, ut latitudinem et longitudinem urbis metiretur. Cæmentariorum autem, vel angelorum qui Dei imperio ministrabant, vel Moysi, et omnium prophetarum, atque apostolorum, qui ædificant civitatem Dei, et adjuvatores vel ministri sunt Dominicæ voluntatis. Unde et Paulus apostolus loquebatur: Dei agricultura, Dei ædificatio sumus (*I Cor. iii, 9*). Quodque sequitur: **466** Et calamus mensuræ in manu ejus, designat gratiam prophetalem, de qua scriptum est in quadragesimo quarto psalmo: Lingua mea calamus scribæ, velociter scribentis (*Psal. xlii, 2*). Et de Joanne propheta atque baptista: Quid existis in desertum videre, calamum vento agitari (*Matt. xi, 7*)? Quem calamum imitari cupiunt, qui scribentes scribunt iniquitatem, et quibus imprecatur propheta: Inerapa feras calami (*Ps. lxxvii, 31*). Stabat autem in porta; quia per ipsam ad Patrem ingredimur, et sine ipso civitatem Dei intrare non possumus, et dignos suscipiat, indignos abijciat. In porta quoque judicium est. Unde et propheta dicit: Oderunt arguentes in porta (*Isa. xlix, 21*). Et in alio loco: Non confundetur cum loquetur inimicis suis in porta (*Ps. cxxvi, 5*). Hic vir locutus est ad prophetam, in cujus manu erat funiculus, et cujus erat species quasi aeris, et qui calamum tenebat manu. Locutus est ad Ezechielem verus architectus, quem imitabatur et Paulus apostolus, dicens: Quasi sapiens architectus fundamentam posui (*I Cor. iii, 10*). Sapientem autem vocat architectum, ad distinctionem illius qui stultus est, et in Zacharia pastor insipiens appellatur; locutus est autem quæ sequuntur: Fili hominis, vide oculis tuis, et auribus tuis audi (*Zach. xi*): non oculis carnis, sed spiritus; nec auribus corporis, sed animæ. Levate, inquit, oculos vestros, et videte, quia messes jam albæ sunt ad metendam (*Joan. iv, 35*). Et: Qui habet aures audiendi, audiat (*Luc. viii, 8*). Videtur autem ædificatio civitatis, et auditur ordo caeremoniarum et sacerdotum, terræque descriptio. Nec sufficit præcepisse ut carneret oculis, et audiret auribus; sed adjevit: Et pone cor tuum in omnia; sive, et pone in corde tuo omnia quæ ego ostendam tibi. Nihil enim prod- est vidisse et audisse, nisi ea quæ videris et audieris, in memoriæ reponeris thesauro. Quando autem dicit, omnia quæ ego ostendam tibi, intentum facit audito-

rem, facti et cordis oculis præparatum, ut memoriter teneat quæ sibi ostendenda sunt, quia ut omnia ostendantur tibi, adductus es hæc. Quo dicto ostendit specialiter nihil theoria et scientia dulcius, quam propheta desiderat, dicens: Unam petivi a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini per omnes dies vitæ meæ. Ut videam voluptatem Domini, et visitem **467** templum ejus (*Psal. xxvi, 4, 5*). Unde jungit, et loquitur: Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ. Annuntia, inquit, omnia quæ tu vides domui Israel, ut qui per se videre non possunt, per te discant, quæ tibi a Domino demonstrantur. Domui autem Israel his, qui mente conspiciunt Deum, de quibus erat et Nathanael, qui Christum studiosissime requirebat, et meruit audire: Ecce verus Israelita, in quo dolus non est (*Joan. i, 47*).

(Vers. 5 seqq.) « Et ecce murus forinsecus in circumcultu domus undique, et in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum et palmo, et mensus est latitudinem ædificii calamo uno, altitudinem quoque calamo uno. Et venit ad portam quæ respiciebat viam Orientalem, et ascendit per gradus ejus, et mensus est limen portæ calamo uno latitudinem, id est, limen unum calamo uno in latitudine, et thalamum uno calamo in longum, et uno calamo in latum, et inter thalamos quinque cubitos, et limen portæ juxta vestibulum portæ intrinsecus calamo uno. Et mensus est vestibulum portæ octo cubitorum, et frontem ejus duobus cubitis: vestibulum autem portæ erat intrinsecus. Porro thalami portæ ad viam Orientalem, tres hinc et tres inde, mensura una trium, et mensura una frontium ex utraque parte. Et mensus est latitudinem liminis portæ decem cubitorum, et longitudinem portæ tredecim cubitorum. Et marginem ante thalamos cubiti unus, et cubitus unus finis utrinque: thalami autem sex cubitorum erant hinc, et inde. Et mensus est portam a tecto thalami usque ad tectum ejus, latitudinem viginti et quinque cubitorum, ostium contra ostium. **LXX**: Et ecce murus extra domum per gyrum, et in manu viri calamus mensuræ cubitorum sex, et palæstes, et murum mensus est, latitudinem æqualem calamo, et altitudinem ejus mensuræ. Et ingressus est portam, quæ respiciebat Orientem, septem gradibus, et mensus est *thee* ÷ sex hinc, et sex inde: ælam portæ æqualem calamo longitudine, et æqualem calamo in latitudine, et ælam in medio theelath cubitorum sex, et *thee* secundum æqualem calamo in latitudine, et æqualem calamo in longitudine, et ælam cubitorum quinque. Et *thee* tertium æqualem calamo in latitudine trium, et æqualem calamo in longitudine trium, et ælam portæ quæ juxta ælam portæ octo cubitorum, et ælam duorum cubitorum, et ælam portæ intrinsecus, et *thee* portæ e **468** regione, tres hinc, et tres inde, et mensura una

* Victorius *agitatam* ex Græco præsertim textu, *σαλευόμενον*.

« trium : mensura una aelam hinc et inde. Mensus est la-
 « titudinem introitus portæ decem cubitorum, et la-
 « titudinem portæ cubitorum tredecim, et cubitus
 « unus redigebatur in conspectu *theeri* cubiti unius,
 « et cubiti unius terminus hinc inde, et *thee* cubito-
 « rum sex hinc, et cubitorum sex inde. Et mensus est
 « portam a muro *thee*, usque ad parietem *thee*, latitu-
 « dinem viginti quinque cubitorum. Hæc porta contra
 « portam. » Dum essem Romæ puer, et liberalibus
 studiis erudirer, solebam cum cæteris ejusdem ætatis
 et propositi, diebus Dominicis sepulcra apostolorum et
 martyrum circuire; crebroque cryptas ingredi, quæ
 in terrarum profunda defossæ, ex utraque parte in-
 gredientium per parietes habent corpora sepulcorum,
 et ita obscura sunt omnia, ut propemodum illud
 propheticum compleatur : Descendant ad infernum **B**
 viventes (*Ps.* LIV, 16) : et raro desuper lumen admis-
 sum, horrorem temperet tenebrarum, ut non tam
 fenestram, quam foramen demissi luminis putes :
 rursumque pedetentim acceditur, et cæca nocte
 circumdatis illud Virgilianum proponitur (*Aeneid.*
lib. II) :

Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.

Hoc mihi dictum sit, ut prudens lector intelligat,
 quam habeam sententiam super explanatione templi
 Dei in Ezechiel, de quo scriptum est : Nubes et ca-
 ligo sub pedibus ejus (*Ps.* xcvi, 2). Et rursum : Te-
 nebræ latibulum ejus (*Ps.* xvii, 12) : Unde et Moyses
 nubem ingressus est et caliginem, ut posset Domini
 mysteria contemplari, quæ populus longe positus, et
 deorsum manens, videre non poterat (*Exod.* xxiv et
 xxxiv). Denique post quadraginta dies, vultum Moysi
 vulgus ignobile, caligantibus oculis, non videbat, quia
glorificata erat, sive ut in Hebraico continetur, *cor-
 nuta* facies Moysi. Ita et mihi legenti descriptionem
 templi mystici (quod Judæi secundum litteram in ad-
 ventu Christi sui, quem nos esse Antichristum com-
 probamus, putant ædificandum, et nos ad Christi
 referimus Ecclesiam, et quotidie in sanctis ejus ædi-
 ficari cernimus) accidit, ubicumque oculus cordis
 aperitur, et me aliquid videre æstimavero et
 tenere sponsum, et gaudens dixero : Inveni
 quem quæsitivæ anima mea, tenebo eum, et non
 dimittam eum (*Cant.* III, 4) ; rursum me deserit
 sermo divinus, fugitque sponsus e manibus, et
 469 clauduntur oculi cæcitate, ita ut cogar dice-
 re : O profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ
 Dei ! quam inscrustabilia sunt judicia ejus, et inve-
 stigabiles viæ illius (*Rom.* xi, 33) ! Et quod alibi scrip-
 tum est : Judicia Domini abyssus multa (*Ps.* xxxv,
 7). Et : De profundis clamavi ad te, Domine, Do-
 mine, exaudi vocem meam (*Ps.* cxxix, 1) : et illud
 Elisæi, qui raptum a se magistrum cordis oculis se-
 quebatur, dicens : Pater, pater : currus Israel et au-
 riga ejus (*IV Reg.* II, 12). Simpliciter igitur est fa-

* Martianus *σπθαμην* hic atque alibi. Nominis
 originem derivat Eustathius *παρὰ τὸ θαμὰ σπιζισθαί
 τοὺς δακτύλους, τούτῳ ἐκτίσθη*. Tradunt porro

tendum me templum beati Ezechielis, quod sæcula
 cuncta tacuerunt, non temeritate velle disserere, sed
 fide et timore Dei, conjecturam animi mei cupere
 legentibus demonstrare ; ut si ego in tabernaculum
 Dei pelles caprarum pilosque obtulero, unde pecca-
 torum spinæ et aculei protegantur, et arceantur
 pluvix et tempestates : alius qui dives est, pro qua-
 litate meritorum, vel ferrum, vel æs, vel argentum,
 aurumque et pretiosissimos lapides offerat, et non
 nostra, quia sunt minora, contemnat ; sed propriis
 gaudeat opibus. Nisi enim ima fuerint, summa esse
 non poterunt : et ut majora laudentur, minorum
 comparatione succrescunt. Videamus igitur, quid
 ingressus Ezechiel ædificium civitatis vergentis ad
 Austrum primum viderit, deinde audierit : *Et ecce,*
inquit, murus forinsecus in circuitu domus undique.
 Pro muro, quem Aquila et Theodotio interpretati
 sunt, Symmachus et Septuaginta posuere *περιβολῶν*.
 Murus ergo, sive *περιβολῶν*, ex omni parte domum,
 hoc est, templum Domini circumdabat, habebatque
 vir, cujus erat species quasi species æris, non so-
 lum funiculum geometricum et cæmentariorum, sed
 et calamum tenebat in manu, cujus supra mensura
 tacita est, et nunc ponitur cubitorum sex et palmo,
 qui rectius Græce dicitur *καλαυστή*, et est sexta pars
 cubiti. Alioquin *palmus* * *σπθαμην* sonat, quam
 nonnulli pro distinctione *palmam* : porro *καλαυστή*,
palmum appellare consueverunt. Hoc igitur calamo
 mensus est latitudinem et altitudinem muri, et
 utrumque, hoc est, latitudo et altitudo uno fuere ca-
 lamo, hoc est, senis cubitis et palmo uno. Cumque
 essent portæ plurimæ, noluit per alias Intrare por-
 tas, sed per eam, 470 quæ respiciebat ad Orienta-
 lem plagam. Et quia non erat æqualis locus, et mu-
 rus enim per circuitum, et ipsa ædes Dei in excelsio-
 ribus locis ædificata erat, propterea pro gradus
 ingreditur, immo conscendit : quos soli LXX *septem*
 nominant, cum et in Hebræo, et in cæteris transla-
 toribus gradus tantum absque numero legerimus.
 Ingressusque portam, statim mensus est limen por-
 tæ, quod LXX *θει* nominant : pro quo in Hebræo
 scriptum est *שפח*. Et diligentem et studiosum lecto-
 rem admonendum puto : si tamen scientia Scriptu-
 rarum, et non vanis oratorum declamationibus duci-
 tur, ut sciat omnia prope verba Hebraica, et nomina,
 quæ in Græca et Latina translatione sunt posita,
 nimia vetustate corrupta, scriptorumque vitio de-
 pravata, et dum de inemendatis scribuntur inemen-
 datiora, de verbis Hebraicis facta esse Sarmatica,
 immo nullius gentis, dum et Hebræa esse desierint,
 et aliena esse non coeperint. Limen igitur portæ, si-
 ve *θει*, immo *seph*, quod Symmachus *οὐδὸν* : Aquila
 et Theodotio *πρόθυρον* interpretati sunt, habebat ca-
 lamum unum, hoc est, sex cubitos et palmum in la-
 titudine : pro quo nescio quid volentes LXX addi-
 dere de suo, *sex hinc et sex inde*. Post limen autem
 et Hebræi in aliquot templi rebus cubitos adhibitos
 fuisse palmorum quinque, in aliis sex.

portæ, juxta Hebraicum, mensus est thalamum sive cubiculum, ut Symmachus transtulit, *παραστάδας*, id est, *postes* ex utraque parte calamo uno, tam in longum, quam in latum. Quod et ipsum LXX *άλαν* (*άλαν*) transtulerunt, quod in consequentibus Symmachus *antelimitare* interpretatus est. Inter thalamos autem duos, sive cubacula, et *παραστάδας* erant quinque cubiti, et aliud prolimen portæ juxta vestibulum intrinsecus calamo uno. Tertium quoque vestibulum portæ octo habebat cubitos, et in fronte ejusdem, sive in marginibus duos cubitos. Quod vestibulum ne quis putet idem esse quod supra, addidit: Vestibulum autem erat portæ interioris: pro quibus LXX primum, et secundum, et tertium vestibulum transtulerunt. Thalami autem, id est, cubicula, quæ post portam Orientalem erant ædificata in vestibulis, respiciebant ad viam Orientalem. Et ut sciamus quot fuerint 471 thalami, jungitur, tres hinc, et tres inde: ad Septentrionem videlicet et ad Meridiem respicientes, et ad Orientalem viam: unaque mensura frontium erat ex utraque parte. Mensus est quoque mensuram in latum liminis portæ, et reperit decem cubita, et in longum tredecim cubita, et in unum cubitam arcabantur extrema thalamorum, vel ut Symmachus transtulit, *παραστάδων*, et utraque frons singulos habebat cubitos. Thalami autem, sive *παραστάδας*, et ut LXX de suo posuere *θηλάδ*, ex utraque parte sena habebant cubita. Mensusque est portam a tecto thalami, sive *παραστάδος*, usque ad tectum sive ad parietem ejus, et invenit inter tectum et tectum, latitudinis viginti et quinque cubita. Tantum enim erat spatii inter ostium et ostium, sive inter portam et portam. Hæc breviter divinantis magis, quam explanantis animo dixerimus, volentes juxta litteram obscuram, et pene non apparentem adumbrare picturam. Cæterum pauca, quæ posuimus suspicari, strictim, dubitantesque [*Vulg.* dubitanterque] ponemus. Apostolus Paulus volens Ephesios (*Cap. iii*) sacratoria cognoscere, imprecatur eis, ut repleantur sapientia et charitate Domini, ut radicati atque fundati, scire valeant, et comprehendere quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum divitiarum ejus, et ad eisdem loquitur: Ergo nequaquam estis peregrini, sed cives sanctorum, et domestici Dei, ædificati supra fundamentum apostolorum, et prophetarum, ipso angulari lapide Jesu Christo, in quo omnis ædificatio compacta crescit in templum sanctum in Domino: in quo et vos superædificati estis [*Al.* coædificamini] in habitaculum Dei et in Spiritu sancto (*Ephes. iii, 2*). Petrus quoque apostolus eisdem pene verbis, quia eodem spiritu, in Epistola loquitur: Si quidem credidistis quoniam bonus Dominus, ad quem accedentes lapidem viventem, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum, et honoratum, et ipsi ut lapides viventes ædificamini domus spiritualis in sacerdotium sanctum, offerentes spirituales

A victimas acceptabiles Deo per Jesum Christum (*1 Petr. ii, 3 seqq.*). Ex quo perspicuum est, Dominum Salvatorem, qui verus architectus est, probare lapides qui possint poni in templi fundamentis, qui in medio, qui in superioribus locis, et inferioribus 472 mensuræ, vel non tam solidæ firmitatis in muro, et extra templum in circuitu τοῦ περιόλου collocari. Non est enim parvi roboris nec minimæ firmitatis, impositos desuper lapides sustinere. Unde scribit Apostolus ad credentes: Invicem onera vestra portantes (*Galat. vi, 2*). Et in alio loco scriptum est: non debere nos pondus assumere, quod ferre non possumus. Calamus autem mensuræ, qui habebat sex cubita, et palmum unum, illud significat, notam esse Deo conversationem nostram, quæ B in sex diebus in quibus mundus factus est continetur, et notam esse rationem operum singulorum, ut aliud ad opera pertineat, aliud ad mentem. Unde et latitudo æqua est altitudini: quorum latitudo ad opera, ut diximus; altitudo refertur ad animum, qui ad alta festinat. Illud autem semel monuisse sufficiat: nosse me cubitum, et cubita neutrali appellari genere, sed pro simplicitate, et facilitate intelligentiæ, vulgique consuetudine, ponere et genere masculino. Non enim curæ nobis est vitare sermonum vitia, sed Scripturæ sanctæ obscuritatem quibuscumque verbis disserere. Ingreditur igitur vir, cui Oriens nomen est, per portam Orientalem, ut illuminet eos, quos in prima vestibuli fronte repererit, sive in ipso introitu portæ: non per unum, sed per plures gradus, quorum siletur numerus, ut ascensionis appareat difficultas, et quotcumque gradus tibi proposueris, scias minus esse ab eo, quod dubium derelinquitur. Istam arbitror portam, de qua et in Psalmis canitur: Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam (*Ps. cxvii, 20*). Mensusque est limen portæ, ut sciro valeamus omnia patere notitiæ Dei. Quod limen in latitudine unius dicitur calami, et de altitudine siletur ac longitudine. Via enim est et introitus, et per eam ad interiora pergendum est (licet in hoc loco Septuaginta superflue *longitudinem*, vel, ut in plerisque codicibus continetur, *altitudinem* dixerint); cubacula autem ^a, id est, thalami et *παραστάδας* tam in longum, quam in latum singulos habebant calamos, sed inter thalamum et thalamum, quinque tantum D sunt cubita, ut interiora cubiculorum plenam habeant mensuram calami, id est, sex cubitorum, et palmi unius, dum opera 473 pariter ratioque consentiunt. Ea vero quæ extrinsecus sunt, hoc est, inter thalamum et thalamum, quinque cubita; necdum enim Christi secreta penetrarunt, nec possunt dicere: Introduxit me rex in cubiculum suum (*Cant. i, 3*). Et alibi: Omnis gloria filiæ regis intrinsecus (*Ps. xlii, 14*). Sed discipulis cum Christo domi commorantibus, mysteria ejus audire non possunt, et foras ad se cupiunt Dei exire sermonem, et propterea quinque cubitorum mensura in eis ponitur, ut ad sensus

^a Apud Rahanum, cubacula autem dixerint thalamum; et mox, quinque sint cubita.

quinque omnia referre doceantur. Limen quoque alterius portæ, sive ut in Septuaginta continetur, secundi vestibuli et tertii, ejusdem calami unius mensuræ est. Post quod vestibulum ejus, hoc est, limen portæ, in introitu octo ponuntur cubita, ut interiora vestibuli nequaquam septenarium numerum, et sex cubita, et palmum unum, sed octonarium teneant, qui ad resurrectionis et diei Dominicæ pertinent sacramentum. Et in fronte, inquit, ejusdem vestibuli duo erant cubita, quæ vel ad utrumque pertinent Instrumentum, vel ad litteram, et spiritum, vel ad mysterium forcipis, qua in Isala de altari carbo comprehenditur, et defertur ad prophetæ labia purganda. Et ut sciamus, quod sit hoc vestibulum, quod octo et duobus cubitis terminatur, ponit manifestius: *Vestibulum autem portæ erat intrinsecus*, per quod pervenimus ad templum Dei. Thalami quoque, et cubicula quæ erant ad viam portæ Orientalis, pro quibus Septuaginta *Elau* ^a scribunt, tres erant hinc, et tres inde, mensuræ unius, id est, calamo uno, qui sex cubita, et unum palmum habebat, de quibus supra dictum est: Et *αλάμ* uno calamo in longum, et uno calamo in latum, et inter thalamos quinque cubitos. Ne igitur putaremus duos tantum esse thalamos, ternos ex utraque parte posuit: ut senarium numerum demonstraret, qui et in hydriis Evangelii indicatur (*Joan.* viii), in quibus aquæ in vina mutatæ sunt, et quotidie Judaici latices vertuntur in vinum, quod latifecat cor hominis: et Christi cruore sit dulcius. Mensus est quoque latitudinem liminis [*Al. limitis*] ^C portæ decem cubitorum, qui perfectus est **474** numerus, et vel Decalogo continetur, vel Evangeliorum quatuor sacramento. Qui ab uno incipiens, ita ad quatuor pervenit, ut denarium ^b impleat numerum. Cujus longitudo habebat tredecim cubitos: pro qua in Septuaginta rursum ponitur latitudo, quod mihi videtur scriptorum negligentia depravatum. Neque enim in uno loco latitudinem, et rursum latitudinem decem, vel tredecim cubitorum Scriptura dixisset. Potest autem porta liminis, in quo sacratus est numerus veteris et novi Testamenti, vel ipse Dominus intelligi, qui dicit: Ego sum ostium (*Joan.* i, 9); vel certe omnes sancti, per quos ingredimur ad notitiam Dei, quorum apostolus Paulus loquebatur: Os meum patet ad vos, o Corinthii; et: Dilatantissimi ^D et vos (*II Cor.* vi, 41). Tredecim autem cubiti post octonarium numerum, librorum Moysi continent sacramentum, qui et in quinque monstrantur panibus (*Math.* xiv), et in Samaritana Evangelii (*Joan.* iv), quæ arguitur quod quinque habuerit viros, et sextum quem se putabat habere, non habebat: et tamen octonarius, et quinarium numerus, uno cubito, id est, quarto [*Al. tertio*] decimo consummatur:

^a Antea Græcis litteris *ἀλάμ*; sed et *ἀλάμ* invenias in Græcis exemplaribus. Latine autem hic præferunt mss. *Elau*. Sic paulo post pro *αλάμ* erat *ἀλάμ*; sæpius autem scriptiois vitia emendamus, lectore inconsulto.

^A quia in Christo recapitulatur omnia. Unde dicitur: *Et cubitus unus fuit utrinque*: dum et vetus et novum Testamentum una Christi mensura complectitur, et altitudinem triginta cubitorum arcæ Noe unus cubitus includit. *Thalami autem*, inquit, sive ut Septuaginta posuere *thau*, vel *thæe*, vertentes atque mutantes per singula loca, ut voluerunt Hebraica nomina, sex cubitorum erant ex utraque parte, quod dicitur, *hinc et inde*, et nequaquam habebant palmum nec rationem desuper additam, quæ præsentem conversationem ad futuram heatitudinem provocaret, sed tantum sex cubita. Unde sequitur: Et mensus est portam a tecto thalami usque ad tectum, sive parietem ejus: et invenit latitudinis viginti et quinque cubita; qui et ipse numerus, licet quadrus sit, tamen refertur ad sensus. Si enim quinos cubitos contra se quinquies ordinaveris, vicesimum et quintum numerum efficies: qui est inter tectum thalamos et tectum; et tamen utrumque e regione sui positum, **475** a summis partibus habet ostium contra ostium. Hæc non frivola videantur esse lectori, licet et mihi ipsi qui dico displiceant, sentiens me clausam pulsare januam; sed legenda cum veniunt sunt: alioquin potui simpliciter ignorantiam confiteri, et omne studiosorum amputare desiderium. Sicut enim a perfecta scientia procul sumus, levioris culpæ arbitramur saltem parum, quam omnia nihil dicere.

(Vers. 14 seqq.) « Et fecit frontes per sexaginta cubitos, et ad frontem atrium portæ undique per circuitum. Et ante faciem portæ, quæ pertingebat usque ad faciem vestibuli portæ interioris, quinque et sexaginta cubitos, et fenestras obliquas in thalamis, et in frontibus eorum quæ erant intra portam undique per circuitum. Similiter autem erant et in vestibulis fenestræ per gyrum intrinsecas: et ante frontes pictura palmarum. LXX: Et sub divo ælam portæ sexaginta cubitis, et theim atrii portæ per circuitum. Et sub divo atrii extrinsecas ælam portæ interioris quinquaginta cubitis: et fenestræ absconditæ super theim, et super ælam intra portam atrii per circuitum. Et similiter etiam et fenestræ in circuitu intrinsecas, et etiam per ælam palmæ hinc et inde. » Symmachus hunc locum ita interpretatus est: *Et fecit περιστερας*, quas nos *circumstantias* possumus dicere: pro quibus in Hebraico habet *עלמ* (עלמים), quæ Aquila interpretatus est, *κρίσματα*, et nos in *frontes* vertimus. Rursum ubi Septuaginta posuere *thaim atrii*, in Hebraico habet *על* (על), numero singulari, quod Symmachus *prope atrium*, Aquila *κρίσματα*, id est *frontem atrii*, transtulerunt. *Sub divo quoque ælam portæ*, Aquila, *ante faciem positum portæ*: Symmachus, *contra faciem vestibuli portæ*, interpretati sunt. *Fenest*

^b Exponit Victorius, quod ex quatuor singillatim numeralis decem gignantur: nam cum in quatuor sint 1, 2, 3, 4, si in unum hos redigas numeros, decem prodibunt.

tra *abconditas* quæ Hebraice appellantur אֲבֻדוֹת (רְחֹמֹת), Symmachus, τοξικάς translulit. Et ubi dixero Septuaginta, *super theim*, et *super celam*, idem Symmachus *postes* posuit, et *circumstantias*; Aquila, *thalamo*, et *frontes eorum*: pro quibus in Hebraico scriptum est תְּרֵמִין (רְחֹמֹת) et אֵלֶּה (רְחֹמֹת). Porro *ELAMOTIS*, quod Septuaginta et Theodotio similiter translulerunt; Symmachus *circumstantias*, Aquila *frontes*, interpretati sunt. *Etiam* autem, pro quo in Hebraico scriptum est אֵל (Mes. ul.), *ostium* vel *porticus* appellatur. Pro palmis quoque in Hebraico scriptum est תְּמָרִים (רְחֹמֹת), numero plurali: quia singularis numerus, *palmam*, תְּמָרָה (רְחֹמֹת) vocat. 476

hæc festidioso lectori scio molesta fore: sed volui breviter ostendere, quantum temporis longitudine, imo scripturæ vitio, et ut apertius loquar, imperitia, ab Hebraica veritate discrepet antiqua translatio: præcipueque in Hebraicis nominibus, quæ nos de aliorum editionibus in Latinum sermonem expressimus, non tam explanationem dictionum, quam suspicionem nostram simpliciter indicantes. Puto autem inter ædificia templi extrinsecus per circuitum, et ipsam ædem in atrio, hoc est, in medio, quedam fuisse propter ornatum posita, quæ Symmachus interpretatur *circumstantias*, id est, *stantia quedam*, et de terræ solo erecta in sublimè, et hæc sexaginta cubitorum obtinere spatium. Rursumque egredientibus de porta interiori ad faciem vestibuli, quod respiciebat portam exteriorem, quinquaginta cubitos obtinuisse locum, in quibus fenestræ erant obliquæ, quæ Septuaginta *abconditas*, Symmachus τοξικάς vocat. Et hæc fenestræ erant in thalamis, hoc est, in cubiculis singulis, et porticibus quæ ante cubicula tendebantur, obtinentes cubitos quinquaginta. Quæ fenestræ obliquæ sive τοξικά, idcirco a sagittis vocabulam perciperunt, quod instar sagittarum angustum in sedes lumen immittant, et intrinsecus dilatentur: omniaque per circuitum plena erant hujusmodi fenestris. Et ante frontes, inquit, porticum, pictura sive cæclatura palmaria: per quæ ostenditur in introitu portæ, statimque ingredientibus murum, sexaginta occurrere cubita eum variis ornamentis, quæ referuntur ad conditionem mundi, ut ex creatoris Creator intelligatur: et omnia ordine, et ratione currentia, ostendant mundi varietatem, quæ apud Græcos κόσμος, ab *ornatu* nomen accepit: et in sex diebus factus est, ut per singulos dies, decades singulæ suppulerent, quem perfectum numerum supra diximus. Post hæc ingredientibus nobis atrium interius, occurrunt ante ipsum vestibulum portæ interioris thalami cum obliquis fenestris, quinquaginta cubitorum tenentes spatium, qui et ipse sacratus est numerus. Et post septem hebdomadas plenas festivitatis et gaudii, Ogdadisi prima incipit dies, quæ est resurrectionis, et introducatur nos ad viciniam templi. Cum enim omnia fecerimus, 477 agentes prioris erroris poenitentiam: tunc vicini et proximi efformur Deo, ut in exteriori atrio, notitiam Creatoris creaturarum ordo nos doceat atque constantia,

et in interiori Verus jubilæus, in quo omnia nobis debita dimittantur, instruat *theologia*, et introducat ad Sancta sanctorum. Notandum quoque quod interius atrium plures fenestras habeat, non directas et recales, sed obliquas, et angustas exterius, et se intrinsecus dilatantes, ut per parva quedam foramina possimus ad interiora penetrare, et ad clarissimi luminis, quod versatur in templo, plenitudinem pervenire. Denique post sexaginta et quinquaginta cubitos, et thalamos, et porticus, et frontes porticum, et fenestras plurimas per circuitum, palmarum nobis cæclatura vel pictura monstratur, ut de mundo viciniam possidentes, digni efficiamur palmas videre virtutum.

(Vers. 17 seqq.) † Et eduxit me ad atrium exterius, et ecce gazophylacia, et pavementum stratum lapide in atrio per circuitum: triginta gazophylacia in circuitu pavementi. Et pavementum in fronte portarum secundum longitudinem portarum erat inferius. Et mensus est latitudinem a facie portæ inferioris usque ad frontem atrii interioris extrinsecus, centum cubitos ad Orientem, et ad Aquilonem. LXX: Et introduxit me in atrium interius, et ecce thalami, et intercolumnia atrii per circuitum, triginta thalami per columnas, et porticus post januas in longitudinem januarum ante columnas inferius. Et mensus est latitudinem atrii ab eo loco qui erat sub divo portæ exterioris usque ad interius: sub divo portæ interioris quæ respiciebat exteriora, cubitos centum, et vergebat ad Orientem. Pro thalamis triginta, quos veriere Septuaginta, sive gazophylaciis atque collaris, ut interpretatus est Aquila, Symmachus posuit ἄβυσσος. Et pro centum cubitis exterioris spatii, qui tendebant usque ad portam Orientalem, in Hebraico idem cubitorum numerus, et ad Aquilonem tendere dicitur: in Septuaginta vero nomen *Aquilonis* ablatum est. Vir ergo ille qui habebat funiculum cæmentariorum in manu, et calameum mensuræ, et stabat in porta, inter cætera quæ propheta monstrabat aspectu, post atrium sexaginta cubitorum, et aliud vestibulum portæ interioris quod tenebat quinquaginta cubitos, eduxit 478 propterea ad atrium exterius, sive ut in Septuaginta continetur, introduxit ad atrium interius. Satisque miror juxta litteram et Septuaginta, quomodo post exteriora atrii, sexaginta et quinquaginta cubitos tenentia, interius sit atrium, quod in latitudine centum cubitorum tendatur spatium: nisi forte juxta mysticos intellectus, et profectus ingredientium, quæ interiora in doctrinis fuerint, latiora sint. Introductus autem in atrium interius, sive ductus ad exterius atrium, ut in Hebraico continetur, statim intrinsecus est triginta thalamos vel gazophylacia, sive ut Symmachus interpretatus est, *exedras*, quæ habitationi Levitarum atque sacerdotum fuerant præparata, et pavementum vivis stratum lapideis sive intercolumniis [Al. intercolumnas], ut ostendatur interius atrium vel exterius habere ante fores ordinem columnarum, et pavi-

mentum in fronte portarum, sive porticus post tergum portarum. In quibus porticibus puto columnas ordine fuisse dispositas, ut ante gazophylacia essent porticus, et in frontibus porticuū columnæ porticus sustentantes. Pavimentum autem quod stratum erat lapidibus, et ante porticus atrii tendebatur, inferius erat in ascensione porticuū, et eandem habebat longitudinem quam thalammorum ædificatio possidebat. Mensusque est idem vir, in cuius manu erat funiculus et calamus, a facie portæ inferioris, sive ut Septuaginta volunt, exterioris, usque ad frontem atrii vel portæ interioris, centum cubitos ad Orientem, et ut in Hebraico dicitur, et ad Aquilonem. Ex quibus intelligimus illud Evangelicum quod a Salvatore narratur (*Matth. xv*), missæ in agrum sementis in terram bonam, quæ multiplicet fruges pro varietate virtutum in tricenarium, et in sexagenarium, et centenarium numerum, hujus loci vaticinio convenire. Et hic enim tricesimus, et sexagesimus, et centesimus numerus ponitur, ut his quasi gradibus ad perfectam scientiam pervenire valeamus; ita dumtaxat ut ad interiora Ecclesiæ quinquagenarius nos perducatur numerus, qui finito septem hebdomadarum sabbato, in diem resurrectionis erupit. Gazophylacia autem appellantur quæ plena sunt spiritualibus divitiis, de quibus scriptum est: *Redemptio animæ viri, propriæ divitiæ* (*Prov. xiii, 8*). Super quibus et Paulus apostolus gratulatur **479** discipulis suis, quod pleni sint omni verbo et omni scientia (*Philipp. 1*). ^a Gaza autem lingua Persarum divitiæ nuncupantur. Vel certe thalami, qui Græce dicuntur *κατοπόρια*, ostendunt sponsi adventui cubacula præparata, quæ fuere triginta numero, ut perfectam ætatem habitantium demonstrarent. Et pavementum stratum erat lapide: ne luto, et terra, et pulvere peccatorum habitantium polluerentur vestigia; sed ut super vivos incederent lapides, quibus ædificatur templum Dei: Sive intercolumnia erant ante thalammorum fores, quæ impositum desuper ædificium sustentarent. Istæ sunt columnæ, de quibus et Paulus apostolus scribit: Dexteras dederunt mihi et Barnabæ, Petrus et Joannes qui videbantur columnæ esse (*Gal. ii, 9*). Et in alio loco: Columna et firmamentum veritatis (*I Tim. iii, 15*). Et in Joannis Apocalypsi legimus: Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei, et foras non egrediatur amplius (*Apoc. iii, 12*). Pavimentum ergo quod erat in fronte portarum, de quo jam diximus, sive porticus post tergum portarum, quæ habitatores thalammorum ab imbribus defendebant, erat inferius. Semper enim quæ inferiora sunt in altioribus collocantur, ut ad mystica atque secreta, et plena divitiis spiritualibus, ascensu et gradibus pervenire possimus. Plenusque numerus atque perfectus in decem decadarum numero est, qui et sementem Isaac centena fruge multiplicat (*Gen. xxvi*). Sed quia in terra erat, et adhuc dicere poterat: Advena ego

^a Hesychius Persis hanc vocem significare scribit, *Βασίλειον ἢ τοὺς ἐκ τῶν πολλῶν περιουσίους πόρους*; Euse-

sum, et peregrinus sicut omnes patres mei (*Psal. xxxviii, 13*), hordeum sevisse, et centesimam frugem messuisse narratur. Necdum enim granum tritici mortuum fuerat in terra, quod multas fruges faceret (*Matth. xiii, Joan. xii*), et famem Judaici populi audiendi sermonis Dei, saturaret eo pane qui de cælo descendit (*Amos viii, Joan. vi*). Quomodo autem centum cubiti non solum ad portam Orientalem fuerint, sed et ad portam Aquilonis, sequens testimonium demonstrabit.

(Vers. 20, 21.) « Portam quoque, quæ respiciebat viam Aquilonis atrii exterioris mensus est, tam in longitudine quam in latitudine, et thalamos ejus tres hinc, et tres inde, et frontem ejus, et vestibulum ejus, secundum mensuram portæ prioris, quinquaginta cubitorum **480** longitudinem ejus, et latitudinem viginti quinque cubitorum. Fenestræ autem ejus, et vestibulum, et sculpturæ, secundum mensuram portæ quæ respiciebat ad Orientem. Septem graduum erat ascensus ejus, et vestibulum ante eam. Et porta atrii interioris contra portam Aquilonis, et Orientalem. Et mensus est a porta usque ad portam centum cubitos. **LXX**: Et introduxit me ad Aquilonem, et ecce porta respiciens atrium exterius. Et mensus est eam in longitudine, et in latitudine, et thee ejus tres hinc, et tres inde, et elau, et elamoth (quod in Hebraico non habetur, et palma ejus): et factum est secundum mensuram portæ, quæ respicit Orientem: quinquaginta cubitorum longitudo ejus, et latitudo ejus viginti quinque cubitorum. Et fenestræ ejus, et elamoth et palmæ ejus sicut in porta quæ respiciebat Orientem; et in gradibus septem ascendebatur ad eam, et elamoth intrinsecus, et porta atrii interioris respiciens ad portam Aquilonis (et quod in Hebraico non habetur, sicut porta quæ respicit ad Orientem). Et mensus est atrium a porta usque ad portam centum cubitorum: » Quid significant verba Hebraica *thee* (תֵּה), et *elau* (אֵלָו) et *elamoth* (אֵלְמוֹת), supra plenius diximus: sed et in præsentiarum collatione sui docebit nostra translatio. Mensus est autem vir cuius funiculus in manu erat, portam quoque Aquilonis atrii exterioris, sive introduxit prophetam per portam Aquilonis ad atrium exterius. In quo considerandum, quod primum introducatur per portam Aquilonis; secundo, per portam Austris; tertio, per portam Orientalem. Ab Aquilone enim exardescunt mala super habitatores terræ (*Jerem. 1, 14*). Pulchreque qui habitator terræ est, et non advena atque peregrinus, patet jaculis ejus qui veniunt ab Aquilone, cuius ignita sunt jacula, quæ juxta Apostolum scuto fidei restinguuntur (*Ephes. vi*). Et ad Aquilonem exterius atrium nominatur: ad meridiem vero, hoc est, ad Austrum, non exterius, sed interiorius. Dicit enim Scriptura: *Et introduxit me ad atrium interiorius ad portam Australem*, quod et in Orientali atriostæthius ad vers. 910 Dionysii Perieg.: *Γάλας ἢ Ἄζαν, καλοῦσι δὲ οὕτως οἱ Πέρσαι τὰ χράματα*.

scriptum similiter invenitur. Primus enim ad virtutem A ingressus est, Aquilonem calcare pedibus, et per quinquagenarium, **481** et vicesimum et quintum numerum, ad summitatem centenarii pervenire: deinde introduci ad Australem plagam, et Aquilonis frigus expellere: et tunc ad perfectam venire virtutem, id est, ad portam Orientalem, in qua oritur sol justitiæ, et per quam solus ingreditur pontifex. Et hoc observandum, quod cum quatuor plagæ sint, de Occidentali porta tacetur de qua in principio sexagesimi septimi psalmi scriptum est: Iter facite ei qui ascendit super Occidentem, Dominus nomen ejus (Psal. vii, 5); ut postquam nobis præparantibus iter Domino, et illud implentibus quod Joannes Baptistam clamat in eremo: Parate viam Domino, rectas facite semitas ejus (Matth. iii, 3), possimus audire B quod in extrema parte ejusdem psalmi dicitur: Cantate Deo, psallite Domino, qui ascendit super cælum cæli ad Orientem (Ps. lxxvii, 33). Quod autem dicuntur thalami tres hinc, et tres inde, hoc docet, quod tam littera quam spiritus, et utraque intelligentia, et historiæ et tropologiæ, ad Trinitatis sacramenta pertineant. Illudque quod dicitur: *Et frontem ejus, et vestibulum secundum mensuram porte prioris*, Orientalem portam significat, quæ prior non ordine, sed merito nuncupatur. Et habebat, inquit, quinquaginta cubitos in longitudine, et viginti quinque in latitudine; ut ^a in quinquaginta post septem hebdomadas æterna requies demonstratur: tendens per diem resurrectionis ad regna cælorum, in quibus vera requies est. In viginti quinque autem, C de quo numero ante jam diximus, quinquæ sensuum per quosque ordines quadranguli mensura servetur, quorum alterum longitudini, alterum latitudini coaptatur; ut in longitudine requies, et delectatio sacratoris scientiæ: in latitudine præsentium quæ ad sensus pertinet, ratio demonstratur. Quodque inferitur: *Et fenestræ ejus, et vestibula, et sculpturæ*, sive ut Septuaginta addidere, *palmæ erant juxta mensuram portæ quæ respiciebat ad Orientem*, hoc subtiliter indicatur, quod quicumque in introitu virtutum positus, tres et tres thalamos fuerit ingressus, frontemque et vestibulum mensuræ portæ prioris agnovit, ad ea parveniat, illaque **482** conspiciat, quæ et in porta Orientali plenissime suscepturas est. Porro quod sequitur: *Et septem graduum D erat ascensus ejus, et vestibulum ante eam*, sive interioris, hunc habet sensum, quod per septem gradus hebdomadis, et ollæ quæ a facie Aquilonis accenditur, et cæremonias Judæorum quibus dedit Deus præcepta non bona, et justificationes in quibus non vivant in eis, scandamus ad altiora et ad vestibulum ejus, id est, portæ, pro quo Septuaginta *elamoth* transtulerunt. Quod vestibulum ante portam

est, sive interioris. Nec solum una porta est Aquilonis, quæ supra porta appellatur exterior: sed et altera interior, quæ habet similitudinem portæ Orientalis, ut manifestius dixere Septuaginta. Et porta atrii interior respiciens portam Aquilonis, sicut erat porta quæ respiciebat ad Orientem. Mensusque est a porta exteriori Aquilonis usque ad portam ejusdem Aquilonis interiorum centum cubitos: ut his quasi gradibus atque mensuris, recedentes a porta exteriori, ad interiorum pervenire valeamus, de cuius numeri sacramento supra dictum est.

(Vers 24 seqq.) Et eduxit me ad viam Australem, et ecce porta quæ respiciebat ad Austrum. Et mensus est frontem ejus et vestibulum ejus, et juxta mensuras superiores, et fenestras ejus, et vestibula in circuitu, sicut fenestras cæteras: ^b in qua erat quinquaginta cubitorum longitudo, et latitudo viginti quinque, et in gradibus septem ascendebatur ad eam, et vestibulum ante foresejus, et cælatæ palmæ erant, una hinc, et altera inde in fronte ejus. Et porta atrii interioris in via Australi, et mensus est a porta usque ad portam in via Australi, centum cubitos. Et introduxit me in atrium interiorum ad portam Australem, et mensus est portam juxta mensuras superiores, thalamum ejus, et frontem ejus, et vestibulum ejus, eisdem mensuris, et fenestras vestibulorum in circuitu, quinquaginta cubitos longitudinis, et latitudinis viginti quinque cubitos. Et vestibulum per gyrum longitudine viginti quinque cubitorum, et latitudine quinque cubitorum. Et vestibulum ejus ad atrium exteriorum, et palmas ejus in fronte, et octo gradus ejus erant, quibus ascendebatur ad eam. **483** Septuaginta in eadem verba consentiunt, præter *thee* (תה), et ^d *elau* (אֵלָו), et *elamoth* (אֵלֹמוֹת), et *elam* (אֵלָם), pro quo in Hebræo positum est *ulam*. *Thee* autem interpretatur *limen*, sive *frons*; *elau*, circa eum, sive *sustentacula*; *elamoth*, *propyla*, sive *vestibula*; *ulam* πρόπυλον, id est, *ante fores*. Illud autem quod juxta Hebræicum posuimus: *Et vestibulum, sive, πρόπυλον, in circuitu per gyrum longitudinis viginti quinque cubitorum, et latitudinis per quinque cubitos*, in Septuaginta non habetur. Sed et hoc notandum, quod in Australi porta juxta Septuaginta non dicatur via, sed simpliciter: *et eduxit me ad Austrum, et ecce porta quæ respiciebat ad Austrum*. Per singulos igitur introitus Ezechiel, quem confortavit Deus, hoc enim nomen ejus sonat, ducitur, et de porta Aquilonis transit ad portam Australem, cujus frontes, et limina τροπιδάια, sive vestibula fenestræque per circuitum similes habebant mensuras, quinquaginta cubitorum longitudinem, et viginti quinque cubitorum latitudinem, et per gradus septem ascendebatur ad eam, id est, ad portam Australem, et ve-

etc., juxta vulgatam editionem.

^a Rabanus, in quinquagesima, scilicet die.
^b Victorius, fenestras cæteras quinquaginta cubitorum longitudine et latitudine viginti quinque cubitorum.

^d Hoc nomen apud Septuaginta in diversis Exemplaribus diverse legitur, ελαου scilicet, et ελαυ, cum in Hebræico scriptum sit אֵלָו, vel אֵלָם. Id est, *elau*, ut hic legit Hieronymus. **MAN.**

^c Idem, fenestras ejus et vestibulum ejus in circuitu,

stibulum ejus, hoc est, elamoth, ante fores ejus: **A** duæ quoque palmæ cœlatæ, de quibus in Septentrionalis plagæ porta diximus. Et hoc tantum admississe sufficiat, quod quæcumque ibi ponuntur, juxta intelligentiam villiorum, hæc est, juxta litteram, in meridiana porta intelligimus juxta spiritualesm sensum. Eisdem enim lineis, et historia currit et tropologia: sed illa humilior est, ista sublimior: illa hæret terræ, ista ad cœlestia subvolat. Et in circuitu per fenestras cuncta plena erant luminis. Singula enim προβάματα habent terminos suos, et proprium per illa ad animam credentis lumen ingreditur: præsertim si longitudo vitæ ejus quinquagennarii anni, hoc est, jubilæi mysterio fuerit protelata, et ad divinioris sensus latitudinem potuerit pervenire. In qua latitudine et plateis agit sapientia confidenter, et cum sublimi voce clamitat: septemque gradibus ingreditur, ut perveniat ad vestibulum, et per palmas propositi sui atque conatus, victoriam teneat sempiternam. Et ne putaremus unam esse ad Australem partem atrium, de secundo dicitur atrio: *Et porta atrii interioris in via 484 Australi: et mensus est a porta usque ad portam in via Australi centum cubitos*; ut post hebdomadis et Instrumenti veteris sacramenta, ad terram bonam et Evangelii gratiam perveniret. Nec solum in porta Australi secundum atrium est; sed tertium, de quo nunc dicitur: *Et introduxit me in atrium interius ad portam Australem, et mensus est portam juxta mensuras superiores*, etc. Singula enim atria habent mensuras, et ordines suos, et in eisdem mensuris diversa gratia est, dum easdem res aliter in principio, aliter in profectu, aliter in fine cognoscimus. Hoc vero quod in Septuaginta non habetur, et vestibulum, sive πρόβαλον, per gyrum longitudinis viginti quinque cubitorum, et latitudinis quinque cubitorum, videtur facere questionem, propter quod in veteri interpretatione non positum est, quomodo post profectum tertii gradus viginti quinque cubiti, et quinque ponantur. Sed tollit ambiguitatem illud quod sequitur: *Et vestibulum ejus ad atrium exterius: et palmas ejus in fronte*; ut scilicet hoc atrium quod habebat in longitudine viginti quinque cubitos, et in latitudine quinque, non interioris, sed exterioris atrii sit, ut prioris atrii latitudinem, hoc est, viginti quinque cubitos, exterioris atrii possideat longitudo, et in latitudine quinque cubitos teneat. Quas mensuras, id est, viginti quinque et quinque, ad eandem sensus referimus, visum videlicet, et auditum, gustum, et odoratum, et tactum, quas si ad altiora conscendimus, quinque duplicamus, et de carnalibus sensibus facimus spirituales, ut est illud: *Levate oculos vestros, et videte, quoniam jam vesperas albes sunt ad metendum* (Joan. iv, 35), *Et: Qui habet aures audiendi, audiat* (Luc. viii, 8). *Et: Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus* (Psal. xxxiii, 8). *Et: Christi bonus odor sumus Deo in his qui credunt* (II Cor. ii,

15). Et in Joannis Epistola dicitur: *Quod audivimus et vidimus, et manus nostræ palpaverunt de Verbo vitæ* (I Joan. i, 1). Et ad extremum nequaquam in septentrionali plaga septem tantum gradus sufficiunt: sed post septem octonarius ponitur numerus, ut de Synagoga ad Ecclesiam, de veteri instrumento ad novum, de terrenis ad cœlestia transeamus.

(Vers. 28 seq.) Et introduxit me in atrium interius per viam Orientalem: et mensus est portam secundum mensuras superiores; thalamum ejus, 485 et frontem ejus, et vestibulum ejus sicut supra, et fenestras ejus et vestibula ejus in circuitu, longitudine quinquaginta cubitorum, et latitudine viginti quinque cubitorum. Et vestibulum ejus, id est, atrii exterioris (pro quo Septuaginta et Symmachus, interiorum, posuerunt); et et palmas cœlatæ in frontem illius hinc et inde, et in octo gradibus ascensus ejus. De Septentrionali plaga, in cuius atrium septem tantum ascendebatur gradibus, transit ad Australem portam et atrium ejusdem plagæ, ad quod non solum septem, ut supra, sed octo gradibus ascenditur: videlicet ut per vetera transeamus ad nova; et ut loquar manifestius, per patriarchas et prophetas, veniamus ad apostolos: ut in altero hebdomas, in altero ogedas sit. Nunc autem venit ad ultimum, immo ad summum, et introducit prophetam per viam portæ interioris, sive per atrium, ad quod iter per viam Orientalem. Via juxta Septuaginta in hoc tantum habetur loco; in Septentrionali, et Australi plaga omnium tacita est, ut possimus intelligere in Orientali tantum porta illam intelligendam viam, qua dicit: *Ego sum via, veritas et vita* (Joan. xiv, 6). Per ipsam enim venimus ad Patrem, et de ipso scriptum est: *Beati immaculati in via* (Psal. cxviii, 1), qui nihil de Christo sinistrum sapiunt, sed fides eorum pura est, et nequaquam hæreticorum sorde polluta. Idemque numerus thalamorum, frontium et vestibulorum, et fenestrarum, et luminis eorum, et eadem mensura longitudinis, et latitudinis: quinquaginta videlicet, et viginti quinque cubitorum sacramenta conservans, et vestibulum ejus parte sive atrii interioris, quod juxta Hebraicum exterius ponitur, ut Orientali lumine omnia teneantur inclusa, secundum illud quod scriptum est: *Nec est qui se abscondat a calore ejus* (Psal. cxviii, 7). Sia relem et exterius, et interioris accipimus atrium: sic intelligendum est, quod Deus et circumfusos sit et infusus, dicens per prophetam: *Qui tenet orbem palmo, et terram pugillo* (Isa. xl, 12): ut omnia ab illo videantur includi. Et rursum: *Cœlestis militi thronus est: terra autem scabellum pedum meorum* (Isa. lxi, 1), ut intra omnia esse credendus est: juxta illud Virgilianum (*Æneid. lib. vi*):

486 Principia orbem se terras, omnesque liquentes,
Luceatque globum immo, Titanique Aera,

^a De more Viet. ad Vulgate lectionem et vestibulum ejus in circuitu quinquaginta cubitos longitudinis, et paulo post in fronte per in frontem.

Spiritus intus alit : totamque infusa per artus,
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

Cumque per arma justitiæ a dextris et sinistris, per gloriam et ignominiam, per bonum et malam famam, per laudes et vituperationes, victoriam de isto sæculo coperimus (II Cor. vi) : tunc palmæ nobis dantur ex utroque latere, quos nec gaudia mutaverunt, nec mœror, nec prospera, nec adversa superarunt : et nequaquam per septem [Al. octo] gradus, sicut in Aquilonis plaga, nec per septem et octo, sicut in meridie continetur : sed per octo [Al. septem] tantum gradus ad summa conscendimus : eo quod sufficiat nobis octonarii numeri, id est, Evangelicum sacramentum ; ut possimus juxta Apostolum dicere : *Et si noveramus secundum carnem Christum, sed jam nunc non novimus eum* (II Cor. v, 16), subauditur juxta carnem.

(Vera. 35 seqq.) « Et introduxit me ad portam quæ respiciebat ad Aquilonem, et mensus est secundum mensuras superiores, thalamum ejus, frontem ejus, vestibulum ejus, et fenestras ejus per circuitum : longitudine quinquaginta cubitorum, et latitudine viginti quinque cubitorum. Vestibulum ejus respiciebat in atrium exterius, et celatura palmarum in fronte illius hinc et inde, et in octo gradibus ascensus ejus. Et per singula gazophylacia ostium in foribus (Vulg. frontibus) portarum : ibi lavabunt holocaustum. Et in vestibulo portæ, duæ mensæ hinc, et duæ mensæ inde, immoletur super eas holocaustum, et pro peccato, et pro delicto. Et ad latus exterius, quod ascendit ad ostium portæ quæ pergit ad Aquilonem, duæ mensæ, et ad latus alterum ante vestibulum portæ, duæ mensæ. Quatuor mensæ hinc, et quatuor mensæ inde : per latera portæ, octo mensæ erant, super quas immolabunt (Vulg. immolabant) : quatuor autem mensæ ad holocaustum de lapidibus quadris extractæ, longitudine cubiti unius et dimidii, et latitudine cubiti unius et dimidii, et altitudine cubiti unius, super quas ponent (Vulg. ponant) vasa in quibus immolatur holocaustum et victimæ. Et labia eorum palmi unius, reflexa intrinsecus per circuitum :

^a De nomine γῆσος, id est, gisso, pauca diximus in libro Hebraicorum Nonnium, sed ibi scribitur γορῆς, sive γαῖρος, et significat clypeum, aut organum bellicum, non labium mensæ, ut LXX voluerunt. Quamquam γαῖρος sit quoque septum et torica; γαῖρος porro agricola dicitur ; et γαῖρα, sive γαῖρα sunt partes tecti prominentes, quibus stillicidia a parietibus arcentur. Mirum quod hanc operam nostram non anteverterit Criticus, sive Clericus sycophanta adversus Hieronymum : sed sufficere ei exultare in locis communibus, et prætermittere ea quæ possunt facere questionem. MART.

^b Quin potius Gallicum vetus est, sic enim Galli jaculum appellabant, a quoitus Græcos et Romanos vocabulum accepisse, præmum est opinari. Stautius Thebaid. iv Græcis vetustissimis per prolepsin tribuit :

Hæc manus Adrastum numero ter mille secuti
Exerant, pars gessa manu, pars robor flammis
Indurata diu, etc.

Qua nem licentia Silius lib. ii Pœniæ scribit :
Omnia Pœnam

A « super mensas **487** autem carnes oblationis. » Multum in hoc testimonio Hebraica Veritas a Septuaginta Interpretum editione discordat. Hoc enim quod diximus : *Ibi lavabunt holocaustum, et in vestibulo portæ duæ mensæ hinc*, et rursum : *Ut immoletur super eas holocaustum et pro peccato*, in Septuaginta non habetur : sed in plerisque codicibus de Theodotione additum est. Rursum ubi nos diximus : *Et labia eorum palmi unius reflexa intrinsecus per circuitum*, Septuaginta transtulerunt, ^a et *gissos palmi habentes dolatum intrinsecus per circuitum*. Quod verbum, utrum Hebræum, ^b an Græcum sit, scire non possumus, nisi hoc tantum quod pro giso, Symmachus et Theodotio, *labia*, Aquilæ prima editio *ἰστροδαῦς*, numero plurali ; secunda, *labia* transtulerunt : pro quo in Hebræo habetur ^c אֶשְׂפַתַּיִם B (אֶשְׂפַתַּיִם). Et ubi nos diximus, *super mensas autem carnes oblationis*, Septuaginta posuere de suo, et in mensis deasper lecta, ut operiantur a pluvia et siccitate. Illud autem quod Hebræis nominibus ediderunt, *Thes, et Elan, et Elalamoth, et Elam*, quid significet, et supra admonuimus, et a regione ostendere potest nostra translatio : nec necesse est super hoc sæpe admonere lectorem, et prudentiæ ejus studioque diffidere. Introducitur ergo rursum ad portam quæ respiciebat ad Aquilonem : sed nequaquam ut supra ad atrium exterius, sed interius. In eo enim quod in consequentibus dicitur : *Vestibulum ejus respiciebat in atrium exterius*, ostenditur hoc atrium fuisse intrinsecus. Per quæ profectus ingradientis ostenditur ; dum in singulis locis nomina mensuræque sunt propriæ, et fenestræ per circuitum luminis plena scientiæ universa monstrantes, et per quinquaginta, et viginti quinque cubita remissionis divinatorumque sensuum sacramenta sunt posita, ut in vestibulo atrii interioris positi, exteriora **488** videamus : præteritorum et præsentium motitiam contemplantes, per quam veniamus ad duplices palmas atque victorias, et octo graduum mysteria cognoscamus, introgressi gazophylacia, in quibus templi divitiæ continentur, et lavantur orationes nostræ ab omni sorde peccati : mensæque ex utraque parte binæ sunt positæ, et primum immoletur holocaustum,

Armenti viginti patrio de more sequuntur,
Gessaque, latorumque Sydon, etc.

D Nonnius, *Gessa, tela Galliarum* : qui etiam ex Varro Gallos cum binis gessis describit. Paria habent et Servius ad *Aeneid. vii*, ubi *alpina gessa* dicuntur, et Cæsar de Bell. Gall. iii, et Propertius de Virgilio Gallorum Rege lib. iv. Denique et Claudianus lib. ii in Entropium, itemque secundo in Stilichonem. Sed jam audi S. Augustinum in Josue : « Quid, inquit, dicat Gessa, non facile intelligitur. Hoc interpretes Symmachus acutum appellasse pertinetur. Septuaginta autem interpretes, secundum quos ista tractamus, qui posuerunt gesson, miror si in Græca lingua hastam, vel lanceam (Gallicanam) intelligi voluerunt : ea quippe dicuntur gessa. » De vocalium orthographia parum convenit inter Græcos, qui et γαῖρος, et γαῖρος, γαῖρος, et γαῖρον scribunt, atque inter Latinos quibus æque probatur gæsum, gæssum, gæsum, gæssum.

^c Omittunt editi libri articulum ῥ, sive A, quam litteram retinent omnes mss. codices. MART.

quod totum sacer ignis assumat, deinde pro peccato, et ad extremum pro ignorantia: quod vel scientes commisimus, vel ignorantes. Ad latus quoque exterius juxta Septuaginta erat rivus fabricatus, qui holocaustorum cineres, et carniū virulentias (*Al.* jurulentias) efferebat exterius: sive erant duæ mensæ, et ad latus alterum vestibuli ejusdem portæ duæ mensæ, id est, ex utraque parte quaternæ, quatuor hinc, et quatuor inde, et post tergum, sive ad latus earum aliæ octo mensæ: ut simul faciant mensas sedecim: quo numero prophetarum mysteria demonstrantur: ut quidquid per Evangelicam offerimus dignationem, prædictum eorum vaticinationibus approbemus. Quodque inferuntur quatuor mensæ de lapidibus quadris extractæ, et hæ ipsæ ad sacrificium et holocaustum (*Al.* holocaustorum), isti sunt vivi lapides qui volvantur super terram, et habent secum angularem lapidem, quo veteris, et novi Instrumenti parietes continentur. Quatuor autem numerus Evangelica sacramenta demonstrat, longitudine et latitudine habens unum cubitum et dimidium, id est, per quadrum, quæ simul juncta tres cubitos faciunt, qui tres cubiti habent in alitudine cubitum unum; ut mysteria Trinitatis unius cubiti, hoc est divinæ majestatis mensura conservet, dicente Domino ad discipulos: Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti (*Matth.* xxviii, 19). Nomen autem Dei, quasi unius (*Al.* unus) altitudinis cubitus est, qui ~~488~~ tres complectitur proprietates, et holocausta oblationum nostrarum semper assumit. Super ipsas autem quatuor mensas holocaustorum vivis lapidibus extractas, quarum longitudo, et latitudo, et altitudo descripta est, ponuntur vasa in quibus immolatur holocaustum martyrum, de quibus dicitur: Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus (*Ps.* cxv, 5); et eorum victimæ, qui continentia, et corporis sanctitate, animas suas immolant Domino. Mensarumque istarum nomine, puto in Matthæo, et Luca, Marco et Joanne apostolis contineri: quarum corona desuper flexa intrinsecus, per circuitum margines ambiebat, ut holocausta contineret intrinsecus, et non passim fluere permetteret, teneretque carnes oblationis, sive ut LXX transtulerunt: *Et ipsæ mensæ tectæ erant desuper*, propter imbrum violentiam, et æstivi solis nimiam siccitatem: ut carnes desuper positæ, possint dicere cum propheta: Per diem sol non uret nos, neque luna per noctem (*Ps.* cxx, 6). Quorum alterum, nimis pluvii, et tempestatibus tribulationum dissolvit oblationes; alterum vehementi æstu persecutionum arefacit quidquid oblatum est. Ignosce, lector, difficultati locorum: aut si melius quid invenire potes, doce: libenter discimus quod nescimus.

(Vers. 44 seqq.) Et extra portam anteriorem et gazophylacia cantorum in atrio interiori, quod erat in latere portæ respicientis Aquilonem, et facies eorum contra viam Australem: una ex latere et portæ Orientalis, quæ respiciebat ad viam Aquilonis.

Et dixit ad me: Hoc est gazophylacium quod respicit viam meridianam sacerdotum [*Vulg.* addit erit], qui excubant in custodiis templi. Porro gazophylacium quod respicit ad viam Aquilonis, sacerdotum erit qui excubant ad ministerium altaris: Isti sunt filii Sadoc qui accedunt de filiis Levi ad Dominum, ut ministrent ei. Et mensus est atrium longitudine centum cubitorum, et latitudine centum cubitorum per quadrum, et altare ante faciem templi. Et introduxit me in vestibulum templi: et mensus est vestibulum quinque cubitis hinc, et quinque cubitis inde, et latitudinem portæ trium cubitorum hinc, et trium cubitorum inde. Longitudinem autem vestibuli viginti cubitorum, et latitudinem undecim cubitorum, et octo gradibus ascendebatur ad eam, et columnæ earum [*Sic. mss. Vulg. errant*], in frontibus, una hinc, et altera inde. ~~490~~ Pro gazophylaciis, Septuaginta *exedras* transtulerunt. Illudque quod nos diximus *exedra*, sive *gazophylacia* cantorum, ab eis prætermisum est. Rursumque post mensuram vestibuli quinque cubitorum hinc, et quinque cubitorum inde, addidere de suo, et latitudo portæ cubitorum quatuordecim, cum in Hebræo tantum positum sit, et latitudo portæ trium cubitorum hinc, et trium cubitorum inde. Hæc lectorem admonui, ne translationum diversitate turbetur, sed ut in præsentī loco, et maxime in mensuris templi, Hebraica veritate contentus sit. Igitur post murum, quem περιβολον Septuaginta transtulerunt, qui totum templum per quadrum ambiebat in circuitu, introductum prophetam legimus in atrium interius, et deinde ad Aquilonem, et ad Austrum, et ad portam Orientalem, et rursus ad Aquilonem: de quibus, ut potuimus, diximus, et in quorum diversitatibus, vel nominum, vel mensurarum, quid nobis videretur, præteritus sermo monstravit: quorum sensum testimonium Salvatoris breviter ostendit dicentis: In domo Patris mei multe sunt mansiones (*Joan.* xiv, 2). Quibus expletis, ingreditur templum, hoc est, Sancta sanctorum, de quibus nunc dicitur, et intra portam interiorem, gazophylacia, sive *exedra* cantorum. Ad quos illud imperium est: Cantate Domino canticum novum (*Ps.* xcvi, 1). Qui cum Angelis clamitant: Gloria in excelsis Deo, et super terram pax in hominibus bonæ voluntatis (*Luc.* ii, 14). Quod atrium interius erat situm in latere portæ, quæ respiciebat ad Aquilonem, et ad Austrum, et ad Orientem; ut semper meminerint cantores Domini, et qui angelorum officio detineantur, per quos gradus ad summa pervenerint; et mysteria singulorum locorum diligenter agnoscat. Denique vir ille cujus calamus, et funiculus erat in manu, introducto propheta in atrium interius quod respiciebat viam meridianam, hæc locutus est, *Hoc est gazophylacium sive exedra*; et ut Theodotio posuit, *thalamus*, qui habitationi sacerdotum separatus est, observantium in excubiis templi. Porro gazophylacium quod respicit ad viam Aquilonis.

lonis, sacerdotum erit, qui excubant ad ministerium A altaris. In quo notandum, quod sacerdotes quibus custodiae templi delegatae sunt, habitant **491** in gazophylacio, quod respicit ad viam meridianam, in qua lux plenissima est. Hi autem qui excubant ad ministerium altaris, in quo offeruntur victimae pro peccato, in gazophylacio sint quod respicit viam Aquilonis, eos qui ab Aquilone veniunt, et offerunt victimas pro peccatis, suscipere et salvare cupientes. Qui utrique pro officiis suis Domino servientes, appellantur filii Sadoc, qui interpretatur *justus*, sive *justificans*, omnipotens videlicet Deus, de quo scriptum est: Justus Dominus, et justitias dilexit: æquitate vidit vultus ejus (*Ps. x, 8*). Isti autem filii Sadoc de filiis Levi, qui interpretatur *assumptus*: et ipsi assumuntur a Domino, ut accedant ad eum, et nequaquam de solo dicatur Moyse: Moyses accedebat ad Dominum; alii vero non accedebant (*Exod. xix*); sed et omnes qui serviunt ei, et ministrant, Domino appropinquare dicuntur. Iste autem vir qui introduxit Ezechielem in atrium interioris, et ut ita loquar, ad Sancta sanctorum, mensus est ipsum atrium, in quo erant duæ exedræ sive gazophylacia custodum templi, sive altaris habitaculis delegata, et reperit longitudinis, et latitudinis per quadrum centenos cubitos: ut Sacerdotes Dei ministerio servientes, qui per arctam, et angustam viam intraverant, habeant deambulacra latissima, et in perfecto consummatoque virtutum numero commorentur. Et in ipso atrio erat altare ante faciem templi: ut numquam sanctorum ad Deum cesset oratio. Supradictus quoque vir introduxit Ezechielem in vestibulum, sive *πρόπυλον* templi, quod mensus est quinque cubitis hinc, et quinque cubitis inde: quoniam qui introductus est, divinis sensibus fuerat eruditus, et nec dexteram noverant, nec sinistram, sed via regia ingrediebatur. Latitudo autem ipsius portæ, per quam introitus erat ad vestibulum templi, habebat ternos cubitos hinc et inde. In quo Scripturæ sanctæ observanda elegantia: quod non dixerit a dextera et sinistra, ne videretur in Sanctis sanctorum sinistrum aliquid **492** nominare; sed hinc et inde, id est, ex utraque parte. Statimque prudens lector intelligit, trinum numerum ad Trinitatis mysterium pertinere, quæ porta est ingredientium ad Deum, dum et Pater in Filio est, et Filius in Patre, et in utroque Spiritus sanc-

tus. Qui ternus numerus, una porta est eorum qui post baptismum Trinitatis perveniunt ad salutem. Quod autem sequitur: *Longitudo vestibuli viginti cubitorum, et latitudo undecim cubitorum*, videtur facere questionem, quomodo dualis numerus qui refertur ad duas decadas, et undecimus qui unum videtur habere minus, ut sacrum numerum compleat duodecimum, in vestibulo templi esse dicatur. Quod plerique sic solvunt: Quamvis sancti sint sacerdotes et in templi ministeriis collocati, et quotidie victimas offerant Christo: tamen quia in hoc mortali fragilique corpusculo, et ægrotationibus vitiiisque subjecto commorantur, vicenarium habent numerum et undecimum. Unde dicebat et Apostolus: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (*Rom. vii, 24*)? Non quod juxta sævissimam hæresim, abolenda corpora esse credamus; sed quod voti nostri sit supervestiri, non spoliari, et mortale hoc accipere immortalitatem, et corruptivum induere incorruptionem. Illud autem quod sequitur: Et octo gradibus ascendebatur ad eam (*I Cor. xv*), id est, ad portam interiorem, scientibus Hebræam linguam, facit magnam difficultatem. Denique Symmachus, quem in hoc loco secuti sumus, octo gradus posuit: Septuaginta, decem; Theodotio et Aquilæ secunda editio, undecim; prima autem nullum numerum posuit, sed absolute ait, et gradibus in quibus ascendebatur ad eam: ut vel juxta consuetudinem priorum portarum, octo intelligamus gradus, sicut intellexit et Symmachus, vel certe quos habebat porta interior, quorum numerum Scriptura non dixit (pro quo in Hebræo positum est, *UROB* (ורוב), id est *et latitudo*, *ASTK* (אסתי), *ESRE* (עשר)). Quod si ita legatur, undecim significat: **493** sin autem pro *ESRE*, hoc est, decem, legamus *ESER* (אשר), non significat decem, sed pronomen *qui*). Hæc Hebræi sermonis expertibus deliramenta videantur: sed nunc non controversias scribimus, aut orationes, in quibus ludi solet compositione verborum, sed explanationes, et commentarios Hebræorum voluminum. Verum redeamus ad cœptum. Octo sive decem gradibus qui perfectus est numerus, aut undecim, de quo jam diximus, ascenditur ad portam sanctorum, in cujus frontibus columnæ erant, una hinc, et altera inde. D Non dixit, duæ, ne in dualem incurreret numerum, sed, una et una, qui perfectus est numerus, et

* Falso legunt hic libri ante nos editi, *positum est verohab*, etc., cum Hieronymus legat in mss. codicibus *UROB* juxta morem antiquorum, et non juxta punctationem hodiernam. Consequenter in manuscriptis exemplaribus scriptum reperio, sed pro nomine sermonis, etc.; vel, sed pro nomine quibus Hebræi, etc. Quæ depravationes sunt veterum librorum, qui et ipsi expertes fuerunt Hebræi sermonis. MART. — Quatuor hos versus uncinis inclusos Victorius delet, eruditiorum, ut ait, iudicio fretus, quod nec sensum sanctissimi viri assequerentur, nec interpretationis diversitatem, qualisnam vera esset, attingerent. Equidem verba *Urob*, *Aste*, *Esre* in Hebræo non pro gradu numero quibus ascen-

debatur, et quos Hieron. exponit, sed pro ejusmet versiculi priori parte posita sunt, et cubiculi ipsius latitudo cubitorum undecim dicitur: quæ ad propositam difficultatem nihil faciunt. Non adeo tamen hæc temere intrusa pericope suppositaque textui Hieronymiano putanda est, sed manca potius ac deformata veterum scribarum mendis; siquidem et verba ipsa S. Doctoris ingenium probe referunt, et maxime subnexa orationis series, id genus aliquid ex Hebræo observatum antea, persuadet. Facile quidam excidit versus quem supplere quidem ex ingenio possim, nolim vero cum mss. suffragiis caream.

unione sui imitatur Deum. Istæ autem erant columnæ duæ, de quibus et in Apocalypsi dicitur : Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur (*Apoc. iii, 12*). Et Petrus ac Joannes columnæ appellantur Ecclesiæ (*Galat. ii*), per quos ingredimur ad Sancta sanctorum, et quorum doctrina, ad Christum noster introitus est.

(Cap. XLII. — Vers. 1 seqq.) « Et introduxit me in templum, et mensus est frontes sex cubitos et latitudinis hinc, et sex cubitos latitudinis inde, latitudinem tabernaculi. Et latitudo portæ decem cubitorum erat, et latera (sive humeri) portæ quinque cubitis hinc, et quinque cubitis inde. Et mensus est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, et latitudinem viginti cubitorum. » Post multa mysteria, variosque introitus, et locorum singulorum proprietates, tandem aliquando vir, cujus funiculus cæmentariorum, et mensuræ calamus in manu erat, Ezechielem prophetam introducit in templum, et mensus est frontem templi : pro quo *alam*, Septuaginta ; et *elam* Theodotio ; et in *circuito* Symmachus transtulerunt. Et ex utraque parte latitudo tabernaculi senum cubitorum erat, sacramentum creaturarum omnium continens : in sex enim diebus mundus est consummatus. Per quorum notitiam causasque conditionis atque rationem intramus ad templum Dei, et ex creaturarum ordine atque constantia cognoscimus Creatorem. Latitudo autem portæ templi erat decem cubitorum, qui sacratu et perfectus est numerus, et in quo mense septimo, die decima mensis, jejunium et propitiatio est. Decima autem die mensis primi, qui appellatur *Nisan*, ad immolationem, **494** et præparationem Paschæ agnus assumitur. Septimo igitur mense, decimæ offeruntur in Dei horrea, sive, ut Scriptura appellare consuevit, torcularia. Unde dicti et Apostolus : Dilatamini et vos (*II Cor. vi*) ; ut postquam per decem portæ cubitos templum quis fuerit [*Al.* qui fuerat] ingressus, ex utraque parte portæ ipsius latera, sive ut proprie in Hebraico dicitur, humeri mensurentur qui semper referuntur ad opera. Unde et Isachar desideravit bonum (*Gen. xlix*), requiescens inter medios cleros, vidensque requiem, quia bona est, et terram, quia pinguis, supponit humerum ad laborandum, et factus est vir agricola. Et in veste pontificis, humerale cum rationale stringitur, ut rationi opera copulentur, et possit dicere vir Ecclesiasticus : A mandatis tuis intellexi (*Ps. cxviii, 104*). Qui humeri portæ, ex utraque parte, quinas habebant porticus, ut per terrenos sensus atque divinos, super quorum differentia sæpe scripsimus, ingrediamur adyta templi, cuius mensus est vir ille, qui doctor propheta erat, longitudinem quadraginta cubitorum,

et latitudinem viginti cubitorum, sive ut melius est, portæ longitudinem ac latitudinem : quia supra tantum de latitudine, et humeris ejus dixerat. Quod autem vices quadraginta octingentesimum numerum faciat, qui vicinus est octonario, nulli dubium est. Unde in Ecclesiaste præcipitur : Da partes septem : da et octo (*Ecc. xi, 2*). De cujus numeri sacramento crebro disputasse me novi, sive quia per tribulationes, et angustias hujus sæculi intramus ad sanctuarium [*Al.* sanctum atrium] Domini : idcirco latitudo portæ habebat cubitos quadraginta, qui numerus semper in labore positus est. Unde et Moyses, et Elias quadraginta diebus non comedunt panem, et aquam non bibunt (*Deut. ix ; III Reg. xix ; Deut. xix*) : et annis quadraginta populus Israel vexatur et probetur in solitudine, et per multos labores terram repromissionis ingreditur : et Dominus atque Salvator secundum assumpti corporis fragilitatem quadraginta diebus tentatur in solitudine, ut post victoriam accedant angeli, et ministrent ei (*Math. iv*) : Cum autem per tribulationes, et angustias poterimus dicere illud Apostolicum : In omnibus tribulati, sed non coangustati (*II Cor. iv, 8*), atque illud propheticum : In tribulatione dilatasti mihi (*Psal. lvii*), tunc nobis latissimus aperitur introitus, qui viginti cubitorum habet **495** latitudinem, et superius mundi certaminibus atque terrenis, qui et ipse dælis est numerus, ingrediamur templi penetralia, et audiamus imperantem discipulis Dominum : *Confidite : ego vici mundum* (*Joan. xvi, 34*).

(Vers. 3, 4.) « Et ingressus intrinsecus (sive in atrium interius) mensus est in a fronte (sive *alam*) portæ duos cubitos, et portam sex [*Al.* decem] cubitorum, et latitudinem portæ septem cubitorum (sive et humeros portæ septem cubitis hinc, et septem cubitis inde). Et mensus est longitudinem ejus (sive ostiorum) viginti cubitorum et latitudinem viginti cubitorum ante faciem templi. Et dixit ad me : Hoc est Sanctum sanctorum. » Quantumvis proficiamus, semper nobis major profectus aperitur. Unde post introitum templi rursus ingredimur intrinsecus, sive ut Septuaginta transtulerunt, intertus atrium, in cujus fronte, sive *el*, pro quo Symmachus, circa portam, Theodotio *ELAM*, Hebraicum *UL* (איל), Aquila ostium, nos *frontem* interpretati sumus, duo erant cubiti : ut juxta superiorem secusum per dualem numerum ingrediamur ad eum locum, ubi sunt Sancta sanctorum. Unde et ipsa porta sex cubitorum erat, per quam ingressi, æternam requiem possidemus, quæ in septenario numero demonstratur. Pro quo Septuaginta transtulerunt, et latitudinem portæ septem cubitorum hinc, et septem cubitorum inde, in Hebræo et cæteris editionibus semel tantum *septem cubiti*, in latitudinis portæ, po-

« Locus depravatus editus apud Erasmum et Marianum : qui hoc modo legunt : In cujus fronte sive *adâm* (*Er.* *elau*) pro quo Symmachus *κατὰ τὴν θύραν*, id est, circa portam : Theodotio Hebraicum *איל*, et : Aquila ostium, nos frontem interpretati sumus.

Ubi nihil reperio Hieronymianum, cum pro *el* posuerint *adâm*, vel *elau* ; Græca verba Symmachi adiderunt de suo ; et pro lectione Theodotii *elam*, et Hebræo *איל*, substituerint Hebraicum bodierum *איל*, sive *el*. MART.

siti sunt. Quod autem sequitur : *Et mensus est longitudo ejus*, sive ut Septuaginta transtulerunt, *astiorum viginti cubitorum*, pro quo in plerisque codicibus juxta Septuaginta *quadraginta* continentur, latitudinem quoque viginti cubitorum ante faciem templi, illud significat, quod ante templi faciem, et introitum ejus, præteriti laboris atque certaminis nobis mensura semper occurrat. Quam enim rationem in singulis numeris duplex numerus possidet, eandem duæ habent decades. Et hoc considerandum, quod ingressus intrinsecus per portam duorum in fronte cubitorum, et sex habentem cubitos, septemque in latitudine ex utraque parte, et viginti cubitos in longitudine, **496** totidemque in ipsis templi foribus, doceatur propheta qui sit ille locus, vel quo appelletur vocabulo. Dixit enim, inquit, mihi : *Hoc est Sanctum sanctorum*. Sin autem ante templum, sive ut Scriptura cognominat, ante faciem templi Sanctum sanctorum est, quantam beatitudinem in templi ædificiis, et in interioribus ejus existimare debemus! De qua propheta loquitur : *Hoc labor est in conspectu meo, donec ingrediar in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum* (Ps. LXXVII, 16, 17). Sed et hoc notandum, quod in descriptione tabernaculi dicuntur Sancta sanctorum, plurali numero; hic autem Sanctum sanctorum, numero singulari, ut post sancta veniamus ad sanctum : quomodo post multa cantica pervenimus ad Canticum canticorum, quod omnium carminum carmen est, et quod canentes, sponsi copulam nunc amplexibus.

(Vers. 5 seqq.) « Et mensus est parietem domus sex cubitorum, et latitudinem lateris quatuor cubitorum undique per circuitum domus. Latera autem lateris ad lateris, his triginta trium [Vulg. tria], et erant eminentia quæ ingrederentur per parietem domus in lateribus per circuitum, ut continerent, et non attingerent parietem templi. Et platea erat in rotandum ascendens : sursum per cochleam et in cœnaculum templi deferebat per gyrum. Idcirco latius erat templum in superioribus, et sic de inferioribus ascendebatur ad superiora in medium ✕ et de mediis ad tristega et Thrael ; Quod autem in LXX ponitur, *Et de mediis ad tristega*, id est, *ad tria cœnacula, et Thrael*, in Hebraico non habetur. Pro *Thrael* quoque (quod nescio quid significet ; * neque enim habetur in Hebræo) legitur apud illos *וראית* (וראית), quod et nos, et ceteri transtulerunt, et vidi, ut sequatur ordo testimonii.

(Vers. 8 seqq.) « Et vidi in domo altitudinem per circuitum fundata latera ad mensuram calami, sex cubitorum spatio, et latitudinem per parietem lateris forinsecus, quinque cubitorum, et interior domus in lateribus domus, et inter gazophylacia et latitudine viginti cubitorum in circuitu domus

undique. Et ostium lateris ad orationem (quod in Septuaginta non habetur), ostium unum ad viam Aquilonis, et ostium unum ad viam Australi, **497** et latitudinem loci ad orationem (quod et ipsum Septuaginta non transtulerunt), quinque cubitorum in circuitu. Et ædificium quod erat separatim versumque ad viam respicientem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum : paries autem ædificii quinque cubitorum latitudinis per circuitum, et longitudo ejus nonaginta cubitis. Postquam pervenit ad Sanctum sanctorum, de quo supra diximus, vir ille venerabilis mensus est Sancti sanctorum parietem, qui propter fabricam mundi, et omnem visibilem creaturam, quæ in sex diebus condita est, sex habebat cubita, et latitudinem unius lateris quatuor cubitorum : non ex uno latere, sed per circuitum. Quatuor autem cubita tenebat per circuitum domus latitudo, ut quatuor elementa monstraret, ex quibus universa compacta sunt, et maxime humana corpora, contra quæ sancti dimicantes, et subjicientes se animæ potestati, interiora mereantur intrare, et Domini arcana cognoscere. Ipsa autem latera quæ in circuitu domus erant, et quatuor cubitorum spatio a templi parietibus separabantur, juncta sibi erant : ita ut unum lateris aliud lateris contingeret, et haberet in longitudine non triginta et tres cubitos, sed bis triginta tres, hoc est, sexaginta sex. Vetus in Levitico loquitur Testamentum, in ortu maris post unam hebdomadam, et illam quæ genuit, et illum qui genitus est, triginta tres explore dies, ut veniant ad purificationem (Levit. XII). Porro si genuerit feminam, duplicem observari numerum, id est, sexaginta sex. Et quia, ut veniamus ad sancta sanctorum, non solum prima indigemus nativitate, sed et secunda, ut nati in carne, renascamur in spiritu : idcirco non sexaginta sex, sed bis triginta et trium ponitur numerus : ut utraque nativitas Deo auctori debeatur illiusque clementiæ, et duplici muro circumveant latera domus quæ templi fulciant ædificium. Quodque sequitur juxta Hebræicum : « Et erant quædam eminentia, quæ egrederentur per parietem domus per latera in circuitu, ut continerent, et non attingerent parietem templi, » illud significat : quod sancti viri in multitudine credentium erumpant per parietem templi, per omnia videlicet latera in circuitu, et contineant Ecclesiæ fundamenta, et tamen non tangant parietem templi : **498** tantum vidisse contenti, et de longe inenarrabilia adorasse mysteria. Nunc enim videmus per speculum in ænigmate, et plenissimam tangere atque comprehendere non possumus veritatem. Quod autem platea erat in rotandum, ascendens sursum per cochleam, et in cœnaculum templi deferebat per gyrum : et idcirco latius erat templum in superioribus, et sic de in-

* Victorio autem isthæ lectio impressa adeo visa est intellectu difficilis et corrupta, ut de suo rescribere non dubitavit, nescio quid significet apud illos ; in Hebræo legitur *Uraithi*, quod, etc. Illoc vero planissime ex Hieronymo constat, quod litterarum Hebrai-

carum similitudine decepti LXX pro verbis *וראית* וראית legerint, junxerintque aliter בית וראית *Ve-thrael*, sive *et Thrael*, domus, quæ vox neque Hebræica est, neque in Hebræo habetur, sed pro ea legitur *Uraithi*, *Et vidi*, etc.

ferioribus ascendebar ad superiora, et medium: A v) puto perspicuum esse lectori, semper angustiora esse quæ deorsum sunt in Isejuniis, χαμεννίαις, et victus continentia, paulatimque dum ad summa conscendimus, latiore nobis aperiri viam, et impleri quod scriptum est: in tribulatione dilatasti mihi (Ps. 117, 4). Per rotundum autem et per cochleam ascendimus templi cœnaculum, quæ figura inter omnia σχήματα a philosophis quoque hujus sæculi pulchrior approbatur: dum et cœlum, et sol, et luna, et astra cætera, et punctum terræ, in corporibus quoque humanis, oculi, quasi altera sidera, et figura capitis, quod omnium sensuum receptaculum est, teretesque digiti, et femina, et brachia hanc præferunt rotunditatem. Porro cœnaculum templi, ad quod de angustioribus ad altiora conscendimus, illud puto esse, quod in regum volumine Elias habuit, et Elisæus, et in apostolorum Actibus, Tabitha, id est, δόπραξ et damula nostra possedit, quæ bonis operibus ad summam conscenderat (III Reg. xvii; IV Reg. iv; Act. ix; Act. x). Apostolus autem Petrus, super quem Dominus Ecclesiæ fundamenta solidavit, transcendit cœnaculum, et venit ad tectum, quod significantius Græce δῶμα dicitur, id est, tecti solarium: et incognita prius sæculo Ecclesiæ sacramenta cognovit. Salvator quoque generis humani pascha fecit in cœnaculo, et magno latoque cœnaculo, atque omni sorde purgato stratoque, et ad spirituale convivium præparato, ubi mysterium corporis et sanguinis suis tradidit discipulis, et æternam nobis agni immaculati reliquit festivitatem. Quodque addidit: Et de mediis ad tristega, id est, tertia cœnacula et Thrael, videtur mihi obelo prænotandum. Quid enim necesse est dubia, et non scripta disserere: cum in ea quæ Hebræorum tenentur libris debeamus incumbere? Sequitur: Et vidi in domo altitudinem per circuitum fundata 499 latera ad mensuram calami, sex cubitorum spatio: et latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum, et inter gazophylacia (quæ Symmachus ἱεῖδραξ vocat) latitudinem cubitorum viginti per circuitum domus. Quibus numeris ostenditur, quod de mundo hoc, et de terrenis sensibus, et de duali duarum decadarum numero, qui refertur ad viginti, non solum in sancta sanctorum, sed et in cœnaculâ eorum mereamur ascendere, et semper habere in memoria, quod per sex dies conditionis nostræ, et per quinque sensus, et per viginti cubita latitudinis ascenderimus ad cœnaculum templi, et terrenam humilitatem, sensumque litteræ relinquentes, transierimus ad summitatem Ecclesiæ, Spiritusque Sancti consortio gaudeamus. Et ostium, inquit, lateris ad orationem contra viam Aquilonis (Jer. 1, 14), a quo exardescunt mala super omnem terram, et quem Dominus abacturum se a nobis pollicetur, dicens: Et eum qui ab Aquilone est, abigam a vobis (I Joel. 11, 20). Pulchreque in ostio contra Aquilonem locus orationis est, ut secundum Apostolum (I Thess.

v), oremus sine cessatione, et dicamus cum Jeremia: Non sileat pupilla oculi mei (Thren. 11, 18), vel præsentia mala vitare cupientes, vel agentes gratias pro præteritis. Quamdiu enim in tabernaculo corporis hujus sumus, ingemiscimus, dicimusque: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. vii, 24)? Sed et ad viam Australem erat ostium, et ipsum juxta Hebraicum habens locum orationis et quinque tendens cubitis per circuitum. Post frigus enim Aquilonis ad Australem transimus calorem, et tamen rursus orationis quaerimus locum, in Aquilonis ostio, ut evadamus pericula: in Australi, ut agamus gratias pro præteritis, et sit nobis victoriæ securæ possessio. Quinque autem cubiti, et in hoc loco divinos indicant sensus, per quos de terrenis ad altiora conscendimus. Et ædificium, inquit, quod erat separatum versumque ad viam respiciat ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum: ut post labores, et pericula, et sæculi istius fluctus atque naufragia, et annos septuaginta, de quibus Jeremias scribit, et Daniel, et Zacharias (Jer. xxv et xxx; Dan. ix, Zach. ix); verum et legitimum septem decadarum sabbatum 500 consequamur: ut sit nobis æterna requies, et per quinque cubitorum latitudinem veniamus ad longitudinem nonaginta cubitorum: in qua ætate de repromissione filium Sara generavit, quæ nonaginta annorum, id est, novem decadarum, peperit Isaac, juncta Abraham centenariis (Gen. xxi), id est, decem decadarum habenti mysterium. Qui numerus quid significet, sequens Scriptura monstrabit.

(Vers. 13 seqq.) Et mensus est domus longitudinem centum cubitorum. Et quod separatum erat ædificium, et parietes ejus longitudinis centum cubitorum. Latitudo autem ante faciem domus, et ejus quod erat separatum contra Orientem, centum cubitorum. Et mensus est longitudinem ædificii contra faciem ejus, quod erat separatum ad dorsum. ἘΘΕΤΑC (id est, eminentia) ex utraque parte centum cubitorum: Et templum interius, et vestibula atrii. Limina et fenestras obliquas ΕΘΕΤΑC, in circuitu per tres partes contra uniuscujusque limen, stratumque ligno per gyrum in circuitu: terra autem erat usque ad fenestras: Et fenestræ clausæ. Super ostia, et usque ad domum interiorem: Et forinsecus per omnem parietem in circuitu intrinsecus: Et forinsecus ad mensuram. Et fabricata Cherubim et palmæ: Et palma inter Cherub et Cherub: duasque facies habebat Cherub: faciem hominis juxta palmam ex hac parte, et faciem leonis juxta palmam ex alia parte; expressam per omnem domum in circuitu. De terra usque ad superiora portæ Cherubim et palmæ cælatae erant in pariete templi. Limen quadrangulum erat: Et facies sanctuarii aspectus contra aspectum altaris lignei, trium cubitorum altitudo ejus: Et longi-

* In Lat. Hier vers. *ecthetas*: in aliis libris *ethecas*, quod idem est derivatum vocabulum ex Hebraico אֶתְחָתָה.

tudo ejus duorum cubitorum : Et anguli ejus, et
 longitudo ejus, et parietes ejus lignei. LXX : Et
 mensus est $\frac{2}{3}$ contra *, domum longitudinem cu-
 bitorum centum : et reliqua et separantia et parie-
 tes ejus, in longitudinem cubitorum centum : Et
 latitudinem contra faciem templi, et reliqua econ-
 tra cubitorum centum. Et mensus est longitudinem
 separantis contra faciem reliquorum, quæ erant
 post tergum domus illius, et reliqua hinc et inde cu-
 bitorum centum longitudinem. Et templum et an-
 guli, et *Ælam* exterius strata ligno, et fenestræ in
 modum retis factæ tres, ad lucendum, ut prospice-
 retur per eas. Et domus, et ea quæ proxima erant,
 strata ligno per circuitum : Et pavimentum,
 501 et de pavimento usque ad fenestras. Et fenest-
 ræ aperiabantur tripliciter, ut prospiceretur per
 eas : et usque ad domum interiorē, et exteriorē,
 et per omnem parietem in circuitu intrinsecus et
 extrinsecus mensura, et cælata Cherubim, et
 palmæ inter Cherub et Cherub. Duæ facies Che-
 rub : facies hominis ad palmam hinc, et facies
 leonis ad palmam inde : cælatus omnis paries per
 circuitum a pavimento usque ad laquearia Cheru-
 bim, et palmæ cælatae. Et sanctuarium et tem-
 plum aperiabatur per quatuor angulos contra fa-
 ciem sanctorum : visio quasi species altaris lignei :
 trium cubitorum altitudo ejus, et longitudo cubi-
 torum duorum : et latitudo cubitorum duorum : et
 cornua habebat, bases quoque et parietes ejus
 lignei. Verbum *contra*, quod LXX transtulerunt
 in principio testimonii, ubi scriptum est : *Et men-
 sus est contra domum*, in Hebraico non habetur, et
 ideo obelo prænotandum est : ut sit rectius et ve-
 rius, *et mensus est domum longitudine cubitorum cen-
 tum*, et reliqua. Describuntur autem Sancta sancto-
 rum et templum interius, quod post nonaginta cu-
 bitos, ex tribus partibus centenos cubitos habere
 dicatur, a perfectum videlicet numerum decadarum
 decem : ut et mente, et sermone, et operibus Do-
 mino serviamus, recordantes illius Apostolici exem-
 pli in quo ait : Ut scire possimus quæ sit latitudo,
 et longitudo, et profundum, et altitudo (*Ephes. iii.*
 18). Quod autem in Hebraico dicitur, ædificium se-
 paratum et parietes ejus, LXX *reliqua* interpretan-
 tur et *separantia*, quæ non hæreant parietibus tem-
 pli, sed propinquos et suos habeant parietes. Ipsum
 quoque templum et anguli ejus, et *Ælam*, id est,
πρόπυλον, sive *vestibulum*, exterius erant strata ligno,
 sapientia videlicet, quod lignum vitæ situm in pa-
 radiso Scriptura commemorat (*Genes. ii*). Fenestræ
 quoque erant factæ in modum retis, instar cancello-
 rum : ut non speculari lapide, nec vitro, sed lignis
 interrasilibus et vermiculatis clauderentur : pro qui-
 bus in Hebraico obliquas fenestras habet, quæ in
 tribus tantum erant partibus templi, ad dexteram vi-
 delicet et sinistram, et post tergum, id est, ad Me-
 ridiem, et ad Aquilonem, et ad Occidentem. Orien-

* De hac depravatione jam dixi in annotationibus ad caput istud Ezechielis tom. I, col. 713 et 714.

A talis autem pars non habebat fenestras, quia ipse
 introitus clarum immittebat lumen intrinsecus, et
 cuncta interiora templi, januarum lumine 502
 complebantur, ita ut per singulas fenestras et can-
 cellorum foramina intro quis posset aspicere. Et
 non solum exteriora erant strata ligno, sed tanta erat
 lignorum copia per circuitum, ut et pavimentum et
 de pavimento usque ad fenestras, lignis omnia jun-
 gerentur. Quæ fenestræ juxta Septuaginta aperi-
 ebantur tripliciter : ut apertis eis, triplex in templo
 Dei intelligentia monstraretur, juxta illud quod alibi
 dicitur : Tu autem describe ea tripliciter (*Prov.*
 xxii, 20). Prospicitur autem per eas non solum in-
 terius, sed et exterius : ut quæ interiora sunt, invi-
 sibilis ; quæ exteriora, visibilia cognoscamus : ut
 B aliud mentem, aliud carnem, aliud spiritualem intel-
 ligentiam, aliud simplicem monstret historiam, et
 per omnes parietes in circuitu, tam intrinsecus,
 quam extrinsecus, erant mensuræ suæ. Nihil enim
 absque ratione et mensura in templo Dei, et maxime
 in sancto [*Al. sancta*] sanctorum a Deo factum est.
 Cælata quoque erant Cherubim, haud dubium quin
 in lignis, de pavimento usque ad fenestras pertin-
 gentibus, et tam fabrefactæ erant cælaturæ, ut non
 sculptæ, sed appositæ viderentur. *Cherubim* inter-
 pretantur *scientiæ multitudo*. Igitur intrinsecus in
 interioribus templi post scientiæ multitudinem cæl-
 lantur et palmæ, in quibus signum victoriæ est, di-
 cente Apostolo : Persequor autem ad statutum bra-
 vium supernæ vocationis Dei, in Christo Jesu
 C (*Philip. iii, 14*). Quæ palmæ erant inter Cherub et
 Cherub, ut unum Cherub duarum palmarum lateri-
 bus vallaretur : quod Cherub nequaquam, ut in
 principio hujus prophætæ legimus, quatuor habebat
 facies, hominis scilicet, et leonis, et vituli, et aquilæ ;
 sed tantum duas, hoc est, hominis et leonis, quorum
 primum ad rationem pertinet, sequens ad
 furorem, qui significantius Græce *θυμὸς* appellatur.
 Furem autem dicimus, non eum qui perturbationi,
 et vitio proximus est : sed qui mentis consolidat
 molliem, et fortiolem facit animum dimicantis. In
 principio enim subjacemus concupiscentiæ, quæ
 refertur ad vitulum, propter terrena opera ; et alia
 sunt carnalia, alia spiritualia, quorum extremum
 aquilæ deputatur. Cum autem intraverimus sancta
 D sanctorum, et interiora templi possederimus, nequa-
 quam alia re indigemus, nisi ratione atque fortitu-
 dine, 503 quorum alterum ad sensum atque pruden-
 tiam, alterum refertur ad animi perseverantiam.
 Omnis igitur paries per circuitum templi a pavimento
 usque ad laquearia, Cherubim habebat, et palmas
 mira arte cælatas : post quæ aperiabatur sanctua-
 rium et templum per quatuor angulos contra faciem
 sanctorum. Prius enim habemus scientiæ multitudi-
 nem, per quam victoriam de hoste consequimur, et
 postea nobis sanctuarium aperitur et templum, quod
 habet quatuor angulos, et stationem firmissimam,
 Consule locum, et videsis falsam Mariani restitutionem. MART.

et quæ in nullam partem declivior sit. Nam enim habet naturam mensura quadranguli, ut stabili consistat basi, et in mystico numero, qui prædanti lectori perspicuus est, elementa quatuor, ex quibus constant omnia, solida perpetuam possident. Et cuncta contra faciem sanctuarii aspiciunt: ante quod sanctuarium, sive in quo sanctuario erat species altaris lignei triam cubitorum altitudine, et longitudine cubitorum duorum, latitudine cubitorum duorum, qui juncti faciunt septem cubitos. Quod altare habebat cornua; et tam bases quam parietes ejus, hoc est, latera erant lignea, in quo Scripturæ sanctæ mysteria, humanus sermo non potest explicare: quomodo altare, in quo ignis succendendus erat, mensa videlicet thymiatis nihil ab igne patiatur, sed et ita dicam, igne purius fiat. Sicut enim sanctorum opera, de quibus scribit Apostolus: *Uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit* (1 Cor. iii, 13), non pereunt, sed per ignem periora monstrantur, ita et altaris ligna quæ de lignis paradisi sunt, non tremantur igne vicino, sed puriora redduntur. Nec mirum hoc de sanctuario, et de interioribus templi et altari thymiatis credere, cum etiam *ἀπαύτως*, quod lini genus est, vel lini habens similitudinem, quanto plus arserit, tanto mundius inveniatur. Ignoscet, lector, difficultati, et veniam tribue pauperi intelligentiæ. Per fenestras enim obliquas et in modum retis factas, et quæ semper clausæ sunt, vix usque ad interiorum domum cordis nostri oculum possumus intrmittere, ut omnia quæ cernimus, in umbra videamus et in imagine, et cum **504** Apostolo clamemus: *O profundum divitarum sapientia et scientia Dei!* quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ illius (Rom. xi, 33)! Et: *Quis cognovit sensum Dei* (Joa. xl, 13), nisi ille qui est magni consilii angelus, et sua potest dignis aperire mysteria? *ἑδδακας* autem Romæ appellat *solaria* de cœnaculorum parietibus eminentia, sive *Meniana* ab eo qui ea primus invenit, quæ novelli Græcorum *ἑδωτορας* vocant.

(Vers. 85 seqq.) *Et locutus est ad me: Hæc est mensa coram Domino, et duo ostia erant in templo et in sanctuario, et in duobus ostiis ex utraque parte bina erant ostiola, quæ in se invicem plicabantur. Bina enim ostia erant ex utraque parte ostiorum, et cœlata erant in ipsis ostiis templi Cherubim et sculpturæ palmaram,*

^a Amiantus lapis in Cypro nascitur, scissili aluminis similis, quo, utpote lento, telas conficiunt, quæ in ignem conjectæ accendantur quidem aguntque flammam, sed nulla amissa parte nitidiores evadunt. Hæc R. Constantinus ex Dioscor. lib. v, cap. 148; Plin. lib. xxvi, cap. 19. Hujusmodi partem lapidis, sive lini asservat ubi arborositatem, cum e Pyrenæis montibus ad nos delati essent lapides amiantii. MART.

^b Alibi *Ethecas*: *ἑδδακας*, quod ipsum ex voce Hebraica *אֶתְכָאֵס*, quæ hic habetur (significatque angulos ejus) videtur expressum. De Menianis reole quæ in epist. 106, ad Sunniam et Fretellam, observamus pag. 661. Denique Victorius *ἑδωτορας* pro *ἑδωτορας* legit.

^c Qui Mariam notas in hæc, et superiorum locum legere voluerit, multa falsa nec satis erudita

*sicut in parietibus quoque expressæ erant. Quamobrem et crassiora [Vulg. grossiora] erant ligna in vestibulo fronte forinsecus: super quæ fenestræ erant obliquæ, et similitudo palmarum hinc atque inde in hænerulis vestibuli, secundum latera domus latitudinemque parietum. Multum in hoc loco Septuaginta editio ab Hebraica veritate discordat. Unde hoc solum admo-nebo quod pro crassioribus lignis, *ἁρρωδαια*, hoc est, *necessaria*, sive cura digna transtulerint, et pro obliquis fenestris, *ἀσconditas*, et quod in fine testimonii positum est: *et mensus est hinc et inde tæquearia superliminaris, sive vestibuli, et [Al. per] latera domus compacta, sive conjuncta, quæ illi dixerunt, ἑδωτορας*, pro quibus possumus *ἑθῆνι ponderis* vertere.*

Vir ergo ille qui prophetam in abdita templi intro-duxerat, et inter cætera ostenderat ei altare ligneum, quod et angulos et cornua juxta LXX, et parietes habebat ligneos, dixit ei: *Hoc altare quod respicis, ipsa est mensa coram Domino, quæ in similitudine rubi ardet, et non comburitur; de qua sanctus loquitur ad Deum: Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me* (Ps. xxii, 5). Duo quoque ostia erant in templo et in ipso sanctuario, per quæ utriusque instrumenti sacramenta monstrantur, et in duobus ostiis ex utraque parte bina erant ostiola, quæ in se invicem plicabantur: ut et in historia spirituales habeas intelligentiam, et in tropologia historiam veritatem, quarum utriusque altero indiget, **505** et si unum defuerit, perfecta caret scientia. Quod autem sequitur: *Bina erant ostia ex utraque parte ostiorum, juxta litteram perspicuum est.* Solent enim in majoribus tricliniis bina sibi hæ-rere atque conjungi: ut major introitus nequaquam duobus et ingentibus, sed quatuor minoribus claudatur, vel aperiat foribus. In quibus ostiis templi, sive sancti sanctorum cœlata erant Cherubim, de quibus supra diximus, et sculpturæ palmarum, ut post scientiæ multitudinem, victoria intrantibus præberetur. Quæ sculpturæ palmarum in omnibus quoque parietibus Templi erat. Reddique causas quare cœlata [Al. cœlata] fuerint Cherubim in ipsis ostiis, et palmarum expressæ similitudines. Unde et crassiora [Al. grossiora] erant ligna in vestibulo portæ forinsecus: ut et firmitatem haberent, et cœlaturam possent recipere. Pulchreque

D juxta intelligentiam spirituales, firmitera et cœlata reperiunt, quæ non carpere nolumus, nomini ejus parentes et fastidioso lectori. Quid sint porro *meniana* non ab alto discere debuit Marianus, quam ab ipso Hieronymo dicente in epistola ad Sunniam et Fretellam: *ἄλλα in Orientalibus provinciis ipsam dicitur quod apud nos tectum: in Palæstina enim et Egypto... non habent in tectis culmina, sed ἄλλα-ρα, quæ Romæ vel solaria, vel meniana vocant, id est, plana tecta quæ transversis trabibus sustentantur... Et quando præcipitur nobis ut faciamus domum nostro coronam, hoc præcipitur, ut in tecto faciamus per circuitum quasdam eminentias, ne factis in præceptis lapsus sit. Meniana itaque a Menio censore dicta, erant ἑδδακας et ἑδωτορας, de cœnaculorum parietibus eminentia solaria. Non legas *Meniana* in epistola ad Sun. et Fretel. sed *meniana*. MART.*

sunt ostia, ut et firmitatem habeant et pulchritudinem, ne quis in sancta sanctorum similis Oziae possit irrumpere, et sibi sacerdotium vindicare (II Par. xxvi). Super quæ ostia erant fenestræ obliquæ, sive absconditæ, ut ipsum quoque lumen quod præbebatur intrinsecus, non haberet perfectam scientiam, nec clarum lumen et cunctis patens: sed plerisque **506** ex parte esset absconditum. Nunc enim videmus in enigmate (I Cor. xiii, 12); et nec dum novimus sicut oportet nos scire: cum autem venerit quod perfectum est, tunc quod ex parte fuerat, destruetur. Et erat similitudo palmarum hinc atque inde. Eleganter in interioribus Templi, et in sanctis sanctorum non posuit dexteram et sinistram: ne quid sinistrum in his quæ magna sunt et arcana dicere videretur; sed hinc atque inde, juxta illud quod

A in Evangelio scriptum est: Qui te percusserit in dexteram maxillam, præbe ei et alteram (Matth. v, 39). Numquid dicere non potuit, et sinistram? Sed quando percussit dextra, præbetur altera dextra: quia in sancto viro utrumque dextrum, utrumque perfectum est. Et in humerulis vestibuli secundum latera domus, latitudinemque parietum: pro quo **LXX** transtulerunt, in laquearibus Ælam, hoc est, propyli [Al. προπύλου], et latera domus, æqualis ponderis, sive mensuræ: per quæ latenter ostenditur, et postes superliminaris, sive vestibuli (hoc enim humeruli videntur significare) et latera domus, et latitudinem parietum, cuncta rationis plena esse atque mensuræ, et nihil in templo Domini reperiri quod absque mensura et sapientia constitutum sit.

LIBER DECIMUS TERTIUS.

505-506 Tertius decimus Explanationum in Ezechielem liber, secundus est expositionis templi, quem et quartum decimum, opitulante Salvatore nostro, ad finem usque dictare cupio, illud ejusdem numeri cum David in quarto decimo psalmo canens: Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo: aut quis requiescet in monte sancto tuo (Psal. xiv, 1)? Quod et pro difficili et pro impossibili dehemus accipere. Unde et in alio loco quasi vir desideriorum enixius deprecatur ac dicit: Unum petivi a Domino, hoc requiram, et inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, ut videam fecunditatem Domini, et visitem templum sanctum ejus (Psal. xxvi, 4, 5). Et rursum: Quam dilecta, inquit, tabernacula tua, Domine virtutum: concupiscit et deficit anima mea in atriis Domini (Psal. lxxxiii, 1). Emulorum maledicta prævenio, **507-508** qui non quid ipsi possint, sed quid ego non possim, considerant: et cum nostra dijudicent, sua judicanda non præbent: nunquam in agone pugnantes, sed de pugnantibus otiose, immo superbo animo judicantes. Facile est dare dictata de populo, et singulos factus calumniari, ac de alieno ridere sanguine, et ubi vulnus infigi debuerit, imperiti fanistæ more disse-rere. Ego in explanatione templi Ezechieleis, et cæterorum quæ ad finem ipsius voluminis pertinent, sicut me pro rei magnitudinis nihil dignum scribere, et in paucis, si qua tamen accipere meruero, gratias agere Salvatori. Scriptum est enim: Nisi credideritis, non intelligetis (Isai. vi). Et in alio loco: Si habueritis fidem ut granum sinapis, et dixeritis monti heilo, transmigre et transplantare in mari, fiet (Matth. xvii, 19). Et quomodo Apostolus granum sinapis non modicam fidei portionem, sed totam fidem esse commemorat dicens: Et si totam fidem habueris, ita ut montes transferam (I Cor.

B xiii, 2)? Igitur granum hoc sinapis, etiam si modicum fuerit, in magnam succrescit arborem, et volatilia cœli habitant in ramis ejus (Luc. xiii). Quamobrem tibi, filia Eustochium, quæ nostra qualiacumque fuerint libenter accipis, contestatum volo, et illud rhetoris Victorini breviter admoneo, ut obscuritatem voluminum ex tribus rebus fieri scias, vel rei magnitudine, vel doctoris imperitia, vel audientis duritia: quorum primum et secundum liquido in hoc opere confitebor; tertium, acumen ingenii tui et desiderium Scripturarum facile renuit: quæ privilegio virginali, et victus continentia, non dicam frequentem, sed jugem hospitem possides Deum. Igitur tertium decimum in Ezechiele arripiamus librum, cujus hoc principium est:

C (Cap. XLII. — Vers. 1 seqq.) « Et eduxit me in atrium exterius per viam ducentem ad Aquilonem, et induxit me in gazophylacium quod erat contra separatam ædificium, et contra ædem vergentem ad Aquilonem. In facie longitudinis centum cubitos ostii Aquilonis: et latitudinis quinquaginta cubitos, contra viginti cubitos atrii interioris: et contra pavimentum stratum lapide atrii exterioris, ubi erat porticus juncta porticui triplici. Et ante gazophylacia deambulatio decem cubitorum latitudinis, ad interiora respiciens viæ cubiti unius: et ostia eorum ad Aquilonem, ubi erant gazophylacia in superioribus humiliora, quia superportabant [Vulg. supportabant] porticus quæ ex illis eminebant de inferioribus et de mediis ædificii. Tristega enim erant, et non habebant columnas, sicut erant columnæ atriorum: propterea eminebant de inferioribus et de mediis [Al. additur atrii] a terra cubitis quinquaginta. Et peribolus exterior secundum gazophylacia, quæ

^a Maluit Victor, in *atria*, ex Græco τῶν **LXX** et Hieronymianis aliquot mss.

erant in via atrii exterioris ante gazophylacia : A hoc loco posuimus : Et ^b eduxit me in gazophylacia longitudo ejus quinquaginta cubitorum. Quia longitudo erat gazophylaciorum atrii exterioris quinquaginta cubitorum et longitudo ante faciem templi centum cubitorum. Et erat subter gazophylacia hæc introitus ab Oriente ingredientium in ea de atrio exteriori : in latitudine periboli atrii quod erat contra viam Orientalem in faciem ædificii separati. Et erant ante ædificium gazophylacia, et via ante faciem eorum juxta similitudinem gazophylaciorum, quæ erant in via Aquilonis, secundum longitudinem eorum, et sic latitudo eorum. Et omnis introitus eorum, et similitudines, et ostia eorum, secundum ostia gazophylaciorum, quæ erant in via respiciente ad Austrum [Vulg. Notum], ostium in capite viæ, quæ [Vulg. addit via] erat ante vestibulum separatum per viam Orientalem ingredientibus. LXX : Et eduxit me in atrium exterius ^c ad Orientem : contra portam Aquilonis, et introduxit me, et ecce exedræ quinque ^a juxta partem ædificii, et prope ædificium separatum ad Aquilonem : 509 et contra cubitis centum longitudinis ad Aquilonem, et latitudinis quinquaginta cubitis descriptæ sicut portæ atrii interioris, et sicut columnæ atrii exterioris, per ordinem contra faciem porticus ternæ, et contra exedras deambulationis cubitorum decem latitudinis, per cubitos centum longitudinis in interiorem viam cubiti unius, et hostia earum ad Aquilonem. Et deambulationes cœnaculorum similiter, quoniam eminebant columnæ a columnis inferioribus, et spatium simile erat. Et porticus triplices erant, et columnas non habebant sicut columnæ in exterioribus : propterea eminebant ab his quæ erant inferius, et in medio de terra quinquaginta cubitorum, et lumen exterius sicut exedrarum atrii exterioris, quæ respiciebant contra exedras Aquilonis, longitudine cubitorum quinquaginta. Longitudo enim exedrarum respicientium in atrium exterius, erat cubitorum quinquaginta. Et hæc sunt contra faciem suam, omnes cubitorum centum et hostia exedrarum istarum ad introitum Orientalem, ut ingrediatur per eadem in atrio exteriori, secundum lumen quod erat in principio deambulationis ad Austrum contra meridiem et faciem reliqui ædificii, et separati. Et exedræ et deambulatio contra faciem suam, juxta mensuras exedrarum et viam ad Aquilonem, et longitudinem earum, et latitudinem earum et omnis exitus earum, et introitus, et luminaria, et ostia exedrarum contra Meridiem, et introitus ab initio deambulationis lacri ad luminare spatium calami : et ut ad Orientem iretur per ea. Hoc quod LXX transtulerunt ad Orientem, in Hebraico non habetur, et superfluum esse manifestum est. Quomodo enim educitur ad portam anteriorem ad Orientem, cum sequatur, contra portam Aquilonis ? Illud quod et supra, et in

hoc loco posuimus : Et ^b eduxit me in gazophylacium, quod erit contra separatum ædificium, et contra ædem vergentem ad Aquilonem pro quo habetur in LXX : Et eduxit me : et ecce exedræ quinque de reliquo ædificio et juxta separatum ad Aquilonem : pro separato, quod Aquilæ et Symmachus transtulerunt, secunda Aquilæ editio, et Theodotio ipsum verbum posuere, GAZERA (ΓΑΖΕΡΑ), in omnibus locis similiter exprimentes : multa quæ in præsentis loco posita sunt inter Hebraicum et LXX non 510 solum ordine, sed et numero, et verborum interpretatione discordant, ut si volerimus hæerere in singulis, et diversitate eorum quærere, et explanare rationem, multum aberremus a proposito. Volueramque desperatione et magnitudine rei præsens testimonium silentio præterire : sed melius arbitratus sum quodcumque dicere, quam omnino nihil dicere, Socraticum illud assumens : Scio quod nescio [Al. nesciam]. Pars enim scientiæ est, scire quod nescias. Postquam igitur ea quæ erant intus, propheta diligentius contemplatus est, eduxit eum vir, cujus funiculus et calamus erat in manu, ad atrium exterius, per viam ducentem ad Aquilonem, quod et supra jam viderat, antequam interiora penetraret. Sed aliter videmus perfectam habentes scientiam, aliter in principio disciplinæ. Et necesse est, ut qui interiora conspexerit, secundum eandem formam atque mensuras et recondita sacramenta, etiam quæ exteriora sunt, videat. Eductus autem est in gazophylacium, sive ut Symmachus et LXX transtulerunt, exedram, vel ut Theodotio, πατοφόριον, quod in thalamum vertitur : quod erat contra separatum ædificium. Quod autem LXX addidere pro gazophylacio, exedras quinque, in Hebraico non habetur. Quod gazophylacium erat contra separatum ædificium, de quo supra jam diximus, GAZERA. Separatum autem erat, eos suscipiens qui ab Aquilone veniebant, et erat contra ædem vergentem ad Aquilonem, id est, respicientem quidem Aquilonis partes, sed non in Aquilone positum, ut facillior esset transitus his, qui Aquilonis frigora relinquebant, a quo exardescant mala super terram (Jer. 1). Legimus in Numerorum libro, tribus Dan et Nephtalim, et Aser filiorum Balæ et Zephæ ancillarum Rachelis et Liæ, ad Aquilonis plagas castra tenuisse. Nunc quoque in facie longitudinis ostii Aquilonis centum fuisse cubitos, et latitudinis quinquaginta : ut ex decem decadis, quadrangulus numerus atque perfectus, et ex septem hebdomadibus, qui remissionis est numerus, et in principium unionis, id est, ogdoadis erumpit, sacerdotalia in templo Dei spatia monstrarentur. Illudque quod 511 juxta Hebraicum jungitur, contra viginti cubitos atrii interioris, pro quo LXX transtulerunt, descripta erant sicuti portæ atrii interioris, hunc habet sensum : quod exterioris atrii centenarius et quinquagenarius numerus, eandem in Comment. Hieronymo.

^a Rescribit Victorius, quinque de reliquo ædificio et prope, etc., ad Græcum textum, non dissentiente

^b Idem introduxit ad Græc. εἰσήγαγε.

vim habeat, quam vicenarius atrii interioris. Si enim quatuor quinques suppetes, in numero vicenari, utrumque reperies Testamentum: ut et Lex teneatur in Evangelio et Evangelium de Legis radice nascatur. Pro quo numero LXX, *similitudinem atrii interioris*, interpretati sunt, forsitan formidantes vicenarium numerum, in quo offeruntur Esau munera, in atrio interiori ponere. Sequitur: *Et contra pavimentum stratum lapide atrii exterioris: ubi erat porticus, juncta porticuli triplici*; pro quo LXX transtulerunt: *Et sicut columnæ atrii exterioris per ordinem positæ, contra faciem porticum triplicium*. Significat autem, quod pavimentum atrii exterioris, vivo fuerit stratum lapide: ut nec æstatis pulvere, nec lato hyemis, sacerdotum vestigia polluantur. Unde et Dominus ascensurus ad Patrem, Apostolorum lavat pedes (Joan. xiii), ut mundatis purgatisque vestigiis scandant regna cælorum: et imperat apostolis, ut in quamcumque ingressi fuerint civitatem, et non susceperint eos, excutiant pedum suorum pulverem (Matth. x; et Marc. vi): quo scilicet nihil munerum terrenorum ab eis apud se remanere patiantur. Non solum autem pavimentum stratum erat lapide: sed et porticus erat juncta porticui triplici. Una Porticus ab imbre et æstu protegens sacerdotem, et juncta porticui triplici demonstrat mysterium Trinitatis, quod cum Patris et Filii, et Spiritus sancti dividatur nominibus, tamen una sibi divinitate conjungitur. Erat quoque ante gazophylacia, sive exedras, vel thalamos, deambulatio decem cubitorum latitudinis, ad interiora respiciens viæ cubiti unius. Quodque a LXX additum est: *Per cubitos longitudinis centum*, superfluum est: quia in Hebraico non habetur, quod ponentes, tulerunt id quod habetur in Hebræo, *ad interiora respiciens viæ cubiti unius*, quod nos de Hebraica veritate transtulimus. Significat autem, quod ante fores gazophylaciorum omnium, sive exedrarum, et thalamos fuerit deambulatio, latitudinem habens cubitorum decem, **512** qui et ipse perfectus est numerus, vel propter Decalogum, vel propter Evangelii sacramentum. Si enim ab uno per duos et tres ad quartum numerum venias, decenarius [Al. denarius] Evangeliorum numerus efficitur: in cujus latitudine deambulant sacerdotes, ante singula gazophylacia gradientes: ita dumtaxat ut semper ad interiora respiciant viæ ejus, quæ ducit ad cubitum unum, ad cultum videlicet unius divinitatis, dicente Filio ad Patrem: Revelavi nomen tuum hominibus (Joan. xvii, 6). Ipsa est enim via, interiora respiciens, quæ dicit in Evangelio: Ego sum via, et vita, et veritas (Joan. xiv, 6): quia nemo venit ad notitiam Patris, nisi per Filium. Sequitur: *Et ostia earum ad Aquilonem, ubi erant gazophylacia in superioribus humiliora: quia supportabant porticus quæ ex illis eminebant de inferioribus et mediis ædificii*. Tristega enim erant, et non habebant columnas sicut erant columnæ atriorum: propterea eminebant de inferioribus et de mediis a terra cubitis quinquaginta. Quod jungitur: *ostia ea-*

rum, subauditur, *exedrarum*, sive *gazophylaciorum* de quibus sermo supra fuit. Quæ gazophylacia erant in superioribus, id est, in cœnaculis humiliora. Quæ cœnacula ascendit Elias et Elisæus (Reg. iii, 17; iv, 14): et Dominus cum discipulis Pascha facturus (Marc. xiv), et Thabita quæ et fide Apostoli et virtutum suarum merito suscitata est (Act. ix). Ista sunt cœnacula, de quibus in psalmo scriptum est: Qui rigat montes de cœnaculis [Al. superioribus] suis (Psal. ciii, 13). Nisi enim quis mons fuerit effectus, et ad altiora surrexerit, pluvis Domini non irrigabitur, qui pro diversitate meritorum de primo, secundo, et tertio irrigatur cœnaculo. Ipsa quoque gazophylacia, hoc est, thesauri gazarum Domini in superioribus humiliora sunt (Ephes. iii). Quanto enim quis excelsior fuerit, tanto cum Apostolo humilitate dejicitur, dicens: Qui non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei (I Cor. i, 95). Erant autem ipsa gazophylacia in cœnaculis humiliora, quia supportabant porticus quæ ex illis eminebant de inferioribus et de mediis ædificii. Redditque causas cur gazophylacia in cœnaculis posita, humiliora fuerint. Quia supportabant, inquit, porticus, quæ libertate aeris fruebantur, et eminebant de inferioribus, et de mediis ædificii: ut secundum cœnaculum pavimento inferioris **513** domus esset eminentius, et tertium cœnaculum secundo esset excelsius, et quanto quis ad superiora conscenderet, tanto altiori uteretur cœnaculo, quod humilitate crescebat, dicente Domino: Qui vult inter vos major esse, fiat omnium minimus (Marc. ix, 34). Neque enim columnis aliis portabantur, sicut in atriorum columnis legimus; sed eminebant de inferioribus et de mediis a terra cubitis quinquaginta, numero remissionis omnium debitorum. Hæc sunt autem tristega, de quibus præcipitur: Describe ea tripliciter, consilio et scientia, ut respondeas sermonibus veritatis his quæ proponuntur tibi (Prov. xxi, 20, 21). Inferiora igitur et exteriora, columnis indigent; quæ autem altiora sunt et interiora, columnarum, id est, alieni auxilii usu non egent. Post hæc dicitur: *Et peribolus exterior secundum gazophylacia, quæ erant in via atrii exterioris ante gazophylacia, longitudo ejus quinquaginta cubitorum: quia longitudo erat gazophylaciorum atrii exterioris quinquaginta cubitorum, et longitudo ante faciem templi, centum cubitorum*. Peribolus, murum significat qui erat exterior, et cingebat gazophylacia in via atrii exterioris, habens in longitudine quinquaginta cubitos: de cujus numeri sacramento crebro diximus. Porro longitudo ante faciem templi, nequaquam quinquaginta cubitorum erat, ut ante gazophylacia; sed centum cubitorum: ut post remissionem omnium peccatorum, perfecta præmia in centenario numero præstolemur (Levit. xii). Pro peribolo, sive muro, quod Hebraice dicitur GADER (גדר), LXX lumen interpretati sunt, quod venit extrinsecus, et illuminat cordis nostri oculos: non sufficiente natura nostri luminis, quod versatur

In senem, perfectum scientiæ habere fulgorem, nisi extrinsecus per Dei gratiam introeat. Quod primum oculus nostri cordis illuminat, et omne atrium exterius, quod quinquaginta cubitorum latitudine tenditur, facit clarescere. Postea vero cum venerimus ante faciem templi, perfecta in centenario numero recipiemus præmia. Erat autem subter gazophylacia introitus ab Oriente ingredientium in ea de atrio exteriori. Oportet enim Dei nos possidere divitias, et de atrio exteriori subter gazophylacia Orientis introitum reperire, et per latitudinem periboli, qui respicit viam Orientis, venire **514** ad ædificium quod sanctis est separatum, ante quod sunt gazophylacia, et in ipsa via similitudo gazophylaciorum, quæ erant in via Aquilonis. Licet enim ad Orientis perveniamus introitum, tamen similitudo majorum est in minoribus, et non possumus ad Orientis pervenire lumen, nisi per viam Aquilonis, id est, per minora et humiliora ad majora et altiora tendamus. In ipso autem introitu longitudo erat similis latitudinis, id est, eadem mensura per quadrum: omnisque ingressus et similitudines, et ostia eandem habebant mensuram et similitudinem quam gazophylacia quæ erant in via respiciente ad Austrum. Per Orientem quippe Aquilonis frigora restinguentes, pervenimus ad Austrum, in quo sponsus recubat in mœdiæ, et in pleno versatur lumine. In capite autem ejusdem viæ, hoc est, Orientalis, quæ patet ingredientibus, ostium est, quod nisi apertum fuerit ab eo qui dicit: *Ego sum ostium* (Joan. x, 9) et qui habet clavem David, ad vestibulum sanctorum virtutibus separatum, et quod ab Aquilone venientes suscipit, non possumus pervenire (Isa. xxi). Superfluum est juxta LXX singula loci hujus verba disserere: cum et hæc quæ dicta sunt, obscuritate non careant, et illa quæ reticemus, similia prope sint his quæ diximus.

(Vers. 13, 14.) *Et dicit ad me: Gazophylacia Aquilonis, et gazophylacia Austri quæ sunt ante ædificium separatum, hæc sunt gazophylacia sancta in quibus vescuntur sacerdotes qui appropinquant ad Dominum in sancta sanctorum. Ibi ponent sancta sanctorum, et oblationem pro peccato et pro delicto: locus enim sanctus est. Cum autem ingressi fuerint sacerdotes, non egredientur de sanctis in atrium exterius, et ibi reponent vestimenta sua in quibus ministrant, quia sancta sunt: vestienturque vestimentis aliis, et sic procedent ad populum. Vir ille qui ductor prophætæ fuit, postquam eum duxit in atrium exterius, et monstravit omnia quæ præteritus sermo narravit, gazophylacia quoque, sive exedras, in quibus diutissime commoratus est, dixit ad eum: Hæc sunt gazophylacia, vel exedrae, thalamique ad Aquilonem et ad Austrum, quæ sunt ante ædificium separatum, et appellantur sancta gazophylacia, in quibus vescuntur sacerdotes, qui appropinquant ad Dominum **515** in sancta sanctorum. Ex quibus discimus, multas ciborum esse diversitates, quibus*

vesci sacerdotibus licet, vel non licet, et de his ipsis quos licet in cibos sumere, non in omnibus sumuntur locis, nec ab omnibus, nec omni tempore. Gazophylacia Aquilonis Austri puto esse, quæ vel historiæ contineant simplicitatem, vel spiritualis intelligentiæ sacramenta, ut per Aquilonem veniamus ad Meridlem. Neque enim sic legenda est littera, et historiæ fundamenta jacienda, ut non veniamus ad culmina; nec ita pulcherrimo edificio tecta ponenda ut nequaquam fundamenta sint solida. Sacerdotes autem qui vescuntur in cellariis, in quibus multæ divitiæ continentur, ipsi sunt qui appropinquant ad Dominum: de quibus Scriptura testatur (Exod. xxiv), quod Moyses appropinquerit ad Dominum, et cæteri accedere non potuerint. In edificatione templi mystici, et in Ecclesiæ sacramento multi sunt sacerdotes et apostolici viri qui accedunt ad Dominum, et non in quolibet loco, sed in sancto sanctorum. Quodque juxta LXX dicitur: *Filius Sacerdos*, qui interpretatur *justus*, in Hebraico non habetur. Ibi, inquit, sacerdotes ponent sancta sanctorum, et oblationem, hoc est, victimam holocausti, et pro peccato, et pro ignorantia: ut non solum iuge offerant sacrificium, sed pro diversitate temporum, et qualitate peccati, atque ignorantiae, scienti placare Dominum, quia ipse locus sanctus est, et sacerdotalis in eo dignitas commemoratur, quæ possit rogare pro cæteris. Quando autem procedendum est ad eos, qui non possunt templi adyta penetrare, nec diviniæ scientiæ arana cognoscere: egredientur, inquit, foras ad eos sacerdotes in atrium exterius: nequaquam cum his vestimentis quibus intrinsecus induti erant, viscera videlicet misericordiae, et Dominum Salvatorem, de quibus scriptum est: *Induimini Dominum Jesum Christum* (Rom. xiii, 14): nec his utantur sermonibus, de quibus loquitur Deus: *Mysterium meum mihi et meis: ne incurram in illud quod Salvator prohibet, dicens: Nolite dare sanctum canibus, nec projiciatis margaritas ante porcos* (Matth. vii, 6). Sed ponent vestimenta **516** sua intrinsecus, quibus induuntur, quando ministrant in templi adytis; sancta enim sunt, et ad eos qui perfectam non habent sanctitatem, non debent proferri: accipientque alia vestimenta, et sic procedent ad populum. Sic, inquit, loquenter ad populum, quomodo potest audire populum. Unde et Apostolus Corinthiis loquebatur (I Cor. v), in quibus audiebatur fornicatio, et talis fornicatio, quæ nec inter gentes quidem: *Lac vobis potum dedi, non escam, id est, solidum cibum: necdem enim capere poteratis* (I Cor. xii, 2). Ad quos rursus dicit: *Filii mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (Gal. iv, 19). Parvulis enim atque lactentibus non solum non prodest solidus cibus, sed interficit eos, qui perfectæ ætatis hominibus congruit. Hæc autem quod a Septuaginta additum est: *Propterea non egredientur in atrium exterius sacerdotes, ut semper sabbati sint qui offerunt, obolo prænotemus, quia in Hebraico non habetur.*

(Vers. 45 seqq.) *Gum me complexisset mensuras domus interioris, eduxit me per viam portæ quæ respiciebat ad viam orientalem; et inensus est eam undique per circuitum (sive similitudinem domus per circuitum in ordine) Mensus est autem contra ventum Orientalem (sive et steti post tergum portæ respicientis ad Orientem) cubito mensuræ^a per circuitum quingentos calamos, in calamo mensuræ per gyrum [Vulg. circuitum]. Et mensus est contra ventum Aquilonis quingentos calamos, in calamo mensuræ per gyrum. Et ad ventum Australem mensus est quingentos calamos, in calamo mensuræ per circuitum. Et ad ventum occidentalem mensus est quingentos calamos, in calamo mensuræ per circuitum. Per quatuor ventos mensus est [Vulg. addit illud] murum ejus undique per circuitum, longitudine quingentorum cubitorum, et latitudine quingentorum cubitorum, dividens inter sanctuarium et vulgi locum. Sciendum quod post ventum Orientalem et Aquilonem, in vento Australi et Occidentali septuaginta ordo præposterus sit. Illi enim primum posuerunt, Occidentalem, id est mare; et postea Australem, cum apud Hebræos primum ponatur ventus Australis, et postea Occidentalis. Quodque Scriptura nunc dicit: cumque complexisset mensuras domus 517 interioris, eduxit me per viam portæ quæ respicit ad viam Orientalem, ostendit cuncta quæ supra dicta sunt, et subsequens, et intrinsecus et in interioribus templi, hoc est, sancti sanctorum, proprie ad templi ædificationem pertinere, et templi interioria. Unde nunc sequitur: Eduxit me per viam portæ, quæ respiciebat ad viam Orientalem, et mensus est eam undique per circuitum, sive similitudinem domus. Per quod demonstratur, non ipsam domum, sed similitudinem domus esse quæ cernitur: quia nunc per speculum videmus in ænigmatibus: cum autem venerit, quod perfectum est, tunc quod ex parte est destruetur (I Cor. xiii). Unde et Moyses in tabernaculo, et Salomon in ædificio, non veritatem tentorii templi, sed similitudinem figuramque fecerunt: ut per hæc quæ minorâ sunt et terrena, ea quæ in caelestibus, et in spiritali ædificio sunt, intelligere possimus. Vir autem qui prophetam eduxerat, nequaquam in aërium exteriori, sed per viam portæ, quæ respiciebat ad viam Orientalem, primum mensus est contra ventum Orientalem, id est, ad Orientalem plagam quingentos calamos per gyrum; secundo, ad Aquilonem; tertio, ad Austrum; quarto, ad mare, id est, ad Occidentem, per quatuor videlicet ventos, murus in circuitu, tam in longitudine, quam in latitudine, hoc est: per quadrum, qui murus simul habebat duo millia calamos. Sin autem calamus sex cubitorum erat, et ^b *καλαιστή* uno, qui *καλαιστή* sexta pars cubiti est, perspicuum est murum exteriorem habuisse per circuitum calamos duo millia, qui faciunt cubitos duodecim millia trecentos triginta tres, et trientem de duobus milli-*

bns. Prudens lector et diligens legat librum Jesu Nave, et inveniet quomodo in suburbanis hæc mensura servetur. Unde et legio dæmonum, hunc numerum elegit in suffocatione porcorum (*Luc. viii*), ut qui serviētibz Deo, præcepto Domini separatus est, in contrariam partem referatur ad perditionem eorum qui vitam cæno dignam, et sordibus consecantur. Omnis autem murus qui est exterior, et habet spatiosissimam longitudinem et latitudinem per quadrum, apostolorum continet numerum, id est, duodecim 518 millium: ut singulis apostolis millenus numerus deputetur, et tamen ad mensuram plenitudinis Christi et perfecti viri non veniat, nisi jungantur ei et *καλαιστή*, qui trecenti triginta et tres cubiti sunt, et cubiti tertia pars: per quæ sanctæ et venerabilis Trinitatis mysterium demonstratur, quæ cingit et vallat omnia, et habitatores templi sul præstat tutissimos. Unde trecentorum cubitorum arca Noe habet longitudinem, et triginta cubitorum altitudinem, quæ cõsummat in uno cubito (*Gen. v*). Quod autem ibi adduntur quinquaginta cubiti in latitudine, remissionis (ut sæpe diximus) significat sacramentum. Unde et Dominus triginta annorum venit ad baptismum, et hic ipse propheta in principio voluminis sui annum ponit tricesimum: qui trecentus, et tricesimus numerus, tribus additis et tertia parte completur. Illud autem quod per simplicitatem interpretationis, dum parum attendimus celeritate dictandi, et Septuaginta habent et nostra translatio, *muram ejus undique per circuitum, longitudine quingentorum cubitorum, et latitudine quingentorum cubitorum*, Hebræus sermo non continet: sed simpliciter, longitudinem quingentorum, et latitudinem quingentorum, ut subaudiatur, calamo-fum: sicuti quarto supra dictum est, ad Orientalem ventum, et ad Aquilonem, et ad Austrum et ad mare quingentis calamis, murum partium singularum ab eo qui tenebat calamum fuisse dimensum. Quingentesimus autem numerus qui vicinus est quinquagenario, quod ad remissionem pertinet omnium peccatorum, non solum vetus Scriptura (*Levit. xxv*); sed et Salvatoris in Evangelio verba demonstrant, dicentis: Duo debitores erant feneratori cuidam: unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta (*Luc. vii, 41*). Et *murus* dividit inter sanctuarium et vulgi locum. Ex quo intelligimus, omnem supra templi descriptionem, Sacerdotum, qui sunt filii Sadoc, fuisse ministerii delegatam. Hanc autem murum, qui tanto spatio dilatatur, et universa circumeat, separare sanctuarium et vulgi locum.

(Cap. XLIII. — Vers. 4 seqq.) Et eduxit [Vulg. duxit] me ad portam quæ respiciebat ad viam Orientalem: et ecce gloria 519 Dei Israel ingrediebatur per viam Orientalem: et vox erat ei quasi vox aquarum multarum: et terra splendebat a majestate ejus. Et vidi visionem secundum spectatum dicitur per gyrum.

^b Victorius sequiori genere, *καλαιστής* unius, quæ *καλαιστή*, etc.

^a Delet Victorius Vulgatæ edit. et Hebraici codicis auctoritate hæc verba *per circuitum*, quæ ex eo etiam, ait, constat superflua esse, quod statim ad-

quam videram, quando venit ut disperderet civitatem : et species secundum aspectum quem videram juxta fluvium Chobar, et cecidi super faciem meam. Et majestas Domini ingressa est templum per viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem. Et elevavit me spiritus, et introduxit me in atrium interius : et ecce repleta erat gloria Domini domus. Et audiivi loquentem ad me de domo. Et vir qui stabat juxta me, dixit ad me : Fili hominis, locus solii mei, et locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in æternum. Et non polluent ultra domus Israel nomen sanctum meum, ipsi et reges eorum in fornicationibus suis, et in ruinis regum suorum, et in excelsis : qui fabricati sunt limen suum juxta limen meum, et postes suos juxta postes meos : et murus erat inter me et eos : et polluerunt nomen sanctum meum in abominationibus quas fecerunt : propter quod consumpsi eos in ira mea. Nunc ergo repellant procul fornicationem suam, et ruinas regum suorum a me : et habitabo in medio eorum semper. LXX : Et adduxit me ad portam, quæ respiciebat contra Orientem ÷ et eduxit me : et ecce gloria Dei Israel veniebat per viam Orientis : et vox castrorum quasi vox geminantium multorum : et terra resplendebat quasi ^a fulgur a gloria per circuitum. Et visio quam vidi secundum visionem quam videram quando ingrediebar, ut ungerem civitatem ÷ Et visio currus quam vidi : secundum visionem quam videram super fluvium Chobar : cecidique in faciem meam. Et gloria Domini ingressa est domum per viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem. Et assumpsit me spiritus, et introduxit me in atrium interius : et ecce plena gloria Domini domus. Et steti, et ecce vox de domo loquentis ad me : et vir stabat juxta me, et dixit ad me : vidisti, filii hominis, locum solii mei, et locum vestigii pedum meorum, in quibus habitabit nomen meum in medio domus Israel in sempiternum. Et non contaminabunt ultra domus Israel nomen sanctum meum, ipsi et duces eorum in fornicatione sua et in homicidiis ducum in medio sui, cum ponerent limen meum in liminibus suis, et postes meos juxta postes suos. Et dedecurrunt parietem meum **520** quasi connexum inter me et se : et contaminaverunt nomen sanctum meum in iniquitatibus suis quas faciebant. Et contrivi eos in furore meo et in occisione. Et nunc abjiciant fornicationem suam, et homicidia ducum suorum a me : et habitabo in medio eorum in sempiternum.) Primum de translationis varietate dicendum est. Hoc quod ponunt Septuaginta : *Et eduxit me*, in Hebraico non habetur. Si enim adductus fuerat ad portam, quæ respiciebat Orientem, quid necesse fuit ut educeretur, cum ideo inductus sit, ut videret quid in porta fieret Orientali ? Deinde ubi dicitur : *Vox erat ei*, haud dubium quin Dei,

A quasi vox aquarum multarum, quod et Joannes in sua confirmat Apocalypsi, Septuaginta posuerunt : Et vox castrorum quasi vox geminantium multorum (Apoc. xiv). Tertio in Hebraico habetur : *Vidi visionem secundum speciem quam videram, quando venit, ut disperderet civitatem*. Venit autem ille qui in principio hujus prophetæ vestitus erat linæis, et atramentarium habebat ad lumbos, cum aliis sex, ut disperderet civitatem, non ut ungeret, quod Septuaginta transtulerunt, qui quarto dixere : *Et visio currus quam videram*, quod in Hebraico non habetur. Dicamus strictim de singulis, quantum explanationis patitur difficultas : ne dum studemus brevitali, velamentum non solum Moysi, sed et prophetæ Ezechielis remaneat in nobis, qui cupimus revelata facie veritatem Domini contemplari (Exod. xxxiv; II Cor. iii). Gloria ergo Dei Israel ingreditur per viam Orientalem, per quam et egressa fuerat, quando civitas Domini furore percussa est. Ingreditur autem, immo regreditur ad eam quia templum Domini ædificatum in monte monstraverat. Et tamen multo plus est quod in consequentibus dicitur : *Levavit me spiritus, et introduxit me in atrium exterius : et ecce repleta erat gloria Domini domus*. Hic enim gloria tantum Dei Israel ingreditur : ibi autem dicitur, quod plenitudo gloriæ Domini fuerit in Templo : de qua et Isaias scribit : *Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum : et plena erat domus gloria ejus (Isai. vi, 1)* ; quando revelata facie gloriam Domini contemplantes, reformamur in imaginem Creatoris. Vox quoque erat Dei, quasi vox aquarum multarum, omnium **521** scilicet in toto orbe populorum, ut Joannes Evangelista interpretatur (Apoc. xiv) : sive quasi vox castrorum, et sicut vox geminantium multorum, ut exercitus Dei sacramenta cognosceret. Quod intelligens Jacob, vocavit nomen illius loci, castra (Genes. xxxii). De quibus et alibi scriptum est : *Currus Dei decem millium multiplex, millia lætantium (Ps. lxxvii, 18)*. Una autem vox dicitur castrorum et multitudinis, propter unum in Dei laude consensum. Geminaturque vox canentium Patri, et Filio, et Spiritui sancto : Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est terra gloria ejus (Isai. vi, 3). Sequitur : *Et terra splendebat a majestate ejus (Psal. xviii)*. Quod proprie in adventu Christi factum est ; quando in omnem terram exiit sonus apostolorum, et in fines orbis terræ verba eorum (Rom. xviii) : quotidieque impletur in credentibus, et ad perfectum complebitur, quando corruptivum hoc induerit incorruptionem, et mortale istud fuerit immortalitate vestitum (I Cor. xv). Quod autem inferitur : *Et vidi visionem secundum speciem quam videram, quando venit ut disperderet civitatem* ; pro quo Septuaginta transtulerunt : *quando ingressus sum, ut ungerem civitatem*, cum juxta Hebraicum perspicuum sit ; juxta Sep-

^a Victor., fulgor pro fulgur, ex Græco φέγγος.

tauginta plurimam obscuritatem habet : quomodo A
 Ezechiel ingressus sit ut ungeret civitatem ; ad cu-
 jus prophetiam comminationemque ceciderit : nisi
 forte illud dicamus, quod correptio prophetæ, sit
 unctio civitatis, et unctio olei exultationis sacer-
 dotalis, et regii, quod qui libenter receperint, et
 audire voluerint, efficiuntur uncti Domini, de qui-
 bus scriptum est : Nolite tangere Christos meos :
 et in prophetis meis nolite malignari (*Ps. civ, 15*).
 Ille autem potest juxta anagogen ungere civitatem,
 de qua scriptum est : Gloriosa dicta sunt de te, ci-
 vitas Dei (*Ps. LXXXVI, 2*) ; qui vidit visionem currus
 et mysteriorum Dei, quam intuitus esse Ezechiel
 super fluvium *Chobar*, qui *onus pondusque* significat.
 Quid enim gravius fluminibus Babylonis, super
 quæ David sedit et flevit cum recordaretur Sion ?
 De quibus scriptum est : Præterit enim figura hu-
 jus mundi (*Psal. cxxxvi*). Nihilque puto in sæculi
 hujus confusione esse perpetuum : sed omnia prætere-
 ire et fluere (*I Cor. vii, 31*). Quæ qui considera-
 verit, cadet super faciem suam intelligens quam
 procul sit a majestate Dei, et flectet genua ad Pa-
 trem in nomine Jesu Christi. **522** Cumque, ait,
 ego corruissem, majestas Domini ingressa est tem-
 plum per viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem,
 statimque me elevavit spiritus (ipse enim jacens
 pergere non valebam), et introduxit me in atrium
 interius, foris enim cecideram ; et ecce, qui prius
 conspexeram gloriam Dei Israel venientem per viam
 Orientalem, vidi repletam gloria Domini domum
 ejus, et vocem ad me de domo interiori loquentem
 C
 audivi. Quæ quid sit locuta, Scriptura non narrat,
 nisi forte illud Apostoli : Et audivi verba ineffabilia
 quæ non licet homini loqui (*II Cor. xii, 4*). Vir au-
 tem, inquit, qui stabat juxta prophetam, dixit ad
 eum : quem perspicue Dominum intelligimus. Cui
 enim alii poterit convenire quod sequitur : *Fili
 hominis, locus solii mei, et locus vestigiorum pedum
 meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in æter-
 num, nisi illi qui habitat in Ecclesia in medio filio-
 rum Israel cernentium Deum, et habitat in perpetuum,
 non secundum templum Salomonis ad tem-
 pus ? Et locus ejus est ille de quo scriptum est :
 Et factus est in pace locus ejus (Ps. LXXV, 2), quæ
 exsuperat omnem sensum : Et locus vestigiorum
 pedum illius, Apostolis dicentibus : Adoremus in
 loco ubi steterunt pedes ejus (*Ps. xxxi, 7*). Et pul-
 chre dixit, *steterunt* : in Ecclesia enim stant pedes
 Domini, in synagoga ambulant et prætereunt. Ut
 autem sciamus hoc dici de Ecclesia, jungitur : *Et
 non polluent ultra domus Israel nomen sanctum
 meum* : quod proprie ad eos pertinet, qui sanctæ
 conversationis in Ecclesia commorantur. Qui sint
 autem qui polluerint prius nomen sanctum Dei,
 ponit manifestius : *Ipsi et reges eorum*, tam populus
 quam sacerdotes, in fornicationibus suis quibus a
 Deo fornicati sunt : et in ruinis regum suorum, qui
 frustra sibi per superbiam, regium nomen assu-
 munt. Denique sequitur : *Et in excelsis*. Arrogans*

A enim mens offendit Deum : humilis ad misericor-
 diam provocat. Qui post superbiam, immo per su-
 perbiam, fabricati sunt limen suum juxta limen Dei,
 et postes suos juxta postes illius. Audiant hæc juxta
 litteram mulierculæ oneratæ peccatis, quæ circum-
 feruntur omni vento doctrinæ, semper discentes, et
 numquam ad scientiam veritatis pervenientes ; men-
 tem junctam Deo, non vicinitatem Ecclesiarum, et
 habitationem **523** proximam, Dei in se provocare
 clementiam ; quin potius indignationem Domini com-
 moveri, quando in consecratis Deo locis, indignus
 habitator est. Fabricati sunt, inquit, limen suum
 juxta limen meum, ut nihil interesset inter sacrum
 et prophanum, et postes suos juxta postes meos,
 ut unus laicorum et sacerdotum esset introitus.
 B Unde et Apostolus dicit : Probet autem se homo, et
 sic accedat ad corpus et sanguinem Domini (*I Cor.
 xi, 28*). Et ut gravius faceret quod dicebat, se-
 quentem jungit versiculum : *Et murus erat inter
 me et eos* ; ut sacerdotalia sacrificia et loca sacra-
 mentorum corporis et sanguinis Christi, brevissimus
 murus divideret. Et polluerunt, inquit, nomen
 sanctum meum, in abominationibus quas fecerunt.
 Quid prodest habitationis vicinia, et medius inter
 cellulam nostram et altare Domini paries, cum in
 his quæ secreto facimus, et quæ turpe est etiam
 dicere, contaminetur et polluat nomen Domini ?
 Ego hoc arbitror, quod non polluat nomen Domini,
 nisi ille qui visus est nomini ejus credere, et illius
 censi vocabulo. Et quomodo tollit membra Christi,
 et facit membra meretricis, qui prius Christo cre-
 didit : sic ille polluit nomen Dei, qui prius nominis
 ejus fidem susceperit. Alioquin ethnicus, et Judæus
 cum sint polluti, et contaminati, immo contaminatio
 ipsa atque pollutio, nomen Dei polluere et conta-
 minare non possunt : quod illi polluunt, ad quos
 dicitur : Nomen meum per vos blasphematur in
 gentibus (*Rom. ii, 24*). Propter has igitur causas
 consumpsi eos in ira mea, quia hæc fecere quæ
 diximus. Et tamen clemens Dominus rursus pro-
 phetæ præcipit, ut jubeat eis procul a se removere
 fornicationes pristinas, et ruinas regum suorum ac
 principum derelinquere, et repellere non tam a se,
 quam a Deo : et boni operis statim præmia polli-
 cetur dicens : *Et habitabo in medio eorum*, de quo in
 D Evangelio dicitur : *Medius inter vos stat quem vos
 nescitis (Joan. i, 26)* : et habitabit non parvo tem-
 pore, ut in Synagoga ; sed in perpetuum, quod in
 Christi Ecclesia comprobatur.

(*Vers. 10 seqq.*) *Tu autem, fili hominis, ostende
 domui Israel templum : et confundantur ab iniquita-
 tibus 524 suis, et metiantur [Al. meditentur] fabri-
 cam, et erubescant ex omnibus quæ fecerunt. Figuram
 domus et fabricæ ejus, exitus et introitus, et omnem
 descriptionem ejus, et universa præcepta ejus : cun-
 ctumque ordinem [Vulg. addit ejus], et omnes leges
 ejus ostende eis, et scribes in oculis eorum, ut custo-
 diant omnes distributiones [Vulg. descriptiones] ejus,
 et præcepta illius, et faciant ea. Ista est lex domus in*

summitate montis : Omnes fines [Vulg. Omnis finis] **A** ejus in circuitu, Sanctum sanctorum erit [Vulg. est]. Hæc est ergo lex domus. LXX : Et tu, fili hominis, ostende domui Israel domum, et cessabunt a peccatis suis, et visionem ejus, et dispositionem illius : et ipsi sustinebunt tormentum suum pro omnibus quæ fecerunt. Et describes domum et præparationem ejus, et exitus atque introitus ejus, et substantiam ejus et omnia præcepta illius, et omnia legitima ejus, et omnes leges ejus ostendet illis, et describes coram eis : et custodient omnes justificationes et omnia præcepta mea, et facient ea, et descriptionem domus in vertice montis, omnes termini ejus in circuitu Sancta sanctorum sunt. *Ista est lex domus.* Non parvi operis est, quod oculis carnis, vel mente conspexeris audientibus demonstrare, ut et ipsi tecum vidisse videantur. Quamobrem scribit et Josephus, eos qui ad describendam terram missi sunt ab ^a Jesu filio Nave, fuisse γεωμέτρως, et artem quæ nunc philosophorum propria est, habuisse Geometriæ. Domui igitur Israel, eorum qui animo conspiciunt Deum, ostenditur domus, hoc est templum quod Ezechiel situm in monte conspexit, et non solum in monte, sed sicut nunc dicitur, in summitate montis : quam nequaquam illam putemus, quæ a Salomone constructa narratur in Regum et in Paralipomenon libris. Illa enim alterius ordinis atque mensuræ est, et in singulis magnam habens diversitatem : tantumque inferior templo, quod nunc ostenditur Ezechieli, ut non solum cultores ejus, et ædificii ; sed et ipse fabricator ejus Salomon peccaverit, et offenderit Deum, licet postea egerit pœnitentiam, scribens Proverbia, in quibus ait : Novissime ego egi pœnitentiam, et respexi ut eligerem disciplinam [Prov. xxiv, 2]. Ista autem quæ Ezechieli, et per Ezechielem domui Israel ostenditur, talis est : ut qui eam **525** mente conspexerit, cesset ab iniquitatibus suis : non quibusdam, sed omnibus : sive ut in Hebraico continetur, confundatur et sustineat tormentum suum pro omnibus quæ fecerit. Sustinet autem tormentum iniquitatum suarum, qui cessat præterita facere peccata : multumque prodest ei, qui ante peccaverit, videre domum Dei, et omnis fabricæ ejus nosse rationem ; ut peccare desistat, et habens illius desiderium, dicat ad Dominum : *Domine, dilexi decorem domus tuæ : et locum habitationis gloriæ tuæ* **D** *(Ps. xxv, 8).* Et iterum : *Unum petivi a Domino, hoc requiram : ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ (Ps. xxvi, 4), cum cœpero vivere et esse cum Christo, qui est vita credentium. Sequitur : Exitus ejus et introitus, subauditur, domus. Exitus autem eorum qui egrediuntur ad eos qui foris sunt, et introitus eorum qui per magistrorum disciplinam ad interiora penetrant. Et omniam, inquit, descriptionem ejus, sive substantiam ejus, ut Septuaginta*

transtulerunt, quæ non tam ad naturam domus, quam ad suppellectilem pertinet atque divitias. Et universa præcepta, cunctumque ordinem, et omnes leges templi ostendes eis, qui portaverunt tormentum iniquitatum suarum, et cessaverunt, sive confusi sunt super his quæ ante gesserant. Idcirco autem ostende ei, ut custodiant omnia quæ præcepta sunt. Nihil enim prodest scire descriptionem domus et omnes distributiones ejus, de quibus scriptum est : *Nulle mansiones apud Patrem meum (Joun. xiv, 2).* Et iterum : *Statuit terminos gentium secundum numerum filiorum Israel, sive angelorum Dei (Deut. xxxii), nisi feceris quæ præcepta sunt.* Domus autem et lex omnium præceptorum Dei, et urbs quæ in summitate montis est constituta, illa credenda est, de qua scriptum est : *Non potest civitas abscondi super montem posita (Matth. 1, 14).* Et : *Fluminis impetus laetificat civitatem Dei (Ps. xlv, 4) : quæ perspicue reletur ad Ecclesiam, et sita est in eo monte, qui in vertice omnium montium est, et a quo vulneratus est princeps Tyri : omnesque fines et termini domus hujus, sancta sanctorum sunt. In illa domo, hæc est, in tabernaculo quod fabricatus est Moyses, et in templo quod a Salomone constructum est, interiora tantum, ubi erant **526** Cherubim, et propitiatorium, et arca testamenti, et mensa thymiamatis, appellabantur sancta sanctorum. In hac autem domo quæ monstratur Ezechieli, et quæ in summitate montis est constituta, omnes termini ejus repellantur in sancta sanctorum. Quodque inferat : **C** *Hæc est lex domus, vel ad præterita pertinet, de quibus jam dictum est, vel ad ea quæ dicenda sunt postea.**

(Vers. 13 seqq.) : *Istæ mensuræ altaris in cubito verissimo qui habebat cubitum et palmum (sive παλαστήριον) in sinu ejus erat cubitus : et cubitus in latitudine : et definitio [Vulg. addit ejus] usque ab labium ejus in circuitu palmi unius [Vulg. palmus unius]. Hæc quoque erat fossa altaris. Et de sinu terræ usque ad crepidinem visissimam duo cubiti, et latitudo cubiti unius, et a crepidine minori usque ad crepidinem majorem quatuor cubiti, et latitudo unius cubiti. Ipse autem ariel quatuor cubitorum, et ab ariel usque sursum [Vulg. ad sursum] cornua quatuor. Et ar et duodecim cubitorum in longitudine, per duodecim cubitos latitudinis, quadrangulum [Vulg. quadrangulatum] æquis lateribus. Et crepido quatuordecim cubitorum longitudinis, per quatuordecim latitudinis in quatuor angulis ejus, et corona in circuitu illius dimidii cubiti, et sinus ejus unius cubiti per circuitum. Gradus autem ejus versi ad Orientem. LXX : Et hæc mensura altaris in cubito perfecto cubitus et παλαστήριον, et sinus illius altitudo per circuitum et cubitus latitudinis.*

^a Ad terram utique Jericho, non Sanctam, ut alii volunt, describendam ; hi enim a Moyse, non a Josue exploratores missi sunt, a quibus unus ipse Josue fuit. Num. xiii. Sed neque eo in loco Josephus

Antiquitt. lib. v, cap. 1, eos, quos Josue miserat, geometriæ artis peritos tradit.

^b Victor. suppllet hic quoque vocem cubitos ex Hebraeo et Vulgata.

itudinis: et gisus per labium ejus in circuito palmi
 unius. Et hæc est altaris altitudo a profundo
 exordii in sinu ejus usque ad propitiatorium
 magnum, quod erat subter cubitorum duorum, et
 latitudo cubiti. Et a propitiatorio minori usque
 ad propitiatorium majus cubiti quatuor: et la-
 titudo cubiti et ariel cubitorum quatuor: et ab
 ariel usque ad superiora cornuum cubitus. Ipsum
 autem ariel duodecim cubitos habebat in longi-
 tudine: et duodecim cubitos in latitudine quatuor
 angulorum per singulas partes ejus: et propitia-
 torium quatuordecim cubitorum in latitudine per
 quatuor partes ejus: et gisus ejus per circuitum
 gyrans illud dimidio cubito: et circuitus ejus
 cubito: per gyrum et gradus ejus respicientes ad
 Orientem. *Scriptum est*: Abyssum et sapientiam
 quis investigabit (*Ecl.* 1, 2)? *Et*: O profundum
 sapientiæ et scientiæ Dei (*Rom.* xi, 33):^a cujus
 alta profunditas, et quis inveniet eam? Multum est
 si voverimus templum Salomonis huic templo, 527
 et omnes partes ejus et tabernacula comparare.
 Quod quia difficillimum est, interim in præsentia-
 rum altare, quod Ezechieli ostensum est, altari quod
 in Exodo legimus, ex parte modica conferamus
 (*Exod.* xxxviii). Ibi altare quinque cubitorum in
 longitudine et quinque cubitorum in latitudine, id
 est, quadrangulum, et trium cubitorum in altitudine
 describitur: hic vero recedens a sensibus quinque,
 tendit ad unionem, in qua cubitus perfectus, sive
 verissimus ponitur, cui jungitur palmus, id est,
πάλιστος, sextam, ut supra diximus, habens partem
 cubiti. In sinu autem ejus, hoc est, altaris, erat
 cubitus, qui scilicet ea quæ igne consumebantur
 suscipiebat, et in latitudine ejus alius cubitus: ut
 interiora, hoc est, secreta, et spatia altaris quæ in
 latitudine demonstrantur, uno cubito finiuntur.
 Quod autem sequitur: *Et definitio usque ad labium*
ejus, pro quo Aquila, Symmachus et Theodotio po-
 suerunt terminum, Septuaginta rursus *gisus* in-
 terpretati sunt. Cujus verbi, ^a ut ante jam dixi, non
 possum scire rationem; nec cujus linguæ sit dicere
 confidenter: nisi hoc admonere lectorem, quod ubi
 nunc *definitionem* interpretatus sum ^b supra *coronam*
 transtulerim. Illudque breviter demonstratur, quod
 in circuito ipsius altaris, id est, in margine, et cir-
 culo repandum fuerit labium, et quasi corona in
 modum illius, habens in aspectu plurimam venus, a-
 tem. Quæ *definitio*, sive *gisus* per circuitum palmi
 unius, sive *πάλιστος* latitudine tendebatur. Fovea
 autem altaris, sive profundum et altitudo, pro qua
 in hebraico ponitur *gab* (גב), de sinu terræ usque
 ad crepidinem novissimam, vel usque ad propitiato-
 rium maximum, duobus cubitis erat, et latitudo ejus
 cubiti unius. Inferiora enim et profunda, et terræ
 coherentia, duali numero, qui et in immundis ani-
 malibus positus est, continentur (*Genes.* vii): supe-

riora autem et ad crepidinem, sive propitiatorium
 pervenientia, quod Theodotio ipso Hebraico nomine
 appellavit ^c AZARA (אזרה), unius cubiti habent lati-
 tudinem, ut dualis numerus transeat ad solitarium;
 et bonum nuptiarum, quod inferius est, ad unionis
 perveniat beatitudinem. 528 Quodque sequitur: *Et*
a crepidine minori usque ad crepidinem majorem, qua-
tuor cubitorum, et latitudo unius cubiti, pro quo in
 Septuaginta positum est: *Et a propitiatorio minori*
usque ad propitiatorium majus; et Theodotio in
 utroque AZARA transtulit, illud est intelligendum,
 quod propitiatorium minus, lapis sit excisus de
 monte sine manibus, et propitiatorium majus, ipso
 lapis qui crevit in montem magnum, et implevit uni-
 versum orbem (*Dan.* ii). Sive juxta alterum
 sensum, propitiatorium minus est, quando exinanivit
 se formam servi accipiens (*Philipp.* ii), et propitiato-
 rium majus, quando recepit gloriam, quam habuit apud
 Patrem antequam mundus fieret (*Joan.* xvii). Prius
 enim Christi humilia cognoscimus, et sic ad divi-
 nitatis ejus altitudinem pervenimus: et tamen utrius-
 que naturæ propitiatorium, hoc est, minoris atque
 majoris, ad unius altaris pertinet sacramentum.
 Inter duo autem propitiatoria, minus atque majus,
 quatuor erant cubita, quatuor mundi elementa si-
 gnantia, quæ et ipsa perveniunt ad unius cubiti alti-
 tudinem. Et hoc animadvertendum quod in mensura
 altaris primus cubitus in latitudine nulli copulatur,
 sed sua unione perfectus est: secundus autem lati-
 tudinis cubitus, post duos cubitos crescit ad sum-
 mum, et tertius cubitus, post propitiatorium minus
 et majus per quatuor elementa ad unius cubiti my-
 sterium tendit; et unus et alter, et tertius cubitus in
 altare Domini, nequaquam primus, secundus, et
 tertius; sed unus et unus, et unus esse dicatur. Ipse
 autem ariel quatuor cubitorum erat, et ab ariel
 usque sursum cornua quatuor: sive ut in Septua-
 ginta dicitur, ab ariel usque ad superiora cornuum
 cubitus unus. *Ariel* (אריאל) ut plerique astimant in-
 terpretatur, *lux mea Deus*. De quo et in Isaia pro-
 pheta, ubi scriptum est: *Væ tibi, civitas Ariel,*
quam expugnavit David, sive circumdedit, ple-
nitus diximus (*Isai.* xxxix, 2). Ut autem ego arbi-
 tror, *leo vel fortis Dei*: quod nomen refertur
 proprie ad altare, in quo vel illuminatio Dei est,
 vel leo et fortitudo ejus, dicente Jacob ad Judam:
Catulus leonis Juda, ad prædam, fili mi, ascendisti:
requiescens accubuisti ut leo, et quasi 529 *leæna,*
quis suscitabit eum (*Gen.* xlix, 9)? Cubitorum au-
 tem quatuor est, et cornua habet quatuor; sive su-
 periora quatuor cornuum, uno cubito finiuntur; ut
 Evangeliorum mensura et in totum orbem fortitudo
 discurrens, sub illuminatione Dei, et leonis fortitu-
 dine demonstretur, ad unumque cubitum perveniant
 divinæ confessionis. Et ut paulatim obscuritas præ-
 sentis loci manifestior fiat, sequitur: *Et Ariel duo-*
nitatem, postea vertit coronam.

^c Alias, *azera*. Græc. Theodotiois, *ἀζαρα*.

^a Recolte quæ paulo superius annotamus col. 497.
^b Immo *infra*, inquit Victor.; est enim paulo post
 ubi verbum ipsum Hebraicum אריאל, quod hæc defi-

decim cubitorum in longitudine, per duodecim cubitos latitudinis, quadrangulum æquis lateribus. Quod nemo dubitat ad duodecim tribus pertinere, quæ in Joannis Apocalypsi scriptæ sunt, et ad Apostolorum numerum, de cuius sacramento supra dixisse me memini (*Apoc. vii*). Per quatuor autem latera mundi, duodeni cubiti simul efficiunt quadraginta octo cubitos sacerdotium civitatum, ut istis quasi fundamentis in toto orbe divisus, Ecclesiæ fortitudo solidetur. Porro *crepido*, pro qua Septuaginta propitiatorium, Theodotio ut supra AZARA; Symmachus περιδρομήν, hoc est circuitum interpretati sunt, quatuordecim cubitorum erat longitudinis per quatuordecim latitudinis, in quatuor angulis ejus, et corona in circuitu ejus dimidii cubiti; pro qua rursus Septuaginta gisum interpretati sunt, et sinus, sive juxta Symmachum consummatio ejus atque perfectio, cubiti unius per circuitum, illud latenter ostendit, quod Dominus noster, qui vere propitiatorium dicitur non solum pro peccatis nostris, sed pro omni mundo, per quatuordecim generationes venerit ab Abraham usque ad David; et rursus per alias quatuordecim usque ad captivitatem Jechoniæ, et ejusdem numeri sacramento ad terrena descenderit: ut in tertia τριαραχαιδισάδι, et divini numeri (*Al. muneris*) sacramento salvaret quatuor angulos mundi, de quibus scriptum est: Multi ab Oriente et Occidente, et ab Aquilone et Meridie venient, et accubabunt cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno caelorum (*Matth. viii, 11*). Quodque sequitur, et corona, sive gisus per circuitum ejus, 530 subauditur propitiatorii, habebat dimidium cubitum, et sinus ipsius propitiatorii, sive consummatio atque perfectio, quam Symmachus interpretatus est περιδρομήν, habebat unum cubitum, illud significat quod et peccatores et justi Domini propitiatione salventur, dicente apostolo Paulo: Reconciliati sumus Deo in sanguine Filii ejus (*Rom. v, 10*). Et de peccatoribus dicitur, quod dimidii cubiti mensuram habeant per circuitum; qui tamen salvantur misericordia Creatoris, juxta illud quod in Psalmo scriptum est: Pro nihili salvos facies eos (*Ps. lv, 8*). De justis: quod in uno salventur numero solitario atque perfecto, et imitentur unam divinitatem, dicente eodem Apostolo: Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi (*II Cor. v, 19*). Quod autem in fine hujus testimonii ponitur, et gradus ejus versi ad Orientem, gradus hujus propitiatorii^a vel viginti quatuor libris veteris Instrumenti debent accipi: qui habebant citharas in Apocalypsi Joannis (*Cap. v*), et coronas in capitibus suis: vel sacramentum Patris et Filii et Spi-

^a Hunc quoque locum, quem vitiatum olim a sciolis criticis opinor, præstat immutatum relinquere, quando nullas mss. codices suppetias ferunt. Nam quod legit Rabanus, septuaginta quatuor libros . . . debemus accipere, nec satis restituendæ lectioni juvat, et graviore cubat in mendo. Liqueat vero Hieronymum senioribus Apocalypsis viginti quatuor veteris Instrumenti libros conferre; quemadmodum et in prologo libri Ezræ Neemiæque, ait, quæ non habentur

ritus sancti, in quo vera nobis datur propitiatio. Et ut dicamus apertius, propterea graduum numerus incertus relinquitur, ut quantocumque studio ad altiora scandere potuerimus, in inferioribus nos putemus collocatos, et cogitemus illud Psalmistæ: Ibunt de virtute in virtutem (*Ps. lxxxiii, 8*).

(*Vers. 18 seqq.*) Et dixit ad me: Fili hominis, hæc dicit Dominus Deus: Hi sunt ritus altaris, in quacumque die fuerit fabricatum, ut offeratur super illud holocaustum, et effundatur sanguis. Et dabis sacerdotibus, Levitis qui sunt de semine Sadoc, qui accedunt ad me, ait Dominus Deus: ut offerant mihi vitulum de armento pro peccato. Et assumes de sanguine ejus, pones super quatuor cornua [Vulg. addit ejus], et super quatuor angulos crepidinis, et super coronam in circuitu: et mundabis illud et expiabis. Et tolles vitulum qui oblatus fuerit pro peccato, et combures illum in separato loco domus extra sanctuarium. Et in die secunda offeres hircum caprarum immaculatum pro peccato, et expiabunt altare sicut expiaverunt in vitulo. LXX: 531 Et dixit ad me: Fili hominis, hæc dicit Dominus Deus: Hæc sunt præcepta altaris in die qua factum fuerit, ut offerantur super eo holocaustomata, et effundatur super illud sanguis. Et dabis Sacerdotibus Levitis qui sunt ex semine Sadduc, et appropinquant ad me, dicit Dominus Deus, ut ministrent mihi vitulum de bobus pro peccato: et tollent de sanguine ejus, et ponent super quatuor cornua altaris, et super basim ejus in circuitu, et mundabunt et expiabunt illud. Et tollent vitulum pro peccato, et comburetur in loco separato domus extra sancta. Et die secunda tollent hædos duos de capris immaculatos pro peccato, et expiabunt altare sicut expiaverunt in vitulo. Postquam prophetæ monstravit altare, et cubitum ejus, cubitosque duos; et rursus cubitum et quatuor cubitos, et tertio cubitum, duodecim quoque cubitos per alios duodecim, et quatuor altaris cornua: Ariel quoque duodecim cubitorum, per duodecim cubitos, et crepidinem, hoc est, propitiatorium quatuordecim cubitorum, per quatuordecim cubitos: coronam quoque illius, et sinum dimidio cubito^b et uno cubito per circuitum: gradusque ad Orientem, quorum incertus est numerus, locutus est vir, cujus calamus et funiculus erat in manu, et docet eum quomodo, altaris opere perfecto, altare debeat expiari et consecrari. Primumque offertur victima, et datur sacerdotibus de genere Levi, qui sunt de semine Sadoc, quem cur Septuaginta Sadduc nominent, scire non valeo. Sadoc autem interpretatur justus: offerturque juxta Septuaginta et Theodotionem vitulus; juxta Symmachum taurus, qui Hebraice dicitur פֶּהֶלֶא

apud Hebræos, nec de viginti quatuor senibus sunt, procul abjicienda. Sed quid æque est dissonum, ut libros habere citharas, et coronas in capitibus suis? Omnino igitur senum ingerenda est mentio, ad quos ista referantur; quodque habet Rabanus, septuaginta quatuor, legerim senes viginti quatuor: atque ita concilio restituendum, vel senes viginti quatuor in libris veteris Instrumenti, etc.

^b Cod. Vatic. voces et uno cubito ignorat.

Vitulum autem qui pro nobis immolatus est, et multa Scripturarum loca, et præcipuè Barnabæ Epistola, quæ habetur inter scripturas apocryphas, nominat. Et hircus caprarum secundo offertur die. Unde et Pascha facturi assumunt de grege agnum et hædum, et qui primum pascha facere non potuerunt, in secundo mense faciunt : quorum alterum ad justos pertinet, alterum ad poenitentes. Sin autem Septuaginta nobis interpretatio placet qui dixerunt : *die autem secundo tollent hædos duos immaculatos* **532** *pro peccato*, audax quidem est quod dicturi sumus, sed tamen aliorum simpliciter ponenda sententia est, qui aiunt duos hædos immaculatos post passionem Domini oblatos esse ad altare Domini, Jacobum et Stephanum : quorum alter de apostolorum numero, alter de septem electis in ministerium Domini princeps fuit (*Actor. xxii*). Iste est Jacobus qui transformatum Salvatorem vidit in monte (*Ibid.*, vii), qui resurgentem filiam archisynagogi cum Domino Petroque et Joanne intuitus est (*Matth. xvii*), qui in catalogo apostolorum, in quo bina junguntur nomina, prior fratre ponitur (*Marc. ix*). Hunc interfecit Herodes (*Matth. ix*), et quasi hædum immaculatum post passionem Salvatoris in die immolavit secunda (*Marc. iii*). Stephanum quoque (cujus sapientiæ et doctrinæ nullus poterat resistere (*Actor. xiv*), et qui stantem vidit Filium ad dexteram Patris, et dixit (*Act. xiv, 7*) : *Domine Jesu, suscipe spiritum meum*) lapidibus obruere Judæi. Et quomodo quosdam credentium primitias Achaïæ et Asiæ Apostolus nominat : sic et isti primitiæ fuere martyrum (*I Cor. xvi*), quos Christi postea confessio coronavit. Et hoc notandum quod vitulus totus offertur in holocaustum, et crassitudo corporis ejus divino igne consumitur. *Etsi enim noveramus Christum a secundum carnem : sed jam nunc non novimus eum secundum carnem* (*II Cor. v, 16*). Jacobus autem et Stephanus qui secunda die oblatis sunt, sive hircus, qui juxta Hebraicum narratur oblatos, offertur quidem in victima, sed holocaustum præsentis Domini reservatur. Quod autem tollitur sanguis, de quo loquitur Petrus : *Redempti sumus de vana nostra conversatione paternæ traditionis pretioso sanguine Christi* (*I Petr. i*) ; et Paulus apostolus docet : *Pacem faciens per sanguinem crucis suæ, sive in terra, sive super cælos* (*Coloss. i, 20*), illud significat, quod sanguine Salvatoris, quatuor cornua purificentur altaris, id est, quatuor mundi plagæ : aspergiturque corona propitiarii, sive bases per circuitum, ut universa purgentur, et firma sit propitiatio. Propterea autem in secunda die, vel duo hædi, de quibus supra diximus, vel hircus assumitur ; quia animal est semper ad excelsa festinans, et nihil periculi sustinens in **533** præcipitiis, et ibi invenit viam, ubi cæteris animantibus interitus est. Unde et Græco sermone caprarum et hircorum grex, sublimium conversatio dicitur, hoc

est, ἀπόλιον quasi αἰποπόλιον, siquidem αἶπος, *excelsum*, πόλιον [Mss. πολῆν], *conversationem* significat. Porro altare Christi expiatur sanguine, ut orationes sanctorum mundæ permeent ad Deum. Hoc quoque notandum, quod juxta Hebraicum ipse Ezechiel, quasi sacerdos vitulum jubetur assumere, et holocaustum facere, et sanguinem ejus in circuitu aspergere, tam altaris quam angulorum et coronæ, sive basis. Septuaginta autem interpretes alios sacerdotes hoc facere demonstrant, de quibus dictum est : *Dabis sacerdotibus Levitis, qui sunt ex semine Sadoc, qui accedunt ad me.*

(Vers. 23 seqq.) « Cumque compleveris expians illud, offeres vitulum de armento immaculatum, et arietem de grege immaculatum. Et offeres eos in conspectu Domini, et mittent sacerdotes super eos sal ; et offerent eos holocaustum Domino. Septem diebus facies hircum pro peccato quotidie, et vitulum de armento et arietem de pecoribus immaculatos offerent. Septem diebus expiabunt altare, et mundabunt illud : et implebunt manum ejus. Expletis diebus in die octavo et ultra facient Sacerdotes super altare holocausta vestra, et quæ pro pace offerunt, et placatus ero vobis, ait Dominus Deus. LXX : Et cum compleveris expiationem, offerent vitulum de bobus immaculatum, et arietem de ovibus immaculatum, et offeretis coram Domino, et aspergent sacerdotes super ea sal ; et offerent ea holocausta Domino. Septem diebus facies hædum pro peccato quotidie, et vitulum ex bobus, et arietem de ovibus immaculatum facient septem diebus. Et expiabunt altare, et mundabunt illud, et implebunt manus eorum, et consummabunt dies. Et erit a die octavo et ultra, facient sacerdotes super altare holocausta vestra, et pro salute vestra, et suscipiam vos, dicit Dominus Deus. » Postquam altare et mensuræ ejus in montis vertice demonstratæ sunt ; rursumque expiatio, et consecratio illius prophetæ ostensa est, per unum vitulum immaculatum et hircum, sive duos hædos, quorum primum ad Dominum Salvatorem, duo sequentia ad apostolos ministrosque retulimus, ne in consecratione spiritualis altaris et proprie ad Ecclesiam pertinentis, **534** lex et prophetæ viderentur exclusi, propterea consecrato altari, vitulus immaculatus assumitur et aries, et offertur in conspectu Domini ; et filii Sadoc, hoc est, justorum sacerdotes aspergunt super capita eorum sal, ut et Lex et Prophetæ sapore Evangelii condiantur. Nec ullum est sacrificium (juxta legis imperium et interpretationem Apostoli, qui ait (*Col. iv, 6*) : Sermo vester sit sale conditus) quod sale careat. Utrumque autem offertur holocaustum Domino, ut corpus pinguis litteræ, quod significatur in Lege, et prophetiæ nubilum, igne Domini, hoc est, Spiritu sancto, de quo dicit Paulus, *Spiritu ferventes* (*Rom. xii, 11*), in spiritualement et tenuem substantiam convertantur. Volu-

^a In cod. vatic. verba secundum carnem desiderantur.

^b Victorious estis et vestra ad Græcum textum.

mus scire apertius qui sit vitulus de armento immaculatus, et aries de ovibus purissimo vellere, intelligamus Moysen et Eliam (*Num. xii, III Reg. xix*); quorum prior mansuetissimus fuit inter omnes homines qui versabantur in terra; alter ardore fidei similis Moysi. Unde et audebat dicere: Ego relictus sum solus. Quod autem in Hebraico scriptum est: *Offeres vitulum*, in Septuaginta, *offerent sacerdotes*, nulla sit quæstio. Et ipse enim Ezechiel cui hæc dicuntur, de numero sacerdotum est, plenæ ætatis atque perfectæ; et sacerdotalem gradum prophetiæ auxit gratia. Et Moyses et Elias videntur in monte cum Domino, id est, lex et prophetæ, qui ei nuntiabant quæ Jerosolymis passurus esset. Expiato autem altari, septem diebus offertur hircus, sive hædus pro peccato quotidie, et vitulus de armento, et aries de pecoribus immaculatus, ut per hæc sacrificia septem dierum ad perfectum expietur altare. In septem diebus sabbatismus ostenditur qui juxta Apostolum (*Hebr. iv*) populo Dei reservatur: in quibus æternam veramque speramus requiem, et nequaquam servile opus faciamus [*Al. faciemus*] peccatorum. In hircus autem, et vitulo, et ariete tria generalia delicta demonstrantur, quibus omne mortalium subjacet genus. Aut enim cogitationibus, aut sermone, aut opere peccamus. Cogitatio refertur ad arietem, quæ prima est omnium peccatorum, et ex qua alia duo peccata nascuntur. Hædus autem, sive hircus, ad eloquium sive sermonem, qui semper de excelsioribus disputat. Opera vero proprie vitulo deputantur: quoniam vomeri **535** et labori et terrenis operibus mancipatus est. Hæc igitur immaculata per septem dies veri sabbati atque perfecti Deo offerre debemus, et expiare altare, ut oratio nostra munda perveniat ad Deum. Quod autem inferitur: *Et mundabunt illud, et implebunt manus ejus*, quod et Hebraicum et cæteri interpretes transtulerunt, illud significat, quod ipsius quoque altaris, pro cujus expiatione offertur sacrificium, dona complenda sint, sicut offertur pro sacerdotibus et populo atque pontifice; ne quid vacuum stetit videretur in conspectu Domini. Pro quo pasuere Septuaginta: *et mundabunt illud, et implebunt manus suas*, ut subaudiatur *sacerdotes*, qui cum pleni fuerint bonis operibus, hoc enim plenæ significant manus, transacto sabbato, veniant ad diem resurrectionis octavam, et dicant cum Apostolo: Resurreximus cum Christo (*Rom. vi, Coloss. iii*); et ultra octavam tendant ad cœlestia, et offerant pro nobis holocausta, sive quæ pro pace peccatorum nostrorum et salute sunt nostra: ut per ignem Spiritus sancti, omnia quæ cogitamus, loquimur, et facimus, in spiritualem substantiam convertantur: et hujusmodi Dominus delectatus sacrificiis, nobis placabilis fiat.

(Cap. XLIV. — Vers. 1 seqq.) *Et convertit me ad viam porte sanctuarii exterioris, quæ respiciebat ad Orientem, et erat clausa. Et dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit, et non aperietur, et vir non transibit per eam: quoniam Dominus Deus Israel in-*

*gressus est (sive ingredietur) per eam; et clausa eritque clausa principi. Princeps ipse sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino. Per viam vestibuli (id est, Klam), porta egredietur, et per viam ejus egredietur. Pro eo quod in Hebraico scriptum est: erit clausa principi, LXX transtulerunt, erit clausa: quia dux ipse sedebit in ea. Multæ sunt portæ quas in descriptione templi Ezechielis Scriptura commemorat, tam intus quam foris. Altaris quoque figuram, et consecrationem et sacrificia æternæ præteritis percurrit. Quæ finita, venit ad portam sanctuarii exteriorem, quæ respiciebat ad Orientem, et erat clausa: statimque vir ille qui erat ductor prophetæ, et ei omnia demonstrabat, locutus est ad eum: Porta hæc quam respicis clausam, semper clausa erit, et non aperietur, **B 536** nullusque virorum transibit per eam. Et reddidit causam cur clausa sit semper: quoniam Dominus Deus Israel ingressus est, vel ingredietur per eam: eritque clausa juxta Hebraicum, *principi, quem ducem LXX transtulerunt. Qui princeps et dux, id est, NASI (נָשִׂי), sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino; et per viam vestibuli portæ ingredietur, et per ipsam egredietur. Quænam ista porta est, quæ semper clausa est, et solus Dominus Deus Israel ingreditur per eam? Nempe illa de qua Salvator loquitur in Evangelio: Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, et væ vobis doctoribus legis, qui tollitis clavem scientiæ: ipsi non ingredimini, et intrantes prohibetis (Matth. xxiii, 23). De hac sub nomine libri scribit et Isaias: Erunt verba libri istius, sicut verba libri signati: quoniam cum dederis homini necessitati litteras, et dixeris ei, Lægo: et respondebit tibi, nescio litteras. Et dabit illi homo scientiam litteras, dicentes: Lægo; et dicet: Non possum legere, quia signatus est (Isai. xxix, 11). Iste autem liber est, cujus nemo potest solvere et aperire signacula, neque in cælo, neque in terra, neque sub terra, nisi ille de quo in Apocalypsi Joannis dicitur: Ecce vicit leo de tribu Juda, radix et genus David: ut aperiat librum et solvat signacula ejus (Aper. v, 5). Prius enim quam Salvator humanum corpus assumeret, et humiliaret se, formam servi accipiens (*Phil. ii*), clausa erat Lex et Prophetæ, et omnis scientia Scripturarum, clausus erat paradisos. Postquam autem ille pependit in cruce, et locutus est ad latronem, Hodie mecum eris in paradiso (*Luc. xxiii, 43*), statim velum templi scissum est, et aperta sunt omnia; oblatoque velamine dicimus: Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantur, in eadem imagine transformamur a gloria in gloriam (*II Cor. iii, 18*). Sin autem revelata sunt omnia, in Christo enim juxta sermonem Pauli omnia revelantur (*Ibid., xiii*), quomodo porta clausa erit et non aperietur, et vir non transibit per eam? Ex quibus discimus, quamvis ad summam scientiam venerimus, comparatione divinæ scientiæ, nunc ex parte nos scire et ex parte cognoscere; quando autem venerit, quod perfectum est, tunc quod ex parte est destruetur. Unde et in alio loco ipse Apostolus imperfec-**

tum se esse loquitur, rursumque perfectum. Quod si interpretatione caret, videtur esse contrarium. Dicit enim : **537** Non quia jam accepi, aut quia jam perfectus sum^a. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse : Unum vero, posteriora obliviscens et ad priora me extendens, statutum persequor ad bravium supernæ vocationis Dei (*Philipp. III, 12, 14*). Cumque putarem eum secundum professionem suam non esse jam perfectum, et magis quærere quam invenisse quod verum, non solum se, sed et alios dicit esse perfectos : *Quotquot ergo perfecit sumus hoc sapiamus*. Est autem sensus hujus loci : Ad comparationem cæterorum hominum, qui curam non habent notitiæ Scripturarum nec mysteriorum Dei, perfectum esse me fateor ; quantum autem ad scientiam divinæ majestatis, nunc in ænigmate video et per nubium et caliginem, et dico cum propheta : Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam (*Ps. CXXXVIII, 6*). Hæc igitur porta, quæ omnibus clausa est (vir enim non transibit per eam), erit clausa principi, sive duci, et illius adventu reserabitur, qui sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino : de quo ipse in Evangelio proficitur, dicens : Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, et compleam opus ejus (*Joan. IV, 34*). Ipse est princeps, et pontifex secundum ordinem Melchisedech, et hostia et sacerdos, qui in conspectu Patris nobiscum cælestem comedit panem, et vinum bibi, de quo loquitur in Evangelio : Non bibam de genimine vitis hujus, nisi cum hiberis illud novum in regno Patris mei (*Matth. XXVI, 29*) : in illo videlicet regno, de quo et ipse et alibi ait : Regnum Dei intra vos est (*Luc. XVII, 21*). Clausaque erit porta. Nemo enim potest passionem Domini, corporisque ejus et sanguinis pro majestate rei sacramenta cognoscere. Tantæque bonitatis est, et clementiæ princeps noster, et eum solus sedeat in porta, quæ clausa est, et panem coram Domino comedat, velit mensæ suæ atque convivii plures habere consortes, et dicat : Ecce ego sto ad ostium et pulso ; si quis aperuerit mihi, ingrediar ad eum et cœnabo cum illo, et ipse mecum (*Apoc. III, 20*). Solas autem panem comedit coram Domino, quia substantia ejus divinæque naturæ a cunctis creaturarum substantiis separata est. Ipse per eandem vestibuli portam ingreditur **538** et egreditur : quia^b et intus et foris, hoc est, infusus et circumfusus omnibus ; ingrediensque per portam, ut secum introducat eos, qui absque doctrina et ejus auxilio intrare non possunt ; et egrediens, ut rursus alios introducat ; et loquatur eis qui difficiliora non capiunt. Quod autem porta Orientalis extra terminos mundi semper clausa sit, et humano nequaquam pateat aspectu, Joannis Evangelium probat dicentis : Deum nemo vidit unquam : Unigenitus

Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit (*Joan. I, 18*). Quasi aliis verbis dixerit : Eritque clausa principi. Princeps solus sedebit in ea, ut comedat panem perfectæ et consummatæ scientiæ. Nemo enim novit Filium nisi Pater, et nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (*Matth. XI, 27*). Pulchre quidam portam clausam, per quam solus Dominus Deus Israel ingreditur, et dux cui porta clausa est, Mariam Virginem intelligunt, quæ et ante partum, et post partum virgo permansit. Etenim tempore quo angelus loquebatur : Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit te, quod autem nasceretur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei (*Luc. I, 35*), et quando natus est, virgo permansit æterna ; ad confundendos eos, qui arbitrantur eam post natiuitatem Salvatoris habuisse de Joseph filios, ex occasione fratrum ejus qui vocantur in Evangelio (*Marc. III*). Super qua quæstioncula, Romæ adversum Helvidium illius temporis hæreticum, in adolescentia non grandem librum scripsisse me novi.

(Vers. 4 seqq.) *Et addaxit me per viam portæ Aquilonis in conspectu domus, et vidi, et ecce impleverat [Vulg. implevit] gloria Domini domum Domini, et cecidi ante faciem meam. Et dixit ad me Dominus : Fili hominis, pone cor tuum, et vide oculis tuis, et auribus tuis audi omnia quæ ego loquar ad te de universis ceremoniis domus Domini, et de cunctis legibus ejus, et pone cor tuum in visis templi per omnes exitus sanctuarum. Vir qui ductor prophætæ est, et quo cuncta in templo monstrante cognoscit, postquam clausam ei ostenderat portam nunquam reserandam, et tamen apertam ei qui clausis ingressus est ostiis, ducit prophetam ad viam portæ **539** Aquilonis, quæ tamen et ipsa esset in conspectu domus, haud dubium quin templum significet. Cuiusque propheta e regione vidisset plenam domum Domini gloria Domini, eandem videlicet quam in Aquilonis plaga posites contra cernebat, statim cecidit in faciem suam, majestatem gloriæ Domini ferre non sustinens. Unde quia fuerat humilitate dejectus, dicit ad eum, nequaquam vir, sed Dominus : *Fili hominis, pone cor tuum*, et reliqua. In consummatione tabernaculi et ædificii templi quod a Salomone constructum est, apparuit gloria Domini, quæ postea evangelicæ gloriæ comparatione destructa est, dicente Apostolo : Etenim non est glorificatum, quod glorificatum est, in hæc parte, propter excellentem gloriam. Si enim quod destruitur, per gloriam est : multo magis quod manet in gloria est (*II Cor. III, 10*). Cavendumque ne destructionem prioris gloriæ abolitionem putemus ; sed sic sentiendum, quod postquam venerit quod perfectum est, id quod ex parte fuerat, destruetur : velut si solis radiis lampadem compares, aut lampadis lumen lucernæ [*Al. lucernæ.*] Quamobrem et de Joanne Baptista dicitur : Hæc erat*

^a Supplet Victor. reliquum versum, *sequor autem et comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu, quod commodius ad probandum quod Hieron. intendit, videatur.*

^b Victor. *est* reposuit pro *et*.

^c Idem pro *ante*, ad Hebræum, Græcæ, Latineque codicem in restituit.

lucerna lucens in domo (*Joan. v, 35*). Postquam autem venit sol justitiæ, lucernæ lumen absconditum est, dicente ipso propheta atque Baptista: Illum oportet crescere, me autem minui (*Joan. iii, 30*). Cecidit autem in faciem suam propheta, ne dum plus cernere cupit quam potest humana fragilitas intueri, etiam ipsum oculorum lumen amitteret. Unde familiaris eum vocat Dominus, filium hominis; præcipitque ut ponat cor suum, et videat oculis, et auribus audiat. Primum enim ad intelligendum quod dicitur aperiendus est animus; secundo, cordis intelligendum oculis, de quibus dicitur ad Abraham: Leva oculos tuos, et vide stellas cœli (*Gen. xv, 5*); tertio, his auribus audiendum, de quibus Salvator ait: Qui habet aures audiendi, audiat (*Luc. viii, 8*); ut possit cunctas templi ceremonias et legitima ejus intelligere, et ad extremum ponere cor suum in viis templi; quia diversi ad ^a Deum introitus sunt. Sive pervias templi, ceremoniarum ordinem significat, et exitus sanctuarii. Præmium igitur est, et **540** præparatio prophetæ, ad intelligenda quæ postea super templi ordine cogniturus est. Et hoc notandum, quod in mundi hujus plaga qui in maligno positus est, et in Aquilonis frigore constitutus, cœlestis nobis ceremoniarum ordo monstratur.

(*V. 6* seqq.) *Et dices ad exasperantem me domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: sufficiant vobis omnia scelera vestra, domus Israel, eo quod inducitis filios alienos (sive alienigenas) incircumcisos corde et incircumcisos carne, ut sint in sanctuario meo, et polluant domum meam, et offeritis panes meos, adipem et sanguinem, et dissolvistis (sive præteristis) pactum meum in omnibus sceleribus vestris; et non servastis præcepta sanctuarii mei et posuistis custodes observationum mearum in sanctuario meo vobismetipsis.* Quando dicit, sufficiant vobis omnia scelera, sive iniquitates vestræ, ad priorum peccatorum hortatur pœnitentiam, ne augeamus peccata peccatis, et materiam futuro paremus incendio; sed audiamus illud quod Isaias loquitur: Væ his qui attrahunt peccata sicut funiculo longo, et sicut iugo corrigiæ vituli iniquitates (*Isai. v, 18*). Primumque peccatum est, quod inducunt filios alienos, sive alienigenas incircumcisos corde, et incircumcisos carne, ut sint in sanctuario Dei, et polluant domum Dei. Modicum enim fermentum totam massam corrumpit (*I Cor. v, 6*); et in quibusdam exemplaribus fertur Proverbiorum: Ne introducas impium in tabernacula justorum. Urgent nos in hoc loco Judæi et Ebionitæ, qui circumcisionem carnis accipiunt: quomodo possumus præsentem locum exponere incircumcisos corde et incircumcisos carne? quo videlicet post spirituales intelligentiam, etiam carnis circumcisionem suscipere debeamus. Sed qui legitimus Paulum dicentem: Contestor autem omnem hominem qui circumciditur: quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (*Gal. v, 2*). Et illud Jeremiæ: Ecce incircumcisi aures vestræ, et ^b nolulistis

^a audire (*Jer. vi, 10*). Et in Exodo locutus est Moyses in conspectu Domini dicens: Ecce filii Israel non audierunt me; et quomodo audiet me Pharaos? Ego autem sum tardi sermonis (*Exod. vi, 12*), pro quo Septuaginta dixerunt: ἐγὼ δὲ ἀργός εἶμι; quod melius habetur in Hebræo: Ego autem **541** incircumciscus sum labiis, interrogemus eos, immo cogamus circumcidere aures, et labia desecare, ut Scripturam implere videantur. Sin autem cœperint circumcisionem aurium interpretari, quando nihil torpe et inhonestum audire nos patimur, et circumcisionem labiorum, quando nihil indecens loquimur: dicamus eis, eandem expositionem etiam in corde et in carne servare debetis. Cor circumcidimus cultello Dei, et auferitur de ^B corde nostro præputium, quando turpes cogitationes nequaquam exeunt de corde nostro, nec de nobis dicitur: Impinguatum est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt (*Actor. xxviii, 27*). Ergo et caro similiter circumciditur, ut nequaquam faciamus terrena opera, quæ pro necessitate corporis facere compellimur, cibum capere, et potum et somnum, et uti vestibus: quæ tunc circumcidimus, si non ad delicias, et ad luxuriam, et ad inertiam, sed ad necessitatem naturæ et corporis istius sustentaculum cuncta faciamus. Qui bibit vinum modicum propter stomachum et frequentes infirmitates, et odit ebrietatem, circumcidit carnem suam (*I Tim. v*). Qui dormit quantum natura patitur, audiet a Salomone: Si sederis, absque timore eris: ^C Si dormieris, suaviter dormies, et non timebis pavorem supervenientem tibi: neque impetus impiorum supervenientes (*Prov. iii, 24*). Et qui fugit fornicationem, et uxori debitum reddit revertens ad id ipsum ne tentet eum Satanas (*I Cor. vii*), audiet cum populo Israel: *In hac die abstuli opprobrium Ægypti a vobis.* Vestibus quoque utetur, quæ frigus repellant; non quæ tenuitate sui, corpora nuda demonstrant. Attenuata jejuniis caro et circumcisa continentia (*Jos. v*), fugit opprobrium Ægyptiorum qui sunt magnis carnibus, et illud potest dicere quod in plerisque juxta editionem Septuaginta legitur: Quomodo contabuit caro mea, in terra deserta, invia, et inaquosa, sic in sancto apparui tibi (*Ps. lxxii, 3*). ^D Si quando ergo alienigenas introducere voluerimus in templum Dei, circumcidamus aures eorum, et labia, et cor, et omnem carnem, oculosque, gustum et odoratum, ut omnia cum Dei timore et ratione faciamus. Audiant hoc episcopi atque presbyteri et omnis ordo ecclesiasticus, ut non inducant filios alienos incircumcisos corde, et incircumcisos carne, ne sint **542** in sanctuario Dei, et polluant domum ejus. Si enim hoc fecerint, aptabitur illis quod sequitur: *Et offeritis panes meos,* panes videlicet propositionis in cunctis Ecclesiis et orbe terrarum, de uno pane pullulantes, et non solum panes, sed adipem quoque de quo scriptum

^a Antea erat ad eum.

^b Maluit Vict., et non possunt audire, juxta receptam lectionem.

est: Ex adipe frumenti saturavit eos (Ps. LXXX, 17), et sanguinem qui in Christi passione effusus est. Legendumque ita, et sic lectionis ordo reddendus: Cum filios alienigenas incircumcisos corde et corpore inducat in sanctuarium meum, et polluatis domum meam, audetis offerre panes et adipem et sanguinem, mystica sacramenta, et non intelligitis quod solveritis, et prætergressi sitis pactum meum in omnibus sceleribus et impietatibus vestris, et non servaveritis præcepta sanctuarii mei, neque posueritis custodes ceremoniarum mearum in sanctuario meo. Omnis autem adversus eos est comminatio, qui non audierunt Apostolum præmonentem: Manus cito nemini imposueris: neque communique peccatis alienis (I Tim. v, 22). Vel certe sic intelligendum: Dissolvistis pactum meum in omnibus sceleribus vestris, et non servastis præcepta sanctuarii mei, et audetis indignos alienosque custodes ponere in observatione sanctuarii mei vobismetipsis, ut subaudiatur, non mihi. Et est sensus: Qui vobis in carnalibus ferviant ac ministrent: et ob vestra refrigeria meum polluant sanctuarium.

(Vers. 9, seqq.) *Hæc dicit Dominus Deus: Omnis alienigena incircumcisa corde, et incircumcisa carne, non ingredietur sanctuarium meum: omnis filius alienus, qui est in medio filiorum Israel. Sed et Levitæ qui longe recesserunt a me in errore filiorum Israel, et erraverunt a me post idola sua, portabunt iniquitatem suam, qui erant in [Vulg. et portaverunt iniquitatem suam, erunt in, etc.] sanctuario meo æditui et janitores portarum domus, et ministri domus; ipsique mactabant holocausta et victimas populi, et ibi stabant ante eos, ut ministrarent pro illis. Pro eo ergo, quod ministraverunt pro eis in [Vulg. ipsi mactabunt, stabunt in conspectu eorum, ut ministrent eis pro eo quod ministraverunt illis in, etc.] conspectu idolorum suorum, et facti sunt domui Israel in offendiculum iniquitatis: idcirco levavi manum meam super eos, dicit Dominus Deus, et portaverunt [Vulg. portabunt] iniquitatem suam. Et non appropinquabunt ad me, ut sacerdotio fungantur mihi: neque accedent ad omne sanctuarium meum juxta sancta sanctorum: sed portabunt confusionem suam et scelera sua quæ fecerunt. Et dabo eos janitores domus in omni ministerio ejus, 543 et universis, quæ fiunt [Vulg. fiunt] in ea. Sacerdotes autem Levitæ filii Sadoe, qui custodierunt ceremonias sanctuarii mei, cum errarent filii Israel a me, ipsi accedent ad me, ut ministrent mihi: et stabunt in conspectu meo, ut offerant mihi adipem et sanguinem, ait Dominus Deus. Ipsi ingredientur in sanctuarium meum: et ipsi accedent ad mensam meam, ut ministrent mihi, et custodiant ceremonias meas. LXX: Propterea hæc dicit Dominus: Omnis filius alienigena incircumcisa corde, et incircumcisa carne, non ingredietur in sancta mea in omnibus filiis alienigenarum qui sunt in medio domus Israel, sed et Levitæ qui longe recesserunt a me cum erraret Israel a me post cogitationes suas, et accipient iniquitatem suam, et erunt in sanctis meis ministrantes, ostiarii in*

*portis domus, et ministri domus. Isti immolabunt holocausta et victimas populo, et isti stabunt ante populum ut ministrent eis. Pro eo quod ministraverunt eis ante faciem idolorum suorum, et factum est domui Israel in tormentum iniquitatis: propterea levavi manum meam super eos, dicit Dominus Deus, et accipient iniquitatem suam: et non accedent ad me, ut sacerdotio fungantur mihi: neque ut offerant ad omnia sancta filiorum Israel: nec ad sancta sanctorum meorum: et suscipient ignominiam suam in errore, quo erraverunt. Et ponent eos ut servent custodias domus in omnia opera ejus: et in universa quæ fecerunt in ea. Sacerdotes Levitæ filii Sadduc, qui custodierunt custodias sanctorum meorum cum erraret domus Israel a me, isti accedent ad me ut ministrent mihi, et stabunt ante faciem meam ut offerant mihi hostiam, adipem et sanguinem, dicit Dominus Deus. Isti ingredientur in sancta mea, et isti accedent ad mensam meam, ut ministrent mihi, et observent custodias meas. Juxta utramque editionem posui testimonium, ut ex comparatione earum quid LXX senserint, quid Hebraicum teneat, scire valeamus. Septuaginta hoc significant, quod alienigenæ incircumcisi corde, et carne qui habitant in medio filiorum Israel, ingredi non debeant sanctuarium Dei: Levitæ autem, hoc est, sacerdotalis gradus, qui longe recesserunt a Domino in errore filiorum Israel, et erraverunt post idola sua, postquam receperint iniquitatem suam, stent in sanctuario Domini æditui et janitores, ministrique domus, et mactent holocausta 544 et victimas populi: et isti sint in conspectu eorum ut ministrent eis quod ministraverint illis in conspectu idolorum suorum, et facti sunt domui Israel in tormentum iniquitatis: et idcirco manum levasse se dicit super eos Dominus Deus: ut non accedant ad eum, et sacerdotio fungantur illi, neque offerant illi in sancta sanctorum, portentque ignominiam suam in errore quo erraverunt: ut scilicet ponantur in observatione custodiarum domus in omnia opera ejus, et in universa quæ fiunt in domo. Quod si ita est, quomodo stare poterit, ut Levitæ qui longe recesserunt a Deo in errore filiorum Israel, et erraverunt ab eo post idola sua, ipsi ministrent in domo et mactent holocausta et victimas populi, et ipsi stent in conspectu eorum, ut ministrent eis? Quid enim amplius facturi sunt sacerdotes filii Sadoe, qui custodierunt ceremonias sanctuarii Dei, de quibus dicit: *Ipsi accedent ad me ut ministrent mihi, et stabunt in conspectu meo, ut offerant mihi adipem, et reliqua?* Hebraicum autem hunc habet sensum: Omnis alienigena incircumcisa corde et carne, non ingredietur sanctuarium meum, licet cum populo Israel esse videatur. Levitæ autem, hoc est, sacerdotalis gradus, qui longe recesserunt a me in errore filiorum Israel, et secuti sunt idola, portabunt iniquitatem suam, eo quod fuerint in sanctuario meo ministrantes in officio portarum domus, et ministri ejus. Ipsi enim offerebant holocaustum, et victimas populi, et ipsi stabant in conspectu eorum, ut mini-*

strarent pro eis. Quia ergo ministraverunt pro illis **A** in conspectu idolorum suorum, et fuerunt domui Israel in offendiculum iniquitatis, propterea levavi manum meam super eos, dicit Dominus Deus: et portaverunt iniquitatem suam, et non appropinquabunt ad me, ut sacerdotio fungantur mihi: neque accedent ad omne sanctuarium meum iuxta sancta sanctorum: sed portabunt confusionem suam, et scelera sua quæ fecerunt. Pro sacerdotali enim officio, qui holocaustum et victimas omneque sacrificium offerre consueverant, rediguntur in ultimum gradum, et erunt janitores domus, in ignominiam sempiternam, ut ab universo populo videantur intrante et exeunte, de qua sublimi dignitate ad quem ultimum gradum **545** pervenerint. Sacerdotes autem, inquit, id est, Levitæ, qui sunt filii Sadoc, hoc est, justorum, sive justî Dei, et qui tempore erroris universi Israelis, custodierunt ceremonias sanctuarii mei, ipsi accedent ad me, ut ministrent mihi, et stent in conspectu meo, et offerant mihi adipem, hoc est, pinguisimam hostiam et sanguinem, vivam scilicet et placentem hostiam Deo, et ipsi ingredientur sanctuarium meum, et accedent ad mensam meam, ut accendant thymiana mihi, et omnem ritum sacrificii custodiant. Si autem hoc ita est, ut qui in tempore erroris et persecutionis idola sunt secuti, quæ de suo corde confixerant, et non solum voce, sed et subscriptione manus a-seruerunt Dei Filium creaturam, et servierunt creaturæ magis quam Creatori, qui est benedictus in sæcula, quomodo sibi sacerdotale et pontificale assumunt fastigium, et audent offerre victimas Deo, cultores quondam idolorum? Sed, ut ardentissimus poeta testatur,

Quidquid a multis peccatur, inulium est:

Multitudo peccantium impetrabiliorem fecit impiis veniam, ut qui redacti in laicos pristina sacrilegii sui debuerant [*Al. debuerunt*] scelera deplorare, nunc resupini in pontificali solio sedeant, et ructent nobis simulatæ fidei nauseas, immo ^a opertæ perfidiæ aperta compendia. Audiant igitur saltem sero, et observent præcepta omnipotentis Dei. Omnis alienigena incircumcisus corde, et incircumcisus carne, non ingrediatur sanctuarium meum. Licet ille sit filius, licet cognatione sociatus, licet antiqua nobis hæreat necessitudine: si incircumcisus corde vel carne est, non introducatur in sanctuarium Dei: ne ministros Christi, nostros faciamus ministros, et pro carnalibus refrigeriis, altaria Domini pollinamus. Pro eo quod nos posuimus: *Et dabo eos janitores domus in omni ministerio ejus, et universis quæ sunt in ea*: eos videlicet Levitarum qui longe recesserunt a Deo in errore filiorum Israel, et secuti sunt idola quibus victimas immolarunt. Symmachus ordinem lectionis sensumque

considerans, rectius interpretatus est, dicens: *Posueram enim eos custodes januarum domus universi ministerii ejus et cunctorum quæ sunt in ea*, ut non ad eos pertineat qui **546** futuri sunt in templo, sed ad eos qui fuerunt.

(Vers. 17 seqq.) *Cumque ingredientur portas atrii interioris, vestibus (sive stolis) lineis induentur: nec ascendet super eos quidquam laneum (sive et non induentur lanificiis) quando ministrant in portis (sive a portis) atrii interioris et intrinsecus. Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum (sive cidares lineas habebunt super capita sua) et feminalia lineæ erunt in lumbis eorum, et non accingentur in sudore (sive violenter). Cumque egredientur atrium exterius ad populum, exuent se vestimentis (sive stolis) suis, in quibus ministraverant, et reponent ea (sive eas) in gazophylaciis [Vulg. gazophylacio] (sive credris) sanctuarii (vel sanctorum) et vestient se vestimentis (sive stolis) aliis, et non sanctificabunt populum in vestimentis (sive stolis) suis. Caput autem suum non radent, neque comam nutrient, sed tondentes attondebunt capita sua (sive capita sua non radent, et comas non ad pressum tondebunt: operientes operient capita sua). Et vinum non bibet omnis sacerdos, quando ingressurus est atrium interius. Primum historię verba pandenda sunt. Inter cætera quæ sacerdotibus præcipit sermo Dominicus, hoc quoque observandum jubet, ut in ipsis portis interioris atrii, vestibus, id est, stolis lineis induantur: nec utantur laicis indumentis tam in portis atrii interioris, quam intrinsecus, hoc est, in adytis sanctisque sanctorum: vittæque sive cidares lineæ sint in capitibus eorum, et feminalia lineæ in lumbis. Quodque sequitur juxta Septuaginta: *Et non accingentur violenter*, pro quo Aquila et Symmachus transtulerunt, *in sudore*: Theodotus ipsum verbum Hebraicum exprimens, posuit in JEZE (37): Aquila secunda editio, BUSA [*Al. BUZA*] (371): per quod significat, non eos violenter, arcu atque constructe instar victorum esse cingendos, ne in ministeriis sacerdotalibus atque Leviticis inhabiles fiant, et tenere et cedere victimas, attrahere quoque nequeant atque discurrere. Et quia semel præceperat quibus vestibus uti deberent sacerdotes, quando intrinsecus in ministeriis essent, rursus jubet ut egredientes in gazophylaciis, sive in credris sanctorum, exuant se pristinis vestibus, et induantur aliis: ne si sanctas vestes habuerint, sanctificent **547** populum foris positum, qui necdum fuerit sanctificatus, nec se præparaverit in sanctificationem templi, ut sit Domini Nazaræus. Per quæ discimus, non quotidianis et quibuslibet pro usu vitæ communis pollutis vestibus nos ingredi debere in sancta sanctorum, sed munda conscientia, et mundis vestibus tenere Domini sacramenta. ^b Quod*

^a Rescripsimus post Victorium *opertæ perfidiæ*, quod alteri isocolo, *simulata fidei*, concinnius respondet. Martianus nihilosecius retinuit *apertæ*.

^b Interpolatus est, si quid video, luxatusque per ferme quinquaginta versus subsequentes contextus,

ab hinc scilicet, ad Pauli testimonium I Tim. v. Movet enim vero me interrupta atque hiñca explanationis series, quæ, repente intermissa oratione de vestibus, nonnulla de comarum cultu ingerit, quæ ad sequentem versiculum spectant, tum pauca quæ-

autem sequitur: *Caput autem suum non radent, neque comam nutriant, sed tondentes attondebunt capita sua, perspicue demonstratur, nec rasis capitibus, sicut sacerdotes, cultoresque Isis atque Serapidis nos esse debere: nec rursus comam demittere, quod proprie luxuriosum est, barbarorumque et militantium; sed ut honestus habitus sacerdotum facie demonstratur. Pro quo dixere LXX, Capita sua non radent, et comas suas ad pressum non tondent: sed operientes operient capita sua, juxta quod discimus, nec calvitium novacula esse faciendum, nec ita ad pressum tondendum caput, ut rasorum similes esse videamur, sed in tantum capillos dimittendos, ut aperta sit cutis. Vel certe sacerdotes semper operire capita sua debent, juxta illud Virgilianum (Æneid. lib. III):*

Purpureo velare comas, adopertus amictu.

Sed hæc violenta interpretatio est. Vinum autem non solum in ministerio sacerdotes non bibent atque Levitæ: sed ne ingressuri quidem sancta sanctorum, ne opprimatur mens, et sensus crassior fiat. Unde et Apostolus: Bonum est, inquit, vinum non bibere, et carnem non manducare (Rom. xiv, 21). Et in alio loco: Et vinum, in quo est luxuria (Ephes. v, 18). **548** Manducavit enim populus et bibit, et surrexerunt ludere. Quodque concedit Timotheo, ut vini paululum bibat, perspicue demonstrabat [Al. demonstrat] cur hoc concesserit: propter stomachum, inquit, et frequentes infirmitates (I Tim. v). Vestibus lineis utuntur Ægyptii sacerdotes non solum intrinsecus, sed et extrinsecus. Porro religio divina alterum habitum habet in ministerio, alterum in usu viteque communi. Fœminalia roste assumuntur, ut honestas decorque servetur: ne scilicet ascendentes altaris gradus, et in ministerio discurrentes, revelent turpitudinem. Rasa capita habet superstitio gentilis. Vino autem quantum ad usum scientiam [Al. notitiam] pertinet, non reor aliquem se abstinere gentiliū. Quæ universa quid juxta sensum indicent spiritualem, sequentia verba monstrabant. Esse indumenta sancta et spiritualia, docet et Apostolus, dicens: Induimini Dominum Je-

dam de abstinentia a vino, tandemque abrupte in priorem recidit sermonem de vestibus, post quarum sane luculentam enarrationem, rursus de fugienda capillorum luxuria, atque ebrietate disserit. Nec fore dubito, quin ita sentiat, quicumque totam hujusmodi capituli expositionem sedulo expendit. Quo autem pacto ad pristinum rectumque ordinem restitui queat, non obscure docet Rabanus. Anovenda primum hinc sit tota subsequens lacinia triginta novem versuum, ut pro illis e vestigio, atque una serie continuet: *Vestibus lineis utuntur Ægyptii sacerdotes, etc.*, ad fore medium col. 550, post alterum locum e Proverbiis xx, 25. Tunc ipsa lacinia secunda in duas veluti partes, quarum prima quæ de capillarum cultu agit, ibi inserenda usque ad ea verba post Virgilio versum: *sed hæc violenta interpretatio est.* Altera quæ temperantiam a vino laudat, ibi capitum subiungenda. Atque hoc quidem ordine Rabanus legit. Sed quando non etiam mss. præsto est auctoritas, impressa lectione nequaquam immu-

sum Christum (Rom. xiii, 14). Et in alio loco: Induite vos viscera misericordiæ, bonitatis, humilitatis, mansuetudinis, et patientiæ (Coloss. iii, 12). Et iterum: Exspoliati vetera homine cum operibus ejus, et induti novo qui renovatur in scientiam, juxta imaginem Creatoris (I Cor. xv, 54); quod et illud significare puto: Oportet enim corruptivum hoc indui incorruptionem, et mortale hoc indui immortalitatem. Cum autem corruptivum hoc indutum fuerit incorruptionem, et mortale hoc immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est, et reliqua. De sacerdotalibus vestibus in Exodo plenius scriptum est (Exod. xxviii): et nos olim edidimus librum (Epist. 64, ad Fabiolam), ad cujus interpretationem diligens mittendus est lector. Neque enim possumus **B** latam materiam brevi sermone comprehendere. Hæc vestimenta proprio nobis labore conficimus, quæ texta sunt desuper, qualem et Dominus habebat tunicam **549** quæ scindi non potuit (Joan. xviii); quibus induimur, quando secreta Domini et arcana cognoscimus, et habemus spiritum qui scrutatur etiam alla et profunda Dei, quæ non sunt monstranda vulgo, nec proferenda ad populum, qui non est sanctificatus, nec Domini sanctitudini præparatus: ne si majora se audierint, majestatem scientiæ ferre non possint, et quasi solido suffocentur cibo, qui adhuc lacte infantia nutriendi sunt. Esse autem e contrario pessima vestimenta, docet Scriptura divina, ut est illud quod in Psalmis de Juda proditore cantatur: Indutus est maledictione sicut vestimento (Ps. cviii, 29). Et post paululum: Fiat ei sicut vestimentum, quo circumdatur, et sicut zona qua semper accingitur. Unde et Dominus qui pro nobis doluit, et nostra peccata portavit, in Zacharia sordida dicitur habere vestimenta, de quibus scriptum est: Et Jesus erat indutus vestibus sordidis (Zach. iii, 4): quæ postea deponit, Scriptura dicente: Auferte ab eo vestimenta sordida, et induite eum podere, et reliqua. Quod autem sequitur: *Vittæ, sive ciqaras lineæ erunt in capitibus eorum*, puto coronam ostendere gratiarum, de qua scriptum est: Coronam enim gratiarum suscipiet tuus vertex (Prov. iv, 9). Nec illud nobis de aperto et nudo capite faciet questionem, quod Apo-

D tata, lectorem de luxatione monuissesatis abunde sit.

^a Antea erat *Serapis*. S. Ambrosius epist. ad Sahinum: *Ipsi capita et supercilia sua radunt, si quando Isis suscipiunt sacra.*

^b Mos hodiernus comas dimittendi, Barbarorum fuit et luxuriosorum et militantium; non honestiorum virorum et Christianorum, quibus præcipitur, ne comam nutriant. MART.

^c Erant nempe laicorum vestes et clericorum primis Ecclesiæ sæculis communes, at clerici iis, quibus in vita communi, vestitus utebantur in sacris operandis, mundioribus atque optimis. Paria his habet S. doctor lib. I contra Pelagium, vestium ornamenta improbantem: *Quæ sunt rogo, inquit, inimicitia contra Deum, si tunicam habuero mundiorum? si episcopus, presbyter, et diaconus, et reliquus ordo ecclesiasticus in administratione sacrificiorum cum candida veste processerint?* Vide quæ in hunc locum annotavimus tom. II, col. 743.

stolus loquitur : Mulier debet velamen habere super caput, propter angelos. Si enim non velatur mulier, attondeatur. Sin autem, turpe est mulieri tonderi aut radi, operiatur. Vir enim non debet operire caput, cum sit imago et gloria Dei: mulier autem gloria viri est (II Cor. xi, 10). Si enim virorum est non operire caput, videtur esse contrarium, quomodo nunc sacerdotes capita vittis, vel cidare operire jubentur. Sed si legamus diligentius, ex prioribus solventur presentia. Supra enim dicitur : *Quando ministrant in portis atrii interioris et intrinsecus*. Si enim ingrediamur ad sancta et stemus in conspectu Domini, capita nostra operire debemus : Quia non justificabitur in conspectu Domini omnis vivens (Ps. cxlii, 2). Et : Ab infantia cor hominis appositum est ad malitiam. Denique et feminalibus intrinsecus utimur, ne ulla in conspectu Dei polluta conscientia et operis nuptialis appareat turpitudine. Quibus feminalibus accingi vult Salvator apostolos, dicens : Sint lumbi vestri accincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris (Luc. xiii, 35). Et Apostolus creditibus **550** loquitur : State ergo accincti lumbos vestros in veritate (Ephes. vi, 1). Et imitatores Christi audiunt illud, quod de eo scriptum est : Erit justitia accinctus lumbos, et veritate circumdatus latera (Isa. xi, 5). Et hac ipsa zona, qui sanctus est et ad virtutum culmen ascenderit, nequaquam violenter astringitur : ne invitus bonum continentia observare videatur, et in sudore vultus sui comedere panem, sed præceptum Domini facere voluntate. Denique quando foras egredietur, et miscet se populo, sacerdotalia vestimenta deponit in gazophylacio, in quo dominicæ divitiæ conservantur : et aliis utuntur vestibus sacerdotes, aliaque doctrina ad vulgus ignobile, ne sanctificetur populus in stolis eorum. Grave est multitudini onus ultra vires suscipere, dicente Salomone : Laqueus est viri, cito quid de suis sanctificare : cum enim votum fecerit, surrepit poenitentia (Prov. xx, 25, sec. LXX). Denique et Nazaræi sponte se offerunt : et quicumque aliquid voverit, et non impleverit, voti reus est. Unde et de viduis dicitur : Cum luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt : habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt (I Tim. v, 11, 12). Melius est enim non promittere, quam promittere et non facere. Anna obtulit Samuelem, qui in æterna sanctitate permansit (I Reg. i). et Manue obtulit Samson filium, sed sanctificationem capillorum ejus Dalila libido turpavit (Judic. xiii). Denique Dominus recessit ab eo, et cæcitate damnatus est, nisi quod postea crescentibus capillis, pristinum robur accepit, et in typo Christi multo plures alienigenarum mortuus quam vivus occidit. Vult autem Dominus sacerdotes suos capillos sanctificationis habere perpetuos, et operiri capita eorum, non aliquo extrinsecus velamento, sed sua naturalique cæsarie, non ad ornatum atque luxuriam, sed ad honestatem. Unde et capilli capitis apostolorum numerati sunt, dicente Salvatore : Vestri autem capilli capitis numerati

sunt (Mat. x, 30). Illius capitis, de quo in Ecclesiaste scriptum est : Sapientis oculi in capite ejus (Ecc. ii, 14). Caput autem viri Christus est, quod peccator conculcat et despicit, et ut ita loquar, radit novacula, et auferunt ejus pulchritudinem. Quod et filii Ammon fecerunt his quos David legatos miserat (II Reg. x). Sin autem legis prævaricatio inhonorat Deum, consequenter qui, legis præcepta conservat, honorat **551** eum : ut impleatur quod scriptum est : Ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem (Joan. v, 13). Porro quod sequitur : Ut omnis sacerdos quando ingressurus est atrium interius, vinum non bibat, perspicuum est, in ebrietate et sicera statum mentis everiti : et non plene nos sapere, quando vini satietate [Al. vino et satietate] animus occupatur. Ebrietas autem non solum in potione vini, sed in omnibus rebus ostenditur, quibus et in contractibus et in negotiis sæculi, et damnis ac lacris, amore et odio mens inebriatur et fluctuat, et statum suum tenere non potest. Et quia fragili carne circumdamur, et cogimur pro victu atque vestitu et necessariis, quæ ad corpus pertinent, aliqua facere, quæ facere non debemus, saltem hoc a vobis exigitur, ut quando in nos revertimur, et scimus cur nati sumus, et interiora atque adyta templi ingredimur, recedamus a vitiiis sæculi, et ne minima quidem peccata faciamus. Per quæ ostenditur et peccare nos pro necessitatibus carnis peccata levia : et rursus esse tempus quando atrium ingredientibus interius, ab omni ebrietate mundi atque alieni esse debemus. (Vers. 22 seq.) *Viduum et repudiatam* (sive ejectam) non accipient uxores, sed virginem [Vulg. virginem] de semine domus Israel. Sed et viduam quæ fuerit vidua a sacerdote, accipient : et populum meum docerunt quid sit inter sanctum et pollutum, et inter mundum et immundum ostendent eis. Et cum fuerit controversia (ut in LXX additum est, sanguinis) stabunt in judiciis meis, et judicabunt leges meas, et præcepta [Vulg. addit mea] in omnibus solemnitatibus meis custodient. Omnis hic locus præcepta continet sacerdotum, qui post multa quæ supra exposuimus, jubentur viduam, et repudiatam, sive ejectam, non accipere uxores. Vidua et repudiata est synagoga, id est congregatio Judæorum, quæ Dominum non recepit. Unde ejecta recte dicitur, sive vidua synagoga. Ejecta vero hæreticorum frequentia, qui exierunt a nobis, quia non erant ex nobis. Sed virginem, inquit, de semine domus Israel, quæ nutrita est in domo Dei, in lege et prophetis, de qua et Apostolus loquitur : Volo omnes vos virginem sanctam exhibere Christo (II Cor. xi, 2). Ista est virgo de qua et alibi dicit sermo divinus : Ama illam, et servabit te : circumda **552** illam, et exaltabit te : honora eam, ut te amplexetur (Prov. iv, 8). Quæ sit autem virgo quæ amanda sit, et suum custodiat amatorem, sciet qui illud legerit : Hanc dilexi et quæsi ab adolescentia mea, et quæsi sponsam ducere mihi, et amator sui decoris ejus (Sapten. viii, 2). Et iterum : Et omnium Dominus dilexit eam. Non solum autem virginem, sed et vi-

duam debent sacerdotes ducere, quæ tamen alterius sacerdotis uxor fuerit; scientiam videlicet, quam alius Dei cultor invenerit. Neque enim nova tantum contenti debemus esse doctrina, sed et veterem excolere, et nostro jungere comitatu, si tamen in sacro cultu fuerit erudita. Sacerdotis quoque officium est docere populum quid inter sanctum et pollutum, inter mundum et immundum sit; ut prius referamus ad dogmata, secundum ad opera quæ per carnem efficiuntur. Delicta enim quis intelligit (*Ps. viii, 13*)? Et cum fuerit controversia de omni re, sive ut Septuaginta transtulerant, *sanguinis*, hoc est quod ad mortale pertinet crimen, stabunt sacerdotes in iudiciis meis, ut non iudicent secundum honorem, nec accipiant personam pauperis, sive divitis in iudicio: sed stent in iudiciis Dei, et recordentur illius psalmi: Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat (*Ps. lxxxi, 1*), deos appellans qui habent iudicandi de hominibus potestatem: qui in quo iudicio iudicaverint, iudicabitur de eis (*Mat. vii*). Leges, inquit, meas et præcepta mea in omnibus solemnitatibus meis custodient, ut sciant quomodo nobis Christus Pascha sit immolatus; quomodo septem hebdomadas implere debeamus gaudii atque lætitiæ, et humiliare animas nostras in jejuniis; clangoremque tubarum intelligere et scenopegias spirituales, in quibus dicimus: Advena sum ego et peregrinus sicut omnes patres mei (*Ps. xxxviii, 13*). Hæc sunt veræ solemnitates Dei, quas consequentius quis Pentateuchum disserens interpretabitur. Prima virtus est sacerdotis, non tantum docere quæ noverit, sed omnes Dei festivitates custodire, ut possit aliis custodienda præcipere quæ et ipse observaverit. Sacerdotum autem officium esse legis habere notitiam, et in Malachia discimus, qui ait: Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus: quia angelus Domini exercituum est (*Mal. ii, 7*).

(Vers. 25 seq.) *Et sabbata mea sanctificabunt, et ad 553 mortuum hominem non ingredientur, ne polluantur* (pro quo Septuaginta transtulerunt, et super animam hominis non ingredientur, ne polluantur): *nisi ad patrem, inquit, et matrem, filium et filiam, fratrem et sororem quæ virum non habuit, a contaminabuntur. Et postquam fuerit mundatus, septem dies numerabuntur ei, et in die introitus sui in sanctuarium et ad atrium interius, ut ministret mihi in sanctuario, offeret pro peccato suo Domino Deo* (sive offeret placationem). *Non erit autem eis hæreditas: ego hæreditas eorum, et possessiones non dabis eis in Israel: ego possessio eorum.* Adhuc sacerdotibus præcipitur: in quibus observandum, quod non dixerit absolute: *et sabbata sanctificabunt*; vel juxta Isaiam: Neomenias et sabbata vestra edit anima mea (*Isai. i, 13*): sed cum distinctione, *sabbata mea.* Unde et in

^a Vulg., quæ alterum virum non habuerit: attamen Hier. in subnexa expositione, si soror, inquit, virgo permanserit, nec ullius viri fuerit maculata complexu. Tuus Raban. quoque, in quibus contaminabatur. Paulo post Victor. ad Vulgatam lectionem, pro peccato suo

Evangelio scriptum est: Sacerdotes in templo sabbatum violant, et absque culpa sunt (*Mat. xii, 5*): non sabbatum Dei, sed sabbatum litteræ, sabbatum Judæorum, quod recte violant qui sunt genus electum, regale, sacerdotale. Porro sabbatum quod sanctificatum est, illud intelligamus, quod et Apostolus docet, relictum esse populo Dei, de quo dicitur: Si intrabunt in requiem meam (*Ps. xciv, 11*): quod Hebraice ^b *sabbatum* nominatur. Sanctificat autem sabbatum Dei, qui non portat onus peccati in sabbato, nec dicit: Sicut onus grave gravatæ sunt super me (*Ps. xxxvii, 5*). Qui talis est, non colligit ligna in sabbato; nec superædificat fundamento Jesu Christi, ligna, fenum, stipulam (*I Cor. iii*): nec accendit ignem qui inutilem consumat materiam, et die sabbati in uno permanet loco: nec foras egreditur, sed quasi columna in templo Dei positus permanet, super quo Joannes scribit in Apocalypsi: Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius (*Apoc. iii, 12*). Quodque sequitur: Et ad mortuum hominem non ingredientur, ne polluantur: proprie sacerdotalis officii est, morticina non tangere, ut qui pro aliorum vitiis deprecatur, ipse ad altare mundus accedat. De quibus mortuis et Salvator loquitur in Evangelio: Dimitte mortuos ut sepeliant mortuos **554** suos (*Matth. viii, 22*). Isti contaminantur in patre mortuo, quando relinquunt Creatorem suum: et in matre mortua, de Ecclesia recedentes: in filio quoque et filia, quod aliud ad cogitationes, aliud ad opera pertinet, quod significantius Græce dicitur τὰ νοητὰ καὶ αἰσθητὰ. Fratrem quoque et sororem, qui eodem renatus est spiritu, si putaverit mortuum, contaminatur in eo: ita dumtaxat si soror virgo permanserit, nec ullius viri fuerit maculata complexu. Ex quibus intelligimus privilegium virginale, quod cujuslibet viri contactus, perfectam auferat puritatem, quæ utrum recte, perperam ne dicta sint, lectoris arbitrio relinquamus. Naturæ quoque super hoc probatur affectus, ut ordine charitatis juxta quod scriptum est: Ordinate in me charitatem (*Cant. ii, 4*), post rerum parentem Deum, carnis quoque pater diligatur et mater; filius et filia; frater et soror; ita dumtaxat si de domo non exierit, nec in alterius transierit potestatem. Postquam autem sacerdos fuerit emundatus purificationis ordine, quæ in Mosaica lege conscripta est, septem dies numerabuntur ei, vel perfectus numerus pœnitentiæ, vel post consumptionem mundi, quando ad veram transimus ogdoadæm, ut introeat sancta sanctorum (hoc est enim interius atrium) et possit ministrare in sanctuario et semper offerre pro peccato conscientiæ victimam: nec ullum tempus sit quo non recordetur maculatum se fuisse super patre et matre, filio et filia, fratre et

ait Dominus Deus.

^b In Hebraico, inquit Victor., est כַּבְּדוֹתַי, non sabbatum. Verum Hieron. ad vocem quietis, quæ sabbatum quoque significat, alludit, non vocem sabbati.

sorore. Multa quippe facera compellimur in sæculi huius angustiis constituti, vel conditione carnis, vel fragilitate naturæ. Qui autem talis exstiterit, ut ministret in sancuario, et atrium ingrediatur interius, et offerat semper Deo sacrificium, ita ut verus sacerdos sit, immo imitator ejus, de quo scriptum est: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech (*Ps. cix, 4*), iste nullam habebit hæreditatem, nisi Deum qui est hæreditas ejus: nec accipiet possessionem in Israel, hoc est, inter vulgus ignobile; sed sacerdotalem, ut dicat de eo Dominus: Ego sum hæreditas. **555** et ego possessio eorum. Quem cum invenerint, loquentur ac dicent: Tenebo eum, et non dimittam illum; et psallent eum propheta: Pars mea Dominus (*Ps. ii, 26*).

(Vers. 29, 30.) *Victimam et pro peccato et pro delicto (sive pro ignorantia) ipsi comedent, et omne votum (sive separatio) in Israel ipsorum erit. Et primitivæ omnium primogenitorum, et omnia libamenta ex omnibus quæ offeruntur, sacerdotum erunt, et primitivæ ciborum vestrorum dabitis sacerdoti, ut reponat benedictionem domui suæ [Vulg. tuæ] (sive ut ponat benedictiones super domos vestras).* Pro victima et sacrificio, quod Hebraice dicitur *MANAA* (מנחה), Aquila et Symmachus interpretati sunt, *donum*. Rursum pro voto quod Septuaginta ἀφορισμα, hoc est *separationem* transtulerunt, Aquila et Symmachus et Theodotio ἀνάθημα interpretati sunt, quod Hebraice dicitur *HEREM* (הרם). Et considerandum quod omnia quæ nunc per prophetam Dominus loquitur, per Moysen ante jam dixerit. Quærendumque cur eadem quæ dicta sunt repetat: Ut videlicet quæ in mentibus hominum sunt, vel legendi negligentia, vel audiendi contemptu et oblivione deleta, viva voce innoventur, quæ non sit scripta calamo et atramento, sed spiritu et verbo Dei. Unde et Salvator nullum volumen doctrinæ suæ proprium dereliquit, quod in plerisque apocryphorum deliramenta confligunt: sed Patris et suo Spiritu quotidie loquitur in corde credentium. Et hæc erit responsio adversum eos qui calumniantur prophetas, cur quæ in Pentateucho continentur in suis voluminibus replicent. Victimam igitur, et pro peccato, et pro delicto, sive ignorantia, comedant sacerdotes, de quibus scriptum est: Peccata populi mei comedent (*Osee ix, 8*). Nec tantum gaudendum est ad oblationem munerum, quantum timendum ad honoris condemnationem, si eo abutamur indigne. Primitiva juxta litteram sunt animantium, et inanimantium quæ prima nascuntur, et quæ primum terra gignit. Primitivæ quoque ciborum nostrorum sacerdotibus offeruntur, ut nihil gustemus novarum frugum, nisi sacerdos ante gustaverit. Hoc autem facimus, ut reponat sacerdos benedictionem, et oblationem nostram in domo sua: sive ut ad impreca-tionem suam Dominus benedicat domibus nostris.

556 Grandis dignitas sacerdotum: sed grandis ruina eorum si peccant. Lætetur ad ascensum, sed timeat

^a Adito huius loci interpretes, quorum recoquere notissimas doctrinas non libet.

mus ad lapsum. Non est tanti gaudii exalta tenuisse, quanti mœroris de sublimioribus corruisse. Neque enim solum pro nostris delictis reddemus rationem: sed pro omnium, quorum abutimur donis, et nequaquam sumus de eorum salute solliciti.

(Vers. 31.) *Omne morticinum et captum a bestia de avibus, et de pecoribus, non comedent sacerdotes.* Et juxta litteram, omni generi slecto, regali et sacerdotali, quod proprie ad Christianos refertur, qui uncti sunt oleo spirituali, de quo scriptum est: Unxit te Deus Deus tuus oleo exsultationis præ participibus tuis (*Ps. xlii, 8*), hæc præcepta conveniunt, ut morticinum non comedat tam de avibus quam de pecoribus, cujus nequaquam sanguis effusus est, quod in Actibus apostolorum dicitur *suffocatum*; et quæ

^a necessario observanda, apostolorum de Jerusalem Epistola monet (*Actor. xv*): et captum a bestia; quia et ipsum similiter suffocatum est: et condemnat sacerdotes, qui in turdis, sicedulis, gliribus, et cæteris hujuscemodi, hæc aviditate gulæ non custodiunt. Possumus autem juxta anagogem morticinum dicere, in quo animæ sanguis emortuus est, et imitator *Nabal Carmelium*, qui interpretatur *stultus*: et audita ira David pavore contremuit, et mortuum est cor ejus in eo (*I Reg. xxv*). Captus autem a bestia, quarum ne morsibus lanietur, propheta suspirat, dicens: Ne tradas bestiis animam consistentem tibi (*Ps. lxxiii, 19*), ille dicendus est qui adversarii leonis morsibus devoratur et pardi qui non mutat varietatem suam, et ursæ quæ raptis sævis catulis, et hiporum Arabia [*Al. rabie*], et reliquarum bestiarum, ^b quas in varietate dæmonum accipimus. Aves autem illas esse dicimus, quæ ponunt in cælum os suum, et illa pecora, quæ prona in terramque vergentia, ventri lapsum, et his quæ sub ventre sunt serviunt.

(Cap. XLV. — Vers. 1 seqq.) *Cumque cœperit terram dividere in possessionem [Vulg. sortito], separate primitivæ Domino sanctificatum de terra longitudinis [Vulg. longitudine] viginti quinque millia: et latitudinis [Vulg. latitudine] decem millia: sanctificatum erit in omni termino ejus per circuitum. Et erit ex hoc [Vulg. omni parte] sanctificatum, quingentorū per quingentos quadrifariarū per circuitum, et quinquaginta cubitis* **557** [Vulg. addit. in] *suburbana ejus per gyrum.*

^D *Et a mensura ista mensurabis longitudinem viginti quinque millium, et latitudinem decem millium, et in ipso erit templum (sive sanctificatio) sanctumque sanctorum. Sanctificatum de terra erit sacerdotibus ministris sanctuarii, qui accedunt ad ministerium Domini, et erit eis locus in domos, et in sanctuarium sanctitatis. Viginti quinque millia longitudinis, et decem millia latitudinis. Levitæ autem qui [Vulg. erunt Levitis, qui etc.] ministrant domui: ipsi possidebunt viginti gazophylacia (pro quibus Septuaginta transtulerunt: ipsi tenebant civitates: ut habitent). Et possessionem civitatis dabitis quingue millibus latitudinis, et longitudinis viginti quinque milli-*

^b In Vatic. ms., *quarum varietate dæmones accipimus.*

bus, secundum separationem sanctuarii omni domui Israel. Principi quoque hinc et inde ^a de separatione (vel primitiis) sanctuarii in possessionem civitatis contra faciem separationis sanctuarii, et contra faciem possessionis urbis a latere maris usque ad mare, et a latere Orientis usque ad Orientem, longitudinis autem juxta unamquamque partem a termino Occidentali usque ad terminum Orientalem, terræ [Vulg. de terra] erit ei possessio in Israel: et non copulabuntur (sive vastabunt) ultra principes populum meum: et [Vulg. sed] terram dabunt domui Israel secundum tribus eorum. Post ceremonias sacerdotum, cultumque eorum et cibum, quæ debeant sumere, quæ vitare: nunc terræ sanctæ facit descriptionem, et antequam omnem in tribus dividat, de cunctis tribubus jubet eligi locum, qui in longitudine habeat viginti quinque millia, et in latitudine decem millia. Et quia non est positum cubitorum sive pedum aut ulnarum, subintelligi datur significare calamum qui erat in manu viri, et habebat mensuræ sex cubitos, et sextam partem unius cubiti, id est, *παρασπίν*. Diligens suppetet lector, quot calami mille passus faciant, et quam multa millia in longitudine fuerint, et latitudine. Post quam descriptionem, rursus præcipit, ut de sanctificatâ terra, quæ electa est ex omnibus tribubus Israel, id est, viginti quinque millium calamorum in longitudine, et decem millium in latitudine, eligatur ad ædificandum sanctuarium, id est templum Domini, alia intrinsecus terra quingentorum calamorum per circuitum, **558** hoc est, duum millium. Et ne forsitan ædificio templi ædes alia jungerentur, præcipit ut quinquaginta cubitis per circuitum terra sit vacua in suburbana: vel ut Symmachus et Theodotio et LXX transtulerunt, in terminum, et separationem et spatium. Hac descriptione finita, alia ex integro separanda: sanctificationis mensura præcipitur, ut viginti quinque millium calamorum in longitudine, et latitudine decem millium, post superiore mensuram terra alia metiatur, in qua nequaquam sit templum, id est sanctum, sed sanctum sanctumque sanctorum, et habitent in ea sacerdotes, qui accedunt ad ministerium Domini. Habitent autem eo tempore, quando sacerdotali funguntur officio, et sit ipsa, ut diximus, possessio viginti quinque millium calamorum in longitudine, et decem millium in latitudine. Porro Levitæ, qui sacerdotibus serviunt, et habent propria ministeria, accipient locum ad ædificanda viginti *gazophylacia*; juxta Aquilam, *exedras*; juxta Symmachum, *thalamos*; juxta Theodotionem, *gazeras*, sive ut LXX transtulerunt, *civitatem*. Per quod intelligimus, separatam quemdam locum ad habitationem Levitarum, urbis vocabulo nuncupari, qui locus quinque millia habeat calamorum in latitudine, et viginti quinque millia in longitudine. Hæc autem omnia, id est, sanctuarium, et alterum sanctuarium, sanctumque sanctorum, et habitacula sacerdotum, et domus Levitarum, qui ministrant sa-

cerdotibus, appellantur loca separata et consecrata in ministerium, et in sanctificationem domui Israel. Post quadruplicem terræ sanctæ descriptionem, ponitur quinta divisio. Princeps, sive dux populi accipiat hinc et inde, hoc est, ex utraque parte sanctuarii in possessionem suam, et in urbem versetur: respiciatque ejus possessio ad separatum templum locum, et faciem urbis: sitque a latere maris, hoc est, ab Occidente, usque ad alterum latus maris, latitudinem habens, quam inferius in descriptionem tribuum singularum propheta describit. Denique sequitur: *In longitudine autem juxta unamquamque* **559** *partem, quam singulæ tribus accipiunt, a termino Occidentali, id est, maris, usque ad terminum Orientalem, qui ubi finiatur, in tribuum descriptione noscemus.* Et hæc erit possessio ducis, siue principis in terra Israel. Hæc interim dicta sint, ut simplex historiæ sermo noscatur. Cæterum si voluerimus comparare spiritualibus spiritualia, et juxta quosdam interpretes ad altiora conscendere, qui asserunt figuram futurorum esse præsentia, et omnia quæ dicuntur pertinere ad cælestem Jerusalem, quæ est mater omnium nostrum, et Ecclesiam primitivorum, non quidem difficile erit dicere quæ dicta sunt ab aliis: sed veremur ne hujusmodi expositionem prudens lector nequaquam recipiat. Unde ad præsens tempus, et ad Ecclesiam quæ nunc laborat in mundo, et ad cælestia ire festinat, referenda sunt omnia, ut de universo mundo eligantur alii in possessionem Dei, qui sanctum possideant; alii, qui ad majora profecerint, teneant sapientia sanctorum. In ministris quoque ordo diversus est sacerdotum et Levitarum quorum alii orationibus suis atque virtutibus quotidie sacrificia offerunt Deo; alii in secundo, et minori gradu sunt, ut eis ministrent, et per eos qui ad virtutum culmina conscenderunt, et ad extremum sit dux sive princeps, qui tantum possit, ut contra unam tribuum possessionem accipiat; uniusque meritum compenset merita plurimorum, et primum dum versatur in sæculo, de mari usque ad mare latitudinem possideat; deinde ab Occidente, sive a mari usque ad Orientem, ut præsentia derelinquens, ad futuram festinet, et habeat certam possessionem suam, et nequaquam principes aliena desiderent, et unaqueque tribus suam partem teneat: quod proprie ad episcopos et presbyteros, referri potest, quibus dicitur, ut non vastent atque depopulentur ultra populum Dei, nec terram Israel hæreditate possideant: sed unusquisque habeat possessionem suam quæ gradui illius constituta est. Viginti quinque autem millia referuntur ad sensus, quæ quater posita sunt. Porro decem millia ad perfectam scientiam, ut in altero simplex tantum teneatur historia, in altero etiam de theologia, et supernis virtutibus disputetur: **560** quia decenarius perfectus est numerus. Illud quoque considerandum, quod sacerdotes, qui in majori gradu sunt constituti, viginti quinque millia possideant

^a Victorius, hinc et inde in separationem, vel primitias sanctuarii, et in possessionem, etc., juxta Vulgatam atque Hebræum textum, et Græcum.

in longitudine, et decem millia in latitudine. Levitæ autem, id est inferior gradus, eundem quidem numerum habeat in longitudine, hoc est, viginti quinque millia: sed latitudo ipsorum quinario numero finiatur. Unde et viginti tantum tenent gazophylacia: in quo numero offeruntur munera Esau. Princeps vero qui vere princeps in populo est, et meretur ducis nomen accipere, hinc inde accipit possessionem sanctuarii: ex omnibus videlicet qui ei voluntate subjecti sunt, et urbis habitator est, multorumque salutem, suam mercedem facit. In priori templo, quod dicitur sanctuarium, quingenti per singula latera calami describuntur: et rursus quinquaginta cubiti, quibus omnis sacerdotum possessio separatur. In secundo autem sanctuario, ubi sunt sancta sanctorum, latitudo templi et spatium non describitur, sed incertus numerus est. Quod quidem et in possessione principis invenimus, qui absque ullo numero habet possessionem in populo Israel, dum profectus universorum redundat ad principem: et discipulorum salus, præmium magistrorum est.

(Vers. 9.) *Hæc dicit Dominus Deus: Sufficiat vobis, principes Israel: iniquitatem et rapinas intermitte, et iudicium, et justitiam facite, et separate confinia vestra a populo meo, ait Dominus Deus.* Pro rapinis LXX miseriam transtulerunt: pro confiniis, oppressionem. Est autem sensus: Quia accepistis partem vestram, o principes, Scriptura dicente: Principi quoque hinc inde in separationem sanctuarii possessionem civitatis, subauditur dabitur; et tanta est vestra potentia, ut unius tribus partem acceperit vestra possessio: idcirco præcipio atque commoneo, ut sufficiat huc usque iniquitatem fecisse et rapinas, dum aliena invaditis atque diripitis. Et quia scri-

^a Verba istæc, *Hinc per Isaiam dicitur, Væ qui jungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci*, nos primum sufficimus integrando sensui, qui antea absque illis habebat; manifestum enim (quod mirum est, neminem hactenus Hieronymianorum interpretum animadvertisse) quæ causali quia conjunctioni responderet, collectiva altera deerat. Supplevimus autem non ex ingenio, sed Rabanice lectionis auctoritate: quamquam ille longam præterea laciniam ex commentariis in lau-

ptum est: *Dimitte malum, et fac bonum; e contrario, iudicium facite atque justitiam (Ps. xxxvi, 27), iudicantes pupillo, et justificantes viduam: separate vestra confinia a populo meo, ne videlicet terminos transferatis. Et quia ipsa vicinia lædithumiliorem, qui supercilium 561 majoris et potentioris non potest sustinere, a hinc per Isaiam dicitur: Væ qui jungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci. Hoc interim dictum sit ad illius temporis populum. Cæterum et nostris principibus præceptum poterit coaptari, qui in morem Pharaonis, et Ægyptiorum opprimunt filios Israel per potentiam, nec meminerunt scriptum: Ducem te constituerunt, ne eleveris: sed esto inter eos quasi unus ex ipsis (Eccl. xxxii, 4). Et illud quod in Evangelio κατὰ Λουκᾶν Dominus loquitur: Si autem dixerit servus ille in corde suo, moratur dominus meus venire, et cœperit percutere servos et ancillas, comedere et bibere, et inebriari, veniet 562 dominus servi illius in die qua non putat, et hora qua nescit, et dividet eum, et partem ejus ponet cum infidelibus (Luc. xii, 45, 46). Discipulos quoque suos in Evangelio secundum Matthæum his præceptis erudit: Scitis quoniam principes gentium dominantur eorum; et qui majores sunt, potestatem exercent in eos. Non sic erit inter vos: sed qui voluerit ^b esse primus, sit omnium servus. Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro pluribus (Matth. xx, 25). Multa sunt si voluero de sacris Scripturis revolvere, ubi majorum superbia coercetur, et ad humilitatem omnes Domini provocantur dicentis: Discite a me quia mitis sum et humilis corde (Matth. xi, 29).*

datum Isaie locum subdit, quæ minimè erat ad rem nostram. Pronum quoque fuit opinari, vocum similitudine *Hinc* et *Hoc*, quarum altera reposita a nobis pericope, altera subsequens periodus inchoatur, deceptum veterem scribam, priora verba, qui solennis est lapsus, properantibus oculis prætermississe.

^b Videtur juxta Raban., quemadmodum et in sacro est textu, suppleendum, *qui voluerit in vobis magnus esse, fiat minister; et qui voluerit esse, etc.*

LIBER DECIMUS QUARTUS.

561-562 Quod in principio templi Ezechielis debui dicere, nunc præpostero ordine in fine dicturus sum, illius versiculi memor (*Virgil. lib. vi. Æneid.*):

Hic labor ille domus, et inextricabilis error.

De quo et in alio loco idem poeta decantat (*Æneid. v*):

Ut quondam Creta fertur labyrinthus in alta:
Parietibus textum cæcis iter, accipitemque
Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
Falleret indeprensus, et irremediabilis error.

Ita et ego istarum Scripturarum ingressus Oceanum, et mysteriorum Dei, ut sic loquar, labyrinthum, de quo scriptum est: *Posuit tenebras latibulum suum; Et: Nubes in circuitu ejus (Ps. xvii, 12):* perfectam quidem scientiam veritatis mihi vindicare non audeo, sed nosse cupientibus aliqua doctrinæ indicia præbuisse, non meis viribus, sed Christi misericordia, qui errantibus nobis ipse dolos lecti ambagesque resolvit, cæca regens Spiritu sancto vestigia; quem sequentes, ad portum explanationum

prophetæ Ezechielis pervenire poterimus, in quem extremus, id est, quartus decimus liber est. Quem si, orante te, virgo Christi Eustochium, ad finem usque perduxero, et Dominus vitæ hujus concesserit spatium, transibo ad Jeremiam, qui unus nobis remanet prophetarum; cujus interpretatio, mei quidem laboris, et tuarum orationum, sed proprie Christi erit clementiæ.

563 (Cap. XLV.—Vers. 10, seqq.) « Statera justa et ephi justum et batus justus erit vobis. Ephii et batus æqualis [Vulg. æqualia], et unius mensuræ erunt, ut capiat decimam partem cori batus, et decimam partem cori, ephi: juxta mensuram cori erit æqua libratio eorum. Siclus autem viginti obolos habet [Vulg. habeat]. Porro viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli minam faciunt [Vulg. facient]. LXX: Statera justa, et mensura justa, et chœnix justus erit vobis ad mensuram, et chœnix similiter unus erit ad accipiendum. Decima pars gomor chœnix, et decima pars gomor, ephi. Gomor erit æquum^a ad pondus viginti oboli. Viginti sicli: quinque et viginti sicli, et quindecim sicli mina erit vobis. » Hic locus juxta LXX non cohæret, et pœnitius intelligi non potest, dum non solum numeros mensurarum, sed etiam nomina commutarunt. Pro ephi enim interpretati sunt mensuram, generale nomen pro speciali, et pro bato chœnica: pro homer quoque Hebraico, qui Græce dicitur ἄμπος, transtulerunt gomor: rursumque pro bato chœnica. Dicamus ergo juxta Hebraicum et litteram, et quid nobis videatur, in singulis apertius explicemus. Statera quæ Hebraice dicitur מֶזְנֶה (מֵזֶנֶה), in his intelligitur quæ appenduntur. Epha autem, quæ in Græco sermone corrupte dicitur ἔφη, ad mensuram pertinet variarum frugum, verbi gratia, tritici, hordei, leguminum. Porro batus, qui Hebraice בַּת (בַּת), eadem mensura est quæ et ephi, et in speciebus tantum liquidis, vini et olei, et istiusmodi. Corus triginta habet modios, et in utraque mensura, hoc est, tam aridarum quam liquentium tenet principium. Decima pars cori in his, quæ modio mensurantur, appellatur epha, id est, tres modii: et decima pars cori in speciebus liquidis, vocatur Batus sive Vadus: ut ejusdem mensuræ sit epha et batus. Porro siclus, qui Græce dicitur στατήρ, viginti habet obolos. Mina vero quæ appellatur mina, habet siclos sexaginta: qui faciunt obolos mille ducentos. Quod autem dicitur, viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli minam faciunt, lectorem turbare non debet. Idcirco enim difficultas in numeris ponitur, ut **564** intentum animum faciat auditoris. Unde et multa dicuntur in parabolis et ænigmatibus, ut qui habet aures audiendi, audiat (Luc. viii). Omnisque prophetia in obscuritate continet veritatem, ut discipuli intrinsecus audiant: vulgus

^a Pro ad pondus Victorius juxta Græcum substituit, et appendiculum, nam et Hieron. pro siclo LXX vertisse appendiculum tradit.

^b Videsis quæ de hac sententia diximus ad ep. 53,

ignobile, et foris positum, nesciat quid dicatur. Præcipit ergo Scriptura divina, ut justa sint pondera, [dicens: Non erit in marsupio tuo mensura grandis et minor: statera vera et justa erit vobis, et mensura vera, et justa erit vobis [Al. sibi] (Levit. xix, 36). Et in Proverbiis dicitur: Statera grandis et minor, abominabile est utrumque in conspectu Dei (Prov. xi, 1). Quod quidem non solum in commerciis, et in usu quotidianæ vitæ nobis est observandum, sed in omnibus custodienda justitia, dicente Scriptura: Sermonibus tuis facies stateram, et appendiculum (Eccl. xviii, 23), ut et in verbis, et in opere, et cogitationibus, omnia pondere et ratione faciamus. Obolum autem, hoc est, vicesimam partem sicli, sive stateris, esse minimam portiunculam, in alio loco legimus: ^b Ejus qui fidelis est, totus mundus divitiarum: illius autem qui infidelis est, neque obolus (Prov. xvii, 6 sec. LXX). Quasi aliis verbis dixerit: Infidelis nihil in mundo possidet: sed etiam minima indiget portione. De quo aliis verbis in Evangelio dicitur: Non egredietur inde, nisi reddat novissimum quadrantem (Math. v, 26), hoc est, etiam extremum nummum et minutum. Legimus decem mnas singulis servis ad negociandum traditas (Luc. xix): et in alia parabola inter servos talenta divisa: et debitorem quingentorum denariorum, et quinquaginta (Math. xxv): et operarios vineæ qui singulos accipiunt denarios (Luc. vii): et mulierem viduam, quæ drachmam perdiderat, et vix eam lucernæ accensione reperit (Math. xx, Luc. xv). Quæ omnia quem sensum habeant, non est hujus temporis disserere.

(Vers. 13, 14). « Et hæ sunt primitiæ quas tollentis: sextam partem ephi de coro frumenti, et sextam partem ephi de coro hordei. Mensura quoque olei: batus olei, decima pars cori est: et decem bati eorum faciunt: quia decem bati implent eorum. LXX: Et hæ sunt primitiæ quas separabitis. Sextam partem mensuræ de gomor tritici, et sextam partem ephi de coro hordei, et præceptum olei^c cotylem, id est, cyathum, olei decem cotyles, quia decem cotyles sunt gomor. » **565** Et hic mutatis nominibus mensurarum in LXX editione confusa sunt omnia, ut quid dicatur non possit intelligi. Qui enim supra pro ephi, mensuram, et pro bato, chœnica dixerant, et pro coro, gomor, pro siclo, appendiculum, et hic pro ephi posuere mensuram: pro coro, nunc gomor: nunc ipsum eorum: et in mensura olei pro bato κοτύλην, id est, cyathum. Dicamus igitur primum juxta litteram, δεκάδα [Al. δεκάδας], hoc est decimam partem omnium frugum, Leviticæ tribui populus ex lege debebat. Rursum ex ipsis decimis, Leviticæ, hoc est, inferior ministrorum gradus, decimas dabat sacerdotibus: et hæc est quæ appellatur δευτεροδεκάδα. Erant quo-

sub finem.

^c Victorius, cotylam, id est cyathum olei de decem cotylis, quia decem cotyla, etc., ad Græcum exemplar.

que et aliæ decimæ, quas unusquisque de populo Israel in suis horreis separabat, ut comederet eas cum iret ad templum in urbe Jerusalem, et in vestibulo templi, et sacerdotes ac Levitas invitarent ad convivia. Erant autem et aliæ decimæ, quas pauperibus recondebant, quæ Græco sermone appellantur *πρωχοδίζαδαι*. At vero primitiva quæ de frugibus offerebant, non erant speciali numero definita, sed offerentium arbitrio derelicta. Traditionemque accepimus Hebræorum non lege præceptam, sed magistrorum arbitrio inolitam: qui plurimum, quadragesimam partem dabat sacerdotibus; qui minimum, sexagesimam: inter quadragesimam et sexagesimam licebat offerre quodcumque voluissent. Quod igitur in Pentateucho dubium derelictum est, hic specialiter definitur propter sacerdotum avaritiam, ne amplius a populo exigant in primitiis deferendis, id est, ut sexagesimam partem offerant eorum, quæ gignuntur e terra. Si enim *coruz*, qui Hebraice appellatur *חומר* (*חומר*), et a LXX dicitur *gomor*, triginta habet modios, tam in aridis speciebus, quam in liquentibus: epha quoque et batus juxta quod supra diximus, decima pars est cori, præcipiturque, ut sexta pars tam ephi, quam bati detur sacerdotibus in primitiis offerendis, quæ de tribus modis dimidium facit modium, perspicue supputatur, sexagesimam partem primitiarum sacerdotes accipere debere. Hæc interim juxta litteram, et juxta Hebraicam veritatem et sensisse, et audisse sufficiat. Nunc revertamur ad intelligentiam spirituales, **566** in qua primum querendum quomodo dicatur: Honora Dominum de tuis justis laboribus, et da ei de fructibus justitiæ tuæ: ut impleantur cellaria tua frumento, et vino torcularia tua redundant (*Prov. iii, 9*); ut postquam obtuleris primitias laborum tuorum atque virtutum, et dixeris: Ecce nunc ego attuli tibi primitias frugum terræ: quas dedisti mihi, Domine: merearis audire: Benedictus tu in civitate, et benedictus tu in agro: benedicti filii uteri tui, et genimina terræ tuæ, et fructus jumentorum tuorum (*Deut. xxviii, 3*), et cætera, et possideas, juxta Apostolum (*Ephes. i*), omnem benedictionem spiritualium in cælestibus in Christo: dum quidquid habes, non tuæ putas esse virtutis, sed ejus misericordiae, qui fruges dedit. Et siquidem tantum habuerimus scientiam Scripturarum, ut mystica quæque pandamus, et doceamus homines, id est, rationale animal, damus primitias frumenti nostri. Si autem post anagogen, puram tantum sequamur historiam, quæ simplices nutrire potest, juxta illud quod scriptum est: Homines et jumenta salvos facies, Domine (*Ps. xxxv, 7*), damus primitias hordei nostri, quod hordeum sevit Isaac, sed in terra alienigenarum, et ortum est ei centuplum (*Gen. xxvi*). Qui hordei dat primitias, potest dicere: Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ

A ibi me collocavit: super aquas reflectionis educavit me (*Ps. xxii, 1, 2*). Qui autem rationalia pascit animantia, vertit sententiam, et dicit: Præparasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Et postquam olei et vini obtulerit primitias, jungit et loquitur: Impinguasti in oleo caput meum, et calix tuus inebrians quam præclarus est, illo oleo quod absque fece mundissimum, ad lucernam Domini præparatur. Quod qui præparaverit, exhilaratur facies ejus in oleo; oleo exultationis, quo beatus est Christus præ participibus suis; et effectus olivæ, cum propheta cantabit; Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei (*Ps. li, 10*). Et illo vino, quod de vera vite redundat in torcularibus Salvatoris, dicente Domino: Ego sum vitis, vos autem propaggines, **B** Pater meus agricola (*Joan. xv, 5*). De his torcularibus tres psalms legimus, octavum, et octogesimum, et octogesimum tertium, qui omnes ad Ecclesiæ sacramenta referuntur. Et in veteri quidem lege, absque mensura erant, et numero primitiæ: nunc enim ad mensuram Deus spiritum dabat. **567** In secunda autem ædificatione templi, quod Ezechielis prophetia continet, certa mensura est, id est, sexagenarius numerus, quo mundus expletur, ut dicitur nobis: In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis (*Matt. vii, 2*).

(Vers. 15 seqq.) Et arietem unum de grege ducentorum, de his quæ nutrit [Vulg. nutriunt] Israel in sacrificium, et in holocaustum, et in pacifica, ad expiandum pro eis, ait Dominus Deus: Omnis populus terræ tenebitur primitiis his principi in Israel. Et super principe [Vulg. principem] erant holocausta, et sacrificium, et libamina in solemnitatibus, et in calendis, et in sabbatis, et in universis solemnitatibus domus Israel. Ipse faciet pro peccato sacrificium, et holocaustum, et pacifica, ad expiandum pro domo Israel. Supra dixit quota pars eorum quæ appenduntur, mensuræ quoque tam aridarum specierum quam liquentium, debeat offerri principi: nunc eundem primitiarum in animantibus ordinem tenet: ut unum de grege ducentorum arietem jubeat offerri, quæ nutrit Israel, in sacrificium et in holocaustum, et in pacifica, ad expiandum pro populo Israel, ait Dominus Deus. Quod nos interpretati sumus, de his quæ nutrit Israel, in Hebraico scriptum est *ארי* (*ארי*), quod Aquila et Symmachus interpretatur, *ἀπό τῶν ὑδάτων*, Septuaginta et Theodotus, *ἀπὸ τῶν ποταμῶν*: quorum alterum de irriguis, alterum de canalibus sive piscinis sonat: ut videlicet primitiæ principis non alibi nisi in irriguis nutriatur. Et quomodo in superioribus legimus sexagesimam partem debere offerri principi de his quæ appenduntur et quæ mensuræ subjacent: sic nunc ducentarum pars animantium jubetur offerri, et hujusmodi legis præceptis omnem populum esse subjectam, ut

* Suffecimus hic præpositionem ἀπό, quæ deorat: tum lectionem alteram Græcam, quæ antea secebat: ποταμῶν castigamus, substituens ποταμῶν. Sic

vero legendum, primum Drusii conjecturam, tum Sangermanensis eod. s. Montluconio hauriens, deum quæ penes Rabanum est lectio, monuerunt.

offerat duci sive principi, quod videlicet per illum holocausta, et sacrificia, et libamina in singulis solemnitatibus offerantur pro populo, et expietur domus Dei. Ex quo animadvertendum, quod quomodo populus debitor est primitiarum offerendarum principi: sic princeps debitor est populi offerre pro victimas, quem juxta tropologiam non alium intelligere possumus, nisi Dominum Salvatorem. Iste est qui de ducentis **568** animantibus suscipit arietem, sive ut significantius Hebraicus sermo demonstrat, *פֶּסַחָא*, quod ad cuncta animantia, et non proprie ad arietem referri potest, et suscipit animal vel arietem, qui nutritus est in locis irriguis, sanctarum, videlicet Scripturarum, et potest dicere: Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocavit, super aquas refectionis educavit me (*Psal. xxii, 1, 2*). Hæc erant irrigua, immo hi canales, ad quos et Jacob ducebat pecora sua, ut in ipsis biberent atque conciperent, et juxta virgarum colorem, fetus ederent Domino (*Genes. xxx*). Pro sacrificio, hoc est *פֶּסַחָא*, Aquila et Symmachus donum interpretantur: quod in Hebraico dicitur *מַנְאָה* (*מִנְאָה*), et proprie non pertinet ad hostiam, sed ad ea quæ ex simila, et polenta et oleo offeruntur in sacrificio. Holocaustum vero est, quod totum offertur Deo, et sacro igne consumitur. *Pacifica*, quando reconciliamur Deo; et pro nobis Apostolus loquitur: Precamur pro Christo, reconciliamini Deo (*II Cor. v, 20*). Et in alio loco: Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi (*Ibid., 19*). Iste autem princeps, cui primitiæ de animantibus offeruntur, ipse est et rex: ut in crucis quoque titulo demonstratur Hebraicis et Græcis litteris ac Latinis. Nitentibusque Judæis, ut deponeretur titulus triumphalis, gentium in Pilato turba respondit: Quod scripsi, scripsi (*Joan. x, 22*). Sub principe, inquit, erunt. Pulchre sacerdotalis dignitas commonetur, cui subjecta sit officio; ut sciat se sacrificium, et libamina quæ offeruntur ex vino [*Al. humo*], pro populo offerre debere in cunctis solemnitatibus: tam videlicet in kalendis, id est, neomeniis, quam in sabbatis: quando tenebris cuncta operientibus, lunaris exordium luminis est: et in requie sabbatorum: ut faciat videlicet pro peccato, ad expiandum pro domo Israel, quæ est Ecclesia Dei viventis, columna, et firmamentum veritatis. Ista est enim domus Dei viventis, et domus Israel, quæ expiatione suorum indiget peccatorum.

(Vers. 18 seqq.) *Hæc dicit Dominus Deus: In primo mense, una mensis sumes vitulum de armento immaculatum, et expiabis sanctuarium. Et tollet sacerdos de sanguine 569 quod erit pro peccato, et ponet in postibus domus, et in quatuor angulis crepidinis altaris, et in postibus portæ atrii interioris. Et sic facies in septima mensis pro unoquoque qui ignoraverit [Al. ignoravit], et errore deceptus est, et expiabis [Vulg. expiabis] pro domo. In primo mense, quirtadecima die mensis, erit vobis paschæ solemnitas: septem diebus azyma*

^a Rescribit Victorius, *Et in eodem loco: quod hæc ibi juncta sint testimonia.*

*comedent. Et faciet princeps in die illa pro se, et pro universo populo terræ vitulum pro peccato. Et in septem dierum solemnitate faciet holocaustum Domino: septem vitulos, et septem arietes immaculatos quotidie septem diebus, et pro peccato hircum caprarum quotidie. Et sacrificium ephi [Mss. Æphi] per vitulum, et ephi per arietem faciet: et olei hin per singula ephi. Septimo mense, quintadecima die mensis in solemnitate, faciet sicut supra dicta sunt per septem dies: tam pro peccato, quam pro holocausto, et in sacrificio et in oleo. Totum capitulum posui, ne divisum per singula legentis animum conturbaret. Et primum de interpretationis varietate dicendum est. Ubi nos interpretati sumus, in quatuor angulis crepidinis altaris. LXX transtulerunt, et super quatuor angulos templi, et super altare. Et ubi nos diximus, pro unoquoque qui ignoravit, et errore deceptus est: illi posuerunt, pro ignorante, et pro parvulo. In eo quoque ubi nos diximus, et sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem faciet: et olei hin per singula ephi: illorum editio tenet: et sacrificium, et coctionem vitulo, et coctionem arietem dabis, et olei hin coctionis. In extremo quoque versiculo, ubi nos diximus: in sacrificio et in oleo: illi dixerunt, sicut in manaa, sicut in oleo: In primo, inquit, mense et prima die mensis (haud dubium, quin Nisan significet) sumes vitulum de armento: non qui domi nutritus sit, sed qui in armento, hoc est, de grege et numero plurimorum. In septima quoque ejusdem mensis die: quæ duæ solemnitates, hoc est, primi mensis prima dies, et ejusdem septima, in lege Mosaica non habentur. Quartumdecimum autem diem mensis, quo Pascha celebratur, et Moyses præcepit observandum, quando septem diebus azyma comedimus. Quartam vero solemnitatem, de qua dicit: septimo mense quintadecima die mensis in solemnitate (*Exod. xii*), et cætera, videtur mihi **570** significare scenopegiam, quam hic sine nomine posuit. Curramus ergo ad singula, et quid nobis videatur, breviter disseramus. Esse solemnitates spirituales, et Apostolus docet: Ne ergo quis vos judicet in cibo et potu, aut in parte solemnitatis, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum (*Coloss. ii, 16*). Et sic per Isaiam loquitur Deus: Neomenias vestras, et sabbata vestra, et diem magnum non suscipio: jejunium, et ferias, et neomenias, et solemnitates vestras odit anima mea (*Isai. i, 13*). Manifestum est quod qui solemnitates oderit Judæorum, suas diligat, sabbatum videlicet quod relictum est populo Dei: ut videamus quæ a Deo donata sunt nobis, et loquamur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. In præsentem enim sæculo quod in maligno positum est, dies bonos videre non possumus, sed in novo: de quibus diebus in carmine Mosaico Spiritus sanctus canit: Memento dierum antiquitatis: intellige annos generationis generationum*

^b Idem maluit comedentur, ex Vulg. et mss. Brixienis. In Hebræo est *מִנְאָה*.

(Deut. xxxii, 7). De quibus et Sanctus loquebatur in psalmo : Nocte in corde meo meditabar (Ps. lxxvi, 7). Et iterum : Et annos æternos in mente habui, et meditatatus sum (*Ibid.*, 6). Qui istum non suscipit intellectum, respondeat quo possit illud exponere quod Isaias de futuro, et novo sæculo vaticinatur : Erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato : et veniet omnis caro adorare Dominum (*Isai.* lxxi, 25) : quando veri adoratores nequaquam adorabunt in monte Garizim, nec in Jerusalem, sed in spiritu, et veritate (*Joan.* iv) ; quando erit cælum novum, et terra nova, et liberabitur omnis creatura a servitute corruptionis, in libertatem filiorum Dei, et sol septies tantum lumen accipiet, et luna soli comparabitur (*Rom.* viii, *Isai.* lxxv). Accessimus enim ad montem *Sion*, qui interpretatur *specula*, et ad civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et ad millia angelorum solemnitates. De qua solemnitate loquitur et alius propheta : Quid facietis in diebus congregationis, et in diebus solemnitatis Domini (*Ose.* ix, 5) ? Hoc est illud quod et alibi dicitur, Celebra, Juda, festivitates tuas : redde vota tua (*Num.* i, 15). Si ergo didicimus solemnitates spirituales, consequenter docebimur et victimas spirituales. Assumitur vitulus de armento, sive *taurus*, ut interpretatus est **571** Symmachus, liber et nullo pressus jugo, hoc est, onere peccatorum, et immaculatus : qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus, vitulus novellus, cornua efferens, et ungulas : ut in ipso mundetur, et expietur sanctuarium. Et tollet, inquit, sacerdos de sanguine ejus quod erit pro peccato omnium : qui aliis verbis agnus appellatur in Exodo, et in Evangelio, Baptista Joanne dicente : Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi (*Joan.* i, 29). Sanguis autem ipse est pretiosus in quo redimimur in passione Domini Salvatoris ; cujus carnibus alimur, et cruore potamur ; quo tanguntur quatuor anguli crepidinis altaris, quod Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit, *AZARA* (אָזָרָה), sive templi, ut LXX transtulerunt : ut sanctificetur domus et altare. Universa enim mundi elementa hoc sanguine sanctificantur : ut cum quis expiatus fuerit atque mundatus, ingrediatur portam atrii interioris, et possit Domini arcana cognoscere, et consequenter venire ad septimam diem mensis primi, et consequi requiem, et Domino offerre sacrificium tam pro ignorantia, de qua David loquitur : Delicta juventutis meæ, et ignorantias meas ne memineris (Ps. xxiv, 7), quam pro parvulo, qui cum ad perfecti viri mensuram pervenerit, destruet ea quæ parvuli sunt, et loquetur confidenter : Dum essem parvulus, quasi parvulus loquebar, quasi parvulus sapiebam (II Cor. xiii, 11). Sive pro eo qui errore deceptus est, et non tam voluntate, quam boni opinionione peccavit. Completis autem duabus solemnitatibus primi mensis, hoc est, primæ diei, et septimæ ejus, venit ad quartumdecimum diem mensis, in quo

Paschæ solemnitas est : de qua scriptum est : Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus (I Cor. v, 7). Tunc comedimus septem diebus azyma in requie et securitate rerum omnium, quando fermentum malitiæ, et nequitiae destruentes, manducamus azyma sinceritatis et veritatis, principe nostro cuncta hæc pro nobis offerente, et primum pro seipso. Suscepit enim corpus humanum, et per peccatum destruxit peccatum, qui pro nobis dolet, et portat infirmitates nostras : deinde [*Vulg. proinde*] pro domo sua, quod in LXX scriptum est ; sed in Hebraico non habetur, id est, pro Ecclesia, et pro omni populo terræ, **572** universo videlicet humano genere. Salvator est enim omnium hominum, et maxime fidelium, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris ; et non solum pro nostris, sed pro omni mundo. Oblato autem vitulo pro universo populo terræ, in septem diebus reliquis Dominicæ passionis septem vituli, et septem arietes immaculati offeruntur quotidie, ut holocausto et igne Dominico concrementur. Septem autem vituli, et septem arietes sunt, qui configurantur Dominicæ passioni, ut imitentur verum vitulum, et verum arietem, sanguinem martyrum per septem dies totius mundi peccata purgantur. Hircus quoque caprarum offertur pro peccato quotidie, septem videlicet diebus. Attendendumque diligentius, quod in sacrificio ephi per vitulum, et ephi per arietem, et olei hin offeruntur quæ Lege præcepta sunt. In oblatione autem hirci, nec ephi, nec (ut Septuaginta transtulerunt) coctio ponitur, qui pro ephi *πίμμα*, hoc est, *coctionem* interpretati sunt. Hin vero quæ olei certa mensura est, de qua ante jam diximus, assumitur in sacrificio vituli et arietis : ut fomentum luminis sempiterni, et requiem laboris, et lassitudinis sanitatem, post placationem peccatorum accipere possimus. In septimo quoque mense, quintadecima mensis die, hoc est, scenopegiarum, ^a idem oblationis et sacrificiorum ordo servandus est, tam pro peccato quam pro holocausto, et in sacrificio, et in oleo ; ut festivitatem Domini, fugatis tenebris et orto lumine olei, consequamur : clarioresque habeamus solemnitates, in quibus omnia peccata donantur.

(Cap. XLVI. — Vers. 1 seqq.). *Hæc dicit Dominus Deus : Porta atrii interioris quæ respicit ad Orientem, erit clausa sex diebus, in quibus opus fit : die autem sabbati aperietur, sed et in die kalendarum aperietur. Et intrabit princeps per viam vestibuli portæ deforis, et stabit in limine portæ : et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus, et adorabit super limen portæ, et egredietur : porta autem non claudetur usque ad vesperam. Et adorabit populus terræ ad ostium portæ illius in sabbatis, et in kalendis coram Domino. Holocaustum autem hoc offeret princeps Domino in die sabbati : sex agnos immaculatos, et arietem* **573** *immaculatum, et sacrificium ephi per arietem : agnis [Vulg. in agnis] autem sacrificium quod dedit*

^a Sic post Victorium emendamus : perperam cum Erasmo Martian. retinuit *id est*.

manus ejus, et olei hin per singula ephi: In die autem A
 kalendarum vitulum de armento immaculatum, et sex
 agni, et arietes immaculati erunt. Et ephi per vitulum,
 ephi quoque per arietem faciet sacrificium: agnis [Vulg.
 de agnis] autem sicut invenerit manus ejus, et olei hin
 per singula ephi. Ubi nos interpretati sumus ephi,
 quæ est decima pars cori, LXX transtulerunt πένμη,
 quod in nostra lingua coctionem sonat. Et ubi nos
 diximus, sacrificium, illi ipsum Hebraicum posuere
 verbum MANAA (מָנָא), quod Aquila, donum, vel
 sacrificium, Theodotio, sacrificium transtulit. Et
 interim priusquam quid ista significant, disseramus,
 ipsa Scripturæ παραρραστικως verba pandenda sunt.
 Porta, inquit, atrii interioris sex diebus, de quibus
 scriptum est: Sex diebus operaberis, et facies om-
 nia opera tua (Exod. xxiii, 12), erit clausa; nec
 quælibet porta, sed quæ respicit ad Orientem, unde
 oritur sol justitiæ. Porro die sabbati, id est septimo,
 in quo requies est, aperietur per singulas hebdo-
 madas, et rursus completis diebus triginta, quando
 alterius mensis finis, et alterius exordium est, id
 est, neomenia, die videlicet kalendarum, aperietur,
 ut quod privilegium habet septimus dies in hebdo-
 mada, hoc habeat privilegium mensis exordium. Cur
 autem aperiatur die septimo, et die kalendarum
 porta interioris atrii quæ respicit ad Orientem,
 sequens sermo monstrabit. Et intrabit, inquit, prin-
 ceptus per viam a vestibuli portæ deforis, atrii
 videlicet exterioris: et stabit in limine portæ inte-
 rioris atrii, quæ respicit ad Orientem: nec ingre-
 dietur atrium interius, sed illo stante, alii sacerdo-
 tes facient pro ipso holocaustum, quam oblationem
 interpretatus est Symmachus: et pacifica, sive quæ
 ad salutem pertinent, ut postquam hostia principis,
 sacro igne fuerint concremata, et dux reconciliatus
 Deo, tunc adorare possit super limen portæ interio-
 ris atrii in quo steterit, et egrediatur. Quid igitur?
 Post egressionem principis statim porta claudetur?
 Nequaquam, sed aperta erit usque ad vesperam; ut
 post principem, omnis populus terræ adoret contra
 ostium portæ illius: adoret autem in sabbatis, et in
 kalendis 574 quando aperitur porta. Et quia supra
 dixerat: Facient sacerdotes holocaustum ejus, et
 pacifica ejus, nec significaverat holocaustorum nu-
 merum; nunc infert: Holocaustum autem hoc offeret
 princeps Domino in die sabbati. Offeret autem non
 per se, sed per sacerdotes, de quibus scriptum est:
 Et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus:
 sex, inquit, agnos immaculatos, et arietem immacu-
 latum: ita ut sacrificium arietis mensura ephi sit,
 quæ Hebraice appellatur ΕΡΗΑ (רֵעָה). Sex autem
 agnis sit sacrificium quod offerre potuerit manus
 ejus qui offert; et per singula ephi, erit olei men-
 sura quæ appellatur hin. Kalendarum autem, hoc
 est, neomeniarum dies, hoc habebit privilegium
 amplius a die sabbati, ut vitulus immoletur de ar-
 mento, sive laurus immaculatus. Cætera autem, hoc

est, sex agni immaculati, et aries immaculatus, et sacri-
 ficia eorum, ritum sabbati possidebunt: ita duntaxat,
 ut sicut in ariete ephi offertur saci illeici [F. leg. sacri-
 fici-um], id est, similæ et hin olei, ita offeratur, et in vi-
 tulo. Hæc perspicuitatis causa sint posita: nunc spiri-
 tualem sensum, Domino donante, reseremus. Sex die-
 bus quibus operamur in mundo, porta Orientalis atrii
 interioris clausa nobis est. Postquam autem veneri-
 mus ad diem septimum, id est, ad diem sabbati, in
 quo æterna requies est, sive ad diem kalendarum,
 quando post cæcam noctem et horribiles tenebras,
 lucis exordium est, aperitur nobis porta Orientalis:
 et si quis nostrum per merita virtutum, ducis nomen
 et dignitatem fuerit consecutus per viam vesti-
 buli portæ deforis, hoc est, per mundi hujus labores:
 et portam Ecclesiæ, quæ adhuc in terrenis finibus
 posita est, ingrediatur: non interius atrium, hoc
 enim in præsentī loco scribitur; sed ad limen portæ
 interioris, et stabit in ea. Sin autem princeps in
 præsentī Scriptura non ingreditur atrium interius,
 sed stat in limine ejus, nulli dubium est, nunc ex
 parte nos videre, et ex parte cognoscere; et necdum
 revelata facie gloriam Domini contemplari (I Cor.
 xiii). Denique stante principe in limine portæ atrii
 interioris, cæteri sacerdotes, quibus hoc officium
 delegatum est (quos possumus 575 intelligere vir-
 tutes angelicas), facient pro ipso holocaustum et paci-
 fica. Indigemus enim misericordia Dei, et omnis
 creatura ad comparisonem Creatoris immunda est,
 et divino igne purganda, quo et Isaïæ prophetæ pur-
 gata sunt labia: ut postquam per sacrificium pacem
 receperit, tunc in limine constitutus, adoret omni-
 potentiam Dei, et se atrii interioris ingressu fateatur
 indignum, et statim ingreditur (Isai. vi). Postquam
 autem qui primus est, fuerit egressus, non claudetur
 usque ad vesperam hujus sæculi ipsa porta inte-
 rioris atrii, sed aperta erit: ut populus quoque terræ
 sit ad ostium, et adoret ad eum: nequaquam omni
 tempore, sed quando requieverit a peccatis, et fuga-
 tis tenebris fidei, scientiæ lumen acceperit. Hoc au-
 tem ipsum holocaustum quod offert princeps per sa-
 cerdotes in die sabbati, sex agnorum immaculato-
 rum numero terminatur; pro sex videlicet diebus in
 quibus operamur in mundo, et arietem immacula-
 tum, qui princeps gregis est; ita ut per singulos
 arietes offeratur in sacrificio ephi, id est, decima
 pars cori. In agnorum autem sex sacrificio, certa
 mensura non ponitur: sed quantumcumque dederit
 manus ejus qui offert, hoc est, pro operum quali-
 tate atque mensura (Matth. xxv). Olei autem hin
 offeret per singula ephi, hoc est, oleum quod sibi quin-
 que virgines præparaverunt; ut ungat simlam, sive
 commisceat, et omnis oblatio Dei plena sit lumine
 veritatis, et exhilaretur facies offerentis oleum. Die
 autem kalendarum, hoc est, die tricesimo, quando
 primogenita et Levitæ numerantur in Lege, præter
 omnem Israel, de quibus supra diximus, offertur vi-

^a Iterum cum Victorio vocem vestibuli supplemus ex mss.

tulus immaculatus de armento, super quo plenius in priori capitulo disseruimus, et agni sex, et arietes immaculati, et cætera quæ offeruntur in sabbatis, ut æternam requiem consequamur, et mereamur audire: Euge, serve bone, quia in paucis fidelis fuisti, super multa te constituam, intra in requiem Domini tui (*Matth. xv, 21*; *Luc. xix, 17*); et non solum ad portam interioris atrii pervenire, sed etiam penetrabilia ejus intrare possimus, et illud opere possidere: Plantati in domo Domini: in atrii Dei nostri florebut (*Ps. xci, 14*).

576 (Vers. 8 seqq.) *Cumque ingreditur [Vulg. ingressus est] princeps, per viam vestibuli portæ ingreditur, et per eandem viam exeat. Et cum intrabit populus terræ in conspectu Domini in solemnitatibus, qui ingreditur per portam Aquilonis ut adoret, egredietur per viam portæ meridianæ, et qui ingreditur per viam portæ meridianæ, egredietur per viam portæ Aquilonis. Non revertetur per viam portæ, per quam ingressus est, sed e regione illius egredietur. Princeps autem in medio eorum, cum ingredientibus ingreditur, et cum egredientibus egredietur. Et in nundinis, et in solemnitatibus erit sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem. Agnis autem erit sacrificium sicut invenerit manus ejus: et olei hin per singula ephi.* Princeps ille, de quo supra dictum est: Et intrabit princeps per viam vestibuli portæ de foris, et per eandem portam ingreditur, et per eandem egredietur (*Joan. x*), liberi enim arbitrii est, et potestatem habet ponendi animam suam, et rursus resumendi eam: tamque ad nos veniens, quam ad cœlestia conscendens, eadem majestatis suæ utitur libertate. Denique non quærit nundinas, nec solemnitates, nec differentiam ullam observat dierum: quia omne tempus et festivitas est. Populus autem in nundinis taptum, et in solemnitatibus ingreditur et egreditur: et non per eandem viam, sed per alteram atque alteram. Scriptum est enim: *Et cum intrabit populus terræ in conspectu Domini in solemnitatibus: qui ingreditur per portam Aquilonis ut adoret, egredietur per viam portæ meridianæ, et qui ingreditur per viam portæ meridianæ, egredietur per viam portæ Aquilonis: non revertetur per viam portæ per quam ingressus est, sed e regione illius egredietur.* Quod non solum his præcipitur qui egrediantur de Sodomis, et dicitur eis: Ne respicias retrorsum (*Gen. xix, 17*); neque illis qui quæ post tergum sunt: sed in domo quoque Domini constitutis, jubetur ne post terga respiciant, et revertantur ad egena et infirma elementa, et incipientes spiritu, carne consumantur [*Al. consumerentur*]: sed ut de spiritualibus quoque ad majora procedant, et dicant cum Apostolo: Præteritorum obliviscens, et in priora me extendens (*Philipp. iii, 13*): ut nequaquam ex parte cognoscant, et ex parte prophetent, **577** sed veniant ad perfectum juxta eam tamen perfectionem quam potest capere humana na-

tura, ut intelligamus illud Evangelicum: Et vos cum omnia feceritis, dicite, Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus (*Luc. xvii, 10*). Unde et Apostolus in eadem Epistola de duabus loquitur perfectionibus: quasi imperfectus enim scribit: Non quia jam accepi, aut quasi jam perfectus sim: persequor autem si apprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo (*Philipp. iii, 13*). Statimque quasi perfectus loquitur: Unum autem posteriorum obliviscens, ad ea quæ in priora sunt me extendens: juxta propositum persequor ad bravium supernæ vocationis. Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sapiamus [*Al. sapimus*] (*Ibid. xiv*).^b Quomodo enim potest stare sententia, ut qui dixerat, Non quia jam accepi aut quia jam perfectus sum, audeat dicere: Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sapiamus? Ex quo perspicuum est omnem hominem, et universam creaturam, quamvis ad perfectionem venerit, c tamen indigere misericordia Dei, et plenam perfectionem ex gratia, non ex merito possidere. Præcipitur itaque populo terræ, ut si ingreditur per portam Aquilonis ut adoret, egredietur per viam portæ meridianæ. Quis est iste populus cui hoc præcipitur? Nempe gentilium; ut qui derelinquens portam Aquilonis, a quo exardescunt mala super terram, ingressus fuerit templum, non egredietur nisi per viam portæ meridianæ, ad portam luminis, ad portam caloris, ad portam in qua sponsus cubat in meridie (*Jer. i*). Denique dicitur in eodem Cantico canticorum: Surge, Aquilo, et veni, Auster (*Cant. rv, 16*). Qui vero ingreditur per viam portæ meridianæ, egredietur per viam portæ Aquilonis. Quisnam ille est populus? scilicet Judæorum, qui derelinquens portam viæ luminis, vadit ad portam Aquilonis, de quo dicitur: Aquilo ventus durissimus (*Jer. i*). Nam et olla Jeremiæ a facie Aquilonis accenditur. Dicamus et aliter: Per portam Aquilonis ingreditur, qui peccata dimittit, et egreditur per portam meridianam, qui virtutes sequitur. Et e contrario, si justus lapsus fuerit in peccatis, ingreditur quidem per portam meridianam, sed egreditur per viam portæ Aquilonis. **578** Princeps autem, inquit, in medio eorum erit, ingredientium scilicet, et egredientium, juxta illud quod scriptum est: Medius inter vos stat, quem vos ignoratis (*Joan. i, 26*). Et Apostolus: An ignoratis, quia Christus in vobis est (*II Cor. xiii, 5*)? Sin autem ignorantibus dicitur, quod medius inter eos stet Christus: quanto magis scientibus! Sed cum inter scientes Christos steterit: tunc corpus mortuum fiet propter peccatum, et spiritus vivens propter justitiam. Ingreditur autem princeps cum ingredientibus, et egreditur cum egredientibus, utrorumque virtutis atque peccati testis assistens. In nundinis ergo, et in solemnitatibus, sabbatarum videlicet, et calendarum, et universæ festivitatis, de qua in anterioribus locuti sumus, tam in vitulo, quam in ariete per singula ephi offerentur in sacrificio. In agnis vero non erit certus numerus, nec volentati

^a Vulgata, Victorius, atque alii libri *In agnis.*

^b Antea erat quo pro quomodo.

^c Hic quoque vitiose erat *tunc pro tamen.* Utrumque locum ms. Vatic. cantigat.

dimissum arbitrium; sed viribus quis utetur, et bono A fieri solet in die sabbati. Ergo omni tempore holocaustum, et pacificum, quod offertur voluntarie, reseratam habet portam Domini: nec observat sabbatum, sed omnes dies ei reputantur in requiem. Denique postquam obtulerit holocaustum et pacifica, statim egreditur, et clauditur post eum janua, sive claudit januam: ut servetur principi privilegium suum, nec sacrificia ejus populo misceantur. Et quia generaliter dixerat, spontaneum holocaustum, aut pacifica voluntaria Domino, nec apposuerat taurum sive vitulum, et arietem vel ovem; hircumque pro peccato, docet quod sit ipsum holocaustum: Agnum, inquit, anniculum immaculatum faciet holocaustum: et non certis diebus, sed quotidie, nec qualibet hora, sed mane, 580 mane faciet illum: per singula videlicet mane, quando, orto sole, lucis exordium est. De quo mane David loquitur in psalmo: Mane exaudies vocem meam: mane astabo tibi et videbo (Ps. v, 4). Et alio loco: Ad vesperum demorabitur fletus, et in matutino [Al. ad matutinum] luctitia (Ps. xxxix, 6). Et iterum: Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo (Ps. lxxii, 1). Qui sit autem iste agnus immaculatus, sive perfectus et anniculus, Isaias plenius docet, dicens: Sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus in conspectu tondentis se sine voce et non aperuit os suum (Isa. lxi, 7). Et Jeremias: Ego autem sicut agnus innocens ductus ad victimam, non cognovi (Jer. xi, 19). Et Joannes Baptista: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi (Joan. i, 29). Iste est agnus qui immolatur in C Ægypto, de cujus sanguine armanter postes et fidei, et exterminator excluditur (Exod. xii). Anniculus autem, quia prædicavit annum Domini acceptabilem, et diem retributionis. Nec miretur lector, si idem et princeps est, et sacerdos, et vitulus, et aries, et agnus, cum in Scripturis sanctis pro varietate causarum legamus eum Dominum, et Deum, et hominem, et prophetam, et virgam, et radicem, et florem, et principem, et judicem, et regem, justum, et justitiam, apostolum, et episcopum, brachium, servum, unguentum, pastorem, filium, et puerum, unigenitum, et primogenitum, ostium, viam, angelum, sagittam et sapientiam, et multa alia, quorum omnium, si voluero testimonia dicere, proprio libro indigent. In holocausto itaque istius agni immaculati et anniculi, qui mane semper offertur, faciet ipse princeps sacrificium, sive MANAA: et simillam, sive donum mane, mane sextam partem ephi, subauditur simillæ. Sexta autem pars ephi, dimidius modius est. Si enim ephi, decima pars cori est, id est, tres modii: nulli dubium, quin sexta pars ephi, dimidium faciat modium. De oleo quoque mensuræ bin, tertia pars offertur: ut misceantur, sive aspergatur simillæ sacrificium Deo, legitimum, jure atque perpetuum, quod nulla intermittitur die: sed omni tempore, orto sole, semper offertur, ut impleatur quod in fine capi-

(Vers. 12 seqq.) Cum autem fecerit princeps spontaneum holocaustum, aut pacifica voluntaria Domino, aperietur ei porta quæ respicit ad Orientem, et faciet holocaustum suum, et pacifica sua, sicuti fieri solet in die sabbati: et egredietur claudeturque porta postquam exierit. Et agnum anniculum immaculatum faciet holocaustum quotidie Domino [Vulg. addit semper]: mane et mane faciet illud. Et sacrificium (sive manaa) faciet super eo a mane, mane sextam partem ephi B (sive mensuræ); et de oleo tertiam partem bin, et [Vulg. ut] misceatur (sive juxta Symmachum, aspergatur) simillæ sacrificium (sive manaa), Domino legitimum, jure atque perpetuum. b Facietis agnum et sacrificium, et oleum mane, mane, holocaustum sempiternum. Ubi nos legimus, immaculatum, et in Hebraico scriptum est תְּמִימִים (תְּמִימִים): Aquila perfectum interpretatur. Et ubi LXX MANAA (מַנְאָה): Theodotio, sacrificium; Aquila et Symmachus, donum transferunt. Pro eo autem quod nos diximus, spontaneum, LXX ἐπαγγελίαν, id est, confessionem, verterunt: et 579 pro principe, ducem, hoc enim נָשִׂיא (נְשִׂיאָה) significat. Adhuc autem sermo de principe est, de quo Isaias loquitur: Ecce testimonium in gentibus, dedi eam principem et præceptorē in gentibus (Isa. lv, 4). Et Ezechiel: Et ego Dominus ero eis in Deum: et David princeps in medio eorum (Ezec. xxxiv, 24). Cum igitur iste princeps fecerit spontaneum, et dixerit: Voluntaria, sive spontanea oris mei benepiacita fac, Domine (Ps. cxviii, 108): spontaneum autem holocaustum, ut totum se offerat Deo, et pacifica voluntaria, quod in prioribus non invenitur; scriptum est enim: Et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus: et de spontaneis ac voluntariis, quibus nunc dicitur, omnino reticetur, ut non necessitate faciant, sed voluntate: post holocaustum offerat pacifica, et reconcilietur Deo. Unde et virginitas major est nuptiis (I Cor. vii), quia [Al. quæ] non exigitur, nec redditur, sed offertur. Pro pacifica, quæ Hebraice dicuntur SELAMIM (שְׁלָמִים), LXX salutaria interpretantur: ut ipsa reconciliatio pacificorum, salus sit offerentis. Cum ergo hoc fecerit princeps, aperietur ei porta: vel juxta Septuaginta, aperiet sibi portam quæ respicit ad Orientem; illam videlicet portam, de qua scriptum est: Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam (Ps. cxvii, 20), et unde oritur sol justitiæ. Et faciet, inquit, holocaustum suum, et pacifica sua: de quibus nunc diximus. Faciet autem, quia spontaneum sacrificium est, et non alii pro eo facient sacerdotes, videlicet sicut

a Vulg. et Rabanus cum hic, tum sequenti versiculo, ubi mane bis recurrit, prius efferunt cata mane.

b Idem faciet, quod et Victor. prætulit ex Vulgata.

c Ex aliquot mss. Victor. Adellium præfert.

uli hujus ponitur : *Faciet agnum [in sacrificium] : A gregatus, dispergetur in partes atque lacerabitur : et oleum mane, mane holocaustum sempiternum.*

581 (Vers. 16, 17 et seqq.) *Hæc dicit Dominus Deus : Si dederit princeps (sive dux) donum alicui de filiis suis, hæreditas ejus filiorum suorum erit : possidebunt eam hæreditarie. Sin autem dederit legatum de hæreditate sua uni servorum suorum, erit illius usque ad annum remissionis (pro quo Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit, DEROR) sed revertetur ad principem : hæreditas autem ejus filii ejus erit. Et non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam, et de possessione eorum : sed de possessione sua hæreditatem dabit filiis suis : ut non dispergatur populus meus unusquisque a possessione sua. Huc usque sermo de principe, nunc de hæredibus ejus præcepta tribuuntur : immo de donis, hæreditate atque legatis, quibus dare debeat, et quorum sit vel ad tempus, vel æterna possessio. Si, inquit, filiis suis dederit vel donum, vel hæreditatem, ipsi possidebunt eam : quia eis successionis jure debetur, et de alio ad alium non potest transire possessio. Sin autem dederit uni servorum suorum legati nomine, tam diu habebit possessionem, quamdiu vel septimus annus remissionis, qui dicitur DEROR (דָּרוֹר), vel jubilæus, hoc est quinquagesimus, adveniat : quando omnis emptio, atque donatio revertitur ad priores dominos : ita ut servus usum habeat pro tempore, et proprietatem possessionis filii principis. Quod autem sequitur : Et non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam (Lev. xxiii), sive ut Septuaginta transtulerunt, ut opprimat eos, vel ut Aquila et Symmachus, ut affligat eos atque contristet : sed de possessione sua hæreditatem dabit filiis suis : suggillat non solum illius temporis sacerdotes, et principes, sed nostri quoque, qui ditiores sunt sacerdotii dignitate, et præter ea quæ sibi Domini dispositione debentur, tollunt a pauperibus per violentiam : vel sub honoris nomine divites spoliant, ut ipsis quoque filiis suis, quibus paterna debetur hæreditas, nil debeant derelinquere, nisi quod sibi a parentibus derelictum est. Ergo qui ditior est sacerdos, quam venit ad sacerdotium, quidquid plus habuerit, non filiis debet dare, sed pauperibus, et sanctis fratribus, et domesticis fidei, qui vincunt merita liberorum, ut reddat ea quæ Domini sunt, **582** Domino suo, qui loquitur in Evangelio : Quidquid uni istorum fecistis, mihi fecistis (Mat. xxv, 40). Ipse enim in pauperibus suscipitur hospitio : visitatur in carcere : nudus tegitur : sitiens bibit : saturatur esuriens. Ut non dispergatur, inquit, populus meus a possessione sua. Si enim licentiam habuerit princeps, vel accipere, vel rapere, vel sub figura honoris tenere quæ non sunt sua, et liberis derelinquere, populus qui in nomine Dei fuerat con-*

sive juxta Legem, ne paulatim alterius hæreditas transeat ad alium, et pereat funiculus divisionis, per quem forte ad unumquemque venit hæreditas. Dispergit ergo populum Dei, et aufert ab eo possessionem fidei sempiternam, qui aliena dona vel bona, vel rapina, vel adulatione, vel blanditiis, vel prætextu religionis, filiis fratribusque, et consanguineis derelinquit.

(Vers. 19 seqq.) *Et introduxit me per ingressum qui erat in latere (vel post tergum) portæ in gazophylacia sanctuarii ad sacerdotes (sive in exedras et thalamos) qui respiciebant ad aquilonem : et ecce ibi erat locus vergens ad occidentem (sive ad mare : et ut LXX transtulerunt, separatus). Et dixit ad me : Iste est locus ubi coquent sacerdotes, pro delicto, et pro peccato (sive pro ignorantia et propterea) ubi coquent sacrificium (sive manna et donum) ut non effiant in atrium exterius, et sanctificetur populus. Et eduxit me in atrium exterius, et circumduxit me per quatuor angulos atrii : et ecce atriolum erat in angulo atrii, atriola singula per angulos atrii. In quatuor angulis atrii atriola disposita, quadraginta cubitorum per longum, et triginta per latum. Mensuræ unius quatuor erant : et paries per circuitum ambiens quatuor atriola : et culinæ fabricatæ erant subter porticus per gymnasium (sive propter accubita quæ Aquila, σπιτάδες interpretatus est : Symmachus περιπαράματα, Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit ἄ τρωθῆ). Et dixit, inquit, ad me : Hæc est domus culinarum, in qua coquent ministri domus victimas populi [Vulg. addit Domino (sive victimam) : Hoc enim Hebraice significat ZEBBA (זֶבֶב) : Vir qui calamum tenebat manu et funiculum cæmentarii, quo ædificium **583** metiretur, introduxit, inquit, me per ingressum, qui erat ex latere portæ, vel post tergum portæ. Nec posuit ejus portæ, Orientalis, Australis, aut alterius plage : sed reliquit incertum, ut irem ad locum sanctuarii, et in gazophylacia, sive in cubicula sacerdotum, quæ respiciebant ad aquilonem et ad mare : ad septentrionem videlicet et ad occidentem : hanc habente Scriptura sacra consuetudinem, ut pro sita terræ Judææ, semper mare Occidentem vocet. Et considerandum quod locus sacerdotum, ubi pro delicto, sive ignorantia, et pro peccato coquantur sacrificia, ne cruda offerantur, in atrium exterius ad Aquilonem et Occidentem positus sit : unde ventus frigidissimus oritur, et ubi solis lumen occumbit. Ex quo ostenditur, quidquid ad edulium pertinet, vel pro errore esse, vel pro peccato. Sin autem et pro ignorantia offertur sacrificium, quanto magis pro delicti conscientia ! Unde et Job offerebat mane quotidie hostiam pro filiis suis (Job. 1), timens ne per ignorantiam deliquissent. Quod autem sequitur :*

* Non Tiroth cum Massorethis legebat Hieronymus in suo exemplari Hebraico, sed דְּרוֹרֵת, Thuroth cum schourec, id est, cum ך̄ vav, vocali. MART. — Martianæus aspirat THUROTH, sicque retinendum contendit; sed præterquam quod secus habent mss.

et præcipue antiquiss. Sangerm. apud Montfauc., in Hebræo non per ך̄ scribitur, sed ך̄ : tametsi altera jod sit, non vau littera ך̄ דְּרוֹרֵת, et Theodotionis Græc. præferat τειρόθ.

*Uli non offerant in atrium exterius, et sanctificetur populus, qui sanctificationi non fuerat pręparatus, illud significat, ne facile non sanctificatis sancta tribuamus : nec mittamus, juxta Evangelium, margaritas ante porcos, nec demus sanctum canibus (Mat. vii). Denique Moyses tribus diebus ab omni immunditia, et ab uxorum complexu vult populum sanctificari, ut accedat ad montem Sina, et sanctificatus sancta suscipiat (Exod. xix). Si autem accessuri ad audienda et suscipienda verba Dei, sanctificari jubentur ab uxoribus, manifestum est in Lege illud Apostolicum contineri : Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi (I Cor. vii, 5) : et ex consensu abstinendum ab uxoribus, ut vacemus orationi. Post hæc scriptum est : *Et eduxit me in atrium exterius, et circumdixit me per quatuor angulos atrii : et ecce atriolum erat in angulo atrii, atriola singula per angulos atrii, in quatuor angulis atrii atriola disposita.* Ille vir quem sæpe commemorat, eduxit eum de loco sacerdotum qui vergebat ad Aquilonem, ^a sive 584 qui erat separatus, ubi coquant sacerdotes pro delicto, et pro peccato, vel ignorantia : eduxit autem in atrium exterius. Ex quo intelligimus illud atrium de quo egressus est, fuisse interius, et multa esse atria in Scripturis sanctis, de quibus legimus : Qui statis in domo Domini, in atrii domus Dei nostri (Ps. cxxxiv, 2). Et in Joanne : Et alias oves habeo quę non sunt ex hoc atrio, et illas oportet me adducere : et vocem meam audient, et fiet unum atrium et unus pastor (Joan. x, 16) : hoc enim Gręce ἀλλή signifi-
^b *Latina simplicitas in ovile transtulit.* Quando autem dicit, *ex hoc atrio*, ostendit esse et aliud : quod vel in gentium turba ad distinctionem Israel, vel in cęlis ad separationem terreni atrii demonstratur : et pro qualitate meritorum unicuique officio atrium delegatum, super quo in anterioribus plenius disputatum est. Hoc autem atrium de quo nunc sermo est, per singulos angulos quatuor habebat atriola, quę LXX minora vocant, et nos pro facilitate sensus ὑποκορητικῶς, atriola diximus. Quadraginta cubitorum erant per longum, et triginta per latum. De quibus numeris in hoc eodem Propheta disputasse me memini, quod aliud ad tribulationes et angustias, aliud ad perfectam referatur ætatem. Unde quadraginta diebus Moyses, et Elias, et Dominus ^d atque Salvator in eremo jejunarunt (Exod. xxxiv ; III Reg. xix ; Mat. iv ; Luc. iii) : et ad sacerdotale officium non post ^e vicesimum quintum ætatis an-*

num, sed post tricesimum accedunt. Quamobrem et Dominus triginta annorum erat, cum venit ad baptismum : et in hoc eodem Propheta tricesimus annus ponitur in exordio. Ubi igitur cibi, ibi et angustia atque tentatio, per quę parantur cibi. Et ubi in perfecti viri venerimus ætatem, ibi calcanda sunt omnia, et dicendum : Habentes victum et vestitum, his contenti simus (I Tim. vi, 8). Et : Si dederit mihi Dominus cibum ad vescendum, et vestem ad operiendum (Gen. xxviii, 20). Vel certe illud : Esca ventri, et venter escis : Deus autem et hunc et illas destruet (I Cor. vi, 13). Neque enim in futuro manducabimus et bibemus, sed illo vescemur pane qui de cęlo descendit, de quo in Psalterio canitur : Panem angelorum 585 manducavit homo (Ps. lxxvi, 25). Et : Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me (Joan. iv, 34). Quod autem mensura una atriorum erat quatuor, quę atrii majoris angulos possidebant, quatuor mundi significat plagas (Genes. iii) : quod in sudore vultus nostri comedamus panem, et omnis labor ventri stercoreique proficiat : quę quatuor atriola, vel unus paries ambiebat, et culinę fabricatę erant subter porticus per gyrum, vel propinqua habebant accubita : ut ubi cibi, ibi et mensurarum pręparatio. Et ne forsitan ignoraret propheta quid essent quę cerneret, dixit ad eum : *Hęc est domus culinarum, in qua coquent ministri Domini victimas populi.* Populi quidem victimę, quę offerentur pro delicto, ^d sive peccato, et ignorantia, sunt alimenta, et refrigeria sacerdotum : ut meminerint nihil se aliud debere appetere, cum etiam in templo carnes ad eorum refrigeria pręparatę sint.

(Cap. XLVII. — Vers. 1 seqq.) *Et converti [Vulg. convertit] me ad portam domus, et ecce aquę egrediebantur subter limen domus ad Orientem. Facies enim domus respiciebat ad Orientem. Aquę autem descendebant in latus templi dextrum ad meridiem altaris. Et eduxit me per viam portę Aquilonis, et convertit me ad viam foras portam exteriorem, viam quę respiciebat ad Orientem, et ecce aquę redundantes a latere dextro cum egrederetur vir ad Orientem, qui habebat funiculum in manu sua, et mensus est mille cubitos, et transduxit me per aquam usque ad talos (sive transiit in aqua aquam remissionis). Rursumque mensus est mille, et transduxit me per aquam usque ad genua (sive transiit in aqua aquam usque ad femora). Et mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad renes (sive et transiit aquam usque ad lumbos). Et*

^a Supplet Victorius, ubi erat locus vergens ad occidentem ex Sacro codice, junctis LXX; nam et verba, inquit, sive qui erat separatus, aliam interpretationem præcessisse denotant, eam scilicet Hieronymi, vergens ad Occidentem.

^b Simplicitatem hujusmodi Latinam non mutavit S. Doctor, cum jussu Damasi novum Testamentum Gręcę fidei reddidit. MART.

^c Hoc propter LXX interpretationem observat Hieronymus; nam Numerorum capite quarto ipsi legant a vicesimo quinto, ubi juxta Hebraicam veritatem legendum est, a tricesimo anno. MART. — Ni-

mirum ubi Num. 4 in Vulg. juxta Hebręum scribitur, a tricesimo anno sumi ministros in tabernaculo fœderis, a vicesimo quinto verterunt LXX, quod et Victorio notatum et Martiano est.

^d Inverti mavult Victorius verba hoc modo, pro delicto, sive ignorantia, et pro peccato, quomodo et supra scribitur : *Et considerandum, quod locus Sacerdotum, ubi pro delicto, sive ignorantia, et pro peccato coquantur sacrificia, etc.* Pręterea verbum Hebr. צַדָּוֹן, quod utique delictum significat, usurpari tamen pro delicto per ignorantiam commisso, et ignorantiam interdum appellari.

mensus est mille torrentem, quem non potui pertransire, quoniam intumuerant aquae profundae [Al. profundi] torrentis, qui non poterat [Vulg. potest] transvadari. Pro quo LXX transtulerunt: *Et mensus est mille, et non poterat pertransire: quoniam ferebatur aqua instar praecipitis torrentis, qui transiri non potest.* Aquae istae quae egrediebantur subter limen domus, id est templi, non ferebantur ad Aquilonem et ad **586** Occidentem: sed et ad Orientem, et in latere templi dextro, id est, ad Meridiem, ipsamque Meridiem non eujuslibet loci, sed altaris. Ex quo perspicuum sit, sacras esse aquas, et Salvatoris nostri significare doctrinam, juxta illud quod scriptum est: De Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem (*Isai. ii, 3*). Et in alio loco: Repleta sunt omnia scientia Domini, sicut aqua multa operiens mare (*Isai. xi, 9*). De his aquis et Zacharias Propheta vaticinatus est, dicens: In die illo egredietur aqua vivens de Jerusalem, et medium ejus in mare primum: medium autem illius in mare novissimum (*Zach. xiv, 8*). De his aquis et ad Samaritanam Dominus loquebatur: Si scires quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan petisses eum, et dedisset tibi aquam viventem (*Joan. iv, 10*). Et iterum: Omnis qui bibit de aqua ista, sitiet denuo: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum (*Ibid., 13*). Et in templo clamabat atque dicebat: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me (sicut dicit Scriptura) flumina de ventre ejus fluent aquae vitae: hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum (*Joan. vii, 37, 38*). Istae sunt aquae de quibus propheta loquebatur in psalmo: Super aquas refectionis educavit me (*Ps. xxii, 2*). Et Ezechiel: Assumam vos de gentibus ^a et de terris, et aspergam super vos aquam mandam, et mundabimini ex omnibus immunditiis vestris (*Ezech. xxxvi, 24, 25*). Apparuerunt enim fontes aquarum. Et in nonagesimo secundo Psalmo canitur: Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina voces suas ^b a vocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris (*Ps. xcii, 2, 5*). Istae sunt aquae Siloe, quae vadunt cum silentio, de quibus loquitur Isaias: Haurietis aquas de fontibus Salvatoris (*Isai. xlii, 3*). Et Psalmista: Benedicite Domino de fontibus Israel (*Ps. lxxvii*). Et idem Isaias de Domino Salvatore: Iste, ait, habitabit in excolta spelunca petrae fortissimae. Panis ei dabitur, et aqua illius fidelis (*Isai. lxxiii, 16*). Erupt enim in deserto aqua, et vallis in terra sitientis. Diciturque creditibus: Noli timere, quoniam redemi te; meus es tu, et si transieris per aquam, tecum ego sum (*Isai. xliiii, 1, 2*). Et rursum: Qui sititis, ite ad aquam (*Isai. lvi, 1*): Et per Jeremiam loquitur Deus (*Isai. lvi, 1*): Duo mala **587** fecit populus

A ineus. Medereliquerunt fontem aquae vitae, et foderunt sibi lacus, qui aquam continere non possunt (*Jer. ii, 13*). Sicut igitur legimus in bonam partem aquas quae egrediuntur de limine templi, et referuntur ad doctrinam Ecclesiae: sic sunt aquae amarae, et aquae pessimae ad quas Jeremias propheta nos prohibet accedere, dicens (*Ibid. 18*): Quid vobis et viae Aegypti, ut bibatis de aquis Geon? quae Hebraice dicuntur sior (גִּיזָר), id est, turbidae aquae cœnosae. De quibus iratus super hæreticis loquitur Deus: Ecce ego cibabo eos angustis, et dabo eis potum aquam fellis (*Jerem. ix, 15*): in qua draco regnat Aegyptius, qui dicit: Mea sunt flumina, et ego feci ea; qui omne excelsum videt, et ipse est rex eorum qui in aquis sunt. Unde vir Ecclesiasticus Dominum deprecatur, et dicit: Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam. Influxus sum in limo profundum, et non est substantia, ^c et tempestas demersit me (*Ps. lxxviii, 1, 2*). Et iterum: Libera me ab his qui oderunt me, et de profundis aquarum: non me praecipitet tempestas aquae, nec absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum (*Ibid. xv, 16*). Et in alio psalmo: Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Israel: nisi quia Dominus erat in nobis. Cum exsurgerent homines in nos, forsitan vivos deglutissent nos. Cum irasceretur furor eorum super nos, forsitan aqua absorbuisset nos (*Psal. cxxiii, 1-3*). Et Sponsa in Cantico canticorum: Aqua multa non poterit restinguere charitatem, et flumina non demergent eam (*Cant. viii, 7*). Ista est aqua, de qua dicit Osee: Contempsit me Galaad civitas, quae operatur vanitates, conturbans aquam, et fortitudo ejus viri piratae (*Osee vi, 7, 8*). Quae aqua alio nomine vocatur MARA, hoc est, *amaritudo*; in quam lignum Crucis mittitur, et amara vertantur in dulcia. Considera legem Moysi, si intelligatur juxta sensum carneum Judæorum, quomodo amara sit, effodiens oculum pro oculo, dentem pro dente (*Exod. xxi*): ^d vide in Thamar fornicationem (*II Reg. xiii*), et Osee junctum fornicariae, Jeremiae *περίκρυμα* (*Osee i, Jerem. xiii*), Moysi uxorem Aethiopiissam, et interfectionem Aegyptii, et mille alia, quae si intelligamus juxta occidentem litteram, et non juxta spiritum vivificantem, amara sunt, et lectorem suum non tam aedificant quam destruunt (*Num. xii, Exod. ii*). **588** Istae igitur aquae quae egrediuntur de templo Domini, et pergunt ad Orientem, et descendant in latus Templi dextrum, ad altaris Meridiem, ubi sponsus convivas suos pascit, et accubat. Quod autem sequitur: *Ei eduaxi me per viam portae Aquilonis, et convertit ad viam foras portam exteriorem, viam quae respiciebat ad Orientem, illud latenter ostendit, quod statim ad portam Orientalem pervenire non*

^a Integrando Victorius testimonio supplet, et congregabo vos de universis terris, et adducam vos in terram vestram, et aspergam, etc.

^b Eadem ratione supplet hic quoque Victor. elevaverunt flumina fluctus suos.

^c Iterum et tertio Victor. supplet, veni in altitudinem maris.

^d Pro, vide, olim erat Judam, pro quo maluit Victor. Judæ, ut pendeat a superioribus locutio, a verbo scilicet *considera*, etc.

possimus, nisi per viam portæ Aquilonis longo circuitu perveniamus ad eam. Nisi enim ventum frigidissimum vicerimus calore fidei, et calcaverimus regiones ejus : ut impleatur illud in nobis Apostolicum : Deus autem conteret satanam sub pedibus vestris velociter (*Rom. xvi, 20*), portam per quam egrediuntur aquæ, et sunt a latere dextro, ingredi non valebimus. Et nota quod aquæ istæ quæ ingrediuntur per portam Orientis, intantum lævas partes fugiunt, ut a dextris altaris ad Meridiem pergere describantur. Vir autem, inquit, ille qui habebat funiculum in mano, cum me duxisset per portam Aquilonis forinsecus ad viam, quæ respiciebat Orientem, et ipse quoque esset in eodem loco, mensus est ejusdem aquæ mille cubitos ; et transduxit me per aquam usque ad talos, quos Aquila et Symmachus, et Theodotio ἀσπράγδαλος interpretati sunt, pro quibus LXX transtulerunt : et transivit [Al. *sed transibit*] in aquam, aquam remissionis : quod intelligere possumus prima hominum significare peccata, quæ ingredientibus nobis aquas Domini dimittuntur, et baptismi ostendunt gratiam salutarem et initia sunt profectuum, tamen ipsa sublimis. Denique ad talos usque pertingunt, qui plantæ calcaneoque vicini sunt, ^a qui patet morsibus colubri, dicente Domino : Tu ejus observabis caput, et ipse observabit tuum calcaneum (*Gen. iii, 15, see. LXX*). Et in Psalterio de Juda dicitur profitore : Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem (*Ps. xl, 10*), sive calcaneum, hæc enim Græcum πτήρην [Mss. πτήρην] significat. Post mille autem cubitos quæ perveniunt usque ad talum, mensus est alios mille cubitos in aqua, et transduxit me usque ad genua. Post remissionem siquidem peccatorum, et iter profectuum, quando paululum de terrenis ad altiora **569** conamur ascendere, flectimus Domino genua, dicente Apostolo : Ut omne genua flectatur [Al. flectat], celestium ; terrestrium et infernarum : et omnis lingua consteatur, quoniam Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (*Philip. ii, 10*). Tercio mensus est mille alios cubitos, et transduxit, inquit, me per aquam usque ad renos. His enim gradibus ad sublimia pervenimus : quæ tamen ipsa sublimia usque ad lumbos et renos perveniunt, ut omnis in nobis ignobilis libido truncetur ; et possideamus sanctificationem corporis, sine qua nemo videt Deum. Unde et in hoc eodem propheta (*Supra viii*) : a pedibus usque ad lumbos Deus igneus cernitur. Indigent enim igne, et purgatione opera lumborum, dicente justo : Quoniam lumbi mei repleti sunt illusionibus (*Ps. xxxvii, 8*), per quos nobis et in die, et in noctiam phantasmate illudit inimicus. A lumbis vero usque ad caput et verticem, pretiosissimo metallo electri fulgore resplendet : ut nihil in se sordidum, nihil habeat vililitatis. Unde nunc quarto dicitur : *Et mensus est mille*, subauditur, cubitos, *torrentem* (quod LXX non transtulerunt)

A quæ non potui pertransire : multo mellus quam Septuaginta qui dixerunt, et non poterat [Al. quem non potuit] pertransire. Propheta enim et omnis humana natura, post lumbos torrentem cogitationum, et incentiva in corde vitiorum, non potest pertransire. Vir autem ille qui indutus erat BADDIM, et ductor prophetæ, liquido pertransiit : qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus (*Isai. lvi*). Causasque reddit, cur propheta mille quartos [Al. quarto] cubitos non potuerit pertransire : quoniam, inquit, intumuerant aquæ profundæ torrentis, qui non potest [Al. poterat] transvadari. Et quomodo scriptum est, gloriantem propheta : Torrentem pertransiit anima nostra (*Ps. cxxiii, 5*)? Sed facile solvitur, si sciamus pro hoc scriptum esse in Hebræo : **B** Torrens pertransiit animam meam. De hoc torrente et Isaias loquitur : Ecce ego inclino super eos sicuti fluvium ^b pacis, et sicut torrentem inundantem gloriam (*Isai. lxvi, 12*). Et in tricesimo quinto psalmo de sanctis dicitur : In protectione alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente deliciarum tuarum **590** potabis eos ; quoniam apud te est fons vitæ (*Psal. xxxv, 8, 9*). Et in centesimo vicesimo quinto : Convertite, Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in Austro (*Psal. cxxv, 5*). Et super Salvatore : De torrente bibet in via (*Ps. cix, 7*). Quis enim hominum gloriari potest castum se habere cor (*Prov. xx*)? vel ad ejus mentem per oculorum fenestras, mors concupiscentiæ non introibit [Al. introivit] (*Jerem. ix*), et (ut parum dicam) animi titillatio? Mundus enim in maligno positus est (*I Joan. v, 19*) ; et a pueritia appositum est cor hominis ad malum, ut ne unius quidem diei a nativitate suæ exordio, sine peccato sit humana conditio (*Job. xv*). Unde et David constetur in psalmo : Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea (*Ps. l, 7*). Non iniquitatibus matris meæ, vel certe meis, sed in iniquitatibus humanæ conditionis. Unde et Apostolus dicit : Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam super eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ (*Rom. v, 14*). Quod cubitos genere masculino, et non neutrali, cubita dicimus, juxta regulam grammaticorum, et in superioribus docui, non nos ignorantia hoc facere, **D** sed consuetudine propter simplices quosque et indoctos, quorum in congregatione Ecclesiæ major est numerus.

(Vers. 6 seqq.) *Et dixit ad me : Certe vidisti, fili hominis ; et eduxit me, et convertit ad ripam torrentis (sive fluminis). Cumque me convertissem (sive convertissem), ecce in ripa torrentis (sive fluminis) ligna multa nimis (sive arbores multa nimis) ex utraque parte. Et ait ad me : Aquæ istæ quæ egrediuntur ad tumulos sabuli Orientis [Vulg. Orientalis], et descendunt ad plana deserti (sive aqua ista quæ egreditur in Gallilæam, quæ vergit ad Orientem, et descendit*

^a Victorius quod : ut referat ad calcaneum.

^b Victorius ad Græcum, sicut fluvius pacis, et sicut torrens inundans.

ad Arabiam), intrabunt mare, et exhibunt, et sanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens (vel animalium) quæ serpit (sive serpentium), quocumque venerit torrens (sive fluvius), vivet: et erunt pisces multi satis postquam venerint illuc aquæ istæ: et sanabuntur, et vivent omnia ad quæ venerit torrens (sive fluvius). Et stabunt super illas piscatores ab Engaddi usque ad Engallim, siccatio sagenarum erit. Plurimæ species erunt piscium ejus: sicut pisces maris magni, multitudinis nimia. ^a In his autem quæ egrediuntur ripas et sunt palustria, **591** non sanabuntur, sed [Vulg. quia] in salinas dabuntur. Et super torrentem (sive fluvium) oriatur in ripis ejus ex utraque parte omne lignum pomiferum (sive frugiferum), non defluet folium ex eo (sive non inveterascet ex eo): et non deficiet fructus ejus. Per singulos menses afferet primitiva (sive innovabuntur omnia); quia aquæ ejus de sanctuario egredientur, et erit fructus ejus in cibum, et folia ejus ad medicinam (sive et ascensio ejus ad sanitatem). Totum capitulum quamquam prolixum sit, simul ponere volui, ne sensum legentis interromperem, et lectionis ordo divisus in partes, audientis intelligentiam conturbaret. Primumque dicendum, quod pro torrente in Hebraico dicitur NEBEL (נֶבֶל), et Græco sermone χειμάρρους appellatur, LXX flumen transtulerunt. Deinde pro Galilæa, quæ Hebraice dicitur GALILA (גליליה), Aquila ^b θήνας interpretatus sit, quod tumulos significat arenarum; Symmachus μεθόριον, quod possumus transferre *confinium*. Pro Arabia quoque Symmachus, *inhabitabilem*; Aquila, *humilia vel plana*; Theodotio, ^c *Araba* transtulerunt. Dicamus ergo quid nobis videatur in singulis. Vir ille qui erat ductor Ezechielis, commonet prophetam, ut diligentius intueatur et videat, et occulta mysteria oculis mentis attendat. Vocat autem filium hominis, vel in figuram Domini Salvatoris; et enim *Ezechiel* interpretatur, *fortitudo*, vel *imperium Dei*: vel certe ad commotionem fragilitatis humanæ; ne obliviscatur conditionis suæ, dum ei magna monstrantur: et commonitum ducit, atque convertit ad ripam torrentis, ut quoniam mediam profunditatem transire non potuerat [Al. poterat], saltem ea quæ in ripis sunt recognoscat. Cumque, ait, me convertissem, sive ille me convertisset, qui ductor erat et monitor; ecce in ripa torrentis, sive fluvii, ligna multa, vel arbores plurimæ nimis ex utraque parte. Torrens iste qui pro aquarum abundantia

A fertur more torrentis, et suscipit de cælo pluvias, de quo in præterita diximus lectione, ipse a LXX **592** appellatur fluvius, eo quod perpetuas aquas habeat: nec de pluviis hinc inde collectas, sed de vivo et perpetuo fonte manantes. De quo fluvio multa in Scripturis sanctis legimus; sed in præsentiarum pauca dicenda sunt, ac primum illud: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei (*Ps. XLV, 4*). Et in alio loco: Flumen Dei repletum est aquis, præparasti cibum eorum, quia sic est præparatio ^d tua (*Ps. LXIV, 10*). Rursumque pluraliter: Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina voces suas, ^e a vocibus aquarum multarum: Mirabiles elationes maris (*Ps. xcii, 2-4*). Et in Isaia: Faciam in deserto viam, et in invio flumina (*Isai. XLIII, 19*). Et in alio ejusdem loco manifestius: Apparebit in Sion fluvius decurrens gloriosus in terra sitiendi (*Isai. XLIV, 3*). Super hunc fluvium erant arbores plurimæ ex utraque parte ripæ; ut inter duo scilicet Instrumenta, vetus et novum, clausus curreret fluvius. Ligna autem multa, vel arbores plurimas et multas nimis, illas arbitror quas in paradiso Scriptura commemorat pomis variis abundare; docetque prophetam ductor prævius et magister, et dicit: Aquæ istæ quæ egrediuntur, vel in Galilæam gentium, juxta LXX, vel (ut verius in Hebræo continetur) ad tumulos sabuli Orientalis, et descendunt ad plana deserti, vel ad Arabiam, intrabunt mare, vel ad exitus maris, et sanabuntur aquæ. Aquas vel baptismi gratiam, vel Evangelicam significare doctrinam, dudum diximus. Quæ si egrediantur de limine templi Domini, et Apostolicam teneant disciplinam, tumulos sabuli, steriles prius, et infertiles faciunt esse frugiferos, et omnia plana atque deserta ita irrigantur, ut expriment in se Jerichontini fluvii sacramentum (*IV Reg. 11*): quem Elisæus Evangelico et Apostolico curavit sale, intantum ut ubi prius sterilitas fuerat et mors, ibi ubertas esset et vita. Nec solum deserta sanarunt, sed intrant mare Orientale, mare videlicet mortuum in quo nihil poterat esse vitale, et mare amarissimum, quod Græce λιμνὴν ἄσφαλτιν, id est, *stagnum bituminis* vocant. **593** Mirumque in modum aquis Evangelicis aquæ sanantur mortuæ, quæ ab eo quod nihil in se vitale habeant, nomen mortis sortitæ sunt. Non enim ^D noverant eum qui dicit: Ego sum vita et veritas (*Joan. xiv, 6*). Et revera juxta litteram huc usque

^a Præponit huic versiculo Victor. alterum, quem Hieronymianum esse probat ex subnexa expositione. Sic vero legit: *In littoribus autem ejus, et in palustribus, sive In his autem, etc.* Quæ prior lectio et in Vulgata est; utramque vero abs Hieronymo referri autumat, quippe cum utraque ejus sit, non altera LXX, illi enim aliter locum transtulerunt.

^b Corrupte erat θινάς pro θινάς, et paulo post μετόριον, pro μεθόριον. Ms. Sangermanen. castigat. Confer Commentarios in Osee xii, 11.

^c Hactenus vitiose lectum est, *Arabas*, pro *Araba*, sive ἀραβία, qua voce Theodotione plantitiem, sive plana loca est interpretatus. Vide tom. III, librum de Locis, ad nomina *Araboth moab*, et *Araba*, etc.

^d Victor. *ejus* [pro *tua* ad Vulgatæ exemplar. In Græco neutrum legitur. Vid. epist. ad San. et Fretel.

^e Supplet hic iterum Victorius integrando textui, *elevaverunt flumina fluctus suos*.

^f Antea erat ἀσφαλτιν pro ἀσφαλτιν. Jam vero huic ἀρόριον Hieronymi testimonio de nimia lacus amaritudine adde luculentissimum Galeni lib. v de Simplicium medicamentorum facultatibus, cap. 19. Atque ubi negat S. Doctor, ne cochleolas quidem inter ejus aquas vivere, scias Maundrelum a Relando laudatum aliquot tradere ad littus ejus reperiri.

nihil quod spiret, et possit incedere, præ amaritudine nimia, in hoc mari reperiri potest: nec cochleolæ quidem parvique vermiculi et anguillæ, et cætera animantium sive serpentium genera, quorum magis corpuscula possumus nosse quam nomina. Denique si Jordanis auctus imbribus pisces illuc influens rapuerit, statim moriuntur, et pinguibus aquis supernatant. Cum hæc itaque nihil utilitatis habeant, ut simplex sermo testatur, etiam si facta fuerint, quod stulta Judæorum superstitio credit, juxta intelligentiam spiritalem Domini torrente curatæ, habebunt pisces plurimos, et vivent omnia ad quæ torrens iste pervenerit; ita ut piscatores stent super ripas ab *Engaddi*, usque ad *Engallim*: quorum prius *fontem*, sive *oculum hædi*: sequens *fontem oculumve vitulorum* sonat. Engallim enim in principio est maris Mortui, ubi Jordanis ingreditur. Engaddi vero, ubi finitur atque consumitur. Mare autem Mortuum illud puto esse, de quo Zacharias loquitur: In die illa egredietur aqua vivens de Jerusalem, et medium ejus in mare primum (*Zach. xiv, 8*). Daniel quoque in hæc verba consentit: Videbam, et ecce quatuor venti cœli innitebantur in mari magno (*Dan. vii, 2*). Et David: Mirabiles elationes maris (*Psal. xcii, 4*). Et ex persona Salvatoris in psalmo: Veni in profundum maris et tempestas demersit me (*Psal. lxxviii, 2*). Rex quoque Ægypti juxta eundem Ezechielem draco appellatur (*Ezech. xxxii*), qui habitat in mari, et ventilat fluminibus quasi cornibus suis. Et iterum, Hoc mare magnum et spatiosum (*Psal. ciii, 25*). Quod quamdiu non suscepit in se aquas fluminis, sive torrentis, omne quod in se habet, mortificat; sed Dominus de quo dictum est, Percutiet, et curabit post duos dies, et in die tertio surgemus, et vivemus in conspectu ejus (*Osee vi, 23*), ipse loquitur in eodem Propheta Osee: Ego colligavi Ephraim, suscepi eum in brachio meo, et non cognoverunt, quia sanavi eos in corruptione hominis (*Osee xi, 9*); qui vulneratus est propter peccata nostra. **594** et infirmatus pro iniquitatibus nostris. Disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus (*Isai. liii, 5*). Ipse istud mare quod est salissimum, et nimia amaritudine mortuum, sua morte sanavit, qui dicit per Isaiam: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me; sanare eos qui contriti sunt corde (*Isai. lxi, 1*). Unde et per Jeremiam clamitat: Convertimini, filii converentes, et sanabo contritiones vestras (*Jerem.*

A *iii, 22*). Dixit enim populus impatiens, et dolorem vulnerum suorum diutius ferre non sustinens: Transivit æstas, pertransiit messis, et nos salvati non sumus. Unde respondit eis Dominus: Numquid resinâ non est in Galaad, aut medici non sunt ibi? Quare non ascendit sanatio filiæ populi mei (*Jerem. viii, 22*)? Et ipse Jeremias vociferatur, et dicit: Sana me, Domine, et sanabor: salvum me fac, et salvus ero (*Jerem. xxvii, 14*). Denique angeli qui præsides erant populi Judæorum eo tempore quando clamavit multitudo insipiens, et ait, Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (*Matth. xxvii, 25*); et, Velum templi scissum est, et omnia Hebræorum sacramenta reserata, responderunt præcipienti Domino, atque dixerunt: Curavimus Babylonem, et non est sanata: relinquamus eam (*Jerem. li, 9*), urbem videlicet confusionis atque vitiorum. Unde et Josephus in sua narrat Historia, quod postquam Dominus crucifixus est, et velum templi scissum est, sive liminare templi fractum corruit, audita sit vox in adytis templi virtutum cœlestium, *Transcramus ex his sedibus*. Hoc totum non superfluo, sed necessario dictum sit, quia mare Mortuum, influente in se flumine Domini, dicitur esse curatum. Super hoc mare ab Engaddi, *oculo et fonte hædi*, qui pro peccato semper offertur ad Engallim, *fontem vitulorum*, qui mactantur Domino, et imitantur vitulum cornua efferentem et ungulas, qui in typo Salvatoris ad altare mactatur, erunt piscatores, quibus loquitur Dominus Jesus: Venite ad me, et faciam vos piscatores hominum (*Matth. iv, 19*): de quibus et Jeremias: Ecce ego, inquit, mittam piscatores (*Jer. xvi, 16*). Et plurimæ species, immo genera piscium erunt in mari quondam mortuo. Quos pisces ad dexteram partem jubente Domino extraxit Petrus, et erant **595** centum quinquaginta tres: ita ut præ multitudine eorum reia rumpentur (*Joan. xxi*). Aiunt autem qui de animantium scripsere naturis et proprietate, qui ἀλιευτικά tam Latino, quam Græco didicere sermone, de quibus ^c Oppianus Cilix est, poeta doctissimus, centum quinquaginta tria esse genera piscium quæ omnia capta sunt ab apostolis, et nihil remansit incaptum, dum et nobiles et ignobiles, divites et pauperes, et omne genus hominum de mari hujus sæculi extrahitur ad salutem. Quod autem sequitur: *In littoribus ejus, et in palustribus*, sive in his quæ extra littora egrediuntur, *aquæ non sanabuntur*, illud latenter ostendit, quod qui in Noe arca non fuerit, pereat regnante diluvio: et quos

^a Cum Rabano et Victorio legimus *corruptione*: pro quo antea erat *corruptione*. In Græco autem textu est ἐν διαφθορᾷ, in *corruptione*, ubi et ἀθρόων pro ἀθρόων legitur.

^b Josephus lib. vii de bello Judaico, cap. 12, narrat hanc vocem fuisse auditam: sed non loquitur de passione Domini, unde benigne intelligenda sunt verba Hieronymi, non ad vivum resacanda. MART.

^c Codices inss. legunt hoc modo, *de quibus Oppianicus Cilix est poeta doctissimus*. Alii, *Appianicus*, etc. Fuit porro Oppianus genere a Zerbo Cilicis civitate, et scripsit ἀλιευτικά elegantissimis versibus, quæ

Antonio Imperatori Severi filio obtulit, non sine doctrinæ suæ maxima commendatione. MART. — Mss. omnes *Oppianicum*, vel *Appianicum* vocant. Vulgo autem *Oppianus* audit Anazarbæus, Cilix, poeta notissimus. Id vero perquam erudite, quod piscium tot genera aptat Hieronymus: historiæ Joannis xxi, 11, de centum quinquaginta tribus piscibus ab apostolis captis et a Petro tractis in terram; quo numero et S. Augustinus in eum locum significari docet, ex omni genere, sorte ac statu hominum electionem in cœlestem patriam.

iste flavius non attigerit, non suscipiant sanitatem; **A** sed in salinas, inquit, dabuntur, juxta illud quod scriptum est: Pestilente flagellato, stultus sapientior erit (*Prov.* xix, 25). Erudiunt enim bonos exempla pejorum. Sive in salinas dabuntur, juxta illud quod in Evangelio scriptum est: Bonum est sal: si autem sal infatuatum fuerit, in nihil est utile (*Matth.* v, 13): ut in perpetuum frugibus careant et virore. Quod et urbs post ruinam sale conspersa demonstrat. Super torrentem vero sive fluvium orietur in ripis ejus ex utraque parte omne lignum pomiferum, sive ut omnes voce consona transtulerunt, βρώσιμον [Al. βρώμα] quod cibum et escam tribuit, et quod mandi potest: appellaturque lingua Hebraica, ^a MACHAL (מַחַל) et nihil juxta Septuaginta veterascet in eo, sed quotidie innovabuntur fruges ejus, sive non defluet folium ex eo, et non deficiet fructus ejus; juxta illud quod in primo psalmo scriptum est: Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium ejus non defluet (*Psal.* i, 3). Per singulos, inquit, menses afferet primitiva, sive ut in LXX scriptum est: *Fructus ejus in renovatione sui primitiva dabit*; ut omnes credentium fructus primitivæ sint, et singuli menses singulis apostolis deputentur. Hoc autem eveniet, quoniam aquæ ejus de sanctuario egredientur: Ne putemus riparum esse, vel arborum, aut mensium, **596** tantarum frugum abundantiam, reddit causam ubertatis, et infert: Quia aquæ ejus de sanctuario egredientur. Non ergo volentis neque currentis, sed miserentis Dei est (*Rom.* ix, 16). Horum omnium lignorum principatum tenet lignum vitæ, quod intelligitur sapientia, de qua scriptum est: Lignum vitæ est omnibus credentibus in eam (*Prov.* iii). Illudque quod dicitur: *Et erunt fructus ejus in cibum, et folium ejus ad medicinam*, divinorum librorum sacramenta demonstrat: quorum alterum pertinet ad litteram, alterum ad spiritum: ut verba simplicia intelligamus in foliis, in fructibus vero sensum latentem. Sicut enim scientia Scripturarum ducit ad regna cælorum; et præbet nobis panem qui dicit: Ego sum panis, qui de cælo descendi (*Joan.* vi, 41): sic folia ejus moralem doctrinam continent, et tribuunt sanitatem, ut peccantium curent vulnera. Pro foliis quæ Hebraice dicuntur ALE (אֵלֶּ), propter verbi et vocis similitudinem, LXX ascensionem transtulerunt, quod et ipsum sic edisseri potest, ut post cibos fructuum, verborum monitis ad cælestia conscendamus.

(Vers. 13, 14.) *Hæc dicit Dominus Deus: Hic est terminus in quo possidebitis terram in duodecim tribubus Israel, quia Joseph duplicem funiculum habet. Possidebitis autem eam singuli æque ut frater suus, b in quam levavi manum meam, ut darem patribus vestris: et cadet terra hæc vobis in possessionem.* Pro eo quod nos diximus, quia Joseph duplicem funiculum

A *habet, LXX transtulerunt, augmentum funiculi. Eo-
nim Joseph interpretator augmentum; rem intelli-
gentes pro nomine, et lectoris animum confundentes.* Subtracta enim Levitica tribu, et templi sacrificiis delegata, remanebant undecim tribus, quarum tribus Joseph divisa est in duas, Ephraim, et Manasse, qui dixerunt ad Josue filium Nun: Quare dedisti mihi possessionem sortis et funiculi unius, cum sim tantæ multitudinis, et benedixerit mihi Dominus! Quibus respondit Josue: Si populus multus es, ascende in silvam, et succide tibi spatia in terra Pherezæi et Raphaim, quia angusta est tibi possessio montis Ephraim (*Jos.* xvii, 14, 15). Et iterum: Dixitque Josue ad domum Ephraim et Manasse: **597** *Populus multus es, et magnæ fortitudinis: non habebis sortem unam, sed transibis ad montem, et succides tibi atque purgabis ad habitandum spatia, et poteris ultra procedere, cum subverteris Chananæum, quem dicis ferreos habere currus, et esse fortissimum (Ibid., 27). Hoc propterea dixerim, quia nunc Scripturæ commemorat Joseph, hoc est, Ephraim et Manasse duplicem habere funiculum. Singulæ autem tribus juxta multitudinem suam, æqualia accipiunt terræ spatia, nequaquam arbitrio dividendis, sed sorte quæ in Domini potestate consistit. Denique et ipse Josue qui divisor terræ fuit, non propriam sibi separavit terram, ne optimam elegisse videretur; sed accepit a principibus omnium tribuum Thamnathasareth in monte Ephraim.*

C (Vers. 15 seqq.) *Hic est autem terminus terræ ad plagam Septentrionalem, a mari magno, via Eihalem venientibus Sadada, Emath, Berotha, Sabarim, quæ est inter e medium Damasci, et confinium Emath: atrium Thicon [Vulg. domus Atthicon], quæ est juxta terminos Auran (sive Aurantidis). Et erit terminus a mari usque ad atrium Enon (sive Seraranan) terminus Damasci, et ab Aquilone ad Aquilonem terminus Emath plaga [Vulg. et terminus Emath; plaga autem] Septentrionalis. Inter descriptionem terræ sanctæ duodecim tribuum Josue filii Nun, et quæ nunc per Ezechielem fieri imperatur, hoc interest, quod ibi inter tribus sorte terra dividitur, hic Domini jactis arbitrio delegatur. In Numerorum igitur libro (Num. xxxiv), in quo omnis terra reponisitionis per quatuor plagas brevi sermone dividitur, ab Aquilone, id est, plaga Septentrionali ista descriptio est: Porro ad Septentrionalem partem [Vulg. plagam] a mari magno termini incipient, pervenientes usque ad montem altissimum, a quo venies [Vulg. venient] in Emath, usque ad terminos Sadada, ibunt confinia usque Zephrona et villam Enam, sive Aser Enon. Dicuntque Hebræi Septentrionalem plagam incipere a mari magno, quod Palesinæ, Phœnicis, et Syriæ quæ appellatur Cæle, Ciliciæque præten- ditur littoribus, et per Ægyptum tendit ad Libyam.*

^a In aliis libris et fortasse rectius MAACHAL.

^b Ad Vulgatæ exemplar Victorius super quam; nam in quam τὸν LXX lectionem vult esse.

^c Victor. inter terminum Damasci, etc., ex Vulg. Hebraico, ipsoque Hieronymi Commentario.

Quod autem dicit : *Pervenient termini usque ad montem altissimum* (Num. xxxiv, 7), iidem Hebræi autumant, vel Amanum montem significari, vel Taurum, quod nobis videtur **598** verius. A quo, inquit, *venies in Emath*, quæ nunc Epiphania nominatur, ab Antiocho crudelissimo tyrannorum nominæ commutato : nam cognomentum habuit Ἐπιφανία. *Usque ad terminos*, inquit, *Sadada*, qui locus et in præsentî Ezechielis ponitur lectione, *ibunt confinia usque Zephrona*, quam urbem hodie Zephyriam oppidum Ciliciæ vocant. ^b Hoc autem quod sequitur : *Et villa Enam*, pro quo in Hebraico scriptum est, אָסֶר עֲנוֹן (אָנֹן עֲנוֹן), sive *Enan*, et præsens continet locus. Et interim secundum historiam breviter strinxissæ sufficiat, et tam Numerorum, quam Ezechielis descriptionem sibi ex latere copulasse : **B** ut prudens lector intelligat, in quibus, vel eadem, vel vicina, vel diversa commemorarint. Nunc interpretatis nominibus singulorum, sequamur anagogen, et quid nobis videatur in singulis, præbente Domino, disseramus. *Ethalon* interpretatur, *incunabula mæroris* : *Sadada*, *latus ejus*, a latere, non a latitudine intellige : *Emath*, *furor*, qui Græcè dicitur, χόλος : *Berotha*, *putei* : *Subarim*, *circuitus montium* : *Damascus*, *sanguis sacci et oculi*, sive *potuli*. Domum autem, sive atrium *Thicon*, *Symmachus* interpretatur, *atrium medium*, quod pergit ad terminos Auran. Igitur *Thicon*, *medium sonat* : *Auran*, quam LXX in Græcum vertere sermonem, *Aurantiidîs*, *iracundiam*. *Aser*, autem *Enon*, quæ est terminus Damasci, in lingua nostra dicitur *atrium fontis*. **C** Septentrionalis igitur plaga incipit a mari magno per viam *Ethalon*, quod interpretatur, *incunabula mæroris*, et per pœnitentiam venit ad *Sadada*, ubi est ex latere declinatio. Intelligimus enim impendentem nobis *Emath*, hoc est, indignationem Dei : sive *Emath*, veritate comperta, aperiuntur nobis putei *Berotha*, quos foderunt principes, *Abraham*, *Isaac*, et *Jacob* : longoque circuitu pervenimus ad montes *Sabarim*, qui positi sunt inter *Damascum*, hoc est, sanguinem cilicii, et conlinium *Emath*, ut supra diximus, veritatis. Sicut enim per mærorem declinamus mala impendentia, et ex latere devitamus : sic post sanguinem, et cilicium vitæ sanguinariæ, antequam veniamus ad confinia *Emath*, **599** circuitimus et pervenimus ad montes, de quibus scriptum est : *Montes in circuitu ejus*, *Et Dominus in circuitu populi sui* (Psal. cxxiv, 2). Qui locus appellatur, atrium *Thicon*, hoc est, *atrium medium*, ut interpretatus est *Symmachus*, juxta terminos *Auran*, quod iracundiam sonat, et cum propheta dicamus : *Iram Domini sustinebo*, quoniam peccavi ei (Mich. iv, 9). Et a mari usque terminos *Damasci* ;

in quo et apostolus *Paulus* (Act. ix) a furore Judaico et effusione Ecclesiastici sanguinis, lumen cæcitate conspexit, et assumpto cilicio persecutionis veteris, Evangelium prædicavit, ut perveniret ad atrium fontis æterni, et in *Aquillone* quondam positus, apprehenderet terminum veritatis.

(Vers. 18.) *Porro plaga Orientalis de medio Auran, et de medio Damasci, et de medio Galaad, et de medio terræ Israel : Jordanis distermians, ad mare orientale metientini* [Vulg. addit etiam] *plagam Orientalem*. Pro quo in Numerorum libro ita scriptum reperi : *Inde metientur fines contra Orientalem plagam de villa Enan, hoc est, Aser Enon, usque Sephama : et de Sephama descendunt termini Rebla contra fontem : inde pervenient contra Orientem in mare Chenereth, et tendent usque ad Jordanem, et ad ultimum claudentur mari*. Supra dixerat : *Et erit terminus a mari usque ad Aser Enon, terminus Damasci* (Num. xxxiv, 40, 41). A fine igitur Septentrionalis plagæ, hoc est, atrio *Enan*, tendunt fines juxta Numerorum librum usque *Sephama*, quam l'ebraei *Apamiam* nominant : et de *Apamia* descendunt termini in *Rebla*, quæ nunc *Syriæ* vocatur *Antiochia*. Et ut scias *Reblam* hanc significare urbem, quæ nunc in *Syria* Cœle nobilissima est, sequitur : *Contra fontem*, quem perspicuum est significari *Daphnem* : de quo fonte supradicta urbs aquis abundantissimis fruitur. Ille autem locus a *Cneo Pompeio*, qui primus Judæam Romano subegit imperio, militari manu consitus est ; et ab eo juxta fabulam poetarum, *Daphnes* nomen accepit, ob lauros et cyparissos, quæ arbores in ipso loco frequentissimæ sunt. Inde, inquit, pervenient termini contra Orientalem plagam ad mare *Chenereth*, usque ad stagnum *Tyberiadis*. Mare autem dicitur, cum habeat dulces **600** aquas, juxta idioma Scripturarum, quo congregationes aquarum appellantur maria. Et tendent, inquit, termini usque *Jordanem*, et ad ultimum claudentur mari, vel mari mortuo, vel ut alii putant, lingua maris *Rubri*, in cujus littore *Ahila* posita est, ubi nunc moratur *Legio*, et præsidium Romanorum. Hoc juxta Numerorum librum dictum sit. Juxta *Ezechielem* vero de medio *Auran* : quod est oppidum *Damasci* in solitudine, et de medio *Galaad*, qui mons *Libani* collibus copulatus cecidit in sortem *Ruben*, et *Gad*, et dimidiæ tribus *Manasse*, et est a tergo *Phœnicis* et *Arabie* : ad quem montem pervenit de *Charris* profectus *Jacob*, et comprehensus est a *Laban* (Gen. xxxi), de quo et *Jeremias* loquitur : *Galaad, tu mihi initium Libani* (Jerem. xxii), quam cepit de *Amorrhæorum* regione *Galaad* filius *Machir*, filii *Manasse* : finisque hujus plagæ, *Jordanis* fluvius distermians, et mare *Oriente*, quod in

^a Prorogant enim Hebræi hujusce lateris terminos, vel *Amanum*, vel *Taurum* Intelligentes sub altissimi montis vocabulo, quod verius plerique interpretantur de *Libano*, quamquam aliter hic sentit Hieronymus.

^b Hunc locum depravatum legitimus apud *Marianum*, qui imperite castigavit editionem *Erasmianam*

hoc scholio sequenti : pro quo in Hebraico scriptum est אָסֶר עֲנוֹן *Haser Enan*, et præsens locus continet olim, sive *Enan*. Certe nihil intelligit. MART.

^c At neque primum a *Pompeio* consitus, neque ab eo, sed diu antea, *Daphnem* appellatum eum locum Veterum testimonia probare possunt.

hoc loco mare Mortuum, non linguam maris Rubri **A** intelligunt. Dicamus juxta tropologiam: Post terminos Aquilonis longo circuitu per Ethalon, et Sadada, et Berotha, Sabarim quoque, Thicon, et Auran, et Damascus, et atrium Enon, ad Emath usque pervenit orientalis plaga: de medio iracundiæ Auran, et de medio Damasci sanguine videlicet pœnitentiæ, et de medio Galaad, quod interpretatur *revelatio*, vel *tumulus testimonii*; ut post iram et pœnitentiã, spem salutis ostendat: et de medio terræ Israel, quæ visionem continet pacis, usque ad dulcissima Jordanis fluenta pertingat: quæ longe separato mari lumen Orientis consequitur, ita ut fluvio *Jordanis*, qui interpretatur *rivus judicii*, et Orientis termino finiatur. Quod autem in LXX ponitur φοινικῶνος, id est, *palmeti*, in Hebraico non habetur: pro quo nos, **B** *metiemini* interpretati sumus: Errorque manifestus, quod pro ΘΑΜΟΔΔΟΥ (תמודת) litteræ decepti similitudine, *daleth* et *res*, legerunt * ΘΑΜΟΡΡΟΥ (תמורר).

(Vers. 19.) *Plaga autem Australis meridiana a Thamar usque ad aquas contradictionis* (sive ad aquas *Mariboth*: hoc enim *contradictio*, sive *διαδικασμός*, hoc est *jurgia* sonat). *Cades quoque et torrens, usque ad mare magnum* [Vulg. *plaga*] *hæc est plaga ad 601 meridiem Australis*. Pro quo in Numerorum libro ita scriptum est: *Incipiet a solitudine Sin, quæ est juxta Edom, et habebit terminos contra Orientem mare* [Al. additur *salsissimum*], *qui circuibunt Australem plagam per ascensum Scorpionis, ita ut transeant Senna, et pervenient in Meridie usque ad Cadesbarne: unde egredientur confinia ad villam nomine Addar, et tendent usque ad Asemona: ibique per gyrum terminus ab Asemona usque ad torrentem Ægypti, et maris magni littore finietur* (Num. 34, 3, 4 et 5). Quod breviter hoc significat (ne per occasionem Ezechielis, ad expositionem videamur Numerorum transisse latissimam), a solitudine Sin, quæ est juxta Edom, et mari Rubro terminum circuire, et per ascensum Scorpionis, et per Senna et Cadesbarne, et atrium Addar, et ab Asemona pervenire usque ad torrentem Ægypti, qui juxta urbem Rhinocoruram mari influit. Hic vero terminus plagæ australis, hoc est meridiane, incipit a Thamar, quæ urbs in solitudine est, quam et Salomon miris operibus extruxit, et hodie Palmyra nuncupatur: Hebræoque sermone ΘΑΜΑΡ (תמר) dicitur, quæ in lingua nostra, *palmam* sonat, usque ad aquas contradictionis Cades, quam in deserto esse non dubium est, et torrens ingrediens mare magnum, hoc quod Ægypti Palestinæque præ-tendit littoribus, et hæc est plaga Australis ad Meridiem. Post plagam ergo Aquilonis et Orientis, quando ortus nobis fuerit sol justitiæ, accipimus Meridianam plagam, quando eorum nobis desuper lumen infunditur, et cum Abraham inimus convivium (Gen. 11), et inebriamur vino, quod lætificat cor hominis (Ps. 111), cum Joseph et fratribus ejus

(Gen. XLIII). Incipit autem ista possessio, et hi termini Thamar, a palma videlicet victoriaque vitiorum, usque ad aquas contradictionis. Semper enim virtutibus contradicitur. Unde et prædicationi Evangelicæ, Judæi contra Paulum disserentes, in toto orbe asserunt contradici (Act. xv). Et in Evangelio legimus, Simeone dicente: Hic erit in ruinam et resurrectionem multorum, et in signum, cui contradicetur (Luc. 11, 34). Omnis autem contradictio est sanctitatis, quod interpretatur Cades, dicente Psalmista: Concutiet Dominus desertum Cades (Ps. xxviii, 8); quod videlicet primum non habebat Domini sanctitatem: sed concussum est atque commotum, ut reciperet hospitem Deum, qui dicit: *Super quem 602 requiescit* [Al. *requiescet*] *spiritus meus, nisi super humilem et quietum, et tremementem verba mea* (Isa. LXVI, 2)? Post desertum Cades, usque ad mare magnum in meridie, plagæ Australis torrens est, de quo supra diximus; qui non de terra, sed de cœlo pluvias habet diversarum virtutum varietate collectas:

‡ (Vers. 20.) *Et plaga maris, mare magnum a confinio per directum, donec venias Emath, hæc est plaga maris*. De qua manifestius et brevius scribit Numerorum liber. Plaga autem occidentalis a mari magno incipit, et ipso sine concludetur, hoc est, de mari usque ad mare: ad torrentem [Al. a torrente] videlicet Rhinocoruræ, qui influit in mare, usque ad eum locum qui est contra Emath urbem Syriæ, de qua supra diximus. Occidens autem juxta leges tropologię semper in mari est: semper in salo et fluctibus, **C** ubi quotidie naufragia suscitantur, et miserorum neces, et divitiarum et mercium amissio, et tamen quum hæc omnia patientia fregerimus, venimus per directum ad Emath, hoc est, ad Domini veritatem, qui victis persecutionibus, æterna nobis præmia promisit.

(Vers. 21 seqq.) *Et dividetis terram istam vobis per tribus Israel, et mittetis* [Al. *metietis*] *eam in hæreditatem vobis, et advenis qui accesserunt* [Vulg. *accesserint*] *ad vos, qui genuerint filios in medio vestri, et erunt vobis sicut indigenæ inter filios Israel: vobiscum dividet possessionem in medio tribuum Israel. In tribu autem quacumque fuerit advena, ibi dabitur possessionem illi, ait Dominus Deus*. Per hoc capitulum discimus (et decutitur supercilium Judæorum) nihil **D** inter Israel et gentium populum esse divisum. Si enim advenis et alienigenis cum his qui sunt de populo Israel, hoc est indigenis, terra dividatur; nulli dubium eandem esse hæreditatem populi gentium et populi Judæorum: si tamen conversi fuerint ad cultum Dei Israel, quod proprie nomen possidet Christianum, habentibus Judæis Legis litteram, et nobis spiritum: illisque tenentibus membranas, et nobis eum qui scriptus est in membranis. Et apud Moysen sorte terra dividitur; hic autem, ut diximus, Domini judicio delegatur: unaque possessio est ad-

* Editi falso legunt תמודת *Thamaroth*, pro *Thamorru* quod mss. codices retinent. Error enim non fuit in nomine, sed in mutatione elementi *Resch*

pro *Daleth*; unde *Thamorru*, pro *Thamoddu*. **MAR.** In aliis libris *Thomurru*.

venæ et Israeli, et in singulis tribubus datur hæredi- A loco : Habitavi cum habitantibus Cedar, multum pe-
tas, jubente Domino Deo.

(Cap. XLVIII. — Vers. 1 seqq.) Et hæc nomina
tribuum, a finibus Aquilonis juxta viam Ethalon per-
gentibus **603** Emath atrium Enon, terminus Dama-
sci ad Aquilonem juxta ^a Emath, et erit ei a plaga Orien-
tali [Vulg. plaga orientalis] mare, Dan una. Et a ter-
mino Dan a plaga Orientali usque ad plagam maris,
Aser una. Et super terminum Aser a plaga Orientali
usque ad plagam maris, Nephthali una. Et super ter-
minum Nephthali a plaga Orientali usque ad plagam
maris, Manasse una. Et super terminum Manasse a
plaga Orientali usque ad plagam maris, Ephraim una.
Et super terminum Ephraim a plaga Orientali usque
ad plagam maris, Ruben una. Et super terminum Ru-
ben a plaga Orientali usque ad plagam maris, Juda B
una. Descripta terræ sanctæ possessione, tam juxta
præsentem Ezechielis prophetiam, quam juxta Nu-
merorum librum : nunc singularum tribuum a plaga
Orientali, usque ad plagam Occidentis, id est, maris
possessio describitur : et primum fines accipiunt ab
Aquilone juxta viam Ethalon pergentibus Emath,
atrium sive Aser-Enon terminum Damasci ad Aquil-
onem juxta Emath, de quibus ante jam diximus.
Incipit autem primum tribus Dan : secunda Aser :
tertia Nephthali : quarta Manasse : quinta Ephraim :
sexta Ruben : septima Judæ, hoc est, a sinistra
parte, et completur numerus septenarius. Deinde
primitiæ sacerdotum, et Levitarum, et sanctuarium
Domini in medio, sanctumque sanctorum. Urbs quo-
que ipsa describitur per singula latera in quadrum, C
quatuor millia et quingentos habens calamos. Sub-
urbana quoque sacerdotum et Levitarum per ordi-
nem describuntur, et possessio principis. Rursum-
que a parte dextera succedunt quinque tribus a plaga
similiter Orientis, usque ad plagam Occidentis, quar-
um prima est Benjamin : secunda Simeon, suam
specialiter habens possessionem, et nequaquam ut
prius mixtam cum Juda : tertia Isachar : quarta
Zabulon : quinta Gad : portæque civitatis ternæ per
singulas plagas : et nomen ipsius civitatis, quod in
fronte Pontificis auri lamina continetur. De quibus
universis in suis disseremus locis. Hocque notandum,
quod quadraginta octo civitatum, quæ in Numerorum
volumine tribui Leviticæ dantur **604** ad habitan-
dum cum suburbanis suis, hic silentur nomina, et ci-
vitates fugitivorum : quarum tres trans Jordanem,
Bosor videlicet, et Ramoth, et Gaulon in duabus et
dimidia tribu datæ sunt : et tres intra Jordanem,
Cades videlicet, et Sichen, et Cariatharbe. Neque
enim opus erat in descriptione mystica, et habitati-
one sanctorum, et conversatione perfecta, fugitivi-
vorum describi auxilia, quibus Israel indiguit adhuc
in terra positus, et per multos labores atque discrimina
ad hanc civitatem venire festinans, et in sin-
gulis sanctis loquens : Advena sum atque peregrinus
sicut omnes patres mei (Ps. xxxviii, 13). Et in alio

loco : Habitavi cum habitantibus Cedar, multum pe-
reginata est anima mea (Ps. cxix, 5).

(Vers. 8, 9.) Et super terminum Juda a plaga
Orientali usque ad plagam maris, erunt primitiæ quas
separabitis, viginti quinque millia latitudinis et longi-
tudinis : sicut singulæ partes a plaga Orientali usque
ad plagam maris, et erit sanctuarium in medio ejus.
Primitiæ quas separabitis Domino, longitudo viginti
quinque millibus, et latitudo decem millibus. Super-
fluum est disserta disserere, et in quibus supra la-
boravimus, quasi non sint dicta, iterum laborare.
Post septem tribuum terminos, ab Oriente usque ad
Occidentem describuntur primitiæ; quarum latitudo
teneat viginti quinque millia calamorum : longitudo
vero sicuti tenent singulæ tribus ab Oriente, usque
ad mare, cujus longitudinis incertus est numerus. Ne-
que enim in singularum descriptione tribuum, men-
sura descripta est. Sin autem latitudo habet vigin-
tiquinque millium calamorum, conjici datur, multo
majorem esse numerum longitudinis, quæ semper
major est latitudine. In medio autem sanctuarium
ponitur juxta primitias, quæ sunt Domino separatæ,
longitudinis viginti quinque millium calamorum, et
latitudinis decem millium : quæ legens nihil aliud
possum dicere, nisi illud Apostoli : O profundum divi-
tiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabi-
lia judicia ejus et investigabiles viæ ejus (Rom. xi,
33)! Et in alio loco : Ut possitis comprehendere
cum omnibus sanctis quæ sit latitudo et longi-
tudo, et sublimitas, et profundum : scire etiam
supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut
605 impleamini in omnem plenitudinem Dei (Ephes.
iii, 18) : Vigessimus quintus autem numerus referri
ad sensus, de quibus dictum est : Sensus divinum
possidebitis, et decem millium, ad perfectam con-
summatamque virtutem, quæ Decalogo veteris In-
strumenti, ad Evangelicum perveniat sacramentum,
et prius brevi sermone perstrinximus, et hic ex parte
commonebimus. Si enim ab uno addens numero, ad
quatuor pervenias, denarium implebis numerum; at-
que ita fiet, ut et vetus Testamentum constringatur
in novo, et novum in veteri dilatetur.

¶ (Vers. 10 seqq.) Hæc autem erunt primitiæ sanc-
tuarii Sacerdotum; ad Aquilonem longitudinis viginti
quinque millium, et ad mare latitudinis decem millia,
D sed et ad Orientem latitudinis decem millia, et ad Meri-
diem longitudinis viginti quinque millia : et erit sanc-
tuarium Domini in medio ejus. Sacerdotibus erit sanc-
tuarium de filiis Sadoc, qui custodierunt cæremonias
meas, et non erraverunt cum errarent filii Israel, sic-
ut erraverunt Levitæ. Et erunt [Vulg. addit eis] pri-
mitiæ de primitiis [Vulg. primitiis] terræ sanctorum
sanctorum, juxta terminum Levitarum. Quatuor primi-
tiarum sanctuarii describuntur plagæ, quæ non ad
populum, nec ad vulgus ignobile, neque ad Levitas,
inferiorem gradum, sed proprie ad cultum pertinent
sacerdotum : Aquilonis videlicet, et Occidentis, et

^a Victorius, juxta viam Emath : et paulo post, et super terminum Dan, ex Hebr. scilicet et Vulgata.
Impressa autem lectio LXX est ἀπὸ ὀπίωυ τοῦ Δάν.

Orientis, et Austri: et per partes profectuum ordo narratur, ut Aquilonis frigora relinquentes, veniamus ad Occidentem: quod scilicet occidant nobis vitia atque intereant, et inde transeamus ad Orientem: ortoque nobis sole iustitiæ, veniamus ad Meridiem, in quo clarissimum lumen, atque perfectum est: et tam ab Aquilone usque ad mare, quam ab Oriente usque ad Meridiem, viginti quinque millia longitudinis, et latitudinis decem millia sint: ut ubique eadem longitudinis, et latitudinis mensura servetur. Sanctuarium autem, id est, Templum Domini, in medio erit primitiarum Sacerdotalium, et æquo latere ex omni parte vallabitur. Et quod dixerat: *Hæ autem erunt primitiæ sanctuarii Sacerdotum*, ne communi vocabulo omnes Sacerdotes vindicarent sibi hujus loci possessionem, et cæremonias observandas, ponit specialiter inferens: *Sacerdotibus sanctuarium erit de filiis Sadoc*, 606 qui interpretatur, *justus*; de quo dicitur: Justus Dominus, et iustitias dilexit: æquitatem vidit vultus ejus (Ps. x, 8). Pro quo *Sadoc*, LXX scribunt *Sadduc*. Iste *Sadoc* loquitur in Evangelio: Non enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio (Joan. v, 22). Et de hoc sub nomine Salomonis mystice Propheta decantat: Deus, iudicium tuum regi da, et iustitiam tuam filio regis (Ps. LXXI, 4). Illi autem sacerdotes Domini sanctuarium possidebunt, et custodient cæremonias ejus: qui non erraverunt cum errarent filii Israel atque Levitæ, de quibus in superioribus disputatum est: qui non offerunt victimas, sed privilegio nominis, et erroris sui humilitate contenti, semper loquuntur in corde: Iniquitatem meam ego agnosco, et peccatum meum contra [Al. coram] me est semper (Ps. L, 4). Audiat hoc sacerdotalis gradus, et Arianae persecutionis ardore superatus, ac veræ postea fidei, ne opibus careat, potentia colla submitbens, sufficere sibi si non expellatur ex templo, si pristini nominis umbram quamdam et imaginem teneat, et non resupinus ructans delicias, quasi immaculatus et purus de excelso throno nobis imperitiæ suæ, et barbaræ garrullitatis ructet nauseam. *Erunt*, inquit, *eis primitiæ de primitiis terræ*, hoc est sacerdotibus: et qui non erraverunt, cum errarent filii Israel et Levitæ. Primitiæ autem de primitiis, sicut decimarum decimæ, sanctumque sanctorum, juxta terminum Levitarum: ut habent quidem Levitæ confinia sacerdotum, sed umbilicum, id est, medium ejus, et ipsam possessionem tenere non valeant.

(Vers. 13 seqq.) *Sed et Levitis similiter juxta fines sacerdotum viginti quinque millia longitudinis, et latitudinis decem millia: omnis longitudo viginti quinque millium, et latitudo decem millium. Et non vendabunt ex eo, neque mutabunt* (sive melientur) *nec trans-*

^a Voces et in latitudine Victor. respuit.

^b Iluc refer epistolam 148; ad Evangelium, atque illud cum primis, si ex diacono ordinatur presbyter, noverit se lucris minorem, sacerdotio esse majorem. Observandum quoque obiter, Sacerdotum vocabulo præter usitatum Antiquorum morem, presbyteros, non episcopos significari. Eo intellectu hac voce uti-

serentur primitiis terræ (sive auferentur), qui sanctificatæ sunt Domino. Quinque millia autem quæ supersunt in latitudine per viginti quinque millia, profana erunt urbis in habitaculum, et in suburbana: et erit civitas in medio ejus. Quod nos vertimus in profanum, pro quo Aquila βέηλον, Symmachus et Theodotio λαϊκόν transtulerunt; LXX dixerunt προτεΐχισμα quod antemurale possumus dicere. Profanum autem 607 est et laicum, id est, vulgare, quod omni populo habitare passim licet. Illud autem quod dixerunt LXX: Nec mensurabitur, nec auferetur, pro eo quod nos diximus, non mutabitur, nec transferetur, sensum non habere, perspicuum est. Describitur quoque Levitarum possessio, quæ vicina quidem est finibus sacerdotum, et eadem habet spatia in longitudine, et in latitudine pro multitudine Levitarum, quæ habet paucitas Sacerdotum, sed tamen propriis utitur terminis, et intelligit se a Sacerdotali gradu esse disjunctam: ad decutiendam superbiam ministrorum, qui ignorantes humilitatem status sui, ultra Sacerdotes, hoc est presbyteros, intus escupit, et dignitatem non merito, sed divitiis existimant. Certe qui primus fuerit ministrorum, quia (Al. qui) per singula concionatur in populos, et a Pontificis latere non recedit, injuriam putat, si presbyter ordinetur: et non meminit menbarum et viduarum minister, in obsequium se et ministerium non solum Sacerdotum, sed et viduarum, et pauperum delegatum. Et non vendabunt, inquit, ex eo, neque mutabunt, ut permanent Leviticæ distributionis æterna possessio, nec vincatur pretio meritum dignitatis, nec ab alio transferamus ad alium: quia quæ sanctificata sunt Domino, non eorum quibus data sunt, sed ejus cuius nomine possidentur. Quinque millia autem quæ supersunt in latitudine, per viginti quinque millia, subauditur longitudinis, profana erunt urbis: ut civibus habitare liceat Israelitis, omnique de plebe: non quod immunda sint, aut aliquid in habitatione terre sanctæ contaminatum, putridum putetur et sordidum; sed quod præter Sacerdotes omnibus in eis habitare permissum sit. Per quæ intelligimus cuncta quæ referimus ad sensus, hoc est, ad corporis voluptates, quæ visu, et auditu, tactu, odore et sapore capimus, esse profana, et templi sanctimoniam non habere, nec sacerdotalis esse privilegium [Al. sacerdotalis et privilegii], sed laicæ 608 villitatis. Civitas autem erit in medio, de qua scriptum est: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei (Ps. xlv, 4). Et: Non potest civitas abscondi super montem posita (Matth. v, 14): de qua dicimus in consequentibus. Προτεΐχισμα, hoc est, antemurale, et viduarum, id est, spatium, quod LXX pro suburbanis interpretati sunt, quem sensum in hoc loco habeant, ignoramus.

tur Innocentius I, epistola ad Alexandrum Antiochenum episcopum, num. 1, ubi sacerdotes ministrosque, qui in civitate sunt, memorat. Qui tamen alibi presbyteros secundos sacerdotes vocat.

^c Cur voces et viduarum hic Victor. expungat, non vident.

(Vers. 16.) *Et hæ mensuræ ejus, ad plagam Septentrionalem, quingenti et quatuor millia: et ad plagam Meridianam, quingenti et quatuor millia, et ad plagam Orientalem, quingenti et quatuor millia: et ad plagam Occidentalem, quingenti et quatuor millia.* Quod dicit: *Et hæ mensuræ ejus, subaudiendum est, civitatis.* In fine enim præteriti capituli positum est: *Et erit civitas in medio ejus, id est, terræ.* Primumque a plaga Septentrionali incipit, et e regione ponit plagam Meridianam. Rursumque par reddit pari: ut Orientali plagæ e contrario ponat Occidentalem, id est, mare: singulaque latera civitatis habeant quatuor millia et quingentos calamos; qui faciunt supputatim [*Al. supputati*] undecim millia passuum et octoginta quinque, ut simul omnis urbs, sicut in fine hujus voluminis scribitur, per circuitum habeat decem et octo millia calamorum, qui faciunt quadraginta quatuor millia passuum, et trecentos quadraginta. Unde et quadragesimus quartus Psalmus, qui inscribitur, *In finem pro his qui commutabuntur*, et pertinet ad *Idida*, id est, ad *amabilem Domini*, sive ut interpretatus est Aquila, *pro lilis*, Symmachusque *pro floribus*, Ecclesiæ, quæ urbs Domini est, continet sacramenta, de qua scribitur in eodem psalmo: *Asitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate* (*Psal. XLIV, 10*). Et iterum: *Omnis gloria filix regis intrinsecus* (*Ibid., 14*): ut non sit similis sepulcris forinsecus dealbatis, sed et intus et foris omnia lavet paropsidis (*Math. XXIII*). Cumque recesserimus ad Aquilonem, vento frigidissimo, transimus ad meridiem, et post ortum in nobis hunc scientiæ, occasum fortitudinum formidamus, nequaquam **609** præterita, sed futura considerantes, nec habentes certam virtutis possessionem, sed quotidie in oratione dicentes: *Ne inducas nos in tentationem, quam ferre non possumus* (*Math. LXXVI, 13*).

(Vers. 17.) *Erunt autem suburbana civitatis ad Aquilonem, ducenti quinquaginta: et ad meridiem, ducenti quinquaginta: et ad Orientem, ducenti quinquaginta: et ad mare, ducenti quinquaginta.* Pro suburbanis, quæ Hebraice dicuntur *מאכאס שצבא*, rursus *LXX διασπορα*, id est, *spatium* transtulerunt. Quod autem dicitur, *ducenti quinquaginta* per singulas plagas, subauditur calami, qui sena cubita habent, et unum palmum; et per singula latera faciunt passus sexcentos decem et septem paulominus, et in communi mille calamos, habentes passus duo millia quadriagentos sexaginta octo: quæ spatia muros per circuitum ambiunt civitatis, ut inter urbem et ea quæ reliqua sunt, dividant. Ex hoc ostenditur nul-

lum de his spatiis ad exercendum opera civitatis, capiendorumque fructuum habere licentiam, sed vacare ab usu et opere hominum: ut circummuralia urbis, sponte nascentium virgulorum atque herbarum, et cæterorum quæ terra gignit, habeant amœnitatem.

Quod autem reliquum fuerit in longitudine secundum primitias sanctuarii, decem millia in Orientem, et decem millia in Occidentem, erunt sicut primitiæ sanctuarii: et erunt fruges ejus in cibum (vel in panes) his qui serviunt (vel operantur) civitati. Servientes autem (vel operantes) civitati, servient (vel operabuntur) ex omnibus tribubus Israel. Omnes primitiæ viginti quinque millium per viginti quinque millia in quadrum, separabuntur in primitias sanctuarii, et possessionem civitatis. Post urbis sanctæ descriptionem, et suburbana ejus, reliquam partem primitiarum sanctuarii decem millia calamorum in Orientem, et alia decem millia ad Occidentem tendentium, delegari vult his, qui opera civitatis exercent ad varios usus, quibuscumque urbs indiget: ut scilicet serantur, et ex frugibus quæ in hoc terræ nascuntur **610** spatulo, vescantur operarii, qui vel mœnia urbis exstruunt, vel interrupta et ruinosa restituunt, ut habeat civitas cultum suum, et sarta lecta, cum poposcerit necessitas, instaurentur. Et hæc [*Al. hoc*] non solum in Israel, vel in possessione terræ sanctæ spiritaliter Ecclesiæ mysterio continetur: sed in Romano quoque fieri probamus imperio, ut quædam villæ sint pertinentes ad jura urbium, vel regia munificentia, vel hæreditatibus et donatione [*Al. dona*] multorum, ne scilicet paulatim ædificia collabantur, et ædes publicæ, quæ ornamento sunt civitati, longa vixerent incuria. Operarii autem, inquit, sive qui serviunt in operibus civitatis, erunt ex omnibus tribubus Israel: ut nullus se ab opere civitatis immunem putet, sed omnes certatim exstruant Ecclesiam. Quod in tabernaculo quoque factum legimus, ut pro varietate virium, allus aurum et argentum, coccum, byssum, et purpuram, variaque et diversa subtegmina: alii pelles et caprarum offerant pilos: et cum essent dona diversa pro qualitate substantiæ, unum donantium esset præmium: immo majus eorum qui parva quidem obtulerint, sed majora pro viribus, in exemplum viduæ pauperis, quæ duo minuta in gazophylacii dona mittebat; Domini est Judicio laudata, dicentis: *Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plusquam omnes misit: Nam omnes hi ex abundantia sibi miserunt in munera Dei: hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit misit* (*Luc. XII*). Sicut ergo diximus de operibus civitatis, sic illud bre-

* Ex hoc loco manifestum nobis est antiquitas additam fuisse in Oratione dominica hujusmodi clausulam, *quam ferre non possumus*, juxta verba Apostoli dicentis: *Non patietur vos Deus tentari supra id quod potestis.* MART. — Alii mss. *non possumus*. Porro quod ad Orationis dominicæ textum pertinet hæc verba, non autem, quod Clericus ponit, explicationis gratia abs Hieronymo addita sint, evincuntiorum Patrum testimonia: puta Hilarii in *Psalm. CXVII, lit. 1*; Ambrosii de *Sacram. lib. v*, et qui eum

descripsit Auctoris, sermone 84 in Append. Opp. S. Augustini. Et sane luculentissime S. Ambrosius: « Vide, inquit, quid dicat: Et ne patiaris induci nos in tentationem, quam ferre non possumus. Non dicit: non inducas in tentationem, sed quasi Athleta talem vult tentationem quam ferre possit humana conditio. » Adde quod eisdem continuo verbis, nisi in aliquibus libris petitionis partem fecissent, referri non poterant. Habentur etiam aliis apud S. Hieronym. locis, ut in *Math. c. xxvi*.

viter perstringendum est, quod omnes primitiæ sanctuarii, et possessio civitatis pariter supputata per quadrum contineat, millia ducenta quadraginta sex, et partem tertiam. Si enim viginti quinque millia calamorum, qui senos cubitos habent et palmum unum, faciunt nostra, hoc est, Romana sexaginta, et unum millia, et sexcentos sexaginta septem passus; nulli dubium est, hæc in quadruplum supputata superiorem efficere numerum. **611** Ex quo perspicimus omnia intelligenda spiritaliter, Ecclesiæ possessionem multo latiore esse, quam quondam fuit in Judæa, qui ne accipere quidem partes terræ sanctæ: sed ex singulis tribubus quadraginta octo civitatum, non ex pleno possessionem, sed habitationem et hospitium susceperunt: ut ipsi quoque qui videntur laici, nec pervenisse ad sacerdotalem et Leviticum gradum: tamen si operentur in Domini civitate, vescantur desancta terra, terra mitium, terraque credentium, quorum unus loquebatur: Credo videre bona Domini, in terra viventium (*Ps. xxvi, 13*).

(*Vers. 21, 22.*) *Quod autem reliquum fuerit, principis erit ex omni parte, sive hinc, sive inde [Vulg. tacet sive hinc, sive inde] primitiarum sanctuarii et possessionis civitatis e regione (sive contra faciem) viginti quinque millium primitiarum usque ad terminum orientalem, sed et a mari [Vulg. ad mare] e regione (sive contra faciem) viginti quinque millium usque ad terminum maris similiter in partibus principis erit, et erunt primitiæ sanctuarii et sanctuarium templi in medio ejus. De possessione quoque Levitarum, et de possessione civitatis in medio partium principis erit inter terminum Juda et inter terminum Benjamin, et ad principem pertinebit.* De hoc principe supra plenius disputatum est, et quod tantum solus acciperet quantum una tribus. Nunc autem aliud discimus, quod ex cunctis tribubus quicquid reliquum fuerit, hic solus accipiat: ut nulla tribus sit, quæ principi dona non offerat: non aliunde, sed ex primitiis quæ templo et sanctuario et delegatis urbis partibus serviunt. Hoc est enim quod dicit: *E regione, sive contra faciem viginti quinque millium primitiarum usque ad terminum orientalem, sive usque ad terminum maris: ut sint primitiæ inter septem et quinque tribus, et in ipsis primitiis civitas, et suburbana ejus, et in medio civitatis sanctuarium templi.* Sed et de possessione Levitarum et de possessione civitatis quicquid reliquum est, principi deputabitur: eritque pars extrema septem tribuum vicina primitiis et civitati, et templo in tribu Juda; et pars extrema quinque tribuum eodem jure quo supra in tribu Benjamin, ipsa extrema pars ad principem pertinebit. Ex quo Scripturæ sanctæ sacramenta miranda sunt, et cogitanda **612** magis, quam eloquio proferenda (*Dan. xxxii*). In priori enim divisione terrarum trans Jordanem per Moysen duabus tribubus Ruben, et Gad, et dimidiæ tribui Manasse terra divisa est (*Josue, xiii*): intra Jordanem autem per Josue filium Nun,

et Eleazar filium Aaron, Judas possedit ab Austro (*Josue, xv*); et Ephraim, et Manasse tribus dimidia, ab Aquilone (*Josue, xviii*). Postea vero de Silo missis exploratoribus per singulas tribus, et descriptione terræ allata ad Josue et Eleazar, Benjamin juxta Judam ab Austro, et juxta Ephraim et dimidiam tribum Manasse accepit possessionem. Secunda tribus Simeon hæreditatem accepit in [*Al. de*] tribu Juda: ut impleretur quod scriptum est de Levi et Simeon: *Dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel (Gen. xlix, 7)*. Tertia Zabulon Galilæam accepit, in qua est mons Thabor. Quarta Isachar, ubi est Jezrael, usque ad Jordanem. Quinta Aser, usque ad montem Carmelum, qui imminet mari magno, Tyrumque et Sydonem. Sexta Nephthali, in Galilæa usque ad Jordanem, ubi Tyberias, quæ olim appellabatur Chenereth. Septima Dan usque Joppen, ubi sunt ^a turres Ailon, et Selebi, et Emaus, quæ nunc appellatur Nicopolis: licet postea legerimus, quod ceperint sibi, transcensis aliis tribubus, urbem Lesem in tribu Dan, quæ hodie appellatur Paneas. Cum hæc se ita habeant, et inter priorem tribum descriptionem et quæ nunc habetur, tanta diversitas sit, hoc consideremus quomodo et in presenti descriptione, et in præterita inter tribum Juda et Benjamin urbs, et Templum collocatum sit. Et in priori quidem descriptione Judas erat ab Austro, et Benjamin ab Aquilone: hic vero econtrario sit, ut Judas sit ab Aquilone, et Benjamin ab Austro: post quem secundus est Simeon, tertius Isachar, et quartus Zabulon, quintus Gad: quinque videlicet tribus, sicut in consequentibus dicitur; scriptum est enim:

(*Vers. 23 seqq.*) *Et reliquis tribubus, a plaga Orientali usque ad plagam Occidentalem, Benjamin una. Et contra terminum Benjamin a plaga Orientali usque ad plagam Occidentalem, Simeon una. Et super terminum Simeonis, a plaga Orientali usque ad plagam Occidentis, Isachar una. Et super terminum Isachar, a plaga Orientali usque ad plagam occidentalem, Zabulon una. Et super terminum Zabulon, a plaga Orientali usque ad plagam maris, Gad una. Et super terminum Gad ad plagam Austri in Meridiem, et erit finis de Thamar usque ad aquas contradictionis Cades: hæreditas contra mare magnum. Hæc est terra quam metiemini [Vulg. mittetis in sortem] tribubus Israel, et hæc partitiones earum, ait Dominus Deus. Quod in quinque et septem tribubus semper in fine ponitur una, subintelligitur vel pars, vel possessio, vel hæreditas: licet Aquila et Symmachus interpretentur genere neutrali τὸ ὄριον, quod significat terminum. Illudque breviter attendendum, in extrema quinque tribuum, tribum Gad, quæ in priori descriptione fuit trans Jordanem, poni in eam partem quam prius Judas tenuit, ad plagam videlicet Austri in meridiem, et esse terminum de Thamar usque ad aquas contradictionis Cades, hæreditatem contra mare magnum: Thamar*

^a Conjicit Relandus pro turres legendum urbes, vel urbes tres. Nihil vero contra mss. fidem audendum.

ipsam, de qua jam diximus, quam nunc Palmyram **A** vocant, et olim a Salomone constructa est: palma enim Hebræo sermone Thamar appellatur, et ab eo quod ibi palmata sint plurima, quidam putant hoc sortitam vocabulum. Quodque sequitur: *Usque ad aquas contradictionis Cades, hæreditas contra mare magnum*; pro quo **LXX** transtulerunt de *Theman*, et *aqua Mariboth*, [Al. *Marimoth*] *Cades, hæreditas usque ad mare magnum*, illud est observandum in Hebræo eundem sermonem NEHELA (נְהֵלָא), quia ambiguus sit, et hæreditatem sonare, et torrentem: et hic magis torrentem accipi debere, quam hæreditatem. Iste est enim torrens qui ingreditur mare magnum Rhinocoruræ, ut ante jam diximus. Cades autem quæ in libro Josue appellatur Cades-Barne, in deserto est, quod extenditur usque ad urbem Petram: **B** *Mariboth* vero quod interpretatur contradictionis, non vocabulum loci est, ut plerique æstimant, sed aquarum, in quibus populus Domino contradixit, et Moyses offendit Deum, dicente Psalmo: *Tentaverunt eum ad aquam contradictionis, et afflicus est Moyses propter eos* (Ps. cv, 32). Omnisque terræ sanctæ hæreditas ab Australi plaga juxta terminos Ægypti, Rhinocorura et torrente finitur. Et quia *Gad* interpretatur tentatio, in possessione ejus de palmetis transimus ad aquas contradictionis usque *Cades*, quæ interpretatur sancta, ut intelligamus nos etiam post victoriam mundi debere esse sollicitos, et semper in metu, **614** et recordari illius versiculi: *Tentatio est vita hominum super terram* (Job. vii, 4); et ad sanctitatem, adversariis impugnantibus, pervenire: sicque obtinere victoriam, ut e vicino torrentem plenum imbrum contemplemur.

(Vers. 30 seqq.) *Et egressus civitatis a plaga Septentrionali quingentos et quatuor millia mensurabis. Et portæ civitatis ex hominibus* [Al. omnibus, Vulg. in nominibus] *tribuum Israel: portæ tres a Septentrione. Porta Ruben, una: porta Judæ, una; porta Levi, una. Et ad plagam Orientalem quingentos et quatuor millia, et portæ tres. Porta Joseph, una: porta Benjamin, una: porta Dan, una: Et ad plagam Meridianam quingentos et quatuor millia metieris, et portæ tres. Porta Simeonis, una: porta Issachar, una: porta Zabulon, una. Et ad plagam Occidentalem, quingentos et quatuor millia, et portæ eorum tres. Porta Cad, una: porta Aser, una: porta Nephthali, una: per circuitum decem et octo millia, et nomen civitatis ex illa die, et Dominus ibidem.* De ambitu civitatis, quod per latera singula in quadrum quatuor millia quingentos calamos habuerit, præteritus sermo narravit: qui faciunt decem et octo millia calamorum, ut in præsentī capitulo quoque positum est, id est, quadraginta quatuor millia passuum, et trecentos quadraginta passus. Nunc scribitur per singula latera, hoc est, per undecim millia passuum et octoginta quinque passus, ternas fuisse portas, quas Aquila, Symmachus, et Theodotio διεξόδους, **LXX** διεξόδους vocant: nos interpretati sumus, *egressus et exitus civitatis*. Illudque primum breviter admonendum, eas-

dem tribus in circuitu tabernaculi ita castrametatas, ut ad Orientem fuerit Judas, Issachar, et Zabulon, filii Liæ: et ad Meridiem, Ruben, Simeon Gad, duo filii Liæ, et tertius filius Zephæ ancillæ Liæ. Ad Occidentem vero Ephraim, et Manasses, et Benjamin, duo videlicet filii Rachelis: quia Joseph pro tribu Levi, quæ sacrificiis deputata est, in duas tribus Ephraim et Manasse divisa est. Ad Aquilonem autem Dan, et Aser, et Nephthali, quorum primus et tertius filii sunt Balæ ancillæ Rachelis, secundus filius Zephæ ancillæ Liæ ignobiles, et ad Aquilonem positi: quippe qui ex ancillarum inter se dissidentium stirpe generati sint. Hoc juxta Numerorum librum, et descriptionem tabernaculi, quæ, jubente Deo, Moysi ore dictata est (*Num. xxiv*). Nostra vero urbs, quæ est civitas **615** magni regis, cujus artifex et conditor est Deus, de qua et Psalmista canit: Numquid Sion dicet homo, et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus (*Ps. lxxxvi, 5*), aliam habent tribuum in terra sancta descriptionem, et mensuram civitatis et possessionis ordinem, et plagas tribuum singularum. Primum enim plagæ Aquilonis opponuntur tres portæ, sive exitus civitatis, quorum est primogenitus Ruben, et Judas regis stirpis auctor, et Levi super ejus nomine, in tabernaculo et sacrorum descriptione nil dictum est: ut primogenita possidentes, quasi genus regale et sacerdotale, Aquilonis frigora contemnamus. Secundo vero ad Orientem est Joseph, Benjamin, et Dan: ambo filii Rachel, et unus Balæ ancillæ ejus. Ad Meridiem vero Simeon, Issachar et Zabulon, qui tres Liæ filii sunt. Porro ad Occidentem Gad, Aser et Nephthali: quorum priores duo filii Zephæ sunt ancillæ Liæ, tertius filius Balæ ancillæ Rachelis. Quis sapiens et intelligit hæc: intelligens et cognoscet ea? Quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis: prævaricatores vero **616** corruent in illis (*Osee, xiv, 10*). Has duodecim portas, sive exitus, pro qualitate meritum atque virtutum singulis tribubus sub Apostolicis et Patriarcharum nominibus arbitror delegatas: de quibus et in Apocalypsi Joannis apertius scribitur, et multa divinarum Scripturarum sacramenta testantur (*Apoc. xxi*). Et necesse est, ut talis civitas decem et octo millium per circuitum teneat calamorum: sub quo numero, et in duodevigesimo psalmo lex naturalis est scripta, gratiaque Evangelii describitur: quibus Ecclesia, id est, urbs Salvatoris exstructa est. Nomen quoque ipsius civitatis nequaquam erit, ut prius *Jerosolyma*, quæ interpretatur *visio pacis*, sed **ADONAI SAMA** [Al. **ADONAI SAN** et **ADONAI SAMIA**] (יהוה שמה) quod in Latinum sermonem vertitur, *Dominus ibidem*, qui recedat numquam ab ea, ut a priori populo ante discessit dicens ad discipulos: Surgite, abeamus hinc (*Joan. xiv, 31*). Et ad Judæos: Relinquetur vobis domus vestra deserta (*Matth. xxiii, 38*): sed æternam habeat possessionem, et sit ei ipse possessio, iisdem discipulis repromittens: Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi (*Matth. xxviii, 20*).